

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 04194

OYF UNZER KULTUR-FRONT

Nachman Mayzel

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

נחמן מ"ז"ל

אויך אונזער

קולטור=פראגמ

(פראבלעמען פון ליטעראטור אין קולטור-שאפן)

ארויסגעגעבן דורך די „ליטערארישע בלעטער“

Printed in Poland

Nachman Majzels
Ojf unzer kultur-front

Nakł. tyg. „Literaryshe Bleter”
Warszawa 1936

Druk. „Pośpiech”, Warszawa

א פֿאָר ווערטער

אין דעם בוך קומען אַרײַן אַרטיקלען און עסייען, וואָס זענען פֿאַרעפנטלעכט געוואָרן דורך מיר די לעצטע צען-צוועלף יאָר בײַ פֿאַרשידענע געלעגנהײַטן, — אַרטיקלען און עסייען, וועלכע באַהאַנדלען בעיקר פֿראַבלעמען פֿון ליטעראַטור און קולטור-שאַפֿן.

אַ גרויסער טײל פֿון די אַרטיקלען איז געשריבן געוואָרן אויף דער הײַסער מינוט. די אַרטיקלען האָבן באַדאַרפט אַפּשלאַגן אָנגרײפֿן, וואָס זענען געמאַכט געוואָרן אויף אונזער קולטור-פֿראַנט הן פֿון דרויסן און נאָכמער—פֿון אינעווייניק. און דערפֿאַר דער נאָמען פֿונם בוך. במשך פֿון די לעצטע יאָרן האָט זיך פֿיל און פֿיל בײַ אונז, אין אונזער קולטור-וועלט, געענדערט. עס האָבן זיך אויך געביטען די כּוחות-פֿאַרהעלטענישן פֿון די קעמפּנדיקע צדדים דאָ און דאַרט. אַ רײ פֿראַגן האָבן. אפּשר, אָנגעוויירן זײער שאַרפּקײט, אָבער דאָס איז אין פּלוג, אין תּוך זענען די פֿראַבלעמען עד-היום אַקטועל. דאָס איז די פֿאַרענטפּערונג, וואָס עס זענען אַרײַן אין בוך אויך אײניקע אַר-טיקלען, וואָס האָבן צו טון מיט דערשײנונגען און דעבאַטן, וועלכע האָבן מיט יאָרן צוריק אונז פֿאַרנומען.

די אַרטיקלען זענען געגעבן אין דער פֿאַרם, ווי זײ זענען בשעתם געשריבן געווען, און מיט דער גאַנצער אײליקײט זײערער צו דעם מאַמענט. איך האָב נישט געהאַלטן פֿאַר נויטיק איצט זײ „אויסבעסערן“, „פֿאַרריכטן“, איך האָב נישט געוואָלט צונעמען בײַ זײ זײער צאַפּל. די אַרטיקלען זענען געשריבן בײַ פֿאַרשידענע שטימונגען און סיטואַציעס, זענען דעריבער ממילא אומפֿאַרמיידלעך דאָ און דאַרט ווידעראַנאָדן און ווידערהאַלונגען.

נ. מ.

26 יולי, 1936

מידע אין אָפּגעשודאַכט

288 איז שוין אַזאַ מנהג ביי אונז! פון צייט צו צייט כאַפט זיך עמעץ פּלוצים אַזוי אויף מיט אַ פאַרצווייפּלטער שטים: „מגיט אונטער!“ געפינט זיך שוין גלייך אן אָנגעשראַקענער עולם, וואָס כאַפט אונטער דעם געוואַלד: „מען גייט אונטער!“ אַט אַ שטייגער מיט אַ יאָר צוועלף צוריק האָט אַ משפּיל און שרייבער — ש. י. איש-הורוויץ — זיך פּלוצים אַזוי אויפגעכאַפט מיט אַ גוואַלד: „יידן גייען אונטער! דאָס יידיש פּאָלק האָט נישט קיין זכות פאַר זיין עקזיסטענץ!“ און אונזער יידיש וועלט איז מיטאַמאָל אינגאַנצן אויפגערוידערט געוואָרן. פון פאַרשידענע זייטן האָבן אַלע זיך גענומען צו זוכן דעם טעם, פאַר וואָס דאָס יידיש פּאָלק לעבט נאָך, און אַ גאַנצע לייטעראַטור איז דאָן באַשאַפן געוואָרן. און לוסף: ש. י. הורוויץ איז שוין איצט אַ שוכן-עפר, אָן די פיל קלוגע און נישט-קלוגע מאַמרים וועגן קיום-היהדות האָט מען שוין לאַנג פאַרגעסן. און דאָך... דאָס יידישע פּאָלק לעבט, לעבט און קעמפט פאַר זיין עקזיסטענץ, לעבט און שאַפט...

דאָס מאָל איז דער פאַרצווייפּלטער אויסגעשריי געמאַכט געוואָרן אין אונזער לייטעראַרישער וועלט אין אַמעריקע און איז אויך אריבער-געטראָגן געוואָרן אַהער, צו אונז: „ראַטעוועט! יידיש גייט אונטער!“ פּלוצים גאָר, אין מיטן פון קאָכעדיקער אַרבייט — אַזעלכע יאוש-שטימען. וואָס איז געשען? — איז טאַקע דאָ אַ טעם צו דער פאַרצווייפּלונג, צו דער שרעק.

די לעצטע צען, צוואַנציק, דרייסיק יאָר האָט דאָס לעבעדיקע און געדרוקטע יידיש וואָרט אויף די פאַרשיידנסטע געביטן זיך אַזוי געוואַלדיק אַנטוויקלט און פאַרנומען אַזאַ בכבודיק אָרט אין אונזער לעבן, אַז קיין פאַנטאַסט האָט וועגן דעם אַפילו נישט געקאָנט חלומען. אינגאַנצן אַ דיסטאַנץ פון געציילטע יאָרן, און וואָס איז געווען אונזער

פרעסע, לײטעראַטור, שול, טעאַטער, יידיש אין עפנטלעכן לעבן פריער, און ווי האַלט עס איצט.

פריער — אַ נעבענדיק לעבן. אַ פאַר משפּילים און עטלעכע בטלנים פּאַרען זיך אַרום, זשאַרגאַן. דער באַגאַזש — אַ פּאַר מעשה-ביכלעך, דער פּאַרנעם — קליינלעכע איבערגעניצעוועטע געדאַנקען און אידעען.

אין איצט — אַ מעכטיקע יידישע פרעסע אין גאַר דער וועלט, — עטלעכע צענדליק טאָג-צייטונגען, הונדערטער וואַכנשריפטן און זשורנאַלן מיט עטלעכע מייליאָן שטענדיקע יידישע לייענער; העכער טויזנט יידישע שולן, גימנאַזיעס, אָונט-קורסן, פּאַלקס-אוניווערסיטעטן, לערער-סעמינאַרן, ביבליאָטעקן, יידיש טעאַטער אין די גרעסערע יידישע צענטערן, אָן אַ שיעור דראַמאַטישע קרייזלעך אין די קלענערע יידישע שטעט; אַ רייכע יידישע לײטעראַטור, אָן אַריגינעלע און איבערגעזעצטע; ערנסטע פּאַרצווייגטע פּאַרלאַג-טעטיקייט אין וואַרשע, ניו-יאָרק, מאַסקווע, ווילנע, בערלין, קיעוו, מינסק. פּרווון פון יידישער בוך-פּראָדוקציע אין בוענאַס-איירעס, ריגע, קאַוונע, דרום-אַפּריקע, ביאַליסטאָק, ווין, מאַנטרעאַל.

דער פשוטער פּאַרגלייך בלויז פון אַ מאָל און איצט איז גענוג, פּדי צו איבערצייגן, ווי גוואַלדיק גרויס איז דער וואַקס פון יידיש, און ווי ס׳איז אינגאַנצן פּאַלש דער יידישער קלאַגער און דער טרויער פון די צווייפלער.

די פּאַרצווייפּלונג-שטימע האַבן געבראַכט אויך דערצו, אַן אייניקע האַבן זיך אַוועקגעלאָאָן אין די טונקעלע וועגן פון איבערלעכע גריבלענישן און מ׳האַט אַי גהויבן זיך שטעלן פּראַגן: ווער זענען מיר און וואָס זענען מיר און וווּ איז די באַרעכטיקונג פונם קיום פון דער יידישער שפּראַך און לײטעראַטור? און מען האַלט דערביי דעם דופק פון דער יידישער לײטעראַטור, מען ציילט די טעג פון איר לעבן, מען פּלפּולט זיך און מען הענגט אָן דעם קיום אָן פּאַרשיידענע אויסערלעכע באַדינגונגען: וועט געשען אַזוי און אַזוי — איז גוט און ס׳איז באַשערט לאַנג צו לעבן, א.א.נישט — איז שלעכט.

און עס איז נישטאָ וואָס צו טאָן.

שטייט מען אַזוי ביים מעכטיקן שטראָם פונם יידישן שאַפן און מען וויל אים שטעלן צוימען. דער שטראָם אָבער גייט זיין וועג און האַט קיין צייט נישט אַפּצושטעלן זיך.

און די פּאַרספעקטיוון פון דער יידישער לײטעראַטור?

זיי ליגן אין דעם עצם פאקט פון איר עקזיסטענץ. די אידעע איז געבונדן מיט דער פסדרדיקער אַנטוויקלונג פון דעם יידישן גע-
דאַנק. די יידישע ליטעראַטור, — דער שטאַרקסטער און בולטסטער
אויסדרוק פונם יידישן שאַפן — איז אין זיך פול אַל-דאָס לעבעדיקע,
אינטערעסאַנטע, מערקווירדיקע פונם שאַפנדיקן יידישן לעבן. איז פאַראַן
ביי די מאַסן אַ שאַפונגס-גייסט, דערוועקן זיך ביי די מאַסן שאַ-
פונגס-פּוּחות, געשעט עס אין יידיש, אין דער יידישער ליטעראַטור.
יידיש, דאָס יידישע שאַפן באַהעפט איצט די יידן. פון פאַרשיי-
דענע לענדער.

אין דער יידישער ליטעראַטור קלויבן זיך די טרוימען, אידעען,
אַנזאָגן פון יידן פון פאַרשיידענע עקן וועלט. אַט דאָס איז דער פּוּח,
דער גוואַלדיקער כּוּח פון יידיש און יידישער ליטעראַטור. און די אידעע
דרינגט אַרויס יעדעס מאָל פון אינעווייניק, און הויבט ווער אָן צו זוכן
דעם זכּוּת-הקיום פון דער יידישער ליטעראַטור, פונם יידישן שאַפן, —
איז עס אַ שלעכטער סימן נישט פאַר דער ליטעראַטור, נאָר פאַרן זוכער.
און נאָך:

מיר האָבן זייער פיל בעלי-טענות און בעלי-תביעות. פון מאָל
צו מאָל שטעלט מען זיך אַזוי אַוועק און מען פאַדערט: גיט אונז
גאונים, גיט אונז גאונים ווערק. די ביבל, נישט אַנדערש ווי
די ביבל!

אַבער נישט יעדן יאָר וואַקסן אויף גאונים און גאונים ווערק.
אויך ביי די שטאַרק-אַנטוויקלטע און הויך-קולטורלע נאַציעס זענען
גרויסע ווערק זעלטענע דערשיינונגען. און בכלל — אַ ליטעראַרישע
תּוּפּה לאַזט זיך שטענדיק ריכטיקער אויפצונעמען ערשט שפעטער.
ווען די אומגעדולדיקע קאַנען גלייך נישט אויפדעקן דעם תּמציית
פון דער אַדער יענער ליטעראַרישער תּוּפּה, זענען זיי מבטל דאָס
שאַפן פון דער צייט. אַזעלכע אומצופרידנהייט-שטימען לאָזן זיך איצט
הערן וועגן אונזער איצטיקן שאַפן.

יעדער תּוּפּה האָט איר נשמה, איר אידעע, איר מהות, וואָס
אַנטפלעקט זיך, סומירט זיך סוף פל סוף. שטייט מען אינמיטן, אינעוויי-
ניק, איז שווער עס אויפצופאַסן. צוליב די ביימער זעט מען אַפּטמאָל דעם
וואַלד נישט אַרויס. עס ציען זיך איינזאַמע ריטשקעלעך, שניידן זיך
איינצולוייז אַדורך, אָבער זיי גיסן זיך אַריין אינם ברייטן, אַלגעמיינעם קול-
טור-שטראָם. עס טרעפן ליטעראַרישע פּעריאָדן, וואָס האָבן זיך אויסגעוויזן

בעת-מעשה צו זיין זייער אָפּגעשטאַנען, — אָבער שפּעטער געפינט מען אין זיי אַ קלאָרן פּרצוף, שטאַרק-אויסגעשפּראַכענע אידעען און טעג-דענצן. און ס'איז קיין ספק נישט, אַז אויך אונזער איצטיק שאַפּן, וואָס מ'האַלט אין איין באַקלאָנג זיך אויף דעם, — פּאַרמאַנט חיות, שפּע און אינהאַלט. ס'דאַרף נאָר געגעבן ווערן צייט און מעגלעכקייט צו סינטעזירן עס.

אונזערע קולטור-אוצרות האָבן זיך לעצטנס געוואַלדיק פּאַרמערט, זיי שטייגן אָן אַ שיער אַריבער די אָן-ווערטיקע דרוק-פּאַפּירלעך, און ווען-ווען, — אָבער איצט איז אודאי קיין צייט נישט פאַר פּאַרצווייפּלונג...

עס איז איצט אַ צייט פון אַרבעט און קאַמף פאַר אונזער מאַ-דערנעם שאַפּן. דער מידער און אָפּגעשוואַכטער זאָל זיך זיצן אין דער היים און נישט אָנוואַרפן קיין שרעק אויף די שאַפּער און בויער.

1924

אויפגערעכטע פאָרוואָרפן

ער פארמאָגט אונזער שיינע לייטערטור אַ נאַציאָנאַלן אינהאַלט. און אויב יאָ — טאָ וועלכע זענען עס זיינע שטריכן? — דאָס איז די ערשטע און די הויפט-פראַגע, וואָס ה. ש. קאָזשאַן שטעלט אין זיין אַרטיקל „אידעאָלן און העלדן אין אונזער לייטערטור“ (ל. ט. בלעטער" נומ. 18).

אויף דער ערשטער העלפט פון דער פראַגע, וואָס ה. קאָזשאַן באַמיט זיך צו ענטפערן נעגאַטיוו, קאָנען מיר ענטפערן גלייך, אָן שום וואַקלעניש: אונזער שיינע לייטערטור איז געוויס דורך און דורך נאַציאָנאַל. זי איז געווען נאַציאָנאַל, ווען זי האָט געהאַט אַ דורכויס-נעגאַטיווע באַצוינג צום יידישן שטייגער-לעבן, צו די רגילותן און מנהגים, זי איז געווען נאַציאָנאַל, ווען זי האָט געהאַלטן אין איין אָפּשפּעטן און חוזק-מאַכן פונם יידישן לעבן (עטינגער, ליינעצקי, שאַצקעס). און נאָך מער נאַציאָנאַל איז די שיינע לייטערטור געוואָרן אָנגעהויבן פון מענדעלע, שלום-עליכם און פּרץ און אַזוי ביז היינט צו טאָג. און אַדרבא—אויב ס'איז דאָ וואָס פאַרצוואַרפן דער ניי-יידישער לייטערטור איז גראַד דאָס, וואָס זי איז צו נאַציאָנאַל, וואָס זי שעפט איר גאַנצע יניקה פון די רייך-יידישע נאַציאָנאַלע קוואַלן, וואָס זי איז פאַרטון בלויז מיט יידישע און יידישעלעכע טעמעס און איז ווייניק אוניווערסאַל, ווייניק אַלגעמנטלעך.

דאָס שיינע קונסט-וואָרט-זאָגט קאָזשאַן—אויך אַנטפּלעקונג פון געדאַנק, אַריינדרינגונג אין דער טיפעניש פון פּסיכאָלאָגיע, איז אויך אייגנטלעכע אויפפאַסונג פון געשיכטע און אַנטוויקלונג-גאַנג. און טאַקע אין דער הינזיכט איז אונזער שיינע לייטערטור פון די לעצטע צענדליקער יאָרן מערקווירדיק. זי איז אָן אויפהער געווען די אַנט-פּלעקונג פון יידישן געדאַנק. זי האָט שטענדיק אַריינגעדרינגען אין די פּסיכאָלאָגיע טיפענישן פונם יידישן פּאָלקס-מענטש און אינטעליגענט

און געגעבן די אייגנטלעכע אויפפאסונג פון אונזער לעבנס-געשיכטע און איר אנטוויקלונגס-גאנג. אונזער ליטעראטור האָט ליידנשאַפטלעך אויפגענומען די לעבנס-דערשיינונגען, די לופט-ענדערונגען, און טריי אָפגעשפיגלט די ווירקלעכקייט פון די לעצטע פּאָר צענדליק יאָר. ברענ-גען מיר אַרויף אין אונזער זכרון די פּאַסירונגען פון די לעצטע יאָרן, די אַלע צופלוסן און אָפּלוסן פון דער געזעלשאַפטלעכער אַקטיווקייט, די פריידן און ליידן פון דרויסן און אינעווייניק, קאָנען מיר גלייך אָנרופן די ווערק פון פּראָזע און פּאַעזיע, וואָס זענען דערביי (מיט מער אָדער ווייניקער קינסטלערישן טאַלענט—דאָס איז אַ צווייטע פּראָגע) געשאַפן געוואָרן. און עס איז דעריבער לחלוטין נישט ריכטיק קאָזשדאַנס באַהויפטונג, אַז די מאַסן-באַוועגונגען, ציוניזם און בונדיזם, זענען פּאַרבליבן אויסער דער יידישער שיינער ליטעראַטור.

דער יידישער שרייבער איז נישט געווען בלויז גלייכגילטיקער צוקוקער, אָביעקטיווער באַשרייבער. ער איז על־פּירוב אַליין אַ טרעגער פון די נייע אידעען, אַליין האָט ער מיטגעמאַכט דעם אַנט-וויקלונגס-גאַנג, און אין די פּאַרשיידנסטע קלענערע און גרעסערע דער-ציילונגען און נאָוועלן האָט ער געהאַלטן אין איין זוכן און געפּינען, געהאַלטן אין אויפדעקן און אַנטפּלעקן דעם מהות, כאַראַקטער, די פּסיכאָלאָגיע פון די לעבנס-דערשיינונגען און פון די אינעווייניקסטע ענדערונגען, וועגן און אומוועגן, וואָס ער אַליין האָט געמאַכט. דער יידישער קינסטלער האָט נישט געקאָנט קאָלט, אָביעקטיוו, לאַגיש און סיסטעמאַטיש „נעמען“ אַלס „ראַמאַן-העלדן“ און „הויפט-פּערסאָנאַזשן“ באַשטימטע פּערזאָנען און פּערזענלעכקייטן, וואָס ח. קאָזשדאַן וויל זיי זעען אַלס טיפּן פון ווערק, — ווייל, ווייל ער איז אַליין געווען איינגעטונקט אין די באַוועגונגען, געלעבט און געאַטעמט אין זיי, גע-צויגן פּעדעם פון זיך, פון זיי און אַליין געשפּונען דעם לעבנס-געוועב, אַליין געשאַפן און מיטגעשאַפן זיין אויסזען און פּאַרנעם. דער אינע-ווייניקסטער און אויסנווייניקסטער לעבנס-פּראָצעס איז געגעבן געוואָרן אין די ווערק פון אַלע בעסערע יידישע שרייבער (און נישט נאָר בעסערע). ביי פּרץ, שלום-עליכם, בערדיטשעווסקי, ברענער, גנעסין, אַנסקי, פּינסקי, אַש, נאָמבערג, רייזען, בערשאַדסקי, א. וויטער, קאַבאַק, בערגעלסאָן, ז. י. אנכי, שאַפּיראַ, סעגאַל־אָוויטש, שניאָר, אַלגין, קאַפּלאַנאָוויטש א. א. וו. (דאָ זענען אַריין אויך אייניקע העברעישע שרייבער — נאָר אין דער הינזיכט שפּילט קיין ראַלע נישט, וואָס זיי שרייבן העברעיש) האָט זיך

צווי אדער אנדערש אפגעשפיגלט דאָס לעבן פון די יידישע פאָלקס-
מאָסן פאַר די לעצטע יאָרן און אויך — פון ציוניזם און בונד. און
פאַרשיידענע מאָמענטן, עפיואַדן, בילדער, מאָטיוון, שטימונגען, טיפן
פון אַט די צוויי באַוועגונגען זענען מייסטערש געשילדערט דורך די
אויבנדערמאָנטע שרייבער, און דער עיקר — זיי זענען געשילדערט דאָס
רוב נישט פון אויסן, נישט מן הצד, נישט גענומען ווי סתם-
טעמעס, נאָר זענען געווען אויפגעפאַסט פון אינצווייניק. ווייל די
קינסטלער האָבן געגעבן זיך און זייערע אייגענע, נאָענטע פסיכיש-
פסיכאָלאָגישע איבערלעבונגען.

מאָכנדיק לכתחילה נישט-ריכטיקע אָפּשאַצונגען וועגן דעם באַטייט
פון דער יידישער ליטעראַטור, קומט ח. קאָזשאַן צו אַ באַשלוס, אַז
די פאַרשטייער פון דער יידישער ליטעראַטור, זענען אַליין אינגאַנצן
אָפּגעריסן פונם ברייטן פאָלקס-לעבן, פירן אַן ענג-אינטעליגענטיש
אָפּגעזונדערט לעבן, זיי מאַכן נישט מיט אַקטיוו די גרויסע געשעענישן
און באַוועגונגען פון די ברייטע פאָלקס-מאָסן. אָבער ח. קאָזשאַן וועט
דאָך אין קיין פאַל נישט זאָגן, אַז אייניקע פון די פריער-אַנגערופענע
יידישע שרייבער זענען ווייניקער אינטערעסאַנטע אַנטפּלעקונגען אין
יידישן לעבן, זענען מינדערווערטיקע געשטאַלטן און פּערוועלעכקייטן, ווי
אייניקע פון די פאַרטיי-פירער און טוער, וואָס ער רופט זיי אַן אין
זיין אַרטיקל, און אַז זיי זענען געשטאַנען מחוץ למחנה און נישט מיט-
געמאַכט די אינטערעסאַנטע פּעריאָדן אין יידישן לעבן. און קאָן מען
דען אָפּטיילן דאָס שאַפן פון פּרץ, בערדיטשעווסקי, ברענער, ווייטער,
בערגעלסאָן פון די דיכטער גופא? זייערע ווערק זענען דאָך דער
לעבעדיקער, שאַפּערישער המשך פון זייער לעבן, פון דעם לעבן פון
גייסטרייכע יידישע פּערוועלעכקייטן.

און וועלכע זענען עס די שטריכן פון דעם נאַציאָנאַלן אינהאַלט?
ח. קאָזשאַן מיינט און איז זיכער, אַז אין מענדעלע'ס „קליאַטשע“ האָבן
מיר מער נאַציאָנאַלע מאָטיוון, ווי אין בערגעלסאָנס „נאָך אַלעמען“.
אָבער די „קליאַטשע“ איז דאָך בעיקר אַ פּובליציסטיש ווערק, וווּ דאָס
נאַציאָנאַלע איז אַרויסגערוקט אויפן פּאָדער-גרונט, וווּ דאָס נאַציאָנאַלע
איז בכיוון פאַרשאַרפט, פאַרשפיצט ביז דער גרעסטער מדרגה, בעת אין
די ווערק פון די מאָדערנע שרייבער איז דאָס נאַציאָנאַלע אַ נאַטירלעכע
זאָך, עס ליגט אין עצם פון די טיפן, עס קומט אַרויס ממילא, אַרגאָ-
ניש, נאָרמאַל. און איז דען נישט ע. וואַרשאַווסקי, שמוגלאַרסי, דורך

און דורך יידיש'לעך, הגם דער שטח, וואָס דער אויטאָר שפּרייט פּאַנאַדער פאַר אונז, ליגט פּלץ נישט אויף דער ליניע פון „נאַציאָנאַלן זעלבסטבאַוואוסטזיין און זעלבסטגעפיל". די נאָוועלן פון א. מ. פּוקס זענען דורכאויס יידישע, הגם אויסער'לעך האָבן זיי נישט צו טון מיט דער „באַגייסטערונג פון אידעאָלן און קאַמפּן". און בערגעלעסאָנס „אַפּגאַנג" און מ. באַרייטשאַס „זאָויל רימער" — איז עס נישט, לעבעדיקע אַקטועלע בעלעטריסטיק, וואָס קאַזשאַן האָט באַשלאָסן, אַז מיט שלום-עליכמען איז זי אינגאַנצן פאַרחתמעט געוואָרן?

ה. קאַזשאַן ברענגט ביישפּילן פון דאָסטאָיעווסקי, שפּיליאַגען, טורגענעו, מערעזשקאָווסקי, טאַלסטאָי, וואָס האָבן געגעבן אין זייערע ווערק בילדער און פיגורן פון דער פאַרגאַנגנהייט, און ער חדושת זיך, ה'למאי עס פעלן ביי אונז שילדערונגען פון העלדן און העלדישקייטן. אָבער די אַלע אויסגעזעכטע שרייבער האָבן געשילדערט און באַלויכטן די העלדן און זייער תקופות ערשט שפעטער, אין אַ צייט אַרום. דער קינסטלער איז געקומען צו זיי ווי צו אַ געשיכטלעכען שטאַף, געקליבן, געפאַרשט די געשיכטלעכע סיטואַציע, די סביבה, די קעמפּנדיקע פחות און אין אַט דער שיינ האָבן זיי אויפגעבראַכט דעם העלד, די מאַסן, אַזעלכע געשיכטלעכע ראַמאַנען פון אַ ברייטן פאַרנעם זענען די לעצטע יאָרן געשאַפן געוואָרן ביי אונז און גראַד זענען זיי פון די אינטע-רעסאַנטסטע און גייסטרייכסטע ווערק (אַ ש ם — „קידוש-השם" און „פישופּמאַכערן פון קאַסטיליען", אַ פ א ט א ש ם — „אין פּוילישע וועלדער" און „1863", לייוויקס — „דער גולם"). דערצו איז נויטיק אַ באַשטימטער צייט-מהלך, ווען געשעענישן, פאַסירונגען און פּערזענלעכקייטן לאָזן זיך אַביעקטיוויזירן, ווען ס'איז פאַראַן די מעגלעכקייט אויסצוטיילן און אַפּצוטיילן פיל פרטים אין צוגעבן און דערפילן אַנדערע, אייגענע, צו-געטראַכטע, דיכטערישע.

די טרעגער פון אונזער ליטעראַטור — באַשולדיקט ה. קאַזשאַן ווייטער — פעלט אַקטיווקייט, גלויבן אין פאַלק און אין זיין צוקונפט. אָבער די אַקטיווקייט פון דעם יידישן קינסטלער ווערט אַפט אַפּגעטויט פון דעם גלייכגילט פון די יידישע פאַלקס-מאַסן צום יידישן שאַפּן. דער גלויבן פונם יידישן דיכטער אין דעם יידישן שאַפּן ווערט אַפט געבראַכן ביי די טרעגער פון דער ליטעראַטור דורך די טרויעריקע דער-שיינגען און פאַקטן פון דער יידישער ווירקלעכקייט. באַווייזן און ראיות

זענען דא איבעריק, זיי זענען גענוג באוויסט. אין ממילא זענען אָט די אַלע פארוורפן אין דער נישט-געטריישאַפט פונם יידישן שרייבער צום פאָלק אומגעזעכטע. און אויב שוין יאָ מאַכן פארוורפן — דאַרף מען זיי אַנווענדן גאָר אין אַן אַנדער זייט, אָבער אין קיין פאַל נישט אויפן חשבון פונם יידישן שרייבער און יידישער ליטעראַטור.

אמאל און איצט

פּטמאל קומט אויס צו הערן טענות און קלאַגענישן אויף דער אַרעמ-
קייט, וואָס עס הערשט אין אונזער ליטעראַטור אויף פאַרשיידנסטע
געביטן פון מענטשלעכן שאַפן.

געוויס איז דאָס מאָדערנע יידישע בוך אין פאַרגלייך מיטן בוך
פון די גרויסע קולטור-פעלקער שטאַרק אָפגעשטאַנען. אָבער גענוג איז
צו פאַרגלייכן דעם צושטאַנד פון יידישן בוך צוריק מיט אַ פאַר
צענדליק יאָר, מיטן צושטאַנד פונם בוך אי צ ט, פּדי צו זען סאַר אַ
געוואַלטיקן מהלך מיר האָבן אַדורכגעמאַכט מיט אונזער ליטעראַטור
פאַר אַט דער קורצער צייט.

יידיש און יידישע ליטעראַטור איז געווען אַמאל אין בעסטן
פאַר אַ נעבעך-זאַך. אַ נעבעך אַפילו טאַר די, וואָס האָבן געהאַט אַ
שטיקל באַציונג צו יידיש. אין דער אַרומיקער אַטמאָספער פון שנאה
און פאַראַכטונג צו יידיש, איז די „זשאַרגאָן-שרייבער אויסגעקומען
אויסצוזוכן תירוצים און פלעריי פאַרענטפערונגען, פאַרוואָס זיי האָבן
זיך „אַראָפּגעלאָזט“ צו דער „זשאַרגאַנישער“ ליטעראַטור.

אונזערע שרייבער, די בעלי-ה'שון — זאָגט מענדעלע —
האָבן געקוקט אויף יידיש פון אויבן אַראָפּ און מיט דער גרעסטער
פאַראַכטונג... דער געדאַנק, אַז שרייבנדיק יידיש, וועל איך מיך דער-
נידעריקן, האָט מיך זייער געפלאָגט; אָבער דער חשק נוצן צו ברענגען
האַט גובר געווען די פאַלשע בושא, און איך האָב צו זיך אַליין גע-
זאָגט: זאָל זיין וואָס עס וויל — איך וועל מיך אָננעמען פאַר דאָס
פאַרשטויסענע יידיש און וועל נוצלעך זיין מיין פּאָלק...

„צי זאָל איך שרייבן, צי ניין? צי איז קריטיקע אין דער פּראָסט-
יידישער שפּראַך אויך אזוי נויטיק און נוצלעך, גלייך ווי אין אַלע
אַנדערע לשונות, אָדער ס'איז אפשר גאָר אַן איבעריקע זאַך און מען
באַדאַרף דאָס דאָ גאָר לחלוטין נישט האָבן?“ — מיט אַט די וו-רטער

הויבט אָן זיין קריטיק דער באַקאַנטער יידיש-העברעיִשער שרייבער ב-ר ק צ'ין (י. ת. ראַוויצקי) אין שלום-על-כּמס. יידישע פּאָלקס-ביבליאָטעק" 2 (1899), און דערציילט אַגב וועגן די אָנפאַלן, וואָס עס ווערן געמאַכט אין די העברעיִשע גאַזעטן" קעגן די, וואָס שרייבן יידיש:

סטייטש, — פּילדערן די העברעיִשע שרייבער — אַזאַ רציחה אין דער וועלט: זיידענע שרייבער מיט איידעלע הענט זאָלן זיך גאָר אָפּגעבן מיטן פּראָסטן, גראָבן עולם און שרייבן אינם מיאוסן, שמוציקן זשאַרגאָן! לאַז די וועלט הערן אונזער „אזהרה": קיינער זאָל זיך נישט דערוועגן ווייטער אויפהויבן אַ האַנט צו שרייבן אין דעם פּאַרפּליכטן זשאַרגאָן, ימח שמו וזכרו! אַנדערע, אַביסל ווינציקער ברענענדיקע מלאכים האָבן דווקא יאָ מתיר געווען צו שרייבן פּראָסט יידיש, נאָר קלייני-קייטן, שמאַכטעלייען, אָבער עפעס רעכטס — חלילה וחס! פּראָסטע נפשות, מישטינס געזאַגט, זיי ווייסן דען, וואָס איבערצוקלייבן, זיי פאַרשטייען דען, וואָס הייסט פלייש; נישקשה, זיי קאַנען גריזען די ביינער און כאַפּן די ברעקלעך, וואָס פאַלן אַראָפּ פון טיש — און יוצא". אויך פּרץ שרייבט אין זיין לייטאַרטיקל „פּילדונג" (יידישע

ביבליאָטעק", 1891), אַז

זשאַרגאָן האָט קיין פּרעטענזיע צו פאַרטרעטן די מוטערס שטעלע אין אַ יידיש הויז. דעם פּלאַץ פאַרנעמט און דאַרף פאַרנעמען לשון-קודש. זשאַרגאָן האָט קיין פּרעטענזיע צו דער לערער-שטעלע, דעם פּלאַץ מוז לעת-עתה פאַרנעמען אַ לאַנדס-שפּראַך. זשאַרגאָן איז נאָר אַ ניאַנקע, זי וויל נאָר אויסלערנען גיין, זיצן, אָנהויבן ריידן... דערנאָך — מענט איר די ניאַנקע אַרויסוואַרפּן, אַדער אויס דאַנקבאַרקייט איר איבערלאָזן אָן אַרט ביים טיש!"

און קלאָר איז, אַז ביי אַזאַ מין באַציונג צו יידיש האָט קיין רייד נישט געקאַנט זיין וועגן אַ נאַרמאַלער און אַלזייטיקער אנטוויקלונג פון דער יידישער ליטעראַטור. און טאַקע לענגערע צייטן איז די יידישע ליטעראַטור באַשטאַנען פון מעשה-ביכלעך, געשאַפּן צוליבן פשוטן המון, אָן וואָסערע ס'איז ברייטערע פּרעטענזיעס און אויפגאַבן. אין דעמזעלבן בוך „די יידישע פּאָלקס ביבליאָטעק" 2, 1889 — געפינען מיר אַ רשימה פון אַלע זשאַרגאַנישע ביכער, וואָס זענען אָפּגעדרוקט אינם יאָר תרמ"ט (1889)", און ווי קלאַנגדיק-אַרעם עס איז די רשימה און ווי איינזייטיק-באַגרענעצט זענען די אַלע אַרויסגעגעבענע נע ביכער. עטלעכע בעלעטריסטישע ווערק, אַ פאַר מוסר-

ספרים אין יידיש און דערנאָך אַ צעטל פון שונד-ביכלעך פון שמיר, בלאָשטיין, בוכבינדער א. א. און דאָס גאָר. מען דאַרף געדענ-קען, אַז צו יענער צייט האָט קיין יידישע פרעסע פּמעט ווי נישט עקזיסטירט, און די אַרויסגעגעבענע ביכער און ביכלעך זענען אַזוי אַרום געווען די גאַנצע פּראָדוקציע פּונם יידישן שאַפּן אין יידיש.

און אין עטלעכע יאָר אַרום, אין די יאָרן 1893—1894 איז אַלץ דער קרייז פון יידישן שאַפּן געווען ביו גאָר אַן ענגער. א. לייטוואַק אין זיין אַרטיקל „זשאַרגאַנישע קאָמיטעטן“ (רויטער פּנס 1) דערציילט וועגן זיין מי צוזאַמען מיט אייניקע יונגעלייט צו שאַפּן אַ ביבליאָ-טעק פון יידישע ביכער פאַר אַרבעטער אין ווילנע. אין דער גאַנצער באַשטאַנד פון דער ביבליאָטעק איז געווען עטלעכע צענדליק ביכער—נישט מער. פון בערטריסטיק—אייניקע ביכער פון מענדעלע, ליינצקי, דיק, מ. ספּעקטאָר, שלום-עליכם, אַ יידישע איבערזעצונג פון פרידערנס ראָמאַן „עמק האַרוים“—די אָומגליקלעכע מרים, אַ נאָכמאַכונג פון טשערנישעווסקיס „טשטאָ דעלאַט“. פון פּאַעזיע אינגאַנצן 5 ביכלעך: מיכל גאָרדאַן—לידער, י. ל. גאָרדאַן—שיחת חולין, ש. י. אַבראַמאָוויטש (מענדעלע) — יידל, אברהם גאָלדפּאַרן — יידעלע, אליקים צווער — 10 לידער; עטלעכע זאַמלביכער; 5 דראַמען — מענדעלע מאַיס — די טאַקסע, דער פּריזיוו, ליינצקיס איבערזעצונג פון לעסינגס „נתן החכם“, גוצקאָווס, אוריאל אַקאָסטאָ—איבערזעצט פון י. לערנער, מ. ל. לילענבלום — זרובבל; קריטיק—אין ביכל — שלום עליכמס, סוד פּריסיאַזשניך אָדער שמירס משפּט; נאַטורויסנשאַפּט אין בוך — דער סוף פון דער וועלט אָדער דער קאָמעט פון מיכל וועבער, אַ פּרייע באַאַרבעטונג פון פּלאַמאַריאַנס פּאַפּולערע אַסטראָנאָמיע; איבער געזעלשאַפּטלעכע פּראַגן נאָר 2 בראַ-שורן פון איינעם מינדלין פון אָדעס: „אַרטעלין“ און „אם אין אַני ליי, מי ליי“ — ביידע איבער פּראָדוקטיוו-קאָאָפּעראַטיוון. „דאָס — זאָגט א. לייטוואַק — איז געווען כּמעט אַלץ, וואָס אַ יידישע ביבליאָטעק, וועלכע האָט געוואָלט אויסקומען אַן שמיר און בלאָשטיין, האָט דעמאָלט גע-קאַנט האָבן. און נאָך לאַנגע יאָרן שפּעטער, איז נישט געווען קיין מאַטעריאַל, פון וואָס צונויפּצושטעלן אַ יידישע ביבליאָטעק.“

די לעצטע יאָרן פּונם 19-טן און אין די ערשטע יאָרן פּונם 20-טן י"ה, צוזאַמען מיטן אויפּוואַכן פון די יידישע פּאַלקס-מאַסן און אַרבעטער-מאַסן, צוזאַמען מיט דער סאַציאַלער דיפּערענצירונג אין

נאציאנאלער אויפלעבונג אינם יידישן לעבן, האָט די יידישע ליטעראַ-
טור מיטאַמאָל זיך אַ ריס געטון פון איר פאַרגליווערונג, און אין
אַלע ווינקלען פון יידישן לעבן האָט זיך אָנגעהויבן אַן אָנגעשטרענגטע
שעפּערישע אַרבעט. יידיש איז געוואָרן דער וויכטיקסטער פּלי-זיין אין
קאָמף פאַר רעכט, פאַר אָנשויונגען, פאַר אידייען און פּראָבלעמען.
אין פאַרלויף פון די לעצטע יאָרן וואַקסט אַלץ מער די יידישע
ליטעראַטור, און פון יאָר צו יאָר קומען-צו אין יידיש נייע צווייגן
פון מענטשלעכן שאַפן, פון מענטשלעכער קולטור. עס זענען דערשינען
עטלעכע טויזנט ביכער און ביכלעך אין יידיש, אַריגינעלע און איבער-
געזעצטע: ראָמאַנען, דערציילונגען, דראַמען און לידער, וויסנשאַפּט-
לעכע ווערק, קריטיק, נאַטורוויסנשאַפּט, סאָציאָלאָגיע, היסטאָרישע ווערק,
פּובליציסטיק, ווערטער-ביכער, לערנביכער, קינדער און יוגנט-ליטעראַטור.
דאָס יידישע בוך דערשיינט איצט אין אַמעריקע, פּוילן, ליטע,
רוסלאַנד, קאַנאַדע, ארגענטינע, דייטשלאַנד, עסטרייך, דרום-אַפריקע,
לעטלאַנד, רומעניע. אַרום דעם יידישן געדרוקטן וואָרט — פרעסע און
בוך — זענען באַשעפטיקט איצט טויזנטער זשורנאַליסטן, שרייבער,
מיטאַרבעטער, קינסטלער און צענדליקער טויזנטער ועצער, מאַטריציירער,
דרוקער א. א. וו.

ביו נישט לאַנג איז דאָס יידישע בוך געווען אַ ביי-זאך ביים
פּריוואַטן בוכהענדלער, וועלכער האָט זיך פאַרנומען מיטן בוך, ווען
ער איז פריי געווען פון זיינע רומל-ספרים, לשנה-טובה קארטעס און
טליתים. און דעריבער איז אויפן בוך קיין אַכט נישט געלייגט געוואָרן.
די לעצטע יאָרן זענען צוגעטראָטן צום יידישן בוך מלכושע און
געזעלשאַפּטלעכע אינסטיטוציעס, ערנסטע פאַרלאַג-אונטערנעמונגען, וואָס
זענען געקומען צום יידישן בוך מיט טיפן ערנסט און קענטענישן,
מיטן געפיל פון דער גרויסער אחריות פאַר אַרויסגעבערישער אַרבעט.
פון סתם יידישע מעשה-ביכלעך איז אויפגעוואַקסן אין פאַרלויף
פון אַ פאַר צענדליק יאָר אַ פאַרצווייגטע יידישע ליטעראַטור; פון אַ
נעבעך און נעבן-זאך, וואָס דאָס יידישע בוך איז געווען
אַ מאָל, צוריק מיט אַ דרייסיק, צוואַנציק יאָר, איז איצט דאָס יידישע
בוך אַ וויכטיקער און מעכטיקער פאַקטאָר אין יידישן לעבן.

ווער ארז שולדריק?

אין נומער 35 „ליטערארישע בלעטער“ האָט ד. טשאַרני אַ טענה צו די „ליט. בלעטער“, הלמאי זיי איגנאָרירן די קולטור-דערשיי-נונגען פון סאָוועט-רוסלאַנד בכלל און די דאָרטיקע ייִדישע קולטור-דערשיינונגען בפרט. עס באַקומט זיך אַן איינדרוק, ווי מיר וואָלטן בפיוון פאַרשוויגן און אַזוי-אַרום באַקעמפט דאָס קולטור-און קונסט-שאַפן פון ראַטן-פאַרבאַנד „צוליב געוויסע פּאַליטישע פּניוּת“.

ווען כ׳האַב אַדורכגעלייענט דעם פאַרווורף, האָט מיר לכתחילה אויסגעוויזן, אַז ס׳איז אַ ריכטיקע טענה. איך האָב אָבער אַדורכגעבלע-טערט די עטלעכע און דרייסיק נומערן פון אונזערע וואַכנשריפט און זיך איבערצייגט, אַז פיל אָרט, אויפּמערקזאַמקייט און אינטערעס האָבן מיר געווינדעט די רוסלענדישע ליטעראַטורן און קונסט-פּראַבלעמען, הן די ייִדישע און הן די נישט-ייִדישע.

פון ערשטן נומער אָן, דרוקן מיר און דרוקן-איבער אַרטיקלען, נאָטיצן און אָפּהאַנדלונגען וועגן די וויכטיקסטע קולטור און ליטעראַ-טור-אויפטוען אין רטפ״ב.

איך האָב אָנגעצייילט עטלעכע און דרייסיק אַרטיקלען-איבערויכטן, וואָס האָבן דעם ציל צו באַלויכטן (און פּאַזיטיוו) דאָס, וואָס ס׳טוט זיך אין קינסטלערישן רטפ״ב.

(און אין קלאַמערן; נישט געקוקט אויף אונזערע באַמיונגען, ווערן די „בלעטער“ נישט אַריינגעלאָזט צו אונזער קאָרעספּאַנדענטן גופאָ אין רטפ״ב. און וואָס פאַר אַן ענגער קאָנטאַקט קאָן דאָ זיין, ווען אונזער מיטאַרבעטער-קאָרעספּאַנדענט זעט נישט זיין אייגענע געדורקטן אַרטיקל?)

אָבער וויבאַלד עס איז שוין געקומען צו רייד און מ׳האַט אויפּגעהויבן די פּראַגע וועגן פּונוּת און באַציונגען, גלייסט זיך טאַקע ארויסזאָגן עטלעכע ווערטער, וואָס רייסן זיך שוין לאַנג פון צונג, ווייל

אזא מין פארווורף, ווי ד. טשאַרני מאַכט, לֵאָזט זיך שוין שפירן פון
 לֵאָנג ביי אונזערע חברים לײַטעראַטן און קוילטור-בויער אין ראַטן-
 פאַרבאַנד. ווער איז אין אָט דער קאַלטקײט און צעריסנקײט שולדיק?
 ווער שאַפט אָט דעם תהום צווישן דער יידישער לײַטעראַטור אין רטפ״ב
 און די אַלע איבעריקע לענדער ?

אונזערע קאַלעגן אין רטפ״ב האָבן באַשלאָסן, אז די רונלענדי-
 שע לײַטעראַרישע שפראַצונגען וועגן אַריבער אַלץ, וואָס ס׳איז געשאַפן
 ביז זײ. און עס גײט ביי זײ (אַפילו ביי די נישט-פּאַליטיקער) אַ
 שפּיל: ווער מער ? ווער איז מער מבטל און רײסט מער אַראָפּ אַלץ
 און אַלעמען, וואָס איז געשאַפן אין פּוילן, אין אַמעריקע און די לעצטע
 פאַר יאָר—אויך דורך די שרייבער, וואָס זענען פאַר דער צײַט צוליב
 פאַרשירענע טעמים אַריבערגעטרעטן די גרענעץ פון רטפ״ב.

די ערשטע פאַר יאָר איז בכלל געווען אַ מאָדע אין רטפ״ב אַראָפּ-
 צושליידערן (אַפילו פון זײערע דענקמעלער) די גאונים-קלאַטיקער. דאָס
 איז געווען דער לײַט-מאָטיוו ביי די רעוואָלוציאָנערע טוערס (און דער
 עיקר — ביי שרײַערס-פּילדערערס) און רעוואָלוציאָנערע דיכטער. איצט
 האָט זיך די לֵאָגע געענדערט. איצט גײט אַ נײַ באַהעפטן זיך מיט די
 גרויסע קלאַסישע וואַרט-קינסטלער אויך פון דעם פאַר-רעוואָלוציע-
 רוסלענד. לײַענט די אָפּיציעלע מלוכה-זשורנאַלן און זעט, ווי מיט
 נײַער פּיעטעט דעקט מען אויף פּושקינען, דאָסטאָיעווסקין, גאַגאַלן, טאַל-
 סטאַיען, טיוטשעוון, מען באַלויכט פּונדאָסניי די באַהאַלטנסטע קעמער-
 לעך פון זײער לעבן און שאַפן. לײַענט די פאַרשידענע אַרטיקלען,
 ווי ס׳ווערן קריטיקירט און געטאַדלט איצט די חוצפהדיקע פּראָזן פון
 די פּראָלעטקוואַל-ספּערן קעגן קונסט און שאַפן, קעגן דעם „בורזשאַזן“
 כאַראַקטער פון לײַטעראַטור און לײַטעראַרישע קאַנאַנען.

אין די רוסישע רעוואָלוציאָנערע לײַטעראַריש-קינסטלערישע קרייזן
 האָט מען זיך שוין לֵאָנג געכאַפט צוריק און ס׳ווערן איבערגעשאַצט
 פיל אורטיילן און פאַראורטיילן, וואָס זענען אין דער ערשטער צײַט
 מיט אַזא לײַכטער האַנט געמאַכט געוואָרן. פּרײַערדיקע „בורזשאַזע“
 קינסטלער זענען איצט די וואַרט-זאַגער און פירער אין די פאַרשיידנ-
 סטע לײַטעראַרישע אַרגאַנען. מ׳האַט דערפילט די ירושה פון דורות,
 דערשפּירט די השפּעות, די פאַרבינדונגען מיט דער אַמאָליקער, אייגענער
 און פּרעמדער קונסט.

ביי אונז אַבער גײט נאָך אַלץ אַן אין רטפ״ב דער הפּקרדיקער

ביטול, דאָס אַראָפּרייסן און צונישט צו מאַכן די גאַנצע ייִדישע ליי-
טעראַטור און אַלע אירע קינסטלער ביו דעם אָקטאַבער-פּעריאָד. און
דערהויפּט גייט די אַטאַקע אויף די לעבעדיקע און ווירקנדיקע ייִדישע
קינסטלער. סאַר אַ לייכטזיניקע, צונישטמאַכנדיקע אַרטיקלען עס האָבן
אַרויסגערופן אין ייִדישן רטפֿ"ב די ייִדישע ווערק און קינסטלער,
וואָס האָבן אומעטום, אין די איבעריקע לענדער אויסער רטפֿ"ב,
אַרויסגערופן אינטערעס און פּיעטעט. און אַזוי לייכט גייט ביי זיי אָן
דאָס בויען קינסטלערישער טעאָריעס און פּלאַטפּאָרמעס דווקא אויף די
חורבנות פון אַלע ייִדישע קונסט-טעמפלען. וויפיל מאָל האָט מען
אָפּגעמעקט אַשם, אָפּאַטאַשוס, בערגעלסאַנס, ראַבאָיס זכר פון דעם
ייִדישן קינסטלערישן אויבערפּלאַך. און ווי צופּרידן איז מען געווען
דאָרט אונטערצובאַפן פון מאָל צו מאָל פּראָזן, וואָס דאַרפן פּאַרשרייַען
יעדעס נייע ווערק פון די „אייראָפּע-לענדער און פון די „עמי-
גראַציע-קרייזן.

מען וויל זיך באַפּרייען, אָפּשאַקלען פון דער גייסטיקער, קוּאַטור-
קינסטלערישער עשירות, וואָס אונזער לייטעראַטור פאַרמאָגט. מען
פאַרגעסט, אַז ב. שטיינמאַן איז אויסגעוואַקסן אויף פּרעס קני, שוואַרצמאַן
האַט געצויגן זיין יניקה פון ביאַליקן, מ. דניאל — פון דוד בערגעלסאַן,
און די גאַנצע גרופּע יונגע דיכטער — פון דער אַמעריקאַנער „שריפּטן-
גרופּע. און פאַרוואָס לייגט דאָרט דער גאַנצע פּאַטאַס פונם קינסטלערישן
אַני-מאַמין דווקא אינם אַראָפּרייסן די גרויסע ייִדישע קינסטלער פון
זייער הויך? אַט זאָגט דאָך נ. אויסלענדער אין דער הקדמה צו זיין
קריטיק-בוך „וועג-איין — וועג-אויס“ (אַקאַרשט אַרויס אין קיצוו-מאַסקווע)
„דורך „שווערע אבדות“ פון אויטאָריטעטישע נעמען, דורך דעם
אויסוואַרצען פיל בירושה-באַקומענע סימפּאַטיעס ציט דער וועג פונם
נייעם ייִדישן קינסטלער.“

מיר דאָ זענען גרייט שטענדיק מיט פּרייד און מיט ליבע אויפּצו-
נעמען יעדע נייע שפּראַצונג אויף דעם פעלד פון ייִדישן לייטעראַטור-
שאַפן אין רטפֿ"ב. מיר שטרייכן עס כּסדר אונטער.

אדרבא, מיר שטייען פאַר אַ וויכטיק פּראָבלעם:

צונויפּזאַמלען די פאַרשידענע ייִדישע קינסטלערישע אויפטוען,
צונויפּשמידן די איינצלענע קונסט-רינגען, פאַראייניגליכען אונזער ליי-
טעראַטור און קונסט-פּראָגנאָט.

ביז פאַר דער מלחמה האָבן מיר געהאַט כּמעט איין לייטעראַטור-

צענטר און איין גרופע שרייבער און דיכטער, — אַל-יידישע, אַל-וועלטלעכע: מענדעלע, שלום-עליכם, פרץ, מ. ראָזענפעלד, יהואש, — און די יונגע און יינגערע האָבן זיך געוואָרעמט ביי זייער פייער. בעת דער מלחמה און רעוואָלוציע-יאָרן זענען ביי אונז אויסגעוואַקסן ליי-טעראַרישע משפחות אין פּוילן, אַמעריקע, אוקראַינע, ראַטנפאַרבאַנד, אַרגענטינע, לייטע, לעטלאַנד, גאַליציע. איצט באַדאַרפן מיר זיי אַלע צונויפנעמען און געמיינזאַם שאַפן די איינציקע גרויסע יידישע לייטעראַטור. מען דאַרף פאַרגלעטן שפּיצן און געפּינען דעם עיקרדיקן הויפט-מאַטיוו. מען דאַרף ווירקן און זיך לאָזן אויך באַווירקט צו ווערן. די יונגע יידישע לייטעראַטן אין רטפ"ב וויל דווקא מאַכן שבת פאַר זיך און ווילן נישט מיטגיין, מיטשאַפן, מיטאַרבעטן. זיי ווילן וועגן זיך נישט לאָזן הערן און לאָזן אַנדערע נישט ווירקן און משפּיע צו זיין ביי זיך. און לטוף — פאַרבלייבן זיי אויסערן אַלגעמיינעם, אַל-וועלטלעכן יידישן שאַפן.

ס'האַט זיך געשאַפן אַ פאַרפרעמדקייט און איזאַלירטקייט פון דעם יידישן קינסטלערישן שאַפן אין רטפ"ב.
אַבער ווער איז אין דעם שולדיק?

פּוילן און אַמעריקע

אונזערע לייבע אַמעריקאַנער געסט י. אַפּאַטאַשו און ה. לייבויק האָבן פאַר זייער אָפּפאַרן פון פּוילן, — וווּ זיי האָבן פאַרבראַכט עטלעכע חדשים, — אויף די באַנקעטן, „זיי-געזונטן“ און אין שמועסן זיך געטיילט מיט די איינדרוקן פון יידישן לייטעראַרישן פּוילן. גאַנץ קאַרעקט, אָבער — אויך גאַר קלאַר (ווי ס'פאַסט פאַר אַמעריקאַנער) האָבן זיי ביידע אין גאַנץ שוואַרצע פאַרבן געמאַכט אונזער לייטעראַרישע וועלט: אונזער לייטעראַרישע משפּחה איז אינגאַנצן צעשפּלי-טערט, צווישן די יידישע לייטעראַטן הערשט אַן אָפּגעלאָזנקייט און צעקראַכנקייט. און אויפּוואַרפּנדיק אינו אַט-די „מעלות-טובות“, האָבן זיי אַלס מוסטער קעגנעשטעלט די יידישע לייטעראַטן אין אַמעריקע, זייערע ענערגיע און קאַלעקטיווקייט. דאָרט איז מען אייניק, מיט געמיינזאַמע פּאָחות שאַפט מען, מיט קאַלעקטיוון ווילן אַרבעט מען פאַר דער יידישער קונסט, און דאָ איז יעדער איינער פאַר זיך, טראַכט גאַר וועגן פּערזענלעכע נוצן, און גיט מען דאָ אַמאָל אַרויס אַן אַלמאַנאַך — איז עס אויפן חשבון פון רייכן פּעטער, — און דעריי-בער איז דאָ אַלץ אַזוי נישטיק און פאַרוואַרלאָזט א. אַז. וו.

אַט די מוסר-רייד האָבן מיר אַלע אויסגעהערט. איך ווייס נישט, צי פון העפּלעכקייט-וועגן אָדער פון אַנדערע מאַטיוון-וועגן, אָבער מ'האַט די באַשולדיקונגען ווי אָנגענומען פאַר גוט. אייניקע — אונזערע ביטול-מענטשן האָבן מיט חוזק און ביטול-שמייכל אַראַפּגעשלינגען די רייד, אַ טייל, — די „נאַיווע“ נעבעך (די נאַיווע — אין די אויגן פון די „קליגערע“, „ניכטערע“) האָבן פון אַפּאַטאַשוס און לייבויקס רייד געהאַט שבירת-הלב, שטאַרק אַראַפּגעפּאַלן ביי זיך און געטראַכט: אפשר איז טאַקע באמת אַזוי: אַ גאַסט אויף אַ ווילל, זעט דאָך אויף אַ מיייל.

איז דען באמת די לאַגע ביי אונז, אין אונזער לייטעראַרישער

וועלט, אין פאַרגלייך מיט אַמעריקע אזוי שרעקלעך? און צי זענען מיר טאַקע דאָ מיט אונזער ליטעראַרישן שאַפן און ליטעראַרישע אויפ-טוען אזוי נישטיק און הינטערשטעליק לגבי די אַמעריקאַנער קאָלעגן? מיר זענען אָפגעריסן פון אַמעריקע. מיר האָבן דאָ נישט אויף הוצאות צו פאָרן קיין אַמעריקע, און חוץ-לזה איז די „פרייע“ אַמעריקע איצט נישט אזוי ווייכהאַרציק און גאַסטפריינטלעך (אפילו צו ליטע-ראַטן אויף אַ קורצן באַזוך), און מיר ווייסן דעריבער נישט, וואָס טיטוט זיך דאָרט אויפן אָרט אין די יידישע ליטעראַרישע קרייזן. זייער מעגלעך, אַז אונזער אַ גאַסט אויף אַ וויל וואָלט דאָרט אויך געזען אויף אַ מיל, און וואָלט, נאָך אַ באַזוך אויפן אָרט, געהאַט וואָס צו זאָגן און אפשר נאָך האַרבערע און מער-פאַרדינטע מוסר-רייד די אַמעריקאַנער קאָלעגן.

אַבער אַמעריקע איז גוט באַוואַרנט: אונזער איינער קאָן זיך צעהן נישט אַריינקריגן, קומט דעריבער אויס צו ריידן אויפן סמך פון ווייטע איינדרוקן, פון איינצילנע פאַקטן און השערות. געוויס זענען דאָ צווישן אונז לידיקגייער, אָפגעלאָזענע קאָלעגן. אַבער צי זענען זיי כאַראַקטעריסטיש פאַר דער היגער שאַפנדיקער ליטעראַרישער סביבה? פאַר די לעצטע עטלעכע יאָר זענען דאָ אויפ-געוואַקסן און פונאַנדערגעוואַקסן אייניקע באַגאַבטע דיכטער און פראָ-זאַיקער. נעמען זענען דאָ איבעריק, מ'קאָן זיי גאַנץ גוט, און איבער-הויפט די חברים אָפאַטאַשו און לייוויק האָבן געהאַט די מעגלעכקייט צו זען און צו פילן זייער שעפּערישן כּוח. און גראַד פילט זיך איצט גאַנץ גוט דאָס נייע, פרישע און צוגעקומענע פאַר די לעצטע 4—5 יאָר אין דעם יידישן פּוילן. און גראַד פילט זיך דאָס נייע מער אין דער אַלגעמיינער, קאָלעקטיווער סביבה, וואָס די ליטעראַרישע וואר-שע האָט די לעצטע יאָרן געשאַפן. נעמט אַקאַרשט יאָר-סך-הפּלען פון ליטעראַרישע אויסגאַבן, פון ליטעראַרישע דיספּוטן, פון ליטעראַרישן פאַרמעגן צוריק מיט אַ 5—6 יאָר, וועט איר ערשט זען דיסטאַנצן, וועט איר זען אַ מהלך. דער צוגאַנג, דער פאַרנעם, די אָפּשאַצונג, דאָס פאַרשטענדעניש, די באַציונג, — אַלץ האָט זיך געענדערט, און— צום גוטן. און ווי אַרום איז עס געשען? נישט פון אויפריכטיקער, געמיינזאַמער, קאָלעקטיווער אַרבעט? די קאָלעקטיווע, בשותפותדיקע טעטיקייט ווערט געפירט אפילו דאָן, ווען ס'ווייזט זיך אויס, אז מען איז צעריסן, צעשפּליטערט, פונאַנדערגעשיידט. און מיט אַט דעם

קאלעקטיוון עקשנותדיקן ווילן האָט דאָס יידישע פּוילן אַרײַנגעטראַגן אין דעם יידישן לײטעראַטור-אוצר פאַר די לעצטע 5 יאָר לערך אַ 1000 (לײען טויזנט) ביכער און ביכלעך, און צווישן זיי — פיל און פיל גוטע יידישע און אויך איבערגעזעצטע ביכער, וואָס האָבן באַרײַכערט די יידישע לײטעראַטור אויף פאַרשיידענע געביטן.

פאַר די לעצטע עטלעכע יאָר זענען ביי אונז אויך אַרויסגע-געבן געוואָרן פאַרשיידענע זאַמלונגען, אַלמאַנאַכן און זשורנאַלן נישט-נאָר דורך פאַרלעגער, נאָר אויך דורך לײטעראַטן גופאַ אין וואַרשע, לאָדזש, ווילנע, און טאַקע אויף אײגענעם חשבון; און האָבן דאָך לײטעראַטן גופאַ אויפגעבויט און טראָגן נאָך איצט די לאַסט פון די „לײטעראַרישע בלעטער“, וואָס פיל פון די אַמעריקאַנער שרייבער זענען אונז מקנא פאַר זיי, און צו אַזאַ מין קאַלעקטיוון אַרגאַן — שרייבן זיי אונז, — קאַנען זיי בשום-אָפּן נישט דערגרייכן.

און טאַקע די שרייבער אַפּאַטאַשו און לײוויק גופאַ: זייערע ווערק מוזן זיי אַרויסגעבן אין אַרעמען פּוילן; די רייכע, אַנגעזע-טיקטע אַמעריקע איז עס נישט ביכולת צו טאָן. און זייערע ווערק זענען אַפּגעשאַצט געוואָרן אין עס זענען דורכגעשלאָגן געוואָרן וועגן פאַר זיי אין דעם פאַרלאָזטן גלײכגילטיקן וואַלד דווקא און דער עיקר — דורך היגע פּוילישע שרייבער, דווקא דורך די „ענגהאַרציקע, אַפּגע-לאָזענע“ היגע שרייבער. די „קאַלעקטיוו-געשטימטע“ אַמעריקאַנער קאַלעקטן האָבן אַפילו געהוזקט דערפון.

און וווּ זענען עס די פּרוכטן פון דער קאַלעקטיוולער אינטענ-סיווער שעפּערישער אַרבעט פון די אַמעריקאַנער יידישע פּרוכטבאַרע און אַרבעטס-פעיקע שריפטשטעלער פאַר די לעצטע יאָרן? וווּ זענען עס זייערע אַלמאַנאַכן, זאַמליכער און זשורנאַלן? מיר ווייסן פון „צוקונפּט“, וואָס איז אויף קעסט ביים „פאַרווערטס“. מיר ווייסן וועגן „דאָס נייע לעבן“ און „טעאַליט“ ע״ה, וועלכע האָבן אויפגעגעסן אַ שיינע פאַר טויזנט מעצענאַטישע דאָלאַר. און די איבעריקע אַמערי-קאַנער מאַגערע העפּטלעך, — לאַמיר ריידן אָפּן, — זענען דאָך גיכער פאַמיליע-און קרייז-בלעטלעך...

און נאָך: וואָס פאַר אַ יידישע לײטעראַטור ברענגט אונז דאָס רוב די אַמעריקאַנער פּאַסט? אַלץ ספקדיקע פּאַעזיע, לידלעך און לידער, וואָס „פּלאַדיען“ זיך און מערן זיך און וואָס שלאָגן אָפּ דעם חשק צו אַן אמת יידיש בוך. די פּרוכטן פון דער דאָזיקער „שעפּערישער“ אַרבעט

האָט איר איצט אין אמעריקע. אייער יידישער לעזער פארזאָגט דערי-בער אַ צענטן, ער זאָל זיך נישט דערוועגן צו קויפן אַ יידיש בוך. אָט די אַלע לידל-ביכער זענען אַרויסגעגעבן מיט אַזאַ פראַכט און מיט אַזאַ פאַפיר (און מיטן פאַרטערט פונם פאַרפאַסער, פאַרשטייט זיך), וואָס אַ גאַש-בראַט" אַ פּוילישער קאָן זיך עס אין קיין אופן נישט פאַרגינען.

און גראָד מיר, דאָ פילן די פאַרבונדנדיקייט און די אַחריות און די ערבות (וואָס איז אייגנטלעך דער געפיל פון קאָלעקטיווקייט) פאַר אַ קאָלעגע. זעט, ווי מיר האָבן אויפגענומען די לעצטע יאָרן י. אַפּאַטאַשו, ד"ר ח. זשיטלעווסקי, לעיעלעסן, גלאָזמאַנען, און ווידער אַמאָל י. אַפּאַטאַשו און ה. לייזיק. אַלע מיטאַרבעטער פון די היגע צייטונגען האָבן זיך געאייניקט, געשאַפן דעם איינעם, געמיינזאַמען פראָנט און מיטגעהאַלפן דעם דערפאַלג, אַפּטמאָל דעם טרוימף פאַר אַמעריקאַנער חברים. און ז. טיגעל אין זשורנאַל, פאַרבאַנד" האָט דאָ נישט לאָנג געמאַכט אַ פאַרגלייך, ווי די „אַנגעשאַפטע" אַמע-ריקע נעמט אויף אַמאָל אַ יידישן שרייבער פון פּוילן, און פאַרקערט, ווי דאָס „אויסגעהונגערטע" יידישע פּוילן נעמט אויף אַ יידישן שריי-בער פון אַמעריקע...

אונזערער אַ שרייבער קאָן האָבן אַ דריסת-הרגל אין דער אַמע-ריקאַנער יידישער פרעסע נאָך דורך... השדיקן, סענסאַציאָנעלן און „אונטערוועלטלישן" (איידל געזאָגט) שטאַף, און אייניקע פון אונזערע יונגע טאַלענטפולע שריפטשטעלער טראָגן אויף זיך דעם דאָזיקן פּלעק און זיי נוצן ביי דער דאָזיקער אומריינער אַרבעט אַפילו אַן אַנדער מלאכה-בגד (פּסיידאָנים בלע"ז). מיר דאָ פאַרקערט, נעמען אויף דעם אַמעריקאַנער שרייבער מיטן בעסטן און אַפּגעקליבנסטן, וואָס ער פאַר-מאַגט און נעמען אים מיט זיין פּוילן און גוטן נאָמען און באַמיען זיך אַרויסצוזוכן פון אים דאָס בעסטע און אַפּגעקליבנסטע.

מיט איין זאך, אמת, קאָנען מיר זיך באַין-אופן נישט פאַרגלייכן מיט אַמעריקע: מיט דעם הרחבת-דעת, מיט דער אַרומיקער פעסטקייט און קרעפטיקייט פון לעבן, מיט דעם געזונטן איינגעפונדעוועטן באַדן, וואָס עס פעלט אונז דאָ. און געוויס רופט זיך אַפּ אונזער עקאָנאָ-מישע געבראַכנדיקייט, אונזערע ווייניק-געזיכערטע פּאַזיציעס אויף דעם כאַראַקטער פון אונזערע קולטור-בנינים, אויף אונזערע שאַפונגס-ווערק,

אָבער ביי אונזער גאַנצער אָרעמקייט און שטענדיקע זאָרגן, געפינען מיר אין זיך דאָך פוח גובר צו זיין די שווערע לאַגע.

איר אַליין דערמאָנט דאָך און זענט אַנטציקט פון דעם אינטע-רעס, וואָס עס הערשט ביי אונז צו יידישער ליטעראַטור, פון דער פיעטעט, וואָס עס איז איינגעפלאַנצט אין הערצער פון טויזנטער און טויזנטער מאַסן-לייענער און פאַרערער. און ווי, מיינט איר, איז עס געוואָרן? ליגט נישט אין דעם אינטערעס אַרבעט, און קומט ער דען נישט אונטער דער דירעקטער השפעה פון גערעדטן און געשריבענעם וואָרט פון היגן יידישן שרייבער? די יידישע ליטעראַטור איז דאָך איצט די אַקטיווסטע און שטאַרקסטע פאַרטיי אויף אונזער יידישער גאַס, מיט אַן אַ שיעור איבערגעגעבענע, טרייע אַג-הענגער און פאַרערער. און וועמען האָבן מיר עס צו פאַרדאַנקען? —

די לעגענדע דערציילט:

אַן אַרעמאָן און אַ רייכער קומען אויפן עולם-האמת פאַר בית-דין של-מעלה, פרעגט מען דעם אַרעמאָן: „פאַרוואָס האָסטו קיין תורה נישט געלערנט!“ הייבט ער זיך אָן צו פאַרענטפערן: „איך בין אַרעם געווען, שטענדיק פאַרטראָגן געווען מיט דאגת-פרנסה“. זאָגט מען אים:

— ביסטו אפשר אַרעמער פאַר הללן?

גיט מען אַ פרעג דעם רייכן: „און פאַרוואָס האָסטו נישט עוסק געווען אין תורה?“ פאַרענטפערט ער זיך: „איך בין געווען זייער רייך, תמיד פארטראָגן געווען אין גרויסע געשעפטן“. זאָגט מען אים:

— ביסטו אפשר רייכער געווען פון ר' אליעזר בן חרסום? —

אי דער אַרעמאָן, אי דער רייכער זענען ווערט שטראַף, אָבער דעם אַרעמאָנס טענות זענען דאָך פעסטערע און מער גערעכטע, און מאָנען — מאָנען קאָן מען געוויס מער ביי דעם רייכן.

דער קאמף פאר העגעמאניע

מיר שטייען איצט ביי דעם אָנהויב פון אַן אָפּענעם העפּטיקן קאָמף צווישן אונזערע דריי ליטעראַרישע הויפט-צענטערן: וואַרשע, ניו-יאָרק, מאַסקווע. עס איז נאָך נישט קלאָר, וועלכע ליטעראַרישע כוחות און גרופּירונגען עס וועלן דאָ און דאָרט מאַכטליזירט און אַריינגעצויגן ווערן אינם קאָמף; מיר ווייסן נאָך נישט, וועלכע טענות און מאַטיוון און פּאָדערונגען עס וועלן אַרויסשטעלן די קעמפּן-דיקע צדדים אינם דאָזיקן ברודער-קריג. איינס אָבער איז קלאָר: עס גייט דאָ וועגן דער העגעמאָגיע אויף דער גאַנצער יידישער ליטעראַטור, עס גייט דאָ וועגן דעם עיקר-צענטר און אויבנאָן-אין דעם ווייטערדיקן יידישן שאַפּן.

ערשט נישט לאַנג, ערשט צוריק מיט אַ צוויי-דריי יאָר, איז געווען אַן ענגע, ברודערלעכע נאָענטשאַפּט צווישן די פּוילישע און אַמעריקאַנער יידישע דיכטער, עס איז געווען דער אויפריכטיקער און נאַטירלעכער ווילן וואָס-ענגער זיך צונויפצובונדן און באַהעפּטן, קעגן-זייטיק צו ווירקן און באַווירקט צו ווערן, עס זענען געמאַכט געוואָרן פּרוּוון און פּראַיעקטן פון אַ בשותפותדיקן שעפּערישן צוזאַמענאַרבעטן. מען האָט געזוכט התקרבות, געווען גליקלעך צו געפינען געמיינזאַמע מאַטיוון און שטרעבונגען, זיך שטאַרק געהברט און באַמיט פעסטער איינצושמעלצן זיך אין איין גוף און אין איין נשמה. אַזאַ מין דראַנג צו אַן אינערלעכער פּאַרבינדונג איז אויך געווען צוריק מיט אַ 4-5 יאָר צווישן די היגע יידישע פּויליש-גאַליצישע דיכטער (מלך ראַ-וויטש, א.צ. גרינבערג, משה בראַדערזאָן, משה קולבאַק, ישראל שטערן) מיט די יידישע אוקראַינישע דיכטער (האַפּשטיין, קוויטקאַ, מאַרקיש) און מיט די דיכטער פון אַמעריקע (ה. לייזיק, מ. ל. האַפּפּערן, זישע לאַנדוי, מאַני לייב). און אַט דער דראַנג און אַט דער ווילן צו באַ-

העפטן האָט אומגעטום (אין אַלע דריי ליטעראַרישע צענטערן) געשטאַרקט, באַפֿליגלט, געמונטערט און געפּעסטיקט. מען האָט געפּילט באַדן אונטער די פּיס, געזוכט פּלייצעס, אויף וועמען זיך אָנצושפּאַרן, און ממילא אַליין געווען זיכער און פעסטער אין שאַפּן. אין עס זענען געווען אַלגעמיינע טענער, געמיינזאַמע זוכענישן און דערגרייכונגען, און ניט-צונויפּערעדטערהייט, האָט מען איינער דעם צווייטן מיטגעהאַלפּן און געווינקט.

אין די ערשטע חדשים פון דער רוסלענדישער רעוואָלוציע (זומער 1917), ווען מען באַקומט אין קיעוו על-פי-צופּאַל די צוויי דיקע בענדער פון מ. באַסינאָ אַנטאַָאָגניע „500 יאָר יידישע פּאַעזיע“, וואָס איז דאָן דערשינען אין ניו-יאָרק (פון וועלכן מ'איז העכער פיר יאָר געווען אינגאַנצן אָפּגעריסן), פּאַלט גלייך דאָס אויג און דאָס האַרץ ווערט צוגעשמידט צו די נייע פּרישע, ברויזנדיקע ליידער פון די יונגע יידישע אַמעריקאַנער דיכטער (וואָס פיל פון זיי זענען דאָן געווען אין אוקראַינע אומבאַקאַנטע נעמען). מען דערפילט דאָ אַן אייגענע התגללות: טענער, מאַטיוון און געזאַנגען, וואָס וואַלטן געקאַנט און געדאַרפט ביי אונז אַרויסגעוונגען ווערן. מען גיט אַרויס דאָן אין קיעוו אַ זאַמלונג „די יונגע יידישע דיכטונג אין אַמעריקע“ מיט דעם געהעריקן פּאַרוואָרט און מען איז „מקבל-קנין“ און מען איז זיך מתחתן אויף לאַנגע יאָר. און אָט דאָס ביכל (דאָס ערשטע יידישע ליטעראַרישע בוך אין קיעוו בעת דער רעוואָלוציע) האָט געוויס מיט-געהאַלפּן דאָס קומען פון אַשר שוואַרצמאַן, האַפּשטיין, קוויטקאָ, מאַרקיש, וועלכע זענען ווי מיטגעוואַקסן מיט די ערשט-אַנטדעקטע אַמעריקאַנער יידישע דיכטער און מיטגעשאַפּן מיט זיי און אַ לעבן-גערע צייט געפּילט אויף זיך זייער השפּעה און געווען גליקלעך און שטאַלץ דערמיט.

און אויך אַפילו איצט, נאָך אַ צייט פון זיבן שווערע און משונה-דיקע יאָרן, דערציילט דער טאַלענטפולער יונגער יידישער דיכטער פון רוסלאַנד א. קושניראָוו: „איך דערמאַן זיך, אין אַכצענטן יאָר איז אין קיעוו דערשינען אַ קליין ביכעלע „די יונגע יידישע דיכטונג אין אַמעריקע“. — דאָס איז געווען דער ערשטער און אַזאַ פריידיקער גרוס פון די יידישע דיכטער, פון דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע... דאָס ביכעלע האָט געוויס געהאַט אַ גרויסע ווירקונג אויף דער אַנט-

וויקלונג פון אונזער פאָעזיע, וועלכע האָט דאָ (אין רוסלאַנד) זייער גיך אויפגעבליט*).

אָט די ווערטער האָט דער דיכטער געלאָזט הערן ביי דעם באַנקעט, וואָס די יידישע שרייבער, קולטור-טוער און פאָליטישע טוער אין מאַסקווע האָבן איינגעאַרדנט ה. לייזויקן, — ביי דעם באַנקעט, וואָס איז גלייך פון אָנהויב אָן אַריבער אין אַן עפנטלעכן משפּט איבער דער יידישער ליטעראַטור, איבער דעם דראַנג און דעם שוונג פון דעם יידישן שאַפן אין די פאַרשיידענע דריי יידישע ליטעראַרישע צענטערן.

און טאַקע אויף אָט דעם באַנקעט-פאַרהער, אויף וועלכן ס'האָבן גענומען אַנטייל פאַרשטייער נאָר פון ניו-יאָרק-מאַסקווע, האָט זיך ווידער געלאָזט פילן דער שאַרפער אַנטאַגאָניזם, וואָס וואַקסט צווישן די דריי יידישע שאַפונגס-צענטערן, און ס'זענען געפאלן קלאַרערע ווערטער צום עצם-ענין.

נאָך דאָ, אין וואַרשע, פאַר זיין אָפּפאַר פון פּוילן, „איז געקומען צו רייד מיט ה. לייזויקן פיל און פיל מאָל וועגן דעם תהום, וואָס עס שאַפט זיך צווישן די יידישע דיכטער אין די דריי לענדער. און אים, דעם וואַרנער, איז געוואָרנט געוואָרן, ער זאָל זען דעם תהום נישט צו פאַרטיפן און אַדראַבא — זיך באַמיען צו פרווון איבערוואַרפן אַ בריק איבער אָט דעם אָפּגרונט. און גוט האָט ה. לייזויקן געטאָן, וואָס אין זיין ערשטן וואָרט, ביי דער ערשטער באַגעגעניש מיט די מאַסקווער יידישע שרייבער און דיכטער, האָט ער קלאַר געזאָגט: „אונזער ליטעראַטור איז צעברעקלט איבער דריי הויפט-צענטערן: ניו-יאָרק, וואַרשע, מאַסקווע. און די דאָזיקע דריי הויפט-צענטערן באַציען זיך איינער צו די אַנדערע, ווי פרעמדע, ווי זיי וואָלטן גאָר קיין שייכות נישט האָבן איינע צו די אַנדערע.“ און נאָכ-מער איז געווען אויפן אָרט לייזויקס האַרבע ווערשער, אַז „מער פון אַלעמען איז פרעמד מאַסקווע, פרעמד און קעגנעריש. מאַסקווע קוקט אויף אַלע אונזערע צענטערן פון אויבן אַראָפּ, רייסט איבער אַלע פעדים, וואָס פאַרבינדן. מאַסקווע לייקנט און פאַרלייקנט אַלע אונזערע

(* דיראָזיקע ציטאט, ווי אויך אַלע איבעריקע ציטאטן, וואָס האָבן אַ שייכות צו די דעבאטן אויף דעם באַנקעט לכבוד ה. לייזויק אין מאַסקווע, זענען גענומען 1925 ניו-יאָרקער „פּרימייט" 51 24 אָקטאָבער 1925.

ארבעטן און שאַפונגען, און דאָס במילאָ רופט אַרויס און מאַכט שטאַר-
קער די דערווייטערונג...

אַט די פרעמדקייט און קעגנערשיקייט און דעם אופן, ווי מען
לייבט און פאַרלייבט אַלע אונזערע אַרבעטן און שאַפונגען האָבן
געזעצנד אידוטרירט און באַוויון כמעט אַלע שפעטערדיקע רעדנער
אויף דעם משפט-באַנקעט.

מ. ליטוואַקאָוו, — דער שאַרפער און עקסטרעמער — געפינט
קלאַרע אויסדרוקן, ווי צו כאַראַקטעריזירן די באַציונג פון מאַסקווע
צו אונז. ער דערמאָנט די מינסקער לערער-קאָנפערענץ, וווּ עס זענען
מיט דער גאַנצער ערנסט באַהאַנדלט געוואָרן פראַגן פון יידישער
קולטור-ביונג, ער אָפערירט מיט די „שולן פון אַלערליי שטופעס“,
וועלכע לייבויק האָט געזען. ער דערמאָנט „די מאַסן, וואָס זענען אויפ-
גערודערט“ דורך זייער אַרבעט, און „די אַנשטאַלטן, וואָס פאָדערן
ליטעראַטור“, און ער פרעגט, צי „איז דען אין דעם גישטאָ קיין
פאַטאָס?“ און וועגן דער זעלבער ערנסטער, ביז גאָר שווערער קול-
טור-אַרבעט אין פוילן זאָגט ער: „גיסט מען איצט אין פוילן יידישיס-
טישע שמן-זיטדיקע התפעלות איבער יידישער ליטעראַטור“. און וויי-
טער דערצייילט ער, אַז „מען קומט (אין פוילן) מאַסנווייז קלייבן נחת פון
לייבויקן, הגם מען האָט אים נישט געלייענט און מען פאַרשטייט
אים נישט, ווייל דאָס הייסט מקיים זיין מצוות יידישיזם“...

מיט איין מאַך מיט דער האַנט מבטל געמאַכט דאָס אַלץ, וואָס
ווערט ביי אונז מיט אַזויפיל איבערמענטשלעכער מי און קרבנות
געשאַפן!

האָבן מיר דאָך אויך געהאַט דאָ שול-צוזאַמענפאַרן, לערער-
קאָנפערענצן, קולטור-באַראַטונגען, אויף וועלכע עס זענען אויך „מיט
דער גאַנצער ערנסט באַהאַנדלט געוואָרן פראַגן פון דער יידישער
קולטור-ביונג“. און שווערער, פילמאָל שווערער איז ביי אונז די
אַרבעט, ווייל מיר מוזן נישט-נאָר באַהאַנדלען פראַגן פון
קולטור-ביווען, נאָר אַליין דערנאָך מיט אייגענע פוחות (אָ, גאַנץ שוואַ-
כע!) אַרויסטראַגן דאָס יידישע קולטור-ביווען, אָן פאַרטיקע
מלוכה-בודושעטן, אָן רעגירונגס-אַסיגנירונגען. און מכוּח — לייגען
און פאַרשטין לייבויקן (און פאַרוואָס נאָר לייבויקן?), וועגן דעם
קאָנען דערצייילן די טויזנטער עקזעמפלאַרן פון לייבויקס „גולה“, וואָס
זענען אין אַ קורצער צייט פאַרשפרייט געוואָרן אין „נישטיקן“ יידישן

פוילן און די צענדליקער ארטיקלען און פארטראגן און דיספוטן, וואָס זענען ביי אינו געדרוקט, געהאלטן אין דורכגעפירט געוואָרן, נאָך איידער ה. לייזיק איז געקומען צו אינו.

און אויב שוין רעדן גאָר גענוי, באַדאַרף מען צוגעבן, אַז קעגן די העכער 3000 עקו. פון לייזיקס „גולם“, וואָס זענען דאָ אין פוילן פאַרשפרייט געוואָרן, איז אין ראַטנפאַרבאַנד „דער גולם“, גע-גאַנגען ביי אַ הונדערט עקו.

און מאַדגע קומט אויס, וואָס אויף דעם זעלבן אַונט האָט י. נויסינאָוו אַזוי פעסט און זיכער „פעסטגעשטעלט“, אַז מיר (דאָס הייסט רוסלאַנד) זענען געוואָרן „דער הויפט-אַר ק פאַרן אַפּזאַץ פון יידישן בוך פון פוילן און אַמעריקע“. וואָס געהער צו אַמעריקע, האָט אַמעריקע דאָס וואָרט, און וועגן פוילן — מאַכט אויס דער אַפּזאַץ פון יידישן בוך פון פוילן אין רוסלאַנד, לייזיק, דערווייל קוים-קוים אַ דריי פראַצענט (און דאָס אויך נאָר פון אַ טייל „געקליבענע“ יידישע ביכער).

אַזוי באַווייזן די אַביעקטיווע ציפערן די זאָך, ווי זי איז. און הלואי זאָל וואָס גיכער י. נויסינאָוו זיין גענטער צום אמת. אַדרבא! און גראַד קעגן דער „ריכטיקער“ אויסטייטשונג פונם „גולם“ דורך די מאַסקווער קאָלעגן, איז לייזיק אַליין געווען שטאַרק אויפגע-בראַכט און ער האָט געזאָגט: „אויך קעגן דער באַציונג אייערער צו מיין פאַעמע „דער גולם“, ווי צו אַ ווערק, וואָס דאַרף נישט אויפ-גענומען ווערן דאָ, ווייל ס'איז געשריבן פלומרשט נישט אין הסכם מיט די איצטיקע קאָמוניסטישע רעוואָלוציאָנערע טענדענצן — אויך קעגן דעם — פראַטעסטיר איך מיט מיין גאַנצן האַרצן. אייער באַציונג איז אַ שלעכטע און אַן אומגעזעכטע. איר האָט נישט פאַרשטאַנען, זאָג איך, דעם אמתן דראַנג פונם בוך און דעם אמת פון מיין שטי-מונג, ווייל איר האָט זיך געלאָזט פאַרפירן פון זייטיקע קלייניקייטן, וואָס האָט מיט דער פאַעמע גאַרנישט צו טאָן...“

דאָס ווונדערבאַרטע אין דער גאַנצער גרויסער דעבאַטע איז, וואָס קיינער פמעט פון די מאַסקווער שרייבער און דיכטער האָט נישט באַוויזן צו דערציילן וועגן די קינסטלערישע רעזולטאַטן, וואָס די יידישע ליטעראַרישע מאַסקווע האָט דערגרייכט, און וואָס אין זייער נאָמען פאַרלאַנגט מען איצט נישט אַנדערש, ווי די העגעמאָניע איבער דער גאַנצער יידישער ליטעראַטור.

לייוויק האָט אין סוף פון זיין שלום-וואָרט געזאָגט: „איך זע ביי אייך אַן אויפקום פון נייע פּאָעטן, פון גאָר נייע נישט געדאַכטע פּאָעטן, פון גאָר פּרישע—און דאָס איז אַ פּרייד. אָבער ס'איז ערשט אַ קליינער אָנהויב, און ווייניק, און עס טאָר זיך נישט אַריינכאַפּן צו אייך די שלאַנג פון צופּרידנקייט... דעם זעלבן איינדרוק האָט לייוויק, ווי מיר ווייסן, אַרויסגעטראָגן אויך פון זיין באַקאַנטשאַפּט מיט די יונגע יידישע דיכטער אין וואַרשע און מיט זייערע שאַפּונגען, און ער איז אויך דאָ געווען אויפגעמינטערט און גליקלעך פון דעם.

און פאַרוואָס זשע זאָלן מיר אומבאַדינגט וועלן בויען איין צענטער פון יידישן שאַפּן אויף די חורבות פון דעם אַנדערן? פאַרוואָס זאָל יעדער צענטער גלייך וועלן פּרעטענדירן נישט אַנדערש, ווי אויף הענעמאַגיע און אויף נענאַציע פון אַנדערע?

אויך די פּריערדיקע יידישע ליטעראַטור פון מענדעלע, שלום-עליכם און פּרץ איז נישט געווען און נישט געקאָנט זיין קיין ריין לאַקאַלע ליטעראַטור און זי האָט פאַרשפּרייט איר השפּעה און גייסט ווייט איבער די גרענעצן פון זייער אַלטגעזעסענער היים, הגם די שרייבער האָבן דורכויס געלעבט און אויסגעלעבט זיך אין דער ענגער אַטמאָספּעראַ. די איצטיקע יידישע ליטעראַטור איז שוין ווייניקער פאַרוואַרצלט און פאַראַנקערט אין איין באַדן און זי איז דעריבער מער אַלוועלטלעך. זי ציט און מוז ציען יניקה פון די פאַרשיידענע יידישע לעבנס-און קולטור-צענטרען, און דעריבער מוז גיין די בלוט-צירקולאַציע פון איין לאַנד צום צווייטן, און עס וועט אוממעגלעך און אומנוצלעך זיין דאָס אומאויפהערלעכע איבערהאַקן די אַדערן לויט די גרענעץ-סלופּעס. ווייל ווי מען וועט נישט וועלן פאַר-שווייגן, צוליב פאַרשיידענע סיבות, גאָר די אייגענע בערגעלסאַן, נסתר, מאַרקיש און אויך די איבעריקע „פּרעמדע“ שרייבער פון וואַרשע און ניו-יאָרק. — וועט זייער השפּעה און ווירקונג זיין נישט מינדער און קלענער ווי אַמאָל אין 1917 די השפּעה פונם קליין ביכל „יונגע יידישע דיכטונג אין אַמעריקע“. און אז מען האָט זיך צערעדט, האָט שוין דאָברושין זיך דאָך דערעדט, אַז „מיר האָבן דאָ אין ראַטן-רוס-לאַנד און גראַד אין דער לעצטער צייט געהאַט אַ מין לייוויק-שטראָם... אונזער יונגע דיכטונג רעכנט אַפילו לייוויקן צווישן אירע לערער און פאַרגייער“. און ווען מ'זאָל נאָך און נאָך רעדן און זיך וועלן דער-רעדן, וועט מען געוויס און געוויס קאָנען אַנרופן נאָך שטראָמען (און

וועגן א „נסתר-שטראם“ ווייזט אן אויך דאָברושין) און מ'וועט קאָנען אַנרופן נאָך נעמען פון „לערער און פאַרגייער“, וואָס געפינען זיך אויסער די ראַטן-גרענעצן און וואָס זענען פאַר דער ייִדישער נייער ליטעראַטור (אַפילו פון רוסלאַנד) נישט ווייניקער וויכטיק און פאַרטיינד... אויב איר ווילט, איז אין דעם ייִדישן ליטעראַרישן פּוילן פאַראַן אַ שטאַרקער צומיש פון ליטווישן און וואַלינישן ייִדישן בלוט.

און סוף-בל-סוף, איז דען דער פּוילישער אָפּאַטאַשו אַן אַמעריקאַנער, און דער ליטווישער-רוסישער לייוויק — אַן אַמעריקאַנער? און ווילאָנג איז עס דער וואַלינישער מאַרקיש דער פּוילישער פאַרשטייער? און אויך די „אמת-פּוילישע“ אהרן צייטלין און משה בראַדערזאָן? און צו וועלכער טעריטאָריע וועט מען איצט צושמידן בערגעלסאַנען, וואָס ווײַנט זינט פיר יאָר אויסער די אַלע דריי הויפט-צענטרען. און צו וועמען געהערט דער ברייט-צעוואַקסענער אַש, צו פּוילן, צו אַמעריקע און אפשר גאָר צו שפּאַניע (כישופּמאַכע-רין פון קאָסטיליע, מאַראַנען) אָדער צו אַרץ-ישראל?

פאַרפּאָלן, מיר זענען אויסער מלוכה-גרענעצן און אויסער לענדער מיט אונזער ייִדישן שאַפּן.

דער מוסר-השכל איז:

נישט אויפן וועג פון צעברעקלונג און פאַרלייקענונג און ביטול וועלן מיר, טיילן פון גאַנצן, אויפגעריכט ווערן. קאָקאַל-פאַטריאַ-טיזם איז שעדלעך און איבערשעדלעך אין אַלע הינזיכטן. מיר מוזן זוכן די פאַרשטענדיקונג פון די אַלע דריי הויפט-צענטרען, מען מוז געפינען ווערטער, ווי מ'זאָל זיך צונויפּרעדן. דאָס בלאָזן זיך און דאָס הפקר-ביטול און דאָס נישט וועלן פאַרשטיין איינער דעם צווייטן — מוז אויפהערן.

און וואָס פריער אַלץ בעסער.

דאָס פאַרלאַנגט די איינהייטלעכע ייִדישע ליטעראַטור, דאָס אַלדוועלטלעכע ייִדישע שאַפּן, וועלכע מיר אַלע דינען און צו וועלכע מיר אַלע שטרעבן.

צו איז די יידישע דיכטונג טריט ?

א טלעכע יידישע דיכטער האָבן די טעג אין וואַרשעווער ליטעראַטור-פאַרליין פאַר אַן עולם פון העכער דריי הונדערט צוהערער הייס און ליידנשאַפטלעך דעבאַטירט די פּראָגע, צו איז די יידישע דיכטונג ביי היינטיקן טאָג טויט אָדער לעבעדיק.

אייניקע האָבן אויף שטענדיק באַגלייט די דיכטונג אויפן „עולם-האמת“, אַנדערע ווידער האָבן געפרוּווט צו דערווייזן די לעבנס קראַפט פון דער איצטיקער יידישער דיכטונג. ווי עס זאָל נישט זיין, אָבער שוין דער עצם-פאַקט פון שטעלן און דעבאַטירן אַזאָ מין פּראָגע — איז איצט זייער סימפּטאָמאַטיש, און עס באַווייזט, אַז מיט אונזער איצטיקער דיכטונג האַלט נישט גאָר גוט. מיר האָבן טאַקע פיל טאַלענט-פולע דיכטער, עס דערשיינען דאָ און דאָרט לידער-זאַמלונגען, ס'דרוקן זיך לידער אין זשורנאַלן, אַלמאַנאַכן, אָבער קיינער וועט נישט לייקענען, אַז די דיכטונג שפילט די לעצטע צייט אַ קנאַפע ראָלע אין אונזער לעבן.

פיל זוכן דעם שולדיקן אין דעם לעזער. ער, הייסט עס, איז אינגאנצן שולדיק, וואָס פּלוצים האָט ער אָנגעוויירן דעם אינטערעס פאַר דער דיכטונג. דער דיכטער איז אין אַרדענונג, אָבער דער לעזער איז געפאַלן, אַראָפּ פון דרך-הישר און וויל נישט אויפנעמען דעם דיכטערס וועלט.

פון וואַנעט קומט טאַקע באמת אַט דער פירוד-הלבבות פון דיכטער און ליינער ? פאַרוואָס איז פאַרלוירן געגאַנגען דער לעבעדיקער קאַנטאַקט צווישן זיי ? און פאַרוואָס האָט דער דיכטער טאַקע אַליין דערפילט דעם פחד פאַר זיין אייגנזאַמקייט ?

ווייל דער דיכטער לעבט צופיל מיט מאַמענטאַלע שטימונגען, מיט קורצאַטעמדיקע געפילן, מיט אייגענע פּערזענלעכע צאַפּלענישן, אָן פעסטע געוועלשאַפטלעכע אידעען, אָן אַ סאַציאַלן אינהאַלט און דער

עיקר — אָן אַ ברייטן פאַרנעם און ווייטן קוק. די דיכטונג איז צופיל פאַרנומען מיט צערטלעך און „צאצקען“ זיך מיט די אייגענע איינצלענע אָנרעגונגען און פּוונות און רמז-רמזים פון איך-איבערלעבענישן. און דאָס אַלץ, — אייגנטלעך די הכנות צום שאַפן — לאָזן זיי תיכף ומיד אויס אין זייערע לידער, נאָך איידער עס האָט זיך זיי אַליין איינגעגעבן צו שאַפן דערפון עפעס דויערנדיקס און גאַנצס און פאַרענדיקטס. אָט די צעשאַטענע, צעוואָרפענע, מאַמענטאַלע דיכטערישע עקספרעסיעס זענען טאַקע שטאַרק דערעסן דעם לעזער און זיי דער-גייען שוין מער נישט צו אים.

נישט אַלע מאָל איז עס אַזוי. פאַראַן צייטן, — און ערשט נישט לאַנג איז עס ביי אונז געווען — ווען עס איז נויטיק געווען אָט די מאַמענטאַלע שטימונג, די אימפּולסיווע רופן פון דער דיכטונג, און זיי האָבן געהאַט אַ שטאַרקן אָפקלאַנג אין לעבן. עס איז דאָן, ווען די דיכטערישע קלאַנגען זענען „דונערן און בליצן“ פון אַן אומרוי-צייט, די רופט איז פול און אָנגעלאָדן מיט אויפרייס-מאַטעריאַל, און דער דיכטער קומט מיט זיינע הילכיקע געזאַנגען און ער לאַדט אויס דעם שטורם און דעם אימפעט, וואָס עס הערשט אין גאַס און וואָס עס פאַרמאַגט דאָס לעבן. אין אַזאַ צייט איז די פּראָזע מיטן פּראָ-זאָיקער ווי אבליים, ווי נישט-געבעטענע אורחים אויף אַ פּרעמדער שמחה. אַזוי איז געווען צוריק מיט עטלעכע יאָר. דער קינסטלער פּראָזאַיקער, איז לויט זיין טבע, להיפּוך פון דעם דיכטער, אַ קאַנ-סערוואַטאָר. מיט טויזנטער פּעדעס איז ער פאַרוועבט אין דעם גאַנצן, אָפּגעשטעלטן און האַרמאָנישן לעבן, זיין אויג קאָן בעיקר רוען נאָר אויף דעם גאַנצן און פאַרגאַנצטן, אָפּגעשטעלטן און פאַרגליווערטן לעבנס-נוסח. און ווען אָנהייבן און סופן גייען פאַרלוירן, ווען וועלטן ווערן הרוב און וועלטן קומען-אויף, דאָן מוז דער פּראָזאַיקער בעל-פּרוח זיך אָפּרוקן אָן אַ זייט, און צעטומלט פון דעם בלעבנס-גערויש, זיך פילן פּרעמד און איבעריק. אין אַזאַ מין אויפברויך צייט האָט דאָס וואָרט דער דיכטער. ער נעמט אויף דאָס צאַפּלדיקע, ברוינדיקע, און ווי דער פּאָליטיקער און פּובליציסט לעבט ער דאָן מיטן טאָג, ער איז דער שאַפער און מיטשאַפער פון דעם גייעם, אויפּוואַכנדיקן, שטור-מישן אין לעבן.

דור האַפּשטיין זאָגט אין אַ ליד:

ווען ס'קריצן ציין ציוניפגעפרעסטע,
ווען ס'בליצן פונקען פון די אויגן,
ווער קאָן מיר עצהן מעסטן,
ווער קאָן מיך פרעגן:
האַסט אָפּגעווייגן?

ווען קנויל'ן גרויל' זיך קייקלען איבער גאַסן, —
ווער קאָן מיר הייסן וואַרטן?..."

ווען אָבער דאָס לעבן גייט אַריין אין זיינע ברעגן און עס
קומען אָן וואַכעדיקע טעג, דאָן מוז די מאַמענטאַלע דיכטונג אָפּרוקן
זיך אָן אַ זייט. עס מוז קומען דער עפיקער, דער שילדערער פון
לעבנס-שטייגער און פאַרמעסטן זיך אויף ברייטע שטחים, אויף לעבנס-
נוסח, וואָס ווערט געשאַפן בהדרגה, לאַנגזאַם, דורך באַרויקנדיקע
געמיטער, דורך איינגעשטילטע און איינגעשטעלטע לעבנס-פאַרמען. נאָר
זעלטן קאָנען פאַרכאַפן דעם לעזער די שטימונגען, צאַפּלענישן, אויפ-
בליצן פון דעם דיכטער, — דערצו דאַרף דער דיכטער זיין די גרויסע,
מערקווירדיקע, רייכע פּערזענלעכקייט, וואָס זיין יעדער נשמה-ריר איז
אינטערעסאַנט און וויכטיק פאַרן לייזער.

און עס איז פיל נישט קיין צופאַל, וואָס אייניקע פון אַונזערע
בעסערע דיכטער אין פּוילן, ראַטנפאַרבאנד און אַמעריקע, וועלכע זענען
פריער געווען פאַרנומען דורכויס מיט „ריינער“, סוביעקטיווער דיכטונג,
אָדער מיט דעם געבראַזג פון הילכיקע טאַג-קלאַנגען, האָבן זיך לעצטנס
פאַרקליבן אין זייערע שאַפּונגס-געצעלטן און גענומען אַרבעטן אויף
גרויסע, גאַנצע ווערק פון לעבנס און תקופות. ה. לייזיק, י. שוואַרץ,
א. לעיעלעס, פּרץ מאַרקיש, א. קאַציונע, מ. קולבאַק, מלך ראַוויטש, —
זיי אַלע, ווי מיר ווייסן, זענען פאַרטון אין אויפשטעלן ברייטערע
ראַמען, אַלגעמיינערע סכעמעס פאַר זייערע דיכטונגס-וועלטן. דורך
גרעסערע פּראָזע ווערק, דורך דראַמאַטישע פאַעמעס ווילן איצט די
דיכטער זייער תקון געפינען. אָנשטאַט איינצלע, אָפּגעריסענע, צעשאַ-
טענע שטימונגס-איינדרוקן, וואָס קומען אויף אין קליינע, קורצע טאַג-
לידער און גייען אָפּט גיך פאַרלוירן, וועלן די פאַרגרעסערטע, פאַרגאַנצטע
ווערק בכוח זיין צו דערהויבן דעם אויטאָר, צוגעבן מער וואַגיטיט,
מער שלמות די אייגענע איבערלעבונגען. האָט דאָן לייזיק אין זיין
„גולם“, אין זיינע דראַמעס, אין זיין „ליר“ געגעבן אַ ציוניפּאָמלונג

פון פיל דיכטערישע עמאָציעס, דיכטערישע אימפּולסן און פּאַרקער-
פּערט זיי אין זיינע ווערק. אין האָט דאָך י. י. שוואַרץ באַוווּזן אין
זיין קענטאַקט צונויפצוזאַמלען פיל איינצלענע שילדערונגען, שטימונגען
און באַגייסטערונגען און אויפשטעלן פון זיי איין גאַנץ ווערק, וואָס
דורך אים דערגייען ממילא צום לעזער אויך די סוביעקטיווע איבער-
לעבונגען פון דיכטער, וועלכע וואָלטן דורך איינצלענע אָפּגעריסע
פּיילעך צום לייזער נישט דערגאַנגען. אויך די איבעריקע בעסערע
דיכטער זענען איצט פּאַרנומען מיט טראַגן דיכטונג-ציגל פאַר גרויסע
דיכטערישע בנינים.

און אַזוי, משמעות, איז אויך אין ראַטנפּאַרבאַנד. פריער איז
די דיכטונג געווען פּאַרטומלט פון די געשעענישן, און ס'האַבן דעריבער
געהערשט אין איר דער עיקר ערשטע אוממיטלעבאַרע באַגייסטערונג-
רופן, קורצע, אָפּגעחאַקטע התפעלות-געזאַנגען, און ווען דאָס לעבן
הייבט אָן אַריינצוגיין אין די נאַרמאַלע ברעגעס, דאָן זוכט שוין אויך
דאָרט די דיכטונג ברייטע שריפטשטעלערישע יריעות פאַר דויערנדיקע
איבערלעבונגען. די דיכטער זאָגן זיך אָפּ פון סתם-זינגען, פון סתם-
דיכטן און זיי פאַרמעסטן זיך אויף לעבנס-שטייגער, אויף לעבנס-
סיוזשעטן, אויף מער אָביעקטיוויזירטע לעבנס-סיטואַציעס און צו-
זאַמענשטויסן.

די דיכטונג איז נישט טויט, זי גייט אַוועק און מוז אַוועקגיין
פון מאַמענטאַלער אַנרעגונג, פון חנדלען זיך מיט זיך און זי מוז אַרויף
אויפן ברייטן שליאַך פון לעבן און אידעען.
דאָ, אויף דעם דרך-המלך פון לעבן און אידעען, וועט זי ווידער
אויפלעבן, און עס וועט ממילא פאַרשווינדן די פּראַגע — צי איז די
דיכטונג טויט אָדער לעבעדיק.

פארלויבן קריט

ווען מען רוקט זיך אַמאָל אָפּ אָן אַ זייט פונם ליטעראַטור-געטומל, ווען מען בלייבט אַמאָל אַליין מיט זיך, — דערוועקט זיך די פראַגע: וואָס איז אַזוינס פאַרט די איצטיקע יידישע ליטעראַטור, וועלכע זענען די כאַראַקטער-שטריכן און אייגנשאַפטן פון אונזער איצטיקן יידישן שאַפן, וועלכע אידעען, פראָבלעמען טראָגט איצט די יידישע ליטעראַטור אין איר שויס?

מען ברענגט אַרויף אויפן געדאַנק איין שרייבער, אַ צווייטן, אַ דריטן, מען דערמאָנט זיך אָן איין ווערק, אָן אַ צווייטס, אַ דריטס, — און קיין קלאָרן ענטפער באַקומט מען נישט. ערגעץ-וווּ זענען דאָ אַנדייטונגען אויף כאַראַקטער-שטריכן פון אונזער צייט, ערגעץ-וווּ — בלאַסע כוונות אויף צו געבן דעם פּרצוף-פנים פון אַ דור, פון אַ תקופה, — אָבער דאָס זענען נישט מער ווי נישט-איינגעגעבענע עקספע-רימענטן. אינגאַנצן-גענומען הערשט איצט אין אונזער ליטעראַטור אַ פאַרלויבנקייט, צעשווומענקייט, צעפלאַסנקייט. ווי אַ טשערעדע שאַף אָן אַ פאַסטונד, אָן אַ פירער, איז מען צעקראַכן אין פאַרשיידענע זייטן, מען בלאַנדזשעט אַרום און מען קריכט אין שאַדן...

עס טרעפן אָפט צייטן, ווען אַן עדה מתפללים מוז זיך צעשיידן, און יעדער איינער פאַררוקט זיך אין זיין אייגן געצעלט און פראַוועט עבודה ביחידות. אָבער דאָס לאָזט זיך נישט זאָגן וועגן דער איצטיקער יידישער ליטעראַטור און אירע שעפער. אויך דער יחיד איז איצט ווי פאַרלויבן, די לעפּצן זיינע שאַקלען זיך אפשר, אָבער קיין אמתע תּפלה איז אויך ביים יחיד איצט נישטאָ.

דער יידישער שרייבער איז ווי אַוועק פון זיך אַליין, ער האָט אפשר מורא אַריינצוקוקן זיך אַליין אין דער נשמה. אפשר אויס מורא פאַר פּוסטיקייט. זיין אייגן וועגן רעגט אים נישט אָן, די אַרומיקייט — אַוודאי נישט, וואַרפט ער זיינע בליקן צו דעם אַמאָל, צו דער ווייטער

יידישער געשיכטע. ווי אַלע לעבעדיקע קוואַלן פון היינטיגן לעבן וואָלטן אויסגעטריקנט געוואָרן און מען לאָזט זיך דעריבער אין גע-שיכטלעכע מרחקים צו זוכן דאָרט שטאָף און אימפעט און באַגיי-סטערונג. האָט ווער פון די יידישע שריפטטעלער אָנגעקליבן האָב און גוטס פון פריער, פון אַמאָל, ליגן ביי אים אין די קאַמערן שפייז פון די זיבן גוטע, זאָטע יאָרן — איז גוט, ציט ער יניקה פון די אַמאָל. צונויפגעקליבענע אוצרות, אלא נישט, — אויב ער איז אָנגעוויזן אויף אייגענעם איצטיקן גערעטעניש — איז שלעכט. זענען ביי אַט דעם שרייבער — זיבן הונדער יאָר און ער האָט נישט וואָס צו שניידן.

זאָל עס זיין די קללה פון די נאָך מלחמה און רעוואָלוציע-יאָרן, ווען אויג און אויער קאָנען זיך אַלץ נישט צוגעווינען צו נאַרמאַלע לעבנס-דערשיינונגען, צו רוער-גרויער ווירקלעכקייט, צו פשוט-מענטש-לעכע איבערלעבענישן, צו האַרטביידערערדיקע געשעענישן? ווער ווייסט! און אומפאַרשטענדלעך איז דער איצטיקער צושטאַנד פון דער יידישער ליטעראַטור, איר פאַרלירנקייט און צעמישונג גראַד דאָן, ווען מיר האָבן צו פאַרצייכען אַ גאַנצע ריי טאַלענטן, וועלכע זענען ביכולת און וואָלטן באַדאַרפט אַ הויב-טון די יידישע ליטעראַטור צו אַ הויכער קינסטלערישער און אידעישער מדרגה און געבן געשטאַלטן און לעבנס-סיטואַציעס גאָר מיט אַ נייעם אידעישן אינהאַלט.

פאַרוואָס זשע הערשט אומעטום אַזאַ דערשלאַגנקייט, אַזאַ גייסטיקע אָרעמקייט, אַזאַ סתם-שרייבעריי, אָן אַ פאַרנעם, אָן אַ פאַרטיפונג? אפשר איז עס דערפאַר, וואָס צוליב אונזער באַזונדערער לאַגע אין דער וועלט, קומט-אויס ווי מיר הויבן אָן אַלעמאָל פון אָנהויב. עס ברעכט זיך האַסטיק און אומברחמנותדיק אונזער יידישער לעבנס-שטייגער, עס הייבט זיך אָן אויספיקן גאָר אַ נייער, אומדערוואַרטעטער. אַמעריקע. פאַלעסטינע, דאָס נייע רוסלאַנד — גאָר נייעס, אויסטערלישעס קומט-אויף. ווי אַן אַלט פאַרפאַלק מיט זייערס אַ בן-זקונים, אַזוי קומט אויס אונזערע קינסטלער צו פאַרנעמען זיך מיט די נייע, יונגע, ערשט-אַנטפּלעקנדיקע יידישע לעבנס-דערשיינונגען. און ס'מוז דעריבער קומען די התפּעלות פון די ערשטע טריט, פון די ערשטע אַרויס-געשטאַמלטע ווערטער. ווערן דעריבער אַריינגעריסן אין אונזער ליטע-ראַטור פונסניי אַזוי פיל עטנאָגראַפיע. עלעמענטן און אויסערלעכע האַשרייבונגס-שילדערונגען אַנשטאַט פּראָבלעמען-געראַנגל, אידעען-צו-אַמענשטויסן. האָט א. ראַבאָי מיט אַזוי פיל אַנטציקונג געשילדערט

דעם יידן אין זיין באהעפטונג מיט ערד, פונקט ווי דער ייד וואָלט געווען דער ערשטער. שילדערט י. י. שוואַרץ מיט אַזאַ פּיעטעט דעם צוזאַמענטרעפן פון דעם ייד מיט דער זאָפטיקער קענטאַקיער געגנט, באַקומען די יידישע דיכטער אין ראַטנפאַרבאַנד גרויס התפעלות פון דעם פשוטן יידן אין די קאָלאָניעס. און ווי אונזערע ערשטע שרייבער רעאַליסטן האָבן געשילדערט אין פאַראַלגעמיינטע פאַרמען דאָס דאָ-מאַלטיקע ווירקלעכע לעבן, אַזוי אויך קומען די נייע יידישע קינסטלער און געבן דאָס קאָלעקטיווע יידישע לעבן. ווידער מעשה-בראשית. צי דאָמינירט נישט איצט ביי זיי דער באַשרייבנדיקער עלעמענט אויפן חשבון פון דעם אידעישן, קעמפנדיקן?

עס זענען פאַרגעקומען אין אַלגעמיינעם און אויך אין יידישן לעבן גוואַלטיקע אויפטרייסלונגען און איבערהויפט אין דעם שטח פון אַמאָליקן גרויסן רוסלאַנד, וווּ עס האָבן געוואוינט ביז אַ העלפט יידן. און וווּ זענען די שפורן פון אַט דער איבערקערעניש אין אונזער פראָזע? האָבן דאָך די רוסישע עמיגראַציע-קינסטלער, למשל, געגעבן אַזוי פיל טראַגישפולע ווערק פון דעם נע-ונדן רוסישן עמיגראַנט-אינטעליגענט מיט זיין צעבראַכענער נשמה און מיט זיין טיפן, ליידנ-שאַפטלעכן בענקען נאָך רוסלאַנד, מיט זיין גיפטיקער שנאה צו דער איצטיקער אָרדענונג און פאַרפלאַנטערטן אינעווייניקסן געראַנגל. וואָס האָט אונזער, משטיינס געזאָגט, קינסטלער-„עמיגראַציע“ געגעבן אויסער ביליקן שטאַף פאַרן „פאַרווערטס“. און וווּ זענען עס די ווערק, וואָס זאָלן געבן אונז דאָס נייע רוסלאַנד, וואָס זאָל אַרומנעמען אַלדאָס טראַגישע און קאָמישע, דערהויבענע און נישטיקע, די אַלע ליכט און שאַטן, וואָס די אומגעריכטע רעוואָלוציע האָט אַריינגעבראַכט אין לעבן, אין די מוחות פון די יידישע מאַסן אין רוסלאַנד? און וווּ איז דער גרויסער ראָמאַן פון אַמעריקאַנישן יידנטום?

עס איז אונזער יידישער טראַגעדיע, וואָס נישט מיר גופאָ שאַפן די איבערקערענישן, וועלכע אונז קומט אויס שפעטער איבערצולעבן און דערנאָך מיט אונזער גאַנץ וועזן זיך צופאַסן צו זיי. מיר זענען אַ קליינער טייל אין גרויסן, גאַנצן, און מיר קומען מיט אונזער ביסל לעבן ווי געסט אויף אַ פרעמדער שמחה, וואָס איז צוגעגרייט און ווערט אָפגעריכט דורך אַנדערע. עס קומט דעריבער דער ווייניק-פראַדוקטיווער פראַצעס פון צופאַסן-זיך, פון וועלן איינלעבן-זיך, פון אַרויסטיילן פון זיך באַרירונגס-עלעמענטן. דאָמיר נאָר פאַמלען און אָביעקטיוו פאַנגאַ-

דערקלייבן זיך אין פיל געשעענישן, אין וועלכע מיר זענען די לעצטע יאָרן אַריינגעצויגן געוואָרן אין פאַרשיידענע לענדער, און מיר וועלן זען, אַז מיר קאָנען נישט תּיכּף ומיד זיין שעפּעריש. ווייל דאָרט איז געווען סטיכיע, איבערווייניקסטער דראַנג, און מיר זענען נאָר צושויער און אין בעסטן פאַל מיטהעלפער. און דעריבער אפשר קענען גלייך נישט קומען קיין קינסטלערישע אַנטפלעקונגען. ווייל עס קומט ערשט פאַר ביי אונז דער פּראָצעס פון אַנלאָדן זיך. דאָס אויסלאָדן וועט ערשט מיט דער צייט קומען. און נעמען מיר, למשל, דעם מאַסקווער יידישן קאַמער-טעאַטער, וועלכער געפינט זיך אין האַרץ פון יידישן קאָמוניזם און ווערט געפירט דורך קאַנסעק-ווענטע קאָמוניסטן. געפינען מיר דען אין אים די סטיכיע פון נייעם יידישן לעבן אין רטפ"ב? און וויפיל מ'זאָל זיך נישט באַמיען אַריינ-צולייגן אין זיינע אויפפירונגען רעוואָלוציאָנערע פּוונות, צי טראַגט עס אין זיך דעם אומקום און אויפקום פון סאָוועטישן יידישן לעבן? דער געמיש שלום-עליכם, פּרץ, גאָלדפּאָדן—מיט פּאָליטישער סאַטירע איז דאָך מער נישט ווי זייטיקער איינפאַל, שעטנו-מאָטיוון. און וווּ איז דאָס אמתדיקע אַמעריקאַנישע אין אַמעריקאַניש-יידישן טעאַטער?

די יידישע פּראָזע, וועלכע האָט צוריק מיט אַ 15—20 יאָר פאַר-נומען אַזאַ בכּוּדיקן אָרט אין יידישן לעבן, די יידישע פּראָזע, וועלכע האָט פּריער אויסגעפילט אַ גרויסע קולטור-קינסטלערישע פּונקציע, איז איצט פאַרלוירן.

איר אויפגאַבע איז—אָרויסצוברענגען פון דעם אַלגעמיינעם יידישן לעבנס-כאַאָס דעם פּרצוף-פנים פונם יידישן מענטש, פון דער יידישער נאַציע, פון דער יידישער פּאָלקס-פּסיכיק. איר אויפגאַבע איז אויפכאַפן די איינצלנע שטיקן, מאָטיוון און איבערלעבונגען און אויפפאַסן גאַנצע געשטאַלטן, פולע לעבנס, פאַרטיפן און פאַרברייטערן לעבנס-פּראָבלעמען און אידעען-געראַנגלען, פאַרגאַנצן און פאַרשטאַרקן דאָס אינדיווידועלע מיט דעם פּלייזשן, דאָס איינצלנע מיט דעם אַלגעמיינעם, — בקצור, זיין די אָנוואַגערין, די פירערין, די באַגייסטערערין.

אַבער אַנשטאַט דעם הערשט לעצטנס אין דער ליטעראַטור אַ צעשווומענקייט, אַ צעפּלאָסנקייט, אַ פאַרלוירנקייט.

מ מאדע, וואָס ט'איז פראי נאָכצומאכן

אין דער אייראָפּעישער קינסטלערישער וועלט מערקט זיך לעצטנס אַ נייער ליטעראַרישער זשאַנד, אַ נייע אַרט קינסטלעריש שאַפן, — דאָס איז די קינסטלערישע ביאָגראַפיע, די מאָנאָגראַפיע פון גרויסע פּערזענלעכקייטן, וועלכע האָבן אַמאָל געשפּילט אַ ראָלע אין לעבן, אין ליטעראַטור, אין שאַפן.

צו אָט דער נייער ליטעראַרישער פּאַרם נעמען זיך נישט-נאָר סתם ביאָגראַפן, געוויינלעכע לעבנס-געשיכטע-שרייבער, נאָר בעיקר גרויסע קינסטלער, דיכטער, דענקער, וועלכע ברענגען אין זייערע ביאָגראַפיע-ווערק נישט בלויז טרוקענע פּאַקטן וועגן דעם לעבן און ווירקן פון דער באַהאַנדלער פּערזענלעכקייט, נאָר זיי שאַפן כמעט זעלבסטשטענדיקע ווערק, וואָס זייער צענטר, זייער מיטלפּונקט איז די אָדער יענע פּערזענלעכקייט, וועלכע פאַרקערפערט אין זיך אַ קאָמפּלעקס אידיען, פּראָבלעמען, זוכענישן און דערגרייכונגען פון אַ געוויסער צייט און תקופה.

אָפּטמאָל לייגן אַריין אָט די קינסטלער אין די ביאָגראַפישע ווערק געדאַנקען, אידיען, וועלכע זענען אָפט נישט גאָר צוגעפאַסט צו יענער צייט און יענער געשטאַלט. דער דיכטער שאַפט דאָ אָפּט-מאָל מער, ווי ער דערציילט איבער, ער ווערט אַ שותף צו די מעשה-בראשית פון יענער פּערזענלעכקייט און ער דערגאַנצט, דערפילט, דערפירט ביז אַ לאַגישן סוף דאָס, וואָס יענער האָט נאָר אָנגעדייט. אָפּטמאָל האָבן מיר אַ ווידערגעבורט פון אַ פּערזענלעכקייט, וועלכע האָט געלעבט מיט הונדערטער יאָרן צוריק, און אין איר צייט איז זי נישט פאַרשטאַנען געוואָרן, און איצט — אין דעם נייעם ליכט פון דעם דיכטער-ביאָגראַף באַקומט יענע נישט-פאַרשטאַנענע געשטאַלט אַ נייעם יתקון... פאַראַן אויך פאַרן, ווען אַ געוויסע פּערזענלעכקייט האָט בשעתו געוואָרפן ליכט, געשאַטן שטראַלן און נישט זוכה געווען.

מ'זאָל די ליכט און שטראַלן אויפקלייבן צוזאַמען, זיי זאָלן קענען לייכטן, וואַרעמען. קומט מען איצט און מען גיט אַ נייע אָנווענדונג אַט יענער צעזייטער, צעשפרייטער ענערגיע.

אויף פאַרשיידענע שפראַכן זענען די לעצטע יאָרן דערשינען אַזעלכע מאָנאָגראַפֿיעס, — ביאָגראַפֿיע-ווערק, געשריבן דורך אָנגעזעענע שריפטשטעלער. אַט די ווערק זענען אויפגענומען געוואָרן מיט גרויס אינטערעס און אויפמערקזאַמקייט, אַט דער נייער מין שאַפן פאַרנעמט אין דער ליטעראַרישער וועלט אַן אַלץ גרעסערן און וויכטיקערן אָרט.

עס איז אַסך צו רעדן וועגן דעם, פאַרוואָס גראַד אַט דער אָרט שרייבן ציט איצט אַזוי שטאַרק צו קינסטלער. דער קינסטלער קאָן איצט נישט בלייבן אַבסטראַקט. ער קאָן איצט נישט אַשפּינען קיין געוועען פון בלויו לבנה-שיין און צו זויגן יניקה פון אַייגענע ענגע ד' אַמות. אין דער צייט, ווען וועלטן קעמפן, אין צייטן פון אומקום און אויפקום, קאָן מען דען פירן אַן ענגן, סוביעקטיוון דין-והשבון? עס איז געראַנגל פון דורות, פון תקופות און אידייען. עס בלענדן מרחקים, האַריוואַנטן, איבערוואַנדלונגען, און דער דיכטער, — ווי זאָל ער דאָס אויפפאַסן, אויב נישט דורך די גייסטער און פערזענלעכקייטן, וועלכע האָבן אין זייער צייט אַדורכגעמאַכט אַט דעם קאַמף, אַט דעם מהלך, אַט דעם קפיצת-הדרך אין לעבן, אין דענקען און אין די געפילן? דאָ האָט דער דיכטער פאַר זיך פיל שטאַף, פיל פאַרלעגענע שיכטן פון רוי-מאַטעריאַלן, וועלכע ער באַארבעט אין זיינע ווערק.

האַט טאַקע ראַמאַן ראַלאַן אויסער זיין „זשאַן קריסטאָף“, וואָס איז אַ שטיק אָפּבילד פון בעטהאָווען, — געשאַפן אַ ריי ביאָגראַפֿיע-ווערק וועגן טאַלסטאָי, בעטהאָווען, מיקעל אַנדזשעלאָ און מאַהאַטמאַ גאַנדי. אין די ווערק איז על-פי-רוב גובר דער דיכטער אין ראַמען ראַלאַן דעם פאַרשער, דער קינסטלער — דעם ביאָגראַף. אַזוי איז אויך מיט מערעזשקאָומקיס ווערק איבער די וויכטיקע פערזענלעכקייטן פון דער געשיכטע בכלל און אין דער רוסישער געשיכטע בפרט. אין אַט די ווערק וואַקסט מערעזשקאָאָומקיס אויס צוזאַמען מיט די געשידערטע פערזענלעכקייטן צו גרויסע הויכן, ער וואַקסט אויס מיט זייער היילף, און זיי — מיט זיין היילף. אַט האָט דער טאַלאַנטפולער רוסישער שריפטשטעלער ווערעסאַיעוו אָנגעשריבן לעצטנס אַ ווערק אין עטלעכע בענדער, וווּ ער פירט אַרויס פּוּשקיןען אין אַ נייער אַקטיוו שאַפּונג

דיקער סביבה. עס זענען לעצטנס אַרויס ווערק וועגן געטע, וואַגנער, ביסמאַרק, וואַלטער, נאַפּאַלעאַן א. אַז. וו.

ביי אונז, אין דער יידישער ליטעראַטור, זענען פון דער אַרט ווערק נאָך כמעט ווי גאַרנישט ניטאָ. בכלל איז דאָרט, אין דער פרעמד געווען פיל מער אינטערעס, נייגיר צו אונזער גייסטרייכער יידישער געשיכטע און צו אירע מערקווירדיקע פּערזענלעכקייטן, ווי ביי אונז. אין דער צייט, וואָס די ענגלישע, דייטשע, רוסישע און אויך פּוילישע ליטעראַטורן האָבן שוין פון לאַנג-לאַנג געשאַפן קינסט-לערישע ווערק פון די יידישע העראַאישע געשיכטלעכע געשאַפן, ווי קין, שמשון, דוד, שלמה, יהודה איש קריות, יהודה המכבי, ר' יהודה הלוי, אוריאל אַקאַסטא, שפינאַזא, דוד ראובני, מולכו, שבתי צבי, פּראַנק, מהר"ל מפּראַג, לאסאל און נאָך און נאָך — האָט מען ביי אונז ערשט נישט לאַנג גענומען זיך ווענדן צו יידישער געשיכטע אַלס אַ קוואַל פון דיכטערישע שאַפונגען.

שלום אַש איז געווען כמעט פון די ערשטע, וועלכע זענען צו-געקומען צו דעם יידישן געשיכטע-אזר און געשעפט פון דאָרטן פּולע הויפּנס פאַר זייערע קינסטלערישע ווערק. ער האָט געשאַפן אַמאָן און תּמר, יפתח טאַכטער, שבתי צבי, די לעצטע יאָרן — קידוש השם, כּישופּמאַכערן פון קאַסטילען, מאַראַנען און אויך זיין יוסף. י. אַפּאַטאַשו האָט זיך געווענדט צו דער נאָענטער יידישער פאַרגאַנגנהייט און געגעבן די פּוילישע וועלדער, „1863“. ה. לייזיק — זיין דראַמאַטישע פּאַעמע דער גולם און לעצטנס הירש לעקערט, א. לעיעלעס, שלמה מולכו, א. קאַצינזע — „הורדוס“. אַ ריי געשיכטלעכע דראַמעס האָט פאַרעפנטלעכט לעצטנס דער יידישער דראַמאַטורג ה. סעקלער, מ. קולבאַק — „יעקב פּראַנק“, אהרן צייטלין — „יעקב פּראַנק“, מנחם באַרישא — „דער פאַסטויך דוד“ א. א. וו. אָבער צו דעם דערמאָנטן מין קינסטלערישע ביאָגראַפיעס איז מען ביי אונז נישט געקומען, און מען דאַרף עס שטאַרק באַדויערן. עס איז אַ פאַרלאָזט פּעלד און מען דאַרף עס וואָס גיכער באַאַרבעטן. אין די לעצטע דורות זענען אַרויסגערוקט געוואָרן אין פאַרשידענע לענדער ביי פאַרשידענע סיטואַציעס זייער וויכטיקע, קאָמפּליצירטע פּערזענלעכקייטן, טיף-אַריגינעלע און גייסטרייכע — און געבן זיי אין זייער אַטמאָספּער, אין דער אַרומינגלאַנג פון דער פּאַליטישער, געזעלשאַפטלעכער אומגעבונג, — הייסט אויפדעקן און אַרויס-

ברענגען גאַנצע תקופות פון רייכן, פאַרגאַנגענעם לעבן. יעדער תקופה, יעדער דור האָט זיך זיינע פיל ווייניקער ווי ל"ו פערזענלעכקייטן, וואָס דאָס וויכטיקסטע, אינטערעסאַנטסטע, קאָמפּליצירסטע פון דער צייט ווערט אומבאַוואוסט פאַרקערפערט אין זיי, ממש, ווי אין יעקבס חלום: גאַנץ ארץ-ישראל ווערט אויפגעוויקלט אין איין שטיקל ערד און עס ליגט אונטער זיין צוקאַפּנס. אָט די אָנגעזעענע פערזענלעכקייטן אין יעדן דור זענען די מיי-ל-צייכנס אין דעם דרך-המלך: מיט זיי קאָן מען מעסטן דעם מהלך, דעם וועג — דעם אָפּגעגאַנגענעם און דעם, וואָס עס שטייט פאַר צו גיין.

מ'קאָן אויסרעכענען אַ לאַנגן צעטל מערקווירדיקע פערזענלעכ-קייטן, וועלכע וואָלטן בלי-ספּק געקאַנט דינען פאַר שטאַף פאַר גרויסע, אינטערעסאַנטע קינסטלערישע ביאָגראַפיעס.

אויב מיר באַמערקן אין אונזער בעלעטריסטיק אַ ווענדונג פון קורצן ליד צו דער גרויסער פּאָעמע, צו דער גרויסער דראַמע, אַן ערנסטן קער פון דער קורצער נאָוועלע צום גרויסן ראַמאַן — לאַמיר אויך פאַרלאַנגען פון אונזער דיכטער אַן אינטערעס צו אונזערע גרויסע פערזענלעכקייטן, וועלכע זענען ווי פאַרגעסן געוואָרן. מיר דאַרפן פאַרלאַנגען ברייטע לייזונטן, ברייטע שטחים נישט-נאָר פאַר פּאַנטאַסי-טיק, פאַר אויסגעטראַכטע דערציילונגען און ראַמאַנען, נאָר אויך פאַר-שטענדניש און אינטערעס פאַר די גרויסע גייסטער אין יידישן לעבן, וואָס וואַרטן אויף זייערע דיכטער, אויף זייערע אַנטפּלעקער.

אין דער אייראָפּעיִשער לייטעראַטור זענען איצט שטאַרק אין דער מאָדע די גרויסע ביאָגראַפיע-ווערק. לאַמיר פון דער מאָדע נישט אַפּשטיין. דאָ וועלן מיר האָבן אַ טאָפּלטן תיקון: אין דער באַהעפּי-טונג מיט די גייסטרייכע פערזענלעכקייטן, וועלן ביידע — הן דער ביאָגראַפיע-קינסטלער, הן די פאַרגעסענע פערזענלעכקייטן — גענוינען. זאָלן וואָס גיכער קומען די דיכטער און זיך פאַרמעסטן אויף גייע ביאָגראַפיע-ווערק.

פרעסע און בוך

1

אונזער פרעסע און אונזער בוך — ביידע זענען זיי א רעזולטאט פון באשטימטע קולטור-באדערפענישן ביי אונזערע פאָלקס-מאָסן, דירעקטע אויסדרוקן פון אונזער אַקטיוו-שעפּערישער סביבה. זייער אויפקום, וואָס און אַנטוויקלונג זענען ענג פאַרבונדן מיט אונזער אַלגעמיינער קולטור-אַנטוויקלונג, און זייער שטייגן דאַרף זיין דער באַראַמעטער פון אונזער קולטורעלן גיוואָ.

אויבנאויפיק גענומען — דערגאַנצן די פרעסע און בוך איינער דעם צווייטן: די פרעסע באַפרידיקט און דאַרף באַפרידיקן דעם מאַן-מענט, די טאַג-אינטערעסן. דאָס בוך — די שטענדיקערע, די אייבי-קערע באַדערפענישן. די פרעסע איז די דיר-תּאַר ע, דאָס בוך — זי דיר-תּק בע פונם געברויכער.

ס'איז אָבער ווייט-ווייט נישט אַזוי.

די גרענעצן צווישן איינעם און צווייטן זענען נישט אָנגעצייכנט און מען גייט אָפט אַריין — איינער דעם צווייטן „אין שאַדן“.

דאָס וואָס און פונאַנדער-וואָסן זיך פון פרעסע און בוך גייט נישט שטענדיק צוזאַמען, האַנט ביי האַנט. אַדרבא, ווען מיר קוקן זיך צו נענטער צו דער לאַגע פון אונזער פרעסע און בוך, זעען מיר, ווי גאַנץ אָפט איז דער אויפקום פון דער פרעסע אין אַ געוויסן זין דער אומקום פון בוך. קומט ערגעץ אויף די פרעסע, וואָססט זי זיך שטאַרק פונאַנדער, פאַרשאַטנט זי אינגאַנצן דאָס בוך, וואָס וועלסט און ווערט צוביסלעך פאַרשוונדן.

אין דער קורצער געשיכטע פון אונזער פרעסע האָבן מיר צו פאַרצייכענען אַ ריי אינטערעסאַנטע דערשיינונגען, וואָס באַשטעטיקן די פאַמעלעכע און פּסודדיקע אָפּגעגרענעצטקייט צווישן פרעסע און בוך און די טרויעריקע פאַקטן פונם אינערלעכן קאַמף, וואָס איז מיט יאָרן אַנטשטאַנען צווישן זיי ביידן.

אונזער טאָג-פרעסע איז נאָך גאָר יונג. ערשט דעם קומענדיקן יאָר פייערן דעם 25-יאָריקן יובל פון דער ערשטער יידישער טעגלעכער צייטונג אין געוועזענעם רוסלאַנד — פון „דעם פריינד“.

לכתחילה און אַ ריי יאָרן שפעטער נאָך דעם דערשיינען פון דער טאָג-צייטונג, איז געווען שווער פונאָדערצוטיילן די גרענעץ פון צייטונג און ליטעראַטור, צווישן זשורנאַליסט און שריפטשטעלער. די יידישע צייטונג איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אין פעטערבורג, ווייט פונם יידישן תחום, און על-פי-רוב איז זי דערגאַנגען צום יידישן לעזער אויף דעם צווייטן און דריטן טאָג. ממילא, האָט די מינוט, דער מאָ-מענט נישט געשפילט דאָ קיין ראָלע. לאַקאַצע אָנגעלעגנהייטן, אינעם נאָרמאַלעם טיפּען האָט לחלוטין געפעלט. דאָס רוב מאַטעריאַל פון דער צייטונג, דאָס גאַנצע האַרץ און נשמה אירע איז געווען און געמוזט זיין — ליטעראַטור אָדער ליטעראַרישע פובליציסטיק. כמעט דער גאַנצער צייטונגס-מאַטעריאַל (אויך פון דעם וואַכעדיקן נומער) איז געווען צוגעגרייט דורך זייטיקע ליטעראַטור-מענטשן מיט אַ שפאַר ביסל ישׁוב-הדעת, הרחבה און ליטעראַרישקייט. דער אימצעט פונם טאָג, דער קאָך פונם מאַמענט האָט לחלוטין געבעלט אין דער יידישער צייטונג, און אויך דאָס ביסל אַקטועלקייט, דאָס פּאַליטיש-געזעלשאַפט-לעכע און כראַניקאַלישע האָט מען גענומען בעיקר פון דער רוסישער פרעסע. די אַמאָליקע צייטונג איז באמת געווען אַ וואַכנשריפט פונאָדערעגעשלאַגן אויף זעקס טיילן, וואָס מען האָט פונאָדערגעשיקט אַנשטאַט איין מאָל — זעקס מאָל אין וואַך.

אין יענע צייטן איז דער עיקר דעריבער געווען דער פעליעטאָן, דער „פּאָדוואַל“, און די צווייטע זייט — דער מאמר, דער סתם-אַרטיקל. די הויפט-אויפּמערקזאַמקייט פון דער רעדאַקציע איז טאַקע געווען אויף דעם. לייענט איצט די בריוו פון אונזערע אָנגעזעענסטע שרייבער לייענט די ערינערונגען פון אַמאָל און איר וועט זען, ווי ס'איז געגאַנגען גען אַמאָל דער קאַמף צווישן די צייטונגען פאַר שלום עליכם, פאַר ספּעקטאַר, פאַר די איבעריקע ראַמאַנען-און נאָוועלן-שרייבער, זיי זענען געווען דער עיקר-העיקרים פאַר דער צייטונג. האָט עמעצער פאַרטראַכט צו פאַרלייגן אַ נייע צייטונג, איז דאָס ערשטע געגאַנגען אין פאַרקאַנג-טראַקטירן וואָס-מער וויכטיקע שריפטשטעלער מיט נעמען.

געוויס איז דער ליטעראַרישער ניוואַ פון דער צייטונג דערפון געשטיגן, אָבער איצט זענען אַלע מודה, אַז דאָס איז נישט קיין

צייטונג, און אזא צייטונג איז נישט אימשטאנד געווען צו באפרידיקן דאס וויכטיקסטע, וואָס זי באדארף באפרידיקן — דעם אינפארמאטיוון טייל, די אַלגעמיינע אַקטועל־פּאַליטישע און געזעלשאַפטלעכע אויפגאַבן. אַמאָליקע צייטן איז בכלל דאָס לעבן געווען רויקער, „סטאַ-טעטשנער“, און דער לעזער איז נישט געווען אַזוי להוט, אַזוי אַקטיוו-אַריינגעצויגן אינם פּאַליטיש-געזעלשאַפטלעכן לעבן. מען האָט בכלל געהאַט צייט. די רוסישע טעלעגראַפֿן-אַגענטור האָט ביוראָקראַטיש באַדינט די נייגעריקייט פּונם לעזער, — און פון ראַדיאָ, צווישן-לענדע-רישע טעלעפּאָנען איז נאָך אַפּילו קיין רמז נישט געווען. אַרץ האָט זיך אָפּגעטון אין די הויכע פענסטער פון צאַרישן פעטערבורג, און דער בירגער (און איבערהויפט דער בירגער פון דער צווייטער-דרי-טער מדרגה — דער ייד) האָט שוויגנדיק און געהאַרצאָם געטראָגן דעם עץ פונם בירגערטום — און דאָס גאָר. קיין זעלבסטאַקטיוויקייט איז פּמעט ווי נישט געווען. וואַלן, וואַלן-קאַמף, געזעלשאַפטלעכע אַקטיווי-קייט א. אַז. וו. — דאָס איז געווען פון די גאָר זעלטענע זאַכן.

אַבער אָט דער צושטאַנד ענדערט זיך, און מיט איר — דער באַראַקטאָר פון דער יידישער צייטונג. אין 1905—1906 קומט אויף די דאָקאַלע יידישע טאַג-פרעסע אין וואַרשע, ווילנע, לאָדזש, אַדעס, קיעוו. די „אַקאַדעמישקייט“, די ליטעראַרישקייט פון דער צייטונג ווערט גלייך געמינערט. אין די מיוחסדיקע, אַריסטאָקראַטישע, איידל־אויפגעצויגענע „שפּאַלטן“ פון דער צייטונג רייסט זיך אַריין דאָס האַסטיקע לעבן, די גאַס, דער טומל, די טאַג-געשעענישן. „וואָס הערט זיך אין וואַרשע“ — שטויסט אַרויס דעם בפּוּדליקן רויקן מאַמר, די כראָניק פאַרפלייצט דאָס שיינ־שרייבעריי.

מפּונקט האָבן דערביי געקרקעצט, באַדויערט דאָס „פּאַלן“ פּונם יידישן צייטונגס-וועזן. זיי האָבן אַבער נישט פאַרשטאַנען דעם עצם-מהות פון דער צייטונג, איר כאַראַקטער און איר אָרט אינם אויפ-קאַכנדיקן לעבן.

און נישט קיין אַנדערער, ווי פּרץ האָט אַמאָל אָנגעשריבן אַן אַרטיקל, וווּ ער האָט אָפּגעלאַכט פון די „פיינשמעקער“. „אַ פינסטערע שרעק — שרייבט ער אָן איראָניש — איז אָנגעפּאַלן אויפן ליטעראַרישן געסל. די געלע פרעסע גייט! דער ערשטער שריט צום שאַנטאָזש איז געמאַכט געוואָרן! מיט אַן אייזערנעם טאַראַן האָט מען אויסגעהאַקט אַ שפּאַרעוודיקע לאַך אין דער פעסטונגס-וואַנט, אונטער וועלכער מען

האָט זיך אַזוי רויק, אַזוי זיכער געפילט... מען נעמט זיך, פראָטעס-טירן... און פּרץ זאָגט: „סימן טוב וּמוֹל טוב! דאָס איז דער בעסטער באַווייז, אַז מיר אַנטוויקלען זיך, אַז אונזער ליטעראַטור אַנט-וויקלט זיך“...

די צייטונג האָט געמוזט נעמען לעבן מיט איר אייגענעם לעבן, ס'האָט געמוזט אויסוואַקסן די מחיצה צווישן פרעסע און ליטעראַטור, צווישן צייטונגס-מענטש און דעם ליטעראַטור-שריפטשטעלער.

געווען צייטן, ווען די יידישע צייטונג איז כמעט אינגאנצן געמאַכט געוואָרן דורך ליטעראַטור-מענטשן, באַלעזנדיקע מענטשן, וואָס האָבן געלייענט די אַנדערע פרעסע און זי איבערגעגאַסן אין העב-רעזש אָדער יידיש. אַ היינטיקע צייטונג ווערט געמאַכט דאָס רוב אין דער רעדאַקציע דורך פלינקע צייטונגס-מענטשן, וואָס כאַפּן אַליין אויף דירעקט, אוממיטלבאַר אלץ, וואָס עס אינטערעסירט. רייסן זיך דעריבער אַריין אין דער צייטונג אויך נייע מענטשן, נישט פון דער ישיבה, נישט פון אוניווערזיטעט-באַנק, נישט פון דעם טיפּ „מושך בשבט סופרים“. אין דער מיוחסדיקער אַדעליקער שרייבער-משפּחה זענען מיט דער צייט אַריין רעפּאָרטערן, באַריכט-אַפּגעבער, וואָס זיצן שוין נישט קיין „שבעה-נקיים“ אויף זייער שרייבן און וואָס בכלל האָבן זיי אָפּט-מאָל אַ קנאַפע פּאַרשטעלונג, וואָס עס טוט זיך אין דער יידישער ליטעראַטור, אינם יידישן קולטור-לעבן.

פּאַרפּאַלן — אַזוי איז דער גורל פון דער טאַג-פרעסע. זי רייסט זיך צום טאַג און פּאַרן טאַג; און ליטעראַטור און בוך ווערן נישט געשאַפּן פונם טאַג און פּאַרן טאַג.

הערן מיר דעריבער זייער אָפּט קלאַגענישן פונם יידישן שריי-בער, פונם יידישן דיכטער, הלאַמאי די טאַג-פרעסע מיידט אים אויס, הלאַמאי זי לאַזט אים קינסטלעריש און דיכטעריש נישט אויסצולעבן זיך אין דער פרעסע...

אַבער דאָ קומען מיר צו אַ וויכטיקן פּרט: די פרעסע עסט-אויף דאָס בוך, זי ציט צו זיך נישט-נאָר דעם לעזער, וואָס זוכט אין דער צייטונג אינפּאַרמאַציע, טאַג-כראַניק, נאָר פאַר פיל-פיל איז די צייטונג דער איינציקער מקור פאַר לייען-שטאַף און אויך פאַר לער-נען און וויסן.

די צייטונג האָט ביי פיל לייענער אַרויסגעשטויסן דאָס ביכל, די בראַשור, מיט וועלכע זיי פלעגן זיך באַנוצן. די צייטונג האָט

כמעט אינגאנצן אונטערגעגראָבן דאָס פאַרצייטיקע יידישע מעשה-ביכל, וואָס איז אַמאָל אין די טויזנטער עקזעמפּלאַרן פאַרשפּרייט געוואָרן, און וואָס איז אין די ערבי-שבתות געגעבן געוואָרן דורך די „פּאַקן-טרעגער“ צום „אויסלייענען“. יענע ביכלעך זענען כמעט ווי נישט בנמצא איצט. די פרייטיק-נומערן פון די יידישע טאָג-בלעטער פאַר-בייטן זיי, און מיט פיל מער דערפאַנג.

און איך ווייס נישט, צי האָבן מיר דערויף וואָס צו באַקלאַנגן זיך. אַלע וועלן מודה זיין, אַז די פרייטיק-נומערן פון דער יידישער פרעסע שטייען אָן אַ שיעור העכער, קולטורעלער, ווי יענע „פּאַקן-טרעגער“־ליטעראַטור.

ס'איז אַ פאַקט: דאָס קליינע ביכל, דאָס באַשורל איז אינגאנצן אונטערגעגאַנגען אויף אונזער ביכער-מאַרק. די יידישע פרעסע האָט זיי אינגאנצן אומגעבראַכט.

2

די פרעסע האָט צו דערפילן א ריי פונקציעס, וואָס ליגן נישט אויפן שטח פון ליטעראַטור און בוך. דערפון אָבער איז נישט געדרינגען, אַז די פרעסע דאַרף און מוז אויסמיידן ליטעראַטור, אַז אין אירע אינטערעסן ליגט צו ווייכן פון ליטעראַטור.

ליידער אָבער האָט זיך ביי אַ טייל צייטונגען און ביי זייערע אָנפירער און טאָן-געבער איינגעבילדעט די זיכערקייט, אַז ליטעראַטור איז פאַר דער צייטונג אַ באַגרעבעניש, און דעריבער מוז מען ליטע-ראַטור אויסראַטן, און ליטעראַטור און אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות צו ליטעראַטור, איז „לאַ יזכר ולא יפקד“ אין דער צייטונג.

עס איז אָבער אַ מיינונג פון באַגרענעצטע מענטשן, וואָס זענען קורצזיכטיק און קענען נישט דעם לייענער און דערהויפּט דעם יידישן לייענער.

ליטעראַטור פאַרנעמט אינם לעבן פון די יידישע פּאָלקס-מאַסן, אינם לעבן פונם יידישן מענטש — דעם פשוטן, דעם ווייניק-גע-בילדעטן און אויך דעם אינטעליגענטן, — אַ פיל גרעסערן אָרט, ווי מיטעלסט זיך פאַר. ליטעראַטור באַגלייט דעם ייד פון זיין פריער קינדהייט ביזן טיפן עלטער אַריין. מעג ער נישט זיין קיין קאָרא-ותיק, איז ער אָבער זייער אָפט איבערגעגעבן אין רשות פון ביכער,

ביכלעך און מעשה-ביכלעך. און לייענט ער נישט בכבוד-ראש, שטוי-
 דירט ער נישט קיין ווערק, כאפט ער דאך אַ בליק אין אַ ספור-המעשה,
 לייגט ער צו אַן אויער, ווען עמעץ לייענט, און איז יעדנפאלס דור-
 שטיק און להוט נאָך אַ בוך, אַ ביכעלע, וואָס טראָגט אים אַריבער
 אין אַנדערע פיינערע, העכערע עולמות. פאַר יידן, וואָס פאַרמאָגן נאָך
 נישט קיין נאָרמאַלן שול-וועזן, וואָס באַקומען נישט קיין סיסטעמאַ-
 טישע אויסבילדונג, איז דאָס בוך, די ליטעראַטור פיל מער, ווי סתם-
 ליטעראַטור. דאָס אַלגעמיינע אַרומיקע לעבן שטעלט נישט צו דעם
 יידן אין זיינע ימים-טובים די פייערלעכע אויסערלעכקייטן, די פאַלקס-
 פאַרוויילונגען, וווּ דער ייד זאָל קאָנען זיך אויסלעבן. די ליטעראַטור
 איז דעריבער פאַר אים אי די שולע, אי פאַלקס-אוניווערסיטעט, אי
 די נאַציאָנאַלע היים, — וווּ וויסנשאַפט, קולטור און נשמה-יתירה-שטימונגען
 זענען געאייניקט. טעאָטער האָט זיינע באַשטימטע שעהן, דערצו איז
 עס פאַרבליבן מיט גרעסערע הוצאות. ליטעראַטור קאָן דער לעזער
 אויסקלויבן לויט זיין ווילן און שטימונג, ער קאָן דאָס בוך אויך פאַר-
 לייענען פאַרן ווייב, פאַר די קינדער, פאַר די געסט. דאָס בוך קאָן
 ער נאָכאַמאָל אַדורכלייענען, ער זאָל עס בעסער אויפנעמען, בעסער
 פאַרשטיין.

אויך דער מאַסן-לעזער פאָדערט פון זיין צייטונג אַ ווינקעלע
 פאַר ליטעראַטור. דאָס ווינקעלע איז אים ליב און טייער. אויף די
 כראַניקס, נייעסן, אויף די דעפעשן און אינפאַרמאַציעס טוט ער אַ
 וואַרף אַ בליק; ער שפּרינגט איבער פון איינס צום צווייטן, שליינגט
 זיי בינן-ליבנו צווישן איין אַרבעט און דער צווייטער. די ליטעראַטור פון
 דער צייטונג לייענט ער מיט ישוב-הדעת, מיט חשבון, ער האַלט קאָפּ,
 וווּ ער האָט פריער איבערגעלאָזט און פירט דעם ספור-המעשה ווייטער.
 די ליטעראַטור אין דער צייטונג איז ביי אים אַ שטיק אַפּרו, אַ שטיק
 יום-טוב אין דער הויז-הא-סביבה פון די צייטונגס-דיעות. צוליב דער
 ליטעראַטור, צוליב דעם ראַמאַן זאַמלט ער די נומערן, עס לייעט זי
 אויך זיין שכן, ער שמועסט זיך אַדורך וועגן דעם מיט זיינע בני-בית.
 ליטעראַטור אין דער צייטונג איז אַ וויכטיקע אָפּטיילונג, און
 ערשט די לעצטע צייט האָט מען עס אָנגעהויבן צו פאַרשטיין.

אין אַ ריי גרויסע אייראָפּעיִשע צייטונגען, וואָס דרוקן זיך אין
 די הונדערטער טויזנטער עקזעמפּלאַרן, געפונען מיר צוויי און אַפילו
 דריי גרעסערע ראַמאַנען מיט המשכים. אויך די אַמעריקאַנער יידישע

צייטונגען דרוקן גלייכצייטיק א צוויי-דריי גרויסע המשכים, א חוק, וואָס זיי דרוקן אָפּט גרעסערע ערנסטע וויסנשאַפֿטלעכע אָפּהאַנדלונגען, — לייטעראַרשיע און היסטאָריש.

דער יידישער שרייבער האָט אַ גרויסן חלק אין דעם פּונאַני-דערוואַקסן זיך פון דער פרעסע, אין דעם אַרייניצען אין דער פרעסע נייע קרייזן און נייע שיכטן לעזער. געווען דאָך צייטן, ווען צוזאַמען מיטן איבערגיין, למשל, פון שלום-עליכמען פון איין צייטונג אין דער צווייטער, זענען מיט אים מיטגעגאַנגען צו דער נייער צייטונג טויזנט-טער טרייע לעזער. און אויך די לעצטע יאָרן זענען געווען אַזעלכע פאַרן מיט יידישע צייטונגען, ווען זיי האָבן אַריבערבאַקומען אַ שרייבער צוזאַמען מיט זיינע לעזער.

פאַר אַ טייל לעזער איז די יידישע צייטונג אַ צוגאַב צו אַן אַרטיקער פּוילישער אָדער יידישער צייטונג, און דאָן זוכט ער אין דער צייטונג פון צענטער, פון וואַרשע — ערנסטן שטאַף, ובתּוֹכוֹ — אויך דעם לייטעראַרשישן פעליעטאַן, דעם גוטן פּובליציסטישן אַרטיקל, וואָס ס'פעלט אים אין זיין לאַקאַלער פרעסע.

און חוק-לִוּה: דער צושטאַנד פון דער יידישער לייטעראַטור אויפן יידישן ביכער-מאַרק איז אַזאַ, אַז דער דערציילער, דער נאָוועליסט און ראַמאַנען-שרייבער איז נישט ביכולת אויסצוקומען פון זיין ווערק, בעת עס דערשיינט נאָר אין בוך-פאַרם. דער שרייבער, וואָס איז אָנגע-וויזן פּלויז אויפן בוך (אין בוך-פאַרם), איז אויף גרויסע צרות. ס'איז גענוג אָנצווייזן, אַז פון אַ ווערק פון אַ צוואַנציק דרוק-בויגן (א 320 זייטן) באקומט דער שרייבער אַזאַ סכּום (ביי דער אויפלאַגע פון 1000 עקול), וואָס קאָן אים קלעקן קוים אויף אַ חודש-צייט לעבן, בעת אויפן אָנצושרייבן אַזאַ ווערק האָט דער שרייבער פאַרבּראַכט אַמאָל אַ יאָר און צוויי און מער. גליקלעך איז דעריבער דער שרייבער, וואָס האָט די מעגלעכקייט צו פאַרעפנטלעכן דעם ראַמאַן אין דער צייטונג. און ס'איז קיין שום ספק נישט, אַז ווען נישט די צייטונג, וואָלטן פּיל-פּיל וויכטיקסטע ווערק אין דער יידישער לייטעראַטור פּלל נישט אָנגעשריבן געוואָרן. לאַמיר נאָר דערמאַנען אַזעלכע ווערק, ווי שלום-עלכמס, פּונם יאָריד, מאַטל פּייסי דעם חונס, פרצעס, פּאָלקסטימלעכע גל-שיכטן, שלום-אַשס, מאַטקע גנב, קדוש-השם, פּשוּפּמאַכערין פון קאַס-טידיען, י. אַפּאַטאַשוס, אין פּוילישע וועלדער, 1863, אַ ריי ווערק פון בערגעלעסאָן, ראַבאָני, נאָדיר, און נאָך אין נאָך.

די פרעסע האָט אָבער אַ צווייטע אויפגאַבע לגבי לייטעראַטור און אויך זייער אַ וויכטיקע: זי דאַרף אינפאָרמירן דעם יידישן לעזער וועגן דעם, וואָס ס'טוט זיך אין דער לייטעראַטור.

געווען צייטן, ווען מיר האָבן פאַרמאָגט אַ באַרענעצטע צאָל יידישע ביכער. איצט האָלטן מיר שוין ביי טויזנטער און טויזנטער ביכער, אַריגינעלע און איבערגעזעצטע. יאָר-יערלעך ווערן אַרויסגעגעבן אין פאַרשיידענע לענדער הונדערטער ביכער און ביכלעך. ס'דערשיינען אויך פיל צענדליקער איבערזעצונגען פון פאַרשיידענע שפראַכן, איבער-זעצונגען פון שרייבער, וועלכע זענען דעם לעזער ווייניק אָדער אינאָם גאַנצן אומבאַקאַנט. און נישט-נאָר דער דורכשניטלעכער לעזער, אויך דער אינטעליגענטער שטייט אומבאַהאַלפן פאַר דער גרויסע שפע ביכער און ער וואַרט אויף אַנווייזונגען, אויף אינפאָרמאַציע, אויף אַ וועג-ווייזער. אויב מיר האָבן איצט ווייניק קויפער אויף אַ יידישן בוך (פריער פון אַלץ—צוליב דער עקאָנאָמיש-געדריקטער לאַגע), האָבן מיר אָבער אין פוילן צענדליקער-טויזנטער געטרייע יידישע לעזער פונם יידישן בוך, און אָט די יידישע בוך-לעזער זענען ממילא די קולטורעלסטע צייטונגס-לייענער, און אָט דער לעזער קוקט אַרויס און נישטערט יעדעס וואָרט וועגן לייטעראַטור, וועגן בוך, וועגן שרייבער. דער חוב פון דער צייטונג איז צו באַדינען די קולטור-באַדער-פענישן פון אָט די לעזער, פאַרלייכטערן זיי דעם וועג צום גוטן בוך, האַלטן זיי אין שטענדיקן קאָנטאַקט מיט דעם, וואָס ס'טוט זיך אין דער לייטעראַרישער און קאָדע-פיל אין דער יידישער לייטעראַרישער וועלט. פאַר דער צייטונג איז עס נישט קיין ערגערער צייטונגס-מאַטעריאַל, ווי פיל-פיל אַנדערער שטאַף, וועלכן מ'שענקט פיל אַרט ביד רחבה.

ליטעראַטור איז אַ וועלט, אַ רייכע וועלט. און דער לעזער, וואָס איז איצט נישט אימשטאַנד צו ליינען אַפילו אַ קליינעם טייל פון דעם, וואָס ס'דערשיינט, וויל דאָך וויסן, וואָס ס'טוט זיך אין אָט דער לייטעראַרישער וועלט, וועלכע אידייען, פראָבלעמען, לעבנס-דער-פאַרונגען ווערן אין די נייעסטע ביכער באַהאַנדלט, געשילדערט. און לױף:

די פרעסע קאָן, איז בפּוֹח און איז מחויב מיטצוהעלפן צו פאַר-שפרייטן דאָס יידישע בוך, אין וועלכן איר לעזער נויטיקט זיך און קאָן אָן דער צייטונג נישט דערגרייכן. אין דער הנגזיכט האָט די

יידישע פרעסע פיל אויפגעטון — און זאל מען אָט די טראַדיציע פון פאַרשפּרייטן יידישע ווערק ווייטער ציען. דער „פריינד“ האָט אַמאָל פונאַנדערגעגעבן אַלס פרעמיע פרצעס שריפטן, פּרוגס יידישע ווערק, אויך אַנדערע צייטונגען האָבן שוין פיל מאָל געגעבן ביכער-פרעמיעס, וועלכע זענען זיך צעגאַנגען אין טויזנטער עקו. צוליב דעם באַגרענעצטן טיראַזש פונם יידישן בוך, זענען דאָ אויף דעם בוך ווייניק קויפער, צוליב די ווייניק קויפער איז דער פרייז אַ הויכער און אַזוי ווייטער, — אַ פאַרפשוּפּטער קרייז, וואָס פענטעט דעם יידישן פאַרלאַגס-וועזן. ווען די צייטונג אָבער פאַרשפּרייט דאָס בוך צווישן אירע לעזער, דער-גרייכט עס אין די טויזנטער עקזעמפּלאַרן. אַזוי אַרום איז מעגלעך צו שטעלן אויפן בוך אַ דריטל און אַ פערטל פונם נאָרמאַלן פרייז, און דער לעזער איז ביכולת פאַר אַ נישטיקן פרייז צו באַקומען גוטע ביכער. דערצו קומט צו נאָך אַ מאַמענט: דער יידישער בוכהאַנדל איז צוליב פיל סבות שלעכט אַוועקגעשטעלט, אין פיל-פיל יידישע ישובים זענען גאָר קיין יידישע בוכהענדלער נישטאָ, דער צייטונגס-לעזער קאָן זיך קיין עצה נישט געבן, ווי אַרום באַקומט מען אַ יידיש-וואָרט. די צייטונג פאַרגרינגערט אַזוי אַרום דעם וועג פונם פאַרלע-גער צום געברויכער.

ב ק צ ו ר :

די יידישע פרעסע איז מחויב צו זאָרגן פאַרן יידישן בוך. עס ליגט אין אירע אייגענע אינטערעסן. דערמיט אַליין פאַרשטאַרקט זי אירע אייגענע פּאָזיציעס.

1927

64

דאָס פּראָבלעם פון איבערזעצונגען

איז די יודישע קריטיק אכזריותדיק?

מען האָט איצט באַקומען די געלעגנהייט בכתב ובעל-פה (און מער, פאַרשטייט זיך, בעל-פה!) צו באַשוואַרדיקן די יודישע קריטיק אין כל-ערליי פאַרברעכנס:

מען פאַרזעט, מען פאַרשווייגט, מען נעמט נישט אויף, מען דערשאַצט נישט, מען איז נישט אויפריכטיק און אַז. וו. עס טוען עס מיט אַ פרום-אַנגעצויגענער מינע די געטראָפּענע און געשלאָגענע, די אומצופרידענע און ווייניק-דערשאַצטע דורך דער יודישער קריטיק.

מען רייסט צופיל אַראָפּ — טענהט איינער אַ שריפטשטעלער (און גראַד איז ער אַליין אָפט אַן אַחוז בשבט קריטיק" און אַ מומחה אַ „רייסער“!) — מען האָט נישט קיין פאַרשטענדעניש פאַר דאָס אייגנטים-לעכע, אַריגינעלע, ציטערדיקע!

זענען אָט די פאַרווורפן לגבי דער יודישער קריטיק גערעכטע? האָט טאַקע די יודישע קריטיק ווייניק-אינטערעס און אויפמערקזאַמקייט בנוגע די וויכטיקערע דערשיינונגען אין אונזער ליטעראַרישער וועלט? ס'איז פאַראַן אַ יודישע שוואַכקייט: זיין אַ בשורה-אַנזאַגער, אַ וואַרע-מאַכער. און נישט צום פאַרזינדדיקן: אָט די שוואַכקייט האָבן מיר איבערגענומען און ווענדן אָן ביי אונזערע ליטעראַרישע אַנגעלעגנהייטן... ס'איז געווען ביי אונז אַמאָל אַ מנהג צו קלויבן אַליין הסכמות צו אַ ספר, וואָס מ'גיט אַוועק „תחת מכבש הדפוס“. אָט די הסכמות פון גאונים האָבן דערנאָך באַשיינט דעם ספר: „הנה פפי ס'איז גע-קומען צו מיר דער און דער און דער און דערלאַנגט מיר די פרוכטן פון זיין געפלאַנצטן בוים, האָב איך פאַרוכט און זיי זענען געווען זיס צו מיין גומען א. א. וו.“ זאָל אונז צו קיין חרפה נישט זיין, — עס דערשיינען דאָך ביי אונז אויך איצט אַזוי אָפט ביכער מיט הסכמות (אין וואַרשע האָבן מיר אַפילו אַ ספעציעלן „פאַרוואַרט-שרייבער —

אומנתו (בפך!) און בכלל: עס איז שוין דאָך אַן אָנגענומענע זאַך ביי אַ טייל מחברים: זיי גלייגן זיך אַריין אין דעם, אַז די הסכמות-רעצענזיעס זאָלן געשריבן און געדרוקט ווערן, מען איז דאָך שוין נישט אַזוי נאַיוו-תמימותדיק, מען איז דאָך איצט „תובע בפה“!... און ווער איז איצט, סוף כל סוף, דער רוב מנין און בנין פון קריטיקער?

קיין קריטיקער-דינאַסטיע איז שוין איצט נישטאַ. אויך אַט-די פרווילעגיע-האַט מען אין אונזערע צייטן אַוועקגענומען. און ס'זענען שוין, ברוך השם, נישטאַ קיין הערן און קיין קנעכט, קיין הערשער און קיין באַהערשטע.

יעדער יידישער דיכטער און בעלעטריסט (און צי דען נאָר ביי אונז?) איז שוין אַליין געפרוּווט געוואָרן מיט דער מחלה-קריטיק. ער גיט זיך שוין אַן עצה, און ער קאָן די מלאכה פון אַריינזאָגן נישט ערגער ווי דער „פראַפּעסיאָנעלער“ קריטיקער. און געווען דאָך שוין פאַלן, ווען די בעלעטריסטן האָבן אויך אין זייערע בעלעטריסטישע ווערק אַריינגעפירט גאַנצע שטיקער „קריטיק“ קעגן קריטיקער. און ס'איז דאָך אויך אַ דבר ידוע, אַז גראַד די דיכטער, וועלכע פאַרקאַשרן די אַרבל און נעמען זיך צו דער „אומריינער“ מלאכה פון קריטיקירן, פאַרליין זיי דעם גלייכגעוויכט. און נעמען זיי אַ שרייבער אָדער אַ ווערק אויפן דיכטערישן צימבל (ביי זיי איז עס נישט קריטיק—נאָר דיכטונג), איז יענער חיות נישט זיכער.

מישט אַדורך די פאַרשיידענע צייטשריפטן און זאַמליכער און זעט, וועה ס'האַט געהאַט פאַרשטענדניש פאַר אַ שרייבער, פאַר אַ ווערק און איז צוגעגאַנגען מיט יראת הכבוד, און ווער ס'האַט שטאַרק געטאַדלט און איז געווען אומברחמנותדיק און אכזריותדיק? צער-בעל-חיימניקעס וועט איר צווישן די דיכטער ווייניקער געפינען, ווי צווישן די „בייזע“ אומברחמנותדיקע קריטיקער. דער קריטיקער איז דאָך מער אַביעקטיוו, ער געפינט נייטראַלערע ווערטער, און דער דיכטער-בעלעטריסט, ווען ער נעמט זיך צו דער מלאכה פון קריטיק, זעצט ער מיטן האַק איבערן קאַפּ. ער מעג דאָך, ער איז דאָך נישט קיין קריטיקער.

און וועגן נישט-באַמערקן, נישט-פאַרזען.

עס איז לחלוטין פאַרש!

מיר זענען אַזוי אַרעם, אונזער משפּחה איז אַזוי קליין, אַז

יעדער קליינער געווינס — איז אַ געשעעניש, און יעדער צוגעקומענער משפחה-מיטגליד איז אַן אָנגעלעגטער גאַסט. די שמחה און פרייד מיט יעדן נייעם, וואָס האָט עפעס-וואָס אַריינגעבראַכט, אָט דער געהויבענער קבלת-פנים ברענגט אַרויף אויף טרויעריקע געדאַנקען און שטרייכט אונטער אונזער דלות, אונזער באַפרידיקונג מיט קלייניקייטן, אונזער להוטקייט נאָך ניי-צוגעקומענע. דעריבער זענען אויף אונזער ליטע-ראַרישן פּראָנט דאָ פיל מינדעריעריקע און שוין לאַנג-אויסגעדינטע...

די יידישע קריטיק איז געווען אַ לאַנגע צייט אַפּאָלאָגעטיש, זי האָט געלויבט אין טאָג אַריין. מען האָט אין איין תקופה געוואָלט אויפגעריכט ווערן מיט אַן אייגענער ליטעראַטור, ווערן צו לייטן גלייך, האָט מען געטיילט פיבודים, אַרדענס, מען האָט אָנגעטון קרוינען, מען האָט געשאַפן אייגענע יידישע היינעס, דאָסטאַיעווסקיס, פּושקיןס, טשעכאַווס, איבסענס, מעטערלינקס. בלעטערט אַדורך די צייטונגען, צייטשריפטן און זאַמליכע פאַר די לעצטע 10—20 יאָר, וועט איר זיך אַנטרעפן אויף פיל באַגייסטערטע לויב-געזאַנגען מצד דער „אַכזריות-דיקער“ יידישער קריטיק בנוגע צו שרייבער און ווערק, וואָס זייער געדעכעניש איז שוין פּמעט נישטאָ אין אונזער ליטעראַטור, אָדער איר וועט אַרויסלייענען אַזעלכע איבערגעטריבענע אַפּשאַצונגען וועגן שרייבער, אַז דער שרייבער גופאָ וועט רויט ווערן פאַר בושה.

לעצטנס איז צוגעקומען דער לאַקאָלער פאַטריאַטיזם. יעדעס לאַנד געפינט פאַר איר חוב צו הייבן אין הימל אַריין, צו לערנען פּרדס (פּשט, רמו, דרוש, סוד) וועגן די היימישע אייגענע שאַפונגען, ווייל אַזוי אַרום פאַרשטאַרקט מען די פּאָזיציעס פון דעם לאַנד, מען דער-ווייזט דעם שאַפונגס-דראַנג ביי די געגעבענע פּאָליטישע באַדינגונגען און דעם מזל-ברכה פון דער נייער קינסטלערישער אַריענטאַציע, און קיין גוזמאָ, קיין איבערגעטריבענע שבחים פעלן נישט!

פאַקטן צו דעם אַלעמען? באַווייזן? עס איז גענוג באַוויסט. אויב ס'איז פאַראַן אין וואָס צו באַשולדיקן דאָ יידישע קריטיק, — איז גראַד אין דעם היפּוך: נישט אינם נישט-דערשאַצן, נאָר אינם אויפ-בלאָזן ווערק און שרייבער, וואָס זייער ווערט איז קליין און נישטיק. דאָס איז איר חטא. און דערפאַר איז זי ווערט באַשטראַפט צו ווערן.

דאָס קאַלעקטיווע זאַמלבוך

(צום דערשיינען פון די „וואַרשעווער שריפטן“)

רײַען מען לעבט מיט מענטשן אָדער מיט דערשיינגען כסדר, טאָג-איינ טאָג-אויס, איז שווער צו דערקענען אין זיי די טיפע ענדע-רונגען, וואָס עס זענען פאַרגעקומען ביי זיי אין לויף פון יאָרן. דער כסדרדיקער וווקס און אָנוויקס לאָזט זיך ערשט פילן אין אַ באַשטימטער פערספעקטיוו. מיר וואַקסן אָן אויפהער צוזאַמען מיט די ניי-באַנניטע פאַרמען און באַדינגונגען, ווי דער דור-המדבר אַמאָל מיט זיינע קליידער... וויל מען אָבער דערזען און דערפילן די דיסטאַנץ, דעם מהלך, וואָס מאַיז אַדורכגעאַנגען, דאַרף מען פאַרגלייכן דעם אַמאָל און דעם איצט: לייגט מען אַוועק אַ יוגנט-פאַטאַגראַפיע און דאָס בילד פונם דערוואַקסענעם, און מען זעט באַשיינפערלעך די עיוואָלוציע, די ענדערונג.

ס'איז איצט אין דעם פאַל נישט וויכטיק, צי די אָדער יענע זאָך אין פרצעס „יידישע ביבליאָטעק“ (1891) איז גוט אָדער שלעכט, צי די אָדער יענע לידער און נאָוועלן פון די „וואַרשעווער שריפטן“ זענען בעסער אָדער ערגער, דאָס איז אַן אַנדער ענין. דאָ האַנדלט זיך וועגן דעם אינגאַנצן — וועגן פאַרנעם, וועגן דער אַטמאָספער פון דאָן און פון איצט. און אָט, — וועגן מען פאַרגלייכט די ערשטע זאַמליכער און דעם איצטיקן, זעט מען, ווי ווייט מען איז אַוועק, ווי געוואָלטיק גרויס עס זענען די ענדערונגען, וואָס זענען פאַרגעקומען אין אונזער ליטעראַטור און קולטור-לעבן פאַר די קנאַפע פיר צענטליק יאָר.

מען האָט זיך שוין אַזוי צוזאַמענגעלעבט און צונויפגעוואַקסן ביי אונז מיט דער יידישער פרעסע, מיט די צייטשריפטן, מיט טעאַטער, מיט פּלאַסטישער קונסט, מיטן שול-וועזן, — הפּלל מיט די אַלע קולטור-און ליטעראַטור-אינסטיטוציעס, און מען פאַרגעסט גאָר, אַז זיי ציילן ערשט אַ קנאַפע 10, 15, 20 יאָר. אין איין פּוילן וואָס

איז עקאָנאָמיש געדריקט און פאַראַרעמט) ציילן מיר איצט אַ 15 טאָג-צייטונגען (גרעסערע, קלענערע, בעסערע, ערגערע), מיט אַ טיראַזש פון איבער 120 טויזט עקו; אַ 60 וואָכנבלעטער — פּאָליטיש-געזעל-שאַפטלעכע, ליטעראַריש-קינסטלערישע, יוגנטלעכע, קאָאָפּעראַטיווע, היגייענישע, הומאַריסטישע, מיט אַ טיראַזש פון אַ 100 טויזנט עקו; מיר פאַרמאָגן יידישע שולן, גימנאַזיעס, אַוונט-קורסן, פּאָלקס-אוניווער-סיטעטן, אַ לערער-סעמינאַר, טעאַטער-טרופּעס, דראַמאַטישע קרייזן, ביבליאָטעקן, דעם יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט, פאַרלאַגן, פּלעריי קאָמיטעטן און קרייזן, וואָס זענען פאַרבונדן אַזוי אָדער אַנדערש מיט דער יידישער קולטור. און אַפילו דער פרייער, לויזער (דערווייל ווייט נישט פּולקאָמער) אינסטיטוט פון אַ קנאַפע הונדערט רעפּעראַטן אַ וואָך מיט אַ 40—50 טויזנט צוהערער אויף ליטעראַריש-קולטורעלע טעמעס. דאָס אַלץ איז אַ פיינער קולטור-פאַרמעגן, וואָס ווערט אויס-געהאַלטן דורכ׳ם דורך די יידישע אַרעמע און פאַראַרמטע פּאָלקס-מאַסן אין פּוילן, אָן קיין שום שטיצע פון דער רעגירונג, פון די זעלבסט-פאַרוואַלטונגען און פון די יידישע קהלות. מיט פיל און פיל פון די אויסגערעכנטע אינסטיטוציעס קאָן מען נאָך נישט זיין צופרידן. מען קאָן קעגן זיי אויסזעצן פיל חסרונות. אָבער דאָס אַלץ איז דאָך אויפגעוואַקסן אין משך פון עטלעכע געציילטע שווערע יאָרן (און נאָך וואָס פאַר אַ שווערע יאָרן).

פּרצעס יידישע ביבליאָטעק, — ס'איז נאָך נישטאָ קיין 40 יאָר, ווי זי איז דערשינען, — וואָס האָבן מיר דאָן, אין די יאָרן 1891—1892 און פריער פאַרמאָגט אויפן יידישן קולטור-פּראָגראַם ? געווען אין וואַרשע אַמאָל (אין 1823) אַן אַרעם, יידיש וואָכנ-בלאַט — „דער באַאָבאַכטער אָן דער ווייכסל“, וואָס אַ ייד, אַן אַסי-מיליאַטאָר, האָט אַרויסגעגעבן. אָבער ס'איז געווען מער אַ דייטשמע-ריש בלעטל מיט יידישע אותיות און מיט קלאַרע פּונות קעגן יידיש (דעמאָלט — נאָך „זשאַרגאָן“).

אויסער דעם „קול-מבשר“ (א שטיף-קינד פון העברעיִשן „המליץ“), וואָס ס'האָט אַרויסגעגעבן אַלכסנדר צעדערבוים אין 1862—1870, האָבן מיר נאָך געהאַט אין וואַרשע אין 1867 אַ בלעטל „וואַרשוער יידישע צייטונג“ פון הלל גלאַטשטערן. און סאַראַ באַציונג צו יידיש ער האָט געהאַט און סאַראַ פאַרשטאַנד צו די אויפגאַבן פון אַ צייטשריפט ער האָט פאַרמאָגט — קענען ווייזן די פאַר אויסצוגן.

א פשוטער לעזער פון סאָכאַטשאָוו שרייבט צום רעדאַקטאָר «
„איהרע צייטונג איזט איין גאַנץ גוטע זאַך; וואָס מעהר איך
לעז, דאָס מעהר פערשטייא איך, דאָס דיא צייטונג איזט איינע זעהר
נוצלעכע זאַך. נור איך קען ניט פערשטיין, פאַרוואָס שרייבט איהר
נישט פראָסט יודיש פדבר איש אל רעהו? וואָס טויג מיר דאָס טיף
דייטש? איך פערשטייא עס איין ביסל, דיא רעשט גיב איך מיר איין
עצה, נור מיין ווייב זאָל לעבן איז אָבער אויך צעקאָווע צו וויססען,
וואָס אין דער גאַזעטע געפינדעט זיך, אונד זי פּרעגט מיך אַלץ אַווינס
וואָס איך פערשטייא נישט“.

און אַ צווייטער לעזער, אַ וואַרשעווער, שרייבט צום רעדאַקטאָר
טאָר בזה-הלשון: „מיט דער טענדענץ דער צייטונג בין איך גאַנץ
איינפערשטאַנדען, נור דאס איינע האַבע איהנען נאָך צו בעמערקען,
דאָס זיא גיטיגסט דיא ריינהייט דער שפראַכע מעהר בעריקזיכטיגען
מעכטען, אונד דאָס אַרטיקלען אין איינעם לייכטען אונד שיינעם
דייטש געפיהרט ווערדען מאַכטען. איינעם יודען קאָן עס דאָך ניכט
זאָ שווער זיין די דייטשע שפראַכע צו פערשטעהען!“

און די רעדאַקציע ענטפערט זיי ביידן: „וואָס די שפראַכע אָני-
בעלאַנגט, געבען אונס אַללע מיהע יעדעם, זאָגאַר דענען, דיא אין
איהרעם לעבען נאָך קיין אַנדערע צייטונג געלעזען האַבען, פערשטענד-
ליך צו מאַכען. וויר שרייבען ניכט צו פיעל דייטש אונד ניכט צו
זעהר יודיש“.

און ס'איז אַזוי באַשערט געווען, אַז דאָס „יידישעס פאָלקס-
בלאַט“ (1881—1890) זאָל מגולגל ווערן צו אַ מטורף, צו ישראל לעווי,
וועלכער האָט אויף דעם מיאוסטן אופן באַשמוצט יידיש אין דער
יידישער וואַכנשריפט, וואָס האָט בשעתו קאָנצענטרירט אַרום זיך
די בעסטע יידישע שרייבער פון יענער צייט. אָט שרייבט דער וויל-
דער לעווי: „מיר האָבן שוין נישט איין מאָל אַפּפּען אַרויסגעזאָגט, אַז
דער זשאַרגאָן — דאָס איז אַ נגע-צרת, וואָס פאַרלויפּיג מוז מען
ליידען פון איהם... מיר האָבען געהערט פון גאַנץ קלוגע, אין אַפּילד
אמתע פאַטריאַטען, וועלכע מיינען, אַז דער זשאַרגאָן דאַרף אונז שוין
הייליג זיין, ווייל מיר נוטצען שוין איהם זעהר לאַנג, און מיר זענען
מיט איהם דורכגעגאַנגען אַ גאַנצע שול פון צרות; נאָר דאָס איז
אָבער ניט ריכטיג: שמוטץ בלייבט שמוטץ אַפּילד אַז ס'איז געבליבען
אין אַ מקום-קדוש, און עס קאָן קיינמאָל נישט הייליג ווערען... מיר

קענען נאָר פונם טיעפסטען הערצען אָפּפען מיט אַ ריינעם ערנסט ווינשען, אַז נאָר בקרב־הימים זאָלען מיר מעהר קיין אַבאָנענטען נישט האָבען, ווייל זיי וועלן שוין קענען לייצען עטוואָס בעסערס. נאָר די עצה, רעכענען מיר אונז מחייב אייך, ליבע לעזערס, צו געבן, היטט אייך אַלליין פון די אַללע שמוטן, דענן שמוטן מוז זיך אָנ-קלעבן, ווי מען רייבט זיך נאָר אַרום איהם; נאָר פון אייך אַליין איז אַבהענגליך, אַז דער שמוטן זאָל נישט אַריינקומען אין אייערע צימערן, און אַנדערע קאָנען אייך דאָס ניט העלפן... דאָכט זיך, איך האָב ניט איינמאָל געזאָגט בפרהסיא, אַז איך האָב פיינד דעם זשאַרגאָן אַ סך ערגער אַלס אַ שפּין, אַז איך וואָלט דאָנקען גאָט, אַז מיין אַרגאָן זאָל אונטערגעהן, ווייל קיינער וועט איהם שוין נישט דאָר-פּען לעזען.

אַט ביי אַזאַ מין באַציונג צו יידיש האָבן אָנגעהויבן צו דער-שיינען די זאָמליכער: שלום-עליכמס „יודישע פּאָלקס-ביבליאָטעק“, מרדכי ספּעקטאָרס „הויז פריינד“ און פרצעס „יודישע ביבליאָטעק“, וועלכע האָבן אָנגעהויבן אַ נייע תקופה אין דער יידישער ליטעראַטור און קולטור-געשיכטע.

איז שוין געווען אַ פּאָסיקע סביבה פאַר די זאָמליכער? איז שוין יענער דור מוכשר געווען אויפצונעמען דאָס נייעס, וואָס די אויסגאַבעס האָבן אַריינגעבראַכט? געוויס נישט! וואָס פאַר אַ תּוהו-ובוהו ס'האָט דאָן געהערשט אויף דער יידישער קולטור-גאַס, און ביי וואָס פאַר אַן אומנאַטירלעכע און ממשלעכערלעכע באַדינגונגען די אַרויסגעבערישע אַרבעט איז דאָן געפירט געוואָרן! פּרץ מוז שרייבן העברעיִשע דערציילונגען אין „הצפירה“ פאַר די אַנאַנסן, וואָס ער וויל דאָרט אַדורכזעצן איבער זיינע אויסגאַבן (פּרץ איז שוין דאָן געווען העכער פּערציק יאָר אַלט און אַ שטיק מפורסם). זיין העברעיִשע דערציילונג רייסט מען אינמיטן איבער, ווייל די חסידים זענען אומ-צופרידן מיט איר. פּרץ בעט זיך ביי י. דינעוואָנען (אין זיינע בריוו, וואָס ער שיקט אים פון וואַרשע קיין קיעוו), ער זאָל „דאָס נעמלעכע“ אויסאַרבעטן ביי צעדערבוימען — צו דרוקן זיינע זאַכן אין „המליץ“ פאַר אַנאַנסן. און כּדי אַרויסצוגעבן „די יודישע ביבליאָטעק“, מוז פּרץ איינגיין אויף גרויסע פּשרות און געבן אין זיין ליט-אַרטיקל „ביל-דינג“ אַזוינע שורות, וואָס זענען קעגן זיין אייגענער איבערציילונג. אין דז דריי זאָמליכער נעמען אַנטויל על-פּי-רוב איינע און

די זעלבע שרייבער, — אזא אָרעמקייט האָט דאָן געהערשט אין דעם יידישן ליטעראַרישן וועלט. אויב אין דער אָפטיילונג בעלעטריסטיק און פּאָעזיע אין פּרצעס, יודישע ביבליאָטעק. האָבן מיר נאָך גאַנץ אינטערעסאַנטע זאַכן—פּריער פון אַלץ פון פּרצן גומא (אַ באמתער נס אין יענער צייט), איז אין די איבעריקע אָפטיילונגען הערשט אַ געוואָלטיקער דלות און אומבאַהאַלפּנקייט, וואָס אילוסטרירט די דעמאָלסדיקע יידישע וועלט מיט אירע אינטערעסן, באַגריפן און פאַרנעם. אין דער רובריק, וויסנשאַפּטלעכעס האָבן מיר דער עיקר פּאָפּולער-מעדיצינישע עצות, אין דער רובריק „מוסר“ — גלייכווערטלעך פון גמרא. אין דער רובריק „קריטיק“ — נאָטיצן וועגן נישטיקע ביכלעך און לחות, און וועגן קולטור-געזעלשאַפּטלעכע פּראָגן — איז אָפּגערעדט.

דער איינ-און-איינציקער „קולטור-צענטר“ דאָן אין וואַרשע איז געווען ערגעץ ביי אַ העברעיִשן מוכר-ספרים, וווּ די „קמח-סולת“ פּלעגט זיך צונויפטרעפן, וווּהין אַ יונגערמאַן אַ משפּיל פון פּראָווינץ פּלעגט קומען געניסן פון „עץ-הדעת“. ביי אָט דעם מוכר-ספרים האָט אויך דער זאַמאַשצער משפּיל און „מושך בשבט סופרים“ יצחק לייביש פּרץ זיך לכתחילה באַקענט מיט די באַוואוסטע העברעיִשע שרייבער און זיך אויך דערוואוסט וועגן דעם, אַז אין קיעוו גרייט זיך אַרויסצוגעבן אַ „יודישע פּאָלקס-ביבליאָטעק“ דורך איינעם אַ גבירישן יונגערמאַן שלום ראַבינאָוויטש, וועלכן פּרץ (שוין דאָן אַלט 37 יאָר) האָט פאַרטוישט אויף שלום יעקב אַבראַמאָוויטש און געמיינט, אַז ער, ראַבינאָוויטש, איז דער מחבר פון „פישקע דער קרומער“, וואָס קלעמענס יונאַשאַ האָט איבערגעזעצט אין פּויליש. און מ'דאַרף נאָך דערצו צוגעבן, אַז רוסלאַנד איז דאָן געווען כמעט די איינציקע יידיש-טרעגערין, און אַמעריקע האָט ערשט אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן צייטשריפטן און בלעטער אין יידיש.

און די „וואַרשעווער שריפטן“? אָפּגעזען פון דעם ווערט פון דער אַדער יענער דערציילונג, ליד אַדער אַרטיקל, — אָבער מיר האָבן דאָך דאָ אַ רייכע פּילפּאַרביקייט, אַן עשירות פון טעמעס. עס זענען דאָ פאַרטראַטן פּאַרשטייער פון יידישן טעאַטער, פון יידישע מאָלע-ריי. מיר האָבן דאָ אַרבעטן מיט אַן ערנסטן צוגאַנג צו פאַרשיידענע ליטעראַרישע, קולטור-געשיכטלעכע פּראָגן, און די „וואַרשעווער שריפטן“ זענען דאָך נישט קיין אָאָזיס אין אַ מדבר. פאַראַן דאָך דאָ אַן אַרומרינגלונג פון פאַרשיידענע יידישע קולטור-אינסטיטוציעס, עס איז

דאָך נאָר איין צווייגל אויף דעם רייכן, פעסטן שטאַם. אין די „וואַר-
שעווער שריפטן“ זענען דאָך פאַרטראָטן נאָר אַ טייל יידישע שריי-
בער פון פּוילן, אָדער וואָס שטאַמען פון פּוילן. און ס'איז דאָך דאָ
אַ רייכע ליטעראַטור און קולטור אין ראַטנפאַרבאַנד, אין אַמעריקע,
און אויך ווערט איצט געטון יידישע קולטור-אַרבעט אין ליטע, רומעניע,
אַרגענטינע, קאַנאַדע, און אויך אין דייטשלאַנד און אין פראַנקרייך...
די קנאַפע פּופציק שרייבער-דיכטער, נאָוועליסטן, עסייאַסטן און
ליטעראַטור-פאַרשער, וועלכע זענען פאַרטראָטן אין דעם גרויסן און
וואַגיקן זאַמלבוך „וואַרשעווער שריפטן“, קומען פון פאַרשיידענע זייטן
און זיי זענען עדות פון אַ פילפאַרביק יידיש לעבן און פון אַ פיל-
זייטיקער קאָלעקטיווער קולטור-אַרבעט, וועלכע ווערט געטון ביי אונז.
און די אָדער יענע שוואַכערע זאָך אין בוך שוואַכט לחלוטין נישט
אַפּ דעם אַלגעמיינעם גרויסן באַטייט פון זאַמלבוך — אינגאַנצן גענו-
מען. נישט צוריק מיט צוואַנציק און נישט צוריק מיט צען יאָר
זענען מיר געווען בפּוח אַרויסצוגעבן דאָ אין פּוילן אַזאַ מין קאָלעק-
טיוו ווערק.

פּרצעס „יידישע ביבליאָטעק“ און „וואַרשעווער שריפטן“, — אינ-
גאַנצן אַ צייט פון עטלעכע און דרייסיק יאָר שיידט זיי פּונאַנדער, —
זעלטן ווער פון די קלענערע פעלקער קאָן באַצייכענען אַזאַ אומגע-
הייערע וואַקס און אַנטוויקלונג אין זייערע ליטעראַטורן פאַר אַט דער
צייט, — ווי מיר יידן.

דאָס פראָבלעם פֿון איבערזעצונגען

װײַנס פֿון די װיכטיקסטע און אָנגעװײטיקסטע איצט פֿראָבלעמען אין דער ײִדישער ליטעראַטור — איז דאָס פֿראָבלעם פֿון איבער-זעצונגען פֿון פֿרעמדע שפּראַכן אויף ײִדיש.

עס איז נישט-נאָר אַ פֿראָבלעם פֿאַר דעם אַרױסגעבער, פֿאַר דעם איבערזעצער און רעצענזענט, נאָר מער פֿון אַײַך און דער עיקר איז עס אַ פֿראָבלעם פֿאַר דעם ברייטן ײִדישן לעזער-עולם.

װען מיר נעמען אַ פֿולן קאַטאַלאָג פֿון ײִדישע ביכער, טרעפֿן מיר דאָרט ײִדישע איבערזעצונגען פֿמעט פֿון די װיכטיקסטע װערק פֿון דער װעלט-ליטעראַטור, — פֿון דער פֿריערדיקער, קלאַסישער און אויך איצטיקער, מאָדערנער. און מיר זענען שטאַרק צופֿרידן און מיר זאָגן זיך: מיר זענען אמתע גבירים, מיר האָבן שוין אַ שטיק װעלט-ליטעראַטור אין ײִדיש. נעמען מיר אָבער אין האַנט די ביכער גופּא, באַקענען מיר זיך נעענטער מיט איין װערק און מיט אַ צװײטן פֿון די װעלט-קלאַסיקער אין ײִדיש, זעען מיר, אַז אונזער שמחה איז געװען אַן אומזיסטיקע, אַז מיר זענען אין דעם זין גאָרנישט אַזױ רייך, װי אונז האָט זיך נאָר-װאָס געדוכט. מיר איבערצײגן זיך, אַז פֿיל-פֿיל װערק זענען נישט איבערגעזעצט אין ײִדיש, נאָר לײדער, איבערגעפֿירט, צעקאַלעטשעט. עס זענען נישט געלונגענע, פֿאַרקירצונ-גען, „באַאַרבייטונגען“, שלעכטע פֿאַרזעענישן, פֿאַרקריפֿלונגען פֿון יענע גרויסע געניאַלע װערק. דער איבערזעצער (ריכטיקער — דער איבערפֿי-רער!) איז אפשר אַ גרויסער „בעל-לשון“, אַן אמתער „שפּראַך-קע-נער“, נאָר איין קלײַנִיקייט פֿעלט אים: צװײ שפּראַכן קאָן ער נישט — די שפּראַך, פֿון װעלכער ער זעצט איבער, און די שפּראַך, אויף װעל-כער ער זעצט איבער. װער רעדט שוין װעגן דעם, ער זאָל האָבן אַ באַזונדערע נאָענטקייט צו דעם שרייבער, און ער זאָל זיך קאָגען אײַנלעבן מיט דעם סטיל, כאַראַקטער, מאַניר און װעלט-באַנעם פֿונם

קינסטלער, צו וועלכן ער באַדאַרף ווערן אַ שותף, ווען ער גייט אים איבערשאַפן אין יידיש.

און מער ווי אַלע מאָל איז דאָס פראָבלעם א י צ ט זייער וויכ-טיק און ערנסט.

די יידישע ליטעראַטור איז שוין זינט יאָרן אַרויסגעוואַקסן פֿון די אייגענע, ענגע פיר איילן. זי נעמט אַריין אין זיך און מוז אַריינ-נעמען ווערק און ווערטן פֿון אַנדערע שפראַכן, ווייל דער יידישער לעזער, ווי יעדער אַנדערער לעזער, גאַרט צו וויסן די אידעען, פראָבלעמען, לעבן און געראַנגל פֿון אַנדערע וועלטן, אויסער דער יידישער. דער שטענדיקער צופֿלוס פֿון פרעמדע ווערק אין יידישער איבערזעצונג איז אַזאָ נאַטירלעכער און באַרעכטיקטער ביי אונז, ווי ער איז נאַטירלעך און באַרעכטיקט אויך אין אַנדערע ליטעראַטורן. דער היינטיגטיקער מענטש איז שוין בכלל נישט אַזוי פאַרשלאָסן אין אייגענע צעלטן, ווי דער אַמאָליקער מענטש. די פרעסע, קינאָ, ראַדיאָ האָבן בכלל שטאַרק דערנענטערט די מענטשן פֿון פאַרשידענע פעל-קער און לענדער, שפראַכן און געגענטן. און עס ציען זיך איצט פעדעם פֿון איין ליטעראַטור צו דער צווייטער, פֿונם שאַפן פֿון איין פּאָלק צום אַנדערן. אין ענגלאַנד און אין דייטשלאַנד, למשל, איז איצט זייער גרויס דער אינטערעס צו דער רוסישער ליטעראַטור, צו דער עלטערער און ינגערער. אַנאַטאָל פראַנס און ראַמען ראָלאַן זענען אין רוסלאַנד און אין פּוילן נישט ווייניקער, אויב נישט מער, באַליבט, ווי אין פראַנקרייך. דער נאָרוועגער קנוט האַמסון ווערט מער געלייענט אין דייטשלאַנד און רוסלאַנד, ווי אין זיין היים; דזשעק לאַנדאָן, סינקלער לוואיס זענען אין אייראָפּע מער באַוווסט, ווי אין אמעריקע און אַזוי ווייטער און ווייטער.

אויך דער יידישער לעזער לייענט מיט נייגיר און ליבע די ווערק פֿון מאַקסימ גאָרקי, ראַמען ראָלאַן, אַנאַטאָל פראַנס, קנוט האַמ-סון, אַנרי באַרביס, אייפּטאָן סינקלער און אַנדערע. דער היינטיגטיג-קער יידישער לעזער איז אַ וועלטלעכער מענטש און עס אינטערע-סירן אים אַלגעמיין-מענטשלעכע פראַגן און פראָבלעמען, און ער נעמט דעריבער אויף מיט אַ באַזונדערער פאַראַנטערעסירטקייט די יידישע איבערזעצונגען פֿון די ווערק אין דער וועלט-ליטעראַטור, וואָס ער קאָן נישט לייענען אין אַריגינאַל.

דאָס גייסטיקע געטאָ, דער גייסטיקער תּחום איז פיל פריער אָפּגעשאַפט געוואָרן, איידער דער מאַטריעלער, דער פיזישער. מעג דער ייד אַפילו לעבן אין זיין אָפּגעשטאַנענעם קליינשטעטל, אין זיין יידיש-לעכער סביבה, ביי פאַטריאַרכאַלע עלטערן און באַדינגונגען, — דאָן קאָן ער זיך גייסטיק באַהעפטן מיט פרעמד-וועלטליקע גייסטער, און קאָנען זיי, וויסן זיי, און פאַרשטיין זיי. די אַמאָליקע צייטן פון פאַרברעמדקייט און איזאָלירטקייט פון די יידישע מאַסן פון דער אַרומיקער קולטור-וועלט זענען שוין פון לאַנג אַוועק, און עס קומט פאַר אַ שטאַרקע און רעגעלמעסיקע בלוט-צירקולאַציע פון זיי צו אונז.

מיר געפינען איצט אין די פרעמד-שפּראַכיקע ווערק אַן אויס-דרוק, אַ פאַרקערפּערונג אויך פון אונזערע אייגענע איבערלעבענישן, פרייד און טרויער, באַגייסטערונג און פאַרצווייפּלונג. און אָט די ווערק — געשריבן גאָר פון רוסן, דייטשן, פראַנצויזן, ענגלענדער — זענען אונז, די יידישע לייענער, באַזונדערס נאָענט און אינטים, ווייל עס זענען אויך שטיקער פון אונזער אייגענעם לעבן, פון אונזער אייגענער ווירקלעכקייט.

מיר האָבן נאָך צוריק מיט אַ יאָר צוואַנציק — פינף-און-צוואַנציק געהאַט אַ גלעצענדן ביישפּיל: מיר האָבן דאָן איבערגעלעבט אין רוסי-לאַנד אַ שווערע, האַפּנונגסלאָזע צייט. אָט די שווערע צייט האָט אַזוי מייסטעריש פאַרקערפּערט אין זיינע טאַלענטפולע ווערק דער רוסישער שריפטשטעלער א. פ. טשעכאָוו, און אָט די טשעכאָוו-ווערק זענען דעריבער דעם יידישן לעזער אַזוי נאָענט, אַזוי טייער און אַזוי אינטים געווען. און דאָס זעלבע איז געווען מיט גאַרקיס, אַנדרעיעווס, קופּרינס ווערק, אין וועלכע עס איז געגעבן געוואָרן אויך דאָס יידישע לעבן, יידישע איבערלעבענישן, הגם קיין יידישע טיפּן, קיין יידישע געשטאַלטן זענען אין אָט די עכט-רוסישע ווערק ספּעציעל נישט אַרויסגעפירט געוואָרן. און זענען דען די פאַרשיידענע מלחמה-און נאָך-מלחמה-ווערק, וועלכע זענען געשאַפּן געוואָרן אין אייראָפּע און אין אַמעריקע פון אַנרי באַרביס, סינקלער לוואיס, גאלסוואָרטי, ראָמען ראָלאַן, טאַמאַס מאַן און אַנדערע נישט געווען אין פיל פּאַלן אויך דער אויסדרוק פון אונזערע ווייטן און צאַפּלענישן? דער מלחמה-שרעק, דער קריג-אומזין, די נאָך מלחמה-פאַרווילדקייט, וועלכע ווערן געשידדערט אין די ווערק

פון די בעסטע מאָדערנסטע וועלט-שרייבער, זענען אין גלייכער מאָס אינטערעסאַנט פאַר דעם יידישן מענטש, ווי פאַר דעם דייטשן, פראַנצויז, איטאַליענער, ענגלענדער און פּאָליאַק.

די איבערזעצונגען פון פרעמדע ליטעראַטורן ווערן דעריבער שטאַרק געלייענט דורך דעם יידישן לייענער. די פאַרשיידענע באַריכטן פון די אַרבעטער-און פּאָלקס-ביבליאָטעקן באַשטעטיקן, אַז די איבער-געזעצטע ווערק ווערן שטאַרק געפּאָדערט דורך די יידישע לעזער, אָפטמאָל אין אַ פּיל גרעסערער מאָס, ווי די אַריגינעל-יידישע ווערק.

דאָס באַווייזט, אַז די פראַגע פון איבערזעצן פרעמדע פּלאַנצונ-גען אויף אונזער אייגענעם יידישן ליטעראַרישן באַדן איז איצט אַן אויסערסט ערנסטע. שוין צייט דעריבער, מיר זאָלן אַרויסשטעלן ערנסטע פּאָדערונגען און זאָלן זיך באַציען מיט מער אויפּמערקזאַמקייט צו דעם, וואָס עס טוט זיך אין דער יידישער ליטעראַטור אויף אַט דעם געביט.

ליידער, הערשט דאָ ביי אונז אַ פּולשטענדיקע הפּרות. די איבערזעצונגס-אַרבעט ווערט ביי אונז געמאַכט אַן שום פּלאַן, אָן קיין סיסטעם, אָן קיין שום קאָנטראָל, און דאָס רובֿ — דורך מענטשן, וואָס זענען צו דעם פּיל נישט באַרופּן.

מען איז אַלץ געוויינט ביי אונז צו פרייען זיך מיט יעדער נייער איבערזעצונג און טייטלען מיט די פינגער: אַט זעט, אויך דאָס ווערק האָבן מיר שוין אין יידיש! אָבער אַזאַ מין פרייד מיט יעדן ניי-צוגעקומענעם יידישן בוך און ביכל מוז שוין איצט באַקעמפט ווערן. גענוג שוין מיט אַזעלכע קבצנישע סענטימענטן! מיר זענען שוין איבערגעוואַקסן יענעם פעריאָד פון „גאַרנישט האָבן“, אַז דאָס דערשיינען אַליין פון אַ יידישן בוך זאָל אָנפילן אונזער האַרץ מיט פרייד און באַפרידיקונג. מיר פאַרמאָגן שוין אַ שיינע פאַר טויזנט ביכער, און קאָנען זיך שוין פאַרגינגען צו זיין מער איבערקלייבעריש, און אַרויסשטעלן גרעסערע פּאָדערונגען צו דעם איבערזעצער. נישט מיט פאַרמאַכטע אויגן און אָפענע אַרעמס באַדאַרפּן מיר אויפּנעמען יעדעס ווערק, וואָס ווערט אונז געבראַכט, נאָר מיר מוזן פאַרלאַנגען פון יעדן איבערזעצער, וואָס נעמט זיך צו דער איידעלער און שווע-רער מלאכה פון איבערזעצן, ער זאָל פאַרמאָגן וויסן, שפּאַך-קעגנטיש, וואָס פּאָדערט זיך ביים אַריבערטאָגן פרעמדע ווערק אין יידיש. און

מיר מוזן טרייבן יעדן פארטאטש-איבערזעצער, וואָס האָט זיך אָנגע-
זעצט אויף דער יידישער ליטעראַטור און פאַרנעמט זיך מיט שלעכ-
טער איבערזעצונגס-אַרבעט.

אַן איבערזעצער אַ טויגעניכטס איז פיל ערגער און שעדלעכער,
ווי אַן אַריגינאַל-שרייבער אַ טויגעניכטס. מיט אַ טאַלענטלאָזן שרייבער
קעמפט דער לעזער אַליין, ער איז צו אים און צו זיינע ווערק
גלייכגילטיק, ער וויל אים נישט קאָנען און באַמערקט אים אַפילו
נישט. די טאַלענטלאָזיקייט און די נישטיקייט פון אַזאַ מין גראַפאַמאַן
לאָזט זיך גלייך פילן. אַנדערש איז מיט דעם טאַלענטלאָזן, נישטיקן
איבערזעצער, — ער איז געפערלעכער און שעדלעכער, ווייל ער באַ-
האַלט זיך הינטער די ברייטע און פעסטע פלייצעס פון דעם גרויסן
שרייבער, מיט וועלכן ער ווערט אַ „פאַן-בראַט“. פאַר דעם איבער-
זעצער גייט, נעבער, דער שרייבער, — אַפּטמאַל גאָר פון די געניאַלסטע
וועלט-קינסטלער — און מאַכט אים רעקלאַמע. דער נאָמען פון דעם
באַרימטן שרייבער לאָקט צו זיך דעם לעזער, עס ווילט זיך ליינען
דאָס ווערק, וואָס מ'האַט שוין וועגן דעם פיל געהערט, אָבער דאָ אינ-
מיטן האָט זיך אַריינגעדרייט אַ פאַרמיטלער (דער שלעכטער איבער-
זעצער), וואָס איז נישט דערוואַקסן צום קינסטלער און צו זיין ווערק
און איז גאַרנישט אימשטאַנד מיט זיין צעקאַליעטשעטער שפראַך איבער-
צוגעבן די שפּע, די רייכקייט, דעם סטיל, די אַלע פיינע און צאַרטע
ניואַנסן, וואָס דאָס ווערק אין אַריגינאַל פאַרמאָגט.

אין די רייכע ליטעראַטורן פאַרגינט מען זיך צו האָבן פון אַ
גוט קלאַסיש ווערק עטלעכע איבערזעצונגען. און דער בעסערער לעזער
ווייסט שוין צו זוכן די בעסערע איבערזעצונג ביים בעסערן אַרויס-
געבער. אָבער ביי אונזער אַרעמקייט און באַגרענעצטקייט פונם ביכער-
קויפער פאַרהאַקט אַ שלעכטע איבערזעצונג דעם וועג פאַר אַ בעסער-
ער איבערזעצונג פון דעם זעלבן ווערק. אַזוי אַרום טוט דער שלעכ-
טער איבערזעצער אַ „בערישע טובה“ דעם פרעמדן שרייבער און דעם
יידישן ליינער. ער פּטרט אַוועק אַ קלאַסיש ווערק און טויט עס אָפּ
פאַר דעם יידישן לעזער אויף אַ לאַנגער צייט. ווייל וויבאַלד עס איז
שוין דאָ אַן איבערזעצונג פון אַ ווערק (מעג זיין די סאַמע נישט-
געראַטענע), וועט שוין אַ יידישער פאַרלעגער נישט גיין אַרויסגעבן
דאָס דאָזיקע ווערק אַ צווייט מאָל.

מען קאָן זיך אָנדערצייילן גענוג קוריאָזן פון איבערזעצער, מיט וואָס פאַר אַ געוויסנקייט און פאַרשטענדניש זיי טוען די אַרבעט. גענוג צו דערצייילן, אַז ביי אונז אין וואַרשע, למשל, אין האַרץ פון פּוילן, האָט מען איבערגעזעצט קלאַסישע פּוילישע ווערק נישט פון פּויליש, נאָר פון אַ רוסישער איבערזעצונג. פאַרשטייט זיך, אַז די איבערזעצונג פון אַן איבערזעצונג איז געווען ווייט-ווייט נישט קיין גוטע. עס איז באַקאַנט, אַז אַ ריי ווערק פון רוסיאַ, וואָלטער, אַנאַטאָל פּראַנס, מאַפּאָסאָן מאַכט מען דאָ נישט פון דעם פּראַנצויזישן אָריגינאַל, נאָר פון רוסיש אָדער פּויליש אָדער דייטש. איצט זעצט מען שוין איבער רוסישע ווערק פון פּויליש. און אזוי ווייטער. איך בין בטוח, אַז אין אַמעריקע זעצט מען איבער אין יידיש ענגלישע ווערק פון רוסיש אָדער דייטש, און רוסישע ווערק זעצט מען איבער פון ענגליש.

דערצו זענען פאַראַן אין פּוילן און אין אַמעריקע זייער פיל איבערזעצונגען פון פרעמדע שפּראַכן, וואָס זענען געמאַכט געוואָרן ספּעציעל פאַר אַ טאַג-צייטונג. אַזאַ מין אַרבעט פּלעגט אַמאָל געמאַכט ווערן אויף איין פּוס, זייער אייליק. אַפּטמאָל האָט מען די צו-האַרבע ערטער, די לענגערע נאָטור-באַשרייבונגען און שווערערע שמועסן שטאַרק געשטראַכן. און שפּעטער איז געקומען אַ פאַרלעגער און די געקירצטע, געמלאַכהטע שטיקער-אַרבעט אַרויסגעגעבן. די צאָל פון די שלעכטע צייטונגס-פאַרקירצונגען פון באַרימטע ווערק איז ביי אונז זייער אַ רייכע.

ביי אונז איז איצט צוגעקומען נאָך אַ פּלאַג: אַזוי ווי דער איבערזעצער קאָן זיך נישט דערוואַרטן, אַז דער פאַרלעגער זאָל קומען צו אים און באַשטעלן ביי אים אַן איבערזעצונג, פאַרלויפט ער אים דעם וועג, זעצט איבער אַ בוך, ווי ער קאָן, אָן קיין שום אויג פון אַ רעדאַקטאָר און זעצט עס אַליין אויס און קומט דערנאָך מיט פאַר-טיקע מאַטריצן צום אַרויסגעבער, ער זאָל עס אַרויסגעבן. דער פאַר-לעגער קאָן נישט ביישטיין דעם נסיון און דרוקט אָפּ די איבערזע-צונג. הגם ער וואָלט לכתחילה בשום-אופן נישט באַשטעלט ביי אַט דעם איבערזעצער קיין בוך. אַט דער מין איבערזעצונגען איז דאָ אין פּוילן שטאַרק פאַרשפּרייט.

דער כאַאָס אין די איבערזעצונגען פון אַנדערע שפּראַכן אויף יידיש איז זייער גרויס, און די מגפה האַלט ערשט אין צעוואַקסן זיך. ס'איז די העכסטע צייט, אַז דער ליטעראַטור-פאַריין אָדער דער

פען-קלוב זאָלן אָננעמען ראָדיקאַלע מיטלען אָפּצושטעלן די מגפה פון שלעכטע איבערזעצונגען.

מען דאַרף פון די אַלע פאַראַנענע איבערזעצונגען מאַכן אַ שטרענגן אָפּקלייב, — זען, וועלכע עס זענען גוט און וועלכע עס טויגן נישט. מען דאַרף אַרויסגעבן אַ קאַטאַלאָג פון די גוטע איבער-זעצונגען, וועלכע מען מעג אַרייַנברענגען אין די ביבליאָטעקן. מען דאַרף פון צייט צו צייט פאַרעפנטלעכן „שוואַרצע רשימות“ פון די שלעכטע איבערזעצונגען... עס וואָלט אויך געווען אַ פּלאַן צו באַשטימען יערלעכע קאָנקורסן מיט פרעמיעס פאַר די בעסטע איבערזעצונגען.

אויך די צייטונגען, וואָס געבן אָפּ אַרט פאַר ליטעראַטור, דאַרפן שענקען ספּעציעלע אויפּמערקזאַמקייט און אַרט פאַר דער איבערזעצונגס-ליטעראַטור: די שלעכטע איבערזעצונגען און איבערזעצער שטעמפלען און באַקעמפן, און די גוטע — לויבן און שטאַרקן.

וואָס-מער אויפּמערקזאַמקייט די איבערזעצונגען פון פרעמדע שפּראַכן אויף ייִדיש!

די פרען-רעוויזיע

I

אין זיינע ארטיקלען ווער איז שולדיק: די ליטעראטור, צי די קריטיק? — א מין ענטפער אויף ישראל שטערנס ארטיקל „קרוינען צום קאפ פון דער יידישער קריטיק“, „ליט. בלעטער“, 1927 — האָט משה גראָס בינו-בינו געכאַפט און אַראָפּגעריסן די קרוין פון פרצעס קאַפּ. אַ רעוויזיע פון פרצעס פאַרנעם אין דער יידישער ליטעראַטור — האָלט גראָס — איז די היסטאָרישע אויפגאַבע פון דער מאָדערנער קריטיק. און דערווייל, ביז יענער גרויסער „רעוויזיע“, מאַכט ער צורעכט פרצן און זיין שאַפן ווי אויף אַ שטאַנדגעריכט: קורץ, גיך און שאַרף. אייגנטלעך וואָלט מען געקאָנט אָנווענדן צו גראָסן גופא זיינע אייגענע ווערטער, וואָס ער ברענגט אין אַזאַ שפּע, בנוגע צו די „אינטעליגענטישע נודניקעס און כּלל-ליטעראַטורערס“, וועלכע האָבן משיג געווען די אַלע בליציקע פעליעטאַניסטישע איינפאַלן, וואָס פרען האָט געהאַט פאַר זייערטוועגן; אייגנטלעך וואָלט מען גראָסן געקענט שמייסן מיט די פאַמפלעט-ריטער, וואָס ער גופאַ האָט צוגעגרייט מיט אַזאַ פולער האַנט פאַר די „גייסטיקע צווישנהענדלער, וואָס האָבן זיך באַ-נוצט מיט פרצעס שאַפונגען נישט ווי אַוממיטלבאַרע קאַנסומענטן, פאַר זייער אייגענעם גענוס וועגן, נאָר ווי ספּעקולאַנטן, פאַר יענעם וועגן“, און — וועל איך צוגעבן — מיט שטאַרקע, שטאַרקע צוהעכעיס געפילן! משה גראָס אין זיינע ארטיקלען איז אַן אמתער קונצנמאַכער (וואָס פרען, ליבער גראָס, האָט אַזוי גלענצנד און אַזוי קינסטלעריש געשילדערט), — ער וויווט גאָר פיינע קונצן! ער וואַרפט געשווינד מיט כּלערליי סתם-געדאַנקען, ער ציט פון מויל בלישטשענדיקע אַפּאַריזמען-לענטעס, רופט אַרויס ווייסע טויבן און גיפטיקע שלאַנגען, — און דאָס אַלץ איז ביי אים נישט געבונדן מיטן ממשותדיקן לעבן, מיט קאַני-קרעטער ווירקלעכקייט. ער וואַרפט אַ שנעלן אויבערפּלעכלעכן בליק, ער קערט אים אַהין און צוריק, און ווייכט פון קאָנקרעטע נעמען פון

דיכטער און ווערק. נעמען, זעט איר, איז שוין מחייב צו קלאַרקייט.

ביי אים איז עפעס אַ מין „האַקיס־פּאַקיס“; ער רירט אָן אַ געדאַנק און שפּרינגט פון אים תיכּף אָפּ, ער זשאַנגלירט אָן אויפהער מיט זיין פּלינק־פּליסקער מייסטערהאַפּטער שפּראַך, מיט זיינע ווערטלדיקע ווערטער.

אין אָנהויב פונם אַרטיקל, זאָגט משה גראַס, אַגב, אַרײַן דער מאַדערנער יידישער לײטעראַטור. און דערביי ווייזט ער אַרויס אַ שפּאַר ביסל ביטול און אַ ספּעציעלן געפיל און לײבע צו פּייגיקן...

„די גייסטיקע נע־ונדיקייט פון דער יידישער לײטעראַטור—זאָגט פ. גראַס— צווישן די גרויסע אידענישע מיספּאַרשטענדנישן פון דער לעצטער עפּאָכע, איר אינערלעכע פּאַרלירנדיקייט צווישן אַלערדיי אַריגינעלע באַזאָליטעטן, וואָס האָבן זיך אויסגעסטראַיעט מיט נייער בייזער מרה־שחורה און איבערגעשראַקן מיט זייערע מינאַריעס דאָס ריינע דיכטערישע געפיל, נישט געלאָזט קומען די לײטעראַטור צו זיך, צו איר אייגענעם שעפּערישן ווילן א. א. וו.“

מ'קאָן, פּאַרשטייט זיך טאַדלעך דעם אַדער יענעם דיכטער פּאַר זיין פּאַרלירנדיקייט, פאַר זיין פּוּצן זיך אין פרעמדע פעדערן, פאַר אָנהענגען אויף זיך געבאַרגטע גלעקלעך, — אַבער סתּם אַוועקמאַכן די גאַנצע יידישע לײטעראַטור פון דער לעצטער עפּאָכע, און אַרויפצווינגען אויף איר עפעס אַ בייזע מרה־שחורה, איז באַמת נישט מער ווי דרוש לשם דרוש. דאָס יידישע לעבן איז רייך געווען די לעצטע יאָרן מיט די פּלעריי שרעקלעכסטע פּלאַגן און פּורעניותן, אַלגעמיינע און ספּעציעל־יידישע. דער יידישער דיכטער האָט אַדורכגעמאַכט אַ שווערן פּיינפולן לעבן, וואָס האָט זייער אָפט געהאַט און געמוזט האָבן געמיינזאַמע באַריר־פּונקטן מיט דעם נישט־יידישן דיכטער. און דעריבער זענען געווען און געמוזט זיין אויך ביי אונז די פּאַרשידענע, ווי גראַס רופּט עס אָן, „פּאַעטישע משוגעותן, וואָס מאַדערנע לײטעראַטן האָבן אַלץ געקאַנט אויסטראַכטן“. גראַס מיינט נישט אַנדערש, אַז יעדער יידישער דיכטער, איידער ער איז צוגעטראַטן אָנצושרייבן זיין ליד, האָט אויפגענומען אין זיך אַלע די „וועלט־משוגעותן“ און דערנאָך ערשט גענומען שאַפן זיין געדיכט לויט אַלע פּללים פון דער וועלט־דיכטונג און לויט זייער „צלם ודמות“.

גראַס, בעתן אויסטענהן זיך מיט י. שטערן, ווייסט צו זאָגן, אַז „דער דיכטער שאַפט נישט קיין יש מאין, בויט נישט אויף זיין ווערק פון הוריות, נאָר פון גייסטיקע איבערלעבונגען, וואָס סובסטאַנצירן זיין

פאָרם און ווילדן. אַ מער, וואָלט משה גראָס זיך אָנגעטון אַ פּוּח און געדוילדיק אַדורכגעגאַנגען די וועגן און אומוועגן פון דער יידישער ליטעראַטור און דיכטונג פאַר די לעצטע יאָרן, און דאָן וואָלט ער אַרויסגעפינען נישט בלויז עפאָכאַלע פאַלשקייטן, פעלערן, פלאַכקייטן, וואָס זענען פראָדוצירט געוואָרן אין איבערפלוס אין די ריכטיגען פון דער יינגסטער עפאָכע.

די יידישע דיכטונג האָט אדרבה ואדרבה אַרויסבאַוויזן די לעצטע יאָרן אַ שטאַרקע שעפּערישע אינטענסיווקייט און אַן ענגע אַקטיווע פאַרבינדונג מיטן יידישן און אַלגעמיינעם לעבן, זי האָט אין פיל-פיל שאַפונגען בליי-ספּק דערגרייכט גאַר-גאַר הויכע קינסטלערישע מדרגות. די יידישע דיכטונג האָט אין די לעצטע יאָרן אין הינזיכט פון פאָרם און אינהאַלט, פון פאַרנעם און בילד ווייט-ווייט אַריבערגעשטיגן די אַלע גרענעצן און מאָסן פון דער אַמאָליקער יידישער דיכטונג, און ס'איז באמת קאָמיש צו רעדן וועגן דער מאָדערנער יידישער דיכטונג, ווי וועגן עפעס אַן „אומגליק“, ווי וועגן עפעס אַ טויגעניכטס. ס'איז, דוכט מיר, גענוג אַן אויבערפלעכלעכער פאַרגלייך, ווי די יידישע דיכ-טונג האָט רעאַגירט און אויפגענומען אַמאָל—די רעוואָלוציע 1905—1906, און איצט—די לעצטע רעוואָלוציע, — פּדי צו זען באַשיינפערלעך דעם געוואָלדיקן מהלך צווישן דער איצטיקער יידישער דיכטונג און דער פריערדיקער. און אויך אונזער פּראָזע. זענען מיר פאַר די לעצטע יאָרן נישט באַרייכערט געוואָרן מיט אַ ריי ווערק, וואָס פאַרטונקלעך און פאַרשאַטענען די פריערדיקע ווערק (אויך פון די זעלבע מחברים) מיט זייער הרחבה, מיט זייערע פּראָבלעמען, מיט דער אַלגעמיינער אויפפאַסונג פון תקופות און געשטאַלטן? און אויב דאָ און דאָרט האָבן זיך אַריינגעריסן צעטומלונג, כאַאָטישקייט, צעשויערטקייט, צעכראַס-טעטיקייט — איז עס אַ נאַטירלעכער פּוּעל-יוצא פון דער צעטומלטער תקופה מיט אירע כאַאָטישע ווילד-געשריייען. און אין דעם איז די נאַטירלעכקייט, די אַרגאַנישקייט פון דער מאָדערנער ליטעראַטור און דיכטונג. און נישט סתם טאָדלעך דאַרף מען דערפאַר, נאָר מיטפילן, אַריינדרינגען אין תיך און פאַרשטיין. —

און משה גראָס, וואָס פאַרשטייט אַזוי גוט, אַז דורך דעם קריטיקער דאַרפן סיסטעמאַטזירט ווערן, אַנטוויקלט ווערן אַלע יענע געזעצן פונם קונסט-ווערק, פונם אינדיווידועלן פּרט צום אַלגעמיינ-גילטיקן קינסטלערישן פּלד, — וואָלט בעסער מיט זיין פלינקן קאָפּ און שאַרפן

מוח זיך גענומען צו פאזיטיווע קריטישע ארבעטן און קלאר געמאכט דעם גייסטיקן פראצעס, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן ביים דיכטער און פאַרענדיקט אינם ווערק, — און נאָך מער, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן אינם לעבן, אַדורך דורך דעם דיכטער און געזוכט אַנטפלעקונג דורך דעם דיכטערס ווערק. און דאָן וועט די מאַדערנע יידישע דיכטונג זיין פאַר אים אַן אומאויסשעפּלעכער קוואַל פון אידעען, עמאַציעס, קינ-סטלערישע בילדער, — און דאָן, גלויב איך, וואָלט ער נישט געווען פון די, וואָס האָבן זיך גענומען אַ מין פאַרדיאָד" פון אוועקמאַכן הכל-בפל מיט דער לייכטער האַנט פון פאַלעמישע איינפאַלן און אָנפאַלן (אמת, גאַנץ-אַפט זייער געלונגענע און טרעפלעכע, אָבער נישט ריכטיקע!) און איבערקערן די קערה על פיה, ווי זיין שטייגער איז ביז איצט.

די אויפגאַבע פונם קריטיקער איז נישט צו זאָגן מבינות, צו פאַרשאַפן בוכהאַלטערישע רשימות פון מעלות און חסרונות, פון שטריכן און שפורן, אויסצושפּיאַנירן „השפעות“, אָדער גאָר זיך אָנטשעפן אין דעם דיכטער, און אים מיסברויכן ווי אַן אָביעקט פאַר אייגענע חידושים און חריפות. דאָס איז אין אַלגעמיינעם אַן אַרבעט פאַר זענע אומהיימלעך-פלינקע ליטעראַטור-לומדים, וואָס דאַרפן נאָר אַ וויילע איינקנייטשן דעם טרענירטן שטערן אין זיינע אָנגעגרייטע קנייטשן, וואָס טראַכטן נאָר אַ רגע אַרײַן און זאָגן באַלד אַרויס, אַז מיר האָבן דאָ פאַר זיך אַ „מאָדנע דערשיינונג“ א. א. וו.

דאָס איז אויך אַ פראָזע פון משה גראַסן גופא, וועלכע איז ספּעציעל פון אים אַרײַן צוגעגרייט פאַר זיין „אָנטשעפן זיך אינם דיכטער (אין פרצן) און אים מיסברויכן ווי אַן אָביעקט פאַר אייגענע חידושים און חריפות“.

זאָל מיר משה גראַס מוחל זיין, נאָר מיט זיין עקשנותדיקן מחלל זיין פרצן דערמאָנט ער אַן יענעם ישיבה-בַּחור, דעם אַפיקורס, וואָס האָט געגעסן עמעצן אויף צופיקעניש חלבנע ליכט און דערביי שטאַרק „פאַטשמאַקעוועט“. עס איז אַ באַזונדער מין דבקות, פאַרגלאַצטקייט (אויף דער לינקער זייט!) אין דעם אַראַפרייסן פרצן און אָנהענגען אויף אים אַזוי פיל אויסטערלישע אויסטראַכטענישן, וואָס זענען אין שאַרפּסטער סתירה מיט פרצן, מיט זיין גייסט, מיט זיין גאַנץ וועזן.

ווייל נאָר אויף צו-להכעיס און אויף צופיקעניש קאָן מען אָנווענדן צו פרצן אַזעלכע מיני ווערטער, אַז דער גאַנצער לעבעדיקער אָרגאַניזם פון דער יידישער ליטעראַטור האָט נישט געקאָנט פאַרדייען די אינטע-ליגענטישע מוח-אויסטריקעניש פון זיינע (פרצעס) ליטעראַרישע הלוואות, די קינציק-געמאַכטע פּאָעטישע סוראַגאַטן, מיט וועלכע ער האָט פאַר-מוטשעט איר געזונטע נאַטירלעכקייט, און אין וועלכע דאָס פּאָלק האָט נישט געוואָלט אַריינלייגן אַפילו אַ ברעקל גייסטיקע ענערגיע... און ווייטער: די יידישע ליטעראַטור האָט צוגלייך געמוזט דערפילן אין פרצעס שאַפן די שפיציקייט פון אַ בייון תלמיד-חכם, אַ נישט-פאַרגינער, וואָס פשטלט-אויס אַ פסיכאָלאָגישן פפתור ופרח א. א. וו. איז טאַקע משה גראָס להלוטין נישט באַקאַנט מיט פרצן, מיט זיין כאַראַקטער, מיט זיין שאַפונגס-וועג, מיט דער אַטמאָספער, אין וועלכער ער האָט פסדר אין לויף פון עטלעכע און צוואַנציק יאָר געלעבט און געשאַפן? מיט זיינע ערשטע ווערק, מיט „מאַניש“, דער כעלמער מלמד, ווענוס און שולמית“ האָט פּרץ גלייך אויפגעריכט די יידישע ליטע-ראַטור און אַרויפגעשלאָגן זי אויף אַ נייעם, ביז-אים נישט געדאַכטן שעפערנישן וועג. אין פּאָסט-וואַגאַן, „בילדער פון אַ פּראָווינץ-רייזע“ און די צענדליקער רעאַלע און רעאַליסטישע בילדער, נאָוועלן, איינאַקטער — און לטוף די פּאָלקסטימלעכע געשיכטן, די חסידישע מעשיות, — זיי האָבן עס, פאַרמוטשעט די געזונטע נאַטירלעכקייט פון דעם אָרגאַניזם פון דער יידישער ליטעראַטור?”

עס איז איבעריק צו קומען דאָ און אויסצורעכענען פרצעס קינסטלערישע מעלות, אָנצווייזן אויף די גוואַלדיק-גרויסע פאַרדינסטן, וואָס פּרץ און זיין שאַפן האָבן געהאַט און האָבן עד-היום אויף די פאַרשידנסטע געביטן פונם יידישן קולטור-שאַפן. דער חיות פון פרצן האָט זיך נישט אָפגעטון פון דעם יידישן שאַפנדיקן גייסט ביז איצט, און זיינע ווערק — קלענערע און גרעסערע — זענען רייכער קינסטלערישער שטאַף אויך פאַר די שאַפער פון טעאַטער, מאַלעריי און מוזיק, וועלכע שטייען אָפטמאָל גאָר פון דער זייט, — מחוץ דער גאַנצער געפער-לעכער השפעה פון דער אינעווייניקסטער „שלוש-סעודות ליטעראַטוריע“, וואָס משה גראָס האָט זי באַשאַפן אין זיין למדניש-חריפישן מוח, פדי אַפצושרעקן שוואַכע געמיטער, ווי להבדיל, אַנטיסעמיטן האָבן באַשאַפן אַן אָנאַנימע יידישע מלוכה מיט געהיימע „זקני-ציון“ אָרדנס.

משה גראָס קאָן גאָרנישט איינאַהלטן די „שליזון“ פון זיין

פאלעמיש-פאמפלעטישן שטראם, וואס שטראמט און פארפלייצט אינגאנצן דעם שכל-הישר און קלארע, פעסטגעשטעלטע אמתן און פאקטן. ער שילדערט פרצן ווי עפעס אן איינזאמען, א דערווייטערטן און אפגע-זונדערטן פון לעבן, פון מאסן.

און אפשר ווייסט טאקע נישט משה גראס וועגן דער גוואלדיקער השפעה, וואס פרוץ האט געהאט אויף די פאלקס-מאסן און וועגן דעם ענגן קאנטאקט און באזונדערער ליבע פון די יידישע ארבעטס-מאסן צו פרצן אין די ניינציקער יארן, — ווען ער דערלויבט זיך צו זאגן, אז דאס פאלק האט נישט געוואלט אריינלייגן אפילו א ברעקל גייסטיקע „ענערגיע“ אין פרצעס שאפונגען? איז דען מעגלעך געווען נאך ביי א קינסטלער אזא גייסטיקע פארבינדונג, אזא אומאויפהערלעך מיטשאפן, ווי מיר האבן געזען ביי פרצן מיט דעם יידישן מאסן-לעזער? און אפטי-מאל גראד איבער די קעפ פון אייניקע „ליטעראטור-קלויזניקעס“, וואס האבן אמאל, ווי גראס איצט, נישט געוואלט און נישט תופס געווען פרצעס דיכטערישע און מייסטערישע גאזנות.

און „עפעס מער“ ווי קונסט, ליבער גראס, איז טאקע מער פון קונסט. עס איז א העכערע קונסט, קונסט מיט אן ארויסקוק אין ווייטע ווייטקייטן און ארויפשטייג אין הויכע היכלות אריין. און ווער האט עס דערגרייכט ביי אונז — אויב נישט פרוץ? און האט ער דען נייעט פל-ימיו — און אויך איצט, צוועלף אועלכע יאר נאכן טויט, — נישט גע-צויגן און גערופן צו א וועלט, וואס איז העכער, שענער און גייסטרייכער? איך האלט נישט מיט ישראל שטערן, אז די יידישע קריטיק (אין ברייטערן זין פון ווארט, — אויך דעם לעזער און קינסטלער אריינגענומען!) האט נישט משיג געווען פרצן. אדרבא: אויך אויף דעם געביט פון פארברייטערן די האַריוואַנטן פון דעם קריטישן געדאַנק, פון פארטיפן איר מהות, איז פרצעס השפעה — דירעקטע און אומדי-רעקטע — זייער און זייער גרויס.

משה גראס וויל נישט אנדערש האבן, אז ארום פרצן האט זיך געשאפן אן אטמאספער, „אין וועלכער עס האבן זיך גענומען פלאדזשען אַלערליי ראַמאַנטישע שליממולען, פאַעטישע „בטלנים“ און ליטעראַ-רישע „קאליקעס“, ישישים און גראַפאַמאַנישע זקנים און אזוי ווייטער“, און ער ווייסט נישט, צי ער מאכט זיך נישט וויסנדיק, אז די אינטע-רעסאַנטע יידישע שריפטלער זענען אויפגעקומען, אויפגעוואקסן און זיך אנטוויקלט ארום פרצן, פון אים האבן זיי געשעפט דערהויבנקייט,

פארנעם און אויך די מייסטערשאפט פון שאפן, פון דענקען און שאפן. יא, דענקען. דענקען איז אויך אן ענין, אן דענקען איז שאפן גארנישט ווערט. און אפילו שרייבן שיינע ארטיקלען, שיינ און געטאקט שרייבן ארטיקלען — איז עס אויך פון פרצן. ער האָט דער ערשטער געשריבן דעם גייסטרייכן ארטיקל אין יידיש, וואָס ביז איצט קאָן מען אים לייענען מיט אמתער הנאה.

מיין פריינדלעכע עצה, ליבער גראָס, איז:

איידער איר וועט צוטראַעטן צו דער גרויסער „רעוויזיע“ איבער פרצן, זעצט זיך דערוויל רויק אַוועק און לייענט אַדורך מיט ישוב־הדעת פרצעס ווערק — טאקע אַלע, פון אָנהויב ביזן סוף, און דאן, בין איך זיכער, וועט איר זיך אַפּוּאָגן פון אַלע אייערע איצטיקע זאָגעכצן, און דאָס פנים וועט אייך דאָן פּלאַמען פאַר בושה פאַר די אַלע ווערטער, וואָס איר האָט אַרויסגעבראַכט. טוט עס וואָס גיכער, ליבער גראָס!

א שטיקל סך-הכל

(צען יאָר יידישע ליטעראַטור אין ראַטנפאַרבאַנד)

איז נישט פון די איבעריק-גרינגע זאָכן צו רעדן וועגן דער יידישער ליטעראַטור אין ראַטנפאַרבאַנד, ובפרט נאָך — אונטערצופירן אַ סך-הכל פון די אויפטוען און דערגרייכונגען אין דער דאָרטיקער יידי-שער ליטעראַטור. ס'איז שוין איצט צען יאָר נאָך דער אָקטאָבער-רעוואָלוציע, און ס'איז דאָך שווער אָנצורופן עטלעכע גרויסע, וויכ-טיקע, שטאַרקע שריפטשטעלער אָדער ווערק, וועלכע זאָלן סימבאָלי-זירן אָדער כאַראַקטעריזירן דאָס נייע, אייגנאַרטיקע, וואָס ס'איז געשאַפן געוואָרן אין דער סאָוועטישער יידישער סביבה.

און דאָס איז נישט-נאָר אַ מיינונג פון דער ווייט, אין דער פרעמד; אַזוי האַלטן אויך פיל לעזער און קריטיקער אין ראַטנפאַר-באַנד גופאַ, ווען עס קומט זיי אויס נישט אויסצוטענהן זיך מיט דער אויסערער וועלט, נאָר ווען זיי שמועסן צווישן זיך, פאַר אַן אייגענעם עולם, פאַר וועמען מען שעמט זיך נישט צו שרייבן און צו זאָגן דעם גאַנצן אמת.

פאַריקן יאָר האָט געשריבן איינער פון די יונגע יידישע קריטי-קער אין ראַטנפאַרבאַנד, י. באַרנשטיין, אַז „די יידיש-סאָוועטישע ליטע-ראַטור פאַרמאָגט נאָך נישט קיין איין-איינציקן ברייטן לייוונט פון אינזער פראָלעטאַריש-רעוואָלוציאָנערער העראַזיק“, אין דער צייט, וואָס די „יונגע סאָוועטישע ליטעראַטור האָט פאַר די לעצטע יאָרן שוין באַוווּן צו געבן אַ ריי ברייטערע לייוונטן, וואָס ביי אַלע זייערע חסרונות פאַרקערפערן זיי קינסטלעריש פאַרשיידענע ווינקלעך פון אינזער העראַזישן וואָר“.

די ניי-סאָוועטישע יידישע ליטעראַטור ציילט אַסך נעמען, זייער צאָל דערגרייכט צו עטלעכע צענדליק, אָבער דערווייל איז עס, ווי אַ קאָלעקטיוו שאַפן, אַ מין מאַסן-כאָר, און זעלטן-זעלטן האָבן מיר אין דער כאַר-דעקלאַמעציע אָדער אינם כאַר-געזאַנג וויכטיקע, אינדיווידועל-

אנטוויקלטע סאָליסטן, וואָס זאָלן זיך ספעציעל אויסטיילן מיט זייערע פּעיקייטן און אייגנשאַפטן.

אין דעם שטעקן די גרויסע מעלות און אויך די חסרונות פון דער יידיש-סאָוועטישער ליטעראַטור.

ווען אַ ריי דיכטער האָבן גלייכצייטיק אויף פאַרשיידענע אומנים, באַזינגען דעם פּראָנט, ווען זיי האָבן בצבור אָפּגעזאָגט דעם דיכטער-רישן „אל-מלא-רחמים" דעם שטעטל, ווען זיי האָבן אַלע אינאיינעם אויסגעבאַטלט אַלע וויסטע הלומות אויף דער וועלטס (אויסער רוסלאַנד) קאָפּ, ווען זיי האָבן דערנאָך אַלע אין איין קול זיך געכאַפט צו דער ערד און צו דעם נייעם יידן אויף דער נייער ערד, — האָט עס גענוי מען, געווירקט, גערירט. אזוי אַרום האָט זיך געשאַפן אַן ענגער קאָג-טאַקט צווישן דעם דיכטער און דער סאָוועטישער געזעלשאַפט; דער שריפטשטעלער איז אַריינגעוועבט געוואָרן אין ווירקלעכן לעבן, ער איז געוואָרן ווי דער פּאָליטיקער, ווי דער פּובליציסט. ער איז גע-וואָרן אַ מענטש „מן-הישוב", וואָס רעאַגירט, זאָגט דיכטעריש אַ דעה אין לעבן, און זיינע „אַקציעס" האָבן זיך דעריבער שטאַרק געהויבן. ער איז געוואָרן דער נויטיקער באַגלייטער, גייער און מיטגייער אין אַלע וועגן און אומוועגן פון דעם אַקטיוון לעבן. די סאָווע-טישע נצחונות און דורכפאלן ווערן באַגלייט מיט די פייערלעכע און שילטנדיקע לידער פון די דיכטער, און מיט אַט די טאָג-און פּאַסי-רונגס-ריטמען האָבן כמעט אַלע יידישע דיכטער געזינדיקט, אָפּער אויף אַט די זינד איז מכּפּר דער לעבעדיקער נערוו, די ענגע פּאַרבינדונג מיט דעם לעבן, דאָס אַקטיווע מיטשאַפן מיט דעם אַרום.

פון דער אַנדערער זייט אָפּער איז דער יידישער דיכטער צו-פיל געווען געטריבן פון טאָג-פּאַסירונגען, פון עפיואָדן, געשעענישן און זעלטן-ווען באַוויון אויפצוהויבן זיך איבער דער טאָג-ווירקלעכקייט, אַוועקצוגיין פון לאַזונגען, „שלאַג-פּראַגן", אַקטיווע ענינים און זיך אַראָפּלאָזן אין דער טיף פון לעבן און זיך אַוועקלאָזן אין די זייטן-ווינקלען פון לעבנס-שטייגער.

מיט יידישן שריפטשטעלער פון היינטיקן רוסלאַנד האָט פּאַסירט דאָס זעלבע, וואָס עס האָט שוין אַמאָל געטראָפּן מיטן יידישן שריי-בער צוריק מיט יאָרן. ער האָט געהאַלטן אין איין שילדערן זיין „ווייניקייט", נישט געזען קיין זאָך אויסער זיך און ווידער זיך און אָפּער זיך. און אזוי ווי ער איז על-פּיר-רוב אַ בחור, וואָס איז גענאַנגען

אָדער געווען גרייט צו גיין אויפן פראָנט, דערנאָך צוריקגעקומען, זיך נענומען אינטערעסירן מיט „קאָמיוג“, רעאָגירן אויף רעפּעשן-ידיעות, האָט ער געהאַלטן אין איין זינגען און באַזינגען אַט דעם קרייז אינ-טערעסן און געפילן, און דאָס גאָר.

אין דער פראַכטפולער דערציילונג פון דעם באַווסטן רוסישן שריפטשטעלער באַריס פּילניאַק, — די געשיכטע פון דער אומפאַרלאָ-שענער לבנה — זאָגט דאָרט דער קאָמאַנדאַרם ואַ קאָמאַנדיר פון אַן אַרמיי (גאָורילאָוו צו זיין חבר פּאַפּאָוו: „גיב מיר עפּעס צו ליינען, נאָר ווייסטו, וואָס איינפאַכערס, עפּעס וועגן גוטע מענטשן, וועגן גו-טער ליבע, עפּעס אַזעלכס, ווי טאָלטאַיס „די קינדהייט און די יוגנט“.

ביי פּאַפּאָוו זענען בערגער־ווייז אַנגעוואָרפן געווען אין אלע ווינקלען ביכער און ביכלעך פונם נייעם רוסלאַנד, „נאָר קיין פשוט בוך וועגן איינפאַכער מענטשלעכער ליבע, וועגן איינפאַכע באַזינגען, וועגן אַן איינפאַך לעבן, וועגן זון, מענטשן, וועגן פשוטער מענטשלעכער פרייד — אַזאַ מין בוך האָט זיך ביי פּאַפּאָוו נישט געפונען.“

און דאָס ווערט געזאָגט וועגן דער רוסישער סאָוועטישער ליטעראַטור, וואָס פאַרמאָגט צענדליקער און צענדליקער אינטערעסאַנטע שריפטשטעלער, וועלכע האָבן געשאַפן פיל באַדייטנדיקע ווערק וועגן דעם לעבן אין ראַטנפאַרבאַנד פון די פאַרשיידנסטע ווינקלעך, ביי די פאַרשיידנסטע סיטואַציעס, און געגעבן דעם ליכט און שאַטן, דערהויבנס און קאָמיס, פייערלעכס און טראַגישס אין דעם נייעם לעבן. אמת, די רוסישע ליטעראַטור ליידט נאָך פון עפיזאָדישקייט, אָבער עס איז דאָ דער ווילן און עס זענען שוין געשאַפן ווערק, וואָס גיבן דאָס לעבן נאָך דער רעוואָלוציע אין זיין גאַנצן ברייט און טיף. די אלע קליינע, גרעסערע און גרויסע רוסישע ווערק פאַרמאָגן אין זיך אוצרות פון נייעם לעבנס-שטייגער.

די יידישע פראָזע-ליטעראַטור אין ראַטנפאַרבאַנד איז אַן אַן ערך (אַפילו ווען מיר נעמען זי אין אַ גאָר קלענערן מאַסשטאַב לגבי דער רוסישער ליטעראַטור) אַרעמער, בלאַסער, פלאַכער פון דער רוסישער; אומזיסט וועלן מיר זוכן אין איר דעם נייעם יידישן לעבנס-שטייגער, אומזיסט וועלן מיר זיך באַמיען צו באַקומען דורך איר אַ פאַרשטע-לונג פון דעם, וואָס עס קומט דאָרט פאַר אין טיפן לעבן, וועלכע שניטן די איבערקערענישן האָבן געמאַכט אין דעם לעבעדיקן מענטש, ביי די פאַרשיידענע טיפן און כאַראַקטערן. פון די נאָוועלן און לידער

און פאָעמעס האָבן מיר אַלץ אַ באַגריף און אַ פאָרשטעלונג וועגן דער „צעזונגענער כאַליאַסטרע“, אָבער נישט פון די מאַסן-שיכטן און אינטעליגענטן-שיכטן אין יידישן נייעם רוסלענדישן לעבן. צוריק מיט דריי יאָר האָט דער יידישער דיכטער אין אוקראַינע, איציק פעפער, אַרויסגעגעבן אַ בוך לידער „וועגן זיך און אַזוינע ווי איך“. אין זיין ערשטן ליד האָט ער אַזוי פשוט און אַזוי וואַגנ-דיק אָנגעהויבן:

„אומעטום

און אַלעמען!

פאָעטן פון ניו-יאָרק, בערלין און וואַרשע,

פאָעטן מיט פאָרטרויערטע נעמען,

מיט פאָרלאָשענע אויגן.

אונטער שוואַרצע און בלאַנדע ברעמען, —

הערט-אויף זיין פאָרחלומט,

און פאָרגעסט

הימלען און שטערן און כמאַרעס. —

— איך, איציק פעפער פון שפּאַלע,

וועל זיך ווענדן צו אייך פראַסט און וואַרעס“.

עס איז אָבער, ליידער, געבליבן ביי דעם מאַניפעסט. די יידישע ליטעראַטור אין ראַטנפאַרבאַנד האָט דאָך צו פאַר-צייכענען גאַנץ באַגאַבטע און זייער עמפּינדלעכע דיכטער. אויסער דעם אַמאָליקן טאַלענטפולן „חוט-המשולש“, וואָס האָט דער עיקר אַ שייכות צו דער מערץ-רעוואָלוציע (פאַר דער אָקטאָבער), דוד האָפּ-שטיין, לייב קוויטקאָ און פּרץ מאַרקיש, — און אויך די איבעריקע „קיבווער“ דיכטער, — אָשר שוואַרצמאַן, בייניש שטיינמאַן (דער מחבר פון די דריי דראַמאַטישע פאָעמעס) און י. דאָברושין, — זענען מיט דער צייט אויפגעקומען דיכטער און דיכטער, וועלכע זענען מיטגע-גאַנגען מיט דעם ריטם פון דער צייט און געווען די „זאַפּעוואַילעס“ (די סאָלאַ-זינגער ביי מאַסן כאַרגעזאַנג) ביי די פאַרשיידנסטע סיטואַ-ציעס: א. קושניראָוו („ווענט“), ע. פּינינבערג („אַטעס“, „לידער“), א. פעפער, („שפּענער“, וועגן זיך און אַזוינע ווי איך), פראַסט טריט, א. שטיין צו אַ שטיין“), ל. רעזניק („טאַמעט“, „אין קליינע אויפגאַנגען“) און אַ ריי יינגערע: מ. כאַשטשעוואַצקי („דאָרשט“), אַקסעלדאָר

(„צאפלי“), ש. האַלקין (לידער) א. וועלעדניצקי, „לייטערניש“ א. קאהאן („קרובן“), א. ראָדן („הערצאיקי“, „פון צוויי קוואַלן“) ש. ראַסין („שיין“) מ. שאַפיראַ (פארטאַג) א. שויכעט („אַנגריף“), און דאָס „מאָזניקל“. דער באַליבטער יידישער דיכטער פון די „מינסקער בלאַט-טעט“ איזו כאַריק, („ציטער“ און „אויף דער ערד“).

צו אַט דער רשימה — ווייט-ווייט נישט קיין פּוֹלע — דאַרף מען צוגעבן די פּאַר עלטערע דיכטער, וואָס באַמיען זיך צוצופאַסן זיך צו דעם כאַראַקטער און סטיל פון ראַטנפאַרבאַנד — א. וועוואַרקע. משה טייטש און דער דיכטער-פּוויקער חיים גילדין, אויב ביי די יונגע און יינגערע געפֿינען מיר אַן אַ שיעור ערלעכע אוממיטל־באַרקייט, באַגייס־טערטע אויפריכטיקייט, יוגנטלעכן ברען, זענען אַט די עלטערע סתם פּראַזן-דרעשער, לינק שבלינק, און מיט זייער „רעוואָלוציאָנערישקייט“ ווילן זיי יאָגן און אַריבערייאָגן אַלץ און אַלעמען.

די יידישע דיכטונג אין ראַטן-רוסלאַנד האָט בלייב־ספּק צו פּאַר־צייכענען באַדייטנדיקע פּאַרדינסטן און אויפטוען. גאַנץ אַנדערש איז מיט דער יידישער פּראָזע. מיט דער יידישער פּראָזע אין ראַטן-רוס-לאַנד האָט עס גאָר שלעכט. צוריק מיט עטלעכע יאָר האָט מען גע-קענט זיי פּאַרענטפּערן, אַז ווען דאָס לעבן האָט אַזאַ שנעלן טעמפּאַ, ווען עס הילכן און בריוון די לעבנס-געשעענישן, מוז האָבן דאָס וואָרט דער דיכטער, דער זינגער. איצט האָט זיך שוין דאָס לעבן מער-וויי-ניקער איינגעשטעלט, און דער אמתער פּראָזאַאיִקער איז נאָך אַלץ נישטאַ. מען האָט געוואָלט לייגן האַפּענונגען אויף ש. גאַדינער (אַרויס-געגעבן אַ באַנד שוואַכע נאָוועלן אין 1924 „טאַג אַנטקעגן“), אויף ד. מייעראָוויטש („רחמיאל דער נאַכט-שומר“, „אין אַ צייט אַזאַ“, אָבער מען האָט זיך גלייך אַליין אַרומגעקוקט, אַז מען האָט געגרייזט און איבערגעטריבן. עס דרייען זיך אַרום אויך עלטערע פּראָזאַיקער—ידידיה מרגליות, משה טייטש, יודל יאפע, ב. אַרשאַנסקי, ד. וואַלקנשטיין, נח לוריע, בער סלוצקי, אָבער קיין איינער פון זיי האָט נישט באַוווּזן אַנצושרייבן עפעס רעכטס. עס איז אַלץ ערב-ליטעראַטור, כמו-ליטעראַט-טור, איבער-ליטעראַטור, אָבער נישט קיין אמתע ליטעראַטור. אַן אויס-נאַם איז דער יונגער קיעווער איציק קיפּניס, וואָס האָט זיך זיין סטיל, זיין כאַראַקטער (נישט ווייניק ציט ער יניקה פון מענדעלע, שלום-עליכם און פון בערגעלסאַנען; לעצטנס איז דערשינען זיין פּיין און האַרציק בוך „חדשים און טעג“). בלית-ברירה נעמען זיך די דיכטער

צו פראזע: ע. פינינבערג האָט אָנגעשריבן „גאַלאָפּ“, עס שרייבן פּראָזע אויך ל. קוויטקאָ, א. קושניראָוו און אַנדערע.

האָט זיך טאַקע געקלאָנגט אַ פאַרוואַלטער פון קולטור-אַפטיילונג פון מינסקער עטלעכע קלובן, אַז „ביי אונזער סאָוועטישער ווירקלעכ-קייט, באַדאַרף די ליטעראַטור האַרמאָנירן מיט דעם לעבן, זי זאָל נישט זיין קיין היימלאָזע. ביי אונז פילט זיך אַ געוואַלדיקע דחקת אין פּאַפּולערע ווערק, וואָס זאָלן קענען געלייענט און פאַרשטאַנען ווערן פון מאַסן-מענטש“.

ב. אַרשאַנסקי, דער רעדאַקטאָר פון „מינסקער אַקטאַבער“, פאַר-ענטפערט עס דערמיט, וואָס „צום גרויסן באַדויערן, זענען אונזערע בעסטע פּאָעטן און ליטעראַטן נישט אין דער פּראָווינץ. זיי זיצן אין מאַסקווע. זיי ווערן דאָרט פאַרדאָרט און אויסגעטריקנט. זיי האָבן נישט אָט די שטענדיקע פאַרבינדונגען מיט די מאַסן, אָן וועלכער עס איז ביי היינטיקע צייטן אוממעגלעך אפילו פאַר דעם גרעסטן פּאָעט צו בלייבן גאַנץ, אָן אַ וועלכן עס איז פגם אויף דער נשמה“.

דער שאַרפער, שניידיקער מ. ליטוואַקאָוו האָט צודיק מיט אַ צוויי יאָר געמאַכט עס אָפּענער: „עס זענען אַוועק זיבן יאָר פון גאָר נייעם לעבן מיט אייגענע גרויסע ליידין און אומגעהייערע פריידן, און די ליטעראַטור האָט גערעדט אויף שטים-לשון, מיט נודנע רמזים און אַלט-בחרשע קוועטשענישן“...

זייער און זייער פיל איז אויפגעטון געוואָרן אויף אַנדערע געביטן פון יידישער ליטעראַטור. עס איז געשאַפן געוואָרן אַ רייכע לערן-ליטעראַטור אין יידיש. עס זענען דערשינען פיל יוגנט-ביכער און קינדער-ביכלעך, עס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ גאַנצע רייכע ביבליאָ-טעק אויף די געביטן פון שפּראַך-וויסנשאַפּט, מאַטעמאַטיק, נאַטור-וויסנשאַפּט, געשיכטע און קולטור-געשיכטע, און איבערהויפּט זענען פאַרעפנטלעכט געוואָרן פיל פּאָליטישע, עקאָנאָמישע און סאָציאַלאָגישע ווערק, און מ'דאַרף געדענקען, אַז אָט די ביכער ווערן געדרוקט אין פאַרשפּרייט אין דריי, פינף און צען טויזנט עקזעמפּלאַרן.

אויפן געביט פון קריטיק זענען דערשינען: מ. ליטוואַקאָוו, אין אומרו“ (צוויי ביכער), י. דאַברושין, געדאַנקען-גאַנג, נ. אויסלענ-דער — וועג-איין וועג-אויס, מ. ליטוואַקאָוו — „פינף יאָר יידישער מלוכה-טעאָטער אין מאַסקווע“, דער מינסקער אינטערעסאַנטער זאַמל-בוך, צייטשריפּט, נ. אויסלענדערס און א. פינקעלס, אַברהם גאַלדפּאָדן.

צווישן די יונגע לײטעראַטור-פאַרשער רוקט זיך אַרויס דער יונגער א. גורשטיין, וואָס ווייזט אַרויס אין זיינע אַרבעטן פיל באַהאַונט-קייט און פאַרשטאַנד פאַר לײטעראַטור און לײטעראַטור-געשיכטע. די יידישע קאָלאָניאַליזאַציע אין רוסלאַנד האָט אַרויסגערופן אַ רייכע לײטעראַטור אין יידיש וועגן ערד-אַרבעט און לאַנדווירטשאַפט-לעכע פראַגן.

דער פּוּעל-יאַצא איז :

די יידישע בעלעטריסטיק אין ראַטנפאַרבאַנד איז נאָך דערווייל קיין יידישע לײטעראַטור נישט. די באַהעפטונג, די פאַרברידערונג אירע מיט דער יידישער לײטעראַטור פון אַנדערע לענדער, מוז און דאַרף קומען וואָס גיכער.

וויפיל די יידישע קולטור-טוער און שריפטשטעלער אין ראַטנ-פאַרבאַנד וועלן זיך נישט באַמיען אַפּצוגרעצן זיך פון דעם יידישן שאַפן פון פאַרשיידענע צייטן און פון פאַרשיידענע לענדער, וועלן זיי דערמיט פריער פון אַלץ ברענגען שאַדן זיך אַליין און אויך זייערע מאַסן.

דער זענען מיר ?

לעבט זיך א קיבוץ פון א, קיין עין-הרע, דריי הונדערט טויזנט יידן אין דער שטאָט וואַרשע, וואָס איז איצט גלייכצייטיק די מעטראָפאָליע פון די דריי מיליאָן פּוילישע יידן, — און גאַרנישט: עס זאָל פילן אויף זיך די אחריות, וואָס עס טראָגט אָלס די רעפּרעזענטי-טאַנץ פון די דריי מיליאָן יידן!

מיר זענען דאָך נישט קיין ציגיינער-פּאָלק. מיר האָבן צו פאַר-צייכענען גרויסע אויפטוען און פאַרדינסטן אויף אַלע געביטן פון לעבן און פון קולטור. אָבער וווּ זענען מיר עס בחוש? וווּ האָבן מיר אָט די אַלע אויפטוען און פאַרדינסטן צונויפגעקליבן, כדי צו איבערצייגן יענעם און זיך?

אונזער לעבנס-געשיכטע אין פּוילן דויערט שוין איבער טויזנט יאָר, מיר האָבן שוין דאָ אַ לאַנגן יחוס-בריוו מיט פיינע יחוס-אָבות אויך אין דער געשיכטע פון פּוילנס באַפריינג. וווּ זענען די פאַקטישע באַווויזן און דער זכר פון דעם אַלעמען אין אַ מזויי?

מיר האָבן אַדורכגעמאַכט אַ לאַנגן וועג אין אונזער אייגענעם קולטור-לעבן, מיר האָבן דאָ געשאַפן אויף אַלע געביטן פון מענטש-לעכער קולטור. מיר האָבן אַן אייגענע פרעסע, ליטעראַטור, טעאַטער, מאָלעריי, שול-וועזן, וואָס האָט זיך געביטן און זיך אַנטוויקלט און אויפגעוואַקסן צו אַ הויכער מדרגה. פאַרוואָס באַהאַלטן מיר זיך מיט די מוסטערן, ציפּערן, סך-הכלען פון אָט די דערגרייכונגען?

בקיצור, — וווּ זענען דאָ אונזערע צענטראַלע ביבליאָטעקן, אַרכיוון, מזוייען, קונסט-אוישטעלונגען, וואָס זאָלן ווייזן דעם אייגענעם און דעם פרעמדן, וואָס אַ פּאָלק האָט געשאַפן און שאַפט אין משך פון דורות? וואַרשע איז איצט די גרעסטע יידישע קהלה אין אייראָפּע. דאָס לייגט אַרויף אויף איר גרויסע התחייבותן, וועלכע קיינער פון די היגע אינסטיטוציעס וויל נישט און פרוווט נישט אַרויפנעמען אויף זיך.

געווען דאָ נישט לאַנג דער באַוווּסטער דייטשער שריפטשטעלער טאַמאַס מאַן. צום „גליק“ האָט זיך אַזוי געמאַכט, אַז ער האָט זיך מיט אונז נישט געטראַפֿן און נישט געהאַט די געלעגנהייט און מעגלעכקייט זיך צו באַקענען מיט אונז. וואָס וואָלט אָבער געווען, ווען ער וואָלט יאָ גרייט געווען זיך צו דערנענטערן צו אונז? וואָס וואָלטן מיר אים באַוווּן? אין וועלכע אַנשטאַלטן, אינסטיטוציעס וואָלטן מיר אים געבראַכט, פֿדי צו ווייזן אים אונזער לעבן. און שאַפֿן?

פאַראַיאַרן, למשל, ווי נאָר די „הבימה“־לייט זענען געקומען פֿון דער „גוישער“ מאַסקווע און „על רגל אַחת“ געוואָלט אויפֿנעמען די „תורה פֿולה“ פֿון היגן ייִדישן לעבן, זענען זיי די ערשטע טעג פֿון גרויס דורשט צו הערן און זען היגע ייִדישקייט. אַריינגעפֿאַלן אין קאַמינסקי־טעאַטער אויף אַ פֿאַרשטעלונג. זענען זיי געזעסן דאָן אין טעאַטער, און זיי האָבן געשטוינט. און פֿראַגן זענען געפֿאַלן פֿון זיי ווי באַשולדיקונגען: „איז עס אַ טעאַטער, מיט וועלכן עמעץ רעכנט זיך, קומט אַהער אַריין אַ פֿרעסע־מענטש און בכלל אַ ייִדישער אינטע־ליגענט? זענען עס אַקטיאָרן פֿון אַ פֿאַריין? איז מען ביי זיך שטאַרק געפֿאַלן געוואָרן און באַין־ברירה איז אויסגעקומען צו לייקענען שטיין און ביין: „ייִדיש טעאַטער?... מ—מ, דאָס אמתע ייִדישע טעאַטער איז אָפֿגעפֿאַרן! אַקטיאָרן?... נ—ניין! עס זענען סתם־ליבהאַבער, וואָס קיינער נעמט זיי ערנסט נישט אָן. די אמתע אַקטיאָרן? זיי זענען אויף גאַסטראַלן דאָ, דאָרטן. די אינטעליגענץ? מע—מע!...“

געווען דאָ נישט לאַנג, דורכפֿאַרנדיק דורך וואַרשע, דער אָנפֿירער פֿונם ייִדישן וויסרוסלענדישן טעאַטער, ער האָט דערציילט וועגן די גרויסע דערגרייכונגען פֿון דאָרט. עס האָט זיך שטאַרק געוואָלט אים עפעס צו באַוווּן. אָבער ווזהין פֿירט מען? איז מען געגאַנגען מיט אים אין... „סקאַלאַ“־טעאַטער... וכדי בזיון וקצף!

און אויף אַזעלכע מיני אומאַנגענעמלעכקייטן קומט אויס צו טרעפֿן זיך יעדן איינעם פֿון אונז זייער־אַפֿט.

עס קומען דאָן אין וואַרשע טאַג־טעגלעך ייִדישע קאָלעקטיווע עקסקורסיעס און סתם אויסלענדער אָדער פֿראַווינג־באַזוכער און בעטן זיך, מ'זאָל זיי געבן אַ „וועגווייזער“ איבער די זעלטנקייטן און אַנטיקן, וואָס די ייִדישע וואַרשע פֿאַרמאָגט.

פֿאַראַן אין וואַרשע (דאָס איז אַ גרויס געהיימניש!) אין גמינע־הויף אַ ייִדישער מוזיי אויפֿן נאָמען פֿון מ. בערנסאָן. ער פֿאַרנעמט

צוויי קליינע צימערלעך, וואָס זענען, ליטר-בטחון, שטענדיק פאַרהאַקט, און כּדי אַריינצוקריגן זיך אַהין, באַדאַרף מען האָבן אַ באַזונדער זכות-אבות און אויך די שליסלען, וואָס ס'איז נישט אַזוי גרינג צו באַקומען (ווי געפינען זיך ביי דער וועכטערין — בדידי הוה עובדא). אָט דער מוזיי ווערט נישט אָפּגעפּרישט מיט קיין נייע זאַכן, ער געפינט זיך אין דעם צושטאַנד, ווי ער איז אַמאָל „אוינטערגעוואָרפּן“ געוואָרן דער וואַרשעווער גמינע און מען באַהאַנדלט עס טאַקע, ווי אַן אומגעזעצלעך קינד. צוריק מיט אַ פּאָר יאָר נאָכן טויט פּון וויל. מעדעם האָט מען פיל גערעדט און געשריבן מפות אַ מעדעם-הויז מיט אַ צענטראַלער יידישער ביבליאָטעק אין גרויס-וואַרשע. מ'האַט אַפילו צונויפגעקליבן אין אַמעריקע עטלעכע טויזנט דאָלאַר און עטלעכע הונדערט גילדן — דאָ אין פּוילן, און... גאַרנישט. דער ענין איז פאַרשלאָפּן, פאַרגעסן. פאַראַן דאָ אַ גרויסער יידישער ביכער-אוצר ביי דער סינאַגאָגע. ס'איז געווען — צוריק מיט אַ צוויי-דריי יאָר — אַ פּרווה צו פאַרגע-זעלשאַפּטלעכן די ביבליאָטעק, באַרייכערן זי, פאַרפּולקומען מיט נייע און אַלטע אויסגאַבן, און ס'איז דערפּון גאַרנישט געוואָרן. צווישן די פיל און פיל גרויסע-גרוימע דירות אין סינאַגאָגע-הויף, שטיקט זיך די ביבליאָטעק מיטן לייען-זאַל אין אַן ענגער דירה. זי איז דעריבער אָפּן קיים 3 שעה אַ טאָג, ס'פעלט דאָס נויטיקע אָרט און באַקוועמעכקייטן צו אַרבעטן. די פאַראַנענע אַנטיקן זענען נישט אָנגעזען און פאַרלירן זיך אין דער אַלגעמיינער ענגשאַפט. איצט איז מען צוגעטראַטן (דאָס-מאָל אפשר ערנסט) צו ריידן מפה אַ נייעם בנין פאַר דער ביבליאָטעק. וועט עס אָבער נישט זיין קיין צווייטע אויפלאַגע פּון דעם „יידיש“, אַקאַדעמישן הויז, וווּ יידיש איז „לא יזכר ולא יפקד“? וווּ מען האָט אַפילו קיין יידישן אויפשריפט נישט דערלויבט אויפצושרייבן!

די קליינע, אַרעמע און פאַראַרעמטע, יידישע ווילנע פאַרמאָגט אַ ריי יידישע אַנשטאַלטן און אינסטיטוציעס, — אַן אויסדרוק און פּויל-יזא פּונם מאַדערנעם יידישן קולטור-לעבן: יידישע גימנאַזיעס, די סטראַשון-ביבליאָטעק, דעם יידישן לערער-סעמינאַר, דעם מוזיי און אַרכיוו פּון דער היסטאָרישער יידישער געזעלשאַפט, דעם יידישן וויסנ-שאַפּטלעכן אינסטיטוט א. א. וו.

פאַרוואָס זשע ליגט דאָ, אין וואַרשע, קיינעם אין קאָפּ נישט אויפצושטעלן אַזאַ מין מוזיי-אַרכיוו? פאַרוואָס טרעט נישט צו די יידישע קונסט-געזעלשאַפט צו שאַפּן אַ שטענדיקן יידישן מוזיי? פאַרוואָס

גיבן מיר זיך קיין מי נישט צו עפענען דאָ אַ צענטראַלע יידישע ביבליאָטעק? און פאַרוואָס האָט זיך אויסגעלאָזן מיט גאַרנישט די אַרבעט צו שטיצן אַ יידישן טעאַטער אין וואַרשע? אין נאָך און נאָך און נאָך. מיר האָבן אין וואַרשע אַ יידישע קהלה מיט פֿלעראַליי פּראַק-ציעס, אין וועלכן עס באַטייליקן זיך סוף פֿל סוף די אַנגעזעענסטע פירער פֿון די יידישע פּאַליטישע פּאַרטייען אין פּוילן (פֿון לינקס ביז רעכטס). די קהלה פּאַרמאַגט פֿיל אַייגענע בנינים, זי האָט צו טון מיט אַ קאָלאָסאַלן מיליאָנען-בידושעט. וואָלט אפשר די קהלה אַ טראַכט געטון מכּח אַ בנין-לדורות? וואָלט אפשר געקומען צו אַ פּאַרשטענדיקונג לכּל הפּחות אויף אַט דעם באַדן צווישן די פּאַרטייען, מען זאָג זיך נעמען איינמאַל פאַר אַלעמאַל אויפצושטעלן אין וואַרשע אַ גרויס קולטור-הויז, מיט אַפּטיילונגען פאַר אַלע געביטן פֿון יידישער קולטור און קונסט.

מען רעדט אָן אויפהער, אַז פֿיל וויכטיקע היסטאָרישע דאָקומענטן גייען לאַיבּוד, אַז פֿיל יידישע קונסט-דענקמעלער ווערן פּאַרפּאַלן. אַפֿילו די היגע יידישע פרעסע ווערט דאָך דורך קיינעם נישט געזאָמלט. צוריק מיט דריי יאָר האָבן מיר געפֿייערט דעם 100-סטן יאָר-טאָג, זינט ס'איז דערשינען אין וואַרשע די ערשטע יידישע וואַכנשריפט. וואָלט דאָך געווען פֿון די וויכטיקסטע אויפגאַבן אויפצוקלייבן אין אַ מין ביבליאָגראַפֿישן אינסטיטוט די יידישע פּעריאָדישע אויסגאַבן פאַר די הונדערט יאָר. אויף היינט צו טאָג איז דאָך לַחלוּטין אומגעגלעך צו באַקומען אַ יאָרגאַנג פֿונם טאָגבּלאַט „פּריינד“, וואָס איז דערשינען מיט אַ 17—18 יאָר צוריק אין וואַרשע גופּאָ.

און ס'איז אויך פֿון די וויכטיקסטע זאַכן, מיר זאָלן אויפשטעלן דורך מאַטעריאַלן, דאָקומענטן, אַפֿישן אַ בילד פֿון אַ 45 יאָר יידיש טעאַטער אין וואַרשע. דאָן וואָלטן מיר זיך דערוווסט, אַז יידיש טעאַטער האָט אַ היסטאָרישע חזקה אויף כּמעלנא 9, אויף באַגוסלאַווסקיס טעאַטער, אויף ביעלאַנסקא 5, נאָוואַשציי, מאַקאַטאָווסקא 73 און נאָך. און ס'איז שוין אויך לאַנג צייט צו שאַפן אַ שטיקל קיבוץ-גליות פאַר די שאַפונגען פֿון די פּויליש-יידישע מאַלער און סקולפּטאָרן, וועלכע זענען צעזייט און צעשפּרייט איבער גאַר דער וועלט.

און מכּח יידישע ביכער און בוך-דרוקערייען אין פּוילן. איז נישט די העכסטע צייט צו האָבן פאַר אונז אַ פֿיל אויסשעפּנדיק בילד פֿון דעם אַלעם, וואָס איז אויף דעם געביט אויפגעטון געוואָרן?

אין ווער רעדט וועגן געשיכטס-מאטעריאלן, וועלכע מוזן ענדלעך געפינען א גאָלד אין אַ יידישן אַרכיוו.
אַבער שוין אַזאַ מזל האָבן מיר, אַז זאָכן קלאַרע, זעלבסטפאַר-
שטענדלעכע ווערן ביי אונז פאַרלאָזט, און מיר האַלטן זיך אין איין
רייסן אין די ווייטע רוימען.

אין וואַרשע, למשל, האָט געלעבט, געשאַפן און געשטאַרבן איינער
פון די גייסטרייכסטע און אינטערעסאַנטסטע פּערזענלעכקייטן פון דער
מאָדערנער צייט—י. ל. פּרץ. וואָלט עס דאָך געווען אַזוי פשוט און
פּראַסט, אַז עס זאָל דאָ געשאַפן ווערן אַ פּרץ-מוזיק, וווּ מ'וואָלט
באַדאַרפט צונויפקלייבן אַלץ, וואָס ס'האָט אַ שייכות צום לעבן און
שאַפן פון דעם גרויסן דיכטער און דענקער. און אַט—ס'זענען שוין
אַריבער צוועלף יאָר נאָך זיין טויט און עס רירט זיך פון אַרט נישט—
ערגעץ וואָלגערן זיך פּראַצעס בריוו, ערגעץ ליגן זיינע פּתב-ידן, הפּצים,
וואָס וואָלטן געקענט באַשיינען אַ פּרץ-מוזיק און וואָלטן געווען אַ
וויכטיקער מקור פאַר דער פּרץ-פאַרשונג. אַבער זענען מיר דען מסוגל
אויף אַזאַ זאָך, וואָס אַלע אַנדערע פעלקער האַלטן עס פאַר זייער נאַ-
ציאָנאַלן חוב לגבי זייער ליטעראַטור ?

דאָ נישט לאַנג האָט שאול גינזבורג אַריבערגעשיקט פון ראַטנ-
פאַרבאַנד מענדעלעע מוכר-ספּרימס אַ מאַנוסקריפט קיין ווילנע צום ייד.
וויסנש. אינסטיטוט. און סאַראַ געוואָלט עס האָט זיך אויפגעהויבן אין
דער יידישער פרעסע פון ראַטנפאַרבאַנד, פאַרוואָס מען פירט אַרויס אוצרות
פון לאַנד. עס איז אַ באַווייז, אַז מען ווייסט, ווי צו שאַצן אַזעלכע
„קלייניקייטן“, ווי מאַנוסקריפּן פון גרויסע יידישע שרייבער.

עס מוז איין מאָל פאַר אַלע מאָל נעמען אַ סוף צו אַזאַ מין
לאַגע, ווען דאָס יידיש פּאָלק אין פּוילן זאָל נישט האָבן אין דער מע-
טראָפּאָליע קיין צענטראַל קולטור-הויז, וווּ ס'זאָל אויפגעזאַמלט און אויפ-
געהיט ווערן אַלדאָס וויכטיקסטע און אינטערעסאַנטע פון דעם יידישן
לעבן און שאַפן פון אַמאָל און איצט.

לאַמיר אויפהערן צו זיין ציגיינער, און לאַמיר קאָנען פאַר זיך
אין פאַר יענעם ווייזן ווער מיר זענען.

בענקשאפט נאך קלאסיקער

דער קאָן וויסן און ווער קאָן איצט דערגיין די וועגן, ווונטשן און באַגערן פון דעם היינטיגן לעזער? ער איז איצט אזוי קאָפּריוו, ווי גאָר די צייט אונזערע, ער איז איצט אזוי פול מיט סתירות, ווי גאָר די תקופה אינזערע.

עס איז אַ גענוג-באַקאַנטע זאַך, אַז דער געשמאַק פּונם איצטיקן לעזער איז שטאַרק צערייצט. דער לעזער מוז האָבן גאָר פּיקאַנטע מטעמים צו זיין ליטעראַרישן טיש. נאָר שטאַרק-צוגעוואַלצענע, שטאַרק-צוגעפּערטע שפּייזן זענען איצט פאַרן גומען פּונם געברויכער. אין דער גאַנצער קונסט-וועלט איז אַריין אין דער מאָדע דאָס עקזאָטישע, דאָס מזרחישע, דאָס דושאַזש-באַנדישע. עס נעמט איצט אַלעמען דאָס ערייענדיקע, ראַשיקע, בונטע. אינם היינטיגן אַרקעסטער שפּייט די ערשטע פּידל — דער פּויקער און פּייקלער, מיט די פּלערהיי צימבלען און טאַנצן. אַנשטאַט דער עפּישער, פאַרגאַנצער, באַרויקנדיקער קלאַסישער קונסט מיטן פאַמעלעכן און שטייגנדיקן דראַנג און ווילן, איז געקומען דאָס עקספּאַנסיווע, דאָס אויפרייצנדיקע, דאָס אויפרייסנ-דיקע. דעם לעזערס האַרץ, אויג און אויער האָבן זיך שוין צוגעוואַינט אויסצונעמען נאָר דאָס אויסטערלישע, קורץ-אַטעמדיקע, דיסהאַרמאָנישע, די קרומע ליניע ווי אין ליטעראַטור, אזוי אויך אין טעאַטער, פּוויק און מאָלעריי.

אין ראַטנפאַרבאַנד, למשל, האָט דער זייער טאַלענטפולער דיכטער וולאַדימיר מאַיאַקאָווסקי נאָך צוריק מיט עטלעכע יאָר גערופן אַראַפּ-צושליידערן דעם פּושקין-דענקמאַל און דערמיט איין מאָל פאַר אַלע נאָל מאַכן אַ סוף צו דער פּיעטעט פּונם רוסישן מענטש צום רוסישן קלאַסישן דיכטער. און טאַקע אין דער אמתן: וואָס פאַר אַ זינען און ווערט האָט די גאַנצע פּריערדיקע דיכטונג מיט אירע, אַפּגעשטאַנענע טעמעס, מיט איר, אַלעמאָדישן אינהאַלט פון ליבע און לעבן, פון

נאטור און געוויסן, ווען דאָס וואָרט געהערט איצט דעם פרויניג, דעם חבר מאַאזער". און אויב מען האָט געקאָנט צראַפּוואַרפן פון זיין פיעדעסטאַל פּושקינען, האָט מען שוין גלייך גענומען אומברענגען גאַנץ אייראָפּע מיט איר „צעפּוילטער" קולטור. און ווער פון די יונגעשטע רוסלענדישע דיכטער האָט נאָך נישט געזאָגט „דאָס לעצטע וואָרט" נאָך דער אומגעקומענער אייראָפּע מיט איר גאַנץ ביסל צעפּוילטקייט?

און נישט נאָר אין ראַטנפאַרבאַנד, אויך אין מערב-אייראָפּע איז געוואָרן אַ שטאַרקער קורס אויף מזרח אַ באַזונדערן אינטערעס און ניגיר האָט זיך דערוועקט צו מזרח און מזרחדיקס. די שאַפּונגען פון כינע און יאַפּאַן האָבן זיך זייער הויך קאָטירט אויף דער קונסט-בערזע. און גלייך זענען געקומען שאַרפע קעפּ און שוין געשאַפּן אַ טעאָריע און פּילאָזאָפּיע וועגן דעם אונטערגאַנג פון דער גאַנצער מערב-אייראָ-פעישער קולטור, און מיט דער גאַנצער זיכערקייט פאַרויסגעזאָגט דעם אויפשיין און אויפגאַנג פון אַ נייער מזרחישער קולטור מיט אַ נייעם אנהאַלט און נייע פאַרמען.

מען האָט אָנגעהויבן זיך באַזונדערס אינטערעסירן מיט די שאַ-פונגען פון די „אויפנייענדיקע" און „צוקונפטיקע" פעלקער און גענומען אַריינלייגן אין זייערע גאַנץ-מיטלמעסיקע ווערק סתרי-תורה לויטן אַלטן שטייגער פון „פרדס". איז עס נאָך געווען ווייניק, האָבן זיך אייראָ-פעישע קינסטלער געלאָזט אַהין, אין פאַנטאַסטישע מרחקים, און זיך געטובלט אין יענע עקזאָטישע וואַסערן, און געבראַכט פון דאָרט אויס-טערלישן, נישט-געדאַכטן פאַר אונז שטאַף. פיער בענזאַס, — דעם פראַנ-צויזישן דיכטער, — ראַמאַנען זענען זייער כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם געשמאַק פונם אייראָפּעישן לייצענער אין די לעצטע יאָרן. די היגע אַרומיקע ווירקלעכקייט איז געוואָרן קליין און נישטיק אין די אייגענע אויגן, זי האָט אויפגעהערט צו אינטערעסירן, האָט מען די זעלבע מענטשן פאַרוואָרפן ערגעץ אין פּה-הקלע, אין עקוועלעט, און גענומען צו שילדערן זיי דאָרט אין נייער, אַנדערשדיקער אַרומינגלונג פון נאַטור-פּוחות און מענטשן-זיטן. גרויס איז אויך געווען אומעטום די מאַדע אויף די עקזאָטישע ווערק פון אַ פיער לאַטי, ברידער טאַראַ, און אַנדערע פעקע-פּיפּיקע קינסטלער, וועלכע האָבן געוואוסט דעם אויפגערייצטן געשמאַק פונם מאַדערגעם גרויסשטעטישן לייצענער און געלאָזט זיך ערגעץ-ווייט אין געיעג נאָך קינסטלערישן עקזאָטישן רויב... דערמיט איז אָן ספק אויך צו דערקלערן דעם גרויסן דערפאַל.

וואָס עס האָבן געהאַט אין אייראָפּע די ווערק פון אינדישן ראַבינ-
 דראַנאַט טאַגאַר, און לעצטנס דער אינטערעס פונם לייענער צו די
 מעשיות פונם רומענער פּאַנאַאיט איסטראַטי וועגן זיינע אַרומוואַנדלונגען
 איבערן מזרח. ווייל עס זענען אַלץ שילדערונגען פון ווייטע לענדער,
 מעשיות פון אַ נישט-געדאַכטער ווירקלעכקייט.

און דאָס זעלבע איז פּאַרגעקומען אין אַמעריקע און טיילווייז
 אויך אין פּראַנקרייך מיט די ווערק פון נעגער און פון נעגער-לעבן. אַ ריי
 שאַפונגען פון דער שוואַרצער ראַסע האָבן די לעצטע יאָרן אויפגערוי-
 דערט די געמיטער פון די לעזער. אַנשטאַט דער גוט-באַקאַנטער און
 שטאַרק-צוגעגעסענער אַלטער וועלט, האָבן די נעגער-ווערק אַריינגע-
 בראַכט אַ נייעם הייליקן טאָן, נייע בונטע, שרייענדיקע בילדער און
 איבערלעבענישן.

און מען האָט געקאַנט מיינען, אַז אַזוי וועט עס אַלץ ווייטער
 גיין אין דער ריכטונג פון אַפלייקענען אַלדאָס געזעצטע, קלאַסישע.
 האָט מען דאָך אויפן סמך פון דעם לעזערס גוט און ווילן געבויט
 אין גאָר דער וועלט טעאָריעס אויף טעאָריעס, באַגראַפן ניין איילן אין
 דער ערד די קלאַסיקער און די קלאַסישע פאַרמען, און אויף זייערע
 קברים גענומען אויפשטעלן פּלערליי נייע אַנדערע, מאַדערנע, טשע-
 קאווע, אויסטערלישע בנינים, און געווען זיכער, אַז עס איז אויף
 לאַנגע-לאַנגע צייטן...

אַבער... אַבער ווער קאָן איצט וויסן די וועגן, ווענטשן און באַ-
 גערן פונם היינצטייקן לעזער!

פון פאַרשידענע זייטן הערן מיר איצט גאָר נייע גרוסן, אויף
 די פאַרשידנסטע געביטן פון קונסט לעבט איצט ווידער אויף די
 קלאַסישע פאַרם, די קלאַסישע ליניע, הפּלע, עס איז איצט אַ
 שטאַרקע בענקשאַפט נאָך קלאַסיקער, הן ביי קינסטלער און הן ביים
 לעזער און געניסער.

אַזעלכע מינים גרוסן הערן מיר פון פאַריז, פון דער וועלט.
 שטאַט, וועלכע איז אין קונסט-זאַכן אַפּטמאַל דער ריכטיקסטער באַראַ-
 מצטער. מען קערט זיך ווידער אום צו די אַמאָליקע קלאַסיקער-מאַלער
 און מען לערנט זיך ביי זיי. און אַזוי אויך אין ליטעראַטור. עס האָט
 זיך פונדאָסניי דערוועקט דער אינטערעס צו די גרויסע קלאַסישע שריי-
 בער. מיטאַמאָל איז אַראַפּגעווישט געוואָרן דער שטויב, וואָס איז די

לעצטע יאָרן אויף זיי אויפגעוואַקסן, זיי זענען ווידער געוואָרן טריש, אינטערעסאַנט און באלערנד.

און אויך דער לעזער. פון אַלע אַרבעטן האָט דער לעזער זיך נאָר גענומען צו די אַמאָליקע ווערק און מיט אַ נייעם חשק זיך גע-וואָרפן אויף זיי.

און וואָס ס'איז באַזונדערס טשעקאווע, — אויך אין ראַטנפאַרבאַנד איז איצט פאַרגעקומען אַ שטאַרקער קער צו קלאַסיקער. דער דאָר-טיקער לעזער האָט זיך ווי איבערגעגעסן מיט דער נייער דאָרטיקער ליטעראַטור און ער האָט זיך פאַרבענקט נאָך אַ בלעטל פּושקין, אַ קאַ-פיטל טאַָסטאָי. עס איז שוין דאָרט וועגן דעם פיל געשריבן געוואָרן. עס זענען אויך געמאַכט געוואָרן וועגן דעם אַנקעטעס, און די ענטי-פֿעלן זענען זייער אינטערעסאַנט.

איינער אַ רוסישער אַרבייטער פון קאַזאַן אַלעקסאַנדראָו שרייבט: נישטאָ וואָס מורא צו האַבן, אַז מיר, לעזער, וועלן אונטערפאלן אונטער דער ווילקונג פון גאַנטשאַראָו, טורגעניעו, טאַָסטאָי, דאָסטאָיעווסקי א.א. און וועלן ווערן קאַנטר-רעוואָלוציאַנערן. מיר וועלן קיין קאַנטר-רעוואָלוציאַ-נערן נישט ווערן דערפון, וואָס מיר וועלן לייענען די קלאַסיקער, — נאָר אַלרבא, מיר וועלן קלוגער ווערן, אָנגעלייענטער. אַ צווייטער אַרבייטער שרייבט אַזוי: „די קלאַסישע שרייבער מעגן געהערן צו די קלאַסן, וואָס זענען אַראָפּ פון דער סצענע פונם רוסישן לעבן, די קלאַסיקער האַבן געמעגט זיין די אידעאָלאָגן פון אַט די קלאַסן, אָבער אויסער דעם, איז דאָ אין זיי אַט דאָס גרויסע, אַלמענטשלעכע, וואָס איז פאַסיק פאַר אונזער צייט, וואָס אין נאָמען פון דעם, גיבן טויזנטער יונגע לעבנס אַוועק דאָס סאַמע טייערסטע וואָס זיי פאַרמאָגן, — זייער לעבן.“ רעדנדיק וועגן אייניקע היינטצייטיקע רוסישע שרייבער זאָגן די אוי-מיטלבראַע רוסישע לעזער: „עס איז אינגאַנצן שווער און לאַנגווייליק צו לייענען. שוין צו ביזו און גאַליק איז לי. סייפּלינאַ. זי רעדט אַלץ פון בייזקייט, פון שנאה. אַט-אַט, און פון כּעס וועט זי מאַכן אין דער מאַמען אַרײַן!“ און וועגן אַ צווייטן שרייבער: „ס'איז אינגאַנצן אוממעגלעך אים צו לייענען. לאַנגווייליק. אומפאַרשטענדלעך. קיין זאַך זאָגט ער ביזו סוף נישט אַרויס. נאָר מיט רמזים שרייבט ער. און מיר באַדאַרפן אַזוי — עס זאָל זיין קלאַר, פאַרשטענדלעך און לעבעדיק.“

און נאָר באַזונדערס לאָזן זיך הערן אין דער יידישער סאַווע-טישער פרעסע קלאַגענישן אויף דער נייער יידישער סאַוועטישער

ליטעראטור. איינער אַ לעזער האָט זיך דאָ נישט לאָנג געקלאָגט אין מינסקער „אַקטאַבער“: „איצט וואָלטן מיר שוין באַדאַרפט האָבן און אומגעווענע-גרויסן קאַנטינגענט לעזער פון נייעם בוך. און ווי איז אין דער אמתן? צי האָבן מיר היינט אַזאַ בוך, וואָס זאָל זיין אַזוי פּאַפּולער, וואָס זאָל ווערן אַזוי פאַרשפּרייט, און זאָל אַזוי באַווירקן די מאַסן, ווי צום ביישפּיל, שלום-עליכמס אַ בוך אין זיין צייט? און ווי ווערן איצט געלייענט די נייע שרייבער? עס לייענען זיי יחידים. דער מאַסן-מענטש קאָן זיי נישט און פאַרשטייט זיי נישט, און אין די מאַסן האָבן זיי נאָך נישט אָנגעהויבן אַריינדריינגען. די סיבה איז, וואָס אינזערע שרייבער באַנגוגענען זיך נישט מיט קונסט און זיי ווילן שאַפן „הויכע קונסט“. מען „צאַצקעט“ זיך מיטן וואָרט... אין רעזולטאַט באַקומט זיך, אַז עטלעכע פיינשמעקער לעקן טאַקע די פינגער פון דעם, נאָר פאַרן מאַסן-מענטש, פאַרן אַרבייטער, פּויער, קוסטאַר, איז זי נישט צוטּרעטלעך.“

דאָ, ביי אונז אין פּוילן, האָבן מיר קיין אַנקעטעס נישט גע-מאַכט וועגן דעם, ווי דער לעזער נעמט איצט אויף די ווערק פון יידישע קלאַסיקער און פון די יינגערע און יונגע שרייבער. אָבער די באַריכטן פון די ביבליאָטעקן און דער פאַרקויף פון די ביכער אין די פאַרלאַנגן זאָגט עדות, אַז אויך ביי אונז האָט זיך לעצטנס געשטאַרקט די בענקשאַפט נאָך די קלאַסיקער.

ליטעראטור אויף דער עלטער

דאָס וואַרשעווער און לאָדזער יידישע קהלות האָבן דורך זייערע פאָרוואַלטונגען באַשלאָסן צו באַשטימען פרעמיעס פאַר די בעסטע יידישע ליטעראַרישע ווערק. אָט די באַשטימונגען וועלן נאָך דאַרפן אַדורכגיין פאַרשידענע גלגולים, און ווער ווייסט, צי זיי וועלן אָנגע-נומען ווערן אין די ווייטערדיקע אינסטאַנצן פון אונזער יידישער זעלבסטפאָרוואַלטונג.

גיכער פון אַלץ, וועט אויך אָט דער באַשלוס פאַרבלייבן אַ פונקט אין דעם ביזזשעט, ווי אַלע אַנדערע אַסיגנירונגען לטובת די יידיש-וועלטלעכע קולטור-אינסטיטוציעס — און מער גאַרנישט.

אַבער דער פאַקט גופאַ פון באַשטימען פרעמיעס פאַר אַ יידיש-ליטעראַריש ווערק — איז אַ וויכטיקער און ערנסטער.

היינט עס, אַז אונזערע „שליחי-ציבור“ הויבן שוין אָן צו פאַר-שטיין די גרויסע באַדייטונג פון אונזער ליטעראַטור פאַר דעם יידישן לעבן און זיי גייען לסוף צוליגן אַ האַנט און מיטהעלפן איר וווקס און אַנטוויקלונג.

אודאי איז שוין לאַנג צייט, אַז די יידישע געזעלשאַפט זאָל ערנסט אַ טראַכט טאָן וועגן דעם יידישן שאַפן און זיך פאַראינטע-רעסירן מיט זיין לעבן און אויסקומעניש.

ווייל, נישט געקוקט אויף די אַלע נצחונות, וואָס די יידישע ליטעראַטור מאַכט די לעצטע יאָרן, נישט געקוקט אויף דעם, וואָס די יידישע ליטעראַרישע משפחה איז לעצטנס אַריין ווי אַ מיטגליד אין דער אַלגעמיינער משפחה פון דער וועלט-ליטעראַטור, זעען מיר נאָך אויס ביי זיך אין דערהיים גאַנץ נישטיק און נעבעכדיק. די יידישע ליטעראַטור האָט אָנגעווירן דעם פרעסטיזש און אָנווען אין דער יידישער געזעלשאַפט.

איז אין דעם שולדיק די צייט, דער נייער טעמפּאָ פון לעבן, רי נייע כוחות-פאַרעהלעטענישן אויף דער יידישער גאַס?

אַדער אפשר שולדיק איז די יידישע ליטעראַטור, די יידישע שריפטשטעלער גופאָ, וועלכע האָבן נישט באַוווּן צו פאַרנעמען דעם אָנגעזעענעם אָרט אין דעם יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן, און צווי אַרום דעגראַדירט די חשיבות פון דער יידישער ליטעראַטור ביז צו דער שטופּע, אין וועלכער זי געפינט זיך איצט?

עס זענען דאָך געווען צייטן, ווען דער יידישער שריפטשטעלער איז געווען דאָס שיינדל פון דער יידישער געזעלשאַפט, ער איז געווען פון די דעה-זאָגער, עצות-געבער און הויפט-מחזתנים אין די פּאָליטישע פּאַרטייען, פון רעכטס און פון לינקס. אויף די אַמאָליקע ציוניסטישע קאַנגרעסן, אין די אַמאָליקע יידישע צייטונגען, אין די פּריערדיקע יידישע זשורנאַלן האָט דער יידישער שריפטשטעלער און בעלעטריסט פאַרנומען דעם בכבודיקסטן אָרט, צו זיינס אַ וואָרט און ברכה האָט מען זיך צוגעהערט און אַרויסגעקוקט. פון די צוויי פּאַרשיידנאַרטיקע כוחות, סיפּא וספּראַ (שווערדטרעגער און שרייבער), האָט ביי אונז דער שרייבער געהאַט די אויבערהאַנט. אחד-העמס אַן אַרטיקל, מ. י. בערדיטשעווסקיס אַן אויפבלייך, ח. נ. ביאליקס אַ ליד, פרצעס אַ מעשה איז געווען אַמאָל אַ זאָך אויך פון גרויסן געזעלשאַפטלעכן באַטייט. מיר האָבן אַמאָל דאָך געצייילט חדשים און יאָרן, צייטן און תקופות לויט דעם דערשיינען פון „על פרשת דרכים“, פון „המתמיד“, פון „פּאָלקסטימ“ לעכע געשיכטן, פון „מחנים“ און „עורבא פּרה“. און ווען עמעץ האָט געטראַכט אַרויסצוגעבן אַ צייטשריפט, אַ טאַג-צייטונג, האָט ער קודם-כל זיך באַוואָרנט מיט אַן אָפּמאַך פון אַ יידישן שרייבער — מענדעלע, שלום-עליכם, פּרץ, ספּעקטאַר, פּרוג און אַנדערע, — און ערשט דאַן גע-קאַנט טראַכטן וועגן אַנדערע מיטאַרבעטער פון דער צייטונג.

אַבער יענע אַלטע גוטע צייטן זענען אַוועק. מען קאָן שוין איצט. ביי דעם איצטיקן לעבנס-טעמפּאָ נישט גיין מיט אַמאָליקע, פּאַרצייטיקע דרכים, און ווען מיר טראַכטן זיך איצט אַריין אין דעם ענין ליטע-ראַטור אין דעם היינטיגן לעבן און פּאַרגלייכן עס מיט די אַנדערע, איבעריקע אַקטיווע שפּערישע כוחות אין לעבן, קומט טאַקע אויס די טעראַטור ווי עפעס אַן אָפּגעקומענער גביר, אַ יורד, מיטטיינס געזאָגט, וואָס קאָן זיך שוין נישט פּאַרגלייכן מיט די יינגערע, רייכערע אויפ-

געקומענע, וועלכע פארנעמען איצט דאָס אָרט פון דעם אַמאָליקן מיוחס, פון דער ליטעראַטור.

האַט זיך אייך געמאַכט אַמאָל צו טרעפן אויף די שיינע בכבודיקע, רוישיקע גאַסן פון דער גרויסער שטאָט, ווי עס עפנט זיך פאַמעלעך אַ טויער פון עפעס אַ פאַרוואַקסענעם, פאַרצייטיקן הויף, און פון דאָרט פאָרט אַרויס אַן אַמאָליקע פאַרצייטיקע קאַרעטע, געשפּאַנט אין צוויי גרויסע שווערע בכבודיקע פאַרצייטיקע פּערד. זיי זענען געשפּאַנט דורך עפעס אַ צו-העכעיסניק אַ פּריץ, וואָס וויל אין סאַמע מיטן פון גרויסשטעטישן גערויש איינהאַלטן און פאַרהיטן אַן אַמאָליקן, אָפּשטאַרבנדיקן אַלטן קאַרעטע-און פּערד-נוסח. איבער די היציקע געפּלאַסטערטע גאַסן פליען געשווינד הין און צוריק מיט אַן אימפעט און מיט גערויש איילנדיקע, סאַפּנדיקע אויטאָס און אין מיטן דערינען פּויעט דאָ אַט די פאַרצייטיקע קאַרעטע, געשפּאַנט אין פּערד. האָבן מיר נישט דערביי דעם איינדרוק, ווי מיר געפינען זיך ערגעץ אין אַ טעאַטער, נון עס ווערט אויסגעפירט אַן אַלטמאָדיש פאַרצייטיק בילד פון פאָריקן יאָרהונדערט?

דאָס זעלבע געפיל האָבן מיר אָפטמאָל, ווען מיר פאַרגלייכן די שטילע ליטעראַטור מיט דעם אַרומיקן אימפעט און אַרומיקן געטומל פון דער ענערגישער, איילנדיקער און קוועקזילבערדיקער טאַג-פּרעסע. די ליטעראַטור שלעפט זיך פאַמעלעך, זי ווערט געשריבן דורך איין מענטש חדשים און יאָרן, זי ווערט געזעצט און געדרוקט חדשים-לאַנג, און ווען מען דערלעבט שוין דאָס דערשיינען פון דעם ווערק פונם דרוק, קאָן דאָס בוך פאַרשפּרייט ווערן נאָר אין הונדערטער עקזעמפּלאַרן. און זעלטן, זעלטן, ווען עס דערגרייכט דעם טיראַזש פון טויזנט, צוויי טויזנט (ביי אונז יידן) און פון עטלעכע טויזנט (ביי נישט יידן). און וואָס פאַר אַן אויסזען און פנים האָט עס אין פאַר-גלייך מיט דער היינטיקער פּרעסע? צו דער דינסט פון דער פּרעסע שטייען טעלעפּאָן, טעלעגראַף, ראַדיאָ, פּלעריי זאַץ-פּאַטאַ-און ראַטאַ-ציאָ-מאַשינען. די אַרבעט גייט אייליק, לעבעדיק, שנעל, מיט אימפעט. אין לויף פון אַ פאַר שעה ווערן פאַרטיק צענדליקער זייטן פון אַ גרויסער טאַג-צייטונג, וואָס פאַרמאָגט אותיות, שורות, מאַטעריאַל מער ווי אַ דיק בוך. און איינס און צוויי, און הונדערטער-טויזנטער עק-זעמפּליארן ווערן געשווינד אַרויסגעוואָרפן אויף דער ליכטיקער שייף, און שנעל-זוגן און אַרעפּלאַנען טראָגן גלייך פאַנגדער די פּרישע

צייטונגען איבער שטעט און שטעטלעך, איבער די פארשידנסטע ווינק-
לען און סטאנציעס. און נאך פרישערהייט, מיט דעם גערוך פון דער
פארב, ווערט די צייטונג דורשטיק איינגעשלאנגען דורך די הונדערטער-
טויזנטער און מיליאנען לייזער.

וואָס פאַר אַן אָפּגעשטאַנענע אינסטיטוציע איז באמת די לייטע
ראַטור, דאָס לייטעראַרישע בוך, דער שרייבער אין פאַרגלייך מיט דער
פּרעסע, צייטונג און זשורנאַליסט ?

און פאַרפאַרן! דער שרייבער, וואָס וויל נישט שלעפּן זיך אין
דער פאַמעלעך-פּוילנדיקער קאַרעטע, מוז זיך צופאַסן צו דעם געיעג
צו דער איילעניש פון דער צייטונג, זעלען ווער פון די איצטיקע
שרייבער איז נישט קיין צייטונגס-מאַן, קיין זשורנאַליסט.

און אַט דעם טיפּן אונטערהייל צווישן דעם שרייבער און זשור-
נאַליסט האָבן איצט באַוווּן די קעלנער פּרעסע-אויסשטעלונג און דער
„פען“-קאָנגרעס אין אַסלאָ. די קעלנער פּרעסע-אויסשטעלונג איז ווי
דער אויפגעקומענער ברייט-פאַנאַנדערגעוואַקסענער און רייכער „בחור“,
און דער אַסלאָ-קאָנגרעס מאַכט דעם איינדרוק פון אַ צונויפפאַר פון
אָפּגעקומענע זקנים געבעך, פון דערשלאָגענע, פון יורדים.

פּרעסע און לייטעראַטור. אין קעלן איז פאַנאַנדערגעוואַרפן דער
ריז, מיט אַלע זיינע יוצר-משרתים, מיט אַלע זיינע לויפער און נאָכ-
לויפער, מיט די אַלע מאַשינען, דערפּינדונגען, אויפטוען און טעכנישע
קויפּזן, וואָס פאַרשנעלערן דעם טעמפּאַ, פאַרגרעסערן די צירקולאַציע און
טרייבן טויזנטער, צענער-טויזנטער ווערטער, עקזעמפּליאַרן אין מינוטן.
און אין אַסלאָ זענען זיך צונויפגעקומען עטלעכע צענדליק מאַן, בפּוּדליקע,
סענטימענטאַלע, ראַמאַנטישע פּערזענלעכקייטן, זיך האַרציק אַדורכגע-
שמועסט, גערעדט וועגן ברודערלעכקייט און אויפן אַלטיטשקן שטייגער
זיך אָפּגעגעבן פּוּד. אַלע זענען דערנאָך אַוועקגעפאַרן גערירט, און
מיטגענומען מיט זיך שטימונגען און איינדרוקן פון פיינע נאַטור-בילדער,
פון ווייסע געכט אין נאַרוועגיע און פון אַלטע פאַרקן און פּלעצער.

פּרעסע און לייטעראַטור! קעלן און אַסלאָ!

די נחמה איז, וואָס אינווערע פּרעסע און אונזער לייטעראַטור,
אונזער זשורנאַליסט און אונזער שרייבער, זענען שוין מער קיין אויסנאַם
נישט. מיר זענען געווען גלייך-באַרעכטיקטע אין דעם אויפגעקומענעם
קעלן און אין דעם אָפּגעקומענעם אַסלאָ.

און די פרעמיע פאר דעם בעסטן יידישן ליטערארישן ווערק, וואָס די וואַרשעווער און לאָדזשער יידישער קהלות ווילן און וועלן אפשר באשטימען, זענען אפשר נאָך אַ באַווייז, אַז די ליטעראַטור איז שוין אויף דער עלטער, און עס שמעקט שוין דאָ מיט צדקה, מיט מושב-זקנים, ווייל אַנדערש, רעכנן איך, וואָלט די יידישע קהלה נישט געפּוּעלט ביי זיך צו טאָן עס, צו געבן געלט און שטיצע. ליטעראַטור איז אויף דער עלטער אין אונזער טומלדיקער און אימפעטפולער צייט.

י ו ב ל י י ע ן

עס גייט איצט אַ סדרה יובילייען.

עס האָבן געפייערט זייער יוביליי יארטייען פאַרטייען (ציוניזם, בונד, פּוּלֵי־ציון), עס פייערן זייער יוביליי דיכטער און זשורנאַליסטן און מען פייערט איצט דעם יובל פון צייטונגען. אויסער די יובילייען — האָבן מיר געבוירנטעג און — להבדיל בין החיים והמות — יאַרצייטן. עס ווערט שוין ביי אונז אין לעבן אַ נאַרמאַלע דערשיינונג, אָט די יוביליי־און יאַרצייט־פייערונגען, און אויך אַ שטענדיקע רובריק אין אונזערע צייטונגען. און וויבאַלד עס איז אַ דערשיינונג — זענען שוין פאַראַן חסידים, אָנהענגער פון יובילייען, און — אויך קעגנער און מתנגדים.

אָט האָט די טעג איינער אויסגעשאָסן:

— יובילייען, נייע זשעלאַיעם! מיר וועלן באַקעמפן די פאַר-שיידענע פרוון צו פראַווען אַ יוביליי! מיר וועלן עס אויסראַטן מיטן וואַרצל!

בקצור, עס איז דאָ סכנה, אַז מיר וועלן גאָר אינגיכן האָבן ביי אונז צוויי קעמפנדיקע פאַרטייען: יובליסטן און אַנטי־יובליסטן, און ס'וועלן שוין קומען טעאַרעטיקער, וואָס וועלן באַגרינדן די גויט-ווענדיקייט פון יובילייען און מ'וועט שאַפן פּלאַטפאָרמעס און מען וועט אַרויסגעבן אַרגאַנען און אַזוי ווייטער און ווייטער.

עס לוינט זיך דעריבער אויף אַ וויילע אַוועקגיין אָן אַ זייט פון די יוביליי־פייערונגען און זיך אָפגעבן אַ דיין-וחשבון: איז טאַקע מעשה־יובל אַ געפערלעכער ענין? ברענגען טאַקע די יובילייען בלויז שאַדן אונזער געזעלשאַפטלעכקייט, קולטור און ליטעראַטור? איז עס טאַקע נאָר אַ דעמאָראַליזאַציע און נישט מער?

אַ יובל איז, להבדיל, ווי אַ לוייה. מען טוט אַלץ נישט־נאָר צוליבן „כבוד־המת“, נאָר צוליב די לעבעדיקע. ווי אין פּסוק שטייט:

והחי יתן אל לבו, — דער לעבעדיקער דארף זיך עס גוט ארייננע-
מען אין זינען, און מאכן פאר זיך א חשובן-הנפש. א יובלייט ווערט
געפייערט נישט-נאָר צוליבן בעל-היובל, נאָר פאר די אַרומיקע, פאר
די, וואָס קומען צו דער פייערונג, מען קוקט זיך צו צו די פבודים,
וואָס מען טיילט-צו גערעכט און אומגערעכט, פאַרדינט צי נישט פאַר-
דינט דעם יובילאָר, מען הערט זיך צו צו די שבחים, איבערגעטריבענע
אַדער נישט-איבערגעטריבענע, און מען מאַכט דערביי אַן אייגענעם
חשובן-הנפש און מען לייגט דערביי אויף אַ וואָגשאַל אייגענע מעלות
און חסרונות, און מען האָט דערביי שברת-הלב, וואָס איז אזוי וויכטיק
פאַר דעם דיכטער און שריפטשטעלער, וועלכע זענען אַלץ געוויינט
צו לערנען יענעם, צו זיין אַ מורה-דרך פאַר אַנדערע און
גישט פאַר זיך.

און וואָס נאָך? מען קאָן אָפּט מיט יובלייט-פייערונגען היילן
די יובלייט-קראַנקהייטן. מען היילט דאָך אָפּט קראַנקהייטן מיט אייני-
שפריצן באַצילן טאַקע פון דער זעלבער קרענק. אָפטמאָל איז טאַקע
אַ יובלייט-פייערונג אַ גלענצנד מיטל אויף אָפּצווענדן די סכנה פון פאַר-
שלאַפּט צו ווערן אויף אַ יובלייט פון פיל-פיל ערבי-יובילאָרן. מען קומט
אויף אַ יובל-שמחה, מען טראַכט זיך אַריין, מען קוקט זיך גוט צו
און... מען פאַרלירט דעם חשק, די תאוה צו לאָזן זיך איינרעדן פונם
יצר-הרע צו ווערן אַ בעל-יובל.

און איך ווייס עס פון דער פראַקטיק. אַ פאַר נאָענטע באַקאַנטע
האַבן געהאַט, ווייס איך, אַ מחשבה-זרה, זיי זענען גרייט געווען
זיך לאָזן אַריינציען אין אַ יובלייט-פייערונג, אָבער נאָך איין יובלייט-
שמחה און אַ צווייטער, איז שוין יענער גרייט געווען דורס צו זיין
באמת דעם, וואָס וועט וואָגן אָפּצושפילן מיט אים אַ יובלייט-קאָמעדיע,
אַ יובל-טראַגאָדיע, אָדער גאָר אַ יובל-טראַגיקאָמעדיע. איך גלויב, אַז
דער ווידערווילן וועט אָנהאַלטן ביי אָט די קאָלעגן אַ לענגערע צייט,
ביז זיי וועלן סוף-כּסוף נישט אַריינפאַלן אין דער יובל-געץ: מען
איז דאָך נישט מער, ווי אַ מענטש!... און „פאַדאָואַז“ פּבוד און שבחים
און וואָס מער! — — —

אין אמתן אָבער און ערנסט גענומען — דארף מען נישט אַזעלכע-
מאָכן די יובלייט-פייערונגען, ווען זיי זענען פאַרדינטע, און זיי ווערן
אַרויסגערופן פון אמתע אויפריכטיקע געפילן און אמתער באַגייסטערונגן.

עס זענען געווען ביי אונז יובילייען, וועלכע זענען געוואָרן אַ וויכטיקע דאָטע אין אונזער קולטור-לעבן און אין אונזער ליטעראַ-טור-געשיכטע.

מיר ווייסן אַלע, וואָס פאַר אַ באַדייטונג פאַר דעם יידישן שפּאַן אין דער יידישער ליטעראַטור האָט געהאַט דער יובל פון פּרצן אין 1901. עס איז געווען נישט-נאָר דער יום-טוב פון פּרצן, וועלכער האָט זיך דאָן געפּונען אויף דער העכסטער מדרגה פון זיין שפּאַן, נאָר בכלל אַ געוואַלדיקע מאַניפעסטאַציע פאַר דער יידישער ליטעראַטור, וואָס האָט דאָן ערשט גענומען צו דעראַבערן זיך אַן אַרט אין יידישן לעבן. דער פּרץ-יובל איז געווען אַ וויכטיקער ווענד-פּונקט אין דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור. און די יוביליי-אויסגאַבע פון פּרצעס שריפטן, וואָס דער יוביליי-קאָמיטעט האָט צוגעטראָגן פּרצן, איז געווען אַ גרויסע אַ מתנה נישט-נאָר פּרצן, נאָר די יידישע מאַסן.

גאָר פייערלעך איז געווען מענדעלע מוכר-ספּרימס 75-יעריקער געבוירנטאָג, געפּראַוועט אין 1919, אין הונדערטער ערטער, דורך די פאַרשיידנסטע קרייזן, אין פאַרשיידענע לענדער. אַדאַנק דער אַלגע-מיינער באַגייסטערונג האָט געלונגען צו קריגן פאַרלעגער אויף מענ-דעלעס ווערק, וועלכע האָבן דאָן אָפּגעצאָלט מענדעלע אַ לעגענדאַרע, פאַר אונז, סומע פון צען טויזנט רובל. די זיבצן מענדעלע-ביכער זענען דאָן פאַרשפּרייט געוואָרן אין פיל טויזנטער עקזעמפּלאַרן.

גאָר אַ גרויסאַרטיקן יוביליי האָט מען געפייערט לכּבוד דוד פּרישמאַנס פּופּציקסטן געבוירנטאָג אין 1914. אויף דער יוביליי-פייערונג אין וואַרשעווער „הומיר“, האָט צווישן אַנדערע פּרץ, פּריש-מאַנס לאַנגיעריקער קעגנער (אַדער ריכטיקער, פּרץ, וואָס פּרישמאַן איז געווען זיין לאַנגיעריקער קעגנער), געהאַלטן אַ רעדע און אַט-וואָס געזאָגט: „איך פּריי זי מיט פּרישמאַנס יוביליי. איך פּריי זיך דערו-בער, ווייל איך האָב אין אים, אין מיין ליטעראַרישן קעגנער, אַ נקמה! פּרישמאַן האָט שטענדיק געקוקט אויף יידן, יידישקייט און יידישע ליטעראַטור, ווי דורך אַ געדיכטן שוואַרצן פאַרהאַנג, און האָט זיי דערביי נישט געזען... נישטאָ קיין פּאַלק, נישטאָ קיין ליטע-ראַטור... האָט פּרישמאַן אַ יוביליי, און ער האָט געמוזט אַלץ דערזען... אַ יוביליי—פּעטערבורג מאַסקווע, וואַרשע, בערלין, פּל-תּפּיצות-ישראל... ווער מאַכט דעם יוביליי? דאָס יידישע פּאַלק, וועמען? אַ יידישן

שריפטשטעלער. פארוואס? פאר זיינע 17 בענדער... אלזאָ — פאראן!
פאראן אַ פאָלק! פאראן אַ לייטערטור וי!
אַ יובלייט איז אַן אָנזאַמלונג פון סימפאטיעס, געפירן, פיעטעט,
פאָרערונג, וואָס איז צעזייט און צעשפרייט צווישן דעם עולם. די
יובלייט-פיערונג זאַמלט עס צונויף און טראַגט צו דעם בעל-היובל און
דער לייטערטור און קולטור, וועלכע ער דינט. מיר ווייסן גאָר אַליין
נישט, וויפיל קראַפט עס פאַרמאָגן אָט די איינצלנע סימפאטיעס,
באַגייסטערונגען, פאַרערונגען. קומט דער יובל-יום-טוב און באַווייזט עס
באַשיינפערלעך און איבערצייגנדיק. עס איז אַ גלעצנדיקע מאָס און וואָג,
וואָס מעסט און וועגט אָפּ די פאַרדינסטן פון יובלייט און גיט אים
אַרויס די אמתע באַצייכנונג. „ונתנה תוקף קדושת היום“ — עס ווערט
פינקטלעך איבערגעגעבן די קראַפט פונם בעל-היובל און זיין גראַד
פון הייליקייט. דאָס איז די אמתע באַצייכנונג, וואָס דער אמתער קינסט-
לער האָט. מען זעט זי נישט אין די געוויינלעכע טעג פון אַ גאַנץ
יאָר, זי באַווייזט זיך פלוצים אין אַ יומא-דפגרא.

און באַדאַרף מען נאָך דערווייזן, וויפיל מיר האָבן צו פאַר-
דאַנקען די יאַרצייט פיערונגען פון אונזערע בעסטע שריפטשטעלער?
לאַמיר זיך נאָר דערמאָנען די גראַנדיעזע מאַניפעסטאַציע פאַר
דער יידישער לייטערטור און יידישן וואָרט, אין וועלכער עס איז
פאַרוואַנדלט געוואָרן צוריק מיט צוויי יאָר דער 10-טער יאַרצייט פון
פּרזן. עס זענען געווען אויפריכטיקע דאַנקבאַר-אויסדרוקן פון די
יידישע מאָסן צו זייער דיכטער. און, צווישן אונז גערעדט, ווער
ווייסט, ווען נישט אָט דער צענטער יאַרצייט-פיערונג, — צי וואָלט שוין
פּרזעס קבר געהאַט די מצבה? און דער צענטער יאַרצייט פון שלום-
עליכם און זיין פּרעכטיקער דענקמאַל „דאָס שלום-עליכם-בוך“, וואָס
איז דערשינען אין ניו-יאָרק? און די מענדעלע-פיערונגען, וואָס זענען
געפיערט געוואָרן איצט בכל תפוצות ישראל, — אין ניו-יאָרק און אין
גריצע, אין מאַסקווע און אין סוועניאַן, אין בוענאַס-אייירעס און אין
וואַסילאָוו. איז עס נישט אַן אמתער פאָלקס יום-טוב, וואָס אינמיטן
דינען קאָן מען אים נישט איינאַרדענען? די יאַרצייט-פיערונגען
באַלעבן די אַוועקגעאַנגענע קינסטלער, די דיכטער באַקומען אַ
נייעם תיקון אין לעבעדיקן לעבן, עס קניפן זיך אָן מיט זיי נייע
ענגע באַצייכנונגען, וואָס זענען אין משך פון יאָרן אָפגעקליט געוואָרן. און
אָט האָט דער איצט 50-יעריקער יובל פון דער גרינדונג פון יידישן

טעאטער דערנענטערט צו אונז זיין שעפער, א. גאלדפאדן. און עס
 זענען אויפגעדעקט געוואָרן נייע אומבאקאנטע מאטעריאלן פון זיין
 לעבן און שאפן, וועלכע וואָלטן געוויס פארלוירן געגאנגען.
 בקצור, זאָל לעבן אמתע יוביליען! די אמתע יוביליען און
 פארדינטע יאָרצייטן זענען וויכטיקע דערשיינונגען אין אונזער קול-
 טור-לעבן.

און געבענשט זאָלן זיין די הענט, וואָס אָרדענען זיי איין!

שרייבער-צוזאמענפאָר

וויף דער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג פון די יידישע פען-קלוב-מיט-גלידער אין וואַרשע, פאַרגעקומען 14-טן פעברואַר 1928, איז באַשלאָסן געוואָרן צונויפצורופן חוץ-המועד פסח אַ צוזאַמענפאָר פון יידישע שרייבער אין פוילן, — פון די מיטגלידער פון וואַרשעווער און ווילנער יידישע פען-קלובן. אָט דער באַשלוס איז באַשטעטיקט געוואָרן אויך דורכן ווילנער יידישן פען-קלוב אויף דער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג פון זיינע מיטגלידער.

בין צוזאַמענפאָר זענען פאַרבליבן בלויז עטלעכע וואַכן, און ס'איז שוין איצט די העכסטע צייט צו באַהאַנדלען די פראַגן, וואָס שטייען און דאַרפן שטיין אויפן סדר-היום פונם יידישן שריי-בער-צוזאַמענפאָר.

אַ שרייבער-צוזאַמענפאָר איז בכלל (נישט נאָר ביי אונז) אַ זעלטענע זאַך, און ס'פעלן פאַר אים די פאַרטיקע נוסחאות און טראַ-דיציעס. דעריבער מוז מען זיך באַזונדערס אונטערגאַרטלען ביים צו-גרייטן און אַדורכפירן אַזאַ מין צוזאַמענפאָר. וועלכע זענען די צילן און אויפגאַבן פון דעם שרייבער-צוזאַמענקום?

קודם-כל — אַלגעמיינע סך-הכלען, — פאַר זיך און פאַר דער עפנטלעכקייט. עס האַנדלט זיך נישט וועגן גענויע באַריכטן מיט ציפערן. ס'איז זייער וויכטיק אונטערציפירן אַן אַלגעמיינעם סך-הכל פון די אויפטוען, דערגרייכונגען, וואָס די יידישע ליטעראַטור האָט געמאַכט פאַר די לעצטע יאָרן. נישט געקוקט אויף דער שטענדיקער קלאַגעניש, זענען פאַר די לעצטע יאָרן (צען, צוואַנציק יאָר) אין דער יידישער ליטעראַטור דערגרייכט געוואָרן קאַלאָסאַלע רעזולטאַטן, און אָט די רעזולטאַטן דאַרפן כלפי-פנים און כלפי-חוץ אַרויסגעבראַכט ווערן. די יידישע ליטעראַטור וועט אַזוי אַרום באַקומען מער אַנזען ביי פרעמדע

און מער אָפשיי ביי אייגענע. אין פאַרלויף פון אַ צוויי צענדליק יאָר
האַט אונזער טרוקענער ליטעראַטור-שטאַם זיך שטאַרק צעוואַקסן און
פאַרצווייגט, — פון איינצעלנע מעשה-ביכלעך איז אויסגעוואַקסן אַ רייכע,
באַדייטנדיקע, אַריגינעלע און איבערגעזעצטע ליטעראַטור, — באַדאַרף
מען אַט די ענדערונג און אַנטוויקלונג מאַניפעסטירן. צוזאַמען מיט
דעם וואָס פון דער ליטעראַטור, איז אויך שטאַרק געוואַקסן דער יידישער
לייענער-צוליס, געוואַקסן אין כמות און אין איכות, — באַדאַרף מען דעם
וואָס באַווייזן און אונטערשטרייכן. און דערצו: פריער האָבן מיר
געהאַט אין יידיש נאָר אַ ספור-המעשה-ליטעראַטור, אין לויף פון יאָרן
האָבן מיר באַקומען פיל נייע אַפצווייגונגען, די יידישע ליטעראַטור
וואַקסט אויף פאַרשידענע געביטן פון מענטשלעכן שאַפן, פון מענטש-
לעכער קולטור. מיר פאַרמאָגן שוין איצט שיינע עטלעכע טויזנט ביכער
אין יידיש: ראַמאַנען, דערציילונגען, דראַמען און לידער, און אויך
וויסנשאַפטלעכע און פילאָזאָפישע ווערק, קריטיק, היסטאָרישע און
סאָציאָלאָגישע ווערק, ווערטער-ביכער, לערנביכער, אַ רייכע קינדער-און
יונגט-ליטעראַטור, פאַרשידענע פאַך-ביכער און אַזוי ווייטער און ווייטער.
די סך-הכלען פון די ליטעראַטור-דערגרייכונגען וועלן איבער-
ראַשן נישט נאָר פּרעמדע, זייטיקע, וואָס האָבן קיין שום פאַרשטעלונג
נישט וועגן דעם, וואָס ס'טוט זיך אין דער יידישער שאַפונגס-וועלט,
נאָר אויך די אייגענע און נאָענטע. עס וועלן זיך אַנטפלעקן אויפטוען,
אוצרות, וועגן וועלכע אַפילו נאָענטע האָבן גאַרנישט געאַנט און געהלומט.
אַבער וויכטיקער איז, — און איבערהויפט פאַר אונז גופאָ — דער
אַנדערער טייל — דער חשבון-הנפש פונם שרייבער. און דאָ
איז פאַראַן פיל, פיל וואָס צו רעדן און צו שמועסן. עס הערשט אַ
שטאַרקע צעפלאַנסנקייט, צעפאַרנקייט און פאַרלוירנקייט ביי אַ גרויסן
טייל היגע יידישע שרייבער. מען האָט אָנגעוואַרן דעם חוט-השדרה און
דעם פעסטן באַדן אונטער די פיס. דער שרייבער איז פיל הינטער-
שטעליקער פון דער ליטעראַטור. געווען ביי אונז צייטן, ווען דער
שרייבער איז געווען פיל-מער פון ליטעראַטור, דאָן האָט ער די לי-
טעראַטור געהויבן צו זיך, און די ליטעראַטור איז ממילא געוואַקסן
און געשטיגן. איצט איז דער שרייבער פיל-ווייניקער פון ליטעראַטור
און אַפילו פון זיין ליטעראַטור. דעריבער פילט זיך אַן אַפהענטקייט.
אַן אַפגעלאָזנקייט, אַ דעגראַדאַציע אין אונזער היגן שאַפן. נישטאָ דער
גרויסער ווילן און ציל. שרייבט מען ווי עס שרייבט זיך און וויפיל

מען שרייבט, — און דאָס גאָר. גייט מען על פֿי רוב פון ערגעץ נישט אָפֿ און צו ערגעץ קומט מען נישט. פילט עס דער לעזער, נעמט ער דעריבער אַזוי-קאַלט אויף דאָס רוב ווערק, שפירט דערנאָך דער קינסט-לער אָט דעם גלייכגילט און ער פאַרלירט דעם קאַנטאַקט מיטן לעבע-דיקן לעזער-עולם. שאַפן זיך אַזוי-אַרום די צווייפֿל-שטימונגען ביים שרייבער און מ'פרעגט די אַלטע פראַגע: „למי אני עמל?" און דאָס קומט פֿאַר אין דער צייט, ווען צענער און הונדערטער טויזנטער יידי-שע לעזער קוקן דאָ אַרויס אויף יעדן נייעם יידישן ווערק מיט ציטער און האַרצקלאַפעניש.

דער יידישער שרייבער און זיינע ליינער — דאָס איז אַ צווייטע וויכטיקע פראַגע — און אין אָט דער פראַגע זענען פאַרוועבט פיל ערנסטע פראַבלעמען, וואָס דער שרייבער-צוזאמענפאָר דאַרף זיי אויפֿדעקן און אַנטפֿלעקן.

דערנאָך קומט נאָך אַן ערנסטע פראַגע — דער שרייבער און די פרעסע. אויף היינט צו טאָג האָט די יידישע פרעסע אין אַ געוויסן זין אויפֿגעגעסן די לייטעראַטור. די פרעסע האָט לכתחילה אַרויסגע-שטויסן דאָס יידישע מעשה-ביכל, די פרעסע האָט גענומען פאַרטרעטן ביי פיל לעזער דאָס בוך, די לייטעראַטור, און גלייכצייטיק האָט די יידישע פרעסע אין פּוילן גענומען אויסמיידן דעם שרייבער, וועלכער האָט בעיקר די פרעסע געשאַפן. די יידישע פרעסע אין אַמעריקע און אַרגענטינע שענקט מער אַרט און אויפֿמערקזאַמקייט דער לייטעראַ-טור גופּאָ און אָפהאַנדלונגען וועגן לייטעראַטור ווי די יידישע פרעסע אין פּוילן, וווּ דער אינטערעס צו לייטעראַטור איז ביים עולם בלי-ספק אַ גרעסערער, ווי דאָרט. אַלץ איז בילכער אין דער היגער טאָג-פרעסע. לייטעראַטור איז געוואָרן אַן אמת שטיף-קינד, עפעס אַ נחית-דרגא, וואָס נאָר בשעת-הדחק און אויף יוצא-זיין גיט מען פֿאַר דעם ערגעץ אַ ווינקל ביים עק צייטונגס-טיש.

מאָנען ביי דער טאָג-פרעסע די באַרובטע רעכט פון דעם יידישן שרייבער, — דאָס איז דער חוב פונם שרייבער-צוזאמענפאָר.

דער צוזאמענפאָר האָט פֿאַר זיך נאָך אַן אויפֿגאַבע: צו שאַפן אַ יידישן לייטעראַטור-פֿאָנד. אומעטום עקזיסטירן פֿאַנדן לטובת דער לייטעראַטור, אַפילו דאָרט, וווּ לייטעראַטור ווערט ברייט געשטיצט דורך די מלוכה-אַרגאַנען. נאָך מער וויכטיקער איז דעריבער צו שאַפן

א ליטעראטור-פאָנד פאַר דער יידישער ליטעראַטור, וואָס איז אינגאַנצן אָנגעוויזן אויף אייגענע פּוּחות. דער ליטעראַטור-פּאָנד דאַרף באַשטימען פרעמיעס פאַר די בעסטע ווערק און אויך סטיפּענדיעס פאַר באַגאַבטע יונגע שרייבער. די לעצטע צייט ווערן ביי אומות-העולם באַשטימט פרעמיעס נישט נור דורך אַלגעמיינע מלוכה-אַרגאַנען, נאָר אויך דורך שטאַט-פאַרוואַלטונגען און איינצלענע געזעלשאַפטן. אַט די פרעמיעס פּראָ-פּאַגאַנדירן שטאַרק די ליטעראַטור. זיי רופן אַרויס „קנאת סופרים“ און אויך אַ געזונטן קאָנקורענץ-קאַמף ביי די פּאַרלאַגן, וועלכע שטרעבן אַרויסצוגעבן דאָס ווערק, וואָס וועט ראוי זיין צו דער פרעמיע. חוץ דעם איז די פרעמיע אַ וויכטיקער פּראָפּאַגאַנדע-מיטל ביי די לעזער. דאָס ווערק, וואָס באַקומט די פרעמיע, ציט-צו די אויפּמערקזאַמקייט פון ברייטערע קרייזן לעזער, עס וועקט דעם אינטערעס און נייגיר צום בוך און צום שרייבער. דער פרעמירטער קינסטלער ווערט געשטאַרקט, געמונטערט און באַקומט אויך מאַטעריעלע מעגלעכקייטן צום ווייטער-דיקן שאַפּן. דער צוזאַמענפּאַר וועט זיך דאַרפן באַשעפּטיקן מיט דעם אופן, ווי צו באַשטימען די פרעמיעס, און אויך צו זוכן די מיטלען, ווי צו באַקומען דאָס געלט פאַר די פּאַנדן. צו דעם ליטעראַטן-פּאָנד דאַרפן צוגעצויגן ווערן די קהלות, קולטור-געזעלשאַפטן, די פרעסע, די פּאַר-לאַגן, — און דאָס אַליין איז אויך אַ וויכטיקער אויפּטו און אַגיטאַציע פאַר דעם יידישן וואָרט. די פרעמיעס און סטיפּענדיעס פאַר שרייבער זענען אַ געבאַט פון דער צייט, און אויב דער צוזאַמענפּאַר וועט דאָס אַליין אַדורכפירן און רעאַליזירן, וועט עס אויך זיין אַ גרויסע זאַך. פּאַראַן נאָך און נאָך פּראַגן, וועגן וועלכע דער צוזאַמענפּאַר וועט מוזן זאָגן זיין אויטאָריטעטיש וואָרט.

וועגן איבערזעצונגען אויף יידיש און פון יידיש. אויף דעם געביט הערשט ביי אונז אַ שרעקלעכע הפּקרות. מען זעצט איבער וואָס ס'קומט אונטער דער האַנט, אָן קיין שום פּלאַן. די איבערזעצונגען ווערן געמאַכט על-פּירוב דורך מענטשן, וואָס קאָנען נישט די שפּראַך פון וואַנעט זיי זעצן-איבער און די שפּראַך, אויף וועלכער זיי זעצן-איבער. אַריינברענגען אַן אַרדענונג אין דעם איבערזעצונגס-כאַאָס איז שוין לאַנג צייט. מיר זעען, ווי ווערק, וואָס מ'האַט שוין לאַנג באַ-דאַרפט אַריינברענגען אין יידיש, ווערן אַלץ נישט איבערגעזעצט, און, פּאַרקערט, פּלעראַיי נישטיקייטן, מאַדע-ביכלעך ווערן גלייך אויפּגעכאַפּט און געבראַכט אין יידיש. קאָאַרדינירן די איבערזעצונגס-אַרבעט, פאַר-

היטן זי פון די אומגעבעטענע, איבערפירער, — דאָס איז זייער אַ
ערנסטע אַרבעט.

מען דאַרף אויך באַרירן די באַציונג פונם יידישן שריפטשטעלער
צום יידישן טעאַטער. ס'זענען געווען צייטן, ווען דאָס יידישע טעאַטער
איז געבויט געווען אין ענגער צוזאמענאַרבעט פונם אַרטיסט מיטן
יידישן שרייבער. לעצטנס האָט זיך געשאַפן אַ תהום צום שאַדן פונם
טעאַטער. דער יידישער אַרטיסט גייט זיך אַליין זיין וועג, און דער
שרייבער איז כמעט ווי באַזייטיקט פון טעאַטער. צוריק פאַרבינדן זיך
פעסטער מיטן טעאַטער, העלפן בויען, אַרויסהעלפן אים מיטן רעפער-
טואַר, אַריגינעלן און איבערגעזעצטן, — דאָס דאַרף דער יידישער שריי-
בער באַשליסן אויפן צוזאמענפאָר.

און דאָן קומט די אַנגעווייטיקטע אַרטאָגראַפיע-פראַגע, וואָס
דאָ קאָן דער שרייבער-צוזאמענפאָר, אמת, נישט אָננעמען קיין ענד-
גילטיקן באַשלוס, אָבער דאַרף רעאַגירן אויף דעם הפקרות פון די
צענדליקער אַרטאָגראַפיעס. — —

דער שרייבער-צוזאמענפאָר אין פוילן ווערט צונויפגערופן פונקט
צוואַנציק יאָר נאָך דעם, ווי ס'איז פאַרגעקומען די טשערנאָוויצער
יידישע שפראַך-קאָנפערענץ. יענע קאָנפערענץ איז געווען אַ וויכטיקע
דאָטע אין אונזער יידישן קולטור-לעבן. עס איז דאָן צוערשט פראַקלאַ-
מירט געוואָרן פאַר דער עפנטלעכקייט דער באַטייט און דער כאַראַק-
טער פון יידיש אַלס נאַציאָנאַלע שפראַך. פון דאָן האָט שוין יידיש
געהאַט פיל נצחונות, יידיש איז געוואָרן דער וויכטיקסטער פאַקטאָר
אין קאַמף פאַר רעכט, פאַר נייער קולטור, פאַר וועלטלעכקייט אין
יידישן לעבן. דער איצטיקער שרייבער-צוזאמענפאָר אין פוילן דאַרף
זיין די גרויסע מאַניפעסטאַציע פאַר דער יידישער ליטעראַטור, פאַר
דעם יידישן שאַפן.

און אויב דער שרייבער-צוזאמענפאָר וועט שטיין אויף דער גע-
העריקער קולטור-הויך און ס'וועט אים געלונגען דאָס אַלץ אויפצושטן,
וועט עס אָנרעגן די אַנדערע גרעסערע שרייבער-קיבוצים צונויפצורופן
אַזעלכע מיני לאַנד-צוזאמענפאָרן, — און דערנאָך וועט מען קאָנען קומען
צו דעם אַלגעמיינלעכען קאָנגרעס פון יידישע שרייבער.

איז טאקע די לאגע אזוי טרויעריק?

זיין ניו-יאָרקער פּאַרווערטס־האַט לעאַ קעניג געמאַכט אַ קורצן אַלגעמיינעם סך-הכל וועגן די אויפטוען און דערגרייכונגען פון דער יידישער ליטעראַטור פאַר די לעצטע צוואַנציק-דרייסיק יאָר, ער האָט באַוווּזן די גרויסע דערפאַלגן און זיגן, וואָס זי האָט צו פאַר-צייכענען, — און אָנגעהויבן פריילעך, פריידיק — האָט ער געענדיקט מיט אַן „איכה-ניגון“, „אַז די יידישע ליטעראַטור שטייט איצט פאַר דער טראַגישער פּראַגע: וווּהין?“ די הויפט-אורזאַכע פון דעם איצ-טיקן קריזיס אין דער יידישער ליטעראַטור“ זעט ער, ערשטנס, אין דעם, וואָס די נאַציאָנאַלע אידעע איז איצט אויף דער גאַנצער וועלט באַנקראַטירט. ער שטעלט זיך אָפּ „אויף דער מער-דירעקטער אורזאַכע פון דעם איצטיקן קריזיס אין דער יידישער ליטעראַטור“. דאָס איז, לויט זיין מיינונג, וואָס דער יידישער שרייבער האָט נישט פאַר וועמען צו שרייבן. דער יידישער שרייבער געפינט זיך איצט אין דער ווירקלעך-שרעקלעכער לאַגע: די אַלטע ברייטע מאַסן-לעזער קענען אים און זיינע מאַדערנע פּראָבלעמען נישט פאַרשטיין. און קיין נייע לעזער, צו וועלכע צו רעדן, פאַר וועלכע צו שרייבן האָט ער נישט. סיידן פאַר קאָלעגן שרייבער, וועלכע זענען פונקט אזוי אומגליקלעך, ווי ער. און מאַכנדיק אַזאַ מין ביטערן סך-הכל, קומט ער שוין צום זייער טרויעריקן אויספיר, אַז „זייער נישט קיין פריילעך ליכט וואַרפט אַט דער אַנאַליז אויף דער צוקונפט פון דער יידישער ליטעראַטור...“ און ער ענדיקט אַ רבנן-קדיש: „דער היינטיקער יידישער שרייבער זעט פאַר זיך בלויז אַ לעזער, וועלכע ווילן אים און זיינע נייע פּראָבלעמען און זוכונגען נישט פאַרשטיין.“

ריכטיק זענען לעאַ קעניגס ווערטער אין דער ערשטער העלפט פונם אַרטיקל, דאָרט וווּ ער רעדט וועגן „דעם געוואַלדיקן פאַרשריט,

וואָס די יידישע ליטעראַטור האָט געמאַכט. צו זיינע עטלעכע פּאַקטן וואָס ער ברענגט, קאָן מען צוגעבן נאָך און נאָך.

פאַר די לעצטע צוויי-דריי צענדליקער יאָר זענען ביי אונז אויפן געביט פון ליטעראַטור און קולטור פאַרגעקומען קאַלאַסאַלע ענדערונגען צום גוטן, צום בעסערן. און ריכטיקער געזאָגט: ערשט פאַר די לעצטע צוואַנציק יאָר איז ביי אונז אויפגעקומען און געשאַפן געוואָרן אַ גרויסע, באַדייטנדיקע, אַריגינעלע און איבערגעזעצטע יידישע ליטעראַטור, וואָס האָט זיך פֿיל נישט צו שעמען, ווען מ'פאַרגלייכט זי מיט די ליטעראַטורן פון אַנדערע קלענערע און גרעסערע פּעלקער. דאָס ווייסט לעאַ קעניג, אָבער עס שטערט אים דאָך נישט צו זיין אַ שוואַרצער און אַריינצופאַלן אין אַזאַ שווערן פעסימיזם.

פאַרוואָס איז עס? ווייל לעאַ קעניג לעבט שוין אַ צוואַנציק יאָר אין „גלות“, אין דער ווייט פונם יידישן רושינדיקן לעבן און דאָס, וואָס ער זעט אַרום זיך אין זיין לאַנדאָן, וויל ער אָנבינדן דער גאַנצער יידישער וועלט. מיר פאַרשטייען גאַנץ גוט די טיפּע אומרו, וואָס ענבערט און מוטשעט אים אין דער גרויסער שטאַט לאַנדאָן, וווּ ס'איז כמעט נישטאָ קיין יידיש קולטור-לעבן. אָבער לאַנ-דאָן און נאָך אַ ריי שטעט און קבוצים פון פאַרפרעמדטע און דער-ווייטערטע יידן איז נאָך נישט דאָס גאַנצע יידישע לעבן.

לעאַ קעניג מיינט, אַז די יידישע ליטעראַטור האָט שוין דער-פילט איר מיסיע און „ס'האָט זיך שוין אָנגעהויבן פאַר אונז דער גרויסער באַרג-אַראָפּ“. מיר ווייסן נישט, פון וואַנען נעמט עס ל. קעניג, אויף וועלכן יסוד בויט ער אָט די פאַלשע הנחה. גראַד אין פּוילן, ראַטנפאַרבאַנד און אויך אין אַמעריקע, און אין די קלענערע יידישע ישובים, ווי אַרגענטינע, לעטלאַנד, ליטע א.א.וו. מערקן מיר אַ שטאַרקע פאַראינטערעסירונג און פאַרבינדונג מיט דער יידישער ליטעראַטור (און פּרעסע, טעאַטער, מאַדעריי, מוזיק אַהער אַריינגערעכנט) ביי די פּאָלקס-מאַסן, אַרבעטס-מאַסן און אינטעליגענץ. דער קרייז פון די יידישע לייכטער און פּריינט פון יידישן וואָרט און יידישער קולטור האַלט אין וואַקסן. ס'קומען צו לייכטער פון אַזעלכע קרייזן, וואָס זענען פּריער געשטאַנען ווייט פון יידיש און יידישן לעבן. אויך שריפטשטעלער, וויסנשאַפטלער, קינסטלער, אַרטיסטן און קולטור-טוער קומען צו פון אָט יענע קרייזן. צווישן די טויזנטער און טויזנטער

טרייע קולטור-טוער און שעפער האָבן מיר אויך פיל מיט העכערער בילדונג, וועלכע האָבן זיך דערצויגן אין האַלב-אַסימילירטער און אינ-גאַנצן-אַסימילירטער אַטמאָספער, און צו דעם יידישן קולטור-לעבן זענען זיי אַריינגעצויגן געוואָרן ערשט אין די עלטערע, רייפערע יאָרן. אַדאַנק דעם איז בכלל די יידישע קולטור, קונסט און סביבה געוואָרן פיל רייכער, קאָמפליצירטער און אינטערעסאַנטער.

און וואָס ס'איז דאָס וויכטיקסטע: די יידישע ליטעראַטור, די יידישע קולטור איז שטאַרק פאַרוואַרצלט אין דעם באַדן, וווּ זי וואַקסט איצט, און די ליטעראַטור אין פּוילן, ראַטנפאַרבאַנד לעבט אין קאַנאַ-טאַקט, אין פאַרבינדונג מיטן אַרומיקן לעבן, ענדערט איר אויסזען און כאַראַקטער אַדאַנק די אַרטיקע באַדינגונגען און פאַדערונגען.

לעצט קעניג פסקנט, אַז די נאַציאָנאַלע אידעע אויף דער גאַנ-צער וועלט האָט איצט באַנקראַטירט, אין דער צייט, וואָס אומעטום זעען מיר פּונקט דעם היפּוך. קלענערע פעלקער וואַקסן זיך איצט ערשט פּונאַנדער. זיי שאַפן ערשט איצט זייערע ליטעראַטורן און קולטורן, און צווישן אָט די ניין-אויפגעקומענע פעלקער-קולטורן לעבן איצט גרויסע טיילן פּונם יידישן פּאָלק. און גראַד דער נאַציאָנאַליזם, וואָס בלייבט און אַנטוויקלט זיך איצט, טרייבט און שטויסט די יידישע באַפעל-טערונג צו דער יידישער שפּראַך, יידישער שול, יידישער ליטעראַטור, יידישן טעאַטער. אַזוי איז אין אוקראַינע, ווייסרוסלאַנד, לעטלאַנד, ליטע, און אין אַ געוויסן זין אויך אין פּוילן און אין רומעניע. אין אַ טייל לענדער ווערן די יידישע קולטור-אינסטיטוציעס געשיצט און געשטיצט דורך די מלוכות אין דער פּראָפּאַרץ, וואָס די יידישע באַפעלקערונג פאַרנעמט דאָרט צווישן די אַנדערע נאַציאָנאַליטעטן. ראַדיאָ, קינאָ האָבן געמאַכט די וועלט קלענער, זאָגט לעצט קעניג, אָבער ראַדיאָ און קינאָ פאַרבייטן נאַכנישט קיין שטוב, קיין שול, קיין ליטעראַטור, קיין פרעסע, קיין טעאַטער, קיין פּראָפּעסיאָנעלן פאַריין, קיין ביבליאָטעקן, וווּ יידיש פאַרנעמט אַזאַ אַנזעעוודיקן אָרט און שפילט אַזאַ גרויסע ראָלע. אויב אַמאָל אין דעם איינעם, איינהייט-לעכן רוסלאַנד, האָט מען געהאַט פאַר זיך די איינע, גרויסע, מעכטיקע רוסישע שפּראַך, פאַר וועלכע אַלע אַנדערע שפּראַכן האָבן געמוזט קאָפיטולירן, איז איצט גרינגער צו אַנטוויקלען אַ יידישע ליטעראַטור און קולטור, ווען מען האָט פאַר אַ שכן די שטאַרק-שוואַכערע אוקר? יישע, ליטווישע, ווייסרוסישע, רומענישע און אַנדערע ליטעראַטורן

און קולטורן. און דעריבער זענען די לעצטע יאָרן פון נאָך דער מלחמה צוגעקומען צו דער יידישער שפראך, — פרעסע און ליטעראַטור — פיל נייע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג, וואָס האָבן זיך פריער געשפייזט בלויז מיט דער רוסישער שפראַך, און איצט ביי אַ פראַנצ, צי וויסרוסיש אָדער יידיש, אוקראַיניש אָדער יידיש, ליטוויש אָדער יידיש, לעטיש אָדער יידיש — האָט יידיש די בכורה, און טאָקע דערפאַר זענען אין אוקראַינע, וויסרוסלאַנד, ליטע, לעטלאַנד און אויך אין פּוילן און רומעניע אויסגעוואַקסן הונדערטער יידישע אָנ-פאַנג-שולן, מיט-שולן און פּאַלקס-אוינווערסיטעטן, אַ רייכע יידישע פרעסע און אַ נעץ ביבליאָטעקן מיט הונדערטער טויזנטער לעזער.

און דאָ קומען מיר צום צווייטן פעלער, וואָס לעאָ קעניג מאַכט. ער באַהויפטעט, אַז קיין „נייע לעזער“ זענען ביי אויבונישטאָ, אַז דער יידישער שרייבער האָט פאַר זיך בלויז אַלטע לעזער. לעאָ קעניג אַליין ווייסט צו דערציילן, אַז „די צאָל יידישע צייטונגען אויף דער גאַנצער וועלט שטייגט איבער די צייטונגען, וואָס אַ בעלגיע, טשעכאָסלאָוואַקיי און פּוילן האָבן צוזאַמען“. ער דערמאָנט „די יידישע פּאַלקס-שולן אין אַמעריקע, פּוילן און רוסלאַנד“, (אין וועלכע עס באַקומען אַ גוטע, עכט-יידישע דערציִונג הונדערטער טויזנטער קינדער. אין די שולן, ווי מיר ווייסן, ווערט דער יונגער דור שטאַרק צו-געבונדן צו די אַלע יידישע קולטור-אַנטפּלעקונגען, און מער פון אַלץ — צו דער יידישער, עלטערער און יינגערער, ליטעראַטור. פאַרוואָס זשע פאַרפירט לעאָ קעניגן אזוי שטאַרק זיין פעסימיזם, וואָס ער ברענגט אום פּלוצים אין זיין פאַנטאַזיע דעם גאַנצן יונגן, אויפּוואַקסנדיקן דור, וועלכע איז אזוי שטאַרק פאַרבונדן מיטן יידישן שאַפן און מיטן יידישן שרייבער און וואָס געניסט און וויל געניסן מיטן פּוילן מויל און אָפּענעם האַרצן פון דעם שיינעם, אינטערעסאַנטן, וואָס דער שרייבער שאַפט ?

אַדרבא, אין די אַלע לענדער, וווּ ס'קומט פאַר אַן אַקטיוו קולטור-שאַפן, באַמערקן מיר אַן אַנדער דערשיינונג. די מאַסן יונגע יידישע לעזער קומען מיט טענות און תביעות צו די יידישע שרייבער, צו דער יידישער ליטעראַטור, און די אידעען, פּראָבלעמען, קאַמפּן און איבערלעבונגען, וואָס זענען דאָ אין לעבן, זוכן זיי אין דער ליטעראַטור און מאַנען זיי ביי די שרייבער. עס זענען אינגאַנצן

נישט ריכטיק לעצ קעניגס ווערטער, אז דער יידישער שרייבער
האָט נישט קיין נייע לעזער, פאַר וועמען צו רעדן און צו שרייבן.
די גוטע און אינטערעסאַנטע ווערק אין יידיש ווערן אויפגענומען מיט
גרויס באַגייסטערונג און פאַרשטאַנד, זיי האָבן אויפּמערקזאַמע, טרייע
און עמפינדלעכע לעזער.

הלוואי וואָס מער גוטע און אינטערעסאַנטע ווערק אין יידיש, —
גוטע יידישע לעזער זענען דאָ, דאָ איבערגענוג!

1928

מיר און די וועלט

דער אינטערנאציאנאלער אינסטיטוט פאר אינטעלעקטועלער צוזאמען-ארבעט האָט זיך געווענדט צו דעם יידישן פען-קלוב מיט דעם פּאַרשלאָג, צוזושטעלן אים אַ רשימה פון צוואַנציק ווערק, וועלכע זענען ווערט רעקאָמענדירט צו ווערן אויף דעם אינטערנאציאנאלן ביכער-מאַרק ווי די בעסטע ווערק פון דער יידישער ליטעראַטור און וואָס זענען ראוי איבערגעזעצט צו ווערן אויף אַנדערע שפּראַכן.

צוליב דעם ציל זענען דורך דעם וואַרשעווער, ווילנער און ניו-יאָרקער יידישע פען-קלובן באַשטימט געוואָרן קאָמיסיעס, וואָס באַדאַרפן אויסאַרבעטן די רשימה פון אָט די צוואַנציק בעסטע יידישע ווערק. אָבער נאָך איידער דער אינסטיטוט פאַר אינטעלעקטועלער צוזאמעןאַרבעט איז צוגעטראַטן צו רעאָליזירן די ווונטשן פון דעם אָסלאָ-קאָנגרעס פון דער אינטערנאציאנאלער פעדעראַציע פון די פען-קלובן, איז אָט די פּראָגע — „מיט וועלכע ווערק באַדאַרפן מיר קומען צו דער וועלט-ליטעראַטור“ — זייער אַן אַקטועלע, און ס'איז געווננטשן, מ'זאָל זי וואָס-ברייטער באַהאַנדלען אין אונזערע ליטעראַריש-קינסטלערישע קרייזן און אין דער יידישער פרעסע.

אין אַ ריי לענדער האָט זיך די לעצטע יאָרן דערוועקט אַ באַזונדערער אינטערעס צום יידישן שאַפן, צו דער יידישער ליטעראַ-טור. אין פאַרשיידענע שטעט פון אַמעריקע, פּראַנקרייך, דייטשלאַנד, פּוילן, אונגאַרן, רומעניע, שוועדן, נאָרוועגיע זענען לעצטנס גערן אויפגעפירט געוואָרן פּיעסעס, איבערגעזעצט פון יידיש. אויסער אַנסקיס „דער דיבוק“, וואָס איז שוין אַדורך די גרעסטע בינעס פון דער וועלט, זענען אויפגעפירט געוואָרן אויף פאַרשיידענע שפּראַכן די פּיעסעס פון שלום אַש, י. ל. פּרץ, ה. לייזיק א. א. עס דערשיינען לעצטנס אין גאַנץ-אַנגעזעענע פאַרלאַגן די ווערק פון אונזערע יידישע שרייבער אין רוסיש, דייטש, פּראַנצויזיש, ענגליש א. א. וו. ה. פּלל, יידיש און יידישע

ליטעראטור איז איצט אַ פּאָפּולערער אַרטיקל. אויך אין די אָנגעזעענע
ליטעראַרישע צייטשריפטן באַגעגענען מיר זייער אָפט אָפהאַנדלונגען
וועגן דער יידישער ליטעראַטור.

ווי לאַנג איז עס געווען, ווי דאָס גאַנצע פּראָבלעם פּון מיר
און וועלט איז געווען אַ ווייטער, בלויו-טעאָרעטישער ענין, וואָס נאָר
פּאַנאַסטן האָבן זיך דערמיט פּאַרנומען. איצט אָבער איז עס שוין אַ
קאָנקרעטע פּראָגע.

מיר ווערן איצט גלייכבאַרעכטיקטע בירגער אין דער אינטער-
נאַציאָנאַלער וועלט פּון ליטעראַטור. און לאַמיר וויסן ווי אָפּצושאַצן אָט
די נייע ווענדונג אין דער וועלט-ליטעראַטור-סביבה.

פּדי ווי געהעריק צו באַגרייפן די באַדייטונג פּון אָט דער דער-
שיינונג פאַר אונז גופא, איז גענוג צו דערמאָנען זיך אָן די אַרטיקלען
פּון דעם אַמאָליקן טרוימער וועגן דער דערנענטערונג מיט דער וועלט,
אָן די אַרטיקלען פּונם יידיש-העברעישן שריפטשטעלער מיכה יוסף
בערדיטשעווסקי. ס'איז געווען מיט אַ פינפּאונצוואַנציק יאָר צוריק. ער
האַט גערופן די יידן אין דער וועלט, ער האָט געמאַנט ביי יידן דאָס
וועלטלעכע. אָבער דאָן זענען יידישע און וועלטלעכע געווען צוויי
באַזונדערע און פּיינטלעכע וועלטן. די וועלטלעכקייט האָט מען באַדאַרפט
בויען נאָר אויף די חורבות פּון יידישקייט. און דעריבער האָבן זיך
דאָן געשאַפן אין דער ליטעראַטור די צוויי שאַרפע ריכטונגען: אָנהענגער
פּון וועלטלעכקייט (אנושיות) און די אָנהענגער פּון יידישקייט (יהדות).
די יידישע וועלט איז געווען אַ רעאַלע, אַ ממשותדיקע, מיט אַ פעסטן
יסוד און לעבנס-שטייגער, און די צווייטע, די געטרוימטע פרעמדע
וועלט — אַן אבסטראַקטע, אַ געגאַרטע, מיט נישט קיין קלאַרע לעבנס-
פאַרמען. די פרעדיקער פּון וועלטלעכקייט האָבן טאַקע געהייסן צינדן
די בריקן, וואָס פאַרבינדן מיט היים, מיט סביבה, מיט עלטערן, מיט
ירושה פּון עלטערן.

דער דעמאָלסדיקער דור אָבער, יענע צייט איז נאָך נישט געווען
גרייט אַלץ מיט אַן אַנדערן איבערצומאַכן, און דעריבער זענען פיל
פּון יענע רופן און מאָנונגען געווען, ווי אַ ייד זאָגט: „סתם אין דער
וועלט אַריין“. יחידישע טרוימען, איינצלע אויפבלאָזן, וואָס קומען מער
פּון דרויסן, פּון דער זייט. קיין שטאַרק-קאָנקרעטן אינהאַלט און
אָנהאַלט אין יידישן מאַסן-לעבן האָבן נאָך דאָן די טרוימען צו גיין
אַהין, אין דער ברייטער וועלט אַריין, נישט געהאַט. פּל-זמן מען איז

געווען מיט הענט און פיסן געפענטעט מיט דעם אלטן יידישעלעך לעבן אין דעם פאטריאַרכאַלן יידישן שטעטל, איז געווען שווער צו פארוועלט-לעכן דאָס יידישע לעבן. אויב אייניקע, גאַנץ דינע שיכטן פון פאָלק האָבן פאַר יעדן פרייז געוואָלט גלייך אַוועק אַהין, האָבן זיי טאַקע געמוזט אַראָפּוואַרפן פון זיך אַלע לאַסטן פון דער יידישער נאַציע, און אָפּטמאַל אױך די אָנגעהעריקייט צום יידישן פאָלק.

אַבער זינט דאָן האָט זיך אין דער הינזיכט פיל-פיל געענדערט. דער פּראָצעס פון פאַרוועלטלעכן דאָס יידישע לעבן אין אַלע זיינע פאַרמען איז אַוועק אין אַ האַסטיקן טעמפּאָ. די אַלטע יידישע לעבנס-סידות זענען שטאַרק צערודערט געוואָרן, די וואַנדערונג אין די לענדער גופּאָ און קיין אויסלאַנד האָט שנעל אויפגעשטעלט נייע יידישע שטעט און קיבוצים, — דאָס אַלץ האָט פאַרגיכערט דעם נאַטירלעכן פּראָצעס פון פאַרוועלטלעכן דאָס יידישע לעבן.

און אַט דער נאַטירלעכער פּראָצעס האָט אױך אַרויסגערופּן אינם יידישן נאַציאָנאַלן אַרגאַניזם אַ וואַנדערלעכע ענערגיע און שאַפּונגס-קראַפט. עס זענען געפאַלן דורות-לאַנגע פעסטונגען, און עס זענען גלייך אויפגעשטעלט געוואָרן נייע וועלטלעכע אינסטיטוציעס, וואָס האָבן צו פאַרהיטן דאָס אייגנאַרטיקע יידישע לעבן. עס זענען אויפגעשטעלט געוואָרן עקאָנאָמישע, געזעלשאַפטלעכע, פּראָפעסיאָנעלע, פילאַנטראָפּישע אינסטיטוציעס, עס איז געשאַפּן געוואָרן די יידישע ליטעראַטור, יידישע פרעסע, יידישע טעאַטער, יידישע שולן, — און דאָס אַלץ צוזאַמען אַרבעט-אויס נייע, יידיש-וועלטלעכע לעבנס-פאַרמען.

מיר באַמערקן נאָך פיל הבל-לידה אין דעם נייעם וועלטלעכן לעבן. עס דאַרפן זיך נאָך אויסבילדן די כאַראַקטער-שטריכן פון דעם נייע-געשאַפענעם. גרויס איז נאָך די ספּנה פון אַסימילאַציע, פון נאָכמאַכונג. אַבער זייער פיל איז שוין דאָ געטון געוואָרן, און עס האַלט זיך נאָך אין טון דאָ און דאָרט, אין די פאַרשידענע לענדער.

און וואָס עס לאָזט זיך שוין זאָגן אויף זיכער:

גראַד די קינסטלער, וואָס האָבן זיך געוואַרצלט אין דעם עכט-יידישן באַדן, געצויגן יניקה פון עכט-יידישע קוואַלן, זענען גרויס-און זיי האָבן אַריינגעבראַכט גרויסע ווערטן אין דער יידישער ליטעראַטור. וואָס דער אינהאַלט איז געווען אייגנאַרטיק-יידישער, אַלץ קינסטלערישער איז דאָס ווערק, אַלץ מער שאַנסן האָט עס פאַר אריכתימים, און אַלץ מער האָט עס אַ ווערט אױך פאַר דער וועלט. און אַ ראיה:

מענדעלע, פּרין, שלום-עליכם, ביאליק, אש, בערגעלסאָן, לייזיק, אָפּאַ-טאָשו. און אָפּילו ביי אָט די שרייבער זענען גראָד די יידישע-כערע ווערק מער געפּעלן. די שרייבער אָבער, וואָס זענען געשוואַמען אויפן אויבערפלאַך פון די וועלט-וואַסערן, די זענען גיך פאַרשוואַנדן אי פאַר אונז, אי פאַר פרעמדע.

די לעצטע פאַר צענדליק יאָרן איז פאַרגעקומען ביי אונז אַ אינטערעסאַנטער פּראָצעס פון אָנזאַמלען וועלטלעכע אימפּולסן און אַרויסברענגען זיי אין יידיש-וועלטלעכע אויסדרוקן. דאָס זען מיר אין אַלע געביטן פון אונזער שאַפן, אין אונזער ליטעראַטור, טעאַטער, מוזיק, מאָלעריי.

עס האָט זיך אויסגעאַרבעט אַ מין סינטעזע פון מיר און די וועלט, וואָס איז פריער, אַמאָל געווען נאָך אינגאַנצן נישט באַקאַנט דעם קינסטלער, וועמען עס איז ענג געווען אין די יידישע געצעלטן. נישט אַרויסבאַפרייען זיך פון דעם יידישן אייגנאַרט, נישט אויפבאַן אַלגעמיינ-מענטשטלעכע פאַרמען, נאָר אדרבא—וואָס מער אַרויסאַנטפּעק יידישן סטיל און כאַראַקטער און מיט אָט די אייגנאַרטיקייטן קומען צו דער וועלט.

איצט איז עס שוין אַ געוויס: גראָד די עכט-יידישע ווערק, וואָס פאַרמאָגן ספּעציפיש-יידישע פאַרמען, האָבן אויך אין דער ברייטער וועלט דערפאַלג און רופן דאָרט אַרויס פאַראינטערעסירונג. האָט דאָך דער מיסטעריעזער און דורך-און-דורך יידישעלעכער „דיבוק“ געהאַט די לעצטע יאָרן אַזאַ דערפאַלג אין דער גרויסער וועלט. און האָט נישט מאַרק שאַנאַל צו פאַרדאַנקען זיין דערפאַלג זיינע עכט-יידישע געשטאַלטן און קניישטן? די העברעיִשע „הבימה“ האָט אויסגענומען נישט מיט אירע וועלטלעכע פּיעסעס, נאָר גראָד מיטן יידישעלעכן „דיבוק“ און „גולם“. און אזוי אויך איז געווען מיטן מאַסקווער יידישן מלכה-טעאַטער, בעת זיינע גאסטראַלן איבער מערב-אייראָפּע. אין זיין רע-פּערטואַר זענען געווען וועלטלעכע, נייע פּיעסעס, ווי זשול ראָמענס „טרואַדעק“, רעזניקס „אויפשטאַנד“, וועוויאַרקעס 137 קינדערהיימען. אָבער פאַר דעם בערלינער און פאַריזער עולם האָט מען באַוווּן די אלט-קלאַסישע זאכן, די פאַרצייטישע: מענדעלעס „מסעות בנימין השלישי“, שלום-עליכמס „200.000“, גאָלדפּאדענס „פישופּמאַכעריין“, פּרעס „ביינאַכט אויפן אַלטן מאַרק“. און וואָס עס איז נאָך מער טשעקאווע: די ספּעציפיש-יידישעלעכע פּיעסעס מיטן אמתן „פינטעלע ייד“, מיטן

אמתן יידישן קנייטש און ברען האָט מען געבראַכט פון סאַמע מאַסקווע און דורך דעם טעאַטער, וואָס שטייט אונטער דער דירעקטער השפעה פון דער „יעווסעקציע“, וואָס אין דער טעאַריע ווילן זיי גאָר אויס-ראַטן אַלדאָס יידישעלעכע. און טאַקע גענוג פאַרוורפן איז אויסגעקומען דעם טעאַטער אויסצוהערן, הלמאי ער טרעט אַרויס מיט אַט דעם „אַלטוואַרג“, וואָס ס'איז גאַרניש אָנגעמאַסטן פאַר אַ רעוואָלוציאָנערן טעאַטער. די אָנפירער אָבער פונם טעאַטער האָבן פאַרשטאַנען, אַז אַט די „אַלטע“ זאָכן האָבן אין זיך פיל אײגנס, אײגנאַרטיקס, וואָס קאָנען די וועלט פאַראינטערעסירן.

און עס איז גאַנץ פאַרשטענדלעך : די גרויסע וועלט זוכט איצט דאָס אײגנאַרטיקסטע ביי יעדן פּאַרק. די גרויסע, רייכע וועלט איז איבערגעזעטיקט מיט אַלגעמײן-מענטשלעכע, אוניווערסאַלע פאַרמען, פּראָגן, פּראָבלעמען, סטיל און כאַראַקטער, און זי זוכט דאָס אויסטער-לישע, דאָס כאַראַקטעריסטישסטע, דאָס פינטעלע פון יעדן פּאַרק.

מען כאַפט איצט אויף מיט אַ באַזונדערן נײגיר דאָס מזרחישע, דאָס פּיקאַנטע, דאָס עקזאָטישע. עס איז איצט בכלל גרויס דער אינ-טערעס צום שאַפן פון די קלענערע פעלקער, וועלכע קומען מיט זייערע אײגענע טענער און מאַטיוון. זיי רייצן איצט די געמײטער, זיי רעגן איצט אָן, און נישט ווייניקער ווי די מעכטיקע, גרויסע ראַסן און פעלקער. דאָס ועלבע זעען מיר איצט אויך אין דער נײ-רוסישער ליטע-ראַטור. אויך דאָרט פאַרנעמען איצט דעם אויבנאָן שריפטשטעלער, וועלכע קומען נישט ווי אַמאָל פון די גרויסע, צענטראַלע שטעט מאַסקווע, פעטערבורג. די נײע שריפטשטעלער, וואָס אינטערעסירן איצט די לעזער פון ראַטנפאַרבאַנד, שטאַמען פון די פאַרוואַרפנסטע ווינ-קעלעך, פון ווילדע העקן אינם גרויסן ראַטנפאַרבאַנד. זיי, מיט זייערע אַריגינעלע, אײגנאַרטיקע, טיף-פּראָווינציעלע מאַטיוון פאַרפלייצן איצט די רוסישע ליטעראַטור. די האַלב-טאַטאַרין לידיאַ סיפּוילינאַ, וואָס איז געבוירן און אויפגעוואַקסן אין די ווייטע אַרענבורגער און אַמסקער געגנטן; וסעוואַלאַד איוואַנאָוו, וואָס קומט פון סיבירער סעמיפּאַלאַ-טינסקער געגנט, וועלכער האָט אין זיך פיל מאַגנאַלישעס; באַריס פּילינאַק מיט זיין דײטש-יידישן און סלאַוויש-טאַטערישן בלוט; דער יידישעלעכער, אַדעסער-מאָדאַוואַנקישער איסאַק באַבעל א. א. וו. א. וו. דערמיט אפשר קאָן מען פאַרענטפּערן דעם פּאַקט, וואָס די נײ-יידישע ליטעראַטור אין ראַטנפאַרבאַנד איז ווייניקער אינטערעסאַנט סי

פארן דאָרטיקן יידישן לעזער און אויך פאַר דעם יידישן לעזער אויסער ראַטנפאַרבאַנד. ווייל זי גייט צו אויבנאויף, זי איז צו-אויסערלעך און כראַניקאַליש, זי גראַבט נישט אין די יידישע ערדן, וואָס זענען אינם איצטיקן רוסלאַנד אזוי שטאַרק צעאַקערט און צעגראַבן. עס איז אויך קיין צופאַל נישט, וואָס קיין איין יידיש סאָוועטיש ווערק האָט נישט פאַראַינטערעסירט די דאָרטיקע נישט-יידישע לעזער, וועלכע וואָלטן געוויס גערן געווען אויפצונעמען עס.

ווען עס שטייט איצט פאַר אונז די פראַגע, מיט וועלכע ווערק, מיט וועלכע קינסטלער קאַנען מיר און דאַרפן מיר קומען צו דער וועלט, לאָמיר זיך נישט יאָגן מיט גלאַטע, פשוטע, אוניווערסאַלע שאַפונגען. נישט די איינפאַכע, גלאַטיקע, ליטעראַריש-אַפגעטאַקטע ווערק אונזערע, אָן אַן אייגענעם פרצוף-פנים, וועלן אינטערעסירן דאָרט. ס'איז שוין ביי אונז, צוריק מיט אַ צוואַנציק-דרייסיק יאָר, גע-ווען אַ צייט, ווען אונזערע קינסטלער האָבן זיך געריסן אַהין, צו זיי, און גענומען שאַפן ווערק מיט דער לכתחילהדיקער פוונה צו זיין פאַר-שטענדלעך דאָרט, ביי די אומות-העולם. פון אַזעלכע מיני ווערק, וועלכע זענען פון אָנהויב אָן געשאַפן געוואָרן פאַרן אויסרן מאַרק, האָבן נישט מיר, נישט זיי גאַרנישט ניט געהאַט. לאָמיר איצט נישט איבערהורן יענעם טעות.

צו דער וועלט דאַרפן מיר קומען נאָר מיט אַזעלכע יידישע ווערק, וועלכע האָבן אַן אייגענעם, אייגנאַרטיקן כאַראַקטער, סטיל, פאַרם און אינהאַלט.

עטלעכע אָדער אַרין ייִדישע ליטעראַטור

1

צוריק מיט אַ צען-צוועלף יאָר וואָלט גאָר אוממעגלעך געווען צו שטעלן אַזאַ מין פראַגע: צי האָבן מיר עטלעכע ייִדישע ליטע-ראַטורן אָדער אַיין ייִדישע ליטעראַטור?

די ייִדישע ליטעראַטור איז געווען ווי פון איין שטיק אויסגע-גאַסן. זי האָט געלעבט אַיין פאַטריאַרכאַלן לעבן און געהאַט איין אויסזען. ס'איז געווען ווי איין גרויסע ייִדישע ליטעראַרישע משפּחה. אויבנאָן — דער זיידע (מענדעלע מוכר-ספרים), די טאטעס (שלום-עליכם און י. ל. פּרץ), די עלטער-פעטער און פעטער (יצחק דינעצקי, יעקב דינעזאָן, מרדכי ספעקטאָר, ש. פּרוג, מאָריס ראָזנפעלד, ש. אַנסקי, דוד פּרישמאַן), די זין און איידעמס (אברהם רייזען, שלום אַש, ה. ד. נאָמבערג) און די אייניקלעך (ח. נ. ביאַליק, דוד איינהאַרן, א. ווייטער, פּרץ הירשביין, דוד בערגעלסאָן, י. אָפּאַטשאו, א. ראַבאָגי, י. ד. בערקאוויטש א. א.) ס'איז געווען איין לעבן, איין סביבה, מיט כמעט איינע און די זעלבע אינטערעסן און איבערלעבענישן, מיט כמעט איינע און די זעלבע ליידן און פריידן.

דער גאַנג פון דער ייִדישער ליטעראַטור ביז די מלחמה-יאָרן? מען האָט זיך גערײסן פונם ייִדישן שטעטל און מ'איז געגאַנגען צוזאַ-מען מיטן ייִדישן לעבן אין דער שטאָט. מען האָט צוזאַמען מיט די ייִדישע פּאָלקס-מאַסן איבערגעוואַנדערט אין נייע לענדער, און פאַמע-לעך, בהדרגה געענדערט דעם כאַראַקטער און אויסזען פונם ייִדישן לעבן אין די נייע לענדער.

נישט געקוקט אָבער אויף די אַלע ענדערונגען, וואָס דאָס לעבן און די ליטעראַטור האָבן געמאַכט, איז פריער קיינמאָל קיינעם נישט איינגעפאַלן צו צינדן בריקן, וואָס פאַרייניקן איין ייִדישן קבוץ מיטן צווייטן, צו לייקענען און אָפּלייקענען ווערק און שרייבער נאָר דער-פאַר, וואָס זיי קומען-אויף אין איין לאַנד און נישט אין צווייטן.

ס'איז נישט געווען קיין לאַקאַלער, היימישער פּאַטריאַטיזם — צו לויבן אין טאָג אַרײַן אײַגענע שרײַבער און װערק און צו דערנײַדערקן אַנדערע, „פּרעמדע“. ס'איז נישט געווען קיין צעטיילונג פון רוסלענ-דישע, פּוילישע, אַמעריקאַנישע, אַרגענטינישע שרײַבער. און ס'איז נישט געווען קיין צעטיילונג אויף מיר און זיי, אויף אײַגענע און פּרעמדע, אויף אונזערע און אײַערע, װי מיר באַמערקן עס בנױע צו דער ײִדישער לײטעראַטור די לעצטע עטלעכע יאָר.

מענדעלע דער לײטוואַק, װאָס האָט אַלע זײַנע יאָרן געװוינט אין װאָלין, — אין בערדיטשעװ, זשיטאָמיר און אין אָדעס, — איז געווען אַ שרײַבער אויך פאַר פּוילן און פאַר אַמעריקע. זײַנע װערק האָבן זיך געדרוקט און זענען אויפגענומען געװאָרן גלײַכמאַסיק אין זשיטאָמיר און אין פעטערבורג, אין װאַרשע און אין ניו-יאָרק. און אַזוי אויך שלום עליכם, — דורך און דורך אַ װאָלינער, אַ קיעװער — איז זײַן פאַנאַנדערוואַקסן זיך פאַרגעקומען דווקא אין די ײִדישע אויסגאַבן פון װאַרשע און לטױף פון זײַנע יאָרן — אין ניו-יאָרק, װוּ ער האָט אויך געשריבן זײַן פּראַכטפול װערק, זײַן שװאַנען-ליד „פּונם יאַריד“, אין װעלכן ער האָט אויפגעבראַכט אַ שטיק ײִדיש לעבן פון אַמאָליקער אוקראַינע. זײַן „מאַטל פּײַסי דעם חזנס“ האָט ער מיטגעבראַכט קיין אַמעריקע, װי אויך אַ רײ אַנדערע פון זײַנע טיפּן. דאָרט האָבן זיי פאַרגעזעצט זײַער לעבן, און שלום עליכם האָט זיי געשילדערט אין דער נײַער אַמעריקאַנער, ײִדישער סביבה. פּרץ האָט זײַן גלגול פון אַ נײַגון“ געצויגן פון טאַלנע און אים געפירט איבער בערדיטשעװ קיין פּוילן. רבי נחמן בראַסלאַװער, דעם אַפּטער רב האָט ער גענומען פאַר זײַנע װערק פון אוקראַינע, הגם ער איז דאָרט כמעט נישט געווען. אין זײַנע חסידישע מעשיות און אין די פּאָלקסטימלעכע געשיכטן גיט פּרץ דאָס װאָלינער און דאָס פּוילישע ײִדיש-חסידישע און פּאָלקס-טימלעכע לעבן, פאַרבינדט זיי צוזאַמען, פאַרײַניקט זיי אין זײַן שאַפּן. נאָך מער לעבן פאַרשיידענע געגנטן און לענדער ביי שלום אַש: זײַן „שטעטל“ איז אַ פּוילישעס, זײַן שלמה נגיד איז אַרײַן-פּוילישער ייד, אַבער אין „מערי“, „דער װעג צו זיך“, און אין זײַנע שפּעטערדיקע װערק „אַמעריקע“, אַנקעל מאַזעס“, די מוטער“, טױט-אורטייל“, „חיים לעדערערס צוריקקומען“ מיטן זיך שטעט (װאַרשע, פעטערבורג, קראַקע, פאַריזש, ניו-יאָרק) און לענדער (רוסלאַנד, פּראַנקרייך, עסט-ײַן, אַמעריקע).

אויך די פאַרשיידענע יינגערע שרייבער, וואָס האָבן אָנגעהויבן זייער ליטעראַרישע קאַריערע אין אַמעריקע, האָבן דאָס רוב געלעבט אין אַמעריקע מיט די שטימונגען, מאַטיוון און בילדער פון דער אַלטער היים און געשאַפן ווערק פונם לעבנס-שטייגער פון דער אַלטער היים, און ווען זיי האָבן געשילדערט דעם יידישן פאַלקס-מענטש און אינטעליגענט אין דער נייער אַמעריקאַנער סביבה, האָבן יענע אַלץ געטראָגן אין זיך די אַלטע וועלט, די געווינהייטן פון דאָרט, פונם יידישן שטאַט און שטעטל, פון וואַנען דער שרייבער און דער טיפ שטאַמט. דער אַמעריקאַנער צוואַוקס און אַנוואַקס איז געווען מער אַן אויסערלעכער, אַן אויבנאויפיקער, און גאַנצע שיכטן זענען נאָך פאַרבליבן ביים שרייבער און טיפ פון דעם אַמאָל, פון דער אַלט-היימישער סביבה.

דאָס אַלץ איז געווען פריער, ביז די מלחמה-יאָרן. אין אונזער ליטעראַטור-גאַרטן, — וואָס האָט זיך געפונען פון וואַרשע ביז קיעוו, פעטערבורג, ניו-יאָרק און צוריק קיין ווילנע, וואַרשע, קראַקע, בערי-דיטשעוו, מינסק, — זענען געשטאַנען הונדערט-יאָריקע און צענדלינג-יאָריקע ביימער, טיף פאַרוואַרצלט אין דעם יידישן אייגן-אייגענעם באַדן, מיט ברייט-פאַנאָדערע-געוואַקסענע צווייגן, וואָס האָבן מיט זייערע בלעטער, בליטן און פרוכטן געשאַטנט און געשפייזט די יידישע מאַסן פון גאָר דער וועלט, אַן אונטערשייד פון אַרט, געגנט און לאַנד. און קיינעם איז נישט איינגעפאַלן צו מינערן דעם ווערט און גרייס פון מענדעלע נאָר דערפאַר, וואָס ער וווינט אין רוסלאַנד, אָדער פון מאָריס ראַזענפעלד דערפאַר, וואָס ער לעבט אין ניו-יאָרק, אָדער פון פרצן, ווייל ער געפינט זיך אין האַרץ פון פוילן. איז אויפ-געקומען אַ קרעפטיקער טאלענט אין קוטנע (שלום אַש), אין אַכרי-מאָווע (דוד בערגעלסאָן), אין שקלאָוו (ז. שניאור), האָט מען אים אויפגענומען אין דער גאַנצער יידישער וועלט מיט אַפענע אַרעמס און נישט געברויכט דערביי די געאַגראַפישע מאַפע, צי איז ער אַן אונזעריקער, געפינט ער זיך אונטער אונזערע רוסלענדישע הימעלען, אָדער ער איז גאָר אין ליטע (קאָוונע) אָדער אין פוילן (וואַרשע).

2

אזוי איז געווען ביז דעם וועלט-קריג.
די וועלט-מלחמה, די רעוואָלוציע, בירגער-קריג און ווידעראַמאָל
רעוואָלוציע—האָבן זיך אַריינגעשניטן אינם יידישן אַרגאַניזם, צעשניטן
און צעטיילט אים אויף לענדער און מלוכות, און אויך צעברעקלט
און צעשפּליטערט די איינהייטלעכע יידישע ליטעראַטור.

עס איז געווען עפעס ווי סימבאָליש אין דעם, וואָס דער גאנ-
צער עלטערער דור יידישע שרייבער איז אין משך פון די עטלעכע
מלחמה-יאָרן אַוועק פון דער וועלט. לינעצקי, פּרץ, שלום עליכם, מענ-
דעלע, פּרוג, דינעוואָן, אַנסקי, דערנאָך ראָזענפעלד, ספּעקטאָר, פּרישמאַן
זענען איינער נאָך דעם אַנדערן אַוועק. מיט זייער אַוועקגיין איז
אויך ווי צעשטערט געוואָרן די איינהייטלעכקייט פון דער יידישער
ליטעראַטור, איר אומצעטיילבאָראַקייט. פּריער זענען די עלטערע שרייבער
געווען דער מיטלפּונקט, פון וואנעט די יידישע ליטעראַטור איז אָפּגע-
גאַנגען און צוריקגעקומען, די שרייבער האָבן געוועלטיקט איבער
געגנטן און לענדער און איבער תקופות. שפעטער האָט די יידישע
ליטעראַטור, ווי דאָס גאַנצע יידישע לעבן, זיך גענומען צעגלידערן.
פּריער האָבן אַלע געלעבט ווי איין פּלע-ישראל לעבן מיט איינע און
די זעלבע פּלע-יידישע אינטערעסן, פּמעט אין איין יידישער סביבה
און מיט איין יידישן לעבנס-שטייגער. שפעטער האָט זיך אָנגעהויבן
די פּונאַנדערטיילונג פון דער ליטעראַטור אויף די פּאַרשיידענע לענ-
דער און אויף פּאַרשיידענע באַדנס: פּוילן, ראַטנפּאַרבאַנד, אוקראַינע,
אַמעריקע, ליטע, אַרגענטינע. פּאַרשיידענע באַדנס, פּאַרשיידענע לעבנס-
סביבות, מיט פּאַרשיידענע אינטערעסן, מיט אַ פּאַרשיידענעם וועלט-
פּאַרנעם. און יעדעס לאַנד מיט אירע זינגער, יעדע געגנט מיט
אירע שילדערער.

אין די יאָרן פון דער מלחמה און פון בירגער-קריג און ווידער
די פּאַר יאָר נאָכן בירגער-קריג איז געווען זייער פּאַרשטענדלעך די
צערסינקייט פון די פּאַרשיידענע יידישע לאַנד-ליטעראַטורן. אין משך
פון עטלעכע יאָר זענען אויפגעשטעלט געוואָרן גרענעצן צווישן איין
לאַנד און צווייטן (אזעלכע גרענעצן צווישן ראַטנפּאַרבאַנד מיט די
אַנדערע יידישע קבוצים זענען פּאַרבלויבן ביז איצט). יעדעס לאַנד
האָט געלעבט אַן אייגענעם, אייגנאַרטיקן, אָפּגעשלאָסענעם לעבן מיט

אייגענע לעבנס-געשעענישן און אייגענע לעבנס-אינטערעסן. דאָס לעבן האָט אָן אויפהער געשטורעמט, די גאָס—אויפגעברויזט. די מאַסן זענען געווען אַריינגעצויגן אין דעם קאָך און אימפעט פון די געשעענישן. אין אַזאָ צייט האָט די באַפעלקערונג און מיט איר אויך די יידישע דיכטער געלעבט מיטן טאָג, מיטן אַרומ. אין אַזאָ צייט האָט דאָס וואָרט באַלאַנגט דעם דיכטער, וואָס האָט אויפגעכאַפט דאָס מאַמענ-טאַלע, דאָס אויסנווייניקסטע, דעם אויפברויז און אויסגעשריי פונם אַרומיקן לעבן און געגעבן עס אין אויפברויזנדיקע, צאַפֿלידקע, אויפ-גערייצטע פֿידער. אָט די צייט-דיכטונג האָט געמוזט טראָגן אַ לעקאַלן כאַראַקטער. זי איז אויפגעקומען אויף איר באַדן און אָפטמאָל אומגע-קומען אין איר סביבה. זי האָט געמוזט האַבן די טענער און קאָלירן פון דער צייט און פון דעם אַרט, וווּ זי איז געבוירן. דער יונגער יידישער דיכטער פון ראַטנפארבאַנד איז נישט ענלעך געווען אויף דעם וואַרשעווער, ווילנער, ניו-יאָרקער. דער אינהאַלט, דער פאַרנעם, דער כאַראַקטער, דער טעמפעראַמענט, די פאַרם זענען געווען אַנדערע, אַנדערשדיקע. עס איז געווען דאָן אַ געזונטע, נאַרמאַלע דערשיינונג, וואָס יעדעס לאַנד האָט אַרויסגערוקט אירע אייגענע, אייגנאַרטיקע דיכטער, וועלכע האַבן אין זייער שאַפן געגעבן דאָס נייע אויסטער-לישע, ערשט-געקומענע, ערשט-געשעענע.

אַבער אויך אין דער שטורם-צייט זעען מיר צוזאַמענגעהאַנגען, ווירקונגען פון איין לאַנד אויף דעם צווייטן, פון איין יידישן קבוץ אויף דעם אַנדערן. די צעטיילונג, די אָפּגעגרענעצטקייט פון איין לאַנד מיטן אַנדערן איז דאָך מער אָן אויסערלעכע. אין דער טיף אַבער, אונטער די בערג אָנגעשאַטענע און אויפגעשטעלעטע פאַרצויםונגען און מחיצות, ריזלען הין-און צוריק-שטראַמען פון איין יידישן ישוב צו דעם צווייטן. וואָס אַזוינס זענען שלום אַשם „קדוש-השם“ „מאַראַנען“, „שנירל פערל“, י. אַפּאַטאַשוס „אין פּוילישע וועלדער“, ה. לייזיקס „דער גולם“, די שטאַל“, „דער וואַלף“ (וואָס זענען געשאַפן אין אַמעריקע), אויב נישט דירעקטע השפעה פון דעם יידישן לעבן אין אוקראַינע און אין פּוילן פאַר די לעצטע צען יאָר?

דער געזונטער חוש פון דעם יידישן ליטעראַטור-אַרגאַניזם האָט גערופן אויך אין די צייטן פונם אָפּגעזונדערטן און צעריסענעם פיר-גער-קריג-לעבן, אַז די ליטעראַטור פון איין לאַנד זאָל זוכן פאַרביני-דוגען, נאַענטקייט מיט דער יידישער ליטעראַטור, וואָס ווערט געשאַפן

אין אנדערע לענדער און אזויארום, מיט דער הילף פון די יידישע
 ליטעראטורן פון אנדערע לענדער, ווערן שטארקער, פעסטער, רייכער.
 אזא מין ברידערלעכע נאָענטשאַפט, אזא מין נאַטירלעכע און אויפריכ-
 טיקער ווילן וואָס-ענגער זיך באַהעפטן און קעגנזייטיק צו ווירקן
 און באַווירקט צו ווערן, איז געווען איין צייט אויך ביי דער
 יונגער יידישער ליטעראטור אין ראַטנפאַרבאַנד בנוגע די אנדערע
 לענדער. עס האָבן זיך אָבער אַריינגעמישט פאַליטיקער אינמיטן און
 גענומען אַרויסרופן אַן אַנטאָגאָניזם צווישן איין טייל יידישע ליטע-
 ראַטור און דער צווייטער, וואָס ווערט געשאַפן אין אַן אנדערע לאַנד.
 די לעצטע עטלעכע יאָר הערשט צווישן דער יידישער ליטע-
 ראַטור פון פאַרשיידענע לענדער אַ ברידער-קריג. מען האָט די
 יידישע ליטעראַטור צעריסן, צעברעקלט אויף טיילן. און די הויפט-
 אַנפירער אין אָט דעם ברידער-קריג איז דאָס יידישע ראַטנפאַר-
 באַנד — מאָסקווע, כאַרקאָוו, קיעוו, — וואָס לייקנט און פאַרלייקנט
 כמעט אַלץ, וואָס ווערט איצט געשאַפן אויסער זייערע גרענעצן.

דער קאַמף פון די אָפיציעלע אַנפירער פון דער יידישער
 ליטעראַטור אין ראַטנפאַרבאַנד קעגן דער יידישער ליטעראַטור, וואָס
 ווערט געשאַפן אויסער זייערע מחיצות, ווערט געפירט די לעצטע
 יאָרן זייער העפטיק. דער קאַמף ווערט געפירט אין צוויי ריכטונגען:
 (1) אין מבטל מאַכן די אנדערע שרייבער און זייערע ווערק, און (2)
 אין דעם פאַרבאָט פאַר די אייגענע שרייבער צו האָבן וועלכע ס'איז
 מגע-ומשא מיט די ליטעראַרישע אָרגאַנען, וואָס דערשיינען אויסער
 די סאָוועטן (מיטן אויסנאַם פון אייגענע, פאַרטיינישע!).

און נישט-נאָר ראַטנפאַרבאַנד, אויך די אנדערע יידישע ליטע-
 ראַרישע צענטערן זענען איצט אָנגעשטעקט מיט אָט דער פאַרטיי-
 טישער קרענק, וואָס שטאַרקער צו לויבן אייגענע ווערק, אייגענע
 שרייבער, און וואָס-מער צונישט צו מאַכן, פאַרלייקענען, דערנידעריקן
 דאָס, וואָס ווערט געשאַפן אין אנדערע לענדער.

איז אזא מין ענגהאַרציקער קאַמף באַרעכטיקט? זענען דען דאָ
 און צי ס'דאַרפן זיין עטלעכע יידישע פיינטלעכע ליטעראַטורן?

עס איז מער ווי זיכער, אז אָט די ענגהאַרציקייט פון איין יידישן ליטעראַרישן צענטער בנוגע צום צווייטן, אָט דער לאַקאַצער פאַטריאַטיזם וועפט זיך אויס און וועט סוף-פּל-סוף מוזן פאַרשווינדן. איבער די קעפּ פון די פּאַליטיקער וועלן די שרייבער פון פאַרשיידענע לענדער זיך נעמען ברידערן און אייניקן. ווייל די יידישע ליטעראַטור איז איינע, אָן איינהייטלעכע. און נישט אויף די חורבנות פון די יידישע ליטעראַטורן אין די אַנדערע לענדער וועט די ליטעראַטור אין איין לאַנד געבויט ווערן, נאָר פאַרקערט, מיטן וויסן און מיט דער פאַנאָדערבליינג פון די ליטעראַטורן אין אַנדערע ערטער, וועט די יידישע ליטעראַטור אויך אין דעם געגעבענעם לאַנד פאַנאָדערבליינג.

איצט גייט אומעטום דער פּראָצעס פון איינפונדעווען זיך, פּיך באַפעסטיקן זיך אויף דעם באַדן. עס שאַפט זיך אומעטום אַ נאָרמאַל-לעזער לעבנס-שטייגער. און ממילא קומט די נאָרמאַלע און נאטירלעכע בלוט-צירקולאַציע אין די באַזונדערע טיילן פונם יידישן פּאָלק, וועלכע וווינען אין פאַרשיידענע לענדער. דער יידישער שרייבער פאַרמעסט זיך איצט אויף ווערק פון אַ ברייטערן פאַרנעם. עס איז אַוועק די צייט פון שפּיגלען זיך דורכויס אין אייגענע שפּיגלען און פון וואָג-לענישן און וואַקלענישן נאָר „אין זיך“ און „אַרום זיך“. עס גייט אין דער ליטעראַטור דער צוריקער צום ברייטן לעבן, צו ברייטער אַקטיו-ווער געזעלשאַפטלעכקייט. און ביי אַזאַ מין צוגיין צו ליטעראַטור וועלן מוזן פאַנאָדערפאַלן די גרענעצן און מחיצות, וואָס מ'האַט פאַנאָדערגעשטעלט אין דער יידישער ליטעראַטור צווישן איין לאַנד און דעם צווייטן.

וויפיל מ'זאָל נישט וועלן פאַנאָדערטיילן דאָס יידישע לעבן אויף גרענעצן, זענען דאָך פאַראן גאַנץ פעסטע פאַרבינדונגען און באַציונגען צווישן דעם יידישן אייראָפּעיִשן לעבן מיט דעם לעבן פון יידן אין אַמעריקע, צווישן דעם יידישן פּוילן און יידישן ראַטנפאַר-באַנד. פיל קולטור-ווערטן און קינסטלערישע ווערק, וואָס ווערן געשאַפן אין אַמעריקע, זענען אויך ווערטן און ווערק פאַר דער יידישער אייראָפּע און אַזוי אויך — פאַרקערט. מיר ווייסן נאָך אַלעין נישט ווי גרויס עס זענען די איינפלוסן און ווירקונגען פון איין יידיש

קבוץ אויף דעם צווייטן. נעמט די גרעסערע ווערק פון אש, אָפּאַטאַשו, דוד פינסקי, ראַבאָי, לייזויק, בערגעלסאָן, י.י. שוואַרץ, זינגער, פּוקס, מ. באַריישאַ, סעגאַלאַוויטש, גלאַזמאַן, וואַרשאַווסקי, קאַציזנע, קילבאַק, א. ל. יעלעס, פּריץ מאַרקיש, און, אַדרבא, זאָגט, וווּ ענדיקט זיך אין זיי איין לאַנד און וווּ הויבט זיך אָן דאָס צווייטע, דאָס דריטע. וווּ ענדיקט זיך אַמעריקע, אַדער פּוילן און וווּ הויבט זיך אָן לייטע, אַדער ראַטנפאַרבאַנד. עס פלעכטן זיך און מיטן זיך זוכענישן, שטרעבענישן, ראַנגלענישן, ליידן און פריידן פון דעם גאַנצן יידישן לעבן, וואָס שאַפט זיך אומעטום, אין די פאַרשיידענע יידישע קבוצים פון גאַר דער וועלט. און עס איז זייער פאַרשטענדלעך דער דראַנג און די שטרעבונג פון די יידישע שרייבער פון איין לאַנד צו באַזוכן אַלע אַנדערע לענדער, וווּ יידן לעבן אַ באַזונדער, אייגנאַרטיקן לעבן, און אַרויסגעפונען דאָרט נייע מאַטיוון, נייע טענער, נייע קראַפט, וואָס קאָנען באַרייכערן, פאַרשטאַרקן דעם לעבנס-אינהאַלט, דעם לעבנס-פאַרנעם פונם שרייבער. — — —

נישט קיין עטלעכע, באַזונדערע, צעטיילטע, אָפּגעגרענעצטע יידישע לייטעראַטורן, נאָר איין גאַנצע יידישע לייטעראַטור, וואָס שאַפט זיך אין פאַרשיידענע לענדער, ביי פאַרשיידענע באַדינגונגען, וואָס ווערט געפורעמט, געשמידט דורך דעם אַלגעמיינלעכן יידישן שאַפנדיקן גייסט, וועלכער איז איבער לאַנד-מחיצות.

נישט אויפן וועג פון צעברעקלונג און פאַרלייקענונג מוזן מיר גיין, נאָר אויפן וועג פון באַהעפטן די פאַרשיידענע שטראָמען אין איין מעכטיקן שטראָם פון איין גרויסער שאַפנדיקער יידישער לייטעראַטור.

דער ארופשטאנד פונם קינסטלער

קרי אלע נישט-אָרגאַניזירטע, סטיכישע אויפשטאַנדן, טראַגט אויך דער אויפשטאַנד פון דעם קינסטלער אין זיין ערשטער פאַזע אַ נישט-אָרגאַניזירטן סטיכישן כאַראַקטער. מיטאַמאָל, נישט-צונויפֿ-גערעדטערהייט, ברעכט דער אויפשטאַנד אויס גאַר אומגעריכטערהייט דאָ און דאָרטן. ער שטעלט נאָך נישט אַרויס, דער קינסטלער, קיין קלאַרע פּאָדערונגען, ער האָט נאָך נישט קיין פאַרטיקן פּראָגראַם. אין דער ערשטער מינוט איז דאָ דראַנג אַראָפּצושלייערן די יאָך, וועלכע איז געלעגן אַ לענגערע צייט און געדריקט און געפרעסט. צופיל פאַסיוו איז געווען דער קינסטלער, צופיל פאַרטאָן איז ער געווען מיטן אַקערן און בויען און פאַרזייען די שוואַרצערד פון דער אַרומיקער ווירקלעכקייט. און דערווייל האָט מען זיין פאַסיווקייט און פאַרגלויבט-קייט אויסגענוצט און אים געפענטעט מיט פעסטע פּראָגראַמען און דאָגמעס. אָבער ווייטער אַזוי לעבן האָט ער שוין מער נישט געקאָנט. און ווען די הערשער האָבן ביי אַ ברידער-קאַמף און בירגער-קריג געוואָלט דעם קינסטלער מאַביליזירן, ער זאָל בלינדערהייט זיך שטעלן אין זייער פּראָגט, דאָן איז פול געוואָרן די מאַס, און דער קינסטלער-אויפשטאַנד איז אויסגעבראַכן... ער איז אויסגעבראַכן אין ניו-יאָרק, אין פאַריזש, אין מאַסקווע און אין כאַרקאָוו. אויף יעדן אָרט אויף אַן אייגענעם שטייגער און כאַראַקטער, צוגעפאַסט צו די אַרטיקע באַדינגונגען און לויט דעם כאַראַקטער פון די אויפשטייענדיקע...

עס שרייבט דער אויפשטייענדיקער שלום אַש: ...און אַפילו די, וואָס איר האָט געמיינט, אַז איר האָט זיי שוין אָנגעשמידט צו דער „אויסגעהאַלטענער ליניע“ — זעט, ווי זיי האָבן זיך צעבריקעוועט ביים ערשטן אויפברויז און צעפירט אייערע רייען“. און אַש גיט צו: „יאָ, — זעט זיך אויס, אַז מיר, יידישע שרייבער און קינסטלער, זענען נישט קיין דיסציפלינירטער עלעמענט. און די בעסטע זאך וואָלט

געווען, איר זאָלט אונז איינמאַל פאַר אַלעמאַל אַרויסלאָזן פון די „רייען“... איר זעט דאָך, אַז קיין גוטס קומט נישט אַרויס פון אַזאַ ווילד פּאַלק. איר צעקאַליעטשעט נאָר אונזערע נשמות, און סוף-פּל-סוף צעפירן מיר די גראַדליניקייט פון אייערע „רייען“... און אַז עס קומט צו אַן אויפשטאַנד, פליסן שוין אַרויס פון אויבן גאָר די פארביטערט-קייט און עוולות, וואָס מען איז באגאנגען זיך מיט דעם, וואָס מען האָט אים געהאַלטן געפענטעט אין פאַרשקלאַפט. און עס זענען אַזוי טשעקאַווע שלום אַשס פאַרוורפן: „מיט וואָס האָט עס מיך די מאסע גרויס געמאַכט? מיר דאכט זיך גאָר, אַז נישט די מאסע מיך, נאָר איך האָב די „מאַסע“ גרויס געמאַכט...“ און ער רעכנט אויס, וואָס ער האָט געטאָן פאר די יידישע שולן, פאר די יידישע קאָאָפּע-ראַטיוון פון די, וואָס האָבן אים איצט געשטעלט אויסער דער מחנה, און ער פרעגט: „האַט איר צומאַל מיט אַן ערנאַמט באַלוינט? — ניין, די ערן-אַמטן האָט איר באַהאַלטן פאר זיך. קיין שולע האָט איר נישט אַ נאָמען געגעבן אויף קיין יידישן שרייבער, אויף די, וואָס האָבן געגרינדעט די שולן. פאַלץ האָט איר צוגענומען פאַר אייערע איי-גענע מענטשן...“

אין דער זעלבער צייט איז אויך אויסגעבראַכן דער אויפשטאַנד אין ניו-יאָרק פון די שרייבער לייזויק, מנחם, רייזען און ראַבאָי. און אַט וואָס לייזויק און מנחם שרייבן אין זייער ערשטן אויפשטאַנד-מאַניפעסט: „...האַבן מיר ביז איצט געלאָזט דערשטיקן אין זיך אונזער ווייטיק איבער דער „פרייהייט“-באַציונג צו דער יידישער שפראַך, יידישער קולטור, יידישן נאַציאָנאַלן לעבן. מיר האָבן געדוילדיק איבער-געטראָגן אומנייטיקע טאַדלונגען אין דער צייטונג, וועלכער מיר זענען געווען איבערגעגעבן... אָבער איצט איז די מאָס פארפולט, ווייטער שווינגן איז אויממעגלעך... און עס בלייבט אונז נישט קיין אַנדער אויסוועג, ווי זיך צוריקצוציען פון דער צייטונג...“

און שוין עטלעכע וואָכן נאָך דעם אויפשטאַנד פון די „פריי-הייט“-קינסטלער, שרייבט ה. לייזויק אין דער אייגענער, אויפגין אָרגאַ-ניזרטער טריבונע פון די אויפשטייענדיקע: „...פונדעסטוועגן, בין איך זיך מודה, האָב איך שטילערהייט געהאַפט, אַז אַ געשריי פון פראַטעסט וועט פאַרט אַ רודער טון דאָס פאַרפאַנצערטע פאַרטיי-פאַר-שנירעוועטע האַרץ, און אַ האַנט, וואָס וועט נאָכאַמאַל וואַגן צו שרייבן אויסגעטראַכטע העצע-קעפלעך, און צודרייען באַריכטן אין פאַקטן —

אז אַזא האַנט וועס אַוועקגעשליידערט ווערן. — ניין, דאָס האָט נישט פאַסירט. און ווייזט אויס, אַז איך בין געווען זייער נאַיוו, אויב איך האָב אַזוינס געקענט פאַרשטעלן זיך. וויפיל איך קאָן נישט דעם פאַרטיי-מענטשן — קען איך אים נאָך אַלץ נישט. ער הערט זיך נישט צו צום קול פון זיין געוויסן. ער איז גראדליניק, האַרט, מיט בלייכע פאַרפרוירענע ליפן גיט ער אַ זאָג: היינט דאַרפן מיר פשרן רציחה, — און ער כשרט. היינט פאַסט צו זאָגן פאַגראַם, — זאָגן מיר „פאַגראַם“. מאַרגן וועלן מיר דאַרפן זאָגן: אויפשטאַנד — וועלן מיר זאָגן „אויפשטאַנד“... אַט די אַלע קינסטלער, וועלכע האָבן עטלעכע יאָר „געלאָזט אין זיך שטיקן דעם ווייטיק“, געבן איצט אַרויס זייער „וואַך“, און אין זייער פראַגראַם-אַרטיקל שרייבן זיי אַזעלכע ווערטער: „מיר זענען נישט פאַרבונדן מיט קיין שום פאַרטיי, און זענען צו קיינעם מיט קיין זאַך נישט פאַרפליכטעט. מיר ווילן שאַפן אַ פרייע טריבונע פאַר די, וואָס קומען מיט אַ לעבעדיק וואָרט“. און רעדנדיק וועגן די יידישע קאַלעגן אין ראַטנפאַרבאַנד, וואָס איילן גלייך מיט זייערע חרמס קעגן די אויפשטייענדיקע קינסטלער, זאָגן זיי: „אַ גרופע יידישע שרייבער פון כאַרקאָוו האָבן שוין געמוזט אונטעראַיילן זיך און געבן זייערע נעמען אויפן חרם. געמוזט? נו, אַוודאי געמוזט, געמוזט...“

און אַט נאָך אַן אויפשטייענדיקער קינסטלער: די מלוכה-פאַר-לאַגן אין כאַרקאָוו און אין קיעוו געבן אַרויס די ווערק פון י. אַפּאַ-טאַשו פאַר דעם יידישן ליינער אין ראַטנפאַרבאַנד. און אַט, כּדי אַפּצוטרייבן די „רוחות-רעות“, וועלכע זענען מפּלומרשט דאָ אין די ווערק פון אַפּאַטאַשו, איז ביים אַריינגאַנג פון יעדן ווערק צוגעקלעפט אַ מין „שמירה-קמיע“ פון שכנא עפשטיין. י. אַפּאַטאַשו טרעט איצט אַרויס מיט אַ שאַרפן אַרטיקל קעגן דעם הכשר-שרייבער און פרעגט, אויב זיינע ווערק זענען פרעמד דער אידעאָלאָגיע, טאָ פּרעגט זיך, ווער האָט אייך געשטופּט עס אונטערצוטראַגן דעם סאָוועטישן עולם? צו וואָס האָט איר געפּטרט סאָוועטישע געלט אַרויסצוגעבן דאָס בוך? און אַפּאַטאַשו נעמט רעדן „נאַקעטע דיבורים“, און אַט שרייבט ער: „דאָס וואָרט קלאַסן איז ביי אייך אַ שם-המפורש, אַ פאַרמולד, וואָס פאַרוואַנדלט אָן מי, אָן אַרבעט און אָן אַחריות, ווי דער פּיטאַזאָפּיע-שטיין ביי די אַלכעמיקער, יעדע שמאַכטע איז גאַלד... דער טעות פּיגט אין די עפשטיינס, וואָס ווילן דווקא אַריינשפּאַן דאָס מענטש-

לעכע לעבן, זיין גאנצן אינהאלט אין דעם קלאסן-שם-המפורש. ווען ס'לעבן וואָלט זיך טאקע געלאָזט אַריינשפארן, אַריינקוועטשן אין אַ פאַרמולע, וואָלטן קינסטלער נישט געקענט שאפן די ווירקלעכקייט, זיי וואָלטן זי בלויז קאָפירט". און אַפּאטאָשו רופט אויס אין דעם דאָזיקן אַרטיקל: „כ'בין זיך מודה, צייט דאָס פּינטעלע ייד' איז געוואָרן אַ זידל-וואָרט, הויב איך זיך אָן איבערצונעמען דערמיט".

אויב אין ניו-יאָרק, אין פאריזש, אין ווארשע רעדן שרייבער אַפענע ווערטער, גרייפן אָן גלייך, אָן מורא, און באַנוצן דערביי קלאָרע דיבורים, איז דאָרט אין מאַסקווע, כאַרקאָוו, געמט אָן דער קינסטלער אויפשטאנד אָן אַנדער פאַרם און כאַראַקטער. דאָרט באַנוצט זיך דער שרייבער מיט דער פארשטעלטער פאַרם פון שאַרזשען, און ער קומט צו צו דער פאַרם פון פאַרמאכטע צירקוליאַרן.

לעצטנס איז די גאַנצע שרייבערישע יידישע וועלט אין ראַטנ-פארבאנד אויפגערודערט צוליב די שאַרזשן פון דעם דיכטער ל. קוויטקאָ. משמעות, עס האָט שוין געמוזט דערלאַנגען ביז דער זיבעטער ריפ, אַז אַ שרייבער זאָל וואַגן צו פערעפנטלעכן אַזעלכע מיני שאַרזשן, וואָס זענען פּאָגע בכבוד אַ פירנדיקע פּערזאָן. דער דיכטער קוויטקאָ האָט געוואָגט און אַרויסגעטראָטן קעגן דעם פירער פון דער דאָרטיקער יידישער לייטערצטור (מ. לייטוואַקאָוו). ער האָט אַפּגעדרוקט אין זיין בוך „געראַנגל" אַ ריי שאַרזשן, און צווישן אַנדערע אויך אַ שאַרזש „שטינק-פויגל", ווו ער שרייבט:

גרויס איז דער פאַרדראָס,

דער ווייטיק גרויס,

מיר קאַנען... נישט דערלאַנגען

צום דאָך פון הויז,

צו פאַקן דעם שטינק-פויגל דאָרט,

אויפן דאָך, אויף זיין הויכן אָרט".

עס האָט זיך אויפגעוהויבן אַ געוואָלטיקער טומל אַרום אָט די קוויטקאָ-שאַרזשן. כמעט אַלע דאָרטיקע שרייבער האָבן שאַרף רעאַגירט קעגן קוויטקאָ, אַוועקגעשטעלט אים מחוץ-למחנה און געשטעמפלט אים מיט די האַרבסטע ווערטער. און ער, קוויטקאָ, פּרעגט אין דער „רויטער וועלט" זייער גאַווי: „געשיקט זיך עס, אַז דער אָנגערירטער פּבּוד פון וועמען ס'נישט איז, איז וויכטיקער, ווי די צען-יאָריקע אָנ-געשטרענגטע דיכטערישע ענערגיע, וואָס דינט איבערגעגעבן דער

ארבעטער-רעוואָלוציע? ס'איז דאָך נישט קיין קאָמדיע, טענהט ער, איך האָב געדינט און וועל דינען מיט אַלע מיינע כּוּחות דער פּראָ-לעטאַרישער רעוואָלוציע און קולטור"...

און מען האָט נאָך נישט באַוווּזן צו דערשטיקן דעם, אויפ-שטאַנד פון קוויטקאָ, און אַט אַ נייער „אויפשטאַנד": דער פּיל-געפרוּוו-טער און באַגנעדיקטער דוד האָפּשטיין האָט פּאַנאַנדערגעשיקט אויף אַ „ציקליאַר-אויפן" צו אַ ריי פּאַראַנטוואָרטלעכע טוער אין ראַטני-פּאַרבאַנד אַ מין אַרטיקל, וווּ ער טרעט אַרויס קעגן די זעלבסטטהער-שערישע נטיוֹת פון משה לייטוואַקאָוו, און אַט וואָס ער שרייבט צווישן אַנדערן: „איך האַלט, אַז מיר זענען צו ווייט פּאַרגאַנגען אין אַפּ-שאַפן דעם אָפּשיי פּאַר לייטעראַטור, פּאַר דעם שרייבער, אַלס טרענער פון קולטור". און ער שרייבט ווייטער מיט פּאַרביטערונג: „וויבאַלד אַזוי דאַרפן מיר זאָגן קלאָר: מיר האָבן שוין גענוג און איבערגענוג פּאַקטן, וואָס באַוווּזן, אַז אַיינער פּין די אַנגעזעענסטע חברים, וואָס מישט זיך אָפּט אין אונזערע לייטעראַרישע ענינים, האָט זעלבסט-הערשערישע נטיוֹת און פירט צו איבעריקער פּאַרביטערונג און צו דערנידערקונג. איך רעד וועגן משה לייטוואַקאָוו". ער רעכנט אויס אַ ריי פּאַקטן, ווי מען דערנידערקט דעם יידישן שרייבער, ווי מען דער-דריקט אים, און ער פרעגט אין זיין פּאַרמאַכטן בריוו, וואָס ער האָט געשיקט בלויז צו געצייילטע טוער: „וואָס איז דאָס? אַזוי קעמפט מען מיט ווירקונג? אַזוי שאַפט מען אָפּשיי פּאַר לייטעראַרישע אַרבעט, אַזוי לערנט מען די יוגנט זיך ערנסט צו באַציען צו איר אַרבעט, זיך פּאַר-פּולקאַמען, נישט צו זיין קיין כאַלטורשטיקעס, קיין שמירערס, קיין גראַפּאַמאַנען? אַזוי טון הייסט דערציען קנעכט... אין רעזולטאַט האָבן מיר דערנידערנוג און דערנידערנוג".

אַבער פּונקט ווי קוויטקאָ, האָט מען אויך האָפּשטיינען גלייך מקיים-פּסק געווען. אין אַן ענטפּער אויף האָפּשטיינס פּאַרביטערונג, זאָגט מ. אַלטישילער האַרבע, וואָרנדיקע ווערטער: „מיר מוזן אָבער מתרה זיין די האָפּשטיינס: לייגט זיך נישט קיין פּויגעלעך אין בוזעם. נישט אַזאַ איז אונזער קאָמוניסטישע אָנפירונג, ווי איר וואַלט זי וועלן זען, און אַזוי ווייטער און ווייטער..."

אויף פּאַרשיידענע קולטור-פּראָגנאָן ברעכן איצט אויס אויפשטאַנדן פון דעם קינסטלער קעגן די פּאַרטיי-לייט, קעגן דער פּאַרטיי-העגע-מאַגיע, קעגן דער פּאַרטיי-דעמאָגאַגיע.

רנה - הקודש

אין ראטנפארבאנד האט מען ארויסגעגעבן אַ ביכל, וואָס אַנטהאַלט ענטפערן אויף אַן אַנקעטע, וועלכע איז אַדורכגעפירט געוואָרן צווישן רוסישע סאָוועטישע שרייבער. מען האָט די שרייבער אָנגע-פרעגט, ווי אַזוי זיי שאַפן. האָבן אייניקע פון זיי געענטפערט, אַז די הויפט-בידער ווייזן זיך זיי אין שלאָף, אין טרוים, אַז זייער שאַפן קומט פֿאַר דאָס רוב אין אונטערבאַווסטזיין, אַז זיי קאָנען זיך נישט דערקלערן, ווי-אזוי „דאָס איז ביי זיי פֿאַרגעקומען“, אַז זיי האָבן עס צו פֿאַרדאַנקען עפעס אַן אינעווייניקסטער באַגייסטערונג און אַזוי ווייטער.

אַט די ענטפערן פון די שרייבער האָט ביי דער אָפּציעלער סאָוועטישער קריטיק אַרויסגערוּפן אַן אומצופרידנקייט: סטייטש, וואָס הייסט שאַפן אַן דעם קלאָרן באַווסטזיין און זיין אונטערגעוואָרפן עפעס זייטיקע „מיסטישע“ כוחות?

דער באַווסטער סאָוועטישער קריטיקער וויאַטשעסלאָוו פֿאַלאַנסקי האָט פֿאַרעפנטלעכט אַ גרעסערן אַרטיקל אין „נאָווי מיר“ מיטן נאָמען „אַרבעט, קינסט, באַגייסטערונג“, אין וועלכן ער גרייפט שטאַרק אַן די שרייבער, וואָס לאָזן זיך פירן און פֿאַרפירן פון אַזעלכע מיני נאַריש-קייטן ווי אונטערבאַווסטזיין, וואָס „באַהעלט“ זיי, אַנטפלעקט זיך פֿאַר זיי. לויט זיין מיינונג, איז די שרייבערישע אַרבעט איינגטלעך אַזאַ מין מלאכה ווי סטאַלעריי: עס פֿאָדערט זיך פשוט אויסצולערנען זיך אַט די מלאכה, מען באַדאַרף עקשנותדיק האַרעווען, עס פארלאנגט זיך טעכניק, און וועגן די אלע אנדערע זיבן זאכן קאָן מען נאָר רעדן מיט אַ שמיכל, איראַניש...

אויך אין דער סאָוועטיש-יידישער ליטעראַטור האָבן מיר געהאַט אַ שטארקן אָנגריף אויף דער אינטויעציע, אַדער ווי משה ליטוואַקאָוו

באצייכנט עס מיטן נאָמען „רוח-הקודש“. אין זיין לאנגן אַרטיקל „בא-גאנגענע פעלערן“ איז ער זיך מודה און מתודה פאר זיינע שווערע זינד און צווישן אנדערן אויך דערפאר, וואָס רעדנדיק וועגן דעם שעפערנישן פראָצעס ביי יידישע קלאַסיקער, האָט ער געגעבן אַן אָרט צו צווייפלען וועגן דער ראַלע פון „רוח-הקודש“ אינם שאַפן. ער איז נישט גענוג שאַרף אַרויסגעטראָטן „קעגן דער הערשאַפט פונם דיכטע-רישן רוח-הקודש“ א. א. וו.

די פראַגע וועגן קינסטלערישן רוח-הקודש (אָדער באַגייסטערונג, אַנטציקונג, אינספּיראַציע) איז שוין זייער און זייער אַן אַלטע, מסתמא אַזוי אַלט, ווי עס איז בכלל אַלט דאָס מענטשלעכע שאַפן. ווי נאָר דער מענטש האָט אָנגעהויבן צו געבוירן געדאַנקען, בילדער, שילדער-רוינגען, האָט אים גלייך גענומען צו אינטערעסירן דער פראַצעס פון דעם שאַפן, דער פראַצעס פון אַט דעם געדאַנקען און בילדער-געבורט. מיט דעם וווקס פון דער מענטשלעכער אַנטוויקלונג, איז אויך געוואָקסן דער נייגיר פאַר דעם קינסטלערישן שאַפן.

עס איז זייער אַ וויכטיקע און דאַנקבאַרע פאַרשוונגס-אַרבעט — נאָכצופאַלגן און צו דערגיין ווי די מענטשהייט האָט דורך אירע דיכ-טער-קינסטלער אין פאַרשידענע צייטן און דורות געזען און אויפגע-נומען אַט דעם גרויסן סוד פון אינספּיראַציע, רוח-הקודש ביי קינסטלער. אַט ווי עס ווערט דערציילט אין חומש די אַנטפּלעקונג פון גאַטס וואָרט פאַר אַברהמען: „און ווי די זון איז געווען ביים אונטערגיין, אַזוי איז אַ טיפער שלאַף געפאַלן אויף אברהמען; ערשט אַן אימה, אַ גרויס פינסטערניש, פאַלט אַן אויף אים. און ער האָט געזאָגט צו אַברהמען“ (בראשית ט"ו 12 — דאָ און ווייטער—לויט יהואשעס תנ"ך-איבערזעצונג). אויך צו יעקבן האָט זיך גאַטס וואָרט געוויזן אין חלום: „און ער האָט געטראָפן אַן אָרט, און איז דאָרטן געבליבן נעכטיקן, וואָרום די זון איז אונטערגעגאַנגען; און ער האָט גענומען פון די שטיינער פון דעם אָרט, און געמאַכט פאַר זיין צוקאַפנס, און האָט זיך געלעגט אין יענעם אָרט. האָט זיך אים געחלומט“ (בראשית כ"ח 11, 12). אַזוי אויך אין חלום איז געווען גאַטס וואָרט צו יוספן, ווען ער איז געווען נאָך אַ יונגער זון ביי יעקבן. פאַר משהן באַווייזט זיך שוין גאַטס וואָרט אויף אַן אַנדער אופן. משה האָט געפיטערט די שאַף פון זיין שווער יתרו, ער איז געקומען צום באַרג פון גאַט, צו חורב, האָט זיך געוויזן צו אים אַ מלאך פון גאַט אין אַ פלאַמפייער פון מיטן פון

א דאָרן, און ער האָט געזען, ערשט דער דאָרן ברענט אין פייער און דער דאָרן ווערט נישט פאַרצערט. האָט משה געזאָגט: דאָמיק אַקאַרשט אַפּקערן און זען די דאָזיקע גרויסע זענג, פאַרוואָס דער דאָרן ווערט נישט פאַרברענט... (שמות ג' 2, 3).

גאָר אַנדערש, קאָנקרעט און ממשותדיק, ווי זיין שטייגער איז, מאַלט פאַר אינו דער נביא יחזקאל דעם אופן פון זיין „אינספי-ראַציע“, פון זיין רוח-הקודש: „און דו, בן-אדם, הער וואָס איך רעד צו דיר — — — מאַך אויף דיין מויל און עס וואָס איך גיב דיר! און איך האָב אַ קוק געטון — ערשט אַ האַנט איז אויסגעשטרעקט צו מיר, און זע, אין איר איז געווען אַ מגלה פון אַ בוך. און ער האָט זי אויסגעשפּרייט פאַר מיר, און זי איז געווען באַשריבן פון אינע-ווייניק און פון אויסנווייניק. און אויף איר איז געווען אַנגעשריבן קלאַנג און וויסטעניש און וויי. און ער (גאָט) האָט צו מיר געזאָגט: בן-אדם, וואָס דו געפינסט — עס. עס די דאָזיקע מגילה און גיי רייד צו דעם הויז פון ישראל. האָב איך אויפגעעפנט מיין מויל, און ער האָט מיר געגעבן עסן די דאָזיקע מגילה. און ער האָט צו מיר געזאָגט: בן-אדם, דיין בוך זאָלסטו אַנשפּייזן און דיין אינגעווייד זאָלסטו אַנפּוילן מיט דער דאָזיקער מגילה, וואָס איך גיב דיר, און איך האָב געגעסן, און זי איז געווען אין מיין מויל אַזוי ווי האַניק אין זיסקייט“ (יחזקאל ב', ג').

מען וואָלט געקאָנט ברענגען ווייטער און ווייטער מוסטערן פון דעם שפּעטערדיקן מענטשלעכן שאַפן און ווייזן, ווי מען האָט ביזדלעך געשילדערט די באַגייסטערונג, די אַנטציקונג, דעם רוח-הקודש, וואָס פאַרכאַפט דעם נביא, דעם דיכטער, דעם קינסטלער. — די לייטעראַטור וועגן אַט דעם פּראָבלעם איז גוואַלדיק רייך און ממש נישט אויסצושעפן. צוריק מיט עטלעכע יאָר האָט דער תּמיד-שווייגנדיקער און שטענדיק פאַרשלאָסענער אין זיך נאָרוועגישער דיכטער-נוזר קנוט האַמסון געשריבן אַ בריוו צו זיינעם אָן איבערוועצער, אין וועלכן ער האָט מיט אַ פּאָר ווערטער דרך-אגב גערעדט וועגן דעם פּראָצעס פון זיין שאַפן, און בעיקר וועגן פּראָצעס פון שאַפן לידער. „לידער דיכטער — האָט ער צווישן אַנדערן געשריבן — וויסט, אַז לידער ווערן געבוירן אונטער אַ שטאַרקערן אַדער שוואַכערן דרוק פון שטימונג. עס צעברומט אַ טאָן אין אונז, פאַרבן לייכטן-אויף, מען פילט, אַז עפעס הויבט אָן צו פליסן אינעווייניק אין אונז. דער עיקר איז, ווי

לאנג דער דאזיקער געמיט-צושטאנד דויערט... איך ווייס נישט, ווי אזוי עס ארבעטן די גרויסע ליריקער, ביי וועלכע דאס ליד אנטשטייט אפשר אין דעם אויגנבליק פון שטימונג פולשטענדיק פארטיק און אן פעלערן... א גאנצער טייל דערפון, וואס איך האב געשריבן, איז אויפגעקומען ביינאכט, ווען איך פלעג א פאר שעה שלאפן און דערנאך אויפכאפן זיך. דאן בין איך ביים קלאַרסטן שכל און בין אויך אויסער-געוויינלעך עמפינדלעך. איך האב שטענדיק ליגן געבן מיין בעט פאפיר און א בלייפעדער. איך צינד נישט אן קיין יליכט, אבער איך הויב אן צו שרייבן אין דער פינטערניש תיבה, ווי איך דערפיל, אז עפעס שטרעמט אין מיר אריין...

אין אן ארטיקל פון ש. ניגער א. נ. „שאפן און ארבעטן“ (לעזער, דיכטער, קריטיקער, ניו-יאָרק, 1928, ז"ז 327 און ווייטער) ווערן געבראכט, גאר ביי אן אנדער צוזאמענהאנג, אייניקע שטעלן וועגן דעם פראצעס פון שאפן ביי פארשידענע קינסטלער.

די ברידער גאנקור האבן געשריבן: „דאס איז עפעס א פאטום, וועלכער ברענגט אייך די אורשפרינגלעכע אידעע. דאן קומט עפעס אן אומבאוואוסטע קראפט, עפעס א העכערער ווילן, עפעס א מוז באצווינגט אייך און פירט מיט אייער פען. אזוי אז אן אנדערש מאָל דוכט זיך אייך, אז דאס בוך, וואס איר האָט געשריבן, איז נישט אייער אייגן בוך.“ דער מיסטיקער וויליאם בלעיק האָט דערציילט אַמאָל אין אַ בריוו: „איך האָב געשריבן די פּאָעמע פון דירעקטער דיקטאַציע צוועלף און אַמאָל צוואַנציק און דרייסיק שורות מיטאַמאָל, אן קיין נאָכטראַכטונגען און אַפילו קעגן מיין ווילן.“

געטע האָט געזאָגט: „יעדע פּראָדוקטיוויטעט פון העכסטן סאָרט, יעדע וויכטיקע קאָנצעפּציע, יעדע אַנטדעקונג, יעדער גרויסער און פּרוכטבאַרער געדאַנק איז נישט אין אונזער רשות און איז העכער פון יעדער ערדישער קראפט. דאָס אַלץ מוז באַטראַכט ווערן ווי אַן אומגעריכטער געשאַנק פון אויבן, ווי אַ ריין געטלעכער פּראָדוקט.“ אין אַ בריוו צו געאַרג בראַנדעס שרייבט פּרידריך נישטע וועגן דעם, ווי אזוי ער האָט געשריבן זיין ווערק „אַזאָ שפּראַך זאַראַ-טוטראַ“. יעדער טייל איז כמעט אין צען טעג געשריבן געוואָרן אין אַ צושטאַנד פון אינספּיראַציע. אַלץ קאָנצעפּטירט אין דער צייט פון שפּאַצירן, אן אַבסאָלוטע זיכערקייט! אזוי ווי יעדן זאָך וואָרט עמעצער מיר אַריינגעשריגן אין אויער אַריין.“

דער ראַפּירנירטער, קלוגער און ניכטערער אַנאַטאָם פּראַנס האָט אין די אויגן פון זיין פּריינט אויסגעבעסערט אַ קאַרעקטור פון זיינס אַ ווערק. איר ווונדערט זיך, מיין טייערער פּריינט, — האָט ער געזאָגט צו זשאַן ברוסאָ, — איר האָט אודאי גערעכנט, אַז אַ מלאַך האָט מיר אין איין אָטעם איינגערוימט מיינע בלעטער און מיינע קאַפיטלעך. מיך האָט זעלטן-ווען אַנגערירט דער ווינט פון רוח-הקודש. מיין פען-האַלטער איז קיינמאָל נישט ליריש. איך בין קיינמאָל נישט שיפור געווען פון מיין אַרבעט. איך אַרבעט מיט מי און מאַטערנישׂ.

די לעצטע יאָרן איז דער שאַפונגס-פּראָצעס געוואָרן אַן ענין פאַר פּסיכאָלאָגן און אַפילו פאַר פּסיכיאַטן. רוח-הקודש זאָל גאָר גרע-נעצן מיט משוגעת, מיט שגעון. דער מענטש דערגייט דערצו אין אַ ספעציעלן אַפעקט-צושטאַנד, וואָס גאָר נאַרמאַלע, געזונטע מענטשן זענען פון דעם „געוואָרנט“. באַגייסטערונג, אַנטציקונג, אינספּיראַציע, רוח-הקודש איז גאָר אַ חולאת, אַ קרענק, וואָס לאָזט זיך מעסטן און דעפינירן, ווי עס מעסט זיך און עס ווערט דעפינירט יעדער אַנדערער פּסיכישער אויסברוך.

יעדער קינסטלער נעמט אויף אויף אַן אַנדער אופן איינדרוקן, זאָפט פאַרשיידן איין אין זיך אינספּיראַציעס, פאַרדייעט זיי אין אַ ספעציפישער מאַניר און לאָדט זיי גאַנץ אייגנאַרטיק אויס. נישטאָ קיין איין שאַפונגס-מעטאָד פאַר אַלעמען. אינספּיראַציע, אינטואַיציע, רוח-הקודש נויטיקן זיך אַן קיין ספּק אויך אין אַ קלאָרן באַווסטזיין, אין אַ פאַרנונפטיקן ווילן. דער קינסטלער קען נישט און טאָר נישט זיין קיין בלינד געווער ביי דער אינטואַיציע, ביים רוח-הקודש...

פארוואָס אזויפיל מלחמה-ווערק ?

א ענגלישער שריפטשטעלער איז געווען אַ בעלן און האָט דאָ נישט לאָנג אויסגערעכנט, וויפיל עס זענען דערשינען זינט דער וועלט-מלחמה ווערק, וואָס שילדערן דעם וועלט-קריג. לויט זיין רעכענונג, זענען דאָ אַרום 800 ווערק, וואָס גיבן זיך אָפּ מיט דער וועלט-מלחמה. עס איז אַ שאַד, וואָס די רעכענונג איז נישט צעגלי-דערט געוואָרן, און עס איז נישט אָנגעוויזן, וויפיל ווערק עס זענען דערשינען אין דער צייט פון וועלט-קריג, און וויפיל ווערק עס זענען דערשינען די לעצטע פאַר יאָר. מען וואָלט אויך געדאַרפט פאַנאַ-דערטיילן און אויסגעפונען דעם כאַראַקטער פון די ווערק, וואָס זענען דערשינען דאָן, ווען דער קריג האָט אָנגעהאַטן, און דעם כאַראַקטער פון די ווערק, וואָס זענען לעצטנס אַרויסגעגעבן געוואָרן.

עס איז זיכער, אַז די ווערק, וועלכע זענען אַרויסגעגעבן געוואָרן די לעצטע פאַר יאָר, האָבן גאָר אַן אַנדער אויסזען. די מענטש-הייט, און צוזאַמען מיט איר די קינסטלער, ווערן די לעצטע יאָרן אַלץ מער אויסגעניכטערט, און ווי נאָך אַ שווערער שיכרות פילט מען אַ באַזונדערן עקל און ווידערגעפיל צו אַלץ, וואָס מען האָט אָפגע-טאָן אין יענע עטלעכע שיכרות-יאָרן, און דעריבער האָט מען איצט דעם מוט און די געוואַגטקייט צו פילן, טראַכטן און רעדן וועגן יענע אומגעלומפערטע מלחמה-יאָרן מיט „נאַקעטע“, נישט-פאַרשלייערטע ווער-טער און באַגריפן, בילדער און שילדערונגען.

די מלחמה-ווערק האָבן איצט אַן אויסערגעוויינלעכען דערפאַלג ביי די צייטונג-און בוך-לייענער, און אויך ביי די טעאַטער-צושויער. עס זענען גוט באַקאַנט די צאָלן, אין וועלכע די מלחמה-ווערק זענען די לעצטע צוויי יאָר פאַרשפרייט אין פאַרשיידענע שפראַכן. רעמאַרקס בוך „אויפן מערב-פראַנט איז נישטאָ קיין נייעס“ איז פאַרשפרייט געוואָרן אין אַריגינאַל, אין דייטש, אין איבער אַ מיליאָן עקזעמפלאַרן.

פונקט אזוי גרויס איז אויך געווען דער דערפאלג פון דעם בוך אין די פיל אנדערע שפראכן, אין וועלכע מען האָט עס איבערגעזעצט. וואָס דארפן מיר מער? אַפילו אין יידיש, האָט דאָס בוך זוכה געווען צו פינף פאַרשיידענע איבערזעצונגען, וועלכע האָבן אויסגעהאַלטן עטלעכע אויפלאַגעס ביו אַ דרייסיק טויזנט עקזעמפלאַרן.

אַן אומגעהייערן דערפאלג האָט אויך געהאַט די מלחמה-פיעסע פון ר. ק. שעריף, דער סוף פון וואַנדערונג, וואָס איז געשפילט געוואָרן אין לאַנדאָן איבער 500 מאָל, און גלייכצייטיק איז די פיעסע געגאַנגען אין עטלעכע טעאַטערס. אויך אין וואַרשע איז די פיעסע נישט אַראָפּ פון דער בינע עטלעכע חדשים.

און נישט-נאָר נייע ווערק וועגן דער וועלט-מלחמה האָבן אַ גרויסן דערפאלג, אויך די פריערדיקע ווערק, וואָס זענען דערשינען צוריק מיט עטלעכע יאָר, האָט מען די לעצטע יאָרן גענומען פונ-דאָסניי צו ליינען. סיי דער בוכהענדלער און סיי דער ביבליאָטע-קאר האָט אַראָפּגעווישט פון די פריערדיקע מלחמה-ווערק דעם שטויב און געלאָזט זיי אין גאַנג. מיט וואָס דערקלערט זיך דער שטאַרקער אינטערעס פון דעם קינסטלער און עולם צו די מלחמה-סוושעטן?

עס איז זייער אַ וויכטיקע פראַגע, וואָס פאָדערט אַן ענטפער. מען האָט פיל גערעדט וועגן דעם אומדערוואַטעטן דערפאלג פון אַזעלכע ווערק, ווי רעמאַרקס בוך, און מען האָט זיך אַליין גע-פרעגט: האָט דאָס ווערק געהאַט אַזאַ אומגעהייערן דערפאלג, ווייל דאָס בוך שטייגט איבער מיט זיינע קינסטלערישע מעלות אַלץ, וואָס מען האָט ביז איצט געשריבן וועגן דעם וועלט-קריג, אָדער גאָר דער-פאַר, ווייל דאָס בוך איז דערשינען צו דער ריכטיקער צייט, ווען עס איז אויפגעוועקט געוואָרן פונדאָסניי אַ באַזונדערער אינטערעס און נייגיר צו דער וועלט-מלחמה און צו אירע גרוילן.

מען קען עס דערקלערן אַט מיט וואָס:
עס זענען אַוועק יאָרן און יאָרן נאָכן וועלט-קריג. עס ווערט שוין איצט זעכצן יאָר, זינט עס האָט זיך אָנגעהויבן דער ווילדער מלחמה-גרויל, די וועלט-משוגעת, אין וועלכן עס איז אַריינגעצויגן גע-וואָרן אַ גרויסער טייל פון דער ציוויליזירטער מענטשהייט. דער פאַקט, וואָס אַ גרויסער טייל פון דער קולטור-וועלט האָט אזוי אָדער אַנדערש אָנגענומען דעם וועלט-קריג, וועט בלייבן אַן אייביקער פלעק, און קיין שום פאַרענטפערונגען וועלן אים נישט אַפרייניקן.]

דאָס ווערט וואָס ווייטער אַלץ קלאָרער און קלאָרער. זייער ווייניק מענטשן, פון געלערנטע, קינסטלער, פאָליטיקער, טוער זענען געווען אינגאַנצן מיט לייב-און-לעבן קעגן דעם קריג. און די געציילטע, וואָס זענען יאָ אַרויסגעטראָטן אָפֿן און אַנטשיידן קעגן דעם קריג, זענען אין יענער צייט געווען נישט פּאָפּולער און האָבן געהאַט אויסצושטיין אָן אַ שיעור רכילות, אָנפאַלן און באַשוּלדיקונגען. דער הוראָ-פּאַטריאָטיזם האָט צום באַדויערן און צו אונזער אַלעמענס שאַנד, פאַרכאַפט אויך פיל פון די בעסטע קינסטלער און וויסנשאַפּטלער, פון וועלכע מען האָט געקאָנט און געדאַרפט דערוואַרטן ערלעכערע און אויפריכטיקערע באַציונג צו די אוממענטשלעכע ליידן און פיין און צו די מיליאָנען לעבנס פון די אומשוּלדיקע זעלנער, וואָס זענען אַריינגעצויגן געוואָרן אין דעם אומזיניקן בלוטיקן שפּיל.

די לעצטע יאָרן האָבן אָבער אויסגעניכטערט אַלעמען, אַפילו די אַלע פּלומרשטע „זיגער“ אין דעם וועלט-קריג, וועלכע זייערע רעגירונגען האָבן נאָך די ערשטע פּאַר יאָר נאָך דער וועלט-מלחמה פארוויגט אין רום פון העלדישקייט. מען האָט זיך ערשט אַרומגעזען, וואָס דער „זיג“ זייערער האָט זיי אָפּגעקאַסט, און וואָס זיי האָבן איצט, אינדערהיים, אין לאַנד, אין הויז פון דעם „זיג“. ווער רעדט שוין וועגן די פעלקער, וואָס זענען אַליין אָפּגעגאַנגען מיט בלוט און האָבן אָפּגעצאָלט מיט זייערע בעסטע זין און מיט שטיקער לאַנד פאַר דעם געפערלעכען מלחמה-שפּיל. גראַד אין די „רויקע“ נאָך-מלחמה-יאָרן איז געוואָרן קלאָר דער אומזין און דער מיאוסער פּרצוף-פנים פון דער „הייליקער“ מלחמה. אַלץ גרויזאַמער ווייזן זיך איצט אַרויס די שרעקלעכע פּאַנגן פון אַלץ, וואָס מען האָט דאַן אַזוי עפנטלעך-געזעצ-לעך אָפּגעטאַן אין נאָמען פון אויסגעטראַכטע אידעאַלן.

דעריבער איז די מענטשהייט איצט ווי צופרידן, ווען מען קראַצט די ווונדן, וועלכע זענען שוין ווי פאַרהיילט געוואָרן די לעצטע יאָרן. פריער, צוריק מיט עטלעכע יאָר, האָט מען געוואָלט פאַרגעסן דעם קריג. איצט, פאַרקערט, וויל מען אים ווידעראַמאָל איבערלעבן, אפשר פדי אים אָפּצוטרייסלען פון זיך, און צו באַזייטיקן אים מיט עקל, מיט האַס, מיט ווידערגעפּיל.

אַט-וואָס רעמאַרק אַליין האָט איבערגעגעבן, פאַרוואָס ער האָט אָנגעשריבן זיין בוך גראַד איצט, איבער צען יאָר נאָך דעם, די מלחמה האָט זיך געענדיקט. „דער בעסטער באַווייז, — שרייבט ער —

אז דער יחיד, דער איינצעלנער מענטש, האָט נאָך ביז איצט נישט בייגעקומען די איבערלעבונגען פונם קריג, איז דאָס, וואָס אין פאַרלוף פון כמעט צען יאָר האָט קיינער אַפילו נישט געוואָלט הערן דערפון. מען האָט נישט געקאָנט און נישט געוואָלט שרייבן וועגן דער מלחמה. מען האָט דעם קריג באַהאַנדלט אין פאַליטישע דיסקוסיעס, און מען האָט אים פאַראורטיילט אַדער פאַרהייליקט. אָבער די פערזענלעכע איבערלעבונגען פון דעם קריג האָט דער יונגער מענטש פון אינזער דור ווייט נישט בייגעקומען, נישט באַזיגט. די פערזענלעכע איבערלעבונגען האָט אין אים ווייטער געווירקט, געדריקט אים, ווי אַ בייזער חלום, אַרויסגע-רופן אַ צושטאַנד פון אומרו, צווייפל, האַרטקייט און וואַקלדיקע באַ-ציאָנג... דער שאַטן פון קריג איז געהאַנגען איבער אונז, און דווקא דאָן, ווען מיר האָבן וועגן דעם אַפילו נישט געטראַכט. דער בעסטער מיטל צו באַפרייען זיך פון אַזאַ מין צושטאַנד איז — באַשרייבן עס, איבערלעבן עס פונדאָסניי. דאָס האָבן באַשטעטיקט אין זייערע בריוו צו מיר אַסך מענטשן פון מיין עלטער. זיי אַלע האָבן אַרויסגעפילט פון דעם בוך נישט קיין פעסימיזם, דערשלאַנגקייט, נאָר באַפרייונג.

דאָס זעלבע פילן און מוזן פילן די מיליאָנען, וואָס זענען מיט זייער ווילן און קעגן זייער ווילן אַריינגעצויגן געוואָרן אין דער בלי-טיקער וועלט-מלחמה, — די אַלע מיליאָנען מענטשן, וואָס גייען אַרום, ווי רעמאַרק, מיט אַ מלחמה-לאַסט, וועלכע דריקט זיי און פרעסט זיי. דורך די ליידן, יסורים, וואָס מען לעבט איבער פונדאָסניי, ווערט מען אַליין ווי ווידערגעבוירן, געלייטערט, מען קויפט אויס די אייגענע זינד. אַזוי-אַרום שטויסט מען אָפּ פון זיך דעם קריג, מען דערווייטערט אים פון זיך, מען גראַבט אויס אַן אָפגורנט צווישן זיך און אים.

עס איז דעריבער געווען פאַראַן געזונטעס, פאַזיטיוועס אין דעם אויפגעוועקטן אינטערעס צו די מלחמה-שאַפונגען.

און דער שרייבער, דער קינסטלער, וואָס באַשעפטיקט זיך איצט מיט מלחמה-שטאַף?

מיר האָבן דאָס געפיל, ווי ער וואָלט איצט אויפגעוואַכט און דערפילט די גרויסע פאַראַנטוואָרטלעכקייט, וואָס ליגט אויף אים. צוריק מיט אַ פופצן יאָר, ביים אויסברוך פון וועלט-קריג, איז דער קינסטלער, אינאיינעם מיט כמעט אַלע בירגער, געווען פאַרכאַפט מיטן מלחמה-שטראַם. יעדעס לאַנד האָט זיך געהאַט אירע אַרמייען, אירע גענעראַל-שטאַבן, אירע דיפלאַמאַטישע העצער, און אויך אירע

שרייבער, וואָס האָבן טריי געדינט דער מלחמה. אַלע האָבן מיטמאַר-
שירט אין דעם פאַטריאָטישן מאַרש. דער קינסטלער האָט גענאָסן
אייל אויף דעם קריגס-פייער, וואָס האָט געהאַלטן אין פּלאַצערן. די
צאָל פון די מלחמה-מיטלויפער צווישן די שרייבער איז געווען
זייער גרויס. זייער ווייניק מלחמה-קעגנער זענען געווען צווישן די
דיכטער. דער גאַנצער אויטאָריטעט פון דער שרייבערישער וועלט איז
געווען אומעטום געווענדט קעגן דעם פּלוצימדיקן „פיינט“, וואָס איז
צווישן טאָג און נאַכט געשאַפן געוואָרן אין די דעפּלאַמאַטישע קאַבי-
נעטן. אַזוי-אַרום איז דער שרייבער נישט ווייניקער שולדיק אין דעם
וועלט-קריג, ווי די פּאָליטיקער, דיפּלאַמאַטן, מלּוכה-מענער, מידיטער-דייט.
ווען מען וועט שרייבן די פּוילישטענדיקע געשיכטע פון וועלט-
קריג, וועט מען נאָך אויפדעקן באַזונדערס און אויספירלעך די טרויע-
ריקע ראַלע פון דעם שרייבער אין דער וועלט-מלחמה.

אַבער איצט, די לעצטע עטלעכע יאָר, איז ווי אַ יום-הדין ביי
דעם שרייבער: ער וויל אויסקויפן זיינע זינד ביי דער ליידנדיקער
מענטשהייט. דאָס, וואָס פיל שרייבער נעמען זיך די לעצטע יאָרן צו
שילדערן די מלחמה מיט אמתדיקע פאַרבן, און זיי באַמיען זיך צו
געבן זי אין איר אמתן אויסזען, איז אַ באַווייזן, אַז דער שרייבער
האָט אָנערקענט זיין פעלער, זיין זינד, און ער צאָלט זיין חוב, זיין
גרויסן חוב דער מענטשהייט.

ווייל, וואָס זענען סוף-כל-סוף די אַלע ווערק פון אנרי באַרביס,
ערנסט טאָלער, יאַראַסלאַוו האַשעק, שעריף, אַנדרעאַס לאַצקאַ, ערנסט
גלעזער, עמיל לודוויג, און די פיל, פיל אַנדערע, — וואָס זענען די
אַלע ביכער, אויב נישט ווערק פון גרויסער אויסניכטערונג? פריער,
אַמאָל, האָט די מלחמה אַלעמען ווי פאַרטשאַדעט, און מענטשן זענען
מיטגעצויגן געוואָרן, ווי אָן זייער וויסן. די לעצטע פאַר יאָר הויבן
זיך אָן פון דעם אַלגעמיינעם נעפּל אויסצושייטן און אויסצוטיילן די
מענטשלעכע געשטאַלטן, די מענטשלעכע לעבנס, די אַלע קרעכצן,
ווייטיקן, ליידן, געיאָמער פון די פאַרוונדעטע און פאַרמשפטע צום טויט.
די מלחמה-ווערק, וואָס זענען איצט אַזאַ גאַנגבאַרער און פאַפּו-
לערער אַרטיקל אויפן ביכער-מאַרק און אויך אויף דער בינע, זענען
אַ נייער און פאַרשטאַרקטער פּראָטעסט פון דעם אויפגעוואַכטן קינסט-
לער קעגן דעם קריג.

דעגן אוןזער מעאטער

דיעאטער-פראקטיק מאכט זייער אָפט צונישט די אלע טעאטער-טעאריעס. מיר האָבן אָפטמאָל דאָס געפיל, אז די ריי דוועגן טעאטער זענען איינס, און טעאטער גופא איז עפעס אנדערש. לאַמיר זיך נאָך דערמאָנען, ווי ווייט עס זענען אוועק פיל טעאטער-טעאָרעטיקער אין זייערע פילפולים און אויסדרינגענישן וועגן דעם אמתן פרצוף פון טעאטער, און ווי דער טעאטער אליין זעט סוף-פיל-סוף אויס. מען דרייט זיך רונד-אָרום, און מ'קומט צום אויספיר: עס העלפן נישט קיין צוטראַכטענישן און אויסטראַכטענישן, טעאטער גייט זיך זיין שווערן, אָבער נאטירלעכן, געזעצמעיסקן וועג, אויף וועלכן עס צווינגט אים און טרייבט אים טעאטער גופא.

וויפיל מאָל האָט מען שוין פארמשפט צום טויט דעם רעאליי-סטישן טעאטער, אויסגעפירט דעם טויט-ארטייל, און שוין געמיינט אַ סוף, אַן עק, און דאָך לעבט ער ווידער אויף אַמאָל דאָ און אַמאָל דאָרטן אין אַזאַ מין גלגול און אין אַזאַ מין פאַרוואַנדלונג. מען האָט שוין געפסקנט: טעאטער פון יחידישע ד' אמות איז אַ זאך פון פאַר-גאַנגענהייט. מאַסע, קאָלעקטיוו, פאָלק באַדאַרף די היינטצייטיקע בינע. און אָט קומען ווידער יחידישע, שטיל-מענטשלעכע דראַמעס און באַ-הערשן די ראַמפע. עס איז געווען דער לאַזונג: נאָר העראַישע ווערק, נאָר ברייטע זשעסטן, נאָר בונטע איבערלעבענישן קאָנען פאַרכאַפן דעם צושויער. זענען מיר לעצטנס אָבער עדות, ווי גראַד שטייגער-פיעסעס פון דער נאָענטער פאַרגאַנגענהייט צינדן אָן דעם טעאטער-עולם. מען האָט שוין געהאַט אָפגערוקט אינגאַנצן אָן אַ זייט דעם מחבר-דראַמאַטורג, דעם אַקטיאָר. זיי ביידע זענען געוואָרן בלוזי שטאַף, מאַטעריאַל פאַר דעם רעזשיסער, וועלכער איז געוואָרן דער אַליינ-הערשער אויף דער בינע. זענען מיר לעצטנס עדות וועגן דער ווידער-אויפֿלעבונג פונם דראַמאַטורג און אַרטיסט, און זיי ביידע זענען פונסניי

גערופן אַרויסצוראַטעווען דעם טעאַטער. מען האָט דערווייטערט אינגאנצן די לײַטעראַטור פון דער אַרענע. אַן איבעריקע, אַ נודניצע איז זי געוואָרן, וואָס פאַרנודיעט און פאַרשלעפערט די לױסטיקע, צאַפֿליקע בינע. און נאָך מער איז מען געווען קעגן די רײן-לײַטעראַרישע, דערי-צײלערישע דראַמעס, וועלכע מען פֿלעגט איבערניצעווען פון ראַמאַנען. פּסיכאָלאָגיע, שטייגער, אינעווייניקסטע איבערלעבענישן, — לאַזט צו-רו מיט אַט די אָפּגעלעבטע מעשיות אינם היינטיקן טעאַטער. איז אָבער לעצטנס אָנגעקומען אין טעאַטער אַ נייער שטראָם פון אינסצע-ניזירטע ראַמאַנען, סײַ בײַ זײ און סײַ בײַ אונז.

ווי אַ צולעהענדיג-שפּיל קומט פֿאַר די גאַנצע צײַט צווישן טעאַריע און פּראַקטיק, צווישן טרוים און ווירקלעכקייט אין דער טעאַטער-וועלט. אַט שאַפט מען פֿלענער און מען גײַט אַ צײַט לױט די אָנגעצײכנטע סכעמעס, מען איז געהאַרכזאַם, וואָס קלוגע טעאַטער-מענטשן זאָגן, מען וואַרפט זיך אונטער די גוטע-קלוגע עצות. אָבער אינמיטן דרינען קומט דער בעל-דבר אַרײַן, דער טעאַטער, און וואַרפט אַרויס אַ שפּיצל, וואָס קערט איבער די אַלע אָנגענומענע און אָנגעבונדענע אמתן און טעאַריעס.

איינס אָבער איז קלאַר און זיכער: ווי דער טעאַטער זאָל נישט זײַן, וועלכע פֿאַרמען ער זאָל נישט אָננעמען, — וואָס פֿאַר אַ ריכטונג עס זאָל נישט זײַן בײַ אים די הערשערין, — איז שטענדיק און אַלע מאָל וויכטיק און נויטיק, אַז עס זאָל זײַן טעאַטער. פירט מען אויף אַ מיסטעריע, אָדער אַ רעאַליסטיש שטיק, אַ טראַגעדיע צי אַ קאָ-מעדיע, לעבן זיך אויס אויף דער בינע יחידישע טרוימען און איבער-לעבונגען, אָדער די מאַסע קומט גאָר צום אויסדרוק מיט איר אימפעט און אויפברויח, — אַלצאיינס, דער ערשטער תנאי ביים טעאַטער איז, אַז עס זאָל זײַן טעאַטער אין פולער מאָס, אַז די אַלע באַשטאַנדטיילן פון טעאַטער זאָלן זײַן פולקום, נישט געמינערט און נישט געפּעלשט. טעאַטער-געביידע, סצענע, דיכטער, רעזשיסער, אַרטיסטן, אויסשטאַ-טונג, — דאָס אַלץ מוז שטיין אויף דער העכסטער מדרגה פון שלימות, פדי מען זאָל קאָנען פון די אַלע שטאַפּן אויפשטעלן און אויפבויען אַ גאַנצע פֿאַרשטעלונג. די פֿאַרשיידענע באַמיונגען פונם דראַמאַטורג, רעזשיסער, אַרטיסט וועלן צו גאַרנישט ניט ברענגען, אויב למשל, די טעאַטער-געביידע איז אַ שלעכטע, אויב די סצענע איז נישט קיין פּאַסיקע, און אויב מ'קאָן נישט ווי ס'דאַרף צו זײַן אויסשטאַטן די פּיעסע.

איינע פון די גרעסטע צרות פון אונזער יידישן טעאטער אין פוילן ודאָס זעלבע אין רומעניע, אין פראַנקרייך, בעלגיע, ליטע, אַרגענטינע, לעטלאַנד א. א. וו.), וואָס די טעאטער-טרופעס לעבן אָן און אויסער אָן אייגענער, שטענדיקער טעאטער-געביידע. זיי זענען אָן אַ באַדן, אָן אַ היים, מען איז צייטווייליקע „סוב-לאַקאטאָרן“, וועלכע מען קאָן יעדן טאָג אַרויסוואַרפן אויף דער גאַס. און דערצו אַרבעטן די אַלע טעאטער-טרופעס אָן פאַרויסגעזענע און פאַרויסבאַשטימטע בודזשעטן, לעבט מען פון טאָג אויף טאָג, אָן אַ צוגעגרייטן ברייטן אַרבעטס-פלאַן. מען איז נישט בפּוח זיך צו לאָזן קאָסטן אַ לייטישע פאַר-שטעלונג, און ווער רעדט שוין וועגן אַרבעטן עטלעכע וואָכן נאָרמאַל מיט הרחבת-הדעת.

עס וואָלט געווען זייער באַלערנדיק, ווען די טעאטער-אונטער-נעמער וואָלטן גענומען דערציילן די געשיכטע פון יעדער נייער פאַר-שטעלונג אין דעם יידישן טעאטער: וויפיל מי, מאַטערניש, וויפיל איבערמענטשלעכע כוחות אויף קלייניקייטן און וויפיל פלערליי שטע-רונגען און שפיכת-מים איבער פרוטות! די אַרטיסטן, רעזשיסערן, די בינע-אַרבעטער דערעסן נישט וואַכנווייז, פדי צו דערשלעפן צו אַ נייער פרעמיערע. און פאַרשטייט זיך, אַז ביי אַזאַ מין אַרבעט ליידיט געוואַלטיק די פאַרשטעלונג, קוקט אַרויס דער דלות פון אַלע ווינקעלעך. דער יידישער טעאטער איז הינטערשטעליק לגבי די אַרטיקע נישט-יידישע מלוכהשע אַדער שטאַטישע טעאטערן, וועלכע לעבן אין עושר און אין פּבוד און אויף אַלדאָס גרייטן. שאַפט די כסדרדיקע אַרעמקייט אין יידישן טעאטער פאַרביטערונג, חילוקי-דעות, שפאַלטונגען. הפּלל—פאַרצווייפּלונג, ירידה, צעפאַלונג, אומקום.

עס איז צו-באַקאַנט דאָס אַלץ, מ'זאָל דאַרפן וועגן דעם מאַריך זיין. דער יידישער טעאטער לעבט שלעכט, פיל-פיל ערגער, ווי מען שטעלט זיך גאָר פאַר. עס איז גאָר אַ בזיון און אַ ווייטיק אויסצודערציילן דאָס אַלץ, וואָס ס'טוט זיך אין און אַרום דעם יידישן טעאטער. און די לאַגע ווערט אַלץ-ערגער, און זי וועט ווערן אַלץ-ערגער, אויב די יידישע געזעלשאַפט וועט סוף-פּל-סוף נישט קומען צום טעאטער און וועט זיך נישט פאַראינטערעסירן מיט זיין גורל.

אַבער איצט איז שוין די לאַגע אַזאַ אינם יידישן טעאטער, אַז עס וועלן נישט העלפן קיין צוגעוואַרפענע שטיצעס. דער יידישער

טעאָטער-אָרגאַניזם איז מסופֿן אָפּגעשוואַכט, אָפּגעצערט. קיין באַבסקע רפואות וועלן נישט ראַטעווען.

דער יידישער אַרטיסט גופאָ קאָן נישט און דאַרף נישט טראָגן אַליין, אויף אייגענע אויסגעמאַטערטע פּלייצעס, די גאַנצע לאַסט פּונם יידישן טעאָטער. און דאָרט, וווּ ער טוט עס, איז עס צו זיין שאַדן און צום שאַדן פּונם טעאָטער. קיין קאַפיטאַליסטן-אונטערהעמער זענען ביים יידישן טעאָטער נישטאָ און וועלן אַזוי-גיך נישט קומען (אויסער אין אַמעריקע). מיר זעען אויך נישט די איינצעלנע גרויסע מעצענאַטן, וואָס זאָלן נעמען בויען און אויסהאַלטן דעם יידישן טעאָטער.

איז איצט קיין אַנדער אויסוועג און ברירה נישטאָ:
די יידישע געזעלשאַפט מוז נעמען אויף זיך די פּליכטן און זאָרגן פאַר אַ בעסערן יידישן טעאָטער.

איינצעלנע פריוון, אָנהויבן זענען שוין לעצטנס געמאַכט. עס זענען אָרגאַניזירט געוואָרן יידישע טעאָטער-געזעלשאַפטן אין קראַקע, ווילנע, לאָדז, סטאַניסלאָוו, וואַרשע. אייניקע פּון זיי האָבן שוין צו פאַרציילט כענען ערנסטע אויפטוען לטובת דעם יידישן טעאָטער. אין אייניקע ערטער ווערן אַרויסבאַוויזן בלוז גוטע פּונות פּון די געזעלשאַפטן, אָבער דערווייל נאָך גאָר שוואַכע מעשים. עס זענען נאָך נישט אויס-געאַרבעט געוואָרן קיין גענויע מעטאָדן פּון אַרבעט, נישט אויסגעריכנט די מעגלעכקייטן און ס'זענען נאָך נישט געפונען געוואָרן די מיטלען פאַר די אָנגעצייכנטע פּלענער.

און וואָס נאָך: די עטלעכע געזעלשאַפטן, וועלכע עקזיסטירן דאָ און דאָרטן, זענען צעטיילט, אָפּגעריסן איינע פּון דער צווייטער. מען לערנט נישט פּון די שוין געמאַכטע שלעכטע פריוון און מען ווייסט נישט פּון איינגעגעבענע אויפטוען. מ'אַרבעט אָן קיין קאָנטאַקט און אָן קיין פאַרשטענדעניש צווישן זיך, אין דער צייט, ווען איין טעאָטער-געזעלשאַפט וואָלט געקאָנט פיל ביייהילפיק זיין דער צווייטער אין אירע אַרבעטן. ווען, לאָמיר זאָגן, וואַרשע טרעט-צו צו אַ נייער גרויסער טעאָטער-אויפּפירונג, וואָס ביי די איצטיקע פינאַנסיעלע מעג-לעכקייטן איז זי דערווייל אַליין נישט פּכה צו רעאַליזירן, וואָלט גע-קאָנט קומען ווילנע, קראַקע, לאָדז, סטאַניסלאָוו מיט באַשטימטע אַוואַנסן-באַשטייערונגען, וועלכע וואָלטן געקאָנט אויסגעצאָלט ווערן מיט פאַרשטענדענע פּון אָט דער אויפּפירונג, צו וועלכער זיי ווערן שותפים. — ס'וואָלט אויך געווען מעגלעך צו שאַפן אַ געמיינזאַמע טעאָטער-סטודיע.

ארויסגעבן אן אייגענע טעאטער-צייטשריפט, פאָרצונעמען געמיינזאמע אַקציעס ביים אויסקעמפן סובסידיעס פון די קהלות און שטאָטראַטן, אָננעמען אַן אַקציע צו באַפרייען דעם בעסערן יידישן טעאטער פון די שטאָט-און אומזאָ-שטייערן, און אַזוי ווייטער און ווייטער.

דער יידישער טעאטער פאָדערט איצט מער ווי ווען עס איז אַ ספעציעלע אויפמערקזאמקייט און איבערגעגעבנקייט פון די טעאטער-פריינט. אַזוי-פיל באַקעמפנדיקע פּוּחֹת פון אַלע זייטן, וועלכע דראָען זיין קיום. און וועט מען איצט נישט קומען גוט אָרגאַניזירט, מיט אַ פּעסטן פּראָנט, וועלן מיר נישט קענען בייקומען דעם אָנגריף.

און אויף דעם אָרט מוז מען דערמאָנען די באַציונג פון אונזער יידישער פרעסע צום יידישן טעאטער. על-פּיר-רוב אַ שטיממוטערישע. עס קומט אויס אויסבעטן און אויסבעטלען אַ נאָטיץ פאַר דעם טעאטער. די היגע יידישע פרעסע וואָלט באדאַרפט נעמען פאַר אַ ביישפּיל די יידישע פרעסע אין ניו-יאָרק: וויפּיל אָרט, אַרטיקלען, נאָטיצן, בילדער זי גיט פאַר און וועגן דעם יידישן טעאטער. אין וואַרשע, לַמשלָ, באַזוכן דעם יידישן טעאטער אין לויף פון איין וואָך אַ 15 טוינט פּערזאָן, און איין פּיעסע ציט אַמאָל צו אַן עולם פון אַ 60 טויז. באַזוכער. איז עס נישט קיין גענוגנדיקע צאָל, וואָס קאָן פאַרלאַנגען פון דער אַרטיקער יידישער פרעסע, זי זאָל שענקען כּסדר אָרט פאַר דעם, וואָס אים איז ליב און אינטערעסאַנט?

אויפן סדר-היום פונם יידישן טעאטער-לעבן אין פּוילן דאַרף אַוועקגעשטעלט ווערן די פּראַגע וועגן אַ באַדיקן צוזאַמענקום פון די עקזיסטירנדיקע טעאטער-געזעלשאַפטן. מ'דאַרף אָבער קומען מיט צווי געגרייטע פּלענער און קאָנקרעטע פּראַעקטן.

אָט די באַראַטונג פון די טעאטער-געזעלשאַפטן האָט פאַר זיך אַ קלאַרע אויפגאַבע:

פאַרגעזעלשאַפטלעכן דעם יידישן טעאטער, און געפּינען מיטלען און מעגלעכקייטן פאַר אָט דער פאַרגעזעלשאַפטלעכונג.

וועט די יידישע געזעלשאַפט דינען דעם יידישן טעאטער, וועט דער יידישער טעאטער בכּח זיין צו דינען דער געזעלשאַפט.

דער יידישער טעאטער פאַרלאַנגט פון דער יידישער גע-זעלשאַפט מעשים.

דער יודישער פען-קלוב

פען-באוועגונג איז נאך גאר יונג, — קוים אַכט יאָר אַלט. און דערצו זענען די אייגנטלעכע צילן און אויפגאַבן פון דער באַווע- גונג נאָך נישט קלאָר און אויפגעקלאַרט. נאָך אַלץ מער סענטימענטן, ווי טאַטן, מער פּוונות, ווי מעשים. דאָס איינציקע ממשותדיקע אין דער פען-באוועגונג זענען דערווייל — די יערלעכע אינטערנאַציאָנאַלע קאָנגרעסן פון די פען-קלובן, וואָס קומען פאַר יעדעס יאָר אין אַן אַנדער אַנד. די קאָנגרעסן, ווי די פען-באוועגונג אינגאַנצן, טראָגן אויך אַ כאַראַקטער מער פון פייערלעכע ימים-טובים, פון מאַניפע- סטאַציעס, ווי פון אַרבעטס-קאָנגרעסן. דער עיקר-באַטייט ליגט נאָך אַלץ מער אינם פאַקט גופאַ פון דעם צונויפקומעניש פון די פאַרשיי- דענע אַנדערש-שפּראַכיקע און אַנדערש פעלקערישע גייסטער און דיכ- טער, ווי אין די פּראַגן, וואָס ווערן אויף די קאָנגרעסן באַהאַנדלט, און אין די אויפטוען פון דער פען-באוועגונג.

באַזונדערס וויכטיק איז געווען די באַדייטונג פון דער פען- באַוועגונג, ווייל זי איז געשאַפן געוואָרן אין די פאַר יאָר נאָך דער וועלט-מלחמה, ווען פּאָלק מיט פּאָלק זענען געווען צעריסן, שפּראַך מיט שפּראַך — אין ווילדן געראַנגל. האָבן די פּאָעטן, עסייאַיסטן, נאָוועליסטן (ראשי-תיבות פען) באַוויון, אַז איבער די קעפּ פון פּאָליטיקער, דיפּלאָמאַטן, מייליטער-פירער קאָנען זיך צונויפקומען פאַרשטייער פון פאַרשיידענע אַנדער, שפּראַכן און קולטורן, זיין אַדורכגעדרינגען און באַגייסטערט פון איינע אידעאַלן און רופן צו אינטעלעקטועלער דערנענטערונג צווישן די שריפטשטעלער פון דער גאַנצער וועלט פאַר געמיינזאַמע אינטערעסן און פאַר צוזאַמענאַרבעט אַטובת די פעלקער.

אַט די דערנענטערונג איבער די גרענעצן און מהיצות פון אַנדער און מדינות ווערט אונטערגעשטראַכן קודם-כל מיט דעם,

וואָס די קאָנגרעסן ווערן יאָר־יערלעך צונויפגערוּפן אין פאַרשיידענע לענדער. דער ערשטער אינטערנאַציאָנאַלער פען־קאָנגרעס איז צונויפ־גערוּפן געוואָרן אין לעַנדאָן אין 1923, דער צווייטער — אין ניו־יאָרק אין 1924, דער דריטער — אין פאַריזש 1925, דער פערטער — אין בערלין 1926, דער פינפטער — אין בריסעל 1927, דער זעקסטער — אין אָסלאָ 1928, דער זיבעטער אין ווין 1929, דער היי־יאָריקער אַכטער פען־קאָנגרעס ווערט צונויפגערוּפן אין וואַרשע.

אין דער פען־באַוועגונג נעמען איצט אָנטייל די פען־פאַרשטייער פון אַ דרייסיק לענדער, וווּ עס עקזיסטירן איצט פען־קלובן. אויף דעם זיבעטן וויןער פען־קאָנגרעס זענען געווען דעלעגאַטן, אָפיציעלע און נישט־אָפיציעלע, איבער הונדערט שריפטשטעלער פון די לענדער: אויסטראַליע, אונגאַרן, איטאַליע, אַמעריקע, בולגאַריע, בעלגיע, דייטש־לאַנד, האַלאַנד, טשעכאָסלאַוואַקאָ, יוגאָסלאַוויע, יידישע סעקציע, ליטע, ליטעלאַנד, נאָרוועגיע, עסטרייך, ענגלאַנד, עסטלאַנד, פאַרטוגאַל, פוילן, פינלאַנד, פראַנקרייך, קאַנאַדע, רומעניע, שאַטלאַנד, שוועדן, שפּאַניע. אַזאַ מין צונויפטרעפּעניש פון דיכטער, שריפטשטעלער לטובת דער התקרבות פון דער גאָר מענטשהייט איז אַ זאָך פון גרויס באַדייטונג. זענען נאָך נישט אויסגעאַרבעט קיין קלאָרע פאַרמען פון דער טעטי־קייט, זענען נאָך נישטאָ קיין פעסטע ריכט־ליניעס, וועלן זיי מיט דער צייט האַפנטלעך געשאַפן ווערן.

עס איז פאַרשטענדלעך, אַז פאַר די גרויסע פעלקער, פאַר די גרויסע ליטעראַטורן, וועלכע זענען סיי־ווי באַוואָרנט מיט חיי־שעה און חיי־עולם, מיט דער וועלט און מיט יענער וועלט, איז די פען־באַוועגונג מער אַ לוקסוס־זאָך, מער אַ פיינע פאַרוויילונג, ווי אַ בלי־טיקע נויטווענדיקייט. די קלענערע פעלקער אָבער, איבערהויפּט די וואָס קעמפן פאַר זייער עקזיסטענץ און פאַר גלייכבאַרעכטיקונג און אָנערקענונג פון זייער שפּראַך און קולטור, די פעלקער קאָנען געפוי־נען אין דער פען־באַוועגונג אַ שטיצפונקט אין זייער שווערן קאַמף מיט די שטאַרקערע פעלקער און שכנים פאַר זעלבסטבאַשטימונג. און דעריבער איז אויף די לעצטע פען־קאָנגרעסן געווען צו באַמערקן, אַז די שוואַכערע פעלקער שענקען פיל פאַרינטערעסירונג און אויפמערק־זאַמקייט דער פען־באַוועגונג, און זיי שטרעבן דורך דער פען־באַוועגונג צו פאַרשטאַרקן זייערע שוואַכערע פּאָזיציעס אויף דער וועלט.

באַזונדערס איז פאַראינטערעסירט אין דער אַנטוויקלונג און אין

דער פארשטארקונג פון דער פען-באוועגונג די יידישע נאציע, די יידישע שפראך און די יידישע קולטור, — די יידישע נאציע, וואָס איז די קלאַסישע מינדערהייט צווישן אַלע מינדערהייטן, וואָס פילט אויף זיך אומעטום — אויך אין די פרייע לענדער, די לאַסט פון דער מערהייט, און וואָס ווערט אין פיל לענדער באַעוילהט און באַרויבט אין אירע קולטור-רעכט אויפן ערגסטן אָפן.

אויב די פען-באוועגונג בכלל איז יונג, איז די יידישע פען-באוועגונג נאָך גאָר יונג. די פען-באוועגונג איז אַלט אַכט יאָר, די יידישע פען-באוועגונג איז קוים דריי יאָר אַלט. די פראַגע וועגן דעם יידישן פען-קלוג האָט לכּתחילה אָנגעטראָפן אויף פאַרשיידענע שווע-ריקייטן. מען האָט נישט געוואָלט און נישט געלאָזט אָנערקענען פאַר דער עקסטעריטאָריאַלער יידישער נאציע מיט איר עקסטעריטאָריאַלער יידישער שפראַך דאָס רעכט פאַר אַ יידישער סעקציע. אָבער אויף דעם פינפטן פען-קאָנגרעס אין בריסעל, 1927, (אויף וועלכן ס'איז געווען דעלעגירט ספּעציעל דורך דעם וואַרשעווער ליטעראַטן-פאַריין — לעאַ קעניג), איז באַטראַכט געוואָרן דער מעמאָריאַל וועגן אַרייני-געמען די יידישע שריפטשטעלער אין דעם אַלגעמיינעלעכן פ. ע. י. פאַרבאַנד, און די פראַגע איז אויף אַ גינסטיקן אָפן דערליידיקט געוואָרן. אין דעם מעמאָריאַל איז אָנגעוויזן געוואָרן אויף דער באַזונדער-רער לאַגע, וואָס עס פאַרנעמען די יידישע שרייבער, וועלכע לעבן און שאַפן אין פאַרשיידענע לענדער, וווּ עס זענען דאָ גרעסערע יידישע קיבוצים. „די יידישע שרייבער — ווערט געזאָגט אין דעם מעמאָריאַל — שטייען אויפן שטאַנדפּונקט, אַז דער טעריטאָריאַלער פּרינציפּ קען נישט אָנגעווענדט ווערן לגבי דער מאַדערנער יידישער ליטעראַטור. דער דאָזיקער פּרינציפּ וואָלט געמוזט קאָנסעקווענט ברענגן גען צו דער צעשפּליטערונג פון דעם פאַקטיש עקזיסטירנדיקן צוואַ-מענהאַנג צווישן די יידישע ליטעראַרישע אָרגאַניזאַציעס פון פאַרשיידענע לענדער, צוליב דעם, וואָס די דאָזיקע אָרגאַניזאַציעס וואָלטן געמוזט אויפגענומען ווערן אין דעם אַלגעמיינעם פען-פאַרבאַנד נישט דירעקט, נאָר אומדירעקט, אין דער פאַרם פון יידישע סעקציעס ביי די באַזונדערע לאַנד-אָרגאַניזאַציעס. אַזאַ צושטאַנד וואָלט אָבער נישט באַפרידיקט דאָס פאַקטישע און באַרעכטיקטע באַדערפעניש פון די יידישע שרייבער אַרויסצוטרעטן אויף דער אינטערנאַציאָנאַלער אַרענע, ווי אַן איינהייטלעכע קערפערשאַפט, און ער וואָלט נישט געווען

אין הספם מיט דעם איינהייטלעכן כאראקטער פון דער יידישער
ליטעראטור!

דאָס עז שטע מאָל איז אַ פּאַרשטייער פּון דעם יידישן פען-קלוב (י. אָפּאָטאָשו) געווען פּאַרטראָטן אויף דעם זעקסטן אינטערנאַ-ציאָנאַלן פען-קאָנגרעס אין אָסלאָ, 1928. אויף דער זיבעטן פען-קאָנגרעס אין ווין, 1929, איז שוין געווען אַ גרעסערע יידישע דעלעגאַציע, — דער ערן-פּאַרויצער שלום אַש און אַ גרופּע אָפיציעלע און נישט-אָפיציעלע דעלעגאַטן אין צאָל פון צוועלף יידישע שריפטשטעלער. אויף דעם ווינער קאָנגרעס איז אין נאָמען פון יידישן פען-קלוב אַרויסגעטראָטן שלום אַש מיט אַ דעקלאַראַציע פּראָקלאַמירונג וועגן דער גלייכבאַרעכטיקונג פון שפּראַכן און ליטעראַטורן. דורך אַט דער יידישער דעקלאַראַציע איז געקומען צום אויסדרוק דער ווילן און דאָס שטרעבן פון די קלענערע פעלקער אויסצולעבן זיך אין זייער אייגענער שפּראַך. דורך אַט דער יידישער פעסטשטעלונג-דערקלערונג איז ווי אָנגעצייכנט געוואָרן דער ווייטערדיקער וועג, אויף וועלכן די פען-באַוועגונג דאַרף גיין. דאָס האָט זיך געלאָזט פילן אויף דעם פּאַר-גאַנגענעם קאָנגרעס אין ווין. די אַלע דעלעגאַטן פון די שוואַכערע ליטעראַטורן האָבן מיט באַגייסטערונג אויפגענומען די נייע פּראָקלאַ-מירונג פון אַט די פען-באַוועגונג-אויפגאַבן. דער שרייבער, וואָס איז פּאַרטראָטן אין דעם פּאַרבאַנד דורך זיין פען-קלוב, וועט נישט קאָנען וואַלטן אין איין האַנט דאָס ווערק און אין דער צווייטער האַנט — די שווערד. דאָס איז אַן אויספיר, וואָס דער פען-פּאַרבאַנד וועט סוף-כּל-סוף מוזן מאַכן. און אַ שווערד נישט-נאָר קעגן מענטשלעכע לעבנס-נאָר אויך קעגן מענטשלעכע נשמות, זייער שפּראַך און קולטור. — און וויפיל מען וועט נישט זיך באַמיען אָפּצווענדן די פען-באַוועגונג פון אַט דעם אָפענעם וועג, וועט די פען-באַוועגונג מוזן אויף דעם וועג גיין. און דער יידישער פען-קלוב, — מיר די סאַמע אויסגעפרוּוועט און סאַמע געפּלאַנטע, וועלן מוזן זיין דער אַוואַנגאַרד. דאָס איז אונזער מיסיע אין דער פען-באַוועגונג. דאָס, וואָס מיר האָבן אָנגעהויבן אויף דעם זיבעטן קאָנגרעס, וועלן מיר מוזן באַפעסטיקן און פּאַרשטאַרקן מיט דער הילף פון די, וואָס האָבן פּאַרשטענדעניש דערפאַר און פון די אַלע, וואָס זענען, ווי מיר, בלוטיק פּאַרינטע-רעסירט אין דעם.

דורך די פען-קאָנגרעסן באַקומען די קלענערע פעלקער-ליטעראַ-

ליטעראטורן אן אויסגאנג אין דער ברייטער וועלט-ליטעראטור. אויף דעם וועלט-מאָרק פון ליטעראטור הערשן ביז איצט עטלעכע גרויסמאַכטישע שפראַכן און זייערע ליטעראטורן, די איבעריקע קלענערע ליטעראטורן זענען זייער ווייניק אָדער כמעט גאַרנישט פאַרטראָטן אויף דער וועלט-אַרענע. עס וועט זיין נישט ריכטיק, אויב מ'וועט פאַרויס באַשליסן, אַז וויבאַלד עס זענען נישטאָ קיין איבערזעצונגען פון פיל קלענערע ליטעראטורן, זענען אָט די ליטעראטורן געוויס מינדערווערטיק און זענען נישט ראוי צו פאַרנעמען וואָסער-ס'איז אָרט אין דער רייכער גרויסער וועלט. האָבן מיר דאָך געזען, ווי דז קליינע נאָרוועגישע, דענישע ליטעראטורן, למשל, האָבן געקענט באַגייסטערן אַ שטיק וועלט און אויך געהאַט אַ קאָלאָסאַלן איינפלוס אויף די פיל-שטאַר-קערע ליטעראטורן. זענען דען צווישן די קלענערע ליטעראטורן נישטאָ קיין שרייבער און ווערק, וואָס קאָנען און דאַרפן זיין פאַר-טראָטן מיט זייערע אייגנאַרטיקע מאַטיוון, פּראָבלעמען און פאַרמען אין דער וועלט-ליטעראטור? אַן אַלעוועלטלעכער קאָנגרעס פון פּאָעטן, עסייאַסטן, נאָוועליסטן קאָן אין דער הינזיכט זייער פיל אויפטון. אויפן קאָנגרעס ווערן געשלאָסן באַקאַנטשאַפט צווישן דיכטער און דיכטער, עס ווערן פאַרקניפט פאַרבינדונגען, און עס ווערן געמאַכט פלענער, ווי אַרום איבערצווואַרפן בריקן צווישן שפראַך און שפראַך, ליטעראטור און ליטעראטור. געוויס האָבן שוין די פאַרגאַנגענע עטלעכע קאָנגרעסן אין דעם זינען שוין עפעס-וואָס אויפגעטון. דער צענטר אין לאַנדאָן האָט עס באַדאַרפט פאַרצייכענען, און פון צייט-צו-צייט פובליקירן באַריכטן וועגן דעם.

גאַר אַ באַזונדערע באַדייטונג האָט פאַר אונז דער היי-אַריקער פען-קאָנגרעס אין וואַרשע. פּוילן, איבערהויפט וואַרשע, איז איינער פון די גרעסטע צענטערן פון אונזערע קולטור-פאַרמעסטונגען און קולטור-דערגרייכונגען. אין וואַרשע עקזיסטירט אַ קאָלאָסאַלע יידישע פרעסע, — טאַג-צייטונגען, וואַכנבלעטער און זשורנאַלן, — דאָ איז דער צענטר פונם יידישן שול-וועזן, פון דעם טעאַטער אין פּוילן, אין וואַרשע אַרבעטן פאַרלאַגן, אַרום וועלכע עס קאָנצענטרירן זיך די בעסטע יידישע שרייבער פון גאַר דער וועלט, און וועלכע פּראָדוצירן ביכער פאַר כמעט אַלע יידישע קיבוצים. און דערביי באַגעגענען אַלע אונזערע קולטור-באַמינגען די גרעסטע שוועריקייטן און שטערונגען מצד דער רעגירונג, שטאַט-פאַרוואַלטונגען, קולטורעל-געזעשאַפטלעכע

אינסטיטוציעס, ווי אויך מצד דער פוילישער פרעסע, אויך פראַנגרעסי-
ווער און אַפילו סאַציאַליסטישער. מיר, מיט אַלע אונזערע קולטור-
ראַנגלענישן, ווערן פסדר און באַוווסטזיניק באַקעמפט, און אין בעסטן
פאַל — פאַרשוויגן. קענען מיר דאָך עד-היום נישט אויספועלן, למשל,
ביי דעם סאַציאַליסטישן פ. פ. ס. ישן „ראַבאָטניק“ אַ טרוקן שורה'צ
(נאָר איין פעטיט-שורה'ע) צווישן דעם אַלגעמיינעם רעפערטואַר פון
די טעאַטערן און קינאָס. דער טעאַטער-לאַקאַל, ווו עס שפילט אַ דריט-
ראַנגיקער פוילישער טעאַטער, ווערט פינקטלעך פאַרנאַטירט, און אויב
אין דעם זעלבן טעאַטער-לאַקאַל שפילט אויף מאַרגן אַ גוט-קינסטלע-
רישער יידישער טעאַטער, ווערט ער דאָרט גלייך עקשנותדיק אויס-
געשטראַכן, אונזער גאַנץ יידיש לעבן און שאַפן ווערט ממש באַיקאַ-
טירט אַפילו דורך די בעסטע פוילישע, פלומרשט-ראַדיאַקלע שרייבער,
אויך דורך מיטגלידער פון דער איין שוועסטער-אַרגאַניזאַציע—פען-קלוב.
מוז דעריבער אונזער אַנטייל אין דעם היי-יאַריקן אינטערנאַ-
ציאָנאַלן פען-קאָנגרעס אין וואַרשע זיין וואָס-מער אַקטיווער, אַרגאַני-
זירטער, אַנזעעוודיקער, אַז אַפילו די, וואָס ווילן אונז נישט באַמערקן
און ווילן אונז פאַרשטעלן פאַרן פרעמדן אויג און אויער, זאָלן אונז
זעען און הערן און נישט קענען פאַרהוילן און איגנאַרירן.
די אויפגאַבן פון דעם יידישן פען-קלוב זענען איצט, מער ווי
ווען-עס-איז, זייער גרויס, און די פאַראַנטוואָרטלעכקייט פון די יידישע
דעלעגאַטן אויפן פען-קאָנגרעס איז גאַרנישט אַפצושאַצן.
מיר דאַרפן אָפן און ווירדיק פירן די פאָליטיק פון דעם יידישן
פען-קלוב אויף דעם אינטערנאַציאָנאַלן קאָנגרעס אין וואַרשע.

אַרײַע נטאַציע

4 אַרײַענטאַציע, — דאָס איז דאָס נייע וואָרט, וואָס מען הערט איצט אָפּט אין די לײטעראַרישע קרייזן. אויף וועמען דאַרף זיך אַרײַענ-טירן דער שרייבער ביים שאַפן זיינע ווערק? וואָס איז די אַרײַענ-טאַציע פאַר דעם קינסטלער ביים אויסקלײבן טעמעס, ביי זיין צוגאַנג צו דעם קינסטלערישן שאַפן?

זאָגן אייניקע, אַז אַרײַענטאַציע פאַר אַ קינסטלער הייסט פאַר-שקלאַפונג, הייסט זיין משועבד צו זייטיקע, פרעמדע כוהות, וועלכע לײגן נישט אינם שרייבער גופאַ, הייסט שרייבן לױט פרעמדע אָנוויי-זונגען, לױט זייטיקע באַשטעלונגען, — וואָס עס איז פאַר אַ קינסטלער אַ טויט-קלאַפּ, דערנידעריקט אינגאַנצן זיין מהות און אייגנאַרטיקייט און דערפירט אים בלױז צו אַן אויספירער פון פרעמדע פאַרלאַנגען און באַגערן.

זאָגן אַנדערע, אַז אַרײַענטאַציע פאַר אַ קינסטלער מיינט דער קאַנטאַקט מיט דעם לעבעדיקן לעבן, מיט די אויפגאַבן און פליכטן, וואָס דאָס לעבן שטעלט דעם קינסטלער. אַרײַענטאַציע אויף די גערעכטע סאַציאַלע אָדער נאַציאָנאַלע כוהות און געראַנגלענישן, וועלכע קומען פאַר אַרום, איז אַ נויטווענדיקע זאַך, און נאָר דער קינסטלער, וואָס ווערט געטריבן פון די אַרומיקע שאַפנדיקע כוהות און ווערט דורך זיי סטי-מולירט צום שרייבן, — נאָר אַט דער קינסטלער איז גרויס און האָט אַ באַדייטונג פאַר דער צייט און פאַר דער לײטעראַטור.

די פראַגע וועגן אַרײַענטאַציע איז די טעג געווען אַ טעמע פאַר אַ ברייטערן שמועס אין וואַרשעווער יידישן פען-קלוב. די הויפט-רעדנער אויף דעם וויכוח זענען געווען ש. ניגער און י. אַפאַטאַשו, און אַז די טעמע איז נישט בלױז אַ טעאַרעטישע, — האָט באַווירן די הייסע דעבאַטע, וואָס האָט זיך אַנטוויקלט אַרום אַט דער פראַגע. עס זענען פאַראַן פאַרשיידענע מדרגות אין דער אַרײַענטאַציע

פונם קינסטלער אויף דעם לעזער. פאראן קינסטלער, וועלכע זענען אין זייער מהות געקניפט און געבונדן מיט געזעלשאפטלעכע פראבלע-מען, זיי ווערן געשטויסן פון געזעלשאפטלעכע טענדענצן, און עס איז אין זייער נאטור צו באַרירן די לעבעדיקע אינטערעסן פון דער צייט. פאַר אָט דעם שרייבער מיט געזעלשאפטלעכע אימפּולסן איז די אַריענטאַציע אויף דעם לעזער נישט קיין קרבן, נישט קיין פאַרמי-נערונג פון זיין טאַלענט, נאָר דאָס נאַטירלעכע אויסלעבן זיך אין דער סביבה און אין דעם אינטערעסן-קרייז, וואָס איז אים נאָענט און אייגן.

שלעכט איז אָבער מיט יענעם שרייבער, וואָס פירט זיך אין זיין לעבן און אין זיין שאַפן זיין אייגענעם חשבון, זעט וועלטן און נעמט זיי אויף פון זיין אייגענעם קוק-ווינקל, — פאַר אָט דעם קינסט-לער איז די אַריענטאַציע אויף דעם לעזער באַמט אַ סדום-בעטל, אין וועלכן ער דאַרף זיין טאַלענט קירצן, קאַלעטשען. פאַרלאַנגען פון אָט דעם סביעקטיוון קינסטלער, ער זאָל כסדר און אָן אויפהער גיין אין אַלגעמיינעם שאַפן, הייסט מאַכן אַן אַטענטאַט אויף זיין לעבן, הייסט באַרויבן ביי אים דאָס טייערסטע, וואָס ער פאַרמאָגט, הייסט פאַר-קריפּלען אים.

צווישן אָבער אָט די צוויי עקסטרעמען זענען דאָ קינסטלער, וועלכע זענען נישט דורכויס באַשאַנקען מיט געזעלשאפטלעכע אימ-פּולסן און טענדענצן, אָבער זיי זענען אויך נישט אינגאַנצן און דורכויס פאַרטיפּט און פאַרטראַגן אין זיך, מיט אייגענע וועלטן און אייגענע לעבנס. פאַראַן קינסטלער, וועלכע זענען עלויל און מסוגל זיך צו באַהעפטן מיט דעם אַלעמען, וואָס אַרום, צו ווערן אַדורכגע-דרינגען מיט לעבנס-אינטערעסן און צו ווערן געטריבן דורך סאָציאלע און נאַציאָנאַלע פאַקטאָרן.

איז ווי מיט אָט די שרייבער ? קאָנען מיר פאַרלאַנגען פון זיי אינטערעס, אויג און אויער, האַרץ און געפיל פאַר דעם לעבעדיקן, צאָפּלדיקן לעבן ?
געוויס יאָ !

און באַזונדערס דאַרפן מיר עס פאַרלאַנגען פון דעם יידישן שרייבער, וועלכער מוז און דאַרף זיין אויסגעבונדן מיט דעם אַרומיקן לעבן, דאַרף אַריינדריינגען אין די טיפענישן פון דעם יידישן טראַג-גישן לעבן, אין אַלע זיינע פריידן און ליידן, אין זיין חורבן און

אויפבויר, — אַנדערש האָט זיין שרייבן קיין זין און קיין ווערט נישט, אַנדערש שאַפט ער ערגעץ אויף דער לבנה. יעדער דענקענדיקער ייד, יעדער פון צו זיין אַ ייד, פון אויסקעמפן אַן אַרט פאַר דעם עקאָנאָ-מישן און קולטורעלן אויסלעבן זיך אַלס ייד אין דער אַרומיקער פיינטלעכער, נישט-גינסטיקער סביבה, וועלכע פאַרמאָגט שטערונגען, וועלכע טוט אַלץ, ווי אויף צו להכעיס, אים צו אַסימילירן, צערייבן צווישן די שווערע מיל-שטיינער, וואָס דאָס לעבן שטעלט צו אומע-טום און אין יעדער צייט.

יעדער ייד, — דער קליינבירגער, צי דער אַרבעטער, דער האָרע-פאַשניק, צי דער אינטעליגענט — מוז זיין אַקטיוו, מוז האָבן פאַר זיך קלאַרע אויפגאַבן אין זיין לעבן, מוז זיין באַוווסטויניק און קלאַר-זעוודיק, אַנדערש איז ער נישט בכוח זיך צו האַלטן קעגן די אַלגע-מיינע שטראָמען, וועלכע פליסן פון אַלע זייטן אים איינצושלינגען. און אויב ער איז שוין פאַרטיק מיט זיך, אויב ער אַליין איז שוין גענוג „געקאָוועט“ און באַוואַרנט פון די אַלע אויסערלעכע פּאָחות, וועלכע לאַקערן אויף אים — איז ער נישט פאַרטיק מיט זיין קינד, מיט זיין שטוב, מיט זיינע אַרומיקע, וועלכע ער קאָן יעדע וויילע פאַרלירן און אויף אייביק.

דער גורל פון דעם היינטיקן ייד, הן פון דעם יחיד און הן פון דעם קיבוץ, — אַלציינס אין פּוילן, צי אין לעטלאַנד, אין מעקסיקע, צי אין קובע, אין וואַרשע, צי אין סקערניעוויץ, אין יאַהאַניסבורג צי אין פּינסק — דער גורל פון דעם ייד איז צו שטיין אויף דער וואַך און אין פּוילן באַוואַפנטן צושטאַנד און צו זיין שטענדיק גרייט צו שיצן און צו באַשירמען די אייגענע עקאָנאָמישע און קולטורעלע פּאָזיציעס — אויב נישט, ווערן זיי אַרויסגעריסן פון אונזערע הענט, אויב נישט, גייען זיי איבער צום שוואַ.

און אויב אַזוי איז דער גורל פון יעדן איינעם, זייטיקן און שטיילן מענטש, פון דעם „אומבאַקאַנטן זעלנער“, איז ווי באַדאַרף שוין זיין די פליכט און די ראָלע פון דעם שריפטשטעלער, וועלכער איז באַרופן צו רעדן צום פּאָלק, צו זען זיין לעבן און נויט, אויפצוודעקן זיין נעכטן, זיין היינט און מאָרגן? קאָן דען און מעג דען אַ יידישער שרייבער (מער ווי וואָסער ס'איז אַנדערער שרייבער) הענגען ערגעץ אין דער רופטן, זיין נישט-פליישיק נישט-מילכיג און קיין שייכות

נישט צו האָבן צו די אַלע זאָרן, פּלאַגן, צו די ראַנגלענישן, מאַטעריעלע און גייסטיקע, וועלכע עס מאַכן-דורך און עס מוזן דורכמאַכן די יידישע פּאַלקס-מאַסן אומעטום, וווּ דער שווערער אָדער גרינגער גורל האָט זיי נאָר פאַרוואָרפן? אויב דער יידישער קינסטלער זעט נישט און שפירט נישט דאָס אַלץ, וואָס עס טוט זיך אַרום אים, אויב עס אַרט אים נישט, אויב עס ווערט נישט קיין שטאָף פאַר זיין שאַפן און עס רעגט אים נישט אָן. אים און זיין ווערק (אַלציינס, צי דאָס ווערק איז פון דעם היינטיקן לעבן אָדער פון דעם פאַרגאַנגענעם), — איז מיט אַט דעם שרייבער שלעכט, האָט ער נישט קיין זכות-הקיום.

דאָס מיינט נישט, אַז דער קינסטלער דאַרף ווערן פּובליציסט, דאַרף גלייך דאָס געשעענע פאַרפיקסירן אין זיינע ווערק. מיר מיינען אויך נישט, אַז מען דאַרף שרייבן ווערק אויף באַשטעלונג, אויף אַנגע-געבענע טעמעס. דורכויס-טענדענציעזע ווערק האָבן קיין ווערט און האַפט נישט. אַזעלכע ווערק לעבן זעלטן איבער דעם מאַמענט, דעם טאָג. אָבער ווערק מיט טענדענצן זענען וויכטיק. יעדעס גרויס ווערק האָט און דאַרף האָבן טענדענץ. די טענדענץ דאַרף אָבער זיין פון דעם כאַראַקטער און ווערט, אַז עס זאָל קאָנען בלייבן לעבן און זאָל נישט וועלן און אָפּוועלן מיט דעם מאַמענט, מים דעם סעזאָן.

אַריענטאציע אויף דעם לעזער — אויב עס שטאַמט נישט אַרויס פון די אייגענע טיפענישן פון דעם קינסטלער און פון די וויכטיקע באַדאַרפענישן און געראַנגלענישן פון דער צייט און פון דער תקופה, — אויב עס איז בלוז קאַפּריז און באַפעל פון אויבן, פון דער פאַרטיי, פון דער רעזאָלוציע, דאָן איז עס געוויס שלעכט. אָבער אַריענטאציע אויף דעם לעבעדיקן געראַנגל פון די פּאַלקס-מאַסן, אַריענטאציע אויף די ליכט און שאַטן, ליידן און פריידן פון דעם לעבן, איז אַ געוונטע און נאַטירלעכע זאַך, און וויל איז צום קינסטלער, וואָס זעט און הערט וואָס עס טוט זיך אַרום און וואָס קאָן פאַרקערפערן דאָס אַלץ אין זיינע ווערק, — מעגן אַפילו די ווערק נישט זיין געבונדן גראַד מיט די ארומיקע געשעענישן פון דעם היינטיקן טאָג.

דער קינסטלער דאַרף זיין געבונדן מיט דער ערד. זיין אַריענ-טאַציע דאַרף זיין אויף דעם לעבעדיקן לעבן, אויף די פּראַגרעסיווע, הומאַניטאַרע כוחות פון גאָר דער מענטשהייט.

יידישע ליטעראַטור און יידישע געשיכטע

מיר דארפן זיין דאנקבאר י. אָפּאָטאָשן, איינעם פון די באַדייטנדיקסטע שאַפער פון אונזער היסטאָרישן ראַמאַן, וואָס ער האָט אויפגעהויבן די וויכטיקע פראַגע וועגן דעם היסטאָרישן ראַמאַן אין דער יידישער ליטעראַטור. עס איז אינגאנצן ריכטיק, אַז אונזער געשיכטע פאַרמאָגט קאָלאָסאַלע אוצרות, ווונדערבאַרע קוואַלן פאַר דעם קינסטלער. וווּ אַ טראַט — יידישע טראַדיציע, וווּ אַ בליק — יידישע קולטור. אָבער דאָך האָט דער פריערדיקער יידישער קינסטלער ווייניק זיך באַהאַפּטן מיט דעם רייכן געשיכטלעכן לעבן.

מיט וואָס קאָנען מיר עס דערקלערן, וואָס דער אומגעהייער-רייכער געשיכטלעכער שטאָף איז ביז דאָ נישט לאַנג אַדער גאָר ווייניק אַדער אינגאנצן נישט אויסגענוצט געוואָרן דורך דעם יידישן קינסטלער? האָט דער יידישער קינסטלער נישט געהאַט קיין אינטערעס פאַר דער יידישער געשיכטע? האָבן צו זיין האַרץ נישט גערעדט די גרויסע יידישע היסטאָרישע געשטאַלטן?

די תשובה איז: דער פריערדיקער יידישער קינסטלער איז גע-קומען צו דער יידישער שפראַך מיט דעם ווילן בלויו אָפּצושפּיגלען טריי דאָס אַרומיקע לעבן, אויפדעקן די טונקעלע זייטן זיינע, אויפ-ווייזן פאַר אַלעמען זיינע חסרונות און דערביי אונטערשטרייכן, אַז אַזוי דאַרף נישט זיין. די ליטעראַטור האָט באַדאַרפט נאָר אויפקלערן דעם פשוטן יידישן המון, אַז זיין לעבן איז נישטיק און פאַרוואַרלאָזט, און אַז ער דאַרף עס ענדערן צום בעסערן, צום גוטן. דערצו האָט דער יידישער קינסטלער געזען פאַר זיך ויין „זשאַרגאַנישן“ לעזער, וואָס איז געווען אין זיינע אויגן זייער אַ באַגרענעצט באַשעפּעניש, צו וועמענס גוסט און גייסט מען דאַרף זיך אַראָפּלאָזן און אַראָפּנידערן פון די אייגענע הויכן.

זייער כאַראַקטעריסטיש זענען די ווידוי-ווערטער פון אַברהם

גאָלדפאָדן אין זיין „אויטאָביאָגראַפיע“, ווו ער שטעלט זיך אָפּ אויף דעם
 נידערדיקן ניוואַ פון זיינע ערשטע „שמענדריק“־פּיעסעס, — ווי ער אַליין
 דריקט זיך אויס מיט ביטול וועגן דעם ערשטן פּעריאָד פון זיין דראַ-
 מאַטורגישן שאַפן: „...סטייטש, איך, וואָס ביי מיין עלפטן יאָר האָב
 איך אָנגעשריבן אַ העברעיִשן שיר און האָב געקענט תּוֹך פּמעט
 אויסווייניק, האָב דען נישט געקענט נעמען אַ ביבלישן סיוושעט, ווי
 צום ביישפּיל: „יוסף מיט זיינע ברידער“, „שמשון הגבור“, „שאוֹל און
 דוד“ און דאָס גלייכן. — פּאַרטיקע ביבלישע טעמעס פאַר מיין יידישער
 בינע? וואָס־זשע איז גאָר „שמענדריק“? — די שפּעטערע דורות, וועלכע
 קענען נישט מיין ביאָגראַפיע, וואָלטן דאָך אין אמתן געקענט מיינען,
 אַז „שמענדריק“ האָט געוויס געמוזט אָנשרייבן אויך אַזאַ גראַבער
 נאַרישער יונג ווי שמענדריק... איך, וואָס האָב שוין דעמאָלט דורכ-
 געלערנט די גאַנצע יידישע געשיכטע פון ד׳ר יאַסט, און דורכגעלעזן
 פיל פּראַכטפולע גאַוועלן פון „פּיליפּואַנס צייטונג דעם יידענטום“ און
 פיל אנדערע, האָב איך דען נישט געקענט באַאַרבעטן אינטערעסאַנטע
 סיוושעטן פון דער יידישער געשיכטע? — איך האָב דעמאָלט שוין דאַנג
 געוויסט פון „הריסות ביתר“ און אויך די תּלמודישע לעגענדע פון
 „חולדה ובור“, פון וועלכער איך האָב שפּעטער באַאַרבעט מיין
 „שולמית“, — זאָל גאָר פּלוצים אַרויס גאָר מיט „שמענדריק“? ... וואָס-
 זשע איז מיר עפעס גאָר איינגעפאַלן אַ מין „שמענדריק“... דער תּירוץ
 איז: „עבדים היינו!“, איך בין געווען אַ שקלאַפּע פון די אומשטענדן
 פון דער צייט, פון די דעמאָלדיקע טעאַטער־באַזוכער און די רויע
 קרעפטע... פאַר אַן עולם, וואָס שמענדריק איז נאָך געווען צו הויך
 פאַר זיין אַנטוויקלונג... האָב איך דעמאָלט געזאָלט פאַרפּאַסן היסטאָרישע
 קאָסטיומירטע אָפּערן? —...“ אין אַ צווייטער „אויטאָביאָגראַפיע“ שרייבט
 גאָלדפאָדן ווידער וועגן דעם, אַז „ער איז געצווונגען געווען קעגן
 זיין ווילן און טראַץ זיינע קענטענישן זיך אָפּצוגעבן און זיך בלאַמירן
 מיט אַזעלכע קינדערישע שפּילן (ווי „שמענדריק“ אָדער „ני בע, ני
 מע“), אין דער צייט, וואָס פאַר אים איז „געשטאַנען אָפּן די ביבל
 און די יידישע געשיכטע מיט פּאַרטיקע סיוושעטן, ווי „יוסף מיט די
 ברידער“, „שלמה המלך“, „חשמונאים“, „ר' יהודה הלוי“, „דוד אֶל־רואי“,
 „ר' עקיבא“, „בר־פּוכבא“ און אנדערע.

אַט די ווערטער פון א. גאָלדפאָדן זענען כאַראַקטעריסטיש נישט
 פּלויז פאַר אים, נאָר אויך פאַר גאַנצע דורות יידישע שרייבער, וועלכע

האָבן געשריבן יידיש און געשאַפן ליטעראַטור נישט פאַר זיך, נאָר פאַר אַ לעזער פון אַ נידעריקערער מדרגה. האָט דאָך י. ל. גאַרדאַן, דער שאַפער פון דער היסטאָרישער פּאָעמע אין העברעיִש (בין שני אַריות, „צדקיהו בבית הפקודות“, „אהבת דוד ומיכל“ א. א.), אויף יידיש געשריבן בלויז אַ „שיחת חולין“, — אַ ביכל לידער צום צייט-פאַרטרייב, ווי ער אַליין אַטעסטירט זיינע יידישע לידער.

די באַציונג צו דער יידישער שפּראַך און די פאַרשטעלונג וועגן דעם יידישן לייענער און זיין געשמאַק — האָבן קלאַר באַשטימט דעם כאַראַקטער פון דער ליטעראַטור, וואָס דאַרף דורך דעם שרייבער גע-שאַפן ווערן: נישט גיין אין הויכע היכלות אַריין, נישט לאָזן זיך אין ווייטע ווייטקייטן, נאָר דערלאַנגען פשוטע שפייז פאַר זיין פּראַסטן גומען. היסטאָרישע טעמעס, געשיכטלעכער שטאָף — דאָס איז נישט קיין ענין פאַר דעם עם-האַרץ, ער וועט עס נישט קאָנען פאַרדייען...

ערשט מיט דער נייער באַציונג צו יידיש און מיטן אָנקום פון נייע שיכטן יידישע לייענער האָט זיך געענדערט דער צוגאַנג פונם יידישן שרייבער צו דער יידישער ליטעראַטור און צו דעם שטאָף, וואָס ער דאַרף באַהאַנדלען. אַט דער נייער צוגאַנג האָט זיך געלאָזט פילן ביי פּרזן, נאָך איידער ער איז אויפגעטראָטן פאַר דעם יידישן לעזער מיט זיין ערשטער געדרוקטער זאַך אין יידיש („מאָגיש“), ער איז אויסגעדריקט אין די בריוו, וואָס פּרץ האָט געשריבן אין 1888 צו שלום-עליכמען „איינער ווילן און שטרעבן איז צו שרייבן צוליבן עולם... און איך שרייב צוליב זיך... און אויב איך דערמאָן מיך אַמאָל אָן דעם לעזער, איז ער פון אַ העכערער מדרגה“ א. א. וו. ...

מיר קאָנען שוין אויסרעכענען אַ סך יידישע ווערק אויף גע-שיכטלעכע טעמעס, וועלכע זענען די לעצטע צוויי-דריי צענדליק יאָרן געשאַפן געוואָרן ביי אונז. דאָס איז אַ טעמע פאַר אַן אַרבעט, וואָס דאַרף געמאַכט ווערן. דורך די פאַרשיידענע געשיכטלעכע ווערק וועט זיך לאָזן אָנווייזן אויסן וואָס פון דעם יידישן שאַפן, הן אין דער טעמאַטיק, הן אין איכות פון די ווערק, און בעיקר וועגן דער לחלוטין-נייער אויפמאַסונג פון אונזער פאַרגאַנגענהייט און געגנוואַרט, — ווייל דורך דעם אויפשטייג פון דער געגנוואַרט וואַקסט אויס אויך פאַר אונז די פאַרגאַנגענהייט.

מיר האָבן געשיכטלעכע ווערק — פּאָעמעס, דראַמעס און ראַמאַ-ען, — אין וועלכע דער שרייבער איז געווען בלויז זאַמלער. מער

זאמלער ווי קינסטלער, מר עטנאָגראַף ווי דיכטער. דער שרייבער איז געקומען צום געשיכטלעכן שטאַף און האָט אים נישט געקאָנט באַהערשן, נישט געקאָנט אים פונסניי באַלעבן, נישט בכוח געווען צו שאַפן אים לויט זיין, קינסטלערס, מאָרם און געשטאַלט. אָט די ווערק זענען בעיקר עטנאָגראַפישע זאמלונגען, אָפט ווי אַרכעאָלאָגישע אויסגראַבונגען, וועלכע זענען דערלאַנגט אין אַ פאַרקילטן, פאַרשטיינערטן און אָפּט-מאַל—וואָס עס איז נאָך ערגער—אין אַ בוטאַפּאַרישן, ביליק-רעקוויזיטשן כאַראַקטער און אויסזען. די געשיכטע ווערט ביי זיי אַ פאַפירענע, אַ פאַרפלאַכטע, אַ קינסטלעכע.

פאַראַן אויך געשיכטלעכע ווערק, צו וועלכע דער מחבר טרעט צו מיט באַשטימטע פּונות, מיט פאַרטיקע פּראָבלעמען, וועלכע ער פּרוּווט סתּם אַנקליידן אויף היסטאָרישע פיגורן, און ער קימערט זיך ווייניק, צי אָט די פּראָבלעמען-בושים זענען אָנגעמאַסטן אויף יענע העלדן. אים גייט דער עיקר אין זיינע אידעען, וועלכע ער וויל אַדורכ-פירן דורך די געשיכטלעכע געשטאַלטן. און אָפּטמאָל ריידן אַרויס די היסטאָרישע געשטאַלטן היינטיקע ווערטער, זיי ראַנגלען זיך פאַר מאַדערנע פּראָבלעמען. אין אָט די ווערק קומט נישט-אויף די געשיכטע אין אַ נייער ליכט, נאָר מען וואַרפט אונטער די געשיכטע אונזער היינטיקע אומשטענדן, מען רייסט אַרויס געשיכטלעכע פּערזענלעכקייטן פון זייער אייגנטלעכע סביבה און לעבן. און אָנשטאַט אויפלעבן פאַר-לאַנגענע תקופות, טויט מען זיי אָפּ, פאַרליטעראַרישט מען זיי.

י. אָפּאַטאָשו האָט זייער ריכטיק און טרעפּלעך באַצייכנט דעם כאַ-ראַקטער פון דעם נייעם געשיכטלעכן ראַמאַן, וועלכער דאַרף זיך אינגאַנצן אָפּשיידן פון די פּריער-אויסגערעכנטע מינים היסטאָרישע ראַמאַנען: „מיר לעבן מיט דער פאַרגאַנגענהייט, שעפן דאָרט פּאָחות, געפינען יעדעס מאָל נייע פּאָחות, וואָס וואַרפן ליכט אויף אונזער צו-קונפּט“. און, אויב מיר האָבן ליב אונזער פאַרגאַנגענהייט, איז עס שטענדיק פאַר איר אינערלעכער העראַישקייט, פאַר די אידעאלן, וואָס מיר געפינען דאָרט, זעלטן פאַר די אויסערלעכע בילדער—דאָס שוואַכסטע אין יעדער היסטאָרישער דערציילונג. מיט די ווערטער האָט י. אָפּאַטאָשו געגעבן אויך די באַצייכענונג פון זיינע אייגענע וויכטיקע היסטאָרישע ראַמאַנען.

נישט טרוקענע, כאַראַניקאַלישע באַשרייבונגען פון דער געשיכטע, און נישט פאַלש-אָנגעקליידטע היינטיקע פּראָבלעמען אויף פאַר-

צייטיקע גופים און געראנגלענישן, — דאָס איז דאָס נייע, וואָס מיר באַמערקן איצט אין די מאָדערנע געשיכטלעכע ווערק, וועלכע זענען ביי אונז געשאַפן געוואָרן. די געשיכטע, די באַשטימטע תקופות אין דער געשיכטע, די דערהויבענע מאַמענטן, אין וועלכע עס האָבן זיך אויפֿגעקליבן ליכט און שאַטן, ליידן און פריידן, אויפֿגאַנגען און אָפֿגאַנגען און וועלכע האָבן געבראַכט צו וויכטיקע אויפטרייסלונגען, די גרויסע געשטאַלטן, וואָס האָבן זיך אין אָט דעם געוואַלדיקן געראַנגל אַרויס־באַוויזן, די געשטאַלטן, וואָס האָבן אין זיך און אויף זיך קאַנצעני־טרירט די אַלע קלעפּ, די אַלע מעלות און חסרונות, דאָס פּאָזיטיווע און נעגאַטיווע פון זייער צייט, — דאָס אַלץ דאַרף דער קינסטלער אויפֿנעמען אין דער גאַנצער ברייט און טיף, און דערביי נישט זיין קיין קנעכט צו דעם שטאַף, נישט זיין אונטערגעוואָרפֿן אים, נאָר אדרבא, באַהערשן אים און דערהויבן צו אַ הויכער דיכטערישער מדרגה.

פּרץ האָט אַמאָל געשריבן: „די געשיכטע דאַרף קיין ליגן נישט זאָגן, אָבער נישט אַלץ פּאַרצייילן, ווייל אַלץ איז דער גרעסטער ליגן, ווייל נישט אַלץ איז דער מענטש. פּאַרטערטירט דאַרף ווערן נאָר דאָס כאַראַקטעריסטישע, דאָס עכטע, נישט דאָס צופֿעליקע, וואָס געהער גאָר נישט צום מענטש.“ דאָס האָט פּרץ געשריבן וועגן די זכרונות פון זיין אייגענער פּאַרגאַנגענהייט, אָבער דאָס פּאָזט זיך אויך זאָגן וועגן געשיכטלעכער פּאַרגאַנגענהייט בכלל. דער קינסטלער דאַרף קיין ליגן נישט זאָגן וועגן אַ באַשטימטער געשיכטלעכער עפּאָכע, אָבער ער דאַרף און ער איז נישט מחויב אַלץ און פינקטלעך צו דערצייילן. דאָס עכטע, דאָס כאַראַקטעריסטישע דאַרף אויפֿגעפּאַסט ווערן. דאָס הער־ראַישע, דער כּוּח־תּ-געראַנגל, דאָס טראַגישפּוילע און אויסטערלישע פון יעדער תקופה דאַרף דורך דעם קינסטלער באַלויכטן ווערן אין העלער שייך פון זיין דיכטערישן באַוואוסטזיין און קינסטלעריש באַאַרבעט ווערן אין נייער פּאַרם און געשטאַלט. די געשיכטלעכע תקופה דאַרף ביי דעם קינסטלער נישט אַרעמער ווערן, נאָר אדרבא — רייכער און דערהויב־בענער ווערן. די געשיכטע דאַרף צוגעטראַגן ווערן נישט ווי אַ פרעמדע, לאַנג־פּאַרשטאַרבענע, אַוועקגעאַנגענע זאַך. דורך דעם קינסטלער דאַרף די פּאַרגאַנגענהייט ווערן פּונסניי גענוואָרט. די פּאַרגאַנגענהייט דערהויבט די גענוואָרט, מאַכט זי אינטערעסאַנטער, רייכער, גייסטרייכער.

„אַ היסטאָרישער ראַמאַן — זאָגט אָפּאַטאַשו — וויקלט פאַר אונז פּונאַנדער אַ תקופה, צייגט אָן וואָס פאַר אַ כּוּח־תּ פון דער פאַר-

גאנגענהייט עס אינטערעסירן אונז און ממילא לעבן אין אונז. אָט דאָס איז געווען דער נייער צוגאַנג פון די היינטצייטיקע יידישע וויכטיקע קינסטלער צו זייערע געשיכטלעכע ווערק, און דאָס איז געווען אייגנטלעך דער סטימוֹל פאַר די היסטאָרישע ראַמאַנען, מיט וועלכע י. אָפּאַטאָשו האָט באַרייכערט די יידישע ליטעראַטור.

די געשיכטלעכע ווערק פון שלום אַש („קידוש השם“, „כישוף-פאכערין פון קאסטיליען“, „מאראנען“), פון ה. לייזיק („דער גולם“), פון דוד פינסקי („אַלעקסאַנדער און דיאַגענעס“ א. א.), פון י. אָפּאַטאָשו („אין פוילישע וועלדער“, 1863), פון פרץ הירשביין, א. לעיעלעס, אהרן צייטלין, א. קאציונע, פ. היילפערין א. א. — אָפּגעזען פון אַ ריי חסרונות, וואָס מ'קאָן אויסזעצן וועגן דעם אָדער יענעם ווערק — זענען גאָר אַ נייע אין דער יידישער ליטעראַטור. נישט נאָר וואָס די יידישע געשיכטע איז אויפגעקומען פאַר אונז אין אַ נייעם, דער-הויבענעם אויסזען, נישט נאָר וואָס געשיכטלעכע געשטאַלטן זענען אויפגעוואָקסן פאַר אונז אין אַ נייער גרייס, אויך אונזער געגנוואָרט איז דערהויבן געוואָרן דורך דער ניי-אויפגעפאַסטער פאַרגאַנגענהייט. מיט אונזער פאַרגאַנגענהייט איז אויך נתעלה געוואָרן אונזער יידישע ליטעראַטור און דער יידישער קינסטלער. יעדער איינער פון די קינסטלער-דיכטער האָט געשטריטן מיט דעם געשיכטלעכן שטאַף, מיט נייע מאַטעריאַלן, מיט נייע סיטואַציעס און — זיי בייגעקומען.

די יידישע געשיכטע, וואָס איז פרעמד געווען דעם יידישן קינסטלער, האָט באַקומען אַ תיקון דורך דער באַהעפטונג פון דער געגנוואָרט מיט דער פאַרגאַנגענהייט.

דער שידוך פון דער יידישער ליטעראַטור מיט דער יידישער געשיכטע האָט עולה-יפה געווען.

נייע צעשפליטערונג פון אינזערע שאפנדיקע פוחות

יין שום אנדער פאלק שטעלט נישט צו די פארשיידענע ליטע-ראטורן און פרעסע אזוי פיל שרייבער און זשורנאליסטן, ווי דאָס יידישע פּאָלק. די צאָל יידן, וואָס אַרבעטן איצט אין פרעמדע ליטעראַטורן און אין דער פרעמדער פרעסע, איז פיל מער פון דער צאָל יידן, וואָס אַרבעטן אין דער יידישער פרעסע און ליטעראַטור. אונזער עקספּאָרט שטייגט פיל מאָל אַריבער דעם אייגענעם, אינעווייניקסטן געברויך. פאַר אַ מלוכהשן האַנדלס-באַלאַנס איז עס געוויס אַ ברכה, וואָס נישט איין לאַנד וואָלט זיך עס געוונטשן. אָבער אין דער גייסטיקער וועלט פון אַ פּאָלק איז עס אַ גרויסער אומגליק, וואָס דראַט מיט אַ קאָטאָסטראָפּע די אייגענע פּאָלקס-אוצרות.

מען וואָלט באַדאַרפט אַוועקוועצן ביים יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט אַ קאָלעגיע פון „בוכהאַלטערן“, וועלכע זאָלן אויסרעכענען די קאָלאָסאַלע „גאַלד-אוצרות“, וואָס ווערן אַריבערגעפּעקלט פון אונזערע אוצרות אין דער וועלט אַריין. אַנשטאַט די אַלע „גאַלד-אוצרות“ פאַר-בלייבן אָפּטמאַל ביי אונז ווערטלאָזע פּאַפּירלעך, און אונזער גייסטיקער באַלאַנס שטימט דערנאָך נישט. וואָלט מען אפשר געזוכט שטרענגערע מיטלען ווי צו פאַרהיטן אַט דעם שטענדיקן „גאַלד-אָפּפּלוס“...

צוריק מיט אַ דרייסיק יאָר האָט אַ דייטש-יידישער שריפטשטעלער אַדאָלף קאַהוט אַרויסגעגעבן אַ גרויס בוך „באַרימטע איזראַעליטישע מענער און פרויען“ (דערשינען אין דייטש 1900 און איבערגעזעצט דערנאָך אין פאַרשיידענע שפּראַכן), וווּ ער האָט צוגעפּונדעט אַלס די לעבנס-באַשרייבונגען און געגעבן כאַראַקטעריסטיקעס פון די באַרימטע יידישע מענער אין דער קולטורעלער וועלט אויף פאַרשיידענע געביטן. א. קאַהוט איז געווען שטאַרק צופּרידן פון דעם פּאַקט, וואָס מיר, יידן, האָבן אַרויסגערוקט אזוי פיל גרויסע מענער. אָפּטמאַל האָט ער אַפילו אייניקע קריסטן „מגייר געווען“, געוואָלט דערמיט שטאַרקן

אונזער אָנווען אין דער וועלט און אזוי-ארום צו באַקעמפן דעם אַנטי-סעמיטיזם. יידן, הייסט עס, זענען גאַרנישט אזוי שלעכט, אדרבא, נאָט זעט: דער איז אַ ייד, יענער איז אַ ייד!

איצט האָט זיך די לאַגע שטאַרק געענדערט. די וועלט איז שוין נישט אזוי אומוויסנד בנוגע צו יידן, און אויב עמעץ איז דאָך אַן אַנטיסעמיט, וועלן אים נישט העלפן קיין באַווייזן, אַז מיר זענען גוט און פיין און קולטורעל. אדרבא, דער יידן-פיינט וואָלט זייער גערן געווען, אַז יידן זאָלן זיין פאַרטראַטן אין די אַרשיידענע ווי-סנשאַפט- און קונסט-צווייגן וואָס-ווייניקער.

אויף היינט צו טאָג איז עס פאַר אונז מער אַן אינערלעכע פראַגע. עס איז אַ וויכטיק פראַבלעם, וואָס איז נוגע אונזער אייגן יידיש לעבן אין דער געגנוואַרט און אונזער ווייטערדיק לעבן אין דעם און אין יענעם לאַנד אין דער צוקונפט.

ביז גאַר נישט לאַנג האָבן מיר געצאָלט גאַנץ-באַדייטנדיקע „צינזן“ די גרויסע ליטעראַטורן—דער דייטשער, פראַנצויזישער, ענגלישער, רוסי-שער, וועלכע זענען די גרויסע, מעכטיקע הערשער אין דער קולטור-וועלט. עס איז אָפטמאָל געווען פאַרשטענדלעך דאָס רייסן זיך פון די ענגע אייגענע יידישע ד' אמות אין דער גרויסער, ברייטער וועלט. מיר זענען געווען קליין און נישטיק מיט אונזער אייגענער אַרעמקייט לאַגבי די קאָלאָסאַלע רייכטימער פון די וועלט-ליטעראַטורן. מיר קאָנען אַנצייילן פיל באַגאַבטע פערזענלעכקייטן, וואָס זענען געבוירן, אויפ-געצויגן געוואָרן ביי אונז אינעווייניק, און דערנאָך האָבן זיי זיך אָפגעזעגנט מיט דער היים און זיך געלאָזט פירן דורך די לאַקענ-דיקע פייערן פון די גרויסע, מעכטיקע ליטעראַטורן. ברייטע מעגלעכקייטן, אוניווערסאַלע האַריוואַנטן. קומענדיק אַהין, האָבן זיי געפונען פאַר זיך אַ גרויסן פלאַץ פאַר וויקס און אַנטוויקלונג. פיל זענען געוואָרן וועלט-נעמען. פון יענע גרויסע ליטעראַטורן האָבן זיי גענומען ווירקן אויף דער גאַנצער קולטור-וועלט און אויך אויף אונזער יידישער וועלט. ווייל די דייטשע, פראַנצויזישע, ענגלישע אָדער רוסישע ליטעראַטורן זענען ווייט אַריבערגעטראַטן די אייגענע גרענעצן און זענען געוואָרן דאָס אייגנטום פון דער גאַנצער וועלט. די יידן, וואָס האָבן געשאַפן פאַר דער דייטשער ליטעראַטור, האָבן אינאיינעם אויך געשאַפן פאַר דער גאַרער וועלט. די יידיש-דייטשע שריפטשטעלער, למשל, אַרטור שניצלער, יעקב וואַסערמאַן, סטעפאַן צווייג, פראַנק ווערמער, ליאָן

פויכטוואַנער, עמיל'ס זדוויג, מאַקס בראָד, ערנסט טאָלער געהערן נישט בלויז דער דייטשער ליטעראַטור, נאָר דער גאָרער קולטורעלער וועלט. זייערע ווערק ווערן גלייך איבערגעזעצט אויף פיל שפראַכן און ווערן געלייענט אויסער דייטשלאַנד נישט ווייניקער ווי אין דייטשלאַנד גופאָ. איצט שטייען מיר פאַר אַ נייער דערשיינונג: יידן דרינגען אַריין אויך אין די קלענערע ליטעראַטורן פון די קלענערע, קליינע פעלקער. באַזונדערס איז עס צו באַמערקן די לעצטע עטלעכע יאָר נאָך דער וועלט-מלחמה, ווען עס האָבן אָנגעהויבן זיך צו אַנטוויקלען די ליטעראַטורן פון די קלענערע פעלקער, וועלכע זענען ביז דעם וועלט-קריג געווען אונטער דער הערשאַפט פון די גרויסע מלוכות. ס'הויבן זיך אָן צו באַווייזן יידן-שריפטשטעלער אויף דער פּוילישער, רומענישער, אוקראַינישער, אונגאַרישער, ווייסרוסישער, טשעכישער, ליטווישער, לעטישער, עסטאָנישער און אַנדערע שפראַכן.

מיר זענען געווען ביזאָהער זיכער, אַז מיר, יידן, מיט אונזער שפראַך, ליטעראַטור, וויסנשאַפט, טעאַטער זענען גענוג שטאַרק קעגן די אַלע קליינע ליטעראַטורן פון די קלענערע פעלקער. מיר זענען געווען זיכער, אַז אין אַט די אַלע קליינע מלוכות וועלן יידן קאַנען לעבן און אויסלעבן זיך מיט דער יידישער שפראַך, ליטעראַטור, פרעסע, וויסנשאַפט. ווייל די קאַנקורענץ איז דאָרט אַ שוואַכערע, די אויס-זיכטן קלענערע. אין דעם געראַנגל, למשל, צווישן דער יידישער מיט דער לעטישער אָדער ליטווישער ליטעראַטורן, האָבן מיר געמיינט, וועט אונזער יידישע ליטעראַטור זיגן, ווייל די יידישע ליטעראַטור איז רייכער, פילפאַרביקער, זי האָט אַ ברייטערן קרייז ליינער, האָט גרעסערע האַרזיאָנטן, שטאַרקערע מעגלעכקייטן. וועלן מיר דעריבער קאַנען אומ-געשטערט בויען אונזערע יידישע שולן, גימנאַזיעס, פרעסע, טעאַטער, וועלכע וועלן זיך נישט שרעקן פאַר דער קאַנקורענץ פון דער שוואַכערער אַרעמער שפראַך, קולטור פון דער מערהייטס-באַפעלקערונג. דער יונגער דור, וואָס וועט אויסוואַקסן אין די קליינע מדינות, וועט זיך גערנער באַהעפטן מיט דעם יידישן שאַפן און זיין ענג און פעסט פאַרבונדן מיט דער קולטור, לעבן, שאַפן, ליטעראַטור פון די יידישע פאַלקס-מאַסן.

אין דעם קליינעם לאַנד פאַלט דאָך אָפּ דער מאַמענט פון די „צוויי וועלטן“, — די פרעמדע — אַ רייכע, מעכטיקע, דערהויבענע, און די אייגענע, יידישע — אַן אַרעמע, קליינע, באַשרענקטע. אַדרבא, האָבן

מיר ווייטער געטראכט, דאָ זענען מיר די שטאַרקע, רייכע, מעכטיקע, און די פּרעמדע, אַרטיקע שפּראַך מיט איר ליטעראַטור זענען די שוואַכערע, אַרעמע, באַשרענקטערע. ווייל וואָס פאַר אַ ווייטע אויס-זיכטן האָט אַ יידישער שריפטשטעלער, וואָס האָט פאַר זיך סיי פּוילן, אַמעריקע, אַרגענטינע, לייטע, לעטלאַנד, דרום-אַפּריקע, און וואָס פאַר אַן אויסזיכט האָט, למשל, אַ ייד, וואָס שרייבט לעטיש, לייטוויש, וויסרוסיש, אונגאַריש און אין אַנדערע קליינע שפּראַכן?

אויף די יערלעכע אינטערנאַציאָנאַלע פען-קאָנגרעסן איז מיר אויסגעקומען זיך אָנצושטויסן אויף אַ ריי שרייבער פון קליינע, קליינ-טישקע פעלקער און פעלקערלעך. קעגן זיי זענען מיר, יידן, מיט אונזער ליטעראַטור, די גרויסע, רייכע און שטאַלצע. מען האָט זיך מיט דער יידישער פען-דעלעגאַציע שטאַרק גערעכנט אין ווין, נאָך מער — אין וואַרשע. און אויך אין אַמסטערדאַם (האַלאַנד). עפעס אַ קלייניקייט! אַ ליטעראַטור, וואָס איז אומעטום אין דער גאַנצער וועלט, האָט דריי פען-קלובן, פאַרמאָגט אַ מעכטיקע יידישע פרעסע אין 27 לענדער, אַ רייכע ליטעראַטור, וואָס איז איבערגעזעצט אין פיל שפּראַכן. וואָס פאַר אַ פנים האָט געהאַט אין פאַרגלייך מיט אונז עפעס אַ לייטעראַטור פון סערבן, מ'שטיינט געזאַגט, אַדער פון עסטאַנער, לייט-ווינער און אַנדערע?

אַבער איצט זעען מיר, אַז אויך די קלענערע ליטעראַטורן ציען אָפּ פון אונז יונגע שאַפּנדיקע כּוחות. אויב אין אַלגעמיין זענען מיר שטאַרקער, פּוילער, רייכער, איז אַבער אין יעדן לאַנד באַזונדער זענען מיר שוואַך, אַרעם, און מיר זענען נישט אימטשאַנד איינצוהאַלטן די יונגע כּוחות, וואָס לויפן פון אונז צו זיי. און נישט נאָר, וואָס זיי לויפן פון אונז, נאָר זיי ווערן פאַמעלעך, נאָך גאָר אין דער יונגט גע-פאַנגען דורך די אַרטיקע שולן און גימנאַזיעס, וועלכע עקזיסטירן אין די אַלע קליינע לענדער. עס איז געוויס שווער צו קעמפן מיט דער-וואַקסענע, מיט מענטשן, וואָס זענען פעסט איינגעוואַרצלט אין יידישן לעבן און זענען פאַרבונדן מיט דער יידישער קולטור. אַבער עס איז לייכטער צוגעוויינען אַ יונג קינד צו דער אַרטיקער שפּראַך, צו איר קולטור, צו איר ליטעראַטור. און אַזוי צוביסלעך רייסט מען אַרויס די יונגט פון אונז, פון אונזער שפּראַך און ליטעראַטור.

לעצטנס איז דערשינען אַ ראַמאַן אין דער לעטישער שפּראַך, געשריבן פון אַ יידישן יונגערמאַן אַבאָ אַלבער מיטן נאָמען „דער אויס-“

פאַרקויף פון טויט. עס איז דער ערשטער ייד, וואָס קומט אַרײַן אין דער לעטישער ליטעראַטור מיט אַן אַרײַגעלע בוך אין דער לעטישער שפראַך.

איך ווייס נישט, אויף וויפיל דאָס ווערק איז אינטערעסאַנט, אויף וויפיל דער יונגער שריפטשטעלער אַבאָ אַלבער איז פּעיק און טאַ לענטפול. אָבער דער עצם פאַקט, וואָס מיר הויבן אָן צו שאַפן נאָך אין אַ שפראַך, איז זייער סימפּטאָמאַטיש און ברענגט אַרויף אויף טרויעריקע געדאַנקען.

מיר ווערן נאָכמער צעריסן און צעשפּליטערט. דער בבל פון פאַרשיידענע שפראַכן ביי אונז וואַקסט אַלץ-מער. דאָס רופט זיך גע-וויס אָפּ אויף אונזער אייגענעם יידישן שאַפן, ווייל סוף פֿל סוף איז די שאַפונגס-ענערגיע פון אַ פּאָלק דאָך באַגרענעצט, און אויב זי ווערט אָנגעווענדט אויף פאַרשיידענע אַנדערע שפראַכן, ווירקט עס געוויס אויף אונז. מיר ווערן בלוט-אַרעמער, אָפּגעשוואַכטער.

אויב צוריק מיט דרייסיק יאָר איז געווען די נויטיקייט אַרויס-צוגעבן אַ בוך, באַציימטע איזראַעליטישע מענער און פרויען, פּדי צו ווייזן, אַז מיר זענען פיינע לייט, און אַז מיר רוקן אַרויס דאָ און דאָרטן טאַלענטפולע, גרויסע פּערזענלעכקייטן, — וואָלט מען איצט באַ-דאַרפט אַרויסגעבן אַזאַ ווערק, אָבער מיט גאָר אַן אַנדערער אויפגאַבע, נעמלעך, מיר וואָלטן באַדאַרפט אויפזאַמלען מאַטעריאַל וועגן די אַלע יידן, וואָס שרייבן אין פרעמדע שפראַכן און אויפווייזן, אויף וויפיל זיי פילן זיך אָפטמאָל פרעמד אין יענע ליטעראַטורן, איבערהויפט וואָלט מען באַדאַרפט שענקען אויפּמערקזאַמקייט יענע יידן, וואָס שרייבן אין קליינע ליטעראַטורן פאַר אַ באַגרענעצטן קרייז לייענער.

עס איז גוט באַקאַנט, ווי געאָרג בראַנדעס, וואָס האָט געשריבן און פאַרעפנטלעכט ווערק אין דער דענישער שפראַך, האָט זיך געפילט ענג און איינזאַם אין זיין קליינעם לאַנד. זיינע ווערק זענען געדרוקט געוואָרן אין עטלעכע הונדערט עקז., נישט בעסער, נישט ערגער, ווי ביי אונז יידן. ער האָט זיך דעריבער געריסן צו דער פראַנצויזישער און דייטשער ליטעראַטורן. עס איז באַקאַנט, ווי איינזאַם עס פילן זיך די יידן, וואָס שרייבן און דרוקן אין רומעניש פאַר רומענער, אין אונגאַריש פאַר אונגאַרן, אין האַלענדיש פאַר האַלענדער.

אויף דעם ווינער אינטערנאַציאָנאַלן פּען-קאָנגרעס האָב איך זיך געטראָפן מיט אַ יונגן ייד, אַן אָנגעזעענעם קריטיקער-פּסייאַיסט אין

אונגאריש. ער האָט זיך געקלאָגט פאַר מיר אויף זיין גורל. „אייך איז גוט, — האָט ער צו מיר געטענהט — איר האָט אַ פאַלק, איר האָט אַן אייגענע סביבה, איר האָט יידן דאָ און דאָרטן. און מיר וואָס? פאַרשלאָסן אין אַן ענגן קרייז, צווישן לעזער, וואָס זענען אונז אַליין פרעמד!“ דאָס זעלבע האָט מען לעצטנס געהערט אין האָלאַנד. די דאָרטיקע יידיש-האַלענדישע שריפטשטעלער האָבן זיך געקלאָגט, אַז זיי שאַפן פאַר פרעמדע עלעמענטן, עס איז נישטאָ צווישן זיי מיט זייערע האָלענדישע לעזער קיין פאַרבינדונג. און ווי איז עס איצט אין דעם גרויסן קולטורעלן דייטשלאַנד? פילן זיך דען נישט איצט די יידן, וואָס שרייבן דייטש, אָפּטמאָל פרעמד און פאַרביטערט אין דער אלגעמיינער אַנטיסעמיטישער שטימונג, וואָס האָט אַרומגעכאַפט דאָס רוב פון דער דייטשער יוגנט?

אין ראַטנפאַרבאַנד נעמט אַרום דער גרויסער צענטראַלער פעל-קער פאַרלאַג זיבן און פיפּציק שפּראַכן, צווישן זיי—פיל שפּראַכן פון גאַר קליינע פעלקערלעך. איך האָב מורא, אַז גאַר אינגיכן וועלן מיר, יידן, זיין פאַרטראַטן מיט שרייבער אין די אַלע דאָרטיקע צענדליקער נייע, נייענקע ליטעראַטורעלעך און שפּראַכעלעך.

דער אַנטייל פון יידן אין די נייע-אויפגעקומענע קליינע ליטע-ראַטורן איז אַ נייע גרויסע געפאַר פאַר אונזער קולטור, שפּראַך און ליטעראַטור.

אַ נייע צעשפּליטערונג, וואָס וועט נאָך מער צעברעקלען אונז-זערע שאַפּנדיקע כוחות.

אַן דער זיט אין דער שטיבל

דיויקער, רוישיקער לונג-פארק, און א זייטיק, שטיבל גערטנדל. אין לונג-פארק איז לעבעדיק, פריילעך, עס דרייען זיך לוסטיק די קארועלן, עס שווימען אין דער לופט די הוידעלעקע-שיפלעך, עס דרייט זיך און עס פינקלט מיט פארשיידענע בונטע פייערן די גרויסע קאלאסאלע ראד מיט די הענגנדיקע וואגאנעטקעס. א גרויסער טומלדיקער עולם פילט אן די ברייטע שטחים פון דעם לוסטיקן, גע-רוישיקן לונג-פארק. מיט פארגאפטע, נייגעריקע בליקן קוקט מען אויף די אלע חידושים, וואס ווערן דא באוויזן, און מען קאן זיך גאר זאט נישט אַנקוקן. מען הערט זיך צו צו די אלע רופנדיקע שטימען פון די הייזערדיקע אויסרופער און מען איז זייער להוט, ממש ווי קליינע קינדער, זיך לאָזן אויף דער לופט-באָן אָדער אין די אונטערערדישע אָפּגרונטן, אין די „ווייטע“ מדבריות, אָדער אין די בייד-לעך, וווּ אַ לעבעדיקער מענטש ווערט פאַר אַלעמען אין די אויגן צעשניטן אויף צווייטן, און ער ווערט ווידער לעבעדיק...

און אין דערבייאַקן גערטנדל איז — שטיבל, רויק, מען הערט קיין פּיפּס נישט. נאָר ערגעץ אויף אַ ביימל היפט אַ פּייגעלע און גיט אַמאָל אַ פרומען, ציטערדיקן פּישטש און ווערט ווידער אַנטשוויגן.

לונג-פארק און גערטנדל — עפעס אַזוי זעט אויס איצט פון איין זייט די ראשיקע פרעסע, טעאטער, קונסט מיט איר קינא, שטומען און רעדעוודיקן, מיט אירע רעוויטעאטערן, פארוויילונגען, ראדיא-אפאראטן, און פון דער אַנדערער זייט — די דיכטונג! די שטיבלע אַפּשטאַרבנדיקע, איינוואַמע און פאַראיינוואַמע דיכטונג.

אין דער היינטיקער טומלדיקער, רוישנדיקער, אימפעטפולער, האַסטיקער וועלט איז די דיכטונג עפעס אַן אַנאַכראָניזם, אַן איבער-בלייבעניש פון אַמאָליקע אַלטע, גוטע צייטן, ווען עס האָבן נאָך געהערשט גאר אַנדערע געווינהייטן, באַצויגען צווישן מענטש און

מענטש, מענטש און וועלט, מענש און גאָט. תפלה-זכאי, דאָס שעפטשען אין דער שטיל האָט געמוזט אָפטרעטן דאָס אָרט, דעם דזשאַן-באָנד, דער פויק.

אין בערלין האָט מען פאַראַיאָרן באַוויון אין אַ רעווי-טעאַטער דעם לעצטן פערד מיט זיין פּורמאַן. מען האָט אים אויף אַן אַריגי-נעלן אופן באַגלייט אויפן „עולם-האמת". איך האָב מורא, אַז מען וועט גאָר אינגיכן דאַרפן באַוויון פאַרן עולם דעם לעצטן דיכטער אין דער היינטייקער ליטעראַטור. דער ראַמאַן, די טאַג-ביכער, די מעמואַרן קאַנען נאָך ווי עס איז קאַנקורירן מיט די אַלע, ליטעראַטור-מחבליים. נישט געקוקט אויף דעם אָפּשטאַרבנדיקן אינטערעס צו דער ליטעראַ-טור אין די גרויסע שטעט, קאָן נאָך אָפּטמאַל אַ ראַמאַן דערשלאַגן זיך רום, פּאַפּולאַריטעט. אָבער וווּ איז דער דיכטער, וואָס זאָל איצט ציען צו זיך אויפּמערקזאַמקייט אין דער ברייטער וועלט?

פאַר די לעצטע צען-צוועלף נאָך-מלחמה יאָרן זענען אויפגע-שוועמען צענדליקער נעמען פון ראַמאַניסטן, דערציילער, מאַנאַגראַפיע-שרייבער, וועלכע האָבן באַוויון צו פאַראינטערעסירן פיל הונדערטער טויזנטער לעזער, און גלייכצייטיק אין פאַרשיידענע שפראַכן. קאָנען מיר אָנרופן כאַטש איין נייעם דיכטער מיט אַ וועלט-נאָמען? איז עס בלויז אַ צופאַל, וואָס אַפילו ראַטנפאַרבאַנד, וווּ דער שרייבער און דיכטער זענען אַריינגעצויגן געוואָרן אין דעם אַקטיוון, בויצענדיקן, שאַפּערישן לעבן, אַז גראַד דאָרטן האָבן אַזעלכע גרויסע ווידערבאַרע דיכטער, ווי יעסענין און דערנאָך מאַיאַקאָוסקי זיך גענו-מען דאָס לעבן. משמעות, אַפילו דאָרט איז דער דיכטער מיט זיין גאַנצן אופן פון לעבן, אויפגעמען, רעאַגירן געוואָרן איבעריק, און די סאַמע שטאַלצע פון זיי זענען געצווונגען געווען צו באַגיין זעלבסט-מאָרד, און אַזוי אַרום נאָך שטאַרקער אונטערשרייכן, אַז זיי האָבן שוין קיין תיקון און תקומה נישט אין דער איצטיקער צייט.

אויף היינט-צו-טאָג איז, דוכט זיך, נישטאָ אין דער גאַנצער וועלט-ליטעראַטור קיין איין באַוווסטער דיכטער, וועלכער זאָל פאַר-זעצן אין פולן גאַנג זיין דיכטער-שאַפּונג. און אויב ער טוט עס ערגעץ-וווּ יאָ, טוט ער עס, ווי אויף צו להכעיס, איז ער אינגאַנצן אָפּגע-רוקט פון דער רעאַלער, אַרומיקער וועלט, און אויך די וועלט האָט צו אים קיין שייכות און באַציונג נישט.

און ווי זעט עס אויס ביי אונז, אין אונזער יידישער וועלט?

הגם אונזער לעבן בכלל איז פיל אָפגעשטאַנען, אָבער אין דעם אָרט, וואָס די דיכטונג פאַרנעמט אין לעבן באַמערקן מיר כמעט די זעלבע דערשיינונג. אויך ביי אונז איז די ראַלע פונם דיכטער דערפירט געוואָרן צו אַן עפיוזאָדן-ראַלע, אין וועלכע עס טרעטן אַרויס אָדער ווייניק באַקאַנטע אָדער גאָר יונגע דיכטער. קיין דיכטער-„סטאר“ האָבן מיר מיט צוואַנציק-דרייסיק יאָר פאַרנומען אין יידישן לעבן אַ פּפּבודיקן אָרט מיט זייערע לידער, און האָבן מיט יעדעס ליד אויסגעדרויקט די שטימונגען פון דער תקופה, באַזונגען דעם געזאַנג פון דער צייט, אויפגעכאַפט לידן און פריידן פון אַ דור, — זיי אַלע האָבן זיך אוועק-געדרוקט פון דער דיכטונג און פאַרביטן דאָס שירה-זאָגן אויף אַנדערע ליטעראַרישע אַרבעטן. שרייבט איינער דערצוילונגען, אַ צווייטער — עסייען, אַ דריטער — פאַרפאַסט לערנביכער, באַאַרבעט די משנה פאַר תלמידים און אַזוי ווייטער. אויך אין דער יידישער ליטעראַטור האָבן זיך פּראָפּעסיאָנעלע דיכטער גענומען שרייבן דראַמען, פאַרעפנטלעכן ראַמאַנען, שרייבן אַרטיקלען וועגן דעם אונטערגאַנג פון דער דיכטונג, גיבן אַרויס זשורנאַלן, וועלכע זאָלן אַנצייכענען ריכטליניעס ביי פּאָליטישע פאַרטייען.

אויך אין ראַטנפאַרבאַנד, אין דער דאָרטיקער יידישער ליטעראַטור זענען פיל יידישע דיכטער געוואָרן דראַמע-שרייבער, ראַמאַנען-פאַרפאַסער, און גאָר אַ טייל — די ערגערע, שוואַכערע, שרייבן אָפט פּראָקלאַמאַציעס אין פּערזען, אויפּרופן אין קורצע געגראַממע לידער. קיין אַנדערע פּונקציעס האָבן זיי נישט, און דאָס רוב פון זייערע לידער וועלן ווייטער פון טאָג נישט איבערלעבן.

מען וועט מיר גלייך אַנרופן אַ ריי יונגע דיכטער ביי אונז אין פּוילן, אין אַמעריקע, אין ליטע, אין אַרגענטינע. איך ווייס זייערע נעמען, איך האָב געלייענט זייערע לידער ביכלעך. עס זענען גלויב איך, נאָכזוקסן, נישט מער ווי נאָכוואַקסן.

קיין גרויסן שניט וועלן מיר פון זיי נישט מאַכן, און קיין שייערן סאַר זייער דיכטונג וועלן מיר נישט דאַרפן בויען. זיי זענען די לעצטע, — זיי פילן עס אַליין גאַנץ גוט, זיי פּעלט אַטעם, זיי פּעלט סביבה, זיי פּעלט לעבעדיקער אַנהאַלט, לעבעדיקער קאָנטאַקט מיט אַ ברייטן לייענער עולם, וואָס ווייכט פון זיי, אַנט-

לויפט פון זיי. „לידער נייע זשעלאיעס!“ — עס איז שוין לאנג געוואָרן
א לאַזונג ביי אונזערע לעזער.

„צי האָט מען זיך אָנגעהויבן צו שמען מיט דער דיכטונג?“ —
אזא מין קעפל האָט דאָ נישט לאַנג געגעבן די לאַנדאַנער „מאָרנינג
פאָסט“ אין צוזאַמענהאַנג מיטן יערלעכן באַנקעט, וואָס דער „דיכטער-
פאַרבאַנד“ אָרדנט איין יאָר-יערלעך אין ענגלאַנד. עס איז דאָ אַן
אַלטער מנהג אין לאַנדאָן איינצואַרדנען יעדעס יאָר אַ באַנקעט, צו
וועלכן עס פלעגן קומען די קינדער-אייניקלעך פון די פאַרשטאַר-
בענע דיכטער אין ענגלאַנד. דער „דיכטער-פאַרבאַנד“ פלעגט אָט די
יערלעכע צוזאַמענקומענישן איינאַרדנען אויף אַן אייגנאַרטיקן אופן.
צוריק מיט אַ צוואַנציק יאָר — דערציילט די „מאָרנינג פאָסט“ —
פלעגן זיך צוזאַמענקלייבן אויף דעם באַנקעט אַ צוויי-דריי הונדערט
מענטשן, וועלכע האָבן מיט שטאַלץ פאַרלאַנגט אַן אַרט אויפן באַנקעט.
אַבער היי-יאָר איז געקומען גאָר אַ קליינער עולם. פון יאָר צו יאָר
ווערט אַלץ קלענער די צאָל פון די, וואָס קומען צום באַנקעט. און
עס איז אינטערעסאַנט, אַז היינטיקס יאָר איז אַפילו נישט געקומען
קיין איין אור-אייניקל פון שעקספירן... משמעות, דער אינטערעס צו
דיכטונג איז אינגאַנצן געפאַלן, עס ווערט אויס יחוס.

איצט ווערט, למשל, פינף און צוואַנציק יאָר זינט דער וויני-
דערבאַרער דיכטער מאַני לייב האָט אָנגעהויבן צו שרייבן. דער ניו-
יאָרקער שרייבער-זשורנאַל „אויפקום“ האָט אַרויסגעגעבן אַ ספעציעלן
נזמר לכבוד דעם דיכטער, און אַלע אַרטיקלען און נאָטיצן זעען אויס
ממש ווי הספדים אויף אַ לוויה פון אַ פאַרשטאַרבנעם — עפעס אַזאָ
שטימונג, אַזאָ דערשלאַנגקייט פילט זיך, ווען מען רעדט וועגן דיכ-
טער און דיכטונג.

ביי לייטן און ביי אונז שטייט איצט די דיכטונג אינגאַנצן אַן
אַ זייט און אין דער שטיל.
איז דאָס איר ביטערער גורל אין אונזער טומלדיקער, רוישנ-
דיקער צייט!

רעאלע און פאנטאסטישע וועלט

✽

ד' אמות און וועלטאָל

ד מענטשלעכע פאנטאזיע רייסט זיך איצט פון די ענגע גרענעצן, וואָס זענען אַרומגעשטעלט אַרום איר. הן די וויסנשאַפט און הן די קונסט באַמיען זיך פונאַנדערצוואַרפן די מחיצות, וואָס שטערן דעם מענטש אין זיין דראַנג און שטרעבן צו הויכע הויכקייטן און צו ווייטע ווייטקייטן. רייסט זיך דעריבער דער מענטש מיט דער הילף פון דער וויסנשאַפט צו באַהערשן די לופט, נידערט ער אין די טיפּ-קייטן פון ימען און אַקעאַנען, לאַזט ער זיך אין די סאַמע ווייטסטע מרחקים, וווּ אַ מענטשנס פוס האָט נאָך נישט באַטראַטן, פלייט ער ערגעץ אין אומבאַגרייפלעכע הויכן, אַזש אין דער סטראַטאָספערע.

ערשט דעם לעצטן יאָר זענען מיר געווען עדות פון די סאַמע פאנטאָסטישסטע, אומגלויבליכע און קאַפּ-שווינדלערישע נסיעות, וואָס דער מענטש האָט געמאַכט אין דער הויך, אין דער ווייט און אין דער טיף. יעדער פון אַט די פרווון האָט אַרויסגערופן געוואַלדיקע פאַר-אינטערעסירונג אין גאָר דער וועלט. מיליאָנען הערצער האָבן נאָכגע-פאָלגט מיט אַ פאַרכאַפטן אָטעם נאָך אַט די דרייטע פּיאָנערן אין ייערע ווייטע און הויכע וועגן, — גלייך ווי די גאַנצע מענטשהייט האָט דערמיט אַרויסבאַוויזן איר דראַנג און ווילן אַוועקצולאַזן זיך אין פאנטאָסטישע עולמות, וואָס ווייטער פון אייגענער, רעאַלער וועלט.

און ווי די וויסנשאַפט, אַזוי אויך די קונסט. אויך די מענטש-לעכע קינסטלערישע פאנטאזיע האַלט אין איין שוועבן אין אויסגע-טרוימטע ווייטע וועלטן, אויך די קונסט רייסט זיך אַוועק פון דער ווירקלעכקייט און לאַזט זיך אין עקזאַטישע לענדער, אין נישטגעדאַכטע עולמות, פון וואַנעט זי ברענגט נייעם שטאַף און רייזנדיקן אינהאַלט. אין דער וועלט-ליטעראַטור דערשיינען לעצטנס פיל ווערק, וואָס שילדערן נישט געשטויגענע, נישט געפלויענע וועלטן און לענדער.

עס איז נמאכ געוואָרן דעם קינסטלער צו גיין פיס-טריט נאָך דעם ווירקלעכן לעבן, נאָך דער גרויער ווירקלעכקייט, און פסדר מאַלן און אָפּמאַלן דעם אַרומיקן לעבנס-שטייגער, די טועכצן און געווינהייטן פון די פשוטע בשר ודמס.

נאָך דער תקופה פון ראַמאַנטיזם מיט אַלע זיינע שאַטירונגען, ווען מען האָט גערעדט מיט הויכע פראַזן, מען איז געשטאַנען שטענדיק אין דער אומנאַטירלעכער פאַזע פון גרויסהאַלטער און געזען נאָר דאָס ריטערלעכע, העלדישע און דאָס אָנגעצויגענע, פּייערלעכע, — איז פאַר-שטענדלעך געווען דער דראַנג צו פשטות, צו נאַטירלעכקייט, צו רעאַ-ליטעטן. מען האָט דאָן פריי אָפּגעאַטעמט אין דער שויס פון דער ממשותדיקער וועלט. מען האָט באַוווּן אויסצוגלייכן זיך די ביינער נאָך דעם סדום-בעטל פון קינסטלעך-אויסגעפּוצטע, שטאַרק אָנגעצויגענע פּסיידאָ-קלאַסישע ווערק. דער שרייבער, דער רעאַליסט האָט מיטאַמאַל דאָן דערשפּירט דאָס אמתדיקע לעבן, וואָס שטראַמט אין זיינע נאַטיר-לעכע ברעגן און שלעפט-מיט אין דעם שטראַם מענטשן, פאַסירונגען, צוזאַמענשטויסן, דורכויס רעאַלע, נאַטירלעכע, האַרט-ביי-דער-ערדיקע.

אָבער דער האַרבער-האַרטער נאַטוראַליזם האָט צוגעגעסן דער מענטשהייט און אויך דעם קינסטלער. דער שטרענגער נאַטוראַליזם האָט זיך אויסגעשעפּט, ער איז געוואָרן אָפּגעטראָגן. דער מענטשלעכער גייסט וואָט מיט אַ נייעם אימפעט זיך גענומען רייסן אין אַנדערע עולמות. נישט נאָר זאָרגלאָזע, נאַרישע קינדער גיבן זיך איבער מיט לייב און לעבן דער פאַנטאַזיע און די פאַנטאַסטישע וועלטן, אין וועלכע עס פירן זיי אַריבער די שפּאַנענדע ראַמאַנען און סיפורי-מעשיות. אויך דערוואַקסענע ניכטערע מענטשן זענען געוואָרן פליסיקע ליינער פון דער פאַנטאַסטישער ליטעראַטור. דאָס גאַנץ-מיטלמעסיקע ווערק פון דעם פראַנצויזישן ראַמאַניסט פיער בענואַ אַטלאַנטידאָ האָט מען איבערגעזעצט אין פיל שפראַכן, און עס איז שטאַרק גע-לייענט געוואָרן. מען האָט עס געלייענט אין בוך-פאַרם, און שפעטער געלאָפן עס זען, ווען דער צויבערער, דער קינאָ, האָט עס, פאַרקער-פערט אויף די טונקל-בלויזע פישוף-לייוונטן. הערבערט וועלס, דער זון פונם ניכטערן, טרוקענעם ענגלישן פאָלק, לאָזט זיך שוועפן אין אויסטערלישע וועלטן, דערציילט בבאָ-מעשיות וועגן פלאַנעטן און אוי-סטערלישע באַשעפענישן. און עס פאַרוויגן זיך מיט זיינע ווערק גרויסע דערוואַקסענע לעזער. מיט פאַרכאַפטן אָטעם ליינענט מען איצט

ווידער דעם אלטן זשול ווערן, וואָס פירט אונז מיט אין זיינע ווייטע וועלט-רייזעס. דזשעק לאַנדאָן דער אַמעריקאַנער, וועלכער האָט אַליין אַדורכגעמאַכט פאַרשיידענע אַוואַנטוריסטישע גלגולים, איז נעענטער געוואָרן דער מענטשהייט, ווי דער האַרבער, טיפער, ווייטיקדיקער אַמעריקאַנער עדגאַר פּאָ, וואָס האָט צו טון בלויז מיט דעם מענטש און זיינע אינעווייניקסטע ליידן.

דערמיט מסתמא דערקלערט זיך אויך, וואָס דער אייראָפּעיִשער לייענער האָט אַזוי גערן אויפגענומען די צפונדיקא סקאַנדינאַווישע שרייבער, וועלכע האָבן פאַר אים אַנטפלעקט נייע וועלטן, נייע לעבנס, נייע סביבות. און דאָס איז אויך די סיבה, וואָס עס האָט זיך דערוועקט אַזאַ קאָלאָסאַלער אינטערעס און נייגיר צו די מזרח-פעלקער, צו אַזיע. די אויסטערלישקייט, עקזאָטישקייט, די אייגנאַרטיקייט פון די אַלע אָפּטמאַל-אַפּגעשטאַנענע מזרח-ווערק האָבן מער מיטגערופן ווי די רייפּע, צייטיקע, גאַרנישט אין פאַרגלייך טיפּערע ווערק פון מערב-אייראָפּע. און עס האָט שוין געהאַלטן אַזוי-ווייט מיט אַט דער באַגייסטערונג און התפעלות פאַר אַט די מזרח-דיקע ווערק און ווערטן, אַז מען האָט שוין גענומען אָפּזאָגן אַ רבנן-קדיש נאָך דער גאַנצער אייראָפּעיִשער ליטעראַטור, קונסט און קולטור, און געקרוינט דאָס מזרח-שאַפּן אַלס דעם אמתן געזעלעכען יורש פון דער גאַנצער קולטור.

דערפון נעמט זיך אויך די שטאַרקע פאַראינטערעסירונג מיט די איצטיקע קינסטלער פון ראַטנפאַרבאַנד. און אינטערעסירן אינטע-רעסירט אין זיי אָפּטמאַל נישט אַזוי דאָס האַרב-ווירקלעכע, נישט דאָס שטרענג-רעאַלע, ווי גראַד דאָס אויסטערלישע, עקזאָטישע, איררעאַלע, וואָס ווערט אין זיי געשילדערט. די ראַטנפאַרבאַנדישע ליטעראַטור, וואָס ווערט אַזוי שטרענג קאַנטראַלירט און גייט אויף פעסט-אַנגעצייכנטע וועגן, האָט גראַד אָן אַ שיער אויסערגעוויינלעכן אויסטערלישן שטאַף, פאַרשאַרפטע פּאַנטאַזיע און ראַמאַנטישע איבערגעטריבנקייט. קומט מ. שאַלאַכאַוו און אַנטפלעקט פאַר אונז אין זיין טיכּי דאָן אַ מערק-ווירדיקע האַלב-פּאַנטאַסטישע וועלט פון די קאַזאַקן; קומט באַריס פּילניאַק און וואַרפט כּסדר ליכטוואַרפּערס אויף טונקעלע, פאַרהוילענע ווינקלעך פון אַמאָליקן און ווייטן לעבן; קומט לעאַניד לעאַנאָוו און גראַבט אויס אַ מאַדנע סביבה פון ערגעץ אַרום דעם ווייטן טייך סאַט (אין זיין נייעם ראַמאַן „סאַט“), און אַזוי אויך פּיל אַנדערע היינט-צייטיקע סאָוועטישע שרייבער, וועלכע שילדערן לעבנס און וועלטן

פון די ווייטסטע ראטנמארבאנדישע ישובים און קיבוצים, וואָס פאַר-
 אינטערעסירן מיט זייער אויסטערלישקייט און ספעציפישקייט.
 און דאָס איז אפשר אויך דער טעם, וואָס די היינטצייטיקע
 קינסטלער האָבן זיך גענומען צו שרייבן ווערק אויף היסטאָרישע טעמעס.
 די ווירקלעכקייט איז געבונדן מיט מאָס און וואָג, דער היינטצייטיקער
 לעבנס-שטייגער האָט צווימען און גרענעצן. אָבער אין די רוימען פון
 דער פאַרגאַנגענהייט קאָן מען זיך פראַנק און פריי לאָזן שוועבן.
 דאָרט איז דאָ הרחבה, ברייטע האַריוואַנטן, גרויסע טאַטן.
 אויך דער פילם האָט דערפאַר אַזאָ גרויסן דערפאַלג, ווייל ער
 פראַנט אַוועק דעם מענטש פון זיין ענג וועלטל ערגעץ אין וויסטע
 מדבריות, אויף יענער זייט הרי-חושך, צווישן וועלטן און לעבנס, וואָס
 זענען דעם מענטשן נישט באַקאַנט. דעריבער האָט דער רעאַלער,
 דראַמאַטישער פילם ווייניקער צוציונגס-קראַפט און ער קאָן נישט קאָנ-
 קורירן מיט די עקזאַטישע, אויסטערלישע בילדער.
 ערשט די לעצטע צייט האָט דערוואַרבן זיך אַ גרויסן נאָמען אין
 אייראָפּע אַ דייטשער שרייבער, וואָס באַהאַלט זיך אונטער דעם נאָמען
 ב. טראַווען. ער שרייבט וועגן מעקסיקע, וועגן מרחקים, און זיינע
 ביכער ווערן איצט שטאַרק געלייענט אויף פאַרשידענע שפראַכן.
 הקיבור, דער מענטש מיט זיין גאַנצער צוגעבונדנקייט צו אָרט,
 באַדן, היים, סביבה לאָזט זיך גערן מיטרייסן אין פאַנטאַסטישע וועלטן.
 שווער איז דעם היינטצייטיקן מענטש אין זיין רעאַלער וועלט מיט די
 אַלע פאַליטישע, מאַטעריעלע און פאַמיליען-זאָרגן. איז ער דעריבער
 אַזוי לאָזט אויף אויסטערלישע נסיעות, צי מיט דער הילף פון דער
 „טרוקענער“ וויסנשאַפט, צי מיט דער הילף פון דער „זאָרגלאָזער“
 קונסט. אַלץ אין דער פאַמיליע, אין דער ווירטשאַפט, אין דער מלוכה
 איז אויסגעצעכנט, אומעטום—באַשרענקטע ביזוזשעסן, פעסטע שאַסייען,
 אייזערנע רעלסן, שנורון, וועלכע ציען זיך אין דער לענג און דער
 ברייט פון דער וועלט, און ס'איז מערקווירדיק: גראַד אין דער מאַ-
 טעריעלער, מאַטעריאַליסטישער וועלט, גראַד אין דער צייט, ווען מ'האַט
 זיך אויסגעלערנט דורכן מיקראַסקאָפּ צו דערזען די סאַמע קלענסטע,
 דינסטע זאַכן, גראַד אין דער צייט, ווען מען דערגייט די סאַמע ראַ-
 פינירטע, סובטעלסטע גיזאַנסן פון מענטשן און געגנשטאַנדן— גראַד
 איצט רייסט מען זיך פון די ד' אמות אין דעם ווייטן וועלטאַל, גראַד
 איצט איז ווידער געקומען דער טעלעסקאָפּ, וועלכער דערנענטערט

ווייטקייטן, און דער מענטש איז גרייט צו פארלאזן היים, שטוב, פאך-
 מיליע און צו שוועבן אין אדלער-הויכן און אין ווייטסטע עקן-וועלט,
 ווו דעם מענטשנס פיס האָט נאָך נישט באַטראָגן.
 דאָס מענטשלעכע שאַפן—ליטעראַטור, טעאַטער, מאַלעריי, פילם—
 העלפן מיט דעם מענטשן אין זיין דראַנג אַרויסצוגרייפן זיך פון די
 ד' אמות און צו לאָזן זיך אין פאנטאסטישע וועלטן.
 גראַד אין דער ניקטערער מאַטעריעלע צייט איז דער מענטש
 אין זיין שאַפן שיפור, פאַרשיכורט. און גראַד איצט, אין דער ניקטערער
 צייט, האָבן דעם גרעסטן דערפאַלג פאַרשיכורנדיקע ווערק.
 עס זענען ווידערשפרוכן, ווידעראַנאַנדן פון דער היינטיקער
 מערקווירדיקער תקופה.
 דער פאַרהאַרצוועטער, פאַרמאַטעריאַליזירטער מענטש זוכט אויס-
 פערלישקייט, עקזאָטיק, הימלען, טרוים, וועלטאַל.

ב

וועלט און וועלטלעך

די קינסטלערישע פאנטאזיע רייסט זיך אין מרחקים, הויפט זיך
 אין העכערע וועלטן, — ווייל ענג איז דעם מענטש אין דער רעאַלער
 וועלט, וואָס איז געצוימט און גרענעצט מיט געווינהייטן, געוועזן און
 דאָנעמס. די קינסטלערישע פאנטאזיע שאַפט נישט-געדאַכטע וועלטן
 און מאַכט פון לעגענדע ווירקלעכקייט, כדי די ווירקלעכקייט צו פאַר-
 וואַנדלען אין לעגענדע.

גלייכצייטיק אָבער מיטן אַפרייסן זיך פון דער רעאַלער וועלט
 אין פאנטאסטישע וועלטן באַמערקן מיר אין דער ליטעראַטור אַן אַנ-
 דער קער — פון דער גרויסער וועלט אין קליינע, אָפגעגרענעצטע
 וועלטלעך. די וועלט ווי זי, שטייט און גייט איז נמאס, שווער און
 איבערדריטיק, ווילט זיך פון איר אַוועק, ווילט זיך אָן איר פאַרגעסן.
 שאַפן אייניקע קינסטלער נישט-געשטויגענע, נישט געפלוגענע וועלטן
 און פירן אַהין אַריבער מענטשן, געשטאַלטן, פראָבלעמען און פאַסי-
 רונגען, — און אַנדערע קינסטלער פאַרלאָזן די וועלט און פאַרקלייבן
 זיך אין אַ ווינקלעך און נעמען מיט מיט זיך אַ גרופע מענטשן מיט
 זיערע איבערלעבענישן און פאַרלאָנגען און זעצן פאַר אַן איינ-
 אייגנאַרטיק לעבן. פון די ד' אמות ערגעץ אין וועלטאַלישע רוימען —

דאָס איז איין אויסוועג, און אַן אַנדער־וועג — פון דער גרויסער וועלט צו מיר איילן.

ווען די וועלט איז געוואָרן זייער פאַרדאַרבן און אַנדער־מוסיאָ, מישמאַש און הפּקרות איז אָנגעשטאַנען אַרום, האָט זיך נח געבויט אַ תּבּה און גענומען אַהין צו צוויי-צוויי אָדער צו זיבן-זיבן פון איט-לעבן מין, פּדי „צו דערהאַלטן זאָמען אויפן געזיכט פון דער גאַנצער ערד“. אויף אַזאָ אופן טיילן אָפּטמאַל קינסטלער אָפּ אַ ריי מענטשן פון גאָר דער וועלט, ברענגען זיי ערגעץ אין אַ ווינקל, אין אַ מין נחם תּבּה, און שאַפן דאָרט אַ וועלטלעך, אָן דער זייט פון דער גרויסער וועלט. אין דער וועלט-ליטעראַטור האָבן מיר אַ ריי אינטערעסאַנטע, מערקווירדיקע ווערק, וועלכע שילדערן דאָס באַזונדערע, אויסטערלישע לעבן אין אַ סאַנאַטאָריע, האַטעל אָדער שיף. און די סאַנאַטאָריע, האַטעל, שיף איז גענומען דורך די קינסטלער ווי עפעס אַ מין סימבאָל, אַ מין משל פאַר דער גאַנצער גרויסער, ברייטער וועלט, — די גרויסע וועלט אין אַ מיניאַטור, עס איז עפעס אַ מין קעגנזאָץ, סתירה צו דער גרויסער וועלט...

אַט זענען עטלעכע אַזעלכע ווערק, אין וועלכע קינסטלער האָבן זיך פאַרקליבן אין ד' אמות, וווּ עס ווערט געפירט גאָר אַ ספעציפיש, אויסטערליש לעבן, וואָס האָט ווייניק צו טון אָדער עס איז אינגאַנצן אַנדערש פון דעם דרך-המלך פונם אַלגעמיינעם לעבן: הויפטמאַן — „אַטלאַנטיק“, האַמסון — דאָס לעצטע קאַפיטל, טאַמאַס מאַן — צוויי בערבאַרג, ה. בערגער — „מבול“, יעוורעינאָוו — „דער עיקר“, די שיף מיט צדיקים, וויקי באָם — מענטשן אין האַטעל, אין דער יידישער ליטעראַטור: ברוך גלאָזמאַן — „אַ שיף אויף גרויסע וואַסערן“, אַהרן צייטלין — „דזשיקאַב דזשיקאַבסאָן“, ל. כאַנאָקאָוו — „סובמאַרין“ א. א. די וועלט איז גרויס און ברייט, און דער מענטש ווערט אָפט פאַר-לוירן אין דעם גרויסן חלל און געטומל. פרוווט דער קינסטלער נעמען דעם מענטש אין אַ באַגרענעצטער, אָפּגעשלאָסענער סביבה, וווּ ער קאָן אים בעסער, בולטער און פולער זען. אָדער די וועלט איז צו פאַרשאַבלאָ-ניזירט געוואָרן, די היים און דער שטייגער האָבן דעם מענטש אינגאַנצן אויפגעגעסן, די טאַג-זאָרגן און די לעבנס-לאַסטן דערדריקן און דערשטיקן אים אינגאַנצן. און ווען דער מענטש רייסט זיך אַרויס פון דער „גרויסער“ וועלט און ער קומט אָן אין אַ סאַנאַטאָריע, האַטעל אָדער שיף, — דאָן אַנטפּלעקן זיך אין אים נייע באַגערן, פאַרלאַנגען.

ליינדשאפטן און איינגשאפטן, וועלכע זענען אין דעם געוויינלעכן טאָג-טעגלעכן לעבן פאַרבאהאַלטן, פאַרחתמעט אויף זיבן שלעסער. דעם קינסטלער איז אָפטמאָל שווער אין דעם אַלגעמיינעם גערודער און געטומל פון דעם לעבן צו פאַרהאַלטן מענטשן, און שילדערן זיי, אַרויס-שלאַגן פון זיי פולע געשטאַלטן, — פירט ער זיי אַריבער אין אַ סאַנאַ-טאָריע, שוף, וווּ דער מענטש האָט צייט, מעגלעכקייט, הרחבת-הדעת אויסצולעבן זיך פולער און ברייטער. ס'טרעפט, אַז דער קינסטלער וויל אונז געבן אַ מיניאַטור-בילד פון דער גרויסער וועלט, און ער ווייזט אונז טראַפנס פון דעם גרויסן לעבנס-ים. אַלדי וועלט שפייגלט זיך אָפּ שאַרף און שטאַרק אין דעם געראַנגל, אין דעם צוואַמענלעבן און אין צוואַמענשטויס פון דער קליינער גרופע מענטשן, וואָס געפינט זיך אויף אַט דעם „אינולד“ — דאָס אַלץ זענען פאַרשידענע וואַריאַנטן פון דעם ספּעציעלן מין ראַמאַן, וואָס שפילט זיך אָפּ אין באַזונדערע וועלטלעך, אַן דער זייט און ווייט פון דער גרויסער וועלט.

קנוט האַמסן (אין זיין „דאָס לעצטע קאַפיטל“) שטעלט אויף אין טאַראַהוס אַ סאַנאַטאָריע, אַ פאַרלאָזט אַרט צווישן פּויערישע קליינע ישיבים. עס שאַפט זיך אַ ניי קליין וועלטלעך, עס ווייזן זיך מענטשן, עס פאַרקניפן זיך גיך באַצוינגען, דערנענטערונג און דערווייטערונג, עס פולסירט אַ לעבן פון די סאַנאַטאָריע-אינוואַזיער מיט זייערע אינ-טערעסן. מיר זען פאַר זיך אויפריכטיקע און ליגנערישע, ערלעכע און פאַרשע, טראַגישע און קאַמישע, גליקלעכע און אומגליקלעכע. יע-דער איינער מיט זיין מול און מיט זיינע אומגעריכטע גליקן און פאַטאַלע אומגליקן. די טאַראַהוסער סאַנאַטאָריע וואַקסט אויס שפּעטער אין אַ מין מיסטישער געביידע, אַ וועלט פול סודות און געהיימנישן. און דער סוף איז אַזאַ טראַגישער — אַלע קומען אום אומזיניק, טראַגיש. עס בלייבט נאָר לעבן דער „זעלבסטמערדער“, וואָס האָט די גאַנצע צייט זיך געקליבן צו נעמען זיך דאָס לעבן.

„דער מבול“ פון ה. בערגער, — אַ גרופע מענטשן ערנעץ אין אַ ווינקל, וועמען עס דראָט איינגעשלונגען צו ווערן דורך אַ מבול. גע-צילטע שעהן זענען פאַרבליבן, אַלץ אין דער וועלט איז ווייט, פרעמד, — שוין פון יענער זייט. מען לעבט און מען קאָן זיך אויסלעבן נאָר מיט אייגענע, געציילטע מענטשן, מען איז באַגרענעצט דורך אַרט און צייט. דער מענטש וויל אין די געציילטע שעהן וואָס-מער אַריינכאַפן, וואָס-מער איבערלעבן, גאַרנישט אַדורכלאָזן...

אויף אן אנדערן אייגנארטיקן אופן גיט ניקאָלאַי יעוורעינאָוו אין זיינע צוויי פאַרשידענע פּיעסעס „דער עיקר“ און „די שיף פון צדיקים“ די צוויי באַזונדערע וועלטעלעך, וועלכע ער שאַפט פאַר זיינע מענטשן. אַ ניי לעבן מיט אַ נייעם אינהאַלט. אין דער וואַכעדיקייט פון דעם אַלגעמיינעם לעבן וויל ער שאַפן יום-טוב. דער מענטש קאָן שפּילן אינם לעבן טעאַטער, אַרויפציען אויף זיך אַ פאַרשענערט לעבן, אויס-קלויבן פאַר זיך שיינע ראַלן. אין צווייטן ווערק נעמט ער אויף צדיקים אויף אַ שיף, און דאָס קליין וועלטעלע, די שיף, איז סוף-כל-סוף נישט שענער ווי די גרויסע וועלט-שיף—די זעלבע חסרונות, די זעלבע באַרג-אַראַפּן. אַלץ ווערט דאָ געשאַפן לויט דער פאַרם און געשטאַלט פון דעם גרויסן לעבן. קיין אנדער אויסוועג איז נישטאָ...

טאַמאַס מאַן האָט געפרוּווט פאַנאַדערצוווּיקלען דאָס ספּעציפּישע סאַנאַטאָריע-לעבן אויפן צויבערבאַרג. אָבער דאָס איז נישט בלויז סאַ-נאַטאָריע-לעבן. די גאַנצע קולטור-וועלט מיט אַלע אירע פּראָבלעמען, ווייטיקן און שאַפונגס-פריידן שפּילט זיך אָפּ אין דעם לעבן פון דער סאַנאַטאָריע אויף דעם צויבערבאַרג. אין אָט דער קרענקלעכער אַטמאָספּער לעבן די מענטשן פאַמעלעכער, אָבער טיפּער. זיי נעמען אויף ליידנשאַפטלעך-קרענקלעך די פּראָגן, וועלכע שוועבן אין דער לופט פון דער גרויסער, דרויסנדיקער וועלט. טאַמאַס מאַן האָט צו-נויפגענומען אין דער סאַנאַטאָריע זעלעכע קראַנקע מענטשן אויף עט-לעכע יאָר און זיך באַמיט אין זייערע געשפרעכן און האַנדלונגען צו באַרירן אַלדאָס וויכטיקע, וואָס פאַרנעמט די מזחות פון דער געזונטער-מענטשהייט. אין אָט דער סאַנאַטאָריע איז דאָ צייט און מעגלעכקייט פאַנאַנדערצוגלידערן ביז די קלענסטע טיילן אַלע די אידעען און פּראָבלעמען, וועלכע באַוועגן דאָס לעבן. די פאַליטישע, סאַציאַלע און קולטורעלע וועלט וואַקסט קאָלאָסאַל אויס אין דעם קליינעם סאַנאַטאָריע-וועלטעלע. אַ שטיק יאָרהונדערט קומט אויף פאַר אונז אין די זיבן יאָר, וואָס קאסטאַרם פאַלט אַריין אַזוי צופעליק אין אָט דער סאַנאַטאָריע-וועלט.

אַ מין מיניאַטור פון דער גרויסער וועלט איז אויך די פּיעסע פון וויקי באָום (און אויך איר ראַמאַן). מענטשן אין האָטעל. אַ גע-וויינלעכער גרויסשטאַטישער האָטעל „גראַנד האָטעל“, און אין עטלעכע גומערן און אין לויף פון עטלעכע טעג שפּילט זיך אָפּ אַ שטיק לעבן פון אַ גרויסער וועלט. דער האָטעל איז דאָ בבחינת די גאַנצע וועלט:

מענטשן קומען, מענטשן גייען אוועק, און דער האַטעל בלייבט שטיין. נומערן באַפרייען זיך, נומערן ווערן גלייך פאַרדינגען. דער דאָקטאָר, וואָס איז פאַרווונדעט געוואָרן אין קריג, לעבט איבער אַלעמען, אַלע האַטעל-געסט. ער וואָרט אויף עפעס אַ ידיעה, וואָס קיינער ווייסט נישט, פון וואָנעט זי דאַרף קומען. און ער פאַרבלייבט אויך אויף ווייטער וואָרטן אויף דעם בריוו אָדער טעלעגראַם. פאַר די פּאַר טעג, וואָס די האַנדלונג ציט זיך, האָבן מיר פאַרשיידענע פּאַסירונגען, מענטשן מיט גרויסע האַפענונגען, און מענטשן אָפגעשפּילטע, סענטימענטאַלע און ניכ-טערע, באַרג-אַרויף און באַרג-אַראָפּ, —האַלל אַ מין קורצער, תּיקון שבועות, אין וועלכן די גאַנצע לעבנס-תּורה איז געגעבן שטיקלעכווייז, אָנהויבן און סוף, פון וועלכע מען קאָן באַקומען אַ פּאַרשטעלונג וועגן דעם גאַנצן לעבן. דער קהלת-מאַטיוו פון אַזוי איז געווען און אַזוי וועט זיין, און גישטאָ קיין גייס אונטער דער זון — איז דאָ געגעבן אין אַ לייכטער, פּיקאַנטער פּאַרם... דער גראַנד האַטעל — משל למה הדבר דומה: צו דעם גאַנצן היינטצייטיקן לעבן, וווּ מען וויל אין אַ פּאַר טעג אַריינכאַפּן וואָס-מער, און די פּאַר טעג זענען ווי צענדליקער יאָרן, וואָס אַ מענטש האָט זיך צייט אָפצוואַוינען אין דעם וועלטס-נומערל... אַמאָל האָט מען געזאָגט: ווילסטו דעם דיכטער קענען, מוזטו גיין אין זיין לאַנד. און ווי דעם דיכטער, אַזוי אויך דעם מענטש, וואָס שאַפט זיך זיין לעבנס-ווערק, האָט מען אַמאָל געקאָנט לערנען בלויז אין זיין היים, אין זיין סביבה, אויף זיין באַדן, צווישן זיינע אַרומיקע, אין זיין אייגענעם לעבנס שטייגער. איצט פאַרשטייען איי-ניקע קינסטלער אַנדערש: ווילסטו דעם מענטשן קענען, דאַרפסטו אים ווייזן נישט אין דער גרויסער, טומלדיקער וועלט, וואָס פאַרדרייט אים אין איר מעכטיקן געווירבֿל פון שאַבלאַנען, געווינהייטן, טראַדיציעס און געזעצן, נאָר אדרבא — מען נעמט דעם מענטש אין אַ באַזונדער וועלט, אין אַן אָפגעזונדערטער סאַנאַטאָריע, האַטעל אָדער שף, — וווּ מען קאָן זען דעם מענטש פולער, אינטערעסאַנטער, בולטער.

חלמא טבא חזיתא

מ. ניימאן האָט פאַרעפנטלעכט אין „היינט“ אן אַרטיקל „ווען איצט
 באַווייזט זיך אַ נײַער שלום אַש“, אין וועלכן ער באַמיט זיך
 צו באַווייזן, אויף וויפיל אַמאָל, צוריק מיט יאָרן, איז געווען אַ
 בעסערע און גינסטיקערע אַטמאָספּער פאַר דעם פאַנאַנדערוויקס און
 אַנטוויקלונג פון אַ טאַלענט, ווי איצט. חלמא טבא חזיתא! — י. מ.
 ניימאן! דער פאַרגלייך און די כאַראַקטעריסטיק פון אַמאָל און איצט
 זענען לחלוטין נישט ריכטיק. מיטאַמאָל האָט י. מ. ניימאן אינגאַנצן
 פאַרגעסן דאָס נישטיקע, אַרעמע, אומווירדיקע לעבן פון אַ יידישן
 שרייבער אין די פאַרגאַנגענע צײַטן. ער רעדט וועגן דעם ממש ווי
 דער דור-המדבר: „זכרנו את הדגה“ אין דעם ליב הארציקן מצרים.
 אַמאָל איז אַלץ געווען ווילד און גינסטיק פאַר דעם יונגן
 שרייבער, ער האָט אויף זײַן אַנטוויקלונגס-וועג געפונען בלוז ליב-
 שאַפט, פאַרשטענדענישן, פאַראינטערעסירונג, רויון, און איצט — פאַר-
 שלאַסענע טירן, פאַרפרעמדקייט, גלייכגילטיקייט, דערנער.
 דאָמיר טאָקע אַביסל אַ בלעטער טון אין דער געשיכטע פון די
 פאַרגאַנגענע עטלעכע צענדליק יאָרן, און זען, ווי די געזעלשאַפט, די
 קולטור-אינסטיטוציעס און די אַרומיקע שרייבער-משפּחה האָט זיך
 אַמאָל באַצויגן צו אַ יידישן שרייבער, אים מיטגעהאָלפן אין זײַנע
 שעפּערישע אַרבעטן און פאַרגרינגערט אים דאָס לעבן און שאַפן.
 נאָך מיט יאָרן צוריק האָט דער קאָמיטעט פון „מפּיצי השּׂכּלה“ אין
 פעטערבורג אָפּגעוואָרפן די השתדלות פון אַנגעזעענע מיטגלידער מיט-
 צוהעלפן אַרויסצוגעבן אַלע יידישע ווערק פון דעם באַווסטן ישראָל
 אקסענפעלד, אָפּקויפן זיי פאַר 400 רובל. די ווערק זענען טאָקע נישט
 דערשינען, דער גרעסטער טײל איז אינגאַנצן פאַרלוירן געגאַנגען.
 צווישן י. אקסענפעלדס פאַרזעצער, וואָס האָבן געוואָלט אויספועלן די
 שטיצע, זענען געווען אַזעלכע אַנגעזעענע פּערזענלעכקייטן, ווי אָסיפּ

ראבינאוויטש (רעדאקטאָר פון „ראזוועט“), לעווינזאָן, ד"ר ל. פינסקער. אזאָ ליבע באַציונג איז געווען ביי די אַמאָליקע פעטערבורגער טוער צו אַ יידישן שרייבער!..

עס איז אויך באַקאַנט, וויפיל צרות ש. י. אַבראַמאָוויץ (מענ-דעלע מוכר-ספרים) האָט געהאַט פון דער זעלבער. מפיצי-השכלה" מיט זיין העברעיִשער איבערזעצונג פון אילאָוואַיסקיס, געשיכטע פון רוסישן פּאָלץ. אזוי ווי מענדעלע האָט זיך דערלויבט אַריינצוטראַגן אייניקע אויסבעסערונגען אין דער „קאָזיאַנער" געשיכטע, האָט מען דאָס בוך פאַרבאַקירט.

און ווי האָבן רעאַגירט די פעטערבורגער רעדאַפּירער, ווען מען האָט אין פעטערבורג לויט אַ מיאוסער מסירה אַרעסטירט דעם באַוויסטן העברעיִשן דיכטער יהודה לייב גאַרדאַן, וועלכער האָט גלייכצייטיק דערפילט די פליכטן פון אַ סעקרעטאַר פון דער פעטערבורגער יידי-שער קהלה און אויך פון דער חברה „מפיצי-השכלה"? קיינער פון דער פּני" האָט נישט געפרוווט עפעס צו טון, כדי צו באַפרייען דעם דיכטער מיט זיין פרוי. יל"ג האָט אָט די קאַלטע גלייכגילטיקע באַציונג צו אים אין דער עת-צרה קיינמאָל נישט געקאַנט פאַרגעסן. און ווען ער איז נאָך עטלעכע חדשים תּפּיסה און פאַרשיקונג צוריקגעקומען, האָט ער אָפּילו געטראָפּן זיינע בידע אַמטן באַזעצט. ליינענט אַדורך יל"גס זכרונות און לידער פון יענער צייט, וועט איר זען די „אַכטונג" צו אַ שריפטשטעלער אין יענע צייטן.

וויפיל, למשל, האָט זיך שלום עליכם אין זיינע ערשטע ליטע-ראַרישע יאָרן אָנגעליטן פון זיין „רעדאָקטאָר" אין פעטערבורגער „פּאָלקסבלאַט", ישראל לעווי, וועלכער פלעגט צוליב זיין אומגעלום-פערטער שנאה צו יידיש („זשאַרגאָן"), אַריינשטעלן אין שלום עליכםס ווערק ווילדע פּראַזעס, און דערנאָך אויפּוואַרפן זיי שלום עליכמען אין די רעצענזיעס, וואָס ער פלעגט דרוקן אין זיין אייגענער צייטונג. אונטער דער רעדאָקציע פון אָט דעם, משוגענעם לעווי" האָט שלום-עליכם געמאַכט זיינע ערשטע שריט.

און סאָר אַ ליבע און פריינטלעכע באַציונגען עס האָבן אַמאָל געהערשט צווישן די עלטערע יידישע שרייבער, — ווייסן מיר אויך גאָר אַנדערע פּאַקטן. יעקב דינעזאָן, די שטייער ערלעכע טויב, איז אין די יאָרן 1891—1894 געווען אין קיעוו און זיך דאָרט באַקאַנט מיט די דאָרטיקע העברעיִש-יידישע שריפטשטעלער, און ער האָט דער-

נאך געשריבן אין אַ בריוו, אז ער פאַרשעלט דעם טאָג, וואָס ער איז אַרײַנגעקומען אין זײַערע ד' אַמות. און דאָרט זענען געווען אַזעלכע שרײַבער, ווי יהײל, מ. א. שאַצקעס, י. י. ווייסבערג, אלעזר שולמאַן, מ. מ. דאָליצקי און אַנדערע.

גאָר אַ באַזונדער בלעטל און זײַער אַ טשעקאָוס און רײך מיט שאַרפע ווערטער, אָנפאַלן און סכסוכים זענען די באַצײונגען פון שלום-עליכם און פּרץ, — אַ קריג, וואָס האָט אָנגעהאַלטן שײַנע עטלעכע יאָר. גראָד דער גוטמוטיקער שלום-עליכם איז בײַ יעדער געלעגנהייט אָנגעפאַלן אויף פּרצן מיט די שאַרפּסטע אויסדרוקן סײַ אין אַרטיקלען, סײַ אין פּערווענלעכע בריוו. אַ צוואַנציק יאָר האָט שלום-עליכם אין פּרצעס ד' אַמות נישט געוואָלט שטיין.

נאָך אָנגעצײגענער און פאַרביטערטער זענען געווען די באַצײונגען פון פּרץ און פּרישמאַן. אין לױף פון פיל יאָרן האָט פּרישמאַן נישט אַדורכגעלאָזט קײן אײַן געלעגנהייט נישט אָנצופאַלן אויף פּרצן. פּרישמאַן האָט אַרויסגעלאָזט ספּעציעלע זאַמלונג-פאַמפּלעטן, „לאַקשן“ און „פּלוי אויף תּשעה-באָב“, באַשולדיקט פּרצן אָפּן אין פּלאַגיאַט און אַזוי ווייטער.

י. מ. נײַמאַן דערמאָנט צום גוטן די וואַרשעווער אַסימילאַטאָ-רישע גמײנע, און ער מאַכט זיך נישט וויסנדיק, ווי אָט די זעלבע גמײנע האָט זיך באַצײגן צו פּרצן, — צו איר לאַנגיאָריקן „ראַכמיסטער“ און „געשעפּטספירער“. זי האָט אים געהאַלטן אין פעסטע קײטן, אים זעלטן באַפּרייט, אים נישט געגעבן אָפּטמאָל קײן מעגלעכקײט אַרויס-צופאַרן אויף אַ פּאַר טעג אויף אַ פּאַרלעזונג, פּאַרלאַנגט פון אים דאָקטאָר-צײַגנישן בײַ אַ פּאַרקײונג אָדער קרענק, און לױף אַפילו נישט באַערט מיט איר בײַזײן פּרצעס לױיה, אויף וועלכער עס זענען געווען פּאַרשטייער פון די פּאַרשיינדנסטע ייִדישע אינסטיטוציעס. אַפילו דער טרויער-פּראָטאָקאָל פון דער גמײנע-זיצונג נאָך פּרצעס טױט איז אָנגעשריבן יעזואַיטיש — עס איז געשטאָרבן, שטייט דאָרטן פּאַר-צײַכנט, — דער „געשעפּטספירער ל' פּרץ“ און מער גאָרנישט.

און איך וואָלט געראַטן י. מ. נײַמאַנען, ער זאָל זיך באַקענען זעענטער מיט אַ מצושה וועגן דעם העברעיִשן שריפטשטעלער פּסח רודערמאַן, וועלכער איז פּלוצים געשטאַרבן אין וואַרשע, און די וואַר-שעווער גמײנע האָט אים, ווי עפעס אַ נחית-דרגא, אַ ליטוואַק, אָפּגע-געבן אַ קרקע אויף פּראַגע. עס האָבן זיך אין דעם ענין אַרײַנגעמישט

יעקב דינעזאן, שפיר, און מען האָט נישט געפֿעלט. נאָר די איינ-טערווענץ פֿון דעם באַוויסן אַדוואַקאַט ישראל יאַסינאָוסקי האָט געווירקט און מען האָט באַוויליקט אָפּגעבן פֿאַרן נפּטר אַ פֿאַר אַיילן ערד אויסן וואַרשעווער בית־עלמין.

און איצט, לאָמיר אַריבער צו די יאָרן, ווען שלום אַש איז אַריינגעטרעטן אין דער ייִדישער ליטעראַטור. איז דאָן אין די יאָרן 1900 און אַ פֿאַר יאָר פֿריער און שפּעטער, געווען אַזאַ אידיילע און אַזוי גינסטיק פֿאַר אַן אָנפֿאַנגער אַרויסצורוקן זיך, ווי איצט?

דאָן איז אין דעם גאַנצן געוועזענעם רוסלאַנד נישט געווען קיין איין צייטונג, קיין איין צייטשריפט אין ייִדיש. דערמאָנט זיך: „דער פֿריינד“ (די ערשטע ייִדישע טאָג-צייטונג) האָט אָנגעהויבן צו דערשיי-נען ערשט אין 1903. דער פֿאַנגדערוואַקס פֿון דער ייִדישער פרעסע אין רוסלאַנד און אין פּוילן הויבט זיך ערשט אין 1905—1906. ווען איז גרינגער געווען פֿאַר אַן אָנפֿאַנגער צו קומען צום וואָרט, דאָן אָדער איצט, ווען אויף דער טעריטאָריע פֿון דעם אַמאָליקן רוסלאַנד דערשיי-נען איצט אַ דרייסיק טאָגבלעטער, אַ הונדערט וואַכנבלעטער, אויסער זשורנאַלן, זאַמליכער, זאַמלונגען און אַזוי ווייטער. י. מ. ניימאַנס ווערטער, אַז דער נייער טאַלענט, דער נייער שלום אַש, אויף וועלכן אַלע וועלן טייטלען מיט די פינגער מיט שטאַלץ: דאָס איז אונזער טאַלענט, וועט נישט האָבן איצט וווּ צו דרוקן, — זענען באמת נאָר „לחפּורת המליצה“. „די צייטונגען — שרייבט ער — וועלן זיין פֿאַרמאָכט פֿאַרן נייעם טאַלענט. אַלץ איז באַזעצט! איז עס דען ריכטיק? ווערן דען נישט געזוכט קיין גוטע ליִדער, דערציילונגען, ראַמאַנען דורך די צייטונגען, — און ווערן זיי דען גערן נישט אויפגענו-מען און גוט באַצאָלט און ווערן זיי דען ספּעציעל נישט באַשטעלט? און אין זיין „חלומען אויף דער וואָר“ וועגן די „אַמאָליקע גוטע צייטן“ פֿאַנטאַזירט י. מ. ניימאַן וועגן „דער ליבשאַפט, מיט וועלכער מ'האָט אַמאָל אויפגענומען יעדן נייעם טאַלענט“. איך וואָלט טאַקע געבעטן י. מ. ניימאַן, ער זאָל מיר אָנווייזן די וואַרעמע, האַרציקע אַרטיקלען אַפּילו וועגן דעם זעלבן שלום אַש, וואָס האָט געהאַט דאָס גליק צו באַווייזן זיך צוריק מיט דרייסיק יאָר און נישט איצט. עפעס געדענקט זיך מיר גאַרנישט, אַז דוד פֿרישמאַן אָדער ה. ד. נאָמבערג אָדער אַפּילו פרץ זאָלן האָבן געשריבן וועגן שלום אַש (פרץ האָט אַג-געשריבן וועגן שלום אַש אַ קליין אַרטיקלע ערשט אין 1907, ווען די

וועלט האָט שוין גערוישט מיט דעם דיכטער-דראַמאַטורג). און אַפילו „דער יוד“, וווּ שלום אַש האָט אין 1900 און אין 1901 אָפגעדרוקט שוין אַ צען זאַכן, האָט נאָך אין זיין פּראָספּעקט סוף יאָר 1901 נישט דערמאָנט נאָך שלום אַשן צווישן זיינע קנאַפּע הונדערט מיטאַרבעטער, צווישן וועלכע עס זענען געווען ווייניק-באַדייטנדיקע שרייבער.

און ווערט דען איצט נישט אויפגענומען מיט אָפענע אַרעמס און פריינטלעכסטע אַרטיקלען יעדעס ווערק, וואָס האָט נאָר עפעס-וואָס פּאָזיטיווס, צוואַנגדיקס? לאַמיר נאָר אַדורכמישן די רעצענזיעס-אַר-טיקלען וועגן די יונגע און יינגסטע היינטצייטיקע יידישע דיכטער און דערציילער, — וועלן מיר זיך אַנטרעפן אויף אַן אַ שיעור וואַרעם-קייט, פּיעטעט, אויפריכטיקער באַהאַרציקייט.

און וועגן דעם „השלח“, — איך בין געווען אַ קורא-ותיק פון דעם „השלח“, און איך געדענק עפעס נישט, אַז אין „השלח“ זאָל מען זיך אַזוי באַגייסטערן און פרייען מיט די שרייבער און זייערע ווערק אין יידיש. וויפיל אַרטיקלען, רעצענזיעס זענען דאָרט אין משך פון אַ צוויי-צענדליק יאָרן געווען געדרוקט וועגן דער יידישער ליטע-ראַטור און אירע ווערק? איך גלויב, אַז מיר וועלן אויף די פינגער פון איין האַנט זיי קאָנען אויפציילן.

און זעט: אַ בונדישער פּאַרלאַג „קולטור-ליגע“ דרוקט די עכט-נאַציאָנאַלע (פון זייער שטאַנדפּונקט ענג-נאַציאָנאַליסטישע) ווערק פון שלום אַש, שמעון דובנאָוו, ד״ר יצחק שיפּער, ה. ד. נאָמבערג און אַנדערע. איז וואָס ווילט איר נאָך?

יא, אויף וואָס מיר וועלן זיך צונויפגיין—איז אויף דער מאַדנער גלייכגילטיקער, אינגאַרינדיקער באַציונג פונם תּל-אביבער „מאזנים“ צו דער יידישער ליטעראַטור, — אין אין „מאזנים“ זיצן דאָך אַזעלכע יידישע שרייבער, ווי ה. נ. ביאַליק, יעקב פּיכמאַן, פּישל לאַכאַ-ווער און אַנדערע, וועלכע האָבן דאָך אַ פּאָזיטיווע און פריינטלעכע באַציונג צו יידיש און צו איר ליטעראַטור. און איך בין אויך מסכים מיט אייך וועגן דער טאַפּלטער ראַלע, דער קאַץ-און מויז-שפּיל, וואָס די פּוילישע שרייבער שפּילן מיט דער יידישער ליטעראַטור און אירע שרייבער.

און וואָס נאָך — וועגן דער הבל-הבלימדיקייט און נישטיקן ביטול, וואָס עס הערשט אין אונזערע ליטעראַרישע קרייזן. — אַט

וועגן דעם דארף מען רעדן אין רעדן טאקע אָפטער און קלאָרע דיבורים. דאָס איז אַן ערנסטע און מיאוסע חולאַת, וואָס קעגן איר דאַרפן מיר אַלע נישט אויפהערן צו קעמפן.

און שלום אַש גופאַ, וואָס פאַרנעמט אַ בכבודיק אָרט אין אונזער ליטעראַטור און לעבן, קאָן דאָ גראַד זייער פיל טון און אויפטון. אָבער דאָס איז שוין אַ טעמע פאַר זיך.

צוליב וואָס זאָלן מיר זיך פאַרקוקן אויף דער פאַרגאַנגענהייט און זעען דאָרט נישט-געשטויגענע, נישט-געפלויעגענע זאַכן, לאָמיר בעסער טאָקע אַ שמועס טון קלאָרע דיבורים וועגן אונזער היינטיקער ליטע-ראַרישער אַטמאָספער און אַנווייזן אויף ערנסטע בלויון אין די שריי-בערישע קרייזן.

1932

א פראגע, וואָס דאַרף געשטעלמ ווערן

געווען צייטן, ווען די יידישע און העברעישע ליטעראַטורן זענען געווען ווי קינדער פון איין טאטע-מאמע. זיי זענען געבוירן, געוואָקסן און זיך אַנטוויקלט פּמעט ביי איין און די זעלבע באַדינגונגען, אין איין סביבה און ביי די זעלבע לערער-מלמדים. אָפּטמאָל, אין יונגן עלטער, זענען זיי געווען גאָר שטאַרק ענלעך איינער אויף דעם צווייטן, ממש ווי אַ פּאַר. און עס איז אָפּילו פאַר אַ זייטיקן שווער געווען צו פּאַנאָדערקלייבן זיך, ווער איז דער און ווער איז יענער. אַז ביידע האָבן זיי געלעבט מיט די אינטערעסן פון דער איין שטוב און מיט די איינדרוקן פון זייער איין היים, עלטערן און אַרומיקע. שפּעטער האָט זיך אָנגעהויבן פון יעדן איינעם אויסצופאַרמירן אַ באַזונדערער טיפּ, מיט באַזונדערע אייגנשאַפטן, מיט אַ באַזונדערן טעמפּעראַמענט, מיט באַזונדערע אינטערעסן. איז איינער געווען פאַרטון בעיקר אין הימל-זאַכן, געלעבט מער מיט חיי-עולם און פאַרזען די אַרומיקע, ממשותדיקע ווירקלעכקייט, און דער צווייטער, פאַרקערט, האָט זיך מער אינטערעסירט מיט דער אַרומיקייט, געהאַט פאַר זיך מער קאָנקרעטע, מאַטעריעלע פּריידן און ליידן. אָבער אַזוי ווי ביידע האָבן געלעבט אין איין אַטמאָספּער און געווען אַרומגערינגלט מיט די זעלבע אינ-טערעסן, מענטשן און איינדרוקן, האָבן זיי אָפּטמאָל איבערגעחזרט, נאָכגעזאָגט איינער די ווערטער פון דעם צווייטן. נאָך שפּעטער, ווען די צוויי קינדער זענען אויפגעוואָקסן, זיך צעגאַנגען אין פאַרשיידענע וועלטן, זענען זיי אינגאַנצן פאַרפרעמדט געוואָרן צווישן זיך און אויפגעהערט צו פאַרשטיין איינער דעם צווייטן, ווי ווילד-פרעמדע, ווי נישט איין מוטער וואָלט זיי געהאַט.

דאָס איז דער משל, און דער נמשל איז גאָר אַ פשוטער. לאַמיר אויפנעמען אין אונזער זכרון די לעצטע עטלעכע צענדליק יאָר אין דער געשיכטע פון דער יידישער און העברעישער ליטע

ראַטורן... מיר וועלן זיך גלייך אַנטרעפן אויף די באַציונגען פון די ביידע שוועסטער-ליטעראַטורן, וועלכע דערמאָנען שטאַרק אָן דער געשיכטע פון די קינדער אין דעם אויבנגעבראַכטן משל. געווען צייטן, ווען די יידישע און העברעיִשע ליטעראַטורן זענען געווען צווייגן פון איין שטאַם. אָדער צוויי ענלעכע שטאַמען, וואָס וואָרצלען אין איין באַדן. האָבן דאָך אַ ריי יידישע שרייבער געשריבן גלייכצייטיק און מיט דער זעלבער אָדער כמעט זעלבער ליבע יידיש און העברעיִש. אָדער געשריבן איין און זעלבן ווערק פריער אין יידיש און דערנאָך אין העברעיִש, אָדער פאַרקערט. געווען אויך פאַלן, ווען אַ ווערק פון אַ שרייבער, וואָס איז געשריבן געוואָרן אין איינע פון די צוויי שפראַכן, האָט געפונען דעם תיקון גראַד אין דער צווייטער שפראַך, אויף וועל-כער דער שרייבער גופאָ האָט דאָס ווערק דערנאָך איבערגעזעצט. עס זענען אויך געווען אייניקע יידישע קינסטלער, וואָס האָבן זיך אויסגעלעבט טיילווייז אין איין שפראַך, און געשאַפן אין איר אַזעלכע ווערק, וועלכע זענען געענטער, פאַסיקער, אָרגאַנישער מיט אָט דער שפראַך, און טיילווייז האָבן זיי געשריבן אַנדערע ווערק אין דער צווייטער שפראַך, און זיך אויסגעלעבט דאָן מיט די איבער-לעבענישן, שטימונגען, מאַטיוון, וועלכע זענען מער געענטער צו יענער שפראַך. פאַר איינע איז יידיש געווען בלויז די „שיחת-חולין“־שפראַך. פאַר אַנדערע — איז העברעיִש געווען אַ פרעמדע, זייטיקע שפראַך. פיל שרייבער האָבן זייערע ווערק געלאָזט שרייבן אין ביידע שפראַכן, נישט געמענדיק אין אַכט דעם כאַראַקטער, סטיל, אייגנאַרט פון דער שפראַך. עס איז באַקאַנט, אַז מיכה־יוסף בערדיטשעווסקי איז זייער שאַרף אַרויסגעטרעטן קעגן אָט די שרייבער, וועלכע „ניצעווען איבער“ זייערע ווערק פון איין שפראַך אויף דער אַנדערער. איר פאַר-שטייט — שרייבט וועגן דעם בערדיטשעווסקי — דער עצם פון אַ לשון איז נישט בלויז דער לבוש, נאָר טאַקע דער עצם, און אַז איך וואָלט מיך נישט געשעמט, וואָלט איך געזאָגט: דער עצם לשון־קודש און דער עצם יידיש איז ווי אַ זכר מיט אַ נקבה. אַ מיידל אַפילו, אַז זי טוט זיך אָן אין יונגלשע קליידער, בלייבט אַ מיידל, און אַ יונגל, וואָס טוט זיך אָן אין מיידלשע קליידער, בלייבט אַ יונגל, און אַ חוץ דעם איז מען נאָך עובר אויף אָן עבירה... אַז איינער קומט צו מיר און גיט מיר אַ זאך, וואָס תחילת האָט ער זי געשריבן אויף יידיש און אַצינד איז דאָס אויף לשון־קודש, איז ער ביי מיר גלייך, ווי איינער, וואָס

נעמט א קופערנע מטבע און פארוילבערט זי... איך זאג נישט, אז זילבער איז חשובער פון קופער. אָבער איך וויל, אז קופער זאָל שטענדיק בלייבן קופער און זאָל זיך נישט פאַרשטעלן פאַר זילבער... אַוודאי און אַוודאי איז געווען אינגאַנצן נאַטירלעך דער ווייטער-דיקער וועג פון דער יידישער ליטעראַטור, וועגן וועלכע ציען אין אַנדערע זייטן, אין אַנדערע ריכטינגען, וועגן, וועלכע קרייצן זיך זעלטן. מעגן אַנדערע זיין דערפון נישט צופרידן, אָבער דער גאַנג פון לעבן האָט אַזוי געפירט, אַז די יידישע ליטעראַטור האָט זיך געשפּיזט פון איינע קוועלן, און די העברעישע — פון אַנדערע. זענען דעריבער מיט דער צייט אויסגעוואַקסן יידישע שרייבער, וואָס קאָנען אינגאַנצן נישט קיין העברעיש, און אַזוי אויך — העברעישע, וועלכע טרעפן זיך כמעט נישט מיט דער יידישער ליטעראַטור.

לאַמיר איצט לאָזן אָן אַ זייט די שפּראַכן-פּראַגע. מיר רעדן איצט בלויז וועגן די ביידע ליטעראַטורן, וועלכע זענען די לעצטע יאָרן גאָר אַנדערע, פאַרפרעמדטע צווישן זיך. דאָס רובֿ זענען עס גאָר אַנדערע שרייבער, די יידישע און העברעישע. נאָר אַ קליינעם טייל פון די יידישע שרייבער טרעפן מיר איצט אין די העברעישע אויסגאַבן, און אַזוי זעלטן טרעפן מיר די העברעישע שריפטשטעלער אין די יידישע צייטשריפטן. ממש צוויי באַזונדערע אומות, מיט צוויי באַזונדערע ליטעראַטורן, מיט באַזונדערע סיוזשעטן, מאַטיוון, פּראָ-בלעמען און מיט באַזונדערע מאַנירן פון שרייבן. און דאָס איז דאָך געשאַפן געוואָרן בלויז אין לויף פון אַ 15—20 יאָר.

דאָס איז אַ פּאַקט, וועלכן מען קאָן נישט פאַרלייקענען, און וועלכן מיר מוזן קאָנסטאַטירן. אָבער אינטערעסאַנט איז אַט-וואָס.

אין די ביידע ליטעראַטורן, סיי אין דער יידישער, סיי אין דער העברעישער, ווערן די לעצטע יאָרן געדרוקט זייער פיל איבער-זעצונגען... פון די בעלעטריסטישע ווערק — איבער פּופציק פּראָצענט איבערזעצונגען. עס ווערן איבערגעזעצט אין יידיש און אין העברעיש פון די פאַרשיידנסטע שפּראַכן, — פון דייטש, פּראַנצויזיש, ענגליש, שפּאַניש, רוסיש, פּויליש, נאָרוועגיש, שוועדיש און נאָך און נאָך שפּראַכן, און ס'ווערן איבערגעזעצט נישט-נאָר ווערק פון קלאַ-סיקער, נאָר אויך פון גאַנץ געוויינלעכע, מיטלמעסיקע שרייבער. נעמט

נאָר דעם ערשטן בעסטן יידישן קאַטאַלאָג, אָדער העברעיִשן, און איר וועט זען, ווער איז די לעצטע פּאָר יאָר אין יידיש און העברעיִש נישט איבערגעזעצט געוואָרן.

פרעגט זיך, פאַרוואָס איז נישטאָ קיין אינטערעס אין יידיש פאַר די העברעיִשע שרייבער און זייערע ווערק, — זיי זאָלן געגעבן ווערן פאַר דעם יידיש-לעזער, וואָס לייענט נישט קיין העברעיִש, און פאַרוואָס איז נישטאָ קיין ווילן איבערצוזעצן אין העברעיִש די וויכ-טיקסטע ווערק פון דער יידישער ליטעראַטור פאַר די העברעיִשע לעזער, וועלכע לייענען נישט קיין יידיש.

א פראגע, וואָס דאַרף געשטעלט ווערן!

וויען אין פלאגן אינם יידישן טעאטער

1. זיין מאיעסטעט — דער אמיש

אָס יידישע טעאטער האָט אויסצושטיין פיל צרות נישט-נאָר פון אויסן, נאָר אויך פון אינעווייניק. אויב עס געלונגט אָפט גובר צו זיין די דרויסנדיקע רדיפות, בלייבט צו ליידן זייער פיל פון די אינעווייניקסטע ווייען און פלאַגן, וועלכע זענען אָפט נישט ווייניקער שעדלעך ווי די דרויסנדיקע. אָט די אינעווייניקסטע ווייען און ווונדן ברענגען אָן אַ שיעור שאַדן דעם יידישן טעאטער, און נישט איינ-מאָל מאַכן זיי אַ תל פון דעם, וואָס ווערט געבויט דורך אַווי פיל מי און אַנשטרענגונג.

אויף שריט און טריט קומט אויס אַנצושטויסן זיך אויף אָט די שטרויכלונגען, וועלכע מאַכן אומגעגלעך דאָס נאַטירלעכע, פרידלעכע לעבן און צוזאַמענאַרבעט אינם טעאטער.

אויך דער נישט-יידישער אַקטיאָר איז אַמביציעז, שטאַרק-עם-פינדלעך און איז גרייט פאַר אַ קלייניקייט אַרויס פון די פלים. אָבער עס איז גאַרנישט צו פאַרגלייכן מיט דעם, וואָס עס טוט זיך ביי אונז אין דער הינזיכט. דאָרט איז דאָך פאַראַן אַ דיסציפלין, אַ נאָרמע, וואָס איז איינגעשטעלט דורך די אונטערנעמער, דורך די דירעקציעס, וועלכע קאָנען זיך שטעלן אָפּטמאָל העכער פון די אַמביציעס פון די איינצלנע אַקטיאָרן, ווייל זיי האָבן פאַרן אויג דאָס גאַנצע טעאטער. וויפיל מען ליגט נישט קיין אַכט, ביי זיך, צווישן די פיר ווענט, אויף די אַנגעזענערע אַרטיסטן, אָבער פאַר דעם פובליקום איז אַלע-מאָל דאָ דער אַנסאַמבל, איבערהויפט אין דער נאָרמאַלער סעזאָן-צייט פונם שפילן. די טעאטערן שפילן גאַנצע פיעסעס, אין יעדער פיעסע ווערן אַרויסגערוקט פאַרשיידענע אַקטיאָרן, וועלכע באַווייזן צו שאַפן פיינע געשטאַלטן. די דירעקציע נישטערט און זוכט בעיקר פיעסעס, זי קריגט די פאַסיקע אַרטיסטן און רעזשיסערן און קינסטלער-דעקאָ-ראַטאָרן פאַר זיי; און אַלע צוזאַמען האָבן עס די אויפגאַבע צו שאַפן

א ספעקטאָקל. ערשט אין פראַצעס פון דער אַרבעט רוקט זיך אַרויס דער אַקטיאָר אָדער די אַקטיאָרן. דער אַקטיאָר איז דער מיט שותף אין דער סצענישער שאַפונגס-אַרבעט, ער טראַגט אַריין זיין טייל, אָפּט-מאָל אַ גרויסן טייל, אין דעם ספעקטאָקל, און זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז די אַלע מיטשותפים זענען גלייכבאַרעכטיקט אויסגעוועכנט צו ווערן אויף דעם אָפּיש און אין פראַגראַם, לויט אַן אָנגענומענעם סדר, און מיט געוויינלעכער שריפט. אַזוי פירט זיך עס ביי לייטן! נאָר אין אויסערגעוויינלעכע פאַלן, ביי גאַסטראָלן, בלויז דאָן ווערט געמאַכט אַן אויסנאַם (און דאָס אויך זייער זעלטן!), און איין אַרטיסט ווערט ספעציעל אָנגאַסירט, און זיין נאָמען ווערט אויף דעם אָפּיש ספעציעל אויסגעטיילט, — אָבער דאָס אויך אַן קיינע ספעציעלע עפיטעטן און גוזמאדיקע ביינעמען.

אָבער נאָר-נאָר אַנדערש איז די פּאַגע ביי אונז, אינם יידישן טעאטער. ביי אונז גילטן נאָר אַנדערע געזעצן, מנהגים, טראַדיציעס. און אַט די טראַדיציעס האָבן זיך אַזוי איינגעגעסן, כּוואַלט געזאָגט — איינגעפרעסן אין אונזער טעאטער-אַרגאַניזם, אַז זיי האָבן אים לחלוטין צעפרעסן און צעשעדיקט.

גיין אויסדערצייילן און באַשרייבן אַט די אַלע נאָרישע, ניש-טיקע געווינהייטן און געזעצן — הייסט שילדערן אין דער גאַנצער ברייט און טיף דעם אומנאָרמאַלן צושטאַנד פון אונזער טעאטער. עס וואָלט אַרויסגעקומען אַ נאָר-אייגנאַרטיקער טעאטער-שולחן-ערוך, וואָס האָט נאָר זיין גלייכן נישט ביי די אומות. עס וואָלט אַרויסגעקומען אַן אמתער קוריאָן-בוך, און מענטשן מיטן שכל-הישר וואָלטן גאָרנישט גע-גלייבט. זיי וואָלטן געמיינט, אַז עס איז, פּיין צוגעטראַכט דורך אַ בריה אַ הומאַריסט, ווי די הומאַריסטישע „מסכתות“ אָבער אונזער „מסכתא יידיש טעאטער“ איז, ליידער, נישט צוגעטראַכט און נישט פאַרפאַסט דורך אַ וויצלער צום פּאַכן, נאָר אַן אמתדיקע, ווירקלעכע.

אַ שקאָ דריספיק חרוב ביתר — צוליב אַן אַקס פון אַ וואָגן איז אַמאָל חרוב געוואָרן גאַנץ ביתר, — און צוליב דעם אָפּיש איז נישט איין יידישע טרופע צעפאַלן געוואָרן. עס וואָלט געווען אַ טשעקאָווע טעמע אָנצושרייבן אַ גרויס ווערק אין עטלעכע בענדער — וועגן דער ראָלע פון דעם אָפּיש אין דער געשיכטע פונם יידישן טעאטער. מען וואָלט דערביי געקאָנט ברענגען אַן אַ שיעור אויסטערלישע, ממש-אומ-גלייבלעכע פאַקטן, וואָס וואָלטן אויסגעזען ווי קונציק-צוגעטראַכטע

אָנעקדאָטן. יעדער טעאָטער-טוער האָט אַ גאַנץ פּעקל אָועלכע מעשיות, וואָס איינע איז טשעקאָוער פּאַר דער אַנדערער. ערשט די לעצטע וואָכן איז זיך „פּאַנאָדערגעגאַנגען“ אַ קליינער אַנסאַמבל צוליב דעם צפּיש. ווער זאָל שטיין דער ערשטער אָדער די ערשטע? לויטן אַלף-בית! — טענהט די, וועלכע איז „פּון דער נאַטור“ באַשאַנקען געוואָרן מיט אַ גליקלעכן נאָמען, וואָס הייבט זיך אָן מיט אַן אות, וועלכער איז אינם אַלף-בית פּון די ערשטע. ניין! — טענהט דער אומגליקלע-כער, וואָס איז פּאַרשאַלטן מיט אַ נאָמען, וואָס זיין ערשטער אות איז פּון די שפּעטערדיקע אינם אַלף-בית. — „ניין און ניין!“ ער האָט שוין די חזקה צו שטיין דער ערשטער. און אַזוי ווי אין פּוילישן אַלף-בית קומט אויס די פּאַמיליע פּונם אומגליקלעכן פּריער, לייגט מען פּאַר אַזאַ פּשרה: „אין פּוילישן דו פּריער, שפּעטער—איך, און אין יידישן— איך פּריער, שפּעטער דו!“ — „ניין!“ „איז ביידע נעמען אין איין שורה!“ „ניין!“ נאָך עטלעכע טעג אַמפּערן זיך ווערט געבוירן אַזאַ „גענאַלער“ איינפּאַל — צו שטעלן די צוויי פּאַמיליעס אין פּאַרס פּון אַ X. דאָן וועט שוין נישט זיין קיין מוקדם ומאַחר! „אויך נישט!“ און דער סוף — דער אַנסאַמבל, וועלכער האָט געהאַט אַלע שאַנסן צו שפּילן מיט דערפּאַל, איז זיך צעפּאַלן!

קאָמישער און טראַגישער איז געווען דער קריג צווישן צוויי גאַר-אַנגעזעענע יידישע אַרטיסטן טאַקע דאָ אין וואַרשע אין גאַר אַ גרויסן טעאָטער (אַגב, ביידע אַנגעזעענע דאָן מיטגלידער פּון דער פּאַרוואָלטונג פּונם אַרטיסטן-פּאַריין!). מען האָט געגרייט אַ פּיעסע אַ לענגערע צייט, מען האָט אַריינגעבראַקט פּיל געלט, געמאַכט די גרעסטע אַנשטרענגונגען, און אָט — מען קומט שוין נאָענט צו דער פּרעמיערע. עס ווערט געדרוקט דער אַפּיש. דער דירעקטאָר, נאָך אַ קנאַפּער „בקי“ אין יידישע טעאָטער-ענינים, האָט געלאָזט מאַכן דעם אַפּיש, ווי ביי לייטן, און ווי דער אַפּיש האָט זיך באַוווּן, דערווייל אינם פּאַיע פּונם טעאָטער, האָט זיך אויפּגעהויבן אַ געוואָלדיקער שטורם, וואָס האָט שיעור-שיעור נישט אומגעבראַכט אַלץ-מיט-אָן-אַנדער. וויפּל בייז בלוט מען זיך פּאַרשאַפט, וויפּל קריגערייען, און חוכאָ-וטוּלאַ פּאַר לייטן! די פּאַרשיידנטע קאָמבינאַציעס זענען געמאַכט געוואָרן, פּדי איינצושטעלן אַ „בורג-פּרידן“ צווישן די צוויי קעמפּנדיקע מחנות, די צוויי אַרטיסטן, — וואָס האָבן געדאַרפט שפּילן די הויפּט-ראָלן. די פּרעמיערע איז אַפּגערוקט געוואָרן אויף עטלעכע

טעג. עס האָט געהאַלטן דערביי, אַז דער גאַנצער טעאטער זאָל געשלאָסן ווערן... איז דאָן געקומען אַ חכם, אַ שלמה-המלך, און געפסקנט — צעשניידן דאָס קינד — דעם אַפיש — אויף צווייען — דיר העלפט און אים העלפט! און אַזוי איז טאקע געשען: מען האָט אויפֿ-געקלעפט שטיקער אַפישן באַזונדער: דער און דער אין דער ראַלע, און דער און דער אין דער ראַלע... אַבער צו, שלום על ישראל! איז נאָך אַלץ נישט געקומען. דער אינצידענט צווישן די צוויי, לייבן איז נישט אַראָפּ פונם סדר-היום אין דער טעאטער-וועלט אַ לאַנגע צייט. צוליב דער מעשה מיט אַן אַפיש איז איצט אין ניו-יאָרק צעמאלן געוואָרן אַן אַנסאמבל נאָך פארן אָנהויב סעזאָן, וואָס האָט געזאָלט אויספירן אַ קאָמעדיע פון אַ באַרימטן יידישן דראַמאַטורג. — און וויפֿל אונטערנעמונגען ווערן נישט אַרגאַניזירט צוליב זיין מאַיעס-טעט — דעם אַפיש?

און ווי דער אַפיש, אַזוי אויך אויף דעם אַנאַנס אין דער צייטונג, וואָס מיר, אַלע לייענער, כאַפן אויף אים בלוז אַ בליק. — ווערט געפטרט אין די יידישע טעאטער-קרייזן אַן אַ שיעור ענערגיע, קאָפּדרייעניש, קריגערייען און סכסוכים, וועלכע נעמען אַפטמאָל אַן גאָר אַן ערנסטן כאַראַקטער, און נישט זעלטן ברענגט עס צו אַ צוזאַמענברוך פון גאַנצע טרופּעס, פון וויכטיקע טעאטער-אונטערנעמונגען. און גאָר אַ וויכטיקן אָרט פאַרנעמט אין יידישן טעאטער-לעבן די גריס פון די אותיות, דער אופן, ווי דער נאָמען פונם אַקטיאָר איז אויסגעשטעלט, דער סדר, אין די עפיטעטן, וואָס ווערן צוגעגעבן. און נאָכן אַנאַנס — די „פּראָגראַמקע“ אין טעאטער!

2. די נעשמאַקלאָזע רעקלאַמע

ביי לייטן ווערן פון צייט צו צייט איינגעאָרדנט קאָנקורסן מיט הויכע פּריזן אויף קינסטלערישע רעקלאַמעס. ביי אונז אין דער יידישער טעאטער-וועלט וואָלט מען געדאַרפט איינאָרדנען קאָנקורסן אויף געשמאַקלאָזע רעקלאַמעס. אַסך אַזוי-גערופּענע יידישע טעאטער-אונטערנעמער וואָלטן דאָן פאַר דער קינסט פון געשמאַקלאָזיקייט באַקומען די גרעסטע פרעמיעס. אויף אַט דעם געביט קומט פאַר ביי אונז אַן אמתער „געיעג“, איינער באַמיט זיך איבערצויאָגן דעם צווייטן אין גוזמא, אין לויבן אין הימל אַריין, אין אויסטראַכטן די סאַמע

אויסטערהלישטשע עפיטעטן. איך ווייס א סך פיינע אקטיאָרן, וועלכע
 שעמען זיך ממש פון אַט די אלע לויב-געזאַנגען, וואָס זייערע אימ-
 פרעסאריאָס באשענקען זיי. מיט דער פולער האנט, אין דער גרויסער
 וועלט זענען שוין קעניגן פון לאנג אַראַפגעזעצט געוואָרן פון זייערע
 טראַנען און פאריאָגט אין די הרי-חושך, און ביי אונז האלט מען ערשט
 אין איין זאלבן קעניגן אויף דער יידישער בינע. קעניג פון הומאָר,
 קעניג פון טראַגעדיע, קעניג פון אַפערעטע, — המלל, מיר האָבן
 אינם יידישן טעאַטער בלויז מלכים! און נישט-נאָר קעניגן, אויך
 קייזערס, און אז ס'זענען דאָ אזוי פיל קעניגן, האָבן מיר אויך א
 קעניג איבער אלע קעניגן.

אין איין וואָך האָבן מיר אין די וואַרשעווער יידישע טעאַטערן
 געהאַט דעם יידישן טשאַרלי טשאַפלין, דעם יידישן
 מאָריס שוואַליע, דעם יידישן רודאָלף וואַלעב-
 פּיגאָל, וואָס זשע טוען די צוויי איבעריקע יידישע טעאַטערן? האָט
 איין טעאַטער זיך גיך פאַרשאַפט די „יידישע דווע“ און דער צוויי-
 טער — דעם יידישן קאַרואַ. און אזוי איז געגאַנגען די געשמאַק-
 קאַזע רעקלאַמע פון די יידישע טעאַטערן אין דער הויפטשטאָט וואַרשע
 טאָג-איין טאָג-אויס, און דאָס פנים האָט געפלאַמט פאַר בושע.

מען דערציילט מיר אַ מעשה, וואָס איז פאַראַיאָרן פאַרלאָפן אין
 פאַריזש: דער יידישער אַרטיסט-זינגער (כיוועל אַנרופן זיין נאָמען,
 הגם מיר האָט זיך געוואָלט אין די אַרטיקלען אַפערירן נישט מיט
 נעמען, נאָר מיט „סיסטעמען“) מישאַ אַפעלבוימ רעקלאַמירט זיך
 פסדר אלס „יידישער שאַליאַפּין“, אונטער דעם נאָמען איז ער
 אויך געווען רעקלאַמירט אין פאַריזש. זיצן אין אַ פאַריזשער קאַפע
 עטלעכע רוסישע טעאַטראַלן, קומט אַריין שאַליאַפּין אַליין, פיאַדאָר
 שאַליאַפּין, פעדיאָ, — רופט זיך אָפּ צו אים זיינער אָן אַלטער פריינט —
 דו האָסט שוין אַ קאָנקורענט: אַט רעקלאַמירט זיך איינער אַפעלבוימ
 אַלס יידישער שאַליאַפּין! „נאָ טשטאַזש! — ענטפערט שאַליאַפּין
 איראַניש — בלייבט מיר איבער צו רעקלאַמירן זיך, דער רוסי-
 שער אַפעלבוימ!“

מען האָט געקאָנט אויפזאַמלען אַ גרויסע קאָלעקציע פון נאַרישע,
 געשמאַקלאַזע און גרילצנדיקע רעקלאַמעס, וואָס דארף מען מער?
 ס'איז שוין אַוועק אזוי ווייט, אז די פרעסע-און פאַרשטעלונג-אַפטיי-
 לונג פייט וואַרשעווער קאָמיסאריאַט האָט פאַראַיאָרן געמאַכט אַ וואַר-

נונג די יידישע טעאטער-אונטערנעמער אויף דעם כאראקטער פון דער טעאטער-רעקלאמע אין דער פרעסע. עס איז דאן געווען אן אמתע וואקסאנאליע, מען האָט געברויכט צוויידייטיקע ווערטער און אָנצו-הערענישן, אז עס האָט געהאלטן ביים צוציען זיי צו פאראנטוואָרט-לעכקייט פאר... פּאָרנאָגראַפיע. פּאָרנאָגראַפיע אין טעאטער-אַנאַנסן... אָט האָט איר צוויי אַנאַנסן-רעקלאַמעס, וואָס איך גיב דאָ וואָרט און וואָרט, נאָר מיט אַ קלענערן שריפט. די לייענער, וועלכע ווילן האָבן די פּולע פּאַרשטעלונג פון אָט די געשמאקלאַזע רעקלאַמעס, זאָלן אַזוי גוט זיין און נעמען פארגרעסער-גלעזער. דער ערשטער אַנאַנס איז געווען געדרוקט אין דער לאָדזשער פרעסע, און דער צווייטער — אין דער ווארשעווער פרעסע (ז' 200):

לאָדזער טעאטער-עולם: ענליכער ויך דערוואָרט?

די טעג וועט זיך פאַר די לאָדזשער מעלאָמאַנען רעפרעזענטירן די וועלט-באַרימטע	דער גרעסטער וועלט-באַצויבערונדע קינסטלערין	„סאַר עקסעלאַנס“
מבגל!	דער שטאַלץ פון דער	אַנערקענט איבעראַל
פּאַני הויפּנאַ		
יידישער אָפּערעטע!	דורך דער פרעסע	און פּרובּ ליקום!
אין אַ גראַנדיעזן אַריגינעלן פּאַלקס-קאָנצערט		
דער פּראָגראַם באַשטייט פון די שענסטע חונישע קאָמ- פּאָזיציעס פון ראָזענבלאַט, קוואַרטין, הערשמאַן, קוסע- וויצקי, סיראַטאַ א. אַנ. ווי אויך די שענסטע און האַרציקסטע פּערל פון יידישע פּאַלקס-לידער און פון די ניעסטע שלאַגער-אָפּערעטן.		
לעזט	וון? • ווען?	לעזט
די ווייטערדיקע אַנאַנסן. די ווייטערדיקע אַנאַנסן.		

איך ווייס גראַד, אז די ביידע אַרטיסטינס, וואָס זענען אַזוי אומגעלומפערט-נאַריש רעקלאַמירט געוואָרן, זענען דאָ גאָט די נשמה שולדיק, דאָס האָבן די טעאטער-אונטערנעמער אַזוי זיך צעיאַכנעט און צעיאַכערט אויף זייער חשבון.

אז עס איז געקומען קיין ווארשע פון ניי-יאָרק דער אַקטיאָר
 יצחק פעלד, האָט מען אים אַזוי רעקלאַמירט: דער אין אַמע-
 ריקע-געקרוינטער, דער קעניג פון הומאָר, דער ייד-
 שער טשאַפּלין און אַזוי ווייטער און ווייטער. דאָס איז געווען
 דער ערשטער אָנוואַג וועגן אים, און וואָס אַ טאָג ווייטער, אַלץ-מער
 זענען געוואקסן די גוזמאדיקע עפיטעטן פון אַט דעם יונגן אַקטיאָר.
 שפעטער האָב איך געטראָפן אין אַ לאַדזשער צייטונג אַנאָנסן מפה
 אַ קאַנצערט-אַפטיילונג ביי אַ בענעפיס פון אַן אַקטיאָר, און עס איז
 געגאנגען אַ סדרה מיט דעם אויפטריט פון נאָך אַ קעניג פון
 הומאָר — איצט שוין שמעון דזשיגאַן, — דער אַקטיאָר פון אַראַצאַט.

<p>קאָמינסקיס טעאַטער אַבאָזשנע 3-1. טעל. 748-07.</p>	<p>מאנטיק, מוצאי יום-כפור. דעם 10 אַקטאַב. 9 אָוונט וועט</p>	<p>קאָמינסקיס טעאַטער אַבאָזשנע 3-1. טעל. 748-07.</p>
<p>נעלי קעסוואַ חתמענען דעם וואַרשעווער יידישן טעאַטער-עולם</p> <p>אַ גוט קורטל צום ניעם יאָר! אַ גראַנדיעזער היום-האַמפּנו-אָוונט אָנגעפיקעוועט מיט כל-טוב</p> <p>נאָך אַ טאָג טרויער 3 שעה פריי נאָך אַ טאָג תפילות 3 שעה געזאַנג נאָך אַ טאָג וויינען 3 שעה לאַכן נאָך אַ טאָג פאַסטן 3 שעה גענוס פון פאַרגעניגן לאַכן זינגען, טאַנצן.</p> <p>פּרטים לייננט אויפּמערקזאַם אין די ווייטערדיקע אַנאָנסן</p> <p>בילעטן צום גראַנדיעזן אָוונט צו מעסיקע פרייוו צו באַקומען אין באַר „צענטראַל“ לעשאַ 2</p>		

פּאראיאָרן זענען איבער די וואַרשעווער גאסן אין די טויזנטער
 פּאנאדערגעטיילט געוואָרן פּלוגבלעטלעך אויטער דעם נאָמען „אַן
 עקסטרי-אויסגאַבע“, וואָס האָט געהאַט אַזעלכע אומגעלומפּערטע
 קעפלעך אין אונטערקעפלעך: היטלער איז משוגע געוואָרן.

א פרוי האָט געבוירן אַ קינד אין טעאטער, ווידער
 פאַר אַ מען אין האַנאָלד'ס, פון יאפּאָנישן פּראָנט,
 זעלבסטמאָרד פון אַ יונגער שיינער פרוי, עקס-
 קעניג אַלפּאָנס קומט קיין ווארשע, אַ זיכערע הילף.
 דער ווארשעווער נייגיריקער עולם האָט געכאַפט אַט די עקסטרע-
 אויסגאַבע. וואָס איז עס געווען? נישט מער און נישט ווייניקער, ווי
 אַ רעקלאַמע וועגן לודוויק זאַטס גאַסטשפּילן אין קאַמינסקיס טעאטער
 אין דער פּיעטע „ליידיקייטער“. אין דער „אויסגאַבע“ האָבן מיר געהאַט
 פאַלגנדיקע „חכמות“: היטלער איז משוגע געוואָרן, און דאָקטוירים
 האָבן אים געהייסן פאַרן קיין ווארשע צו זען זאַטס; אַ פרוי האָט
 געבוירן פאַר דער צייט אַ קינד אין טעאטער, אַ זיבן-חדשים קינד,
 ווייל זי האָט צופיל געלאַכט ביי דער פאַרשטעלונג; דער יאפּאָנישער
 קעניג זאָגט צו צו מאַכן שלום מיט כינע, אויב מ'וועט אים ברענגען
 לודוויק זאַטס; יידישע סטודענטן האָבן זיך געשלאָגן, ווייל מ'האַט זיי
 (אין האַנאָלד'ס) נישט געוואָלט געבן קיין וויזעס קיין ווארשע צו זען
 זאַטס, און די רעגירונג פלאַנט צו ברענגען זאַטס אַהין אויף איר
 חשבון; אַ יידישע פרוי האָט געוואָלט גיין אין טעאטער זען זאַטס,
 האָט דער אייפערזיכטיקער מאַן זי נישט געלאָזט, איז זי אַראָפּגע-
 שפרונגען פונם 18-טן שטאָק. דער פאַראַנטוואָרטלעכער רעדאַקטאָר-
 אַרויסגעבער איז געווען אונזער אַלעמענס פריינט אַרנאָלד, עס גלויבט
 זיך אָבער נישט, אַז אַרנאָלד זאָל זיין אַזוי נאָריש און געשמאַקלאָז...
 דאָ האָט געשטעקט אַ העכערע האַנט פון די טעאטערן-דירעקטאָרן...
 עס איז הפּקר אַ וועלט! ווער עס האָט נאָר חוצפּה, העזה —
 דער קאָן טון אין אונזער טעאטער-וועלט וואָס ער וויל. אין איין
 פרימאָרגן ווערט מען אַ גדול, אַ געקרוינטער. מען באַשטעלט זיך
 גרויסע אַפישן מיט געוואלדיקע פאַרטרעטן און מען רעקלאַמירט זיך
 „באַרימטער“, וועלט-באַרימטער, „געניאלער“, — און גאַרנישט —
 לית דין ולית דיין!

אַפּטמאָל רוקן זיך אַרויס די סאַמע נישטיקע אַרטיסטן אין
 אויבנאָן, וויבאַלד זיי האָבן נאָר אַ „יד“, „די מאה און די דעה“
 אין דער דירעקציע, און לאָזן לחלוטין אין שאָטן די בעסערע פעיקערע
 אַרטיסטן, וואָס שפּילן מיט צוזאַמען מיט זיי אינם אַנסאַמבל.
 די רעקלאַמע איז ביי אונז נאָריש, געשמאַקלאָז, זי איז איינע
 פון די ווייזן און פלאַגן אינם יידישן טעאטער.

3. רעפערטואַר

רעפערטואַר! — עס איז אַ צו איידל, לײטעראַריש און אינ-טעליגענטיש וואָרט פאַר דער גאַנצער מאַקלאַטור, מיט וועלכער מען קאַרמעוועט אין דעם גרעסטן רובֿ דעם ייִדישן טעאַטער. עס איז אַ טאַנדעטע „מאַסן-פּראָדוקציע“, וואָס האָט נישט קיין פּנים, קיין כאַראַק-טער און קיין לײב-און-לעבן. אין ראַטנפּאַראַנד האָט מען דערויף געשאפּן אַ וואָרט „כאַלטורע“, ביי אונז איז שוין אויך דאָ אַ באַצײכ-נונג — „מאַכערייקע“. אין אַמעריקע, לעבן, זענען דאָ אייניקע פּאַבריק-לעך, וועלכע שטעלן צו אַט די פּיעסעס. די נעמען פון אַט די פּיר-מעס זענען — סיגעל, לעש, סטוטשקאָוו, פּרייהמאַן, קאָן און אַנדערע. עטלעכע פּאַבריקלעך, אָבער עס מאַכט דעם איינדרוק, ווי איין שטאַמפּ וואָלט אַרויסגעלאָזט אַט די גאַנצע מעלאַ-דראַם-שמאַטישע סחורה, — מער נישט, מען קלעפט אַרויף אָן אַנדערן נאָמען פאַר יעדער. אויס-אַרבעטונג. עס ווענדט זיך בכלל אָן דער מאַדע: אַמאָל איז אין גאַנג „חתונה“, — דאָס איז ווען עפעס אַ פּיעסע מיטן נאָמען „חתונה“ האָט גענומען. גייט אַוועק אַ סדרה חתונה: „די רומענישע חתונה“, „די קאָוקאַזישע חתונה“, „די גאַליציאַנישע חתונה“, „די אוקראַינישע חתונה“, „די בעסאַראַבישע חתונה“, „די אַמעריקאַנער חתונה“. פּלוצים ווערט אַ פּאָדערונג אויף „מאַמע“, — און עס הויבט זיך אָן אַ „גאַל-לענע קייט“ פון מאַמעס: „די אייביקע מאַמע“, „מאַמע און קינדער“, „מאַמע און טעכטער“, „מאַמע און שוועסטער“, „די פאַרשאַלטענע מאַמע“, „די געטרייע מאַמע“, „מאַמע און שוויגער“ און אַזוי ווייטער. אין פּלוצים פון דער העלער הויט — אָן אויסכאַפעניש אויף „בחור“, און אין אַלע וועלט-טיילן, וווּ עס איז נאָר דאָ ייִדיש טעאַטער, לײענט מען אַרויס פון די אַנאַנסן „בחור“: — דער זיסער בחור“, „דער לײבער בחור“, „דער פּריילעכער בחור“. אין אַז דער בחור גייט אַראָפּ פון דער סצענע, באַווייזט זיך „שייגעץ“: „דער ייִדישער שייגעץ“, „דער אָדעסער שייגעץ“. און גלייך קומט מען צו „כּוואַט“ — „יאָשקע כּוואַט“, „לייבקע כּוואַט“, אָדער נאָר „ממזר“. און וועגן אַר געני-טינע איז שוין אָפּגערעדט! „דער וועג קיין אַרגענטינע“, (אָדער „דער וועג קיין בּוענאָס-איירעס“), „אַרגענטינער ליבע“, „אַרגענטינער פּלות“, „אַרגענטינער חתנים“. און אינמיטן דרינען קומט איינער און

ווארט אריין א גייעם נאָמען. א ווינקל אין בראַזיליָ — הויבט זיך אָן צו „בראַזיליווען“ אויף וואָס די וועלט שטייט!

אַט אזוי שוויבלען און גריבלען אינם יידישן טעאטער אַט די פיעסע-מאכערייקעס און פארפאסקודיען ממש די יידישע בינע-אַמאָל האָט דער אַלטער יידישער טעאטער דאָך פארמאָגט אַסך נאַוויטעט, פאָלקסטימלעכקייט, עכטן הומאָר. און זעענדיק און הערנדיק איצט אַט די אַלע „מאכערייקעס“, ווילט זיך אויסרופן: „אַ, גאַטזעליקע“ לאַטיי-נער, בלאַהשטיין, פראַפּ. הורוויץ! מיר האָבן קעגן אייך געזינדיקט! מיר האָבן אייך פארשריען און פארטריבן! קומט צוריק מיט אייערע. דאָס פינטעלע ייד“, שלמה גאַרגל“, בן-הדור“, שרה שינדל פון יערוזעף. — פארוויגט אונז ווידער מיט אייערע זיסע, פאָלקסטימלעכע מעלאָדיעס און באהערשט אונז ווידער מיט אייערע נאַווע סענטי-מענטאַלע ווערק!

פון די אַלע פארפאסער-צונויפשטיקער פון אַמעריקע, איז שוין דער בעסערער ה. קאַמאנאָוויטש, דער מחבר פון „דער גזל“, דער משוגענער“, אייביקע מאמע“, מאמע שוויגער“ און אזוי ווייטער און ווייטער. אָבער אויך אַט דער בעסערער (פון די עשרה מפות!) איז אַלט, פלאַך, איינטאָניק, אַלע יוונים (פיעסעס) האָבן ביי אים איין פנים, — וואַריאַנטן אויף איינע און די זעלבע טעמעס, וואָס חזרן זיך איבער פיעסע-איין פיעסע-אויס.

דער נישטיקער, שפּלער יידישער טעאטער-רעפערטואַר האָט קיין שום קינסטלערישע, דראמאטישע ווערט נישט. דאָס ווייסן די פארפאָ-סער גופאָ און אזוי אויך די אַקטיאָרן. צערעמאָניעט מען זיך דערי-בער נישט מיט דעם. ווערן אַט די אַלע פיעסעס דורך די אַקטיאָרן צו-געשניטן, אָפגעשניטן און פארשניטן, ווי עס לאָזט זיך: מען מעקט אויס גאַנצע שטיקער: מען שרייבט אַליין צו אַקטן, סצענעס, פראָלאָגן, לידלעך, קופּלעטן, וויפל דאָס האַרץ גלוסט. קיין געדרוקטער טעקסט איז נישטאָ, און וועט גאָר קיינמאָל נישט זיין. עס איז, להבדיל, אַ פּיין תורה-שבעל-פה, וואָס יעדער קאָן צוגעבן, צויליגן, ענדערן, אויסבעסערן אָן אַ שיעור. ווי זאָגט דאָרט שימעלע סאָראַקער: צוגע-שניטן, צוגעסטריגעוועט, שער און אייזן, עמך, דיין פאָלק ישראל! און דערצו—פיל פון אַט די אַלע פיעסעס-מאכערייקעס קומען אַריבער פון איין לאַנד אינם צווייטן נישט מיטן גלייכן וועג, נאָר זיי ווערן אַריבער-געשמוגלט פון דער סופּלער-בודקע, אַדער גאָר פון איינעם, וואָס הערט

די פיעסע, זעט זי און שטעלט זי אויף דערנאך לויטן זפרון. און איז עס דען א גרויסער קינד? דער רעצעפט פון אָט די פיעסע-מאַכע-רייקעס איז דאָך אזא איינפאַכער: דער ערשטער אָקט איז אין „יוראַפּ“, אין שטעטל. די פאַמיליע, נעבעך, ווערט פאַרשמאַכט, קוקט אַרויס אויף אַ ידיעה פון „אים“. און אָט קומען געסט, אַמעריקאַנער געסט מיט „יעס“, מיט „פליעזי“, מיט אַ „באַיטשקלי“, און מען פאַרט „אַהין“, אין דער גאַלדענער מדינה, און דאַרט (אוי דאַרט!) הויבט זיך ערשט אָן דער גיהנום... דער מאַן איז אַ פאַנדיט, און האָט דערביי אַן אַנדערע. דערווייל קומען (אין דריטן אָקט!) אויך די קרובים — „ער“ איז אַ לעקישעוואַטער ייד, און „זי“ איז שוין אַ גאַנצע קנאַקערקע, און מען בטלט אויס אַלע חלומות אויף אַמעריקע און מען זינגט: „איך בענק אַהיים!“ „מיינע קינדער-יאָרן“, „סלוצק, מיין שטעטלע סלוצק“ א. א. וו. איך ווייס נישט, וואָס אָט דער רעפערטואַר איז פאַר דעם יידישן אַמעריקאַנער צושייער. אפשר רעדט ער דאַרט צו זיין האַרצן, אפשר איז עס „שפייז פאַר זיין גומען“, אָבער פאַר אונזער טעאַטער-עולם איז אָט דער גאַנצער רעפערטואַר אַ סם-המות, אין אַלע הינ-זיכטן, און ער איז אים אויך רחלטיגן פרעמד. פון דעם שטענדיק האַדעווען אים מיט אָט דעם שטרוי, ווערט זיין מאַגן פאַרדאַרבן. דער עולם ווערט דעגראַדירט. מען שטופט אים וואָס-ווייטער אַלצמער צו נאַרישע, נישטיקע, באַנאַלע „שטיק“, וואָס געבן אים גאַר-גאַרנישט. צוליב אַ נאַריש לידל, וואָס ווערט אַריינגעבראַכט אין אַ פיעסע, אַדער צוליב אַ טענצל, וואָס דער אַקטיאָר-טענצער טאַנצט אָפּ, דאַרף מען אויסזיצן אַ דריי-פיר לאַנגע נודנע אָקטן מיט נאַרישע רייד, מיט נישט-געשטויגענער האַנדלונג, מיט וואָס די פיעסע-מאַכער שטאַפן אָן זייערע „ווערקע“.

מיר פאַרמאָגן איבער אַ פופציק יידישע טעאַטערן, וואָס שפילן זיין גאַר דער וועלט פאַר הונדערטער טויזנטער צושייער, און דער עיקר — דער רעפערטואַר פאַר אָט די טעאַטערן — ווערט געמאַכט דער סאַמע ערגסטער, נידריקסטער. די דראַמאַטורגן — שלום עליכם, פינסקי, אַש, הירשביין, לייזיק, סעקלער, לעיעלעס, קאַציווע, צייטלין, פּרעגער, און נאָך און נאָך — זיי אַלע זענען כמעט אויסער דעם יידישן טעאַ-טער. דער יידישער דראַמאַטורג איז אויף יאָרן אַוועק פונם יידישן טעאַטער, זיך שוין אָפּגעוויינט צו שרייבן פיעסעס. און דאָס טעאַטער שפייזט זיך מיט שטרוי, מיט פאַלאַווע, אַנשטאַט געוונטע קערנער.

און נישט-נאָר אַלס פאַרפאַסער, אויך אַלס איבערזעצער — האָט זיך דער יידישער שרייבער צוריקגעצויגן פונם יידישן טעאטער. „וואָס טויג מיר לייטערטאָר!“ — האָט דער יידישער אַקטיאָר געטענהט — און אויסגעמיטן דעם יידישן דראַמאַטורג. „בי חיות הנה“, — אַז יעדער יידישער אַקטיאָר איז זיך אַליין אַ באַבע, ער נויטיקט זיך נישט אין דער הילף פון שרייבער. ער שטוקעוועט זיך אַליין צונויף אַ „שטיק“ פון אַנדערע פיעסעס אָדער פון אַנדערע שפראַכן, און גענוג. אַ קאָמפּ דעם אַלטן, נישטיקן, אָפּגעלעבטן רעפּערטואַר אינם יידישן טעאטער, — דאָס איז איצט דער געבאָט פון דער שעה אינם יידישן טעאטער.

4. מאָן, ווייב און פאַמיליע

פאַראַן אַ יידישע אָפּערעטקע אָדער מעל־דראַמע „מאָן ווייב און געליבטע“, איך האָב עס נישט געזען, נאָר איך שטעל מיר פאַר, אַז עס דאַרף זיין אַ פריילעך שטיק מיט פיל קאָמישע סיטואַציעס. אין דעם יידישן טעאטער אָבער איז „מאָן ווייב און פאַמיליע“ נישט בלויז אַ פריילעכע קאָמעדיע, עס איז אויך אַ שטיק טראַגעדיע, וואָס ברענגט פיל אָכן און ווייען דעם יידישן טעאטער. אין תּוֹך איז פאַראַן פיל אינטערעסאַנטס און מערווירדיקס אין דעם, וואָס יידיש טעאטער איז אין פיל פרטים אַ זאָך פון דינאַ-סטיע: די אַדלער-דינאַסטיע, פישזאָן-דינאַסטיע, קאָמפּאַניע-דינאַסטיע, דזשייַקאָבסאָן-דינאַסטיע, קאָמינסקי-דינאַסטיע, טורקאָוו-דינאַסטיע א.א.וו. ווי באַזונדערע שבטים אינם יידישן פּאָלק, וועלכע, ווי אַמאָל די לווים, זענען פון קינדווייז און יוגנט אָן באשטימט פאַר דער טעאַ-טער-עבודה, וואָסן זיי און לעבן אין די ספעציעלע באדינגונגען, וואָס טעאטער-עבודה פאַרלאַנגט פון אירע דינער. דעריבער איז געווען מעגלעך, אַז אין אַמעריקע, וווּ דער יונגער, געבוירענער דאָרט יידי-שער דור איז שוין ווייט פון יידיש און יידיש לעבן, אַז אין אַמע-ריקע זענען געבוירן און אויסגעוואַקסן פיל וויכטיקע יידישע אַרטיסטן און אַרטיסטנס טאַקע אין די אַרטיסטישע משפּחות. די קינדער ציען ווייטער די גאָלדענע קייט פון זייערע טאַטעס און מאַמעס און זענען טעטיק און שאַפּעריש אין דעם דאָרטיקן יידישן טעאטער. דאָס זעלבע איז אויך צו באַמערקן דאָ, אין דער אַלטער היים, — וווּ פרישע

יונגע אַרטיסטן ווערבירן זיך אין אַ גרויסער מאַס פון די יידישע אַרטיסטן-משפחות.

אַ מעלה האָבן אויך די משפחה-טרופעס, וואָס זיי האַלטן זיך אַפּטמאָל לענגער, ווי סתם טרופעס, זענען פאַראַן טענות-מענות צווישן די מיטגלידער פון די פאַמיליען-טרופעס, ווערן זיי דאָך לייכטער פאַרענטפערט, צווישן אייגענע בלייבט עס. זעען מיר טאַקע אין אַ ריי לענדער, אז אַט די פאַמיליע-טרופעס האָבן גאַנץ אַפּט מער אַריכה-ימים און אויסדויער-קראַפּט.

אָודאי איז פאַראַן אין דעם אַלעם אַ פּאָזיטיווער, וויכטיקער מאַמענט פאַר דעם וואָס, אַנטוויקלונג און איינגעוואָרצליקייט פון דעם יידישן טעאַטער. פּעסטע שטאַמען מיט צווייגן און אַפּצווייגן, מיט דורות-טראַדיציע און דורות-עקשנות, וואָס האָט פיל צו זאָגן פאַר דעם נע-וונד-לעבן פונם יידישן טעאַטער. אָבער די ברכה ווערט אַפּט פאַר-וואַנדלט אין אַ קללה. אמת, דער ווירדיקער יורש און נאָכפּאָלגער ברענגט מיט זיך מזל-ברכה, אָבער דער אומווירדיקער יורש איז אַ לאַסט, אַ צרה, אַ פּגע-רע פאַרן טעאַטער און פאַרשטעלט אַפּט דעם וועג פאַר אַנדערע, זייטיקע, פיל-פעקערע, וועלכע ווילן און דאַרפן קומען אויף זיין אָרט.

עס איז באַקאַנט אין די וואַרשעווער טעאַטער-קרייזן נאָמבערגס אַ שאַרף וואָרט, וואָס ער האָט אַמאָל אָפּגעענטפערט אויף אַ פאַר-שלאַג, ער זאָל זיך איינשאַנען אין אַ געזעלשאַפּטלעכער אינסטיטוציע לטובת דעם יידישן טעאַטער. אויף דער איינלאַדונג האָט ער שאַרף אָפּגעשניטן: אפריער זאָל מען אָפּטן אַ ריי אַרטיסטן מיט זייערע ווייבער, און אַרטיסטנס מיט זייערע מענער, און ערשט דאָן וועל יאָך גיין עפעס טיען פאַרן יידישן טעאַטער! און אַט-דער-אָ באַדינג איז פיל נישט קיין איבערטריבענער. אַפּטמאָל שטייט טאַקע די מאַן-ווייב-פאַמיליע-פּראַגע אין אויבן-אָן פון אַלע „פּאַרשאַלטענע“ טעאַטער-פּראַגן. מען קאָן זיך פון אָרט נישט רירן, ווייל מען שלאַגט זיך אָן פּסדר און אָן אויפהער אָן איר. אַדאַנק דעם מאַן-ווייב-פאַמיליע-מאַמענט ווערן צעפּאַלן גוט-צוגיפּגעשפּילטע אַנסאַמבלען, און נאָך אַפּטער — קאָן נישט קומען צו קיין געמיינזאַמער סצענישער אַרבעט, ווייל מאַן-ווייב-פאַמיליע איז דאָ אַ וויכטיקע שטערונג.

דאָ איז ער גוט און גלענצנד, אָבער אויך זי פּרעטענטירט אויף ראָאָלן, וואָס פּאַסן זיך נישט פאַר איר. דאָ איז זי זייער געוונטשן,

אָבער זי אָן אים קאָן נישט מיטגיין, — טויג עס נישט! די שטענ-
דיקע ביילאגע פון אַ מאַן צו אַ פרוי, אָדער פון אַ פרוי צו אַ
מאָן, — איז פון די גרעסטע אומגליקן אין יידישן טעאטער, און נישט
אין פראַעקטירטע אונטערנעמונג ווערט נישט רעאליזירט צוליב דעם.
קלאַגט זיך אַמאָל פאַר מיר אַ באַוווּסטער טעאטער-דירעקטאָר,
אַז ער וואָלט גערן אַנגאזשירט צו זיך אין דער טרופּע יענע טאַלענט-
פולע אַרטיסטין, אָבער וואָס זאָל מען טוהן, — וויבאַלד זי, מוז אויך
ער צוגענומען ווערן אין דער טרופּע, — אָבער זי איז אַן עכט-דראַ-
מאַטישע שוישפּילערין, און ער איז גאָר אַן אָפּערעטן-אַקטיאָר! דער
זעלבער טעאטער-דירעקטאָר האָט געפירט אונטערהאַנדלונגען מיט אַ
באַוווּסטן יידישן אַקטיאָר אויף גאַסטשפּילן, אָבער מען איז נישט
געקומען צו אַ גמר, ווייל צוזאַמען מיט אים, האָט אויך זי געדאַרפּט
איינגעלאָדן ווערן אויף הויפט-ראָלן.

איינע אַ טרופּע ליידיט כּסדר אויף פרויען-ראָלן, ווייל זיין
פרוי מוז דאָך שפּילן תמיד די הויפט-ראָלן, און אַנדערע באַקאַנטע
אַרטיסטנס ווילן נישט גיין אין דער טרופּע צו שפּילן דאָרט די
צווייטע, קלענערע ראָלן, וויבאַלד די פרויען-הויפט-ראָלן זענען פּונאָ-
פריער און אויף שטענדיק באַזעצט! — און אַזוי ווייטער און וויי-
טער — אָן אַ שיעור...

און עס איז דערגאַנגען דערצו, אַז אַן אַרטיסטין אָן מענער-
אַרעמס אָדער מענער-פּלייצעס קאָן זיך אַליין נישט אַדורכשלאָגן קיין
וועג אינם יידישן טעאטער. זייער טאַלענטירטע יידישע אַרטיסטנס
פאַרבלייבן אָפּט אין שאַטן, קאָנען נישט אַריין אין אַ טרופּע אָדער
אַרויף אויף דער אָפּיש, אויב זי האָט זיך נישט „באַזאָרגט“ באַצייטנס
מיט אַ מאָן, וואָס איז אַ מאכער אין טעאטער. טאַלענט אַליין העלפּט
אָפּט ווייניק.

אַמאָליקע יאָרן האָט מען גענומען אַן איידעם אויף קעסט, און
די קעסט האָבן געדויערט בלויז עטלעכע יאָר. אין יידישן טעאטער
נעמט אַ טעאטער-דירעקטאָר אַ שנור, אַן איידעם אויף קעסט, און
דער איידעם אָדער די שנור בלייבן אויף קעסט ביים טעאטער שוין
אויף שטענדיק, אויף אייביק, — זיי און זייערע קינדערלעך.

פאראן אינם יידישן טעאטער פיל מענער פארפאסער פון
פיעסעס, וואָס האָבן „גענומען אין אַרענדע“, גוטע גלענצדיקע אַרטיס-
טינס, וועלכע מוזן שטענדיק אויפטרעטן דווקא אין זייערע פיעסעס.

די ארטיסטינס וואָלטן געוויס געווינען, ווען זיי האָבן פרייען אויס-
 וואָל פון רעפערטואַר, אָבער פאַרפאַלן: זיי זענען אויף אייביק פאַר-
 קאַנטראַקטירט, נישט צום אָפּגיבן! קען דעריבער קיין שום רייד
 נישט זיין וועגן וואַסער-סיאז קאַמבינאַציע מיט אָט דער אַרטיסטן
 אין אַן אַנדער פּיעסע. איז זי אַזוי אַרום פארן טעאַטער לחלוטין
 אָנגעוויירן. אַן אַנדערע האָט אַ מאַן אַן אימפּרעסאַריאָ. זי קאָן אין
 קיין געוויינלעכן אַנסאַמבל-טעאַטער נישט גיין, ווייל דער מאַן מוז
 זיין דער דירעקטאָר-אַנפירער. אַ דריטע גלענצדיקע אַרטיסטין האָט
 אַ מאַן אַ גאַנץ-מיטלמעסיקן אַקטיאָר. אָבער עס איז ווייניק, אַז פאַר
 אָט דער אַרטיסטין ווערן צוגעשטעלט די הויפּט-ראָלן, עס ווערט
 פאַרלאַנגט, אַז אויך פאַר אים זאָלן גענעבן ווערן די הויפּט-ראָלן.
 אָבער נישט אַלעמאָל ליידיט דאָס טעאַטער פון אים. אין פיל פּאלן
 איז די לאַגע פאַרקערט: נאָך אים שלעפט זיך נאָך אַ זי. וויבאַלד,
 אַז ער איז אַ גאָטגעבענטשטער אַקטיאָר און ער איז ווערט צו פאַר-
 נעמען דעם אויבנאָן, מוז אויך זי, זיין פרוי, טיילן מיט אים זיין
 רום, זיין אַנערקענונג, דעם אויבנאָן, — און אויב נישט, קומט נישט
 דער עסק אין באַטראַכט. הכלל, אָט די כסדרדיקע אָפּהענגיקייט אין
 טעאַטער פון פאַרפאַלן, פון אים און איר, שטערט אָפּט די
 פאַרשיידנטע אַנסאַמבל-קאַמבינאַציעס, וואָס מוזן האָבן אַן אָרט
 אין טעאַטער.

דער סך-הכל איז אַ גאַנץ-טרויעריקער, פיל גוט-אַרגאַניזירטע
 יידישע טעאַטער-טרופּעס, פיל יידישע גוט-איינגעשפּילטע טעאַטער-אַנ-
 סאַמבלען זענען צעפאַלן געוואָרן צוליב „משפּחה-אַנגעלעגנהייטן“. נאָך
 לאַנגע, שווערע ליידיגן, נאָך אַן אַ שיעור סכסוכים, קריגערייען, אינ-
 טריגעס, מוז מען זיך פאַנאָדערגיין, און פון גאַנץ גרויסע טרופּעס
 זענען פאַרבליבן מאַן-ווייב-אַנסאַמבלען, אָדער אין בעסטן פאַל —
 פאַמיליע-טרופּעס, וועלכע שטוקעווען צו פאַר זיך ספּעציעלע „איך-אין-
 דו“ פּיעסעס, אָדער פאַמיליע-דראַמעס פאַר די משפּחה-מיטגלידער.
 פעלט עפעס אַ ראָלע פאַר איינעם פון דער משפּחה, — שרייבט מען
 צו, איז אין דער פּיעסע דאָ אַן איבעריקע ראָלע — וואַרפט מען אַרויס
 יענע ראָלע. — ווי ביי אַ משפּחה-טיש: וויפיל משפּחה-מיטגלידער —
 אַזויפיל טעלער און לעפל-גאָפּל ווערן סערווירט...

5. „שאַטניע“, שוהתפריס אין דירעקטאָרן

קודם-כּל: פאַר לייענער אויסער פּוילן מוז מען ברענגען דעם טייטש פון וואָרט „שאַטניע“. עס איז נישט מיי-ידע וואָס! עס איז די לאַך, דאָס ווינקל אינם פּאָדערהויו פונם טעאָטער, וווּ מען הענגט אויף דעם מאַנטל, הוט און שטעקן פונם טעאָטער-באַזוכער. מער גאָר-נישט! די, וועלכע זענען נישט באַהאַונט מיטן אינעווייניקסטן שטייגער-לעבן פונם יידישן טעאָטער אין פּוילן (און אפשר נישט-נאָר אין פּוילן — דאָס יידישע טעאָטער-וועלטל האָט דאָך אומעטום איין אויס-זען, איין כאַראַקטער!), וועלן נישט פאַרשטיין, וואָס פאַר אַ שייכות האָט עס די „שאַטניע“ צו די אינעווייניקסטע פּראָבלעמען פונם יידישן טעאָטער. אָבער אַזוי איז שוין דאָס „דאָברע-מזל“ פונם פּיל-געפּלאַגטן יידישן טעאָטער, אַז די „שאַטניע“ איז אָפטמאָל דאָס פּראָבלעם פון פּראָבלעמען אינם יידישן טעאָטער-לעבן! אַט דאָ נישט לאַנג, מיט אַ צוויי וואָכן צוריק, זענען מיר פרעסע-מענטשן, אַלאַרמירט געוואָרן צו אַ דרינגענדיקער פרעסע-קאָנפּערענץ אינם יידישן אַרטיסטן-פאַריין אין וואַרשע. און אין דעם אַלאַרם-באַריכט פון פאַרזיצער פונם אַרטיסטן-פאַריין האָט די „שאַטניע“-פּראָגע פאַרנומען דעם אויבנאָן. — אַדאָנק דער „שאַטניע“ ווערט מעגלעך צוצוקומען צו אַ טעאָטער, צוליב דער „שאַטניע“ ווערט אָפט יידיש טעאָטער פאַרמאָכט „שאַטניע“ איז עפעס אַ געשפּענסט אינם אומגליקלעכן לעבן פונם יידישן טעאָטער. שאַט-ניע“ איז אויך אַ בייטש פאַר דעם אַרעמען, ווייניק-פאַרמעגלעכן באַזוכער פונם יידישן טעאָטער. — המלל, „שאַטניע“ איבער אַלץ און אַלעמען...

ווי-אַרום איז עס „שאַטניע“ געוואָרן אַ „דיקטאַטאָר“ אינם יידישן טעאָטער?

דערויף צו ענטפערן — דאַרף מען פונאַנדערוויקלען די גאַנצע טרויעריקע מגילה פונם פאַרוואָרלאָזטן, רעכטלאָזן יידישן טעאָטער. ביי לייטן זענען דאָ מלוכהשע, שטאַטישע, פּרויוואַטע טעאָטער-געביידעס, וואָס געפינען זיך אין רשות פון אַ דירעקציע, וועלכע פאַרוואַלטעט מיט די אַלע ענינים פונם טעאָטער, פינאנסירט די און-טערנעמונג, קאָנטראַקטירט אַקטיאָרן, צאָלט זיי דאָס שכירות, און אַזוי ווייטער. ביי אונז איז גאָר עפעס אַנדערש. צווישן דעם טעאָטערי-

לאַקאַל און צווישן אַקטיאָר איז דאָ אַ גאַנצע כאַפּטע דרייערס, לויט
 פּערס, קאַמבינאַטאָרס, וואָס קיינער ווייסט נישט, צוליב וואָס מען
 דאַרף זיי. אונזער אַ דירעקטאָר קומט צום טעאַטער אָן געלט, אָן
 לייב און לעבן, ער פאַרמאַגט נישט קיין טעאַטער-בנין, און האָט אויך
 נישט קיין מעגלעכקייט אַליין צו אַרענדירן אַ טעאַטער. אָפּטמאַל איז
 דער דירעקטאָר אָן אויסגעשפּילטער אַרטיסט, אָדער דער מאַן פון
 זיין ווייב, אָדער סתם אַ קרוב פון אָן אַקטיאָר. אפשר האָט ער
 אַמאַל געהאט אַ פאַר גראַשן און זיי געפּטרט ביים טעאַטער, אָדער
 אפשר האָבן אַנדערע סיבות אים געטריבן צום טעאַטער, אָבער מען
 קאָן אים שוין פון דאָרט צוריק נישט אַוועקטרייבן: ער איז שוין
 צום יידישן טעאַטער אַ צוגעשמידטער און אויף אייביק. פּלאַנטערט
 ער זיך אַרום, איז אַ פינפטע ראָד אין וואָגן, אַ וואָגן, וואָס זיינע
 פיר רעדער זענען אויך נישט אַזוי קרעפטיק... איז אָט דער, משטיינס
 געזאַגט, טעאַטער-דירעקטאָר שאַפט עס די „אַקציען-געזעלשאַפט“ פון
 „קבצנוֹן עט הונגערמאַן“ צו „עקספּלאַטירן“ דעם יידישן טעאַטער.
 און אַזוי ווי קיין גראַשן ביי דער נשמה איז נישטאָ, הויבט מען אָן
 צו זוכן „שותפים“ מיט געלט. הויבט זיך אָן אַן אמתע. חד-גדיא-שפּיל.
 אָבער עס פּעלן נאָך די ערשטע פאַר גילדן צו קויפן דאָס ציגעלע.
 פאַקט מען איינעם אַ „העכט“, וואָס מעגלעך, אַז זיין שוואַגערס אַ
 קרוב קאָן שאַפן עפעס אַ סומע. עס ווייזט זיך אָבער אַרויס, אַז דעם
 שוואַגערס קרוב האָט, אַ סברא, אַמאַל געהאַט געלט. דערווייל מאַכט
 מען צוזאַמען אַ „ספּולקע“ (שותפות אויף יידיש), כדי דאָך צו קריגן
 עפעס אַ „קאַפיטאַליסט“. און אַזוי ווייטער און ווייטער וואַקסט דער
 „עק“, ווי אין דעם מעשהלע מיטן רעטעך: דער זיידע פאַר דער
 באַבע, די באַבע פאַר דעם אייניקל, דאָס אייניקל פאַר דעם קעצעלע,
 דאָס קעצעלע פאַר דעם מייעלע, — זיי שלעפּן און שלעפּן און קענען
 דעם רעטעך נישט אַרויסשלעפּן... פאַקט מען לֶסוף אַ יידן, וואָס „קויפט-
 אָפּ“ די „שאַטניע“. גיט ער אַביסל מזומנים, און פאַר די מזומנים
 גייט מען און מען „פאַרלייגט“ די טעאַטער-אונטערנעמונג. אָט אַזוי-
 אַרום שאַפט זיך די „אַנפירונג“, וואָס דאַרף פינאַנסירן און פאַרוואַלטן
 מיטן טעאַטער. און איידער וואָס-ווען זענען שוין דאָ ביים טעאַטער
 אַ פּעקל שותפים, „קאַפיטאַליסטן“, דירעקטאָרן, אונטערנעמער און ועל-
 פּולם — דער „בעל-שאַטניע“, וואָס באַשטייט אויך אָפּטמאַל פון אַ
 גאַנצער „ספּולקע“ מיט „גלוונע“ אונטערנעמער און מיט העלפּער און

אונטערעלעמער... און דערפון די אלע דרייער: ארומדרייער, דעה-זאגער און בעיקר — שומרים ביים טעאטער. איין, שותף" היט דעם צווייטן, קאנטראלירט אים, קוקט נאך די „קוויטעלעך“, וואָס יעדער איינער פון די „שותפים“ גיט אַרויס הינטן-אַרום. דער טעאטער-צושוער, וואָס פאלט אַריין אָפטמאָל צווישן אָט די אלע „שותפים“, פאַרשטייט נישט, וואָס דאָ קומט פאַר. פאַרוואָס איז עפעס אַזאָ שטרענגע קאנטראָל, וועמען זוכט מען דאָ? און דערצו, אַז מען האָט שוין דעם בילעט קאנטראָלירט, שטיסט ער זיך אָן אויף נייע שומרים — שומרים, מען זאָל זיך חס-ושלום נישט אַדורכשמוגלען אין טעאטער אָן אַן אָפּפּאַל ביי דער „ראַגאָטקע“ — „שאַטניע“. אויב איר אַליין גייט זומער אָן אַ היטל און אָן אַ שטעקן, מוז אייער מיטבאַגלייטערין איבערלאָזן אין דער „שאַטניא“ איר בערעט אָדער היטעלע. און וויל מען מיט גוטן נישט אויסטון דאָס היטעלע, באַפּאַלט מען אייך מיט גוואָלט, און מען רייסט עס אַראָפּ. און וויפיל מאָל איר קומט אין יידישן טעאטער, אַזויפיל מאָל זענט איר אָן עדות פון אַזעלכע מיני געוואָלט-סצענעס...

— אונז קאָסט געזונט אָט די מעשה-שאַטניע! — קלאָנגן זיך די

טעאטער-דירעקטאָרן — אָבער מיר קאָנען דאָ גאַרנישט נישט העלפּן!!

— מיר זענען אָפט עדות, ווי די מלאכי-חבלה פון דער שאַט-ניע קריכן אין די טאַשן צו טעאטער-באַזוכער און באַטאַפּן זיי, צי זיי האָבן נישט דאָרט פאַרשטעקט קיין היטעלע! מען ווענדט זיך צו אונז: סטייטש, איר זענט דאָך די דירעקטאָרן, הלמאי דערלויבט איר עס, אָבער מיר זענען אויבבאַהאַלפּן! דאָס טעאטער איז „פאַרפּאַכטעט“ צו אָט דער חברה פון דער „שאַטניע“! — מיט די-אָ-ווערטער האָבן זיך געקלאָנגט פאַר דער פרעסע-קאָנפערענץ די אלטע טעאטער-אונ-טערנעמער!

אַמאָל האָט דער „שאַטניע-אַפּפּאַל“ אויסגעמאַכט אַ קלייניקייט — אַ צוויי-דריי פּראָצענט פונם בילעט-קאָסטן. ווען פאַר אַ בילעט האָט מען געאַפּלט אַ צוויי-דריי-פּינף גילדן (און אָפטמאָל ביז אַכט און צען גילדן!). האָט אַ דרייסיק — פּערציק גראָשן „שאַטניע“-אַפּפּאַל קיין באַדייטונג נישט געהאַט. איצט אָבער, ווען אַ בילעט קאָסט פון 50 גראָשן ביז 2 גילדן, איז שוין אַ 30—40 גראָשן אַ גרויסע סומע. דער טעאטער-בילעט איז געפאלן אויף 200—300 פּראָצענט, און דער „שאַטניע-אַפּפּאַל“ שטייט נאָך אַלץ אין פולן פרייז.

און ס'איז אינטערעסאַנט: פון דעם געלט, וואָס אַ טעאטער-

באווער צעלט אפ אין יידישן טעאטער, — קומט אן אין דער קאסע פאר דער טרופע א העלפט און אפטמאל נאך ווייניקער. עס פאלן אפ פראצענטער און פראצענטער, און אז עס קומט צום ציילן פארן אקטיאר, האט ער קיים א 20—30 גילדן א וואך, ווייל די אלע דירעקטארן, שותפים, נעכטיקע טעג, פליער, דרייער, ארומלויפער, קאנטראלירער, שאטניע-בעלי-בתים נעמען אראפ פון אויבן און פון אונטן און פון די זייטן, אז עס בלייבט פארן אקטיאר בלויז בייער...

און עס איז פארשטענדלעך, אז אזעלכע מיני „דירעקטארן“ זענען נישט ברוח אריינצולייגן געלט אויף א לייטישער אויפפירונג. דארף מען אמאל מאכן עפעס א נייע אויסשטאטונג, ווערן אפטמאל אויך די מאטעריאלן-צושטעלער צוגענומען אלס מיטשותפים צום פענסטערליי אין טעאטער. — פארשטייט זיך, אז ביי אזא מין באלעבאטישקייט פון „צען הענט“, קאסט יעדע זאך דרייפאכיק און מען קאן דערנאך נישט ארויסקריכן פון חובות... וואס דארף מען גיין ווייט נאך ביישפילן — די „ווינער טרופע“ מיט דער אויסשטאטונג פאר „שריי כינע“ — קאן דא דינען אלע גוטער ביישפיל...

הקיצור, דאס יידישע טעאטער האט צו זינען און צו זאגן פון זיינע פארזארגער — די פלערליי אמתע, צוגעשטעלטע און צוגעטשע-פעטע שותפים און מיטשותפים און, שאטניע-פארזארגער.

6. דאס כאפ-לאפ-לעבן

פאראן אזא מין פויגל, וואס פרעסט אליין אויף די אייער, וואס ער לייגט. אט אזא באציונג האבן די יידישע טרופעס צו דער אייגענער ארבעט, זיי פארדארבן אליין די ווערק, וואס זיי אליין שאפן מיט אזוי פיל מי.

די טעג קלאגט זיך פאר מיר א באקאנטער ריגער שרייבער, וואס איז געשטאנען נאענט צום ריגער יידישן מינוטים-טעאטער: „איבער צען יאר האט מען געארבעט, צענדליקער טויזנטער דאלארן האט מען באקומען סובסידיעס, און אין סך-הכל? קיין איין אייגן טשוועקל איז נישט פארבליבן, קיין אייגן עלעקטריש-לעמפל! מען האט געבויט אויף זאמד, געזייט אויפן ווינט! און צי איז אזא מין טרויעריקער סך-הכל בלויז אין ריגע? וועלכע פון אונזערע טעאטער-טרופעס האבן באוויזן צו פארהיטן אויף לענגערע צייטן די אויפ-

פירונגען, וואָס זענען דורך זיי מיט אַזויפיל קרבנות צוגעגרייט געוואָרן? וועלכע יידישע טרופע זאָמלט עס דעם פיעסעס-קאָפיטאַל, די דעקאַ-ראַציעס, קאָסטימען, די אויסשטאַטונג און דעם אויסגעכאָוועטן אַרטיסטן-מאַטעריאַל?

איך האָב דעצטנס געלייענט אַן אויספירלעכן מעמאָראַנדום, וואָס די „הבימה“ האָט צוגעשטעלט צום ציוניסטישן קאָנגרעס. הלוואַי וואָלטן אונזערע יידישע טעאַטער-טרופעס זיך אַראָפּגענומען אַ מוסר-השכל פון דער „הבימה“, ווי אַזוי מען אַרבעט און ווי מען באַצייט זיך צו די אייגענע „אויסאַרבעטונגען“. פון דעם גאַנצן פיעסעס-רעפער-טואַר, וואָס „הבימה“ האָט פאר די פופצן יאָר אויפגעפירט, זענען בלויז אַ צוויי-דריי אָפּגעפאלן, און די אַלע איבעריקע זענען לעבע-דיקער אַקטיווער קאָפיטאַל, וואָס מען קאָן צו יעדער צייט גלייך רעאַליזירן. אין יעדן מאָמענט איז די פיעסעס אין אַלע פרטים פאַרטיק צו שפילן, און וויל מען ערגעץ אַרויספאַרן, האָט מען פאַרטיק גאַנצע פּיפּעס פיעסעס. דאָס זעלבע איז אויך ביים מאָסקווער יידישן מלזכה-טעאַטער, וווּ עס זענען פאַרבליבן עטלעכע פיעסעס אויף לאַנגע יאָרן אין רעפערטואַר (אייניקע פיעסעס זענען אַוועק „אין אַרכיוו“ צוליב פּאָליטישע טעמים). דאָס איז דער „גאָלד-זאַפּאַס“ ביי אַ טעאַטער, דאָס איז וויכטיק אויך פאַרן גאַנצן אַנסאַמבל און אויך פאַר יעדן איינציקן אַקטיאָר — צוריק מיט עטלעכע יאָר, ווען דער מאָסקווער יידישער מלזכה-טעאַטער (דאן נאָך אונטער גראַנאַווסקיס אָנפירונג) האָט גאַסטראָלירט אין אייראָפּע, האָט ער געפירט מיט זיך אַן אַכט גרויסע אויפפירונגען. יעדע אויפפירונג האָט געגעבן עפעס אַנדערש, געוויזן פאַרשיידנאַרטיקע רעזשי און שפילן פונם אַנסאַמבל, פון איינצלע אַקטיאָרן (200.000, מסעות בנימין השלישי, ביינאַכט אויפן אַלטן מאַרק, פישופּמאַכעריין, טרואַדעק א. א.) באַוויזן די פאַרשיידנאַר-טיקע יידישע דראַמאַטורגן (גאָלדפּאַדען, מענדעלע, פּרץ, שלום-עליכם) און אויך אַן אייראָפּעישן שטיק. טעאַטראַלישקייט, באַלאַדע, מיסטעריעזע סימפּאָניע, פּרייד, גראַטעסס א. א. וו. דער טעאַטער האָט אַפילו געגעבן זאָכן פון זייער ערשטער שלום-עליכם-פאַרשטעלונג. אַלץ צוזאַ-מען איז אויסגעוואָקסן פאַר דער טעאַטער-וועלט, פאַר דער קרי-טיק אין אַ געוואָלטיקער סצענישער עשירות, וואָס האָט אַלעמען איבערראַשט.

אין מאַריס שוואַרצס קונסט-טעאַטער האָט אין פאַרשיידענע

צייטן באוויזן אויסצוהיטן (אמת, א קלענערן טייל!) פון זיין אמאָ-ליקער עשירות, און אויף זיינע נאָמאַליקע גאַסטשפּילן מיט זיין סטאַבילער טרופּע האָט ער געקענט אויפפירן פּיעסעס פון זיין פּריער-דיקן רעפּערטואַר.

און ווי זעט עס אויס ביי אונז? עס איז אַ שרעק, ווען מיר דערמאָנען זיך, ווי פון די אַלע באמת גלעצנדיקע אויפפירונגען, וואָס זענען געווען אמאָל אין וואַרשע, איז קיין שום זכר נישט פאַרבליבן—(אפילו קיין פּאַטאַגראַפּיעס נישט!). — געווען, געלעבט, געווירקט, און אַוועק, אויף אייביק אַוועק!

אַמאָל איז געווען אַ „צענטראַל־אַנסאַמבּל“, אַמאָל איז געווען אַ „וויקט“ (אין פאַרשיידענע צייטן און אין פאַרשיידענע גלגולים!) אַמאָל איז געווען אַ „ווילנער טרופּע“ (אויך אין פאַרשיידענע גלגולים!), אַ „ווינט“, אַ מנחם-רובין-טעאַטער, אַ וואַרשעווער דראַמאַטעאָר, אַ באַ-ראַטאָו-טרופּע און נאָך און נאָך. וואָס איז אויפגעהיט געוואָרן פון די צענדליקער און צענדליקער אינטערעסאַנטע און גלעצנדיקע קינסט-לערישע און סצענישע דערגרייכונגען? קיין איינע נישט! „רעוויזאָר“, „לא תחמוד“, „וועלף“, „שמאטעס“, „דער זינגער פון זיין טרויער“, „דער גסיון“, „וויבערשע קניפלעך“, „קדוש-השם“, „ביינאכט אויפן אַלטן מאַרק“, „גולם“, „אויפשטאַנד“, „דאַנטאָנס טויט“, „200.000“, „דער טוי-בער“, „צוויי קיני לעמל“, אַרעמע מלוכה און נאָך און נאָך פיל, — פון דעם אַלעם איז קיין שריד ופליט נישט פאַרבליבן. אַלץ וואָס איז דאָן אויפגעבויט געוואָרן מיט אוממענטשלעכער מי און אַנשטרענגונג, איז גלייך ביים אַראַפּלאָן דעם פאַרהאַנג פון דער לעצטער פאַרשטע-לונג, ווי אין אַ תהום אַריין.

און אַט דעם ביטערן, פאַרשאַלטענעם גורל פון אַ כאַפּ-לאַפּ-לעבן, ווען יעדע נייע פּיעסע פרעסט אויף די פּריערדיקע, קאָן אויך די „ווילנער טרופּע“, וועלכע אַנאַנסירט איצט דאָס זיבעצנטע יאָר, נישט אויסמיידן. וואָס זאָגט אַט די זיבעצן-יאָר דאַטע, ווען כמעט קיין איינע פון די אַלע ביזאָציטיקע איבער הונדערט אויפפירונגען קאָן זי איצט נישט שטעלן! נישט עס איז געבליבן דער אַרטיסטן-מאַטעריאַל און אויך נישט קיין ברעטל אָדער לייזונט פון יענע אויפפירונגען. אַמאָל טרעפט זיך, אַז ערגעץ-ווי נעמט מען און אויף אַ כאַפּ-לאַפּ-אופן פירט מען אויף אַ פּריערדיקע פאַרשטעלונג. דאָט ווערט געמאַכט לויט דער רעזשי פון דעם אָדער יענעם רעזשיסער און אַפּטמאַל

אין עס אויך לויט, אז דער רעזשיסער אליין וואלט שוין נישט דער-קענט זיין אייגענע ארבעט. מען האט אפילו צוגעטראכט ביי אונז א ניי ווארט „אָוונט-רעזשיסער“. דער אַרטיסט, וואָס גייט דאָ לויטן זכרון אויפשטעלן אַ פאַרשטעלונג איינס-אין-צוויי מיט אַנדערע אַרטיסטן, ביי אַנדערע דעקאָראַציעס, נעמט זיך אַט דעם ספּעציעלן טיטל „אָוונט-רעזשיסער“. צוריק מיט אַ פּאַר יאָר האָט נאָך די „ווילנער טרופּע“ געקענט אַרויסלעזן גרויסע אַפישן, אויף וועלכע עס זענען געווען אַנגעזאָגט אַ צען פּיעסעס פון שלום-עליכם, פּרץ, אַש, לייזיק, בער-געלטאָן, פּרעגער, און אויך פון באַוויסטע נישט-יידישע דראַמאטורגן. און עס זענען געווען אַנגעגעבן עטלעכע רעזשיסערישע נעמען ד. הערמאַן, ד״ר מ. ווייכערט, י. ראָטבוים און י. שטערנבערג, און אויך נעמען פון באַקאַנטע קינסטלער אַלס דעקאָראַטאָרן. אַט דער אַפיש האָט אימפּאַנירט: עפּעס נאָך לייטיש, מעשה-מענטשן! אַ טרופּע מיט אַ פּאַרנעם, מיט אַ גרויסן קינסטלערישט באַגאַוש. מען האָט נאָך מיט אַ פּאַר יאָר צוריק אַפילו מיטגעפירט מיט זיך אויף גאַסטשפּילן אַ גאַנצן וואַגאַן דעקאָראַציעס. דאָס אַלץ איז געווען אַמאָל, אין יענע „גוטע“ צייטן. אָבער איצט? „במקלי עברתי את הירדן“, — מיטן שטעקל גייט מען איבער דעם ירדן! עס איז אַ כאַפּ-לאַפּ-לעבן, וואָס איז זיך אליין מיאוס און עס פאַרשאפט נישט קיין כבוד און קיין רוים דעם טעאַ-טער. — מען איז אַדעם-נאַקעט, ווי מען שטייט און גייט, מיטן שטעי קעלע, מיט דער לעצטער בלוז פּיעסע.

אַ סכרא, אַז איצט, צום נייעם טורנע איבער אייראָפּע, גייט די „ווילנער טרופּע“, מיטן אומדערמידלעכן מ. מזאה, רעסטאָוירן אַ ריי פּריערדיקע פּיעסעס. הלואי!

אודאי זענען פאראן אויסערלעכע וויכטיקע סיבות, וואָס ברעני-צען צו אַט דער אומנאָרמאלער לאַגע פון דעם יידישן טעאַטער. קודם-כל: עס פעלט אַן אייגענע לייטישע טעאַטער-געביידע, וואָס זאָל מעגלעך מאַכן אויפצוהיטן די אויסשטאַטונג פון די פּריערדיקע פּיעסעס און איינצוהאַלטן אַן אַרטיסטן-אַנסאַמבל אויף לענגערע צייטן. אויפגע-בליצט, פּאַנאָדערגעפלאַקערט און גלייך פאַרלאָשן און אויף שטענ-דיק — דאָס איז דאָס טרויעריקע לעבן פון אונזער יידישן טעאַטער אַפילו אין זיינע גליקלעכסטע, דערהויבנסטע נצחון-מאָמענטן. דאָס נע-ונד-לעבן פונם יידישן טעאַטער איז אַ כאַפּ-לאַפּ-לעבן.

וואָס ווייסט קוים און אין בעסטן פאל פון אַ היינט, אָבער נישט פון אַ נעכטן און אַוודאי נישט פון אַ מאָרגן. ווי עס זינגט זיך אין דעם טרויעריקן יידישן לידל: „שוין נישטאָ קיין נעכטן, נאָך נישטאָ קיין מאָרגן“. דאָרט, אינם טרויעריקן לידל, זינגט זיך ווייטער, „טאַמער איז דאָ אַביסעלע היינט, לאַמיר זיך נישט זאָרגן“. אָבער אינם טעאָטער טאָר מען זיך נישט באַגנוגענען מיט דעם „ביסעלע היינט“, און בפרט, אַז דאָס „ביסעלע היינט“ איז אויך נישט קיין פריילעכס, און דעריבער וועקט עס גרויסע, גרויסע זאָרגן פאַר דעם מאָרגן, ווען עס איז לחלוטין אָן אַ נעכטן...

1933

האָט עס איז נויטיק

פון אלע זייטן, פון די פארשיידענע יידישע ישובים, גרויסע און קליינע, אלטע און נייע, קומען אָן שלעכטע און שווערע גריסן אעגן דעם קלאַגעדיקן און אָפטמאַל — קאַטאַסטראָפּאַלן מצב פון די צענטראַלע און אָרטיקע יידישע קולטור-אינסטיטוציעס, וועלכע זענען מיט אַזוי פיל מי און מסירת נפש געבויט געוואָרן. עס קרעכט נישט נאָר איישישאַק, נאָר אויך ניו-יאָרק. עס איז נישט גוט מיטן יידישן שול-וועזן, עס איז שלעכט מיטן יידישן בוך, עס איז קריזיס אין יידישן טעאַטער, און עס האַלטן ביים פאַרמאַכן זיך פאַרלאַנגן, אויס-גאַבעס, ביבליאָטעקן. דער שלעכטער צושטאַנד פון אַ יידישער קולטור-אינסטיטוציע אין איין לאַנד ווירקט גלייך אויף דער לאַגע פון אַ ריי יידישע קולטור-אינסטיטוציעס אין אַנדערע לענדער, וועלכע זענען, אָפטמאַל אומבאַוואוסט, פאַרבונדן צווישן זיך. די קאַטאַסטראָפּע פונם יידישן טעאַטער אין אַמעריקע ווירקט אויף דעם כאַראַקטער, אויסזען, אינעווייניקסטן לעבן פונם יידישן טעאַטער אין אַנדערע לענדער. זייער פילבאַר איז די ווירקונג פון דעם שווערן מצב פונם יידישן פאַרלאַנג-וועזן אין פּוילן אויף דעם ווילן פון די יידישע שרייבער אין אַנדערע לענדער, — אין אַמעריקע, פראַנקרייך, דייטשלאַנד. עס האָט זיך אָפ-געשטעלט דער צופלוס פון מאַטעריעלער הילף פאַר די יידישע שולן אין פּוילן און ליטע פון דער יידישער אַמעריקע, וועלכע מאַכט אַדורך אין אירע יידישע שולן אַן אייגענעם שווערן קריזיס. עס זענען פאַר-מאַכט געוואָרן די טויערן פאַרן יידישן בוך אין אַ ריי לענדער, און דאָס האָט זיך אָפגערופן אויף דעם קיום פון די גרעסטע פאַרלאַנגן. אַזוי איז שוין דער כאַראַקטער און מהות פון דעם יידישן קולטור-שאַפן אין גאָר דער וועלט: עס איז געקניפט און געבונדן מיט די אויפטוען אין דערגרייכונגען, אויפגאַנגען און אָפגאַנגען אין די אלע אַנדערע לענדער.

אויב די עטלעכע גרויסע יידישע קיבוצים, ווי פארייניקטע שטאטן און פוילן, קאָנען נאָך ווי-עס-איז אויסקומען מיט אייגענע פּוּחֹת, איז עס לחלוטין אוממעגלעך פאַר די קלענערע יידישע קיבוצים, וועלכע מוזן פסדר און אָן אויפהער באַקומען מיטהילף, שטיצע פון די אַנ-דערע גרעסערע יידישע קולטור-צענטערען.

איך בין דאָ נישט לאַנג געווען אין לעטלאַנד און אין ליטע און זיך צוגעקוקט, ווי מען נויטיקט זיך דאָרט שטענדיק אין דער גייסטיקער און קינסטלערישער הילף פון פוילן און אַמעריקע. נישט זייער שוין, נישט זייער טעאָטער, נישט זייער פרעסע קאָנען לעבן בלויז מיט אייגענע פּוּחֹת. צי מען וויל, צי מען וויל נישט, אָבער עס איז איינגעשטעלט געוואָרן אַ שטענדיקער אויסטויש פון פּוּחֹת. עס ווערן פסדר איבער-געוואָרפן אויף דעם און יענעם יידישן קולטור- און קונסט-פּראָגראַם פּוּחֹת, וועלכע שטאַרקן די אָפּגעשוואַכטע פּאַזיציעס און געבן צו די אַרטיקע טוער נייע דערמוטיקונג, נייע פּוּחֹת, נייע ווידערשטאַנדס-קראַפט. דאָס אָבער ווערט געטון אָן קיין סיסטעם, אָן קיין פּלאַן.

דער יידישער וויסנשאַפּטלעכער אינסטיטוט האָט פון די ערשטע טריט זיינע פאַרשטאַנען דעם פּוּחֹת און דעם געוויכט פון דעם איינ-הייטלעכן יידישן קולטור-פּראָגראַם, וואָס קאָן און דאַרף און מוז שטיין שטאַל און אייזן פאַר אַט דער צענטראַלער יידישער וויסנשאַפּט אינסטיטוציע. דער בודזשעט און דער שטיץ-כּוח פונם יוואָ שפּאַרט זיך אָן אויף די אַלע לענדער, וווּ עס לעבן נאָר יידישע פּאַלקס-מאַסן מיט יידיש. אַט די אַלגעמיינע לעבנס-פּוּחֹת פון דעם יוואָ האָט מיטאַמאָל צוגעגעבן דער אינסטיטוציע דעם גרויסן פאַרנעם און כאַראַקטער. ווערט אָפּגעשוואַכט איין לאַנד, קומט אַ צווייט און אַ דריט לאַנד און שטעלט אונטער די פּלייצעס. און עס איז אינטערעסאַנט, אַגב, אַז די קליינע יידישע ליטע טראַגט אַריין אין יוואָ מער און פינקטלעכער, ווי אַנדערע גרויסע יידישע קיבוצים.

עס איז באמת אַ גרויסע זינד, וואָס ביז איצט האָט מען פאַר דער יידישער שוין נישט באַוווּן צו שאַפן אַן איינזייטיקען פּראָגראַם אַפילו פאַר אַזעלכע צענטראַלע אויפגאַבן, ווי אַ פעדאָגאָגישער זשורנאַל, פעדאָגאָגישע ליטעראַטור, קינדער-ליטעראַטור, פעדאָגאָגישער מוזיי און אַזוי ווייטער. ביז איצט אַרבעט זיך יעדע צענטראַלע שוין-אַרגאַניזאַציע אַליין פאַר זיך, בלאַנדזשעט זיך אויפן אייגענעם חשבון און האָט קיין שום קאָנטאַקט נישט מיט די אַנדערע ענלעכע יידישע שוין-אַרגאַניזאַציעס

אין די אַנדערע לענדער. נאָר אַמאָל, ביי אַ יוביליי-פּייערונג, איז מען יוצא מיט אַ באַגריס-בריוול אין דאָס גאָר. און וויפיל נוצן און הילף עס וואָלטן די צענטראַלע שול-אָרגאַניזאַציעס און פאַריינען אין אַמע-ריקע, פּוילן, לעטלאַנד, ליטע געקאָנט באַהילפיק זיין איינע דער אַנדערער סיי אין ליידן און סיי אין פריידן! און וויפיל וואָלט מען פאַרשפּאַרט ביי אַן ענגערער פאַרבינדונג אומזיסטע ענערגיע און מיטלען! וואָלט, דמשל, אַ ווילנער יידישער לערער-סעמינאַר (ווען ער איז נאָך געווען!) נישט געקאָנט באַדינען מיט לערער אין אַ גרויסער מאָס די יידישע שולן אין לעטלאַנד אָדער ליטע? און וואָלט מען מיט געמיינזאַמע כוחות נישט געקאָנט קעמפן קעגן דעם מאַנגל אין אַ יידיש פעדאָגאָגישן בוך? עס איז דאָך אַ פּאַקט, אַז עד-היום איז די פעדאָגאָגישע סעקציע ביים ייוואָ די סאַמע שוואַכסטע און אומטעטיקסטע פון אַלע סעקציעס, אין דער צייט, וואָס זי האָט באַדאַרפט זיין די וויכטיקסטע, אָרגאַניזירטסטע און אַרבעטס-פעיקסטע.

און ווי עס ווירקט אָט די צעריסנקייט און צעשפּליטערטקייט פון די יידישע צענטרען און לענדער אויף אונזער יידישן טעאַטער! אין פאַרשיידענע לענדער איבער גאָר דער וועלט שפּילן איצט ביז אַ הונדערט יידישע טעאַטער-טרופּעס מיט אַ באַשטאַנד פון ווייט איבער טויזנט יידישע אַקטיאָרן. יידיש טעאַטער ווערט געשפּילט אין גרויסע שטעט מיט אַ גרויסן יידישן קיבוץ, און יידיש טעאַטער ווערט אויך געשפּילט שטענדיק אָדער צייטווייליק אין קלענערע, קליינע יידישע קיבוצים. דער ווייט-גרעסטער טייל פון אָט די טעאַטערן מיט זייערע אַקטיאָרן זענען וואַנדערנדיקע, וואַגלענדיקע: היינט דאָ און מאָרגן דאָרטן. מען פאַרט אַרום פון שטאָט צו שטאָט, פון לאַנד צו לאַנד, און נאָך מער — מען שניידט אַדורך איינציקווייז און משפּחהווייז ימען און אַקעאַנען און מען שלאָגט אָן אין לויף פון איין יאָר, אַפטמאָל פון איין סעזאָן אין די סאַמע ווייטסטע מדינות און לענדער.

אָט די פאַרשיידענע הונדערט יידישע טעאַטער-טרופּעס מיט די איבער טויזנט יידישע אַרטיסטן האָבן איבער די עטלעכע און צוואַנציג מדינות אַ יידישן טעאַטער-פּובליקום פון אַ פאַר מיליאָן צושויער, וואָס גייט אין טעאַטער, האָט אַן אינטערעס פאַר דעם טעאַטער און וואָס שטעלט דעם טעאַטער די אָדער אַנדערע קינסטלערישע אָדער פאַרווילונגס-פּאָדערונגען. עס וואָלט דעריבער געווען אַ זעלבסטפאַר-שטענדלעכע זאַך, ווען אָט די קאָלאָסאַל-פאַרצווייגטע אינסטיטוציע,

ידיש טעאטער, וואָלט געווען פאַרבונדן און סעסט אָרגאַניזירט, פדי די אַלע איבער טויזנט יידישע אַרטיסטן זאָלן ווי אַמבעסטן באַדינען די יידישע טעאטערן און באַפרידיקן די מיליאָנען יידישע טעאטער־ צושויער. דאָן וואָלט מען פאַרשפּאַרט פיל אומזיסטיקע ענערגיע און פּלאַנטערנישן, אומנויטיקע דורכפאַלן, מיאוסע קאָנקורענץ, אומגעלום־ פערטע קוריאָזן, וואָס זענען איצט אָפטע, גאָר־אָפטע דערשייגונגען אינם יידישן טעאטער־לעבן אין גאָר דער וועלט.

עס איז איצט אַלעמען קלאָר, אַז קיין איין לאַנד קאָן נישט אויסקומען מיט איר יידישן טעאטער אָן דער מיטהילף און מיטאַרבעט פון די אַרטיסטן פון אַנדערע לענדער. אַפילו דאָס יידישע טעאטער אין פּוילן און אין דער גרויסער שטאָט וואַרשע מוז אָנקומען צו די גאַסטשפּילן פון יידישע שוישפּילער פון אַנדערע לענדער. עס איז נאָך מעגלעך צו שאַפן אַ דראַמאַטישן אַנסאַמבל מיט אייגענע אַרטיקע קינסטלערישע פּוחות, אָבער עס איז אוממעגלעך דער אָפּערעטע, דער מעלאָדראַמע צו עקזיסטירן אָן אַן אַמעריקאַנער גאַסט. ווען נישט בערטאָ גערסטין, וואָלט דער קאַמינסקי־טעאטער היי־יאָר נישט עקזיסטירט אין וואַרשע, אויך דער וואַרשעווער פּאָלקסי־טעאטער, האָט גע־ האַלטן זייער שמאַל, איידער עס איז געקומען אַהין יעקב רעכצייט. פּאַרט אָפּ בערטאָ גערסטין, — קומט גלייך לודוויג זאָץ. און אַפילו דער גאָר־רייכער אין אַרטיסטישע קרעפטן ניו־יאָרק האָט זייער גערן אויפ־גענומען היי־יאָר אַלאַ לילית מיט וו. גאָדיקן, מנחם רובינען, יצחק פעלדן. עס איז אויך פאַרשטענדלעך געווען, וואָס מען האָט פאַרבעטן גראַנאַכן אויף גאַסטשפּילן. וועגן לאַנדאָן, פאַריז, ווין, בוקאַרעסט, ריגע, קאָוונע, בריסעל, בוענאָס־איירעס, ריאַדע־זשאַנעיראָ און די הונדערט גרעסערע און קלענערע שטעט איז אָפּגערעדט. די דאָרטיקע טעאטערן קאָנען קיין איין טאָג נישט עקזיסטירן אָן יידישע אַרטיסטן פון דער פרעמד.

טעאטער איז די סאַמע קאַמפּליצירטסטע און ראַפּינירטסטע אַרט־קונסט. עס איז געבונדן און אָפּהענגיק פון אָן אַ שיער וויכטיקע און נישטיקע פרטים און זאַכן, וואָס קאָנען דעם טעאטער אויפריכטן, און פאַרקערט — אויך פירן צום אָפּגרונט. דערביי האָט זיך יעדעס לאַנד, יעדע שטאָט, און אַפילו יעדער טעאטער אין זיין אַרט זיינע באַזונדערע, ספּעציפישע אייגנאַרטיקייטן, פאַרלאַנגען, שוואַכקייטן, מיט וועלכע מען דאַרף זיך שטאַרק רעכענען. אויב נישט, הרגעט מען דעם טעאטער אַוועק אויף אַ לענגערער צייט. נישט אַלץ, וואָס עס איז

גױט און גלענצנד אין איין אָרט, איז צוגעפאַסט אין אָנגעמאַסטן פּאַר דעם צווייטן פּונקט. ווען מען נעמט נישט אין באַטראַכט די אָרטיקע באַדינגונגען, פאַלט מען גיך אַדורך און מען ברענגט אום דעם טע-אַטער-בנין, וואָס שטייט אַזוי אויך אויף הינערישע פּיסלעך. דערצו געפינען זיך ביי די טעאַטערן אָפּטמאַל אונטערנעמער, וואָס האָבן קיין שום אָנונג נישט, וואָס טעאַטער איז. יידישע טעאַטער-דירעקטארן ווערן דאָס רוב רעקרוטירט פון אַזעלכע עלעמענטן, וועלכע הויבן נישט אָן צו וויסן, מיט וואָס מען עסט עס. איז אַנשטאָט אָרגאַניזאַציע, דיסציפּלין, סיסטעם און שטרענגן פּלאַן אויף אַ לענגערער צייט, — הערשט פּלאַנטער, כאַאָס. מען לעבט פון טאָג אויף טאָג, מען כאַפט זיך ווי דער וואָס טרינקט זיך, ביי אַ שטרוי, און מען דערפירט די אונטערנעמונג גיך צו אַ קאַטאַסטראַפּע.

ביישפּילן ברענגען זיי זענען נישט נויטיק. יעדער ארטיסט, יעדער איינער, וואָס האָט וואָסער ס'איז שייכות צום יידישן טעאַטער, אומעטום: פון ניו-יאָרק ביז סקערניעוויץ אין פּוילן, פון וואַרשע ביז רעסיפּע אין בראַזיל ווייסט עס איבערגענוג.

ווער עס ליינעט די יידישע פרעסע, וואָס דערשיינט אין עטלעכע און צוואַנציק מדינות אין דער גאַנצער וועלט, און פּאַלגט-נאָך נאָך די טעאַטער-אַגאַנסן, וועלכע דרוקן זיך דאָרט, דער ווייסט, וואָס אַ צעטומלעניש, געפּלאַנטער, מישמאַש עס הערשט אין דער יידישער טעאַטער-וועלט. עס שווינדלט ממש פאַר די אויגן. עס מאַכט אַן איינדרוק פון עפּעס אַ משונהדיקן געלויף פון אומזיניקע, — אַרטיסטן לויפּן פון איין עק וועלט צו דער אַנדערער, מאַכן אַדורך טויזנטער, צענער טויזנטער קילאָמעטער מיט דער באַן, מיט דער שיף. מען לויפט און מען יאָגט זיך נאָך, מען פאַרלויפט דעם וועג און מען וויל יענעם איבעריאָגן, מען כאַפט און פאַרכאַפט טעאַטערן, ווי אויפן פּראָנט-פּאַזיציעס. מען ראַנגלט זיך, מען שלאָגט זיך אויס פון די כּוחות, און אינם געראַנגל קומט מען אַליין אום.

אין אייניקע ערטער עקזיסטירן יידישע אַרטיסטן-פאַריינען, אָבער דאָס רוב אינטערעסירן זיי זיך בלויז מיט פּראָפּעסיאָנעלע פּראָגן פון די אָרטיקע מיטגלידער, און זיי פאַרגעסן להלויטן, אַז דער יידישער טעאַטער לויט זיין כאַראַקטער און פאַרנעם איז אַן אינטערנאַציאָנאַלע יידישע טעאַטער-אינסטיטוציע, וואָס איז אָנגעוויזן מיט זיין לעבן און עקזיסטענץ אויף דער גאַנצער יידישער וועלט, איבער

גרענעצן און לאנד-מחיצות. דער אמעריקאנער ארטיסטן-יוניאן קאן און טאָר זיך נישט באַגרענעצן אין זיין טעטיקייט בלויז מיט דער טעריטאָריע אין די פאַרייניקטע שטאַטן, פונקט ווי דער אַרטיסטן-פאַריין אין פּוילן קאָן זיך נישט פאַרנעמען דורכאויס מיט דעם יידישן אַרטיסט אין די פּוילישע גרענעצן, ווייל פיל יידישע אַרטיסטן פונם אמעריקאנער יוניאן שפילן אָדער דאַרפן שפילן אין אַרגענטינע, רומעניע, פּוילן, פראַנקרײך, און נאָך מער יידישע אַרטיסטן פון פּוילן לעבן אין לעטלאַנד, ליטע, פראַנקרײך, אַרגענטינע, בראַזיל און אַזוי ווייטער און ווייטער.

די לעצטע פּאַר יאָר איז צוגעקומען נאָך אַ שטער, וואָס פאַר-שאַפט פיל זאָרגן און פּלאַגן דעם יידישן אַרטיסט. אינם רוב לענדער ווערט אַ פאַרבאָט פאַר אויסלענדישע אַרטיסטן אַריינצופאַרן און צו שפילן דאָרט טעאַטער. אויב, למשל, פאַר אַ פּוילישן אָדער רומענישן אַרטיסט איז דער פאַרבאָט אַריינצופאַרן קיין לעטלאַנד, פראַנקרײך, דרום-אַפריקע גאַרנישט ווערט און עס דאַרף אים לחלוטין נישט אָנגיין, איז אַזאָ מין פאַרבאָט פון דער גרעסטער באַדייטונג פאַר אַ יידישן אַרטיסט פון אמעריקע אָדער פון פּוילן, פון רומעניע, אָדער פון עסטרייך. ווייל זעלטן וועלכער פּוילישער אָדער לעטישער אַרטיסט דאַרף אַרויספאַרן אין אַן אַנדער לאַנד, פּדי צו שפילן דאָרט טעאַטער אויף זיין שפראַך, און זעלטן וועלכער יידישער אַרטיסט קאָן פאַר-בלייבן אַ לענגערע צייט אין זיין לאַנד און נישט זיין געצוונגען צו פאַרן אין אַנדערע לענדער.

אויב אָט דער פאַרבאָט זאָל אָנגיין מיט זיין גאַנצער שטרענג-קייט אויך בנוגע צו יידישע אַרטיסטן, הייסט עס, אַז עס דראָט דעם יידישן טעאַטער אין פיל לענדער אַ פּוילישע ענדדיקער אונטערזאָג. פאַרייניקטע שטאַטן, און בעיקר דאָס יידישע ניו-יאָרק, קאָן אפשר אויסקומען בלויז מיט אייגענע אַרטיסטישע קרעפטן, אָבער די אַלע איבעריקע יידישע ישובים קאָנען קיין איין טאָג נישט שפילן אָן זייטיקע, געקומענע גאַסטראָלען. און עס באַקומט זיך אָפּטמאָל אַ זייער-קוריאָזע זאָך: דער וואַרשעווער, אין וואַרשע געבוירענער, אברהם טייטלבוים טאָר נישט שפילן יידיש-טעאַטער אין וואַרשע, דער געוועזענער וויל-נער שניאור, — אין ווילנע, ווייל פאַר דער לעצטער צייט זענען זיי געוואָרן אמעריקאנער בירגער.

און דערצו — מיט דער גאַנצער וויכטיקייט און נוצן פון די

גאסטשפילן, ברענגען זיי אריין אריך אַ שטאַרקע צערודערונג אין דעם אַרטיקן יידישן טעאַטער-לעבן. די גאסטראָלערן שפיצן-צו דעם טעאַטער צו זיך, ברענגען פאַרטיקע פיעסעס, אַפּטמאַל צוגעשניטן פאַר זיי, די אַרטיקע אַקטיאָרן ווערן אָפּגערוקט אויפן צווייטן פּלאַץ, די פיעסעס זע-נען דאָס רוב פּרעמדע געוויקסן אויפן אַרטיקן באַדן, דער עולם ווערט צוגעוויינט צו „אַטראַקציעס“ און ווייכט פונם טעאַטער, ווען ער האָט נישט קיין גאסט, קיין „סטאַר“. עס ווערט אָפּגעשוואַכט די ענער-גיע פון די אַרטיקע אַרטיסטן א. א. וו. הפּלל, שטענדיקע גאסטראָ-לעריי האָט אין זיך גרויסע חסרונות פאַר דעם נאַרמאַלן וווקס פון דעם טעאַטער.

דאָס זענען אַרץ וויכטיקע זאַכן, וועלכע האָבן באַדאַרפט אינ-טערעסירן אונזער יידישע טעאַטער-וועלט. אָבער, ליידער, איז נישטאָ די איין צענטראַלע יידישע אינסטיטוציע, וואָס זאָל אָנפירן מיט דעם קאָמפּליצירטן יידישן טעאַטער-לעבן, רעגולירן די אַרבעט פון די הונ-דערט טרופּעס און די איבער טויזנט יידישע אַרטיסטן, וועלכע זענען צעריסן, צעשטויבט, אָן אָנפירער און וועגווייזער.

פּלוצלונג עס וועט נישט געשאפן ווערן קיין צענטראַלע אינסטי-טוציע, וואָס זאָל אָנפירן מיט אָט דעם קאָאָסאַלן כּוח, וועט פיל ענערגיע, כּוחות, געלט גיין לאַיבד און עס וועט ברענגען גרויס שאַדן דעם יידישן טעאַטער און דעם יידישן שאַפן.

אַמאָל, צוריק מיט אַ צען-עלף יאָר, איז געוואָרן געוואָרן דער לאַזונג פון שאַפן אַן איינהייטלעכע יידישע אַלוועלטלעכע קולטור-אָרגאַניזאַציע (דאָן געווען פאַרבונדן מיט דעם פּאָפּולערן און קלינג-דיקן נאָמען „קולטור-ליגע“). אין פאַרשיידענע ערטער זענען דאָן אויפ-געקומען „קולטור-ליגעס“, זיך ברייט פאַרמאַסטן, געגרינדעט פאַרשיי-דענע אינסטיטוציעס, אָבער אָן אַן אָנפירנדיקן צענטר, אָן אַ קלאָר-אויסגעאַרבעטן פּראָגראַם, אָן אַ פעסטער ליניע, זענען די „קולטור-ליגעס“ צעפאַלן געוואָרן, אָדער זיי האָבן אָנגעוויזן זייער אייגנטלעכן כּאַראַקטער און אויסזען. דאָן האָט זיך דאָס יידישע לעבן אומעטום נאָך נישט געהאַט איינגעשטעלט, עס האָט געהאַלטן צופיל אין ברויון, און עס זענען נאָך נישט קלאָר געווען די כּוחות-פאַרהעלטענישן פון די פאַרשיידענע פאַרטייען, גרופּירונגען און ריכטונגען אויף דער יידי-שער גאַס. דאָן איז די גאַנצע ענערגיע אין צענטר געפּטערט געוואָרן אויף דינגענישן און רייסערייען, כּדי וואָס-מער אייגענע פאַרטיי-הענט

אריינצושפארן אין דעם אָנפירנדיקן אָרגאָן, — ווי ס'איז געווען דאָן דער פּאַל אין וואַרשע, ווילנע, וווּ מ'האַט געוואָלט אויפשטעלן די צענטראַלע פון דער קולטור-ליגע.

זינט דאָן האָט זיך די לאַגע אין דער יידישער קולטור-וועלט אַ שיינ ביסל געענדערט. עס האָבן זיך אויסקריסטאָליזירט אידייען, אָנשויונגען, עס זענען דורך דעם לעבן אַוועקגעשטעלט געוואָרן קאַנ-קרעטע אויפגאַבן און פאַרלאַנגען, וואָס וואַרטן אויף זייער באַשייד. דער יידישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט מיט אַלע זיינע אָפטיי-לונגען, די יידישע קולטור-געזעלשאַפֿט אין אַמעריקע מיט אַלע אירע צווייגן, די דערפאַרונגען, וואָס מיר האָבן די לעצטע יאָרן געהאַט אין פאַרשיידענע לענדער ביי דער יידישער קולטור-אַרבעט, — דאָס אַלץ קאָן איצט צונגן קומען ביים צוטרעטן צו שאַפן אַ צענטראַלע פאר אונזער קולטור-אַרבעט אין פארשיידענע לענדער.

מען רעדט די לעצטע פּאַר יאָר ביי פארשיידענע געלעגנהייטן וועגן צונויפרופן אָן אַלוועלטלעכן יידישן קולטור-קאָנגרעס. די פּראַגע איז לעצטנס אויך אויפגעהויבן געוואָרן אויף דעם צווייטן קולטור-צוזאַמענפאַר פון דער קולטור-געזעלשאַפֿט אין ניו-יאָרק. אָבער פּל-זמן עס זענען נאָך נישט אָרגאַניזירט קיין קולטור-געזעלשאַפֿטן אויף די ערטער, וועלכע פירן אָן מיט אַ סיסטעמאַטישער קולטור-אַרבעט, איז פריצייטיק און פרוכטלאָז צונויפצורופן אַ קולטור-קאָנגרעס, וואָס וועט אין בעסטן פאַל זיין בלויז אַ מאַניפעסטאַציע פון איינצלע יידישיס-טישע קולטור-טוער. ס'איז קלאָר: איידער מען וויל צונויפרופן אַ קול-טור-קאָנגרעס, דאַרף מען פריער שאַפן דעם פונדאַמענט, און ערשט שפעטער בויען דעם העכסטן שטאַק.

דאָס געבאַט פון דער שעה: מען דאַרף צוטרעטן צו שאַפן אַ צענטראַלן קולטור-פאַרבאַנד פאר די אַלע יידישע קולטור-אַרבעטן אין די פארשיידענע לענדער. עס דאַרפן קאָאָרדינירט ווערן די אויפטוען, אַז איין לאַנד זאָל קאָנען געניסן פון דעם פּאָזיטיוון, וואָס עס טוט און שאַפט זיך אין די אַלע איבעריקע לענדער. יעדער יידישער קיבוץ פאר זיך איז שוואַך, איז נישט בפּוּח אַליין צו שאַפן וויכטיקע קול-טור-ווערק און ווערטן.

אַלע צוזאַמען אָבער קאָנען אַסך אויפטון.

דאָס רעכט צו קריטיקירן

זיין דער אַמעריקאַנער יידישער פרעסע קומט איצט פאַר אַ העפּי-טיקער געראַנגל צווישן דיכטער און קריטיקער. אָנגעהויבן דעם קאַמף האָט דער דיכטער ה. רויזנבלאַט אין דער צייטשריפט „בריקן“. ש. ניגער האָט געענטפערט, און די תשובה האָט אַרויסגערוּפן אַ נייע פּאָלעמיק. אויך ב. ריווקין האָט, אין צוזאַמענהאַנג מיט ש. ניגערס אַ שאַרפער קריטיק אויף פסח מאַרקוסעס אַ בוך, שטאַרק קריטיקירט די קריטיק פונם קריטיקער ש. ניגער. אין די וויכוחים ווערן אַרויס-געוואָרפן לאַזונגען, רופן, געדאַנקען, אַפּאָרימען אויפן אַדרעס פון קריטיק און קריטיקער.

קריטיק — זאָגן אייניקע — איז אַ בלוט-זויגערין, זי לעבט אינ-גאַנצן אויף דעם חשבון פון אַנדערע, אויפן חשבון און קאַרק פון קינסטלער און זייערע ווערק; קריטיק, האַלטן אַנדערע, איז די פירערין, די וועג-ווייזערין אין די לאַבירינטן פון שאַפן; ווען נישט די קריטיק, וואָלט מען זיך קנאַפּ-וואָס פּאַנאַנדערגעקליבן אין די פאַרפאַנג-טערטע וועגן פון די קינסטלער. קריטיק — טענהן ווידער אַנדערע — צערודערט דעם שרייבער און לייענער, דעוואַריענטירט זיי, טראַגט אַריין ביזו בלוט, צעמישט די מוחות; קריטיק ווערט אויסגענוצט צוליב פּערזענלעכע חשבונות און אַמביציעס. — אָט די און ענלעכע מיינונגען לאַזן זיך הערן שטענדיק, ווען נאָר מען הויבט אויף די פּראַגע וועגן קריטיק.

אין דער הייסער דעבאַטע, וואָס ווערט איצט געפירט אַרום קריטיק, פאַלן שווערע ווערטער ספּעציעל וועגן דער יידישער קריטיק. איז אונזער יידישע קריטיק טאַקע ערגער פון אלע אַנדערע? איז עס נישט קיין שוואַכקייט און אַ קרענק צווי צו מיינען, אז דאָרטן, ביי „לייטן“, איז בעסער, אויפריכטיקער, נאָרמאַלער, און אז נאָר ביי אונז איז שלעכט, פאַרדאָרבן, פאַרקריפּלט?

בכלל, פאלן מיר אָפּט אַרײַן פּון אײַן עקסטערע אין אַ צווייטן. אָדער מיר זענען אָן. אַתּה בחרתנוי־פּאָלק, אָדער מיר זענען גאָר אין אַלע הינזיכטן ערגער פּון אַנדערע, פּון אַלע. און אַזוי אויך מפּוח אונזער קריטיק. זי האָט געוויס די זעלבע אײַגנשאַפּטן, די זעלבע מעלות און חסרונות, ווי אומעטום. און צו וואָס, באמת, דאָס אײַנשמעסן זיך און יענעם, אַז אַזאַ מין שלעכטע קריטיק, ווי ביי אונז, איז נאָך אין ערגעץ נישטאָ, און זי איז דעריבער נישט ווערט, וואָס זי לעבט אויף דער וועלט.

אָפּטמאָל האָבן מיר מער קריטיק אויף דער קריטיק, ווי קריטיק גופאָ. פיל מער שרייבט מען ביי אונז, הַלמאָי מען קריטיקירט נישט קיין ביכער, ווי מען קריטיקירט ביכער. איז דאָך די פּראָגע, הַלמאָי זאָלן אָט די אַלע טענות-האַבער אַרײַן נישט שרײַבן קיין קריטיק, און אַ מער-ערלעכע און אויפריכטיקערע, ווי זיי ווילן אײַנשמעסן, אַז זיי זוכן זי, און אַז זיי האָבן זי דערגרייכט.

און אין תּוך פּון דער פּראָגע:

אויב דער שרײַבער-קינסטלער האָט דאָס רעכט צו נעמען מענטשן-שטאָף פאַר זײַנע ווערק, האָט דער קריטיקער געוויס רעכט צו נעמען אַלס שטאָף פאַר זײַן אַרבעט — ווערק, און בכלל, וויבאַלד דער שרײַ-בער פאַרעפּנטלעכט זײַן ווערק, גיט ער עס דערמיט איבער אין רשות פּון דער עפּנטלעכקייט, וואָס האָט דאָס פּולע רעכט צו זײַן צופּרידן, באַפּרידיקט פּון דעם ווערק, אָדער פאַרקערט, — אומצופּרידן, נישט באַפּרידיקט. יעדער לעזער איז דאָך בבחינת קריטיקער. ער לײענט דאָס ווערק, זאָגט אַרויס זײַן מײנונג, טײלט זיך מיט זײַנע אײַנדרוקן פאַר אײַגענע און נאָענטע. און אויב דער פּשוטער לײענער טוט עס, פאַרוואָס איז עס פאַרבאָטן דעם לײענער-שרײַבער, וואָס טײלט זיך מיט זײַנע אײַנדרוקן עפּנטלעך, געדרוקטערהײט?

די פּראָגע איז בעיקר — די גרענעצן פּון דער קריטיק.

פיל פאַראינטערעסירטע שרײַבער זענען נישט קעגן קריטיק בכלל, נאָר קעגן אַ „באַשטימטער“ קריטיק. פיל שרײַבער האַלטן פּון קריטיקער, פּלומן זיי זינגען תּהלות ותּשבחות, דאָן איז די קריטיק „וויילקאָמען“. אַנדערש איז, ווען דער זעלבער קריטיקער, וועלכער האָט פיל מאָל געלויבט, קומט צום שרײַבער מיט טענות, דאָן ווערט מען אין פעס אויף דעם קריטיקער און מען ווענדט זיך צו אים מיט דער

אַלטער פראַגע: „מי שכתב, ווער ביסטו אַזעלכער, וואָס די זאַגסט מיינונגען און קריטיקירסט?!

ס'איז דעריבער קלאָר, אַז וויבאַלד מען באַרעכטיקט דעם „גוטן“ קריטיקער, דאַרף מען אויך באַרעכטיקן דעם „שלעכטן“ קריטיקער, — דעם, וואָס זאָגט אויך נישט קיין גוטס וועגן אַ בוך, און בפרט, אַז דער „ניין-זאָגער“ איז אויך באַקאַנט אַלס „יאָ-זאָגער“. אויב ער האָט דאָס רעכט צו זיין צופרידן, באַגייסטערט פון אַ בוך און מעג עס עפנטלעך אַרויסזאָגן, האָט ער ממילא אויך דאָס רעכט צו זיין אומ-צופרידן פון אַ ווערק און זיך טיילן מיט דער-אַ מיינונג זיינער.

און דאָ שווימט אַרויס נאָך אַ פראַגע: צי איז דער קריטיקער גערעכט, ווען ער פאַרשווייגט אַ שלעכט בוך? שרייבן גוט, נתפעל ווערן, איז זייער אָנגענעם, עס פאַרשאַפט נחת-רוח דעם מחבר פון ווערק, אָבער שרייבן שלעכטס, „אַראַפרייסן“ — עס איז נישט אַלעמען צום האַרצן, און מען האַלט זיך אָפט אַפּ דערפון. ברעגט זיך: איז עס רעכט אַזוי צו טון? איז דער קריטיקער נישט אַ גונב-דעה, ווען ער דרייט זיך אַרויס און מאַכט אַ שווייג וועגן אַ שלעכט בוך, אַפילו פון אַ גרויסן שרייבער, אָדער וועגן שלעכטע שטעלן אין אַ גוט בוך? יעדער איינער וועט דערויף ענטפערן, אַז אַוודאי און אַוודאי — דער קריטיקער איז מחויב צו רעדן וועגן דעם נעגאַטיוון אין דער ליטעראַטור, פונקט ווי ער שטעלט זיך אָפּ אויף דעם פּאָזיטיוון.

אָבער איין זאַך איז זיכער: דער קריטיקער דאַרף ליב האָבן ליטעראַטור, דאַרף ליב האָבן די שפראַך, אויף וועלכער דאָס בוך איז געשאַפן, ער דאַרף האָבן אַ באַציונג צו קונסט און שאַפן. אַנדערש איז דאָס לייצענען פאַר אים גופאָ אַן אַפּקומעניש, אַ לאַנגווייל, און אָט די שלעכטע אָדער גלייכגילטיקע באַציונג צום ווערק און צום קינסטלער מוז זיך אויך אַפרופן אויף זיין קריטיק.

און וואָס נאָך? ער דאַרף קאָנען זען די סביבה, פון וועלכער דער שטאָף פאַרן ווערק איז גענומען, — די סביבה און די צייט. ער דאַרף האָבן פאַרן אויג דעם שטאָף, פון וועלכער דער קינסטלער האָט געשאַפן דאָס ווערק. און אויב דער שרייבער האָט געהאַט פאַר זיך בלויו דעם שטאָף, מוז שוין דער קריטיקער אויפנעמען דעם שטאָף צוזאַמען מיטן קינסטלער, וועלכער האָט דעם שטאָף באַאַרבעט. מען קאָן קיינמאָל נישט גענוי און אויסשעפּנדיק רעדן וועגן אַ ווערק, ווען

מען קען נישט דעם שרייבער, און אויך די סביבה, די תקופה, פון וואנען דער קינסטלער און זיין ווערק קומען.

דער קריטיקער דארף זיין מסוגל זיך צו באגייסטערן פון א ווערק, זיך אנצינדן, און אָט די באגייסטערונג, אָט דעם פייער איבערגעבן דעם צווייטן, דעם לייענער. מען דארף אָנרעגן דעם לייענער, פאַראינטערע-סירן אים. און פונקט ווי דער פאַרפאַסער האָט אין זינען, אָז פדי צו פאַראינטערעסירן דעם לעזער, מוז זיין דער שטאַף, די באַהאַנדלונג, די באַלויכטונג אַ ספּעציעלע, אָן אַריגינעלע, אַזוי אויך מוז עס דער קריטיקער געדענקען. אַנדערש וועט ער נישט קאָנען צוציען די אויפ-מערקזאַמקייט פונם לעזער, סיידן ער וועט אַרויסברענגען אין זיין קריטיק עפעס אַזוינס, וואָס קאָן זיין אינטערעסאַנט פאַרן לעזער. קאָן אָפטמאַל דער קריטיקער געפינען צוזאַמענהאַנגען צווישן ווערק און דער צייט, קאָן ער מאַכן אָפטמאַל אַ ווערק אַקטועל, אַרויסשלאָגן פון אים טענער און מאַטיוון, וואָס זענען גאָר באַהאַלטן פאַרן אויג. און דעריבער טרעפט אָפט, ווען דער מחבר גופאַ לייענט אַרויס אין דער קריטיק וועגן זיין ווערק זאַכן, וואָס ער אַליין האָט אַפּשר גאַרנישט געאַנט. אָפטמאַל איז קריטיק אַ מין אַנטפּלעקונג פאַרן קינסטלער גופאַ. „הערט אַ מעשה — טראַכט זיך דער קינסטלער — איך האָב דאָך גאַרנישט גע-ווסט אַליין, אָז עס זענען באַהאַלטן אַזעלכע פּונוות און טענדענצן אין מיין ווערק!“ מען וואָלט געקאָנט ברענגען אַ מאַסע ביישפּילן, ווען קריטיק האָט אַרויסגעפונען אין ווערק אידעען און פּראָבלעמען, וואָס זענען פאַר דעם קינסטלער גופאַ געווען אַן אַנטפּלעקונג, אַן איבעראַשונג.

און פונקט ווי סתם שיין-שרייבעריי, אָן אַן אידעע, אָן אַן אינהאַלט און אָנהאַלט אינם ווירקלעכן לעבן, איז ווייניק ווערט, אַזוי איז אויך קריטיק פונם סוג שיין-שרייבעריי גאַרנישט ווערט. דער קריי-טיקער מוז זיין אויף דער וואַך פון סאַציאַלער גערעכטיקייט, פון פּראָגרעסיווע אידעען. ער דארף באַקעמפן די גאַרגישט-זאָגנדיקע, די נידעריק-געוואַקסענע ליטעראַטור, וואָס דערנידעריקט, פאַרפאַכט דעם גייסט, דעם שאַפן. אַזאָ מין זיסלעכע, סענטימענטאַל-באַנאַלע ליטעראַטור דארף אויסגעראַטן ווערן מיטן וואַרצל, ווייל זי פאַרדאַרבת דעם גע-שמאַק פונם לעזער, און פאַרטונקלט זיין באַווסטזיין.

איז קריטיק טענענדיק גערעכט? — געוויס נישט. פונקט ווי נישט אַלע מאָל איז דער קינסטלער גערעכט אין זיין אויפגעמען מענטשן

אין תקופות, פראָבלעמען און געראַנגלענישן. עס זענען דאָ שלעכטע און עס איז בליי-סמק דאָ אויך שלעכטע קריטיק.

איין זאך איז קלאָר: בייזוויליקע קריטיק, פניוודיקע קריטיק איז לכל הדעות שעדלעך. קעגן אַזאַ מין קריטיק דאַרף מען קעמפן, אַזאַ קריטיק דאַרף מען אויסראַטן. און אין דעם דאַרפן קומען צוהילף די פירער, די רעדאַקטאָרן פון צייטונגען און צייטשריפטן. זיי מוזן שטיין אויף דער וואַך און נישט דערלאָזן צום וואָרט קיין בייזוויליקע, כוּליגאַנישע חשבון-מאַכעריי, וואָס פאַרבאַהאַלט זיך אונטער דעם מאַנטל פון פלומרשטער קריטיק. דער ערנסטער לעזער דאַרף פילן דעם אונטערשיד פון ערלעכער, אויפריכטיקער קריטיק ביז הסקרדיקער. אומפאַראַנטוואָרטלעכער בייזוויליקייט.

רעכט צו קריטיקירן זענען געגעבן געוואָרן דעם ערנסטן ערלעכן קריטיקער.

מען טאָר אָבער מיט אַט דעם רעכט נישט מיסברויכן. און, ליידער, מיסברויכט מען מיט דעם רעכט צופיל, סיי ביי זיי און סיי ביי אונז.

1934

דארף מען פירן ליידליכן צו דער עקדה?

(אָפּענער בריוו צו אַלטער קאַצינע)

וויך האָב איבערגעלייענט דייע עטלעכע ווערטער וועגן ה. ליי. וויקס. קייטן (אינם ערשטן נומער. פריינד" אין דיין אַרטיקל. מיין רעדנדיקער פילם), און עס האָט מיך שטאַרק וויי געטון פאַר ה. ליי וויקס און נאָכמער האָט עס מיך אויפגעבראַכט קעגן דיר. פון דיר, א. קאַצינע, דעם דיכטער און שריפטשטעלער, האָב איך מיך נישט געריכט צו הערן אויפן אַדרעס פון ה. ליי וויקס אַזעלכע אומגעזעכטע און שלעכטע, פאַלשע און בייזע ווערטער, ווי: „אַט די דיכטערישע אַנטפּלעקונג זיינע (די „קייטן“) איז פשוטער ציניזם?“, און די קרוין פון אַלע עגאָזמען, — דאָס איז דער ווילדער עגאָזיס פון ליי וויקס דיכטערישע נאַטור, וועלכע מיינט פון זיך אַרויסצוברענגען אַלע טיפּסטע אַנטפּלעקונגען און פאַרלייקנט יעדן אַנדערן קוואַל; און ווייטער, אַז „ער (לייוויק) איז געוואָרן אַ סגי-נהור און פאַרזעט די וועלט“, און דער אויספיר פון דעם אַלעמען און די קללה: „דאָס איז דיין שטראַף, דיכטער ליי וויקס: פאַרזעסטו די וועלט — וועט די וועלט דיר פאַרזען. עמעץ פון אייך ביידן — דו אַדער די וועלט — וועט דאָ אומפאַרמיידלעך און טראַגיש פאַרשפּילן!“

אַזוי אַ כאַפּ טון איין ווערק פון אַ דיכטער, וואָס איז נישט מער ווי איין רינגעלע אין זיין שאַפונגס-קייט, און אויף דעם סמך אַזוי איינס-און צוויי, מעשה פעלד-געריכט, אַרויסטראַגן אים אַ טויט-אורטייל — איז (כוויל) נישט געברויכן דאָס וואָרט, וואָס דו געברויכסט, אָבער עס בעט זיך פאַרט), — איז פשוטער ציניזם! ווייסטו דאָך גאַנץ גוט, ליבער אַלטער, אַז די „קייטן“ איז אַ ווערק, וואָס איז געשריבן דורך ה. ליי וויקס — ריכטיקער — אויסגעווייטיקט דורך ה. ליי וויקס צוריק מיט עטלעכע יאָר, ווען ער גופאָ, דער דיכטער פון „אויף סיבירער וועגן“ און „הינטערן שלאָס“ און „גולם“, איז געשטעמפלט געוואָרן דורך זיינע חברים-דיכטער, דורך זיינע תלמידים-פאַרערער אַלס רענעגאַט און

פארעטער. און נאכמער: די „קייטן“ איז נישט סתם א „דיכטונג“, אויסגעציקלט און אויסגעקניסטלט פון א זאטן און גליקלעכן קינסטלער, וועלכער האָט פון ווילטאָג און פון עגאָיזם זיך דערלויבט אזוי זיך א שפיל צו טון און גענומען גריבלען זיך אין פרעמדע ווייען און ליידן. ווייסט דאָך, אַלטער קאציזנע, אַז ה. ליייוויק איז אַליין דער פילגע-פרווטער, פיל-ליידנדיקער מענטש-דיכטער, וועלכער איז נאָך גאָר אַלס יינגל פון 18 יאָר פאַרמשפט געוואָרן צו פיר יאָר שווערער קאַטאַרגע, וועלכע ער איז אַפגעזעסן, אַפגעליטן אין דער בארימטער מאַסקווער „בוטירקי“ און דערנאָך פאַרשיקט געוואָרן אויף זיין גאַנץ לעבן קיין סיביר. דאָרט האָט ער געלעבט ערגעץ אין אַ ווייט-פארוואָרפן דערפיל אין אירקוטסקער גובערניע, פון וואַנען ער איז לסוף מיט סכנות-נפשות אַנטלאָפן.

דורך ליידן ווערט דער מענטש געלייטערט, — האָט געזאָגט דער גרויסער ליידנדיקער דאָסטיאָיעווסקי, און אויף וועמען נאָך פון די יידישע דיכטער לאָזט זיך זאָגן אַט די באַצייכענונג און כאַראַקטערי-סטיק — אויב נישט אויף ליייוויקן?
מיט אַ יאָר צוריק האָב איך ביי ה. ליייוויקן ארויסגעלייענט אַזעלכע עטלעכע שורות:

„דאָס ליב איז געלייטערט, דאָס האַרץ איז גערייניקט, —

דאָס ליכטיקסטע ליכט אויפן טונקעלן קאַפּ;

ס'איז גוט מיט אַכאַפּן אין פּיין זיין פאַרייניקט —

און טראָגן דעם פּיין ווי אַ הייליקע גאַב.“

און זענען דען נישט אַט די ווערטער אַ זעלבסטכאַראַקטערי-סטיק פון ה. ליייוויקס שאַפן פון אָנהויב אָן ביז אויף היינט צו טאָג? טראָגט ער דען נישט כסדר און אָן אויפהער די פּיין, זיין פּיין און די פּיין פון די „אַסאַכין“, פון אונז אַלעמען, פון דער איצ-טיקער צעבלוטטיקער צייט, — ווי „אַ הייליקע גאַב“? קאָן מען וועגן ה. ליייוויקן זאָגן, אַז זיין „דיכטערישע נאַטור“ פאַרמאָגט „ווילדן עגאָיזם“, וואָס פאַרלייקנט יעדן אַנדערן קוואַל אַחוץ דעם אייגענעם, דעם „פון זיך“-קוואַל? איז עס נישט קיין שרייענדיקע לעסטערונג קעגן איינעם פון די טיפסטע, ליידנפולסטע דיכטער ביי אונז, וועלכער פון די ערשטע זיינע לידער, וואָס ער האָט געשריבן נאָך אין יאָר 1907, צו 19 יאָר, אין דער מאַסקווער טורמע „בוטירקי“, ביז זיין נייעם

טיפל דינדיקן ווערק „דער גולם הלומט“, שאפט ער דעם נייעם יידישן תהלים, די ליינדיקע יידישע דיכטונג, וואָס קומט ממעמקים קראַתִּיךְ, נאָר די ווענדונג איז נישט צו „יהוה“, נאָר צו מענטש. איך וויל דין, אַלטער קאַציונע, חלילה נישט באַליידיקן, אָבער איך בין חושד, אַז דו האָסט פאַרזען, אָדער נישט ווי ס'דאַרף צו זיין געלייענט. די לייזיקס ווערק פון די אַלע לעצטע יאָרן. איך האָב מורא, אַז דו האָסט נישט געזען זיין לעצטן גרויסן בוך „לידער“, וווּ מיר האָבן פאַר זיך געזען דעם לייזיק שוין נאָך די „קייטן“. אין אַט דעם נייעם בוך לידער איז אויך געווען אַפגעדרוקט די ווונדער-באַרע פּאַעמע, וואָלקנס אַהינטערן וואַלד, איינע פון די טיפסטע און שטאַרקסטע זאַכן אין אינווער פּאַעזיע, וואָס שליסט דעם גאַנצן פעריאָד פון דעם דיכטערס שאַפן נאָך די „לידער פון אוימקום“. אין דעם קורצן פאַרוואָרט צו אַט דעם בוך לידער האָט די לייזיק געגעבן עטלעכע שורות, וואָס זענען וויכטיק, דו זאָלסט זיי וויסן, אַלטער. און איך בין זיכער, אַז ווען דו ווייסט וועגן אַט דעם אַלעמען, וואָלסטו נישט געקומען מיט די עטלעכע קאַטעגאָרישע אומגעזעכטע ווערטער קעגן דעם דיכטער. לייזיק וואַרפט דאָרט אָפּ די אַלע באַשול-דיקונגען קעגן אים, אַז ער האָט אַריינגעבראַכט דאָס וואָרט „אוימקום“, וואָס איז אויסגענוצט געוואָרן און ווערט נאָך ביז איצט (אין יאָר 1932 — ער האָט נאָך דאָן נישט געוואָסט, אַז אויך אין יאָר 1934 וועט א. קאַציונע ווידער קומען מיט דער זעלבער באַשולדיקונג. — ג. מ.) אויסגענוצט קעגן מיר, ווי אַ בייזוויליק, און אָפט, בילדיק געווער... „אוימקום — זאָגט דאָרט לייזיק — האָט באַטייט און באַטייט אויך איצט פאַר מיר גורדיקע אויפטרײסלונג אין סאַציאַלן, אין פער-ענלעכן און, מער פון אַלץ, אין געשיכטלעכן יידישן לעבן, וווּ די אויפטרײסלונג טראַגט אַ קאַטאַסטראַפּאַלן כאַראַקטער“. און לייזיק זאָגט קלאַרע ווערטער: „מיט פריידיקן פעסימיזם און פינס-טערן אונטערגאַנג האָט עס אַוודאי נישט צו טון. יעדע איבערלעבונג, אויב דורך וואָרט געלייטערט, פאַרבלייבט אין האַרץ פון מענטשן, און ווירקט אין לעצטן רעזולטאַט, ווי אַ סטימול צו מוטיקייט און עקשנותדיקן קאַמף פאַר אַ נייעם לעבן.“

אַט האָסטו דיר, אַ. קאַציונע, דעם אַני-מאַמין פון דעם דיכטער, וועלכן דו ווילסט פאַרשלייערן אין אַ ציניקער און ווילדן עגאָיסט. און איצט — אייניקע ווערטער וועגן דער דעפרימירטער שטימונג,

אין וועלכער עס איז געשריבן די „קייטן“, — א שטימונג, פון וועלכער דער דיכטער גופאָ האָט זיך שוין פון לאַנג באַפרייט. איך פרעג: צי מעג אַ דיכטער אין צייט פון אייגענער דעפרעסיע זיך טיילן מיט שווערע געדאַנקען, שווערע געפילן, וואָס באַהערשן אים? און צי איז אים דערלויבט אַרויסצוברענגען פון די אייגענע טיפענישן אַן איבערלעבעניש, וועלכע האָט געהאַט אַ נאָענטע שייכות צו אים און פון וועלכער ער קאָן זיך נישט פאַרבאַהאַלטן?

טאַקע אין דער דערמאָנטער געלייטערטער, ווונדערבאַרער פּאָעמע וואַלקנס אַהינטערן וואַלד־ שילדערט ה. ליייוויק אויף אַ טיף-אָפּנבאַרן אופן אַט די אַלע בילדער, אין חלום און אין וואַר, וואָס ער האָט אויפגענומען אין זיין עמפינדלעכן האַרץ און מוז אין די תּפּיסה-וועלט, אויף די נאַרעס, הינטער די קראַטעס.

אין וואַלקנס אַהינטערן וואַלד־ זענען געבראַכט גרויזאַמע בילדער פון דעם תּפּיסה-לעבן, וואָס זענען פּריער דורך ה. ליייוויק דראַ- מאַטיזירט געוואָרן. און ליייוויק נאָך דעם, ווי ער פירט פאַר אונז אַדורך מיט אַ ווונדערבאַרער קראַפט די אַלע בילדער פון פּייניקונג, פון די נעכט, ווען ער איז וואַך געווען אויף דער נאַרע און געפליסטערט, און די קלעפּ פון דעם וועכטער, וועלכער האָט אים געשלאָגן ביז בלוט און געשלעפט אין קאַרצער דערפאַר, וואָס ער וואַנט אינמיטן נאַכט וואַך צו זיין, — נאָך די אַלע מוראדיקע בילדער, דערציילט אונז ה. ליייוויק:

...אויך איצט, נאָך אַזויפיל פאַרגאַנגענע יאָרן,

דערזע איך אין גערוימע גוי-אַרקער חדרים די זעלבע אומהיימלעכקייט,

און איך וואַרט, אַז אַט-אַט זאָל זיך געבן אַן עפּן אַ טיר פֿון מיין הויזונג

און מ'זאָל אַריינקומען מיט האַסט און מיט רויגה, מיט שטריק און מיט קייטן,

און מ'זאָל מיך איינפלעכטן און איינשמירן אין זיי, און מ'זאָל פאַרהאַקן די טירן

און פאַרמויערן די שוויבן און פּענסטער פֿאַר מיר אויף שטענדיק — שטענדיק...

דו, אַלטער קאַצינזע, זיצסט נישט אויף דער לבנה, און געוויס ווייסטו און שפּירסט, ווי ליייוויק, אַז עס קאָן אַמאָל אָנפאַלן אויך אין די „גערוימע חדרים“ אַן „אומהיימלעכקייט“... און בכלל — ביסטו שוין, אַ קאַצינזע, אַזוי צופּרידן און שוואַ-בשוואַ מיט דער וועלט, אַז דו נעמסט זיך אַן איר קרוודע ביי דעם פּיל-געפייניקטן ליייוויק?

אויב דאָס אַלץ איז דיר נאָך ווייניק איבערציגנדיק, טאָ לאָז

מיך ברענגען נאך עטלעכע שורות פון ה. לייזיקן טאקע וועגן וועלט
און מענטש, אין דו וועסט זען, ווי דער דיכטער רעדט דיבורים, וואָס
זענען נישט אָנגעמאַסטן פאַר אַ „ציניקער“ און „ווילדן ענגאַסט“:

„...איך האָלט נישט העלן פאַרמיידן דאָס מול
פֿון יענע, האָס זענען מיט געזאָנג געגאַנגען צום שיטער,
און פֿון יענע, האָס האָבן אין עקסטאַו זיך אָפּגעגעבן צו דער מליה.“

אָדער אַט די עטלעכע שורות פון דעם דיכטער:

„...איך זע דיך און זיך מיטן פנים צו דער גאַנצער וועלט אָפֿן און וואַרהאַפטיק,
און מיר טראָגן אונזער געלייטערטן פֿיין צו אַנידערלייגן צו די פֿיס פֿון מענטשן,
אזוי ווי אַמאָל פלעגט מען ברענגען דאָס עלטסטע קינד צום מזבח פֿון געטער,
און אַליין בלייבן מיר איבער אין דערוואַרטונג, אין באַנומענעם ציטער,
צי אונזער געבראַכטע מתנה וועט געפינען חן אין די אויגן פֿון אלע...“

מעג מען, אַלטער קאַציונע, וועגן דעם געלייטערטן פֿיין פון
אונזער גרעסטן און געוויסנהאַפּטסטן יידישן דיכטער רעדן מיט אַזאַ
מין לייכטקייט און אַכוריות, ווי דו האָסט זיך דערלויבט אין דיין אַרטיקל?
לעווינע, דער הויפט-העלד אין לייזיקס „קייטן“, זאָגט צו
דניאלן: „פאַראַן אַ מאַמענט, ווען אַפּילו אַ פּאָטער מוז ברענגען פאַר
אַ קרבן זיין איינאונאַיינציקן זון; און פאַראַן אַ מאַמענט, ווען מען
טאָר נישט מקריב זיין אַפּילו אַ שוועבעלע!“—איז דען איצט דער פּאַסי-
קער מאַמענט, אַז מיר דאָ, אין פּוילן, זאָלן מקריב זיין אונזער לייזיקן?
איך פרעג ביי דיר, אַלטער קאַציונע:
דאַרפן מיר טאָקע פֿירן לייזיקן צו דער עקדה?

דער איז אונזער יוגנט ?

1

לוצים, גאר-אומגעריכט האָבן מיר זיך אַרומגעזען, אַז מיר קענען נישט און ווייסן נישט אונזער יוגנט. דוכט זיך, זי לעבט צווישן אינו, טראָגט זיך אַרום פאַר אונזערע אויגן מיט אירע ווייטאַקן און ספקות, טרוימען און האַפענונגען, — און דאָך איז אינמיטן-דרינען פאַר אונז אַלעמען קלאָר געוואָרן, אַז מיר דאַרפן ערשט דערקענען אונזער יוגנט, אויפדעקן איר כאַראַקטער און אויפנעמען אירע אייגנשאַפטן. ווער איז אונזער יוגנט, וואָס איז מיט אונזער יוגנט ?

נחום סאַקאַלאָוו האָט לעצטנס אין אַ סעריע אַרטיקלען אין „העולם“ ברייט אַרומגערעדט די פראַגע וועגן דער יוגנט בכלל און יידישער יוגנט בפרט. ער האָט מלמד-זכות געווען אויף דער יידישער יוגנט און אויך פאַרגעוואָרפן איר פאַרשידענע עוולות. ער האָט געזוכט צוזאַמענהאַנגען צווישן איר און דער נישט-יידישער יוגנט און אויך אַרויסגעבראַכט די אונטערשידן, וואָס טיילן אויס די היינטיקע יידישע יוגנט פון דער נישט-יידישער.

דער יידישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט האָט באַשטימט אַ קאָנקורס אויף דער בעסטער אויטאָביאָגראַפיע פון יידישע יוגנעלייט, פדי מעגלעך צו מאַכן, אויפן סמך פון אויטענטישע מאַטעריאַלן, אויס-צופאַרשן די אינעווייניקסטע וועלט פון דער יידישער יוגנט. עס זענען שוין אָנגעקומען איבער דריי הונדערט „לעבנס-געשיכטעס“ פון דער יידישער יוגנט אין פאַרשידענע לענדער. די ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט אַט דעם „לעבעדיקן און צאַפּלדיקן“ שטאַף, ווייזט, אַז מיר האָבן פאַר זיך אַ שליסל צו די הערצער און וועלטן פון אונזער יידישער יוגנט. מיר „אַנטדעקן“ אַ יידישע יוגנט, וואָס איז געווען פאַרהוילט, פאַרבאָרגן פון אינו. מיר דערווייסן זיך פון ליידין און פריידין, וואָס וועגן זיי האָבן מיר געהאַט נאָר אַ קנאַפע פאַרשטעלונג.

דער יידישער יוגנט קומט אויס זייער שווער צו לעבן אין דער

איצטיקער צייט. זי טרעפט זיך מיט שווערע סיטואציעס און שווערע פראבלעמען, צו וועלכע זי איז נישט אין דער היים און נישט אין דער שול געוועזן צוגעגרייט. עס קומט אויס אוינזער יוגנט צו לעבן אין אן אייביקן געפלאַנטער צווישן אידעאל און ווירקלעכקייט, אין היים און גאס; אויך אין דער אייגענער שטוב געפינט זי זיך צווישן פסדרדיקע קאנפליקטן צווישן יידישס און וועלטלעכס, וואָס האָבן נאָך זייער סינטעז און דעם רוב יידישע הייזער נישט געפונען. אין שטוב רעדט מען דאָס רוב יידיש, אָדער אויך יידיש, און עס איז אויך דאָ אַ יידישע צייטונג און אַ יידיש בוך, — אָבער דאָס איז דער רשות פון די עלטערן, — אָדער בלויז פון דעם פאָטער. דער דער-וואַקסלינג האָט צו דעם קיין שייכות נישט, עס איז אויסער זיינע גרענעצן. די וועלט פון זיינע אבות איז פאַר אים אַ ווייטע, אַ פרעמדע, אַן אומפאַרשטענדלעכע. די עלטערן און די פרעמדע שול טוען אַלץ וואָס מעגלעך צו דערווייטערן אים וואָס-מער פון דער יידישער וועלט מיט אירע האָפענונגען און שטרעבונגען. מען פאַרפלאַנצט די יוגנט אויף גאַר אַן אנדערן באַדן, און מען טראַכט לחלוטין נישט, — צי אָט-דער באַדן איז גינסטיק פאַר דער יוגנט, צי די אַרומיקע באַדינגונגען זענען גערן מיטצוהעלפן, אַז זי זאָל זיך אָננעמען אין דעם נייעם באַדן. זייער ריכטיק זאָגט ד"ר מ. וויינרייך (אין זיין אָפּהאַנדלונג „יידישע יוגנט-פאַרשונג“, ייוואָ-בלעטער“ 1934, ב. 7), אַז אין ערגעץ איז דער אָפּשטאַנד פון יוגנט ביז אַלט נישט אַזוי ווייט ווי ביי אונז, יידן. קיין איין פאָלק האָט נישט אַדורכגעשפּרייזט פאַר אַזאַ קורצער צייט אַזאַ קאָלאָסאַלן מהלך, און דער ספּעציפישער גאַנג פון יידישן לעבן האָט געשאַפן אויך אַ ספּעציפישע אַנטוויקלונג פון דער יידישער פּערזענלעכקייט... אין ערגעץ אפשר טרוימט נישט די אידעאָלישע יוגנט מיט אַזאַ אינטענסיווקייט וועגן אַנטלויפן פון די אַלטע לעבנס-פאַרמען; מ. וויינרייך ברענגט אין זיין אָפּהאַנדלונג אויסצוגן פון מיינעם אַן אַרטיקל (ליט. בלעטער“, 1934, נומ. 12, ווו איז אוינזער שול-יוגנט?), ווו איך האָב געשריבן: „מיר זעען נישט קיין יידישע עול-יוגנט, וואָס זאָל ברענען, וואָס זאָל זיך באַגייסטערן מיט דער יידישער שול און מיט דעם, וואָס די יידישע שול דאַרף באַגייסטערן, דאַרף אַנטציון — מיט דעם אַקטיוון יידישן קולטור-שאַפן. ווו איז איר השפּעה אויף דעם אַרעמען יידישן קולטור-לעבן אין פּוילן? מ. וויינרייך שטעלט זיך אויך אָפּ אויף דער באַשולדיקונגס-העדע, וואָס יעקב פיכמאַן האָט

געהאלטן אלס פראקוראָר אויפן משפט איבער דער יוגנט אין ארץ-
 ישראל, וואָס איז פאָרגעקומען אונטערן פאָרויז פון ח. נ. ביאליק דעם
 15-מאי 1933. י. פּיכמאַן האָט צווישן אנדערן געזאָגט: די ארץ-
 ישראלדיקע יוגנט, דווקא די, וואָס איז אויסגעוואַקסן אונטער דער זון
 פון פאָטערלאַנד, וואָס איז אויפגעהאָדעוועט געוואָרן אין דער שפראַך
 פון איר פאָלק, וואָס האָט זיך געלערנט אין דער העברעיִשער שול-
 דווקא אַט-די יוגנט האָט זיך גרינג געמאַכט אין פרט פון נעמען
 אויף זיך דעם עול פון אַ פולער און איינגעפונדעוועטער העברעיִשער
 קולטור — זי וויל נישט קיין פעסטערע באַגרינדונג, קיין שטאַרקער
 פאַרטיפונג אין דער קולטור פון דער נאַציע. ס'איז אַ דור, וואָס איז
 שוואַך אין פאַרבינדונגען, שוואַך אין ווילן... (מאזנים, נ' 46, 1933).
 אין דער דערמאָנטער סעריע אַרטיקלען שרייבט נחום סאַקאַלאָו:
 „מען איז געווינט פון שטענדיק אָן צו זאָגן: „ווי עס קריסטלט זיך,
 אזוי יידישט זיך, אָבער איך בין ווייט דערפון, צו פאַרגלייכן אונזער
 יוגנט צו דער יוגנט פון אַנדערע פעלקער. ערשטנס, האָבן מיר נישט
 אזאָ יוגנט ווי ביי די אַלע אַנדערע פעלקער. אונזער יוגנט איז פיל
 מער צייטיקער, רייפער ווי אַן אַנדער יוגנט. מען האָט שוין געהאַט
 געזאָגט, מיט אַ שטיקל גוזמא, אַז עס זענען נישטאָ קיין יידישע
 קינדער, נאָר קליינע יידעלעך. עס איז אַ פאַראַדאָס, אָבער אַ שטיק
 אמת איז דאָ אין דעם. און אזוי אויך מיט אונזער יוגנט: זי איז
 ווייניקער נאַטירלעך, ווייניקער פרימיטיוו, ווייניקער פשוט און מער
 אַנטוויקלט און פול מיט קניישטן און מיט בערג און טאָלן. בקיצור—
 ווייניקער יוגנטלעך. און צווייטנס— עס פאַסט זיך צו איר נישט קיין
 פאַראַלגעמיינערונג, ווי עס לאָזט זיך מאַכן בנוגע דער יוגנט פון אַן
 אַנדער פאָלק. ביי יעדן אַנדערן פאָלק איז דאָ אַן אַלגעמיינע די-
 פערענצירונג פון דער יוגנט. אָבער די יידישע יוגנט אין פּוילן איז
 נישט גלייך צו דער יידיש-האַלענדישער, און זיי ביידע זענען נישט
 גלייך צו דעם טיפּ יידישע יוגנט פון פראַנקרייך אָדער פון די ספרדישע
 יידן, אָדער צו דער יוגנט, וואָס איז געבוירן און דערצויגן אין ארץ-
 ישראל. און דריטנס, עס איז נישט בלוז אַן אונטערשיד אין כאַראַקטער,
 נאָר אויך אַן אונטערשיד פון דער לאַגע. די יידישע יוגנט, בעיקר—
 אין מורח-אייראָפּע (און איצט איז צוגעקומען אויך דייטשלאַנד, און
 אין אַ געוויסן זין אויך— עסטרייך!) איז דער סאַמער פאַרפאַלגטער
 און דערדריקטער טייל פון אונזער נאַציע, און פון די צען טאָס גלות,

וואָס איז אַראָפּגעגעבן געוואָרן אין אונזער וועלט, האָט די יידישע יוגנט באַקומען גאַנצע ניין מאָס. דער ספּעציפישער צושטאַנד פון דער יידישער יוגנט איז איבערגענוג צו פאַרטיפן די פאַרביטערונג און די פאַרצווייפּלונג, וואָס האָט באַהערשט די יידישע יוגנט..."

די יידישע יוגנט האָט נישט אין דעם אַרומיקן לעבן, אָדער האָט זייער ווייניק מאַמענטן, וואָס זאָלן זי באַגייסטערן און אַנטציקן. עס קומט איר אויס שטענדיק צו זיין אַ פּרעמדער מחותן אויף פּרעמדע חתונות. די יידישע יוגנט, וואָס גייט אין יידיש-וועלטלעכע און פּאָוו-שעכנע שולן, די יוגנט, וואָס באַזוכט די תּרבות-אַנשטאַלטן און די אגודהשע חדרים און ישיבות, די יוגנט, וואָס לערנט זיך אין יידיש-פּוילישע גימנאַזיעס, אין ריין פּוילישע גימנאַזיעס, — סאַראַ פאַרשידנאַר-טייקייט פון וועלטן, סביבות, אַנשויונגען, אַטמאָספּער, דיסציפּלין, אין וועלכע עס געפינט זיך דאָס יידישע קינד און דער דערוואַקסלינג אין איין יידיש שטעטל און שטאָט. גאַנצע תּהומען ליגן דאָך צווישן איין קינדער-וועלט און דער צווייטער. און וואָס פאַר אַ ריסן און ווונדן אָט די ווידעראַנאַנדן טראָגן אַריין אין דער פּסיכיק פון דעם יידישן קינד, ווען עס געפינט זיך אַפילו אין דער יידישער געטאָ, אין דער יידישער סביבה! וואָס פאַר אַ סתירות מען „פאַמפעט“ אַריין אין דער קינדערישער, צאַרטער, ווייכער נשמה גלייך פון אַנהויב אָן! און וויפּל קאָליריעס און קאָנפּליקטן דאָס שוואַכע נפשׂה האָט עס אויס-צוטראָגן און איבערצולעבן, אַליין אויף אייגענער אחריות און אויף אייגענעם באַראָט!

2

שפּיגלט אָפּ די יידישע ליטעראַטור אונזער איצטיקע קינדער-און יוגנט-וועלט?

וואָס ווייסט די יידישע ליטעראַטור וועגן אונזער היינטיקער יידישער יוגנט, אָדער ריכטיקער — וואָס ווייסן מיר פון דער ליטע-ראַטור וועגן אונזער היינטיקער יידישער יוגנט?

איך קאָן מיר נישט דערמאָנען קיין ווערק אין דער נייער יידי-שער ליטעראַטור פאַר די לעצטע יאָרן, וווּ עס זאָל אַרויסגעבראַכט ווערן אַ געשטאַלט פון דער היינטיקער יידישער יוגנט. דער קרייז

אינטערעסן פון דעם יידישן קינסטלער ליגט ערגעץ אנדערש, ווייט פון דער יידישער יוגנט-וועלט, יוגנט-סביבה.

פארוואס איז עס? אפשר דערפאר, וואָס די יידישע יוגנט איז ווייניק יידיש-שאַפּעריש און זי האָט נישט אין איר לעבן דעם שטאַף, וואָס זאָל רייצן דעם שרייבער. אפשר דערפאר, וואָס די יידישע יוגנט פירט זיך איר לעבן אָפּגעריסן, אָפּגעזונדערט פון דער גרויסער, דער-וואַקסענער יידישער וועלט.

וואָס עס זאָל נישט זיין די פאַרענטפּערונג, — אָבער אַ פאַקט בלייבט אַ פאַקט. די היינטיקע יידישע ליטעראַטור ווייכט פון דער היינטיקער יידישער יוגנט-וועלט, אינגאָרירט זי לחלוטין. און אפשר דערפאר ווייכט אויך די היינטיקע יידישע יוגנט פון דער יידישער ליטעראַטור און אינגאָרירט זי. עס איז אַ קעגנזייטיקע קאָלטיקייט און פּרעמדקייט אין די באַציונגען. איינער וויל פון דעם צווייטן נישט וויסן, איינער וויל דעם אַנדערן נישט פאַרשטיין.

און אינטערעסאַנט: אין דער צייט, וואָס די ליטעראַטור ווייכט פון דער יוגנט און פארועט זי אינגאַנצן, — ווייזט ארויס די פאָליטיק אַ באַזונדערע פאַראינטערעסירונג צו דער יידישער יוגנט. יעדע יידישע פאַרטיי און פאַרטייעלע האָט ספּעציעלע נעצן, פּדי צו פאַנגען די יידישע יוגנט. און דערביי שוינט מען נישט די סאַמע יוגענטשקע לעבנס, ווי דאָס איז, למשל, ביי פישער, וואָס קליינע פישעלעך, וואָס פאלן אַריין אין זייערע נעצן, וואָרפן זיי צוריק אין טייך אַריין... ניין, ביי אונז זענען אַריינגעצויגן אין דער פאָליטיק, אין דעם פאַרטיי-קאַמף קינד און קייט, שיער נישט קינדער אין די וויגן. וויפיל גרויסע דערוואַקסענע פאַרטייען, אַזוי פיל קליינע יוגנט און קינדער-פאַרטייעלעך. און וויבאַלד פאָליטיקער האָבן פאַרנומען פאַר זיך גאָר די יידישע יוגנט, איז זי ווי פאַרשווינדן פון דעם האָריוואַנט פון דעם שרייבער, פונם קינסטלער.

פּרעגן מיר טאַקע, וואָס ווייסט די יידישע ליטעראַטור וועגן אונזער היינטיקער יוגנט, און וואָס ווייסן מיר פון דער ליטעראַטור וועגן אונזער היינטיקער יידישער יוגנט?

און אַזוי איז נישט נאָר אין דער יידישער ליטעראַטור, וואָס ווערט געשאַפן אין פּוילן, אין אַמעריקע. דאָס זעלבע איז אויך אין דער יידישער ליטעראַטור, וואָס ווערט געשאַפן אין ראַטנמאַרבאַנד.

און די יידישע עלטערע ליטעראטור איז דאך אַלעמאָל געווען באַזונדערס וואַך און עמפּינדלעך צו דער יידישער יוגנט, צום יידישן דערוואַקסלינג!

יעקב דינעזאָן און מרדכי ספּעקטאָר האָבן מיט אַזוי פיל ליבע און צאַרטיקייט געמאַלן פאַרשידנאַרטיק דאָס קינד פון זייער צייט, און בעיקר — דאָס אַרעמע, אומגליקלעכע קינד, דאָס יתומל, וואָס דאַרף אַליין זיך דורכשלאָגן אַ וועג אינם לעבן, אָן קיין אפּוטרופּסות פון עלטערע און עלטערן. און אַזוי אויך מ. בן-עמי. און וואָס פאַר אַ שלל מיט מיטגעפיל און צאַרטער ליבע געפינען מיר ביי שלום-עליכמען אין זיינע קינדער-מעשיות, און בעיקר — אין זיין „מאָטל פייסי דעם חזנס“.

שלום עליכם האָט דאָך אויף די עלטערע יאָרן דערפילט אַ נייע וואַרעמקייט צו יידישע קינדער און יונגעלייט. און ער האָט מיט אַזוי פיל פרישקייט זיי געשיידערט אין זיין צווייטן טייל פון „מאָטל פייסי דעם חזנס“, וועמען ער האָט מיטגעבראַכט מיט זיך קיין אַמעריקע, און אין זיין „פּונם יאַריד“, וווּ ער האָט געגעבן אין אַ נייער אויפשטראַלונג קינדער און יוגנט-יאָרן. און אַפילו פּרץ, דער „טרוקענער“, „אַבסטראַקטער“ פּרץ, דער אינטעלעקטואַליסט, האָט אַלע מאָל זיך באַהאַפּטן מיט די ווונדערבאַרע, פאַנטאַסטישע קינדער-וועלטן און געגעבן די ספּעציפישע יידישע קינדער-טרוימען. ער האָט כּסדר געשטרעבט אויפצונעמען די וועלט פון דעם יידישן יונגעראַמן פון זיין צייט, וואָס האָט זיך גע-ריסן פון זיין היים, פון זיין געטאָ אין דער ברייטער וועלט. איז דאָך „מאַניש“ — דאָס ערשטע יידישע ווערק פון פּרץ. און לסוף האָט אויך פּרץ געפילט די נויטווענדיקייט אויסצומאַלן דעם גאַנג זיינעם פון אַ יונג קינד אין דער ברייטער וועלט אַריין, אין „מיינע זכרונות“.

צוריק מיט צוואַנציק — פינף און צוואַנציק יאָר האָט אויך שלום אַש אַרויסגעוויזן גרויס אינטערעס פאַר דער יידישע יוגנט. האָט דאָך שלום אַש אַמאָל געשיידערט די טראַגעדיע פון דעם רבס זון, דעם „צוריקגעקומענעם“ און די יוגנט אין זיין „משיחס צייטן“. און האָט דאָך באַזונדערס שלום אַשן אַמאָל אינטערעסירט דער גורל און די טראַגעדיע פון דער יידישער טאַכטער און ער האָט זי געגעבן אין זיינע צוויי בענדער „מערי“ און „דער וועג צו זיך“. אָבער זינט דאָן האָט שלום אַש, משמעות, אָנגעוואַירן דעם אינטערעס צו דער היינטיקער יידישער יוגנט, אויב נישט רעכענען דאָס, וואָס ער גיט דרך-אַגב אין זיין טרילאָגיע „פאַרן מבור“.

שלום אַש, הן זיינע ראָמאַנען פאַרנעמען זיך נישט מיט דעם לעבן און מיט די פּראָבלעמען פון דער יידישער יוגנט. צוריק מיט אַ פּאָר יאָר האָט דוד פינסקי געמאַכט אַ אינטע-רעסאַנטן פּרוּוו צו געבן דורות פון דעם אַמעריקאַנער יידנטום, און אויך געבן כאַראַקטערן און געשטאַלטן פון דער יידיש-אַמעריקאַנער יוגנט. מיר מיינען דעם ראָמאַן „נח ערען“ (וואָס האָט זיך געדרוקט אין המשכים אין „היינט“). דאָרט האָבן מיר געהאַט פיל אינטערע-סאַנטע שטריכן פון דער יידישער יוגנט אין אַמעריקע פון פאַרשידענע מינים. די איבעריקע אַמעריקאַנער יידישע נאַוועליסטן און ראָמאַניסטן שענקען ווייניק אויפּמערקזאַמקייט דער דאָרטיקער יוגנט, וואָס לעבט זיך אַ באַזונדער לעבן און שאַפט זיך אַן אייגענעם סטיל און אייגענעם שטייגער.

עס קומט אָפטמאָל אויס צו הערן פון אונזערע קאָלעגן אין אַמעריקע אינטערעסאַנטע פרטים וועגן דעם לעבן, אינטערעסן, זאָרגן און פּריידן פון זייערע אייגענע קינדער און יוגנעלייט. אָבער דאָס איז ביי זיי אַ טעמע פאַר אינטימע געשפּרעכן, אָבער נאָך נישט קיין שטאָף פאַר ווערק.

אין איז עס דען נישט טשעקאַווע, וואָס צוויי גרויסע היינט-צייטיקע קינסטלער, וואָס טראָגן זיך אַרום מיט די חלומות און שטרע-בונגען פון איבערבויען וועלטן, — האָבן אין סאַמע מיטן ברען פון צעשטערן און בויען זיך גאָר געקערט מיטן פנים צו דער אייגענער קינדהייט און יוגנט, און דאָס מיינט — צו דעם לעבן און צו דער סביבה אין יידישן לעבן פון צוריק מיט פּערציק — פּופּציק יאָר. מיר מיינען דאָ די גלענצנדע ווערק פון דוד בערגעלסאָן („ביים דניעפר“) און פון פּרץ הירשביין („מיינע קינדער-יאָרן“). זיי האָבן זיך אַריבער-געטראָגן מיט זייערע געדאַנקען און געפילן צו אַמאָליקע יאָרן, ווען עס האָט זיך פאַרמירט דער כאַראַקטער און ס'האַט זיך געשטאַל-טיקט די פּערזענלעכקייט זייערע מיט עטלעכע צענדליק יאָרן צוריק.

די סאָוועטישע ליטעראַטור איז רייך מיט אינטערעסאַנטע ווערק, וואָס אַנטפּלעקן פאַר אונז דאָס לעבן פון דער דאָרטיקער יוגנט. נ. אַנגעווס „דאָס טאַגבוך פון קאַסטיא ריאבצעוו“, די „רעפּובליק שקיד“, געוועראַוווס בוך „טאַשקענט — די ברויט-שטאָט“, א.ל. אודויעניקאס „איך האָב ליב“ און נאָך און נאָך ווערק פון די סאָוועטיש-רוסישע שרייבער,

וואס מאָלן די דאָרטיקע יוגנט אין דער גאַנצער טיף און ברייט. אָבער מיר דערמאָנען זיך נישט קיין איין סאָוועטיש-יידיש ווערק, וואָס זאָל אונז געבן אַ פאָרשטעלונג וועגן דער סאָוועטיש-יידישער יוגנט. אין דער געלער לאַטע פון פרידריך וואָלף, אַ דייטשער שרייבער, האָבן מיר אייניקע שטריכן פונם לעבן און פון דער טראַג-געדיע פון דער יידישער יוגנט אין דייטשלאַנד. פראַפּ. מאַמלעאָס קינדער, דאָס יינגל און דאָס מיידל, לעבן איבער דעם אומגעריכטן טראַגישן איבערברוך, וואָס איז פאָרגעקומען אַרום זיי, און צו וועלכן זיי האָבן פריער קיין שום צוגרייטונג נישט געהאַט. אָט די מאַמענטן אין דער פּיעסע האָבן אויפגעציערט און אויפגעשוידערט אונז אַלעמען. מיר געדענקען נישט, אַז די יידישע היינטיקע דראַמאַטורגיע זאָל זיך פאָראַינטערעסירן מיט דעם לעבן און מיט דעם גורל פון דעם יידישן וואַקסנדיקן דור דאָ און דאָרט, אין פּוילן, צי אין אַמעריקע. די אַמעריקאַנער יידישע פּיעסעס גיבן זיך אָפּ מיט דער רוח ווייסט וואָס, און קיין איין פּיעסע האָט אונז נישט געבראַכט קיין גרוס וועגן דעם וואַקסנדיקן יידישן דור אין אַמעריקע. אָט לייענען מיר איצט, אַז אין די פאָרייניקטע שטאַטן האָבן מיר איבער 400 טויזנט יידישע קינדער, און בלויז אַ 90 טויזנט באַקומען אַ יידישע דערציונג אין די וועלטלעכע, צי אין די רעליגיעזע שולן. וואָס ברענגט אונז די גאַנצע יידישע ליטעראַטור וועגן אָט די הונדערטער טויזנטער יידישע קינדער הן די וואָס לעבן מפּלומרשט אין אַ יידישע סביבה און הן די, וואָס זענען שוין אינגאַנצן מהוץ פון דעם יידישן לעבן?

ווער איז אונזער יוגנט — פּרעגן מיר זיך און פרווון צו זוכן אַן ענטפּער אויף אָט דער פּראַגע אין דער יידישער ליטעראַטור. ווער איז אונזער יוגנט, — דאָרף אויך פּרעגן דער יידישער קינסטלער, וואָס מוז שטיין מיטן פנים צו דער רעאַלער ווירקלעכקייט.

דאָס, דאָס איז דער עיקר

עס וואָלט געווען אינגאנצן פאלש, ווען מען וואָלט איצט, ביי דער פראַקלאַמירונג פונם חודש פארן יידישן בוך, באַנגונג זיך בלויז מיט אַלגעמיינע פראַזן וועגן קריזיס פונם בוך און נישט דער-גראַבן זיך אַביסל טיפער אין די סיבות, וועלכע האָבן אַרויסגע-רופן דעם קריזיס.

אָודאי און אָודאי האָט אַ גרויסן חלק אין דער ביכער-קאָטאָ-סטראַפּע דער אַלגעמיינער ווירטשאַפּטלעכער קריזיס, וואָס האָט געבראַכט צו דעם צוזאַמענברוך פון אונזער יידישן פאַרלאַגס-וועזן. אָבער דער עקאָנאָמישער קריזיס איז ווייט-ווייט נישט דער איינציקער אַליינשר-דיקער אין דער לאַגע. דער עקאָנאָמישער קריזיס האָט נאָר פאַרענ-דיקט, וואָס אַנדערע, מער-טיפערע, אינעווייניקסטע סיבות האָבן אָנגעהויבן. עס איז אַ פאַקט, וועלכע מיר קאָנען, ליידער, נישט אַפּלייקע-נען, אַז דאָס יידישע בוך, דאָס יידישע וואָרט, דאָס יידישע שאַפן איז פאַרטריבן געוואָרן פון דער יידישער שטוב נאָך פיל פריער, איידער דאָס האָט געטון דער איצטיקער לעצטער קריזיס. אַ בוך איז נישט סתם קיין מזוזה, וואָס מען קלאַפט אַמאָל צו צו דער טיר און יוצא. דאָס בוך, דאָס וואָרט איז דער אָנהויב, דער המשך, דער פּועל-יוצא פון לעבעדיקער סביבה, פון לעבעדיקן קאָנטאַקט, פון הין-אין צוריק-צירקולאַציע. דער יידישער ספר האָט געהאַט אין דער יידישער שטוב אַ דריסית-הרגל, ווען די שטוב האָט געלעבט מיט די אינטע-רעסן, וואָס דער ספר האָט באַהאַנדלט, אָדער וואָס האָבן אַרויסגע-רופן דעם ספר. דאָס אַמאָליקע יידישע הויז האָט געהאַט און געמוזט האָבן אַ ספרים-אַלמער, ווייל דער אַמאָליקער ספר איז געווען דער רוח-החיים אין דעם אַמאָליקן הויז. פון דעם ספר האָט מען געלערנט ווי צו לעבן, ווי צו באַגייין זיך בין-אדם-למקום און בין-אדם-לחברו. דער ספר איז געווען דער קוואַל, פון וואָנען מען האָט שטענדיק געשעפט

חיות, יניקה, טרייסט און פרייד. האָט דער ייד נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט צו האָבן אַ ספרים-אַלמער ביי זיך אין שטוב, האָט ער אים געהאַט אין בית-המדרש, — די צווייטע היים פון דעם אַמאָליקן ייד. דער ייד האָט געלעבט מיט דעם ספר, און ממילא האָט דער ספר נאָכגעפאַלגט דעם ייד אויף זיין וועג, אין זיין היים. האָט אַ ייד אַליין נישט געקענט אַריינקוקן אין די קליינע אותיות־לעך, האָט ער צוגעלייגט אַן אויער, ווען אַ צווייטער האָט געלערנט, און זיך גע-קויקט מיט דעם, וואָס ער האָט געהערט ווי יענער לערנט.

איצט איז שוין דער צושטאַנד גאַר-גאַר אַן אַנדערער. אָנשטאַט לערנען, ליינט מען איצט. און דאָס ליינענען איז געוואָרן ביי פיל-פיל אַ לייכטער צייט-פאַרטרייב. דאָס בוך איז געוואָרן אַ וואַכעדיקער ענין, עס איז אַראָפּ פון אים די קדושה, דער יום-טוב. און דאָ שטעקט די גאַנצע צרה, דער גאַנצער אומגליק.

וויפיל מיר זאָלן נישט וועלן האָבן קיין טענות צו אונזער שאַפן פאַר די לעצטע צענדליקער יאָרן, וועלן מיר אָבער אַלע מודה זיין, אַז די יידישע ליטעראַטור פאַר די לעצטע פופציק יאָר איז איינע פון די וויכטיקסטע אָנטפלעקונגען פון אונזער יידישן זיין און לעבן. געוואַלטיקע אוצרות פון יידישע גאונות ליגן באַהאַלטן אין דער ליטעראַטור. גרויסע קינסטלערישע דערגרייכונגען האָבן מיר באַוויזן אין אונזער יידישן שאַפן. די יידישע קינסטלערישע ליטעראַטור, וועלכע פאַרמאָגט מענדעלען, שלום-עליכמען, פרצן, לינעצקין, דינעזאָן, ספעקטאָרן, פרוג, פרישמאַנען, בערדיטשעווסקי, אַנסקי און די היינט-ווינקנדיקע שלום-אַש, ביאַליק, א. רייזען, ד. פינסקי, אָפּאַטאַשו, בער-געלסאָן, לייזוויק, שניאור און נאָך און נאָך צענדליקער, — איז אַ קאָלאַסאַלער שאַפנדיקער פּוח אין אונזער יידישן לעבן. צו דער גרוי-סער צאָל שאַפנדיקע בעלעטריסטן קומען צו זשורנאַליסטן, קריטיקער, וויטששאַפּטלער, וועלכע זענען טעטיק יעדער איינער אויף זיין געביט, און אַלע צוזאַמען האָבן דערהויבן די יידישע ליטעראַטור, דאָס יידישע וואָרט צו אַזאַ מדרגה, וואָס ווייניק ליטעראַטורן פון קלענערע פעל-קער קאָנען זיך דאָ פאַרגלייכן.

און צי איז פּראָפּאַריאַנעל מיטן וואַקסן פון דער יידישער ליטע-ראַטור געוואַקסן אין דער יידישער וועלט, צווישן יידן איר השפּעה, איר קרייז, איר סביבה? דערויף דאַרף מען, ליידער, ענטפערן, אַז גיין! די יידישע ליטעראַטור איז נישט אַריינגעדרינגען אין דעם

יידישן הויז, ווי זי פארדינט עס. גאנץ פרייטע שיכטן פון דעם יידישן פאלק זענען ווייט, פרעמד, גלייכגילטיק צו דעם, וואָס עס טויט זיך אין דער יידישער ליטעראַטור, אין דעם יידישן שאַפן, און דאָס איז נישט בלויז ווייל עס איז נישטאָ קיין אינטערעס צו די ווערק פון די שרייבער, נאָר ווייל דאָס גאַנצע דערציונגס-סיסטעם האָט זיך ביי אונז אַזוי אויסגעאַרבעט, אַז דער יידישער שרייבער, דאָס יידישע בוך בלייבט אויסן, אין דרויסן.

אינטערעסאַנט: ביי וועלכע נאָך אומהילשן איז עס מעגלעך, אַז אין די ווייט-גרעסטע צאָל יידישע שולן, וווּ עס ווערן דערצויגן יידישע קינדער, די יידישע יוגנט (איך מיין די שולן, וואָס זענען געשאַפן געוואָרן דורך יידן און פאַר יידן), ווערט אינגאַנצן אינגאַ-רירט און פאַרשוויגן די יידישע ליטעראַטור און די יידישע שפראַך? ווי קאָן מען פאַרלאַנגען דערנאָך פון אַ יונגמאַן, פון אַ פרוי, אַז זיי זאָלן האָבן אַ אינטערעס צו דעם יידישן שאַפן, ווען אין די גימ-נאַזעס, וווּ זיי זענען דערצויגן געוואָרן, האָט מען זיי אַפילו נישט דערציילט וועגן דער עקזיסטענץ פון אַ יידישער ליטעראַטור, פון אַ יידישן שרייבער. און פאַרוואָס חידושן מיר זיך דערנאָך, אַז דאָס יידישע בוך ווערט נישט געלייענט, ווערט נישט געקויפט, און אַז מען לויפט פון יידיש צו פויליש? שאַפן מיר דען נישט אַליין די אַסי-מילאַציע מיט אונזערע אייגענע הענט אין שול, ביי זיך אין שטוב, אין דער יידישער געזעלשאַפט, אין דער יידישער גאַס? פאַרוואָס זשע גלאַצן מיר דערנאָך אויס די אויגן און פאַרשטייען נישט, הלמאי די יוגנט איז נישט אונזערע, הלמאי אונזערע יידישע היימען זענען פרעמדע, אונזער בעסער טעאַטער פוסטעוועט, און עס איז נישטאָ קיין אינ-טערעס צום יידישן בוך?

וואָס קומט אַרויס, אַז מען האָט די אַסימילאַציע טעאַרעטיש באַקעמפט, באַגראַבן, ווען פאַקטיש קריכט די אַסימילאַציע דורך טיר און טויער אין יידישן לעבן, אין יעדן יידישן הויז? וואָס קומט אַרויס, ווען יעדער יחיד פאַר זיך האָט נישט באַוווּן אַזוי איינצואַרדענען זיין לעבן, דאָס לעבן פון זיינע קינדער, פון זיינע אַרומיקע, אַז זיי זאָלן לעבן מיט יידישע אינטערעסן, מיטן יידישן שאַפן, מיט יידישער ליטע-ראַטור? דער פלל איז דאָך אַ סכּוּם פון יחידים, און אויב יעדער יחיד איז מוותר אויף וויכטיקע עיקרים אין לעבן, איז דאָך ממילא אויך דער פלל פטור דערפון. דער פלל פאַרמאָגט נישט מער, ווי

די יחידים איינינעם גענומען, און אויב דער יחיד האָט אַרויסגע-
 יאָגט דאָס יידישע וואָרט, דאָס יידישע בוך, די יידישע לייטערטור,
 דעם יידישן אינהאַלט פון זיין געברויך, פון זיין שטוב — ממילא איז
 עס נישטאָ, אָדער עס איז נאָר אין אַ קליינער מאָס דאָ אין דעם פּלאַ.
 מיר דאַרפן פאַר זיך אַליין מודה זיין, אַז צוזאַמען מיט די
 גרויסע נצחונות פון אונזער נאַציאָנאַלן געדאַנק, פון אונזער נאַציאָ-
 נאַלן שאַפן, מערקן מיר אין אונזער לעבן געוואָלדיקע מפרלות, און
 דאָס לאָזט זיך איצט זייער גוט פילן אין פאַרשיידענע ווינקלעך פון
 אונזער יידישער וועלט.

דאָס איטאַליענישע יידנטום, וואָס האָט געשפּילט אַמאָל אַז
 גלאַנצפולע ראָלע אינם יידישן שאַפנדיקן לעבן, דאָס דייטשע יידנטום,
 דאָס יידישע ווין, לאַנדאָן — אָט די אַמאָל וויכטיקע יידישע קיבוצים,
 וועלכע האָבן די לעצטע יאָרן אינגאַנצן אָנגעווירן זייער יידישן אויס-
 זען און אינהאַלט, דאַרפן פאַר אונז זיין ביישפּילן און באַוווּיזן, אַז
 די אַסימילאַציע וועט אויך אונז אויפּרעסן אינגאַנצן, ווי מיר שטייען
 און גייען, אויב מיר וועלן אַזוי ווייטער גיין.

אין די טעג פון דעם חודש פארן יידישן בוך, וואָלט געווען
 אַן עווליה און אַ פאַרברעך, ווען אַלץ וואָלט זיך קאָנצענטרירט בלויז
 אַרום יאָ-קויפן אָדער נישט-קויפן אַ יידיש ביכל.

דאָס, וואָס עס איז דער עיקר אין אַזאַ פּראָפּאַגאַנדע-חודש
 פאַר דעם יידישן שאַפן איז — טיפּער זיך אַריינטראַכטן אין דער
 געשאַפענער לאַגע און פאַרשטיין, אַז דער קריזיס פונם יידישן בוך
 איז פאַרבונדן מיט זייער טיפּע, אינעווייניקסטע סיבות אין אונזער
 היינטייקן יידישן לעבן.

די פּראָפּאַגאַנדע פאַר דעם יידישן בוך, מיינט נישט, מען זאָל
 עפענען בלויז דעם מאַגערן בייטל פון דעם פאַראַרעמטן ייד צו קויפן
 אַ יידיש בוך, נאָר עס מיינט, — ברייטער און טיפּער פּאַנאַנדערוויק-
 לען דאָס פּראָבלעם פון דער שייכות פון יידישן פּאָלק מיט זיין
 יידישן שאַפן.

און אָט דאָס איז דער עיקר

שטאף צום שאפן

ונקט ווי עס איז וויכטיק דאָס פראַבלעם פון שאַפן, אַזוי איז אויך אינטערעסאַנט דאָס פראַבלעם פון שטאַף פאַרן שאַפן. נישט-נאָר דער אופן און כאַראַקטער פונם שאַפן פון דעם קינסטלער דאַרף אונז אינטערעסירן, ווען מיר באַהאַנדלען און פאַרשן אַ שריי-בער, נאָר אויך דער שטאַף, וואָס דער קינסטלער קלייבט אָפּ פאַר זיין שרייבן. יעדער קינסטלער פאַרברויכט פאַר זיינע ווערק מאַטעריאַל, וואָס איז אים באַזונדערס נאָענט און אינטערעסאַנט. אַזוי איז פון אַלעמאָל ביז היינטצוטאָג. שעקספיר און מאַליער, טאַלסטאַי און דאָסטאַיעווסקי, זאָלאַ און מאַפּאַסאַן, מענדעלע און שלום-עליכם, פּרץ און שלום-אַש, אָפּאַטאַשו און בערגעלסאָן — יעדער איינער פון די קינסטלער צייכנט זיך אויס נישט-נאָר מיט די ספעציפישע מאַנירן פון שרייבן, נאָר ער טיילט זיך אויך אויס פון דעם אַנדערן מיט דעם אָפּקלייב פון דעם שאַפונגס-מאַטעריאַל פאַר זיינע ווערק.

פאַראַן פאַרשיידענע תקופות אין לעבן, — תקופות, ווען זייער עיקר איז אין שאַפן דער ווי אַזוי, און תקופות, ווען דער עיקר איז דער וואָס. אין רויקערע, שטילערע צייטן פאַרגינט זיך דער קינסטלער צו וויגן און פאַרוויגן זיך מיט טרוימען פון אַמאָל, און מער אַכט ווערט געלייגט אויף דער פאַרם ווי אויף דעם אינהאַלט. באַציי-רונגען, באַפּוזונגען, אָרנאַמענטיק, שיינ-שרייבעריי. ראַמאַנטיק און פאַרהערלעכונג פון אַמאָליקע העלדן און פּאַסירונגען. דער „איצט“ ווערט אַוועקגערוקט אָן אַ זייט. ער ווערט פאַרהוילן אין דעם שליייער פון טרוימען און נעפלען. אין צייטן אָבער פון אויפברויז, פון אויפ-שטורם, ווערט דער קינסטלער מיטגעריסן פון די אַרומיקע געשעענישן און ער שעפט פולע הויפּנס שטאַף פון דעם אַרומיקן קאַכעדיקן לעבן. פאַראַן קינסטלער, וועלכע קאַנען אויך אין דער שטורמישער צייט לעבן פון אַמאָל, פון דער פאַרגאַנגענהייט. דאָס געשעט אָדער מיט

גאר גרויסע פערזענלעכקייטן, וואָס זייער אינערלעכע וועלט איז ביי זיי שטאַרקער, ווי די אַרומיקע, ווירקלעכע, אָדער סתם מיט באַגרע-נעצטע שרייבער, וואָס זענען נישט תופס וואָס עס טוט זיך אַרום און זיי זויגן אַלץ די אייגענע לאַפע, ווי דער בער, וואָס ליגט לאַנגע ווינטער-חדשים אין זיין בערן-נאַרע.

מענדעלע מוכר-ספרים האָט איבערגעלעבט די רוסישע רעוואַ-לוציע פון 1905—1906. ער איז צענדליקער יאָרן געווען אַן אָדעסער תושב, געלעבט אַרום דעם ברויזנדנקן שוואַרצן ים; ער איז אַ צוויי יאָר געווען אין דער שווייץ און געקלעטערט דאָרט אויף די הויכע בערג און נתפעל געוואָרן פון די פרעכטיקע שווייצאָרישע לאַנדשאַפטן. אָבער אין זיין שאַפן האָט ער אַלץ און כסדר געלעבט מיט דעם שטאָף פון קאַבצאַנסק, דלפונבקע, און פאר די אויגן האָט ער אַלץ געזען גנילאָפּיאַטאָווקע. דער הקדש אין דער אַמאָליקער קליינשטעטל-דיקער יאָריד האָט פאַר אים פארשטעלט די גרויסע יידישע און אַלגע-מיינע וועלט, אין וועלכער ער האָט געלעבט פיל צענדליקער יאָרן. שוין אין דעם אַליין, ווי מענדעלע האָט געשעפט יניקה פאַר זיין שאַפן, ליגט דער כאַראַקטער און אייגנארט פון מענדעלעס טאַלענט. ער איז געווען געקניפט און געבונדן מיט דער אַלטער יידישער וועלט, נישט צום אַפּרייסן, און נישט געקענט זיך אַריבערטראָגן אין דער נייער וועלט. זיינע וואַרצלען האָבן געלאָזט אַזעלכע טיפע אָפּ-צווייגן אין דעם באָדן פון די 50-ער און 60-ער יאָרן פונם 19-טן יאָרהונדערט, אַז ער האָט נישט געקענט באין-אופן איבערפלאַנצן זיי אויף אַן אַנדער ערד.

און אַפילו פּרץ, וואָס זיין גייסט האָט אים געטראָגן אין דער הויך און אין דער ווייט, — איז נאָך אַלץ געווען אַזוי טיף אַריינגע-וואַקסן אין דעם אַלטן יידישן טראַדיציאָנעלן לעבן, אַז אַפילו זיינע בונטאָרישע געפילן האָט ער אויסגעדריקט דורך די אַלטע בית-המדרש-געשטאַלטן (אין פּאָליש אויף דער קייט, „גאַלדענע קייט“ און אַ ריי ערטער אין „ביינאַכט אויפן אַלטן מאַרק“). פּרץ האָט אין זיין לעבן קיין חסידישן רבין נישט געזען, אָבער דאָך האָט ער געלעבט אַזוי-פיל אין דער חסידישער וועלט און אַטמאָספּער, אַז ער האָט זיך נישט געקאָנט אַרויסבאַפּרייען פון איר צויבער און נישט אויפגעהערט צו טרינקען פון איר קוואַל.

שלום אַש האָט באַוווּזן זיך אַרויסצורייסן פון דער יידישער

אָלטער וועלט, און זיין טעמאַטיק איז שוין געווען גאַר אַן אַנדערע, אַ היינטוועלטליקע און אָפּטמאַל — אויך אַ נישט-יידישע, אַדער ריכטי-קער — נישט קיין ספּעציעל-יידישע. ווייל שלום אַשס פּאַנאַדערוווסק איז שוין פּאַרגעקומען אין דער צייט, ווען די מחיצות צווישן יידישן און נישט-יידישן לעבן זענען שוין געווען אין אַ גרויסער מאָס צענו-מען, און ער האָט געהאַט שוין אַ מגע-ומשא מיט דער אויסערלעכער וועלט. אין יידישן לעבן האָבן זיך שוין געהאַט אַריינגעריסן ווינטן און מאָטיוון פון דרויסנדיקער וועלט. איז פאַר שלום אַשן כאַראַקטע-ריסטיש נישט-נאָר דער אָפּן, מאַניר און כאַראַקטער פון זיין שרייבן, נאָר אויך די באַנייטע טעמאַטיק, דער נייער שטאָף, פון וועלכע ער בויט זיינע ווערק. אין שלום אַשס ווערק פון די ערשטע יאָרן פּיגורירט נאָך אַלץ דאָס שטעטל, דאָס קוילער געסל, די יידישע יאַטישע טאַכטער. און וואָס-ווייטער אַלצמער ווערן פּאַנאַדערגעבריי-טערט זיינע שריפטשטעלערישע האַריזאָנטן, און גלייכצייטיק — קומען פאַר גרויסע ענדערונגען אין דעם אָפּקלייב פון דעם שטאָף פאַר זיינע ווערק. שוין אין זיין „מערי“ און „דער וועג צו זיך“ ווערן אַריינגע-צויגן פעטערבורג, מאָסקווע, זאַקאַפּאַנע, ווי אויך אַ ריי נייע געשטאַלטן און טיפּן, יידישע און נישט-יידישע, וואָס שטייען אויסער דער יידי-שער געטאַ. נאָכמער ענדערט זיך דער שאַפּונג-שטאָף ביי שלום אַש אין זיינע ווייטערדיקע ווערק. גאַר נישט-יידישער שטאָף איז דורך שלום אַש גענומען פאַר זיינע ווערק פון די לעצטע יאָרן טיילווייז אין זיין טרילאָגיע. פעטערבורג, וואַרשע און מאָסקווע (איבערהויפּט אין לעצטן באַנד) און אין זיין ווערק „גאַטס געפאַנגענע“. אין דעם לעצטן ווערק לעבט אויף שלום אַש קינסטלעריש שטיקער לאַנד-שאַפּטן פון דרום פּראַנקרייך, וואָס איז גאַר אַ נייעס אין דער יידי-שער ליטעראַטור.

אין דער הינזיכט פון אָפּקלייבן שטאָף פאַר זיין שאַפּן איז זייער אינטערעסאַנט י. אָפּאַטאַשו. ווי באַקאַנט, שטאַמט ער זינט דור-דורות פון פּוילן. ער האָט פּאַרלאָזט זיין געבוירן-שטאָט אין דער יוגנט און אָנגעהויבן צו שרייבן אין אַמעריקע. און טשעקאווע איז, ווי אין אַלע זיינע ווערק, פּריערדיקע און ווייטערדיקע, מיטן זיך כּסדר דער יידיש-פּוילישער שטאָף מיט דעם אַמעריקאַנישן: זיין ערשט ווערק איז „אויף יענער זייט בריק“, וווּ ער זיגט אַ שטיק לעבן פון מלאָווע, און שפּעטער קומט זיין „מאַריס און זיין זון פּיליפּ“ — פּונם

יידיש-אמעריקאנישן לעבן. אָט שרייבט ער זיין פרעכטיקע דערציילונג
 „א ראַמאָן פֿון אַ פּערד-גנב“ און דערנאָך — זיין „פֿון ניו-יאָרקער
 געטאַ“. און אין עטלעכע יאָר אַרום שאַפט ער זיין טריליאָגיע „אין
 פּוילישע וועלדער“, אין וועלכער ער לעבט אויף גאַנצע תקופות פֿון
 דעם יידישן לעבן אין פּוילן. און אָט פירט זיין שעפּערישער גייסט
 גאָר צום יידישן לעבן אין דייטשלאַנד מיט 400 יאָר צוריק, קיין
 רעגענסבורג. דער קולטור-פּאַרשער, דער לַמְדן, דער קינסטלער י.
 אַפּאַטאַשו מיט זיין טיפּן חוש פאַר געשיכטע ווערט באַהאַפּטן מיט
 שטיקער יידיש לעבן פֿון פּאַרצייטנס.

אונזערע יידישע שרייבער אין פּוילן, אַמעריקע און אין אַלע
 אַנדערע לענדער זענען פריי אין זייער אויסוואַל פֿון דעם שאַ-
 פּונגס-שטאַף. האָט שלום-אַש געקענט פֿון דער וועלט פֿון די טיפּן
 אין „גאַטס געפּאַנגענע“ אַריבער צו דער אַלטער יידישער וועלט פֿון
 דעם „מהלים יידי“, און אַ. וו.

גאָר אַנדערש האַלט עס מיט דער ליטעראַטור אין ראַטנפּאַר-
 באַנד. דאָרט איז דער יידישער שרייבער אויפגעפּאַדערט נישט-גאָר
 ווי אַזוי צו שרייבן, גאָר אויך וואָס צו שרייבן. די טעמאַטיק
 מוז זיין בעיקר פֿון דעם היינטיגן פּראָדוקטיוויזירנדיקן לעבן.
 דער שטאַף מוז גענומען ווערן פֿון דער בויגעדיקער וועלט.
 עס איז בלי-ספּק אַ מול-ברכה פאַר אַ שרייבער, ווען ער איז
 אַריינגעצויגן אין שאַפּנדיקן פּראָצעס פֿון לעבן. דער שרייבער מוז
 לעבן מיט די פּראָבלעמען, מיט די ווייען און פריידן פֿון זיין דור,
 פֿון זיין תקופה. דער לעבעדיקער קאַנטאַקט מיט דעם שאַפּערישן לעבן
 איז פאַר דעם קינסטלער אַן אומאויסשעפּנדיקער קוואַל פֿון באַגייסטע-
 רונג, פֿון ענטוויאַזם, פֿון פּסערדיקער ווירקונג. און אין דעם ליגט דאָס
 פּאַזיטיווע, וואָס איז דאָ אין דער יידישער סאָוועטישער ליטעראַטור,
 וואָס זי שטרעבט צו גיין מיט דעם שטראָם פֿונם לעבן. אָבער אין דער
 מעלה ליגט אויך אַ געוויסער חסרון. דער קינסטלער ווערט געטריבן
 אָפּט צו אַ לעבן, וואָס איז אים און זיין קינסטלערישן מהות גאַנץ
 פרעמד. ער ווערט אָפּט געטריבן צו לעבנס, צו אַ סביבה, צו וועל-
 כער ער האָט נישט קיין אינעווייניקסטע, אינטימע פּאַרבינדונג און
 נאַענטקייט. רעדן אַלע איצט אין ראַטנפּאַרבאַנד וועגן פּאַבריקן, וועגן
 שלאַגלערישע אויפטוען, וועגן נצחונות אויפן ווירטשאַפּטלעכן פּראָנט,
 ווען נישט ביי אַלעמען איז דאָס האַרץ שטענדיק דערביי.

יא, אַוודאי דאַרף אַ שרייבער זיין דער מיטשטאַפער פון לעבע-
דיקן לעבן, ער קאָן נישט און טאָר נישט זיך באַהאַלטן אין זיין נאָרע
און „שפּייען אויף דער וועלט“. אָבער נישט אַלעמאָל איז גוט דער
צווייטער עקסטרעם — ווען מען זאָגט צו אַלע שרייבער אָן אויסנאַם:
„נאָ דיר שטרוי, נאָ דיר ליים אין קנעט גלייך אויס פון אַט דעם
ליים ציגל פאַר דעם בנין, וואָס מיר דארפן שוין אויפשטעלן“. אויס-
שטעלן אַ פאַרטיקע מעניו פאַר דעם שרייבער, וואָס ער דארף קאָכן
אין זיין שרייבער-קיך — דאָס איז אַפּט שעדלעך פאַר דעם שאַפּערישן
גייסט. אמת, ווייט-נישט אין דער מאַס שעדלעך, ווי גרייטן שטענדיק
געקעכטס פון אַפּפּאַל, פון אומגעזונטע פּראָדוקטן, פון וועלכע עס
ווערן געגרייט די שלעכטע ווערק אָדער שונד-ראַמאַנען.
דער קינסטלער מוז טראַכטן נישט בלויז פון דעם אָפּן און
שטייגער ווי צו שרייבן, נאָר עס דאַרף אים אויך פאַרנעמען די
פּראַגע פון דעם שטאַף פאַר דעם שרייבן, דער וואָס, פון וועלכן
דאָס ווערק ווערט געשאַפּן.
שטאַף פאַר דעם שאַפּן — עס איז אַ גאָר וויכטיקע פּראַגע אין
דער קונסט, און אַ שאַד, וואָס מען באַהאַנדלט זי ביי אונז אַזוי זעלטן.

דאָס לעבן און שונד-ווערק

נומלט האָב איך געזען אין יידישן טעאָטער אַ האַרצרייסנדיקע
 מעלאָדראַמע מיט אַן אַ שיער אומגעריכטע, סענסאַציאָנעלע פאַר-
 פאַלן, מיט וועלכע עס זענען געוויינטלעך אָנגעפיקעוועט די יידישע
 פּיעסעס, וואָס האָבן די אויפגאַבע צו דערשיטערן דעם יידישן צושויער
 און אַרויסרופן ביי אים ימים טרערן. די מעלאָדראַמע האָבן געשפּילט
 די אינטעליגענטע, קולטורעלע אַרטיסטן מיט אַן און לויט גערמאַן.
 צווישן איין אַקט און צווייטן איז מען אַריין אין דער גאַרדעראַבע
 פון די אַרטיסטן. אויף דער שטומער פּראַגע פון די אַמעריקאַנער געסט
 „נאָ?“, האָט מען געענטפּערט: „וואָס איז דאָ צו רעדן, אַ האַרצ-
 רייסנדיקע מעלאָדראַמע מיט אַלע פּישטשעווקעס!“ האָבן די אַמעריקאַנער
 אַרטיסטן געענטפּערט: „גלויבט אונז, די גאַנצע געשיכטע, וואָס ווערט
 דאָ אין דער דראַמע געגעבן, איז אַ פינקטלעכע, גענויע שילדערונג
 פון אַ מעשה שהיה, טאַקע אין ניו-יאָרק! און זיי דערציילן
 מיר די ווירקלעכע פּאַסירונג, לויט וועלכע די מעלאָדראַמע איז גע-
 שריבן, ריכטיקער — קאַפּירט. — און זיי האָבן זיגערניש צוגעגעבן: „זעט
 איר, דאָס לעבן איז אויך גענוג מעלאָדראַמאַטיש! גייט האָט טענות
 צום לעבן!“ און ווי מיר שמועסן אַזוי געמיטלעך, רייסט זיך אַריין
 אין דער גאַרדעראַבע אַן אויפגערגטע פרוי, פאַלט צו צו דער אַרטיסטין
 לויט גערמאַן, קושט איר די הענט און מיט אַ היסטערישן געוויין רופט
 זי אויס: „איר שפּילט מײן טראַגעדיע! איך בין עס די מאַמע, וואָס
 ווערט אַזוי באַליידיקט דורך די קינדער, פאַר וועלכע זי האָט איר
 לעבן מקריב געווען!“ (מען האָט דאָן געשפּילט „די אייביקע מאַמע!“)...
 מיר זענען אַלע אין דער גאַרדעראַבע דערשיטערט געוואָרן. די פרוי איז
 געפאַלן אין חלשות, מען האָט זי קיים אָפּגעראַטעוועט. די פּאַסירונגען אויף
 דער בינע האָבן אויפגעריסן אירע ווונדן, וואָס האָבן זיך נאָך נישט
 פאַרהיילט... הפּלל, מיר האָבן אויפן אָרט געהאַט אַ באַשיינפערלעכע

באווייז, אז דער פארפאסער פון דער פיעסע האָט זיין שפאָנענדיקן שטאָף נישט גענומען פון דער אייגענער קראַנקער פאַנטאַזיע, נאָר דאָס לעבן גופאָ האָט אים מיט אַ פולער האַנט צוגעשטעלט מעלאָ-דראַמע-שטאָף...

און אַ צווייטער פאַל: מיר זענען פאַריקן ווינטער געווען אויף אַ פאַרזאַמלונג פון יידישן פען-קלוב אין וואַרשע. אַלע געמיטער זענען געווען שטאַרק אויפגערגט און אויפגערייצט. מען האָט באַהאַנדלט אַ "קיצלדיקע" פראַגע — מכה דעם שונד-ראַמאַן, וואָס פאַרפעסטעט די יידישע פּרעסע און מכה אַ קאַמף קעגן אַט דער מגפה און קעגן די מיטגלידער פונם פען-קלוב, וואָס האָבן אַזאַ אַדער אַנדערע שייכות צו אַט דער "פּראָדוקציע". די אַטמאָספּער איז געווען אַן אַנגעגלייטע. רעדעס און רעדעס. אַנצוהערענישן און אַנדייטונגען אויף דעם און יענעם מיטגליד. און אין מיטן דער הייסער און פּיינלעכער דעבאַטע איז אויפגעשפרונגען איינער אַ פען-מיטגליד און אויסגעשריען: "איר קעמפט קעגן די פאַר מיטגלידער פון פען-קלוב, הלמאי זיי לייגן צו אַ האַנט צו דעם שונד-ראַמאַן! דאָס גאַנצע היינטיקע לעבן איז דאָך שונד! קעמפט פריער קעגן דעם שונד אין לעבן!" אַט דאָס קורצע וואָרט פון דעם אויפגערגטן שרייבער, וועלכער מוז אָפט קעגן זיין ווילן גיין אויף פשרות מיט זיך גופאָ צוליב דעם לעבן, וואָס איז שונדיש, האָט געמאַכט אויף אונז אַלעמען אַ שטאַרקן איינדרוק. — מער ווי די איבעריקע לאַנגע לאַגישע און אויסשעפּנדיקע רעדעס.

איך לייען איצט אין אַ לייטעראַטור-צייטונג, אַז אַ באַוווּסטער פראַנצויזישער שריפטשטעלער, דער מחבר פון אַ ריי זייער שפאָנענדע קרימינעל-ראַמאַנען, האָט געהאַלטן אין פאַריז אַ פאַרטראַג, אין וועלכן ער האָט זיך שטאַרק געקלאַגט, אַז די סאַמע שפאָנענדיקע ווערק פון קרימינעלן כאַראַקטער און אינהאַלט זענען גאָר נישט אין פאַר-גלייך אַרעמער אין פאַנטאַזיע און שוואַכער אין פאַרנעם ווי די לעבנס-פאַסירונגען. די סיוזשעטן פון די קרימינעלע ראַמאַנען זענען קליין און נישטיק אין פאַרגלייך מיט דעם, וואָס די ווירקלעכקייט אַליין פאַנטאַזירט אויס. אַזוי פיל אויסטערלישע אומגעריכטע קאַמבינאַציעס. טראַכט אויס" דאָס לעבן און אַזוי פיל קרענקלעכקייט און ווילדקייט גיט עס צו די העלדן, וואָס עס שאַפט אין די ווירקלעכע לעבנס-דראַמעס! און אַט דער קרימינעל-ראַמאַניסט האָט נעבעך באַקלאַגט די שאַפונגען פון די שפאָנענדיקע ראַמאַנען-שרייבער, — זיי זענען איצט

שטארק הינטערשטעליק לגבי דעם לעבן... דער לעזער ווערט שוין איצט ווייניק נתפעל פון די אויסטראכטענישן פון די שרייבער, ווען אין לעבן און אין דער לעבנס-כראַניק טרעפט ער אָן טשעקאווערע, אַנציענדיקערע טעמעס און סיוושעטן... —

אויך אונזער שמיר האָט געהאַלטן און איז געווען זיכער, אַז ויינע העלדן און זייערע פאַסירונגען זענען גענומען פון לעבן. מער נישט, ער האָט געהאַט זיין דרך אין שרייבן, אַז מען מוז דערלאַנגען דעם לעזער די שפּיז צוגעריכט און צוגעפראַוועט, אַז עס זאָל שמעקן זיין גומען. ער האָט געשריבן אין אַ פאַררעדע צו זיינעם אַ ראַמאַן: „... אום אַלעמענס פאַרלאַנג צו דערפּילן, מוז דער פאַרפאַסער פון אַ ראַמאַן אַלע מיטלען אַנווענדן יעדן צופּרידן צו שטעלן, ער מוז פון אַלעם צו ביסלעך אין זיין ראַמאַן אַרײַנשטעלן, בילדער פון לעבן, רירנדע סצענעס, איבערנאַטירלעכע עראַייגניססע. — דאָס וועט זיין אַן אַנטוואָרט — שרייבט ער ווייטער — פאַר די קריטיקער, וועלכע שרייען געוואָלט, פאַרוואָס שטעל איך אַרײַן אין מײַנע ראַמאַנען אי-בערנאַטירלעכע סצענעס. יאָ, ליבע ברידער! איר מוזט געוויס וויסן, אַז ווען מען גיט אַ קינד אַ מעדיצין אײַן, מוז מען דאָס מיט עטוואָס זיסעס פאַרמישן. בילדער פון לעבן, ווי זיי זענען נאָר קינסטלעך פאַר-געשטעלט, זענען דער בעסטער מעדיצין פאַר די מאַראַלישע קראַנק-הייטן. נאָר דער פּראָסטער מענטש וויל אַזעלכע מעדיצינען נישט אייננעמען, דערום מוז מען אים צוליב טון און געבן דערצו עטוואָס פון דעם, וואָס ער האָט ליב. אין אַ הקדמה צו אַ צווייטן ראַמאַן שרייבט שמיר, אַז מײַן ראַמאַן האָט אין זיך אַלעס, וואָס דאָס יידישע פּובליקום פאַדערט: רירנדע סצענעס, גרויסע אינטריגעס, ליבעס-געהיימ-ניסן, איבערראַשנדע צוזאַמענטרעפונגען. שמיר האָט נאָך דאָן נישט געהאַט די פאַרענטפערונג, אַז דאָס לעבן אַליין פאַרמאָגט אַט די אַלע „רירנדע סצענעס, גרויסע אינטריגעס, איבעראַשנדע צוזאַמענטרעפונגען.“

דאָך האָט עס שמיר געשריבן מיט אַ 50 יאָר צוריק!
און עס איז אינטערעסאַנט, אַז שוין דאָן האָט מען קעגננע-שטעלט ביי אונז די אַלע סענסאַציאָנעלע, שפּאַנענדע ראַמאַנען — דאָס עכטע ערנסטע לעבן, וואָס גויטיקט זיך אין אַן אַנדער אַרט ליטעראַטור. צו איינער אַ פּאָזיטיווער רעצענזיע איבער די ווערק פון שמירן אין אַמאָליקן „יידישן פּאָלקסבלאַט“, האָט דער רעדאַקטאָר אַל. צע-דערבוים צוגעגעבן, אַז שמיר גייט אויף אַ פּאַלשן וועג. וואָס טויגן

די אויסגעטראַכטע ליבע-מעשיות מיט פּאַנטאָזיעס, נאָכגעמאַלט נאָך די פּראָנציוזישע ראָמאַנען פון די פּערציקער יאָרן, נאָך דעם מוסטער פון אייזשען סיג, דיומא און אַנדערע? היינט זענען די צייטן אַנדערש: פּאַנטאָזיעס דאַרף מען בכלל נישט, ובפרט איז דאָס פאַר אונז יידן אַמווייניקסטן נויטיק. דאָס פּראַקטישע לעבן גיט גענוג שטאַף צו ערנסטע ראָמאַנען, צו באַשרייבן ווירקלעכע העלדן און העלדינס, טאַקע צווישן יידן, אַז די לעזער און לעזעריןס זאָלן קענען באמת ציען דערפון מאַראַלישע פּרינציפּן...

אין אין דעם גייט עס טאַקע: דער שונד-שרייבער זעט און נעמט אויף אין לעבן בלויז דאָס שונדישע, דאָס שפּאַנענד-אויסטער-לישע, און ער גיט עס אין דער שונדישער, נישטיק-אויסטערלישער פּאַרם. אויך דער סאַטיריקער און טיילווויז אויך דער הומאַריסט זעט אין לעבן נעגאַטיווס, פּאַרדאַרבנס, אַבער ער רעאַגירט דערויף גאָר אַנדערש — מיט האַס, חזק, פּאַראַכטונג, מיט געלעכטער. און דער שונד-שרייבער — ער באַצײקט זיך דערמיט, ער פּרעגלט זיך אין דעם שונדישן סאָס.

אין אין דעם גייט טאַקע דער טיפּער אונטערשיד צווישן עכטן קינסטלער און ביליקן שונד-שרייבער: ביידע קומען זיי פונם לעבן און שפּען מאַטעריאַל פון לעבן. איינער זעט בלויז פּסולת און שרייבט פּסולת, — און דער צווייטער — אויב ער זעט נעגאַטיווס, אומוויר-דיקס — שטעמפּלט ער עס, חזקט ער דערפון און מאַכט עס צו נישט.

יא, דאָס לעבן פּאַרמאַגט אין זיך פיל מעלאַדראַמאַטישס, שונדישס, העכסט-שפּאַנענדס, אַבער דער חוב פונם קינסטלער איז — נעמען דערצו אַ שטעלונג, אַרויסשטעלן עס לגנאי. אויב אַבער ער דערהויבט זיך נישט איבער דעם מעלאַדראַמאַטישן שטאַף — איז ער טאַקע בלויז שונד-שרייבער. ביים געניאַלן דאָסטאַיעווסקי קענען מיר געפינען פיל מעלאַדראַמאַטישן שטאַף, — אַבער ווי האָט ער עס געגעבן? אויך שלום-עליכם האָט אָפּטמאַל געשריבן. העכסט-שפּאַנענד, אַבער וויפּל מייסטערשאַפּט איז פּאַראַן אין זיין יעדער שורה?

און נאָך עפעס: דאָס לעבן איז געוואַלדיק פילפאַרביק, קאַמ-פּליצירט. עס איז רייך אין סאַציאַלע קאָנפּליקטן, און פול מיט אָן אַ שיער סמירות, — און זעען אינם לעבן בלויז שונד, מעלאַדראַמאַ, ביליקע סענסאַציע — הייסט גאָרנישט זעען, אָדער זעען אַז אין קרומען

שפיגל. מבשרי אחזה" איז נישט בלויז מליצה. יעדער זעט פון זיך, דורך זיך. און דער עכטער קינסטלער דארף טאקע קענען אויפנעמען אין לעבן וויכטיקע דערשיינונגען, העכערע ווערטן, — נישט בלויז שטאף פאר שונד-מאכערייקעס.

עס איז אַ גרויסער טעות, ווען מען מיינט, אַז דאָס לעבן גיפּאָ שאַפט בלויז שטאָף פאַר שונד-ווערק!

ווערק און ווערטן

מיר זוכן אָפֿט באַצייכענונגען און דעפיניציעס פֿאַר גוטע, אינטע-
רעסאַנטע ווערק. נישט אַלעמאָל קאָן מען קומען מיט „טעאָריע
פֿון ליטעראַטור-וויסנשאַפֿט“, מיט פֿאַרטיקע ליטעראַטור-קענטעניש-געזעצן
צו ווערק פֿון גרויסע שרייבער.

עס איז נישט פֿון די גרינגע זאַכן, — און אפשר איז עס די סאַמע
גרינגסטע זאַך—צוצוקלעפֿן אַ „יאַרליק“ צו שרייבער, און בעיקר —
צו גרויסע שרייבער. אַמאָל האָבן מיר געהאַט פֿאַר אונזערע שרייבער
פֿאַרטיקע נעמען: דער יידישער נאָגאַל, דער יידישער טשעכאַוו, דער
יידישער גאַרק, דער יידישער האַמסון, דער יידישער בייראָן א. א. וו.
אַבער דאָס שעפט ווייט-ווייט נישט אויס אַ שרייבער און זיינע באַזונ-
דערע קינסטלערישע אייגנשאַפֿטן. ת. נ. ביאַליק (אין זיין גלענצנדיקן
אַרטיקל „מנדלי ושלֹשֶׁת הפּרכים“) האָט געגעבן אַן עצה די אַלע,
וואָס קומען ליינען און לערנען מענדעלען: „נישט פֿאַרגעסט צו
פֿאַרגעסן די פֿעליים פֿון ליטעראַטור-וויסנשאַפֿט, וואָס איר האָט פֿון
איער שול. מענדעלע איז אַ קינסטלער און „דער ערשטער“, און ער
האַט זיך זיינע אייגענע שאַפֿונגס-געזעצן. ער שאַפט זיך לויט זיין
אייגנאַרטיקן שטייגער, און מען קאָן אים נישט פֿאַרשן לויט פֿאַרגלייכן
און פֿאַרלעלן“.

דאָס, וואָס ביאַליק האָט געשריבן וועגן מענדעלען, לאָזט זיך
זאָגן אויך וועגן אַלע גרויסע אַריגינעלע קינסטלער, וועלכע שאַפֿן
לויט זייער אייגענער פֿאַרם און געשטאַלט, וואָס זענען אזוי נישט
ענלעך אויף אַלע אַנדערע.

וואָס דאַרף מען מער: אין ראַטנפֿאַרבאנד ווערן דאָך אָנגעצייכנט
קלאַרע וועג-צייכנס פֿאַר דעם שאַפֿונגס-וועג פֿונם שרייבער, און דאָך,
ווי פֿאַרשיידן אין אַנדערשדיק איז איין ווערק פֿונם צווייטן, וואָס

באהאנדל'ט איין און די זעלבע טעמע. פילניאק, לעאנאו, שאַלאַכאו, קאטאציעוו, גלאַדקאו, און נאך, — וואָס פאַר אַ מהלך עס ליגט אין די ווערק, וואָס זיי האָבן לעצטנס געשאפן פון די זעלבע לייב און ציגל. מען האָט פראַקלאַמירט איצט דעם סאָציאַליסטישן רעאַליזם און געטיילט מיטן פינגער: „אַט אַזוי און נישט אַנדערש דאַרף מען שאַפן!“ — און דאָך, ווי פאַרשיידנאַרטיק עס איז יעדעס ווערק מיט זיין אינהאַלט און כאַראַקטער און פאַרם! וואָס פאַר אַ פאַרטיקע פאַרמען מען זאָל נישט צוטראַגן דעם קינסטלער און זאָגן אים: „אין דעם גיס אַריין דעם שטאָף“, — וועט עס נישט העלפן, יעדער איינער וועט זיך גיין סוף-פלי-סוף אין זיינע אייגענע וועגן, געפירט פון זיינע אייגענע מעג-לעכקייטן און געטריבן פון זיין אייגענעם פאַטאָס.

אַבער עס איז דאָ איין באַצייכנונג, וואָס איז גילטיק פאַר אַלע גרויסע קינסטלער, — אַן אונטערשייד פון צייט, אָרט און קלאַס: דער גרויסער קינסטלער שאַפט ווערק פון ווערטן, — און די גרויסע ווערק ווערן גיך צוריק פאַרוואַנדלט אין ווערטן. פון ווערטן געקומען און צו ווערטן גייען זיי צוריק.

גראַד דער גרויסער קינסטלער שאַפט נישט קיין „יש-מאין“, כאַפט נישט קיין שטאָף פון דער לופט, נאָר פאַרעמט אויס דאָס, וואָס דאָס לעבן אַליין האָט געהאַרעוועט אויפצוזאַמלען, אויסצוואַרעמען; גראַד דער גרויסער שאַפער קומט און נעמט „מן המוכן“, — פון דעם, וואָס עס איז צוגעגרייט געוואָרן דורך דעם לעבן, דורך דעם פאָלק, דורך דער תקופה.

יעדער איינער אין לעבן איז אַ שאַפער, צי ער ווייסט פון דעם, צי ער ווייסט נישט. יעדער איינער איז אין דער בחינה פון אַ קינסטלער: ער מאַכט גרויסע שאַפערישע אָנשטרענגונגען צוצוגעבן זיין אייגן לעבן פאַרם, כאַראַקטער, אינהאַלט. סטייל איז אַן ענין נישט-נאָר פאַר מאַלער, קינסטלער. פאַראן אַ גרויסע מאַסן-שאַפונג, — און נישט-נאָר דאָס פאָלקס-ליד איז אַ פראַדוקט פון אַנאָנימער שאַפונג. מען קאָן נישט לעבן לחלוטין-אַבסטראַקט, הוייל, סכעמאַטיש. דאָס לעבן בכלל און דאָס לעבן פון יעדן איינעם מוז אָננעמען קאָנ-קרעטע, רעאַלע פאַרמען. שטריך צו שטריך פאַרייניקט זיך, און עס בילדעט זיך כאַראַקטער, פרצוף, איידער מ'קוקט זיך אַרום, און שטי-קער לעבן ווערן פאַרוואַנדלט אין פאַרגאַנצטן לעבנסשטייגער, — און

שוין מיט טראַדיציעס און מיט קאָנאַניזירטע פּאַרמען. און אַזוי שנעל, — מ'קוקט זיך גאַרנישט אַרום — און עס וואַקסן שיכטן אויף שיכטן. און דאָס אינטערעסאַנטסטע און מערקווירדיקסטע דערביי איז, וואָס די יעניקע, וואָס אָט-אַט זענען זיי געווען די שאַרפּסטע קעגנער פון טראַדיציע, פון געשטעלטער פּאַרם, — זיי אַליין שאַפן גלייכזייטיק נייע טראַדיציעס, נייע געשטעלטע פּאַרמען, — וואָס אַנדערע וועלן בקרוב וועלן אויסראַטן און באַקעמפן.

און דער גרויסער קינסטלער איז דערמיט גרויס, וואָס ער איז תּוֹמס זיין צייט און איז תּוֹמס דאָס, וואָס די צייט שאַפט. ער גע- שטאַלטיקט אין זיינע ווערק די לעבנס-ווערטן. דער פּלאַכער נאַטוראַ- ליסט, דער מאַמענטאַל-פּאַטאָגראַף כאַפּט-אויף אָפּט די ווירקלעכקייט, די פּאַסירונגען, די רעאַלע געשטאַלטן אינם ווירקלעכן לעבן, — אָבער ער זעט בעיקר דאָס אויסערלעכע, וואָס עס וואַרפט זיך גראַד אין די אויגן, — און איז נישט תּוֹמס דעם תּוֹך, די נשמה פון די געשעע- נישן. די כראַנקאַלע ליטעראַטור, וואָס האָט אַמאָל געהאַט אין רוסלאַנד דעם שטעמפל „ניוואַ“-ליטעראַטור (לויטן נאָמען פונם פּאַפּולערן זשור- נאַל „ניוואַ“), דערהויבט נישט די צייט, די תקופה, די רעאַלע גע- שטאַלטן. אַדרבא, זי דערנידעריקט זיי, טויט-אַפּ דאָס לעבעדיקע, אַרי- גינעלע, שעפּערישע, וואָס דאָס לעבן, די מענטשן פאַרמאָגן אין זיך. אָט אַזעלכע מיני ווערק קאָנען אויף דער מינוט אפשר פאַראינטערע- סירן, אָבער זיי שטאַרבן אָפּ מיטן טאָג, אָן השארת-הנפש.

אַנדערש איז מיט דעם גרויסן קינסטלער. ער נעמט-אויף נישט דאָס אויסערלעכע, צופעליקע, וואָס וואַרפט זיך אין די אויגן, — נאָר דאָס דויערהאַפטיקע, דאָס וועזנטלעכע, — די ווערטן, וואָס זענען דורך דעם דור געשאַפן געוואָרן, און אָט די ווערטן וואַקסן אויס ביין אים אַין איכות, ווערן אינגיכן פּאָלקס-אוצרות.

דער קינסטלער איז טאַקע דער אויפהיטער פון אָט די פּאָלקס- אוצרות, פון די פּאָלקס-ווערטן, וואָס האָבן זיך געזאַמלט און אויפגע- זאַמלט אין משך פון דורות און תקופות.

וויפיל עכטע פּאָלקס-שאַפן, פּאָלקס-ווערטן, גרויסע שאַפונגס- ענערגיע פון פּלץ און יחיד פון די 40-טער, 50-טער, 60-טער און 70-ער יאָרן ליגט פאַרבאָהאַלטן ביי מענדעלעע מוכרס-ספרים. ווען איר טרעט איבער די שוועל פון מענדעלעע-ווערק, — דערפילט איר דען

נישט, ווי איר וואָלט אַריבערגעטראַטן די שוועל פון אַ פראַכטפולן, גוט-געאַרדנטן עטנאָגראַפיש-קינסטלערישן מוזיי, וווּ עס זענען אויפֿגעקליבן געשטאַלטן, בילדער, וואָס שילדערן אַ פאַרצייטיקע תקופה אינם ייִדישן לעבן? און האָט דען שלום-עליכם נישט קאַנצענטרירט אין זיינע ווערק דאָס, וואָס די ייִדישע מאַסן האָבן אין משך פון עטלעכע צענדליק יאָרן מיט אַזויפיל מי געשאַפן אין שטעטל, אין שטאַט, אין שטוב, אין גאַס? וויפיל שיינקייט, חכמה, נאַיוויטעט, האַרציקייט, זאָרגן און פרייד עס איז איבערגעגאַסן פון פּאַלקס-מיל, פון פּאַלקס-נשמה אין זיינע ווערק! און זענען דען זיינע ווערק נישט געווען קיין דירעקטע פּאַרזעצונג פון דעם ייִדישן לעבן זינט די 80-ער יאָרן ביז דער וועלט-מלחמה? און האָט דען פּרץ נישט פּאַרוואַנדלט אין זיינע ווערק. — אַנגעהויבן פון זיין „מאַגיש“ (1888) ביז זיינע לעצטע שאַפונגען פון 1914, — ווערטן פון דער ייִדישער נאַציע — הן געשרייִ בענע (שבכתב) און הן אויסנווייניקסטע (שבוע־פה)? האָט דען פּרץ נישט געגעבן קיין וועלטלעכע פּאַרם די חסידישע, רעליגיעזע, מיס-טישע ווערטן, וואָס האָבן זיך געקליבן אין דעם רעזערוואַר פון דער ייִדישער מאַסע אין לויף פון דורות? און אויך ביאַליק: זיין יעדעס ליד איז ווי געשאַפן געוואָרן פריער אין „בית-היצר“ פון דער ייִדי-שער אומה, און דער דיכטער האָט געקאָנט, ווי קיינער נישט, אַרויס-באַקומען דעם עקסטראַקט, די קווינט-עסענץ פון געפילן, שטימונגען, איבערלעבענישן פון דעם ייִדישן יונגעראַן, פונם נאַציאָנאַלן ייד פאַר די לעצטע 30—40 יאָר. און אַזוי אויך שלום-אַש, און אַזוי אויך אַפּאַטאַשו, הירשביין, לייַוויק, בערגעלסאָן, און די איבעריקע וויכטיקסטע קינסט-לער פון דעם לעצטן דור. יעדער איינער פון זיי האָט זיך געווענדט אין אַן אַנדער ווינקל, אין אַן אַנדער צייט-אַפּשניט פון דעם לעבן פון דער ייִדישער מאַסע און געגעבן אַ קינסטלערישן חיקון אין זיינע ווערק פאַר די עטישע לעבנס-שטייגערישע, פּסיכאָלאָגישע ווערטן, וואָס זענען געשאַפן געוואָרן אינם געזעלשאַפטלעכן און ייִדישן לעבן אין הויז, אין גאַס, אין בית-המדרש, אין קעגנוואַרט און אין דער פאַרגאַנגנהייט.

און נאָר פון די ווערק, וואָס פאַרקערפערן אין זיך די פּאַלקס-ווערטן, קאָן שפעטער צוריק אַפּשיינען אויף דעם אַרומיקן לעבן. בלויז אַט די ווערק קאַנען ווערן צוריק ווערטן און משפיע זיין אויף דעם לעבן. די וואָגיקייט פון ווערק איז אַזוי-אַרום געווענדט — וויפיל

ווערטן עס איז דורך דעם קינסטלער אין זיי אַריינגעגעבן. זייער
 השפעה דערנאָך אויף דעם לעזער איז געווענדט פון אָט דער וואָגיקייט.
 דער סימן-מובהק פון אַ גרויס, באַדייטנדיק ווערק איז: צי
 האָט דער קינסטלער גענומען פאַר זיין שאַפן ווערטן פון פּאַלֶקס-לעבן.
 ווערק דאַרפן געשאַפן ווערן פון ווערטן — און דאַן קאַנען זיי
 אויסוואַקסן ווידעראַמאָל אין גרויסע ווערטן און אַריינגיין צוריק אין
 די פּאַלֶקס-אוצרות.
 דאָס איז די וויכטיקסטע און ריכטיקסטע מאָס, מיט וועלכער
 מיר קאַנען מצטטן קינסטלערישע שאַפונגען.

דאָס עכטע און דאָס אימיטירטע

מיר לייענען אָפּט אין דער צייטונגס-כראָניק, ווי פּיפּיקע שווינד-ל'ער אויף די ראָגן פון דער גרויסער שטאָט כאַפּן אַריין אין זייערע נעצן נאָיווע פּראָווינצער און שטעקן זיי אַריין אַנשטאָט עכטע ברייאַנטן — אימיטירטע שטיינדל'עך-גלעזל'עך; די גלויביקע פּראָווינצ-ל'ער לאָזן זיך לייכט כאַפּן אויף דער ווענדקע, און בלייבן נאַראָנים, אָפּגענאַרטע.

דאָ נישט לאַנג זענען מיר געזעסן אין אַ סביבה פון עטלעכע שרייבער, שוישפילער און מוזיקער — און אַ וואָרט-אַהין, אַ וואָרט-אַהער, — און עס האָט זיך אַנטוויקלט אַ שמועס מכּוּח דעם, ווי עס איז שווער אין היינטיקע צייטן פאַנאַנדערצושיידן צווישן דעם עכטן און אימיטירטן.

איינער האָט דערציילט אַ טשעקאָווע געשיכטע, — טאַקע אַ מעשה-שהיה, אָבער וואָס גלויבט זיך קוים: מיט עטלעכע יאָר צוריק האָט מען אין אַמעריקע אָרגאַניזירט אַ גרויסן קאָנקורס מיט אַ פיינער פרעמיע. נעמל'עך: מען האָט אָרגאַניזירט אַן עפּנטלעכן קאָנקורס אויף דעם בעסטן טשאַפּלין-אימיטאַטאָר. עס זענען געווען גרויסע פרעמיעס פאַר די בעסטע פינף טשאַפּלין-אימיטאַטאָרן. די פרעמיעס האָבן באַ-דאַרפט באַשטימט ווערן דורך אַ זשורי ביי דער באַטייליקונג פון דעם „הויכגעשעצטן“ פּובליקום. דער קאָנקורס איז ברייט אַנאַנסירט געוואָרן, עס זענען געקומען פיל טשאַפּלין-אימיטאַטאָרן, און אין רעזולטאַט זענען אַרויסגעגעבן געוואָרן די פינף פרעמיעס. לטּוף האָט זיך אַרויס-געוויזן, אַז צווישן די אַנטיילנעמער אין קאָנקורס איז געווען אויך טשאַרלי טשאַפּלין אַליין, דער עכטער טשאַפּלין, — און ער האָט באַקו-מען בלוז די... פּערטע פרעמיע אַלס אימיטאַטאָר פון טשאַפּלינען. — און גיי דערגיין נאָך אַלעמען, וואָס איז עכט און וואָס איז אימיטאַציע... אַ צווייטער דערציילט אַזאַ פאַל, ווי מען קאָן זייער לייכט

אונטערטראָגן דעם עולם נאָכגעפאַכטע סחורה, און ער וועט עס אָננע-
מען פאַר גוט און לייב. מיט אַן אַכט יאָר צוריק, ווען מאַלי פּיקאַן
האַט געקערט וועלטן אין ניו-יאָרק מיט איר „זאַנקעלע“, און דער גרוי-
סער עולם האָט טאַג-טעגלעך פאַרפּולט דעם טעאַטער ביו איבער די
ברעגן, און צענער טויזנטער דאָלאַרן זענען געפּלאַסן אין קאַסע-פענ-
סטערל, האָט אַמאָל געטראָפּן, אַז האָרט פאַר דער פאַרשטעלונג איז
מאַלי פּיקאַן פּלוצים קראַנק געוואָרן און נישט געקענט אויפטרעטן.
באין-ברירה האָט מען אין דער לעצטער מינוט געכאַפט אַ כאַריסטין,
און זי האָט געשפּילט פּיקאַנס ראָלע. און גאַרנישט — דער עולם האָט
ממש געשטורעמט דעם טעאַטער, און די אימיטירטע מאַלי פּיקאַן איז
געוואָלדיק אויפגענומען געוואָרן דורך דעם עולם, און צו דער אַנט-
ציקונג איז גאָר קיין שיעור נישט געווען, — אויף אַ האָר נישט ווייני-
קער, ווי אין די אַלע איבעריקע אַונטן, ווען עס האָט טאַקע געשפּילט
די עכטע פּיקאַן. מער נישט — אייניקע נאַיווע צושיער האָבן זיך
געחידושט: אַלע טענהן, אַז די מאַלי איז אַ קלייניקע, און לסוף —
גאַרנישט צווי שרעקלעך! זי איז גאָר אַ פּינע אָסאַבע! ...

אַפּטמאָל איז דער כּוח פּון דעם נאָמען שטאַרקער, ווי די אייגן-
שאַפטן פּון דעם ווערק, וואָס עס ווערט געגעבן. איינער פּון דער
מסיבה האָט אָנגעהויבן דערווייזן, אַז אַפּטמאָל, ווען אַ דראַמע אָדער
ווערק, וואָס פּאַלט אַדורך אָדער באַקומט שלעכטע אַפּרופּן, וואָלט
געטראָגן אַ נאָמען, צו וועלכן מען האָט געוויינלעך צוטרוי — וואָלט
מען דאָס זעלבע ווערק געלויבט אין הימל אַריין. און ער ברענגט אַ
ריי באַווייזן פּון ווערק מיט אַ „גוטער פּירמע“, וואָס זענען שטאַרק
געפעלן און פאַרקערט, פּון לייטישע ווערק מיט אַ „שלעכטער פּירמע“,
וואָס זענען, נעבעך, אומשוואַדיק געשטראָפּט געוואָרן צוליב זייער
„זכות-אַבות“. עס זענען באַקאַנט פאַקטן, ווי אייניקע שיקן אַריין אין
די רעדאַקציעס לידער פּון באַרימטע דיכטער, און די לידער ווערן
פאַרבראַקירט, ווערן דערקלערט פאַר נישט דרוק-פעיק... און אַ מצעה
מיט קיפּלינגען, וועלכער האָט אַ לאַנגע צייט געאַרבעט טאַג טעגלעך
אין אַ גרויסער אַמעריקאַנער צייטונג און באַקומען פאַר זיין יעדן
אַרטיקעלע גרויסע סומעס, און יעדעס אַרטיקעלע איז אויפגענומען
געוואָרן דורך דער רעדאַקציע און לייצענער מיט דער גרעסטער צופּרידנ-
קייט. איינמאָל — האָט קיפּלינג על-פי-טעות פאַרגעסן אונטערצושרייבן
זיין נאָמען אויף דעם מאַנוסקריפּט, וואָס איז געווען געשריבן אויף

דער שרייב-מאָשין. דער אַרטיקל איז געלייענט געוואָרן דורך דעם רעדאַקטאָר, און איז אַריינגעוואָרפן געוואָרן אין קאַרב צוזאַמען מיט די איבעריקע נישט דרוק-פעניקע אַרטיקלען, וואָס זענען אָנגעקומען... וויבאַלד עס איז נישט געשטאַנען דער נאָמען קיפלינג אויפן אַרטיקל, האָט דער אַרטיקל מיטאַמאַל אָנגעוויירן זיין גאַנצן חן און זיין גאַנצן באַטייט. עס איז געווען אימירט מאַטעריאַל, וואָס קומט אָן גאַנצע פעק אין די רעדאַקציעס.

בכלל, איז דער געביט פון אימיטאַציע זייער גרויס — ממש אומענדלעך. אַ נאָענטער קרוב צו אימיטאַציע — איז אָן ספק סטילי-זאַציע. און מיר ווייסן דאָך וועגן פיל פאַקטן, ווען סטיליזאַטאָרן דערגרייכן גאָר הויכע קינסטלערישע מדרגות. וואָס זענען געווען פּרצעס, פּאָלקסטימלעכע געשיכטען, אויב נישט ווונדערבאַרע, טיף-קינסטלערישע סטיליזאַציע פון דער יידישער פּאָלקס-מעשה? און זענען דען נישט פּרצעס, אימיטירטע געשיכטן פיל שטענער, גלענצנדיקער און טיפער פון דער עכטער, נישט-געפּעלשטער פּאָלקס-מעשה? און ווי זענען עס פּרצעס חסידישע מעשיות — נישט טיפער, נישט אינטערע-סאַנטער, ווי די חסידישע מעשה אין אַריגינאַל? און אַזוי אויך בער-דיטשע ווסקיס פּאָלקס מעשיות און חסידישע געשיכטן, וואָס ער האָט איבערדערציילט אין זיינע „יידישע כתבים“ פון „א ווייטן קרוב“. און אַזוי אויך יהודה שטיינבערגס חסידישע מעשיות.

און וואָס זענען די אַלע סטיליזירטע „אימיטירטע“ רוסישע פּאָלקס-מאַטיוון ביי די געניאַלע רוסישע מוזיקער מוסאָרגסקי, רימסקי-קאָרסאַקאָו, — זענען זיי דען נישט אַרויס געלייטערט און דערהויבן? מען קאָן אָט די ביישפּילן ברענגען אָן אַ שיעור. אויך אויף דעם געביט פון מאָלעריי טרעפן מיר אָן אַ שיעור געניאַלע סטילי-זאַטאָרן, וואָס האָבן געשאַפן דורך זייער סטיליזאַציע אַ גאַר-נייעם אייגנאַרטיקן סטיל (די רוסישע קינסטלער וואָסנעצאָו, ביליבין א. א.). די פּראָגע וועגן דעם עכטן און דעם אימירטן איז זייער אַ קאָמפּליצירטע און פּאַרוויקלטע. מען דאַרף נישט מיט איין מאַך מיט דער האַנט אַוועקמאַכן דאָס פּראָבלעם און אַזוי באַשליסן אויף גיך — וואָס אַזוינס עס איז באַמת עכט און וואָס עס איז פּשוטע אימי-טאַציע. מען קאָן דאָ אַזוי לייכט נישט מאַכן קיין אַנאַליז און אָפּטיילן דעם סלח פון פּסולת, דעם ריין-גאַלד פון דעם זאַמד. מען דאַרף נאָך צוגעבן, אַז גאַנץ-אָפּט טרעפט, אַז דער עכטער

קינסטלער אַליין הויבט אָן צו אימיטירן זיך גופאָ. אַמאָל איז ער געווען עכט און געשאַפן עכטע פּאַרם, עכטן סטיל, און שפעטער הויבט ער אָן זיך אַליין נאָכצומאַכן. און אַמאָל טרעפט, אַז אין איין און דעמזעלעבן ווערק האָט דער גרויסער קינסטלער עכטע שטעלן און דערביי — אימיטירטע, נאָכגעמאַכט זיך אַליין.

יעדנפּאָלס לאָזט זיך עס גרינג כאַפן. אויב דער אימיטאַטאָר איז דורכויס פּאַלש, ווילגאַר, פרעך, בעל-מלאכהש, דאַן קאָן שוין יעדער איינער גלייך אויפן אָרט זען די פּאַלשקייט, די פּאַלטיפיקאַציע. פּאַראַן אימיטאַטאָרן—קינסטלער-סטיליזאַטאָרן, וואָס דערהויבן זיך צייטנווייז צו עכטער קונסט. און פּאַראַן אימיטאַטאָרן—פּאַלטיפיקאַטאָרן, וואָס שווינדלען און באַשווינדלען גאַנץ באַוווסטזיניק, און אָט די דאַרף מען טרייבן אין האַלז-און-נאַקן, ווייל זיי פּאַראַמרייניקן די עכטע קונסט, דעם שיינעם סטיל, פּאַרדאָרבן דעם פּאַנטאַסטישן צויבער.

1934

וועגן יידישן פאלקס-סטיל

וויף א צונויפטרעף פון א גרופע יידישע שרייבער מיט די שוין שפילער פון אוהל-טעאטער, וואָס איז פאַרגעקומען אין וואַרשע, איז צווישן אַנדערן דערוועקט געוואָרן די פראַגע וועגן פאַלקס-סטייל. איינער פון די בייגעוועזענע האָט גערעדט מכּוּח דעם אייגנארטיקן יידישן סטייל, וואָס דאַרף זיין אין יידישן טעאטער, און זיך אָפגע-שטעלט אויף דעם, אַז דער עכטער יידישער סטייל איז דאָ בלויז ביי גאַלדפּאַדענען און טיילווייז ביי שלום-עליכמען, — און אַז אויסער דעם איז אַלץ פּרעמד, נישט-יידיש, און איז דעריבער נישט עכטע קונסט. און דאָס איז געוואָגט געוואָרן מיט דער קאָטעגאָרישקייט און זיכערקייט, וואָס דערוועקט גאָר קיין ספקות נישט.

עס איז דעריבער אינטערעסאַנט אָט-די פראַגע אַביסל אַדורכ-צולופטערן, — דערוועקן זי פאַר זיך גופאָ, און אַרויסרופן צום וואָרט אויך אַנדערע, זיי זאָלן זיך וועגן דעם אַרויסזאָגן.

איז פאַראַן און איז מעגלעך פאַר דער יידישער נאַציע איין פאַלקס-סטייל, וואָס איז איין מאָל פאַר אַלע מאָל איינגעשטעלט, אָן קיין שום ענדערונגען, אָפּוויכונגען און אָפּוויגן? איז פאַראַן די איינע פאַרם, דער איינער שטאַמפּ, דער איינער נוסח, וואָס איז גילטיק פאַר דעם יידישן פאַלקס-סטייל פון אַלעמאָל און אויף שטענדיק?

איך האָלט, אַז נישט! אפשר איז עס מעגלעך פאַר וואָסער ס'איז שבט אַדער קליינעם פאַלקס-קיבוץ, וואָס לעבט זיך אויף איין און דערוועלבער ערד, אָן השפּעות פון דער זייט, פון דער פּרעמד, פאַר אַ פּרימטיוו פאַלק, וואָס האָט נישט אַדורכגעמאַכט קיין וועלט-גע-שיכטעס און קיין גלגולים אין זיין אייגענעם לעבן און געשיכטע. פאַר אַזאָ פאַלק איז גילטיק זיין פאַלקס-סטייל, וואָס הויבט זיך אָן און ענדיקט זיך אין זיין לעבנס-שטייגער, אין זיין באַגרענעצטער סביבה, אין זיין מוזיק, אַרט-דענקען און רעדן, אין זיין פאַלק-אַר. פאַקט מען

אייניקע ניגונים-מאָטיוון פון אַזאַ מין פאָלק אָדער שבט, נעמט מען אייניקע פאָלקס-מעשיות ביי אים, ברענגט מען זיינע אייניקע אויס-אַרבעטונגען — האָט מען שוין אַ פאָרשטעלונג וועגן דעם גאַנצן סטיל און כאַראַקטער פון אַט דעם פאָלק.

גאַר אַנדערש איז מיט אַ פאָלק, ווי יידן, וואָס האָט אַדורכ-געמאַכט אַזאַ רייכע, פאָרשידנאַרטיקע, פיל-טויזנט-יעריקע לעבנס-גע-שיכטע און אויף פאָרשידענע באַדנס, און ביי פאָרשידנסטע סיטואַציעס, און אונטער די פאָרשידנסטע השפּעות, — דאָן, ווען מיר קומען רעדן וועגן דעם סטיל פון אַזאַ פאָלק — איז פּלץ נישט גהינג אָפּצוקומען מיט איין וואָרט, מיט איין נוסח, מיט איין שטאַמפּ מפּוח דעם פאָלקס-סטיל פון אַזאַ מין נאַציע.

וואָס איז אין תּוֹך סטיל, — אויב נישט אויסדרוק פון אַראַקטער, ווילן, וואָס קומט אין צוזאַמענשטויס מיט אַרומיקע נאַטור-כוחות און לעבנס-באַדינגונגען. דער מענטש האָט געהאַט התפּעלות פון דעם אַרומיקן, געוואָרן פאַרצווייפּלט פון שטערונגען, — און דאָס איז געקומען צום אויסדרוק אין די התפּעלות-מאָטיוון אָדער צווייפּל-מאָטיוון. פון קלאַנג איז געקומען דאָס וואָרט, פון איינצלענע ווערטער — פּראָזא, אָפּאַרזימען, פאָלקס-ווערטל, פאָלקס-מעשה, פאָלקס-ווערק.

וויפּל פאָלקס-סטילן זענען דאָ אין דעם תּנ"ך, — אין דעם איינעם תּנ"ך, וואָס איז ביי אונז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין משך פון טויזנטער יאָרן אין אַ קאַנאַניזירט ווערק? וואָס פאַר אַ מהלך אין סטיל, אין פאָלקס-סטיל, עס ליגט צווישן קאַפיטלען פון בראשית און ויקרא, פון די חומש-פרשות פון כּבּוֹל, מעשה-סדום און די פרשה אין ויחי, ווען יעקב רופּט-צו זיינע קינדער און זאָגט צו זיי: „קלויבט זיך צונויף און איך וועל אייך זאָגן, וואָס עס וועט מיט אייך זיך טרעפּן אין טוֹף פון יאָרן!“ וואָס פאַר אַ מהלך און ענדערונגען עס זענען דאָ צווישן שופּטים און נביאים, און צווישן איין נביא און דעם צווייטן — צווישן עמוס און יחזקאל, צווישן יונה און ירמיהו! און וואָס פאַר אַ אונ-טערשיד אין די סטילן צווישן מגילת אסתר און איוב! און דער טיפּער, טיף-אייגנטימלעכער לעבנס-סטיל פון „שיר השירים אשר לשלמה“, און „משלי שלמה בן דוד“ און „דברי קהלת בן דוד“, — אַלע די דריי ווערק, וואָס זענען אויפגעקומען אין ירושלים און זענען אַרויסגע-וואַקסן פון דעם לעבנס-סטיל אין און אַרום ירושלים. און עס איז דאָך באַקאַנט, וואָס עס איז געזאָגט געוואָרן אין דער יידישער אגדה

וועגן אָט-די דריי באַזונדערע ווערק: אַז אַ מענטש איז יונג זאָגט ער דברי-שירה („שיר השירים“), אַז ער ווערט עלטער, האַלט ער ביי „משלי“, און אַז ער קומט שוין אין סוף פון די יאָרן, דאַן איז שוין ביי אים „הפל הבל“ („קהלת“). און דאָס וואָס עס ווערט געזאָגט אויף שלמהן, איז דאָך צוגעפאַסט פאַר אַ פּאָלק אין באַזונדערע צושטאַנדן, ביי אַ פּאָלק, וואָס לעבט-איבער ווי יעדער מענטש אַ באַגינען און אַ גרויסן טאָג און אַ בין-השמשות...

און שפעטער קומען מיר צו די אַלע ווייטערדיקע לעבנס-גע-שעענישן אין דער געשיכטע פונם יידישן פּאָלק, — נאָך דעם חורבן פון בית-ראשון און בית-שני, און מיר גייען אַזוי פון יאָרהונדערט צו יאָרהונדערט, וווּ עס קומען-אויף לעבנס און פּאַסירונגען, און אַרום זיי — אייגענע לעבנס-סטילן און אייגענע מאָנומענטאַלע לעבנס-ווערק — משנה, תּלמוד, — תּלמוד בבלי און ירושלמי, און זוהר און קבלה-ספרים און חקירה-ווערק און די ספרדישע שירה מיט דער ספרדישער פּילאָזאָפּיע. און וויפּל פאַרשידענע סטילן איז געווען אין דער גאַנצער גלאַנץ-תּקופּה פון שפּאַניע? — איז דען ר' יהודה הלוי, שלמה בן גבירול, דער רמב"ם, די אבן-עזראס פון איין פאַרגאַנצטן און פאַרענדיקטן סטיל? און אַזוי ווייטער און ווייטער — דורך רש"י, תוספות און איבער דער חסידות, רבנישער יידישער וועלט ביז די לעצטע יאָרן אין די פאַרשידענע יידישע ישובים און קיבוצים, — גרויסע, קלענערע און גאַר-קליינע, פון די לעצטע עטלעכע הונדערטער יאָרן. סאַר אַ פאַרבנרייכקייט אין סטילן און סאַר אַ טיפע אונטערשידן צווישן דעם איטאַליענישן יידנטום, מיט עמנואל הרומי, און דעם וואַלינער מיט אַ בעל-שם! און אַפילו אין דער חסידות גופאַ — סאַר אַן אונטערשיד צווישן אַ חבדישער חסידות פון אַ ר' שניאור זלמן מליאַדי און פּאָדאָליער חסידות! און דער ווילנער גאון און דער אַפטער רב, — זעען זיי נישט אויס מיט זייער אַרט דענקען און לעבן, מיט זייער סטיל און כאַראַקטער ווי פאַרשטייער פון פאַרשידענע פעלקער פון פאַרשידענע צייטן און תקופות!

אָט האָט פרץ אין זיך גופאַ און אין זיינע ווערק אויפגענומען פאַרשידענע לעבנס-סטילן און לעבנס-קולטורן און זיי געגעבן אין זיינע פאַרשידנסטע ווערק, און אַפילו דער איינער באַנד „פּאָלקסטימלעכע געשיכטן“, וואָס איז געשריבן דורך דעם איינעם פּרץ-מיסטער אין משך פון עטלעכע געצייילטע יאָר, האָט אין זיך אַזוי פיל פאַרשידענע וועלטן, מיט פאַרשידענע קולטורן און טראַדיציעס, מיט פאַרשידענע

קאָלאָריטן, פאַרבו, ניוואַנסן, מאָטיוון, — הכלל מיט פאַרשידענע יידישע עכט-יידישע סטיילן? וואָס פאַר אַ אונטערשיד עס איז דאָ אין דעם קאָלאָריט, אין דער אַטמאָספער, אין דעם גערוך, — און ממיילא אין דעם סטייל פון די מעשהלעך, וואָס פּרץ האָט זיי גענומען פון דעם איין און דעמזעלבן יידישן פאַלקס-אוצר, אָדער פאַלקס-אוצרות. לאָמיר זיך נאָר דערמאָנען אין די איבערלעכע וועלטן, וואָס זענען אַרויסגעבראַכט אין די „פאַלקסטימלעכע געשיכטן“: אין „דריי מתנות“, „נסים אויפן ים“, „דער קונצנמאַכער“, „מסירת נפש“, „דריי חופות“, „שמע ישראל!“ אָט האָט שלום אַש אין איין באַנד אונטערן נאָמען „קידוש העם“ אָפּגעדרוקט צוויי ראָמאַנען, אין וועלכע ער האָט געבראַכט צום אויט-דרוק אַן אַ שיער פאַלקס-עפאָס און פאַלקס-מעשיות און פאַלקס-צער. איין ראָמאַן איז „קידוש-השם, פון דער גורת ת-ח-צייט, און דער צווייטער — „די פּשוטמאַכערן פון קאַסטייליען“. און הגם דער תוך, דער תמצית איז דאָ און דאָרט דער מאָמענט פון קידוש-השם און משיחישע מאָטיוון, — אָבער וואָס פאַר אַן אונטערשיד עס איז דאָ אין דעם אַרגעמיינעם לעבן פון דער יידישער מאַסע, אין דעם לעבנס-שטייגער, אין דעם כאַראַקטער, סטייל, וואָס מיר האָבן דאָ און דאָרטן. דער ייד פון שפּאַניע איז ווייט-ווייט נישט ענלעך אויף דעם ייד פון פּאָדאָליע, — הגם אינמיטן, צווישן דעם יידיש-שפּאַנישן לעבן און דעם יידיש-פּאָדאָלישן זענען געלעגן בלויז אַ צוויי הונדערט יאָר.

און נאָך אַ ביישפּיל פון שלום אַשס ווערק: ר' שלמה גאַמבינער פון „שטעטל“ און אַנקל מאָזעס: סך-הכל איין דור אינמיטן. דאָ די ווייסל, און דאָרט — שוין דער האַדסאָן! ווי זאָגט דער דיכטער דוד האַפּשטיין אין אַ ליד: „פון דעם ירדן ביז דער וואַלגע — פּאָלג מיך אַ גאַנג“. י. אָפּאַטאָשו האָט כמעט אין איין צייט אין דעם ערשטן יאָר פון זיין שאַפּן אָנגעשריבן זיין „פון יענער זייט בריק“, ווו ער גיט די פּויליש-מלאָוער יידישער סביבה, און גלייך — זיין „פּיליפּ און זיין זון מאָריס“ — מיט דער ניו-יאָרקער יידישער סביבה, — און ביידע מיט די ספּעציפישע סטיילן פון די ספּעציעלע סביבות.

דער וואָס האָט אויף דעם „אוהל-צונויטרעף געמאַנט דעם עכטן יידישן סטייל פון גאַלדפּאָדען און שלום עליכם, האָט אָבער פאַרגעסן אויפצוקלערן, וואָסער סטייל ביי גאַלדפּאָדענען און שלום-עליכמען ער מיינט. גאַלדפּאָדען האָט געגעבן פאַרשידנאַרטיקע תקופות, סביבות, און מיט זיי — זייערע ספּעציפישע סטיילן. „עקדת-יצחק“, „בר-הוכבא“,

„שולמית“, צוויי קוני לעמלי, די זפישופמאכערין, „קבצנוזאן און
הונגערמאן“ און אזוי ווייטער און ווייטער. און סאָר אַן אינטערשיד
אין די סטילן צווישן שימעלע סאָראַקערס סביבה און די גבירים פֿיין
אין דער איינער פיעסע „דאָס גרויסע געווינס!“ און וואָס פאַר אַ סטילן-
אונטערשיד צווישן טביה דער מילכיקער און מנחם מענדל! און מאַטל
פייכי דעם חזנס פונם ערשטן טייל און פון צווייטן, און צווישן „מבור“
און „בלאָנדזשענדע שטערן“!

יא, די פראַגע וועגן דעם יידישן פאַלקס-סטיל איז גאַרנישט
אזוי פשוט און קלאָר און באַשטימט, אַז מיר זאָלן קומען און פאַר-
לאַנגען: אַט ביי דעם סטיל האַלט זיך, און יעדער אָפּנויג איז נישט-
יידיש, נישט-עכט, נישט-קינסטלעריש!

רעפערטואר-קרענק

מיר שטייען איצט פארן אנהויב פונם טעאטער-סעזאן אין פוילן און אין גאר דער יידישער וועלט, און ווידערצאמאל שטייט אין דער גאנצער גרייס און שארף די פראגע — רעפערטואר.

יעדער יידישער ארטיסט, יעדער יידישער טעאטער-דירעקטאר (עס איז נאך פארבליבן ביי אונז א זכר פון דעם-א מין!) זענען איצט שטארק פארזארגט, פארדאגהט: וואָס שפילן? מיט וואָס הויבט מען אָן דעם סעזאָן? עס איז ווי אַלע אַנדערע דאגות און זאָרגן וואָלטן זיך אָפגערוקט אָן אַ זייט, און נאָר דאָס איינס אינטערעסירט און דאָרף אינטערעסירן — רעפערטואַר.

רעפערטואַר, — אַן אַלט פראָבלעם, וואָס איז תמיד נײַ! הונדערטער יאָרן שטעלן-צו דראַמאַטורגן שטאַף פאַר דער סצענע, — און דער מולך-טעאטער ווערט אלץ נישט זאָט. עס זענען געווען דראַמאַטורגן, וואָס האָבן אַליין פאַרפאַסט הונדערטער פיעסעס, און ביי אונז, יידן, צו צענדליקער פיעסעס (גאָלדפאַדען, גאָרדין, פינסקי, הירשביין, אַש, לייזיק, — און להבדיל: די אַמעריקאַנער סיגעלס, קאַלמאַנאָוויטשעס!). — און דאָך צוליב דעם געדיכטן וואָרד זעט מען נישט אַרויס קיין ביימער. פאַר יעדן רעזשיסער, פאַר יעדן אַרטיסט, פאַר יעדן טעאטער-דירעקטאר שטייט פסדר און פונסניי און מיט דער גאַנצער שאַרפֿקייט די פראגע — רעפערטואַר!

מ. מזאח, דער אימדרמידלעכער טוער פון דער „ווילנער טרופע“, וואָס האָט שוין פאַר די 18 יאָר לעבן פון דער טרופע געהאַט אויס-צושטיין קאַלט און וואַרמס, באַגעגנט אונז די טעג אַ פאַרזאָרגטער, אַ פאַרמיר-שחורטהער, ווי אַלע הימלען וואָלטן זיך אַראָפגעלאָזט. וואָס איז רעפערטואַר! אין דער יוביליי-אויסגאַבע, וואָס די „ווילנער טרופע“ האָט אַרויסגעגעבן צו די 15 יאָר עקסיסטענץ, איז געבראַכט אַ לאַנגע רשימה פון צענדליקער אָריגינעלע און איבערגעזעצטע פיעסעס, וואָס

מהאט פאר דער צייט אויפגעפירט, אבער דאך — איצט ביים אנהויב פון א נייעם סעזאן, שטייט מען ווידער פאר דער פראגע: וואָס שפילן? אַט האָט אַלעקסאַנדער גראַנאַך אָפּגעשפּילט אין אַ הונדערט קלאַ-טישע און מאָדערנע פּיעסעס אינם דייטשן טעאַטער, — און אַז ער איז געקומען צו אונז, קיין וואַרשע, איז די סאַמע שווערסטע און וויכטיקסטע פראַגע געווען: רעפּערטואַר, — וואָס אַ שטייגער שפּילט מען?

צוריק מיט אַ פּאַר חדשים זענען מיר אַלע געזעסן שענהווייז אין דעם הייסן, דושנעם צימער פונם יידישן אַרטיסטן-פאַריין אין פּוילן בעת דעם אַלפּוילישן צוזאַמענפאַר, און פון אַלע פּנימער האָט אַרויס-געשריגן און פון די אַלע רעדעס האָט אַרויסגעקלונגען: „רעפּערטואַר! דער יידישער טעאַטער איז אַן רעפּערטואַר! דער אַרטיסטן-פאַריין דאַרף קודם-פּל זאָרגן פאַר נייע פּיעסעס!“

און דאָס איז נישט נאָר ביי אונז אַזוי, — וווּ דער גאַנצער טעאַטער-אַפּאַראַט איז צעפאַרן, צערודערט, צעשרויפט. איך דאַרט, ביי די אומות-העולם, איז פּסדר שאַרף די פראַגע וועגן רעפּערטואַר. ביי די גרויסע טעאַטערן זענען ספּעציעל אָנגעשטעלט מענטשן, וואָס זאָרפן זוכן פּאַסיקן דראַמאַטורגישן שטאַף. און עס איז — ווי מען וואָלט גע-שטאַנען באמת פאַר בראַשית, ווי ביזאַהער וואָלטן גאָר קיין דראַמאַ-טורגן נישט געווען. אַט-די ספּעציעלע „פּיעסעס-זוכער“ זענען געגליכן צו די ים-טייכער, וואָס לאָזן זיך אין ים-טיפּענישן, פּדי פון דאַרט ערגעץ אַרויסצוציען אַ פּערל.

אין איז טאַקע באמת אַזאַ געוואַלדיקער מאַנגל אין רעפּערטואַר, אַז מען דאַרף אים זוכן אַזש מיט ליכט?

עס איז גוט באַקאַנט, ווי דראַמאַטישע שאַפּונגען, וואָס ווערן אַ „שלאַגער“, אַ „סענסאַציע“ קאָנען אָפט יאָרנווייז אַרומוואַגלען פון דירעק-טאָר צו דירעקטאָר, און אַלע טירן זאָלן זיין פאַר זיי פאַרשלאָסן. דאַרף מען נאָך אַ בעסערן ביישפּיל ווי אַנסקיס „דיבוק“? אַ יאָר פּינף-זעקס האָט אַנסקי געבען אָפּגעשלאָגן אַלע שוועלן פון רוסישן און יידישן טעאַטער, פאַרגעלייגט, פאַרגעלייגט, אָנגעווענדט זיין אויטאָריטעט, — און עס האָט גאָרנישט געהאַלפּן: ניין און ניין! און לָסוף — וואָס פאַר אַ דערפאַלג די פּיעסע האָט געהאַט ביי יידן און נישט-יידן? און וואָס איז געווען מיט אַזאַ שלום-עליכם-פּיעסע ווי „דער אוצר“ (גאָלדגרעבער)? אָנגעשריבן נאָך אין יאָר 1907, שיקט זי שלום-עליכם קיין ניו-יאָרק צו י. ד. בערקאוויטש, וואָס לייענט זי פאַר פאַרשידענע טעאַטער-

דירעקטאָרן און שוישפילער, און גאַרנישט, — די פיעסע געפעלט קיינעם נישט. און ערשט אין יאָר 1927 איז די פיעסע „גאַלדגרעבער“ (דער אוצר) אויפגעפירט געוואָרן צום ערשטן מאָל אין ניו-יאָרק דורך מאָריס שוואַרצן אין זיין קונסט-טעאַטער (גלייכצייטיק אויך אין „הבימה“), און ערשט מיט אַ צוויי יאָר צוריק אין לאָדזער „הומיר“-סטודיע, און היי-יאָר דורך דעם „יונג-טעאַטער“ אין וואַרשע (נאַפאָלעאַנס אוצר).

אַט, למשל, איז שוין באַלד צוויי יאָר, ווי פון פאַרשידענע זייטן גיט מען איבער וועגן אַ דראַמע, וואָס עס האָט אָנגעשריבן יעקב פּרעגער א. נ. ש.מחה פּלאַכטע. איין רעזשיסער האָט זי געלייגענט און איז געווען אין אַ געוואָלדיקער התפעלות און אויך אַ צווייטער און אַ דריטער, — און דאָך — עד היום האָט נאָך די פיעסע נישט געזען דעם ליכטיקן שיינ פון דער סצענע. און אַזעלכע ביישפילן קאָן מען אָנצייילן אַ סך. אַט האָט געהאַט גרויס ערפאָלג אַראַנאָלד צווייגס „סער-זשאַנט גרישא“, — געהאַט ערפאָלג ביי דער קריטיק, ביים עולם, און די.אָ פיעסע איז דאָך אויפגעפירט געוואָרן הונדערטער מאָל אויף די וועלט-ביגעס, און דאָך איז מען ערשט אי ציט געקומען צו איר, ריכ-טיקער: נישט געקומען צו איר, נאָר קורט קאַטש האָט באַדאַרפט איבערלעבן אַ היטלעריסטישע איבערקערעניש, כדי צו ברענגען זי אויף דער יידישער בינע.

די פּראָגע רעפערטואַר איז ביי אונז פיל שאַרפער ווי ביי זיי צוליב דער אומנאָרמאַלער לאַגע פונם יידישן טעאַטער. שטענדיקע טעאַטער-אַנסאַמבלען מיט אַ שטענדיקן מקום-מנוחה, מיט אַ נאָרמאַלער סצענישער אַרבעט לייזן לייכטער דאָס האַרבע רעפערטואַר-פּראָבלעם. אַזעלכע טעאַטער-אַנסאַמבלען קאָנען אויפהיטן זייערע אויפפירונגען פאַר זיך גופאָ אויף די שפּעטערדיקע יאָרן. אַט, למשל, לייגט פאַר מיר די רעפערטואַר-רשימה פון דער „הבימה“: עס זענען אויסגערעכנט לויט די יאָרן 25 אויפפירונגען, — און נאָר אייניקע פון זיי זענען אין משך פון דער צייט, צוליב פאַרשידענע סיבות, פאַרלוירן געגאַנגען. די איבעריקע לעבן נאָך עד-היום ביי דער „הבימה“ ווי אַמאָל, מיט דער זעלבער פרישקייט און ברען, ווי אין די ערשטע יאָרן. די טרופע האָט שטענ-דיק אַ רייכן פיעסעס-אוצר, וואָס מען קאָן אים פסדר באַנוצן. עס איז אַ גאָלד-פּאַנד פאַר אַ טרופע — צו האָבן שטענדיק אַ גרייטן רעפערטואַר. די „וילנער טרופע“ האָט אין דעם הינזיכט געוויסע פאַרדינסטן. אייניקע פיעסעס זענען אויך פאַרבליבן אין איר רעפערטואַר-אוצר, —

הגם ווייט-ווייט נישט אין דער פולער מאָס און אין דער גאַנצקייט און שליםות, וואָס ביי דער „הבימה“ אין זייער טורנע, וואָס זיי האָבן היי-יאָר געמאַכט אין אויסלאַנד, האָבן די „וויילנער“ געליפערט אַ 8—10 פיעסעס און אייניקע — אפילו מיט אייגעגע דעקאָראַציעס. אויך דער „אוהל“, וואָס גאַסטראָלירט איצט אין פּוילן, פאַרהיט זיין רעפּערטואַר, צו יעדער צייט קאָן ער גלייך אויפפירן אַ פיעסע, וואָס איז געגאַנגען ביי אים מיט יאָרן צוריק.

ביי אַזאַ מין ראַציאָנעלער באַלעפאַטישקייט קאָן מען לייכטער לייזן די שווערע פּראָגע פון רעפּערטואַר.

און פּל-זמן מען וועט נישט אַריינברענגען קיין סדר אין דעם יידישן טעאַטער, וועט מען קיינמאָל די רעפּערטואַר-פּראָגע נישט לייזן. טעאַטער-אַנסאַמבלען מוזן האָבן אַריכתימם! אויפפירונגען מוזן אויפ-געהיט ווערן דורך די טרופּעס. מען טאָר נישט זיין קיין וואַנדאַלן אויף אייגענעם האָב און גאַב! מען טאָר זיך נישט איבער קלייניקייטן צערייסן, און דאָס גאַנצע אָנגעהאָרעוועטע זאָל גיין לאַיבּוד. און דאָן—וועט מען קאָנען שפּילן פיעסעס פון פאַר דריי יאָר, פאַר פינף יאָר, פון פאַר צען יאָר—און נישט דאַרפן יעדע פאַר וואַכן זוכן שפּאַגל-נייע שטיק. און מיר ווייסן דאָן, ווי עס איז גרינג ביי אונזער דלות אויפ-צופירן פונסניי אַ פיעסע?!

אַט ליגט פאַר מיר די רשימה פון פיעסעס, וואָס מאָריס שוואַרץ האָט אין זיין קונסט-טעאַטער אויפגעפירט במשך פון 15 יאָר : 134 פיעסעס פון 72 דראַמאַטורגען—פון זיי אַ 30 יידישע און 6 יידיש-דראַמאַטורגן. הונדערטער טויזנטער דאָלאַר זענען אין די אויפפירונגען פון אַט די פיעסעס אַריינגעלייגט געוואָרן, און אַלץ איז אַוועק מיטן רויך. קיין שריד ופליט איז נישט פאַרבליבן. און אַז מען הויבט אָן איצט אַ נייעם טעאַטער-סעזאָן, מוז מען אַלץ פונסניי אָנהויבן. פון דער גאַנצער אַמאָליקער עשירות איז קיין שייך-בענדל נישט פאַרבליבן.

די פּראָגע רעפּערטואַר קאָן מען דעריבער נישט נעמען באַזונדער פון דעם גאַנצן קאָמפּלעקס טעאַטער-פּראָגן.

פּל-זמן אונזער יידישער טעאַטער איז קראַנק, געפערלעך קראַנק, וועלן מיר די רעפּערטואַר-קרענק נישט קאָנען היילן!

בריוו צו א פריינדליך

ערשטער בריוו

פאל אייך נישט ווונדערן, וואָס איך גיי איצט פאַרעפנטלעכן אייניקע פון מיינע בריוו צו אייך. האָב איך דאָך נישט איין מאָל אייך געזאָגט און געשריבן, אז פיל פון דעם, וואָס מיר האָבן באַרירט אין אונזערע שמועסן און בריוו, האָט אויך אַן אַלגעמיינעם אינטערעס. איך וועל אַרויסלאָזן די יעניקע שטעלן, וועלכע האָבן אַ מער-פער-זענלעכען כאַראַקטער און וועל באַרירן בעיקר די פראַגן און פראָ-בלעמען, וואָס דאַרפן אינטערעסירן די מאָדערנע יידישע פרוי. האָט איר דאָך אַליין נישט איין מאָל מיר אָנגעוויזן דערויף, אז עס איז אַ גרויסע עוולעה, וואָס די יידישע פרוי איז ווי אַרויסגעשטויסן גע-וואָרן פון דעם גאַנצן קרייז יידיש-שעפּערישע אינטערעסן אין דעם היינטייקן יידישן לעבן, און אז עס וואָלט געווען דורכויס נויטיק און וויכטיק, פריער פון אַלץ פאַר דער יידישער פרוי גופאַ, מען זאָל זי אַריינציען מער און שטאַרקער אין דער יידישער וועלט און בעיקר — אין דער יידישער שעפּעריש-קינסטלערישער וועלט.

איך הייב אָן צו פאַרעפנטלעכן אייניקע בריוו און איך גיב זיך אָפּ אַ רעכענונג: וועלן פיל יידישע מאָדערנע פרויען לייענען די בריוו, ווען איך שרייב צו זיי אין יידיש? צו וואָס זאָלן מיר לייקע-נען און פאַרבאַהאַלטן עס? ווייניק, אפשר גאָר ווייניק מאָדערנע יידישע פרויען לייענען יידיש און לעבן זיך אויס אין יידיש. האָט איר דען, ליבע פריינדליך, נישט דורכגעמאַכט אַ גאַנצע „רעוואָלוציע“ איבער זיך מיט דעם, וואָס איר זיינט צוגערטרעטן צו לייענען יידיש? איז עס דען נישט געווען ביי אייך אַ גאַנצער „איבערברויך“, ווען איר האָט אויף זיך גענומען די „שווערע מיסיע“ צו לייענען פון רעכטס אויף לינקס? און וויפיל פרויען וועלן עס גיין מאַכן אויף זיך אַזעלכע „אומנאַטירלעכע עקספּערימענטן“ און וועלן ענדערן דעם גאַנצן „נאַטירלעכן“ סדר פון זייער לעבן?

און דאָך — דאָך וויל איך פרווון: אפשר וועלן פאָרט אייניקע פרויען, וואָס שטייען אינמיטן וועג, דאָך זיך אָנטון די מי און פֿייענען די בריוו, וואָס זענען צו זיי געווענדט.

די יידישע פרוי אין דער יידישער וועלט, אין דער יידישער שטוב איז לעצטנס שטאַרק דעגראַדירט געוואָרן און זי באַמערקט עס אפשר אַליין נישט. קערן זיך דען נישט אום יענע צייטן, ווען די יידישע פרוי איז געווען אין דער יידישער וועלט, אין דער יידישער סביבה אַ באַשעפעניש פון דער צווייטער מדרגה? דער אַמאָליקער ייד האָט געהאַט פאַר זיך אַ רייכע גייסטיקע וועלט מיט שהימל-זאַכן, מיט געהויבענע ענינים, און די יידישע פרוי איז פאַרבלעבן פאַרוקט אין ענגן קרייז פון שטוב-זאָרגן, פון ווייב-און מאַמע-אינטערעסן. דער מאַן האָט געפירט חשבונות מיט גאַט, מיט וועלט, מיט ספרים, מיט אידיען, אָבער דאָס ווייב, די יעדענע, איז אין בעסטן פאַל געווען בלויז די „עקרת-הבית“, איז געזעסן אין געוועלע, ווען דער מאַן האָט געלערנט אין ביה-המדרש, אָדער געשאַפן דאָס גייסטיקע יידישע לעבן. און איז דען נישט געשאַפן געוואָרן איצט פאַר דער יידישער מאָדערנער פרוי די זעלבע לאַגע? דער מאַן איז דער אַקטיווער טוער אין יידישן לעבן, אין דער געזעלשאַפט, אין דער ליטעראַטור, און די יידישע פרוי איז פאַסיוו, שטייט אָן אַ זייט, נעמט נישט קיין דירעקטן שפּערישן אַנטייל אין דעם יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן.

אמת, עס זענען אין די פאַרשידענע יידישע פאַרטייען און געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס פאַרצאָן איינצלענע זייער אַקטיווע פרויען, וואָס ווייזן אַרויס ענערגיע און ווילן. אמת, עס זענען אַפילו דאָ יידישע דיכטעריןס, שריפטשטעלעריןס, וועלכע פאַרנעמען אַן אָרט אין דער יידישער ליטעראַטור און האָבן זיך זייערע אייגענע וועגן. אָבער גראַד אָט די אייניקע געציילטע אויסנאַמען פון צווישן די מאַסן יידישע פרויען באַשטעטיקן נאָך שטאַרקער דעם טרויעריקן פאַקט, אַז די יידישע פרוי אין איר גרעסטן טייל שטייט ווייט און דערווייטערט פון דעם יידישן שאַפנדיקן לעבן. און צוואַס זאָלן מיר פאַרבאָהאַלטן דעם מוראדיקן אמת: אויב די אַסימילאַציע האָט אַזאַ שטאַרקע שליטה ביי אונז, אויב די אַסימילאַציע קריכט צו אונז דורך טיר און טויער — איז דאָך שולדיק אין דעם קודם-פל און דער עיקר די יידישע פרוי! און אויב אונזער יוגנט וואַקסט אויס אין אַ גרויסער מאַס פּרעמד צו דער יידישער שפּראַך, פּרעמד צו דער

יידישער וועלט, פרעמד צו די יידישע אידעאלן—איז דען דאָס נישט די שולד פון דער יידישער שטוב, וואָס איז ווייניק יידיש? און ווער איז די טאָן-געבערין אין דער יידישער שטוב—אויב נישט די יידישע פרוי? און אויב, למשל, מיר ווערן אַלאַרמירט וועגן דעם קריזיס פון דעם יידישן בוך—איז דען דאָ נישט די הויפט-שולדיקע די יידישע פרוי, וואָס האָט פאַרטריבן דאָס יידישע בוך פון דעם יידישן הויז?

די יידישע לעגענדע דערציילט, אַז „אינם זכות פון די פרוימע פרויען זענען יידן אויסגעלייזט געוואָרן פון מצרים.“ יענע פרויען האָבן געוואָלט, ווי צו לינדערן די יטורים פון זייערע מענער, וועלכע האָבן געאַרבעט אונטער די בייטשן פון די אַכזריותדיקע אויפזעער פון פרעה. אַט די זעלבע פרויען האָבן אַמאָל אויך פאַרהיטן זייערע יונגע קינדער פון די מצרישע הענט, וועלכע האָבן געוואָלט די קינדער אומברענגען. זיי האָבן די קינדערלעך אין די פעלדער אויספאַהאַלטן, און עס איז געשען מיט זיי אַ נס, אַז די מצריים האָבן זיי נישט געקאָנט געפינען. די לעגענדע שילדערט דאָס אַזוי שיין: „ווי די יונגע גרועלעך האָבן די קינדערלעך פון דער ערד אַרויסגעשפּראַצט און טשערעדעסווייזן לעבעדיק און פריש זענען זיי אַהיים צו דער מאַמע געקומען...“ וויפיל האָבן מיר איצט אַזעלכע מאַמעס, וואָס פאַרהיטן זייערע קינדער פאַר דער יידישער נאַציע, פאַר דער יידישער וועלט, פאַר די אייגענע עלטערן?

און עס איז דאָך אַ טרויעריקער פאַקט, אַז אויך קינדער פון אונזערע באַוואוסטע שרייבער, פון אונזערע באַקאַנטע יידישע טוער וואַקסן אויס אין אַ פרעמדער, נישט-יידישער סביבה און זענען דער-נאָך פרעמד דעם יידישן פאַלק, זיינע אידעאלן, זיין שפּראַך און ליטע-ראַטור. דער שרייבער, דער טוער איז אומבאַהאַלפן, ווייל די פרוי—זי איז דאָך די הערשערין אין שטוב און זי שאַפט עס די אַטמאָספּעראַר אין שטוב און זי גיט עס אויך די גייסטיקע יניקה די קינדער.

די מאַדערנע יידישע פרוי איז אַבער נישט די גאַנצע שול-דיקע אין דעם אַלעמען. זינט דורות האָט זיך אַזוי איינגעשטעלט ביי אונז, אַז די פרוי איז דערווייטערט געוואָרן פונם יידישן שעפע-רישן לעבן. זי איז זיך געוואַקסן אַליין פאַר זיך, אַנגעוויזן אויף אייגענע פּאָחות און נישט געווען אימשטאַנד צו ענדערן די לאַגע.

וועלכע די מענער האָבן פֿאַר איר געשאַפן, און וועלכע איז שוין געווען ווי פֿאַרהייליקט דורך דורות-לאַנגער טראַדיציע.

וועגן דעם אַלעמען האָבן מיר מיט אייך פֿיל גערעדט. איר האָט מודה געווען, אז עס איז אַ גרויס פֿאַרזען אין דעם ייִדישן לעבן, וואָס עס האָט זיך איינגעשטעלט ביי אונז אַ ספעציעלער מין „אויסער פֿרויען“, ווי דער אַמאָליקער „קראַמיע יעוורעיעוו“ אין צאַרישן רוסלאַנד.

אין דער ייִדישער ליטעראַטור האָבן מיר שוין נישט איינמאָל פֿאַר-נומען דעם וויי-געשריי פֿון דער באַעוולטהער ייִדישער פֿרוי, וועלכע האָט געמאַנט אירע רעכט און פֿאַרלאַנגט אַ נייע באַציונג צו זיך. איך וועל ברענגען פֿאַר אייך אַ פֿאַר אויסצוגן פֿון אַט די טענות, וואָס די פֿרוי האָט צו דעם מאַן, הלמאי ער האָט זי דער-ווייטערט פֿונם אַקטיוון שעפּערישן ייִדישן לעבן, און איר וועט זען, אז אַט די אַמאָליקע טענות האָבן אויך איצט נישט אָנגעוויירן זייער אַקטועליקייט, זייער שאַרפּקייט...

צווייטער בריוו

אין מיין פֿריערדיקן בריוו האָב איך אייך צוגעזאָגט צו ברענגען אייניקע אויסצוגן פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור, אין וועלכע עס דריקט זיך אויס די טראַגעדיע פֿון דער ייִדישער פֿרוי, וואָס ווייסט גאָר ווייניק אָדער גאַרנישט פֿון דער ייִדישקייט, צוליב וועלכער איר קומט אויס צו ליידן, אָדער פֿון וואַנעט זי וואָלט געקענט שעפּן קראַפט און אויך שאַפֿונגס־פֿרייד. איך וועל, פֿאַרשטייט זיך, ברענגען אין מיין בריוו בלויז דאָס, וואָס עס געדענקט זיך מיר איצט אין דער מינוט און פֿון די ביכער, וואָס איך האָב דאָ ביי זיך גראַד אוינטער דער האַנט. עס איז מיר טאַקע אַ גרויס ווונדער אויף דער ייִדישער פֿרוי: פֿאַרוואָס זי טרעט נישט צו ציוניפּאָשטעלן אַן אַנטאָלאָגיע וועגן דער ייִדישער פֿרוי. האָבן מיר דאָן אַזויפיל ייִדישע אַנטאָלאָגיעס — וווּ איז די פֿרויען-אַנטאָלאָגיע, אין וועלכער עס זאָל קומען אַ פּולע אַפּשפּיגלונג פֿון דעם, וואָס דער ייִדישער גייסט האָט געשאַפן וועגן און אַרום דער פֿרוי. אָבער דאָס איז שוין ווידער אַ טענה, אַ מאָנונג צו דער ייִדישער פֿרוי, — און איך וויל אין דעם בריוו גראַד ברענגען, וואָס די פֿרוי מאַנט פֿון מענער, און נישט פֿאַרקערט...

איך וואָלט אייך געראַטן איבערצוֹלייענען די קורצע נאָוועלע פון פּרצן, די פּאַרשטויסענע. עס איז אַ מעשה מיט אַ יידיש מיידל, וואָס איז אַנטלאָפֿן פון איר היים, חתונה געהאַט מיט אַ פרעמדן, און אויסגעקליבן האָט זי דערצו פּונקט די נאַכט פון, שבועות, זמן מתן תּורתנו! — עס זענען אַוועקגעגאַנגען פיל יאָרן. דאָס לעבן. צו וועלכן זי איז געלאָפֿן, האָט זי צוריקגעשטויסן, פון זיך אַרויסגע-וואָרפֿן. געשווינד האָט איר דאָס געהאַפטע גליק פּאַרבליט און פּאַר-וועלקט. — צוריקקומען האָט זי נישט געקענט... אויפן וועג איז גע-שטאַנען דאָס גזעץ, ווי אויך — צוויי קברים... דעם טאַטנס און דער מאַמעס קבר... און יעדן שבועות-אָונט קומט זי, די פּאַרשטוי-סענע, צום פענסטער פון איר ברודער, קומט צו אים מיט באַשוואַלדי-קונגס-רייד. זי זאָגט צו אים צאָרנדיק: „שוואַדיק זענט איר!“ וואָס האָב איך געוואָלט פון אייער בלוטיקן קאַמף מיט יענע? — דו האָסט עס געוואָלט — זאָגט זי צום ברודער — אין חדר געלערנט, מיינע ביכער האָבן דערפון קיין וואָרט נישט געזאָגט... ביי אייך אין שטוב האָב איך אַ פרעמד לעבן געלעבט; אַ פרעמד, שיין-אויסגעטרוימט לעבן, אַ לעבן פון ביכער אַרויס... האָב איך עפעס פּאַראַטן, אָן עפעס גע-פעלשט? — איך האָב נאָר געלע חלָה מיט זאַרען אויף אַן אַנדער זיס-געבעקס פּאַרביטן... מעשהלעך פון צאינה-וראינה — אויף ביכער... תּחינות — אויף ראָמאַנען! — — — אייך האָב איך נישט פּאַראַטן: איך האָב אייך נישט געקענט; פון אייערע שמערצן נישט געוואָלט, איר האָט מיר פון זיי קיין וואָרט נישט דערציילט... צו אייערע סודות נישט צוגעלאָזט...“ און זי טענהט ווייטער: „פאַרוואָס האָט איר מיר פון אייער ליבע נישט דערציילט. — פון אייער ליבע, וואָס נערט זיך פון אייער בלוט? פאַרוואָס האָט איר מיט מיר פון אייער שיינקייט, פון אייער אייביקער בלוטיקער שיינקייט נישט גערעדט? דאָס שיינע, דאָס ליבע, דאָס הויכע, דאָס שרעקלעך-הויכע האָט איר אין זיך פּאַרשלאָסן, פאַר אייך, מענער, באַהאַלטן... אונז האָט איר פּאַרשטויסן!“

אויב פרץ ברענגט באַשוואַדיקונגס-רייד פון אַ פּאַרשטויסענער, וואָס וויל צוריקקומען און קען שוין נישט, און זי שליידערט צאָרן-און מאַנונג-ווערטער דעם מאַן ביי יידן, איז שלום-אַש אין זיין דראַ-מאַטיש ווערק „משיח ציטן“ (פאַרעפנטלעכט נאָך אין יאָר 1906) פירט פאַר אונז אַרויס אַ יונג מיידלש געשטאַלט, וואָס איז אינגאַנצן פאַר-

וועבט אין טרוימען און לעגענדן פון פרעמדן נישט-יידישן לעבן. זי קומט צום זיידן און רבי חנון צוגאסט און אלץ שטעלט זיך פאר פאר איר פרעמד — די לידן און פריידן, דאס פארן פון דעם זיידן קיין ארץ-ישראל, און די אלע יידישע אידעאלן, וואס אייניקע פון איר משפחה ברענגען דא אהער אויף דעם משפחה-צונויפפאר. — דער זיידע רבי חנון רעדט צו איר וועגן דער היים, צו וועלכער ער קערט זיך אום צוריק, ער רעדט וועגן דער אלטער היים, ווי וועגן א מאמע, אן אלטע מאמע. און יוסטינא, די אסימילירטע יידישע טאכטער, זאגט צום זיידן:

„אז איך האב זי קיינמאל נישט געזען, קיינמאל נאך איר נישט געבענקט... אז אן אנדער מאמע האט מיך געבוירן, אז אן אנדער מאמע האט מיך אויפגעצויגן...“ און אלץ זעט זי שוין מיט אנדערע אויגן. אפילו איר זיידן דעם פאטריארכאלן ייד, וואס איז נאך אינגאנצן פארווארצלט אין יידישן באדן, — אויך ער ווייזט זיך איר אין פארם און געשטאלט פון פרעמדער קולטור, אויך ער זעט אויס אין אירע אויגן, ווי א נישט-יידיש געוויקס. זי קוקט אויף דעם זיידן און זאגט וועגן אים: „... קוק... באטראכט די געזיכטס-צוגן, דעם שטערן, די נאז. מען דערקענט באלד, אז די פוילישע זון, וואס גלייט די זאמדיקע ווייס-ברעג, האט דאס פנים אפגעברענט. אזוי האבן געמוזט אויסזען די יידן פון קאזשימירזש צייטן... די בארד, אך די בארד! גלויב מיר, ווען וויספאנסקי זעט די זילבערנע האר פון דער בארד, וואלט ער געמאכט א בילד, א ייד, א „פאן“ פארן נארדאוי מוזיי אין קראקע.“ און ווען עס ווערן אין דעם זיידנס שטוב ארויסגערופן יידישע טרוימען פון אמאל, און יידישע האפענונגען פון איצט, — בלייבט יוסטינא צו דעם אלעם פרעמד און ווייט און זי שעפטשעט ווי א נישט-דאָקטע: „מיין טאטע איז מיר פרעמד, מיין מאמע איז מיר פרעמד... נישט אייער משיח איז מיין משיח, נישט אייער לאַנד איז מיין לאַנד! מיר רופן אנדערע שטימען, מיר זינגען זיי אנדערע לידער.“ — און אָט די שטימען און אָט די לידער האָבן נישט איין יידישע פרוי אוועקגערופן ווייט-ווייט פון יידן...

און אפילו מירעלע הורוויץ — די טאכטער פון דעם מיוחס און תלמיד-חכם ר' גדליה הורוויץ אין דוד בערעזלסאָנס ראָמאָן „נאָך אלעמען“ — אויך זי איז פרעמד דער גאַנצער יידישקייט, און זי האָט איר גורל, דעם גורל פון א יידישער פרוי אומבאוואוסט קעגן

איר אריגעגעם ווילן. עס לעבן אין איר אטאווויסטישע געפילן פון באַבעס פיל דורות פאַר איר, אפשר נאָך, פון שרה, רבקה, רחל, לאה, — און זי אַליין ווייסט אפשר נישט פון דעם. יאָ, „די היים אירע, וואָס אין שטעטל... זי איז עפעס מער נישט, ווי אַ צו-העכעיסדיקע נאַרישקייט אָט די היים, צו דער מוטער ציט נישט, און צום פאָטער — גלייכער איז, וואָס זי מיטן פאָטער לעבן פונדערווייטנס...“ אָט די זעלבע מירעלע הורוויץ, — די בת-יחידה פון ר' גדליה הורוויץ, — זי, וואָס דאַרף טראָגן ווייטער די „גאַלדענע קייט“ פון אַ ריי דורות און דורות פון די הורוויצעס, — איר איז פרעמד דער יידישער יום-טוב, דער יידישער שבת. אָט טרעפט זי זיך מיט אַ יידישן אינטעליגענט, הערץ — אַ מין גנעסינישע געשטאַלט — אין אים לעבט צוגעבונדנקייט צום פאָלק, און ער שפייזט שטענדיק זיין קראַנקע און שטאַלצע נשמה מיטן דערהויבענעם און טראַגישן אינם יידישן פאָלק.

און מירעלע הורוויץ, אין וועמען עס זענען ווי אויפגעקליבן שאַטנס און ליכט, ווייען און פריידן, — מער ווייען ווי פריידן — פון דער מאַדערנער יידישער פרוי, — מירעלע הורוויץ פאַרנעמט נישט אָט די עלעמענטן און כאַראַקטער-שטריכן פון איר פריינט — הערץ. אָט שרייב איך אַרויס אַ סצענע פון אַ שפאַציר פון מירעלע און הערצן, און איך פרעג אייך: דערמאָנט אייך נישט אָט די סצענע אָן אונזערע ביידנס שפאַצירן. עס איז פרייטיק פאַרנאַכט, און בער-געלסאָן מאַלט אַזוי דעם פאַרנאַכט: „עס איז שוין די ווייטע און רויטע זון געהאַנגען אין מערב-ווערטיקאַל, ווי אַ גרויסע פייערדיק-גאַלדענע מטבע...“ עס איז געגאַנגען דער שבת אויף דעם שטעטל און „הערצס פנים איז געווען אינגאַנצן איינגעטונקען אין דעם שיין פון דער אונטערגייענדיקער זון. ער האָט אויסגעזען אַ גאַלדענער.“ ער האָט געוויזן מירעלען אויפן שטעטל און צו איר געזאָגט: זאָל זי אַ קוק טון: ממש אַ שבתדיקער הימל! שבתדיק זעען אויס אויפן מערבדיקן באַרג אַפילו די אַרומיקע פעלדער.

מירל, — דערצוילט בערגעלסאָן — האָט מעכאַניש אַ קוק געטון צום באַרג און האָט דאַרט גאַרנישט געזען, — חוץ דעם מידן גוי, וואָס האָט דעראַקערט צו נאַכט זיין פעלד...“

איצט מעג איך דאָך אייך שרייבן: נישט איינמאָל האָט זיך מיר געוואָלט אָנצינדן אין אייער פאַנטאַזיע פעלדער אין שיין פון דער יידישער, זאָל זיין פאַרגאַנגענער יידישער וועלט. איר האָט מיר, קאָן

זיין, געגלויבט, — אפשר מער געגלויבט אויפן וואָרט, — ווען איך וואָלט אייך דערציילט וועגן דעם שבת, דעם יום-טוב, וואָס רוט אָפט אין אינו אויך אין מיטן וואָך. — אָבער דער שבת און יום-טוב איז דאָך פאַר דער יידישער פרוי וואָך, וואָכעדיקייט. נישט אמת? איר האָט עס דאָך אזוי אָפט באַדויערט מיטן גאַנצן האַרצן און עס אזוי אויפגענומען מיט אייער פיין-פילנדיקער נשמה.

און אין מינוטן אַזעלכע האָט איר נישט איינמאָל ווי איבערגע-
 חרט די ווערטער פון מירעלע, — הגם איר האָט קיינמאָל נישט געלייענט „נאָך אַלעמען“:

— הערץ, מיר דוכט זיך נאָך אַלץ, אז איר ווייסט עפעס מער פון מיר!...

פאַרוואָס פרעג איך אייך, ליבע פריינדין, זאָלן מיר, יידישע מענער, וויסן עפעס מער פון אייך, יידישע פרויען?
 ווער וועמען דאַרף דאָ באַשולדיקן, ווער ביי וועמען דאַרף דאָ מאַנען?

דריטער בריוו

איך האָב באַקומען אייערע ביידע לעצטע בריוו, אין וועלכע איר באַריט אויך אַ ריי פראַגן, וואָס איך באַהאַנדל אין מיינע „בריוו צו אַ פריינדין“. איר איראַניזירט אויפן חשבון פון אונז, שרייבער, וואָס מיר פאַרוואַנדלען גלייך פּערזענלעכע איבערלעבענישן אין ליטע-ראַטור און וואָס אויך איך האָב אונזערע שמועסן גענומען אַלס שטאַף פאַר „בריוו צו אַ פריינדין“. אָבער וואָס זאָלן מיר טאָן, — אזוי איז שוין אונזער גורל, די קללה אָדער די ברכה, פון דעם שריפטשטעלער, וואָס ווייס נישט פון קיין ווייטע דיסטאַנצן צווישן אייגענע, פּערזענלעכע געפילן און איינדרוקן און אַלגעמיינע, קאָלעקטיווע, געזעלשאַפטלעכע. יעדנפאַלס שפיר איך אַרויס פון אייערע בריוו, אז פון איין זייט זענט איר צופרידן, וואָס אונזערע פּערזענלעכע שמועסן האָבן מיר געגעבן אַ שטויס צו שרייבן די „בריוו צו אַ פריינדין“. פון דער אַנדערער זייט אָבער האָט איר, ווי באַהאַלטענע תּרעומות, הילמאַזי איך פאַרעפנטלעך שטיקער פּריוואַטע קאַרעספּאָנדענץ... וואָס זאָלן מיר טאָן, מיר שרייבער — דער וועג פון רשות-היחיד אין דעם רשות-הרבים איז ביי אונז אַ צו-אַפּענער...

איידער מיר וועלן נאך שמועסן אין אונזערע בריוו וועגן
 אַנדערע פראַגן, וואָס האָבן אַ שייכות צו דער יידישער פרוי און דעם
 יידישן שאַפנדיקן לעבן, — ווילט זיך ברענגען נאָך אייניקע אויסצוגן
 פון יידישע ווערק וועגן דעם קאַנטראַסט צווישן יידישע מענער און
 פרויען אין דעם יידישן לעבן, וואָס איז געשאַפן געוואָרן זינט יאָרן
 אפשר אויסער דער שולד פון דער יידישער פרוי גופאָ.

איך וויל נאָכאַמאָל אונטערשרייבן, אַז די יידישע פרוי אין
 איר גרעסטער מערהייט וואַקסט פון קינדווייז אָן אין דעם יידישן
 לעבן ווי אַ זייטיקע, פרעמדע, נעמט נישט אויף אַרץ דאָס טיפע,
 אייגנארטיק-יידישע. איך האָב געבלעטערט אין אייניקע ווערק פון
 באַקאַנטע יידישע שרייבער און ספעציעל געזוכט אַזעלכע שטעלן,
 וואָס באַרירן אַזוי אַדער אַנדערש אָט דאָס, וואָס איך וויל אייך
 מאַכן אויפמערקזאָם.

עס איז דאָ אין דער יידישער ליטעראַטור אַ ביז-גאָר אויסטער-
 לישע גייטרייכע פערזענלעכקייט, וואָס איז אייך געוויס אינגאַנצן
 אומבאַקאַנט. און אַ שאַד. עס וואַלט פאַר אייך געווען זייער אינטע-
 רעסאַנט נאָכצוגיין דעם לעבנס-גאַנג פון אָט דער פערזענלעכקייט,
 וועלכע האָט אין משך פון עטלעכע און דרייסיק יאָר זיך געצאָפלט
 צווישן דער יידישער און נישט-יידישער וועלט, צווישן דער יידישער-
 און נישט-יידישער קולטור. ער האָט פון דעם אַלעמען אָנגעשריבן
 ראָמאַנען, נאָוועלן, עסייען, וואָס זענען ווי-געשרייען, שטיקער פלוט
 פון זיין צאָפלידיק האַרץ. איך מיינ דאָ דעם טיפן יידישן דענקער מיכה
 יוסף בערדיטשעווסקי, וואָס האָט אַפילו אין די עלטערע יאָרן זיך אַ
 נייעם נאָמען געגעבן — מיכה יוסף בן גריון. ער האָט צענדליקער יאָרן
 זיך באַמיט אַרויסצורייסן זיך פון יידישקייט, געריסן קייטן, געצונדן
 הינטער זיך בריקן, און דאָך, וואָס-ווייטער איז ער אַלצמער פאַרבונדן
 געוואָרן מיט יידן און יידישקייט. איז ביי אָט דעם שרייבער-דענקער
 האָב איך אַרויסגעפונען אַזעלכע עטלעכע שורות, וואָס מיר ווילט זיך
 זיי איצט ציטירן פאַר אייך. איך האָב מורא, אַז נישט נעמענדיק אין
 אַכט די גאַנצע גרויס פון בערדיטשעווסקי און די אַלע גלגולים, וואָס
 ער האָט אַדורכגעמאַכט, וועלן די עטלעכע שורות נישט זאָגן דאָס,
 וואָס זיי אַנטהאַלטן אין זיך באַמת. אָבער פאַרפאַלן. איך פאַרלאָז זיך
 אויף אייער אינטואַיציע און אויף דער ספעציעלער פרויען-עמפּינדלעכ-
 קייט, אַז איר וועט אויפנעמען די ווערטער אין זייער גאַנצער טיף.

אין אַ יידישער פאָלקס-מעשה. אַ וועלט מיט וועלטעלעך וואָרפט אַרײַן מ. י. בערדיטשעווסקי אַזעלכע עטלעכע שורות: „... אַלץ, וואָס איך האָב היינט אין מיר, — איך, אַ ייד אָן באָרד און פאות, און ווייט אינדערפּרעמד, אצל עם לא ידעתי לשונו, — קומט אַלץ פון דאָרט, פון דער מאַמען און פון דעם טאַטן, און וואָס זיי האָבן מיר אַלץ דערציילט... אַז אַ הילטאַי בין איך, אַז איך האָב דאָס אַוועקגעוואָרפן, און בין געוואָרן אַ גוי... מילא, דאָס בין איך נישט אויסן...“ און איך פרעג אייך, קאָנען פיל פרויען זאָגן אַזעלכע מיני ווערטער? טראָגן זיי מיט זיך מיט פון דערהיים עפעס אַזונס, וואָס זאָל זיי קאָנען שפּעטער אַמאָל דערהויבן, באַגייסטערן?

איך גלויב, אַז עס האָט אַ נאָענטע שייכות צו אונזער טעמע דאָס ווונדערבאַרע ליד אין פּראָזע פון שלום-עליכם „שיר-השירים“ (ביי שלום-עליכמען הייסט עס „אַ יוגנט-ראַמאַן“). דאָרטן ווערט דערציילט וועגן אַ יונגער, פּרישער, צאַרטער לייבע, וואָס וועבט זיך צווישן צוויי יונגעטשקע יידישע קינדער, צווישן שימעק און בוזי. צוויי יונגע רינע נשמות, וואָס וואַקסן, ווי בלומען. איז אינטערעסאַנט, ווי אַנדערש זיי נעמען ביידע אויף די לייבע. שימעק איז אין די אייגענע יאָרן מיט בוזין, אָבער ער טראָגט שוין אין זיך אַ רייכע יידישע קולטור, ער איז דורך און דורך אַדורכגעדרונגען מיט שיר-השירים און מיט די ווונדערבאַרע פּאַנאַסטישע מעשיות פון חדר. און ווי שוין ער ווערט געטראָגן, שימעק, אויף די זייער לייכטע פּליגלעך פון זיין רייכער פּאַנאַזיע! און דאָס אַלץ איז אָבער אומבאַקאַנט, אומפאַרשטענדלעך פאַר איר. ער שוועבט אין הימלען און זי ציט אים צו דער ערד. עס איז אַ גלענצנדיקע דערציילונג, און איך בעט אייך: טוט זיך אָן די מי און לייענט זי אַדורך, וועט איר פאַרשטיין, וואָס איך מיינ אונטערצושטרייכן מיט אַט דער דאָזיקער מעשה. אויף יעדן נייעם געפיל, וואָס ווערט געבוירן ביי שימעק צו איר, צו בוזין, קומען אים אויפן געדאַנק שטיקער פון „שיר-השירים“: שימעק זאָגט ביי שלום-עליכמען: „איך פיל מיך גליקלעך, וואָס בוזי קאָן נישט דאָס, וואָס איך. און אין דער זעלבער צייט האָב איך אויף איר רחמנות. עס טוט מיר ווי דאָס האַרץ“... שימעק איז געטריבן פון קינדערשער פּאַנאַזיע. ער האָט געהערט וועגן קבלה און אים ווייזט זיך אויס, אַז אַלץ קען ער, און ער באַרימט זיך פאַר בוזין: „טרעף, וואָס איך קען טאָן, אַז איך וויל?... איך האָב, נאַרעלע, אַזאַ שפּרוך... איך זאָג אַ פּסוק... זי

עפנט די אויגן נאך שטארקער. איך פיל מיך גרויס. איך גיב איר צו פארשטיין, ווי א גרויסער, ווי א העלד: מיר, יינגלעך, קאָנען אַלדדינג. ביי אונז אין חדר איז דאָ אַ חבר, ווייסט ער אַלדדינג. ס'איז גאר נישטאָ אזא זאך אויף דער וועלט, וואָס ער זאָל נישט וויסן. אַפילו קבלה. ווייסטו, וואָס הייסט קבלה? — גיין, פון וואָנען זאָל זי וויסן? איך פיל מיך אויפן זיבעטן הימל, וואָס איך קען איר געבן אַ לעקציע וועגן קבלה."

„מיטן פֿוח פון קבלה קאָן איך דיך זען, און דו מיך נישט. מיט קבלה קאָן איך צעפֿן וויין פון אַ שטיין און גאָלד פון דער וואַנט. מיט קבלה קאָן איך מאַכן אַזוי, אַז מיר ביידע, אַזוי ווי מיר זיצן אַט-אַ, זאָלן מיר זיך אויפהויבן ביז צו דער כמאַרע און נאָך העכער פון דער כמאַרע!..."

און אַזוי ווייטער און ווייטער מאַלט שלום-עליכם אין זיין פראַכטפולער דערציילונג דאָס יידישע יינגל און יידיש מיידל. און ס'אַראַ דיסטאַנץ עס איז דאָ צווישן זיי און צווישן זייערע איבער-לעכע וועלטן. שימעק גיט איבער: „בווי האָט ליב, אַז איך דערצייל איר מעשיות. שיינע מעשיות פונם חדר, מעשיות פון „טויזנט איין נאַכט". זי רוקט זיך צו צו מיר גאַנץ נאָענט, איר האַנט אין מיין האַנט: דערצייל, שימעק, דערצייל!"

מיר קענען זיך לייכט פאַרשטעלן, וואָס פאַר אַ תהום עס ליגט שפעטער צווישן דעם אָפן, ווי שימעק און בווי נעמען אויף אַלדאָס יידישע און אַלגעמיינע לעבן, יעדער מיט זיין „זאַפּאַס" און קילטוי-רעלער אַנלאַדונג!

איך האָב נאָך צום סוף פון מיין היינטיקן בריוו געוואָלט ציען אייער אויפמערקזאַמקייט אויף אַ דראַמע „אין פייער", וועלכע עס האָט פאַרפאַסט איינער פון די סאַמע טראַגישסטע יידישע שרייבער, אַ. ווייטער. אָט דער דראַמאַטורג, וואָס איז אייך געוויס אומבאַקאַנט, האָט אין לויף פון זיין אינטערעסאַנט, טראַגיש, ווייטיקדיק און פיינלעך לעבן פאַרפאַסט דריי דראַמאַטישע ווערק („פאַרטאַג", „אין פייער" און „דער שטומער"), אין וועלכע ער האָט זיך באַמיט אַרויסצוברענגען די ליידן, פייין, די שווערע זוכענישן פון דער יידישער יוגנט בעת דער רוסלענדישער רעוואָלוציע 1905—1906 און אַלע אירע אינעווייניקסטע געראַנגלענישן אין דער צייט פון דער שווערער רעאַקציע. אין דער

צווייטער דראַמע „אין פייער“ הערן מיר פון דעם זון סימא וועגן דעם נייעם ייד, וואָס קומט בויען, אָפּבויען אויף די חורבות פון דעם אַלטן „אַלץ פּונדאָסניי, אַנדערש און בעסער וועל איך אָפּבויען, און קיין האַנט וועט שוין נישט וואַגן זיך צו יענע בנינים צו הויבן.“ און אַרום סימא, וואָס טראַגט זיך אַרום מיט דעם ווילן צו בויען, דרייט זיך אַרום זי, רחלע. זי איז צעפייניקט, זי גייט אַוועק, זי האָט נישט פאַרוואָס צו בלייבן. סימא בעט זיך ביי איר: „רחלע, גיי נישט אַוועק, פאַר די זינד פון אַנדערע דורות ליידין מיר, מיר דאַרפן די זינד אויסקויפן; דאַרף מען העראַנזשע מוטיקייט האַבן, פאַרשאַל-טענע פּוּחות אַנטוויקלען און אָפּקומען און איבערקומען. מיר וועלן נאָך דאָס נייע לעבן דערזען...“ אָבער רחל וויל אַוועק, זי גלויבט נישט אין דעם נייעם לעבן, וואָס דאַרף קומען. און זי פרעגט פייני-לעך: „פאַרוואָס האַבן יידן קיין מאַנאַסטיר נישט? פאַרוואָס האָט דאָס גאַנטישע אַ יידישע פרוי וווּ זיך אַהינצוטון פון איר צער? אָט איז פּוּל מיט פייני מיין האַרץ, עס שטיקן טרערן דעם האַלז — אַזוי פּוּסט, אַזא זינד ליגט אויפן געוויסן. די טרויער מאַכט מיד, און ס'איז נישטאָ ווהין, ניטאָ ווהין...“

האַט נישט אַרויסגערעדט אין אָט די ווערטער דער פייני, די יסורים, דער וויי פון דער יידישער פרוי, וואָס ליידיט און ווייסט נישט פאַרוואָס, וואָס פייניקט זיך און זוכט דעם באַשייד...?

פערטער בריוו

איך בין זייער צופרידן, וואָס מיינע בריוו האַבן איך פאַראינגע-טערעסירט. איר שרייבט: „זיי רעדן נישט צו מיין קאָפּ, נאָר אויך צו מיין האַרץ?“ — דאָס איז אַ גוטער סימן. הייסט עס, אַז די מאַ-דערנע יידישע פרוי האָט דאָך אַ פאַרשטענדעניש פאַר יידישע קולטור-פּראָבלעמען — און אויב זי ווייזט נישט אַרויס צו זיי דעם געהעריקן אינטערעס און אויפמערקזאַמקייט — זענען פאַראַן דערצו פאַרשיידענע סיבות, וועלכע מען דאַרף זוכן און געפוינען.

איין אָרט אין אייער לעצטן בריוו האָט מיך באַזונדערס פאַר-אינטערעסירט: איר גייט אַריבער פון פאַרטיידיקונג צו אָנגריף. איר טענהט: „ווי זענען עס די ווערק אין דער יידישער ליטעראַטור, וואָס זאָלן אונז, פרויען, באַזונדערס פאַרכאַפן?“ „אויב די יידישע פרוי —

זאגט איר — איז דערווייטערט געוואָרן פונם יידישן שאַפן: — ווייזט אויס, אַז דאָס יידישע שאַפן האָט נישט פאַרמאָגט אין זיך עפעס אַזוינס, וואָס זאָל זי, די יידישע פרוי, צובינדן צו זיך? און טאַקע וועגן דעם ווילט זיך מיר אין מיין היינטיקן בריוו, מיט אייך זיך אַדורכצושמועסן.

איך מוז אייך זאָגן, אַז פאַר מיר קלינגט מאַדנע און אומנאַ-טירלעך דאָס מאַנען פון דער יידישער פרוי ביי אונז, מענער: „גיט אונז גוטע ווערק!“ שאַפט פאַר אונז ווערק, וואָס זאָלן אונז פאַראינ-טערעסירן! אין דעם אַליין איז שוין דאָ עפעס אַזוינס, וואָס שטעלט אַוועק די יידישע פרוי אָן אַ זייט. זי ווערט אַ זייטיקע, זי ווערט בלויז אַ „צד“. און דאָס איז געוויס נישט גוט.

דער קינסטלער-שאַפער איז דאָך בלויז אַ מין „שליח-ציבור“, — ער דריקט אויס אין זיינע ווערק דאָס, וואָס עס טראַגט זיך אַרום אין דער לופט, אין דעם לעבן פון פאָלק. נאָך איידער עס קומט דער קינסטלער און שאַפט די ווערק, — שאַפט זיך דאָס „ווערק“ אין לעבן גופאָ, וויפיל שאַפונגס-ענערגיע האָט עס געפטרט דאָס יידישע פאָלק אין דעם לעבן גופאָ, איידער עס האָט אויסגעשטאַלטיקט אַזאַ געשטאַלט, ווי, למשל, טוביה דער מילכיקער? דורות און תקופות זענען אַריבער, און אין די אוצרות פון פאָלק האָבן זיך געקליבן צו ביסלעכווייז שטריכן, איינצלעהייטן, קלייניקייטן פאַר אַט דעם פאָלקס-מענטש. און ערשט שפעטער איז געקומען דער גרויסער קינסטלער שלום-עליכם, דאָס אַלץ צונויפגענומען און געגעבן עס אין דעם זאַמלייפ טביה דער מילכיקער. און אויך שלום-עליכם האָט זיין „טביה דער מילכי-קער“ נישט געשאַפן מיטאַמאָל, — איינס-און-צוויי און פאַרטיק. אין משך פון אַ צוואַנציק יאָר האָט ער געלייגט ציגל צו ציגל פאַר זיין בנין „טביה דער מילכיקער“. יעדעס נייע קאַפיטל אין ווערק איז געוואַקסן מיטן וווקס פון דעם לעבן גופאָ, וואָס האָט אָנגעווענדט אָן אַ שיעור שאַפונגס-ענערגיע אויסצוגעשטאַלטן די אַלע טיפן, כאַראַק-טערן, לעבנס-שטייגער, צוזאַמענשטויסן, — און שלום-עליכם האָט שפע-טער אַט דעם שטאַף פאַרווענדט אויף זיין „טביה דער מילכיקער“. און דאָס, וואָס מיר זאָגן דאָ וועגן טביה דער מילכיקער — קאָן מען זאָגן אויך וועגן אַלע אַנדערע ווערק, וואָס ווערן געשאַפן דורך גרויסע קינסטלער. אַזוי איז מיט „מנחם מענדל“, אַזוי איז מיט פּרצעס „גאָל-דענע קייט“, „אין פאָליש אויף דער קייט“ און אַזוי אויך איז מיט

די אלע ווערק פון דוד פינסקי, שלום-אש, י. אפאטאשו, דוד בערגעלסאן און פיל אנדערע. אָט די אלע קינסטלער האָבן אויסגענוצט פאַר זייערע ווערק דעם שטאַף, די שאַפונגס-ענערגיע, וואָס איז געווען אין ל'בן גופאָ, געפונען פאַר דעם אַ קינסטלערישן אויסדרוק און פאַרקערפערט עס אין בילדער און געשטאַלטן.

איך טראַכט איצט: אפשר זענט איר גערעכט, ווען איר זאָגט, אַז אין דער יידישער ליטעראַטור איז ווייניק פאַרטראַטן די יידישע פרוי מיט אירע ליידן און פריידן. אָבער איז עס נישט קיין באַווייז, אַז די מאַדערנע יידישע פרוי איז ווייניק אַקטיוו אינם יידישן לעבן, אַז זי איז ווייניק שעפּעריש, — און דערפאַר טאַקע איז זי ווייניק געגעבן אין דער יידישער ליטעראַטור? דער קינסטלער קאָן נישט שאַפן אַ „יש-מאָן“ — אַ זאַך פון גאַרנישט, — און אויב די ראלע פון דער יידישער פרוי אינם יידישן לעבן איז אַזאַ קליינע, נישטיקע, — איז זי דערי-בער אַזוי ווייניק אַנזעעוודיק אין דער יידישער ליטעראַטור. קען מען פאַרוואַרפן די יידישע קינסטלער, הילמאי זיי גיבן אָפּ אַזוי ווייניק אויפּמערקזאַמקייט דעם לעבן פון דער מאַדערנער יידי-שער פרוי? — איז דען אין דעם נישט שוולדיק די מאַדערנע פרוי גופאָ, וואָס זי איז אינם יידישן לעבן אַזוי פאַסיוו, אַזוי אין שאַטן?

אָט האָבן כמעט אין איין צייט שלום-אש און דוד בערגעלסאָן מיט אַ צוואַנציק יאָר צוריק געשאַפן צוויי גרויסע ווערק, געווידמעט אויסשליסלעך דער מאַדערנער יידישער פרוי — „מערי“ און דער „וועג צו זיך“ (שלום-אש) און „נאָך אלעמען“ (דוד בערגעלסאָן). עס איז גוט באַקאַנט, אַז דאָס אמתע לעבן פון אַ ווערק הויבט זיך אָן ערשט דאָן, ווען עס קומט אין ענגער באַצירונג מיטן לעזער. אין דער יידישער ליטעראַטור-געשיכטע ווייסן מיר פון פיל-פיל פאַרן, ווען אַ ווערק איז ערשט אויפגעלעבט געוואָרן, ווען עס איז אַריבער צום לעזער, און אַפּטמאָל האָט דער לעזער אַרויסגעשלאָגן פון ווערק אַזעלכע נייע טענער, וואָס זענען געווען פאַר דעם פאַרפאַסער גופאָ ווי נישט באַקאַנט. דער לעזער ווערט אַזוי אַרום דער מיטשאַפער פון דעם קינסטלער, — ער פאַרטיפט און פאַרברייטערט דאָס, וואָס איז אַפּטמאָל געגעבן בלוז אין אַנדייטונג ביים קינסטלער.

האָט די מאַדערנע יידישע פרוי, ווי ס'דאַרף צו זיין אויפגענו-מען אָט די ווערק? האָט זי סטימולירט אַנדערע קינסטלער צו שאַפן אַזעלכע מיני ווערק?

איר טענהט אין אייער בריוו: „ווי זענען עס די ווערק אין דער יידישער ליטעראטור, וואָס זאָלן אונז, פרויען, באַזונדערס פאַר-כאַפּן. און איך פּרעג אייך: ווי זענען עס די איבערלעבענישן פון דער יידישער פרוי, ווי איז עס די שאַפונגס-ענערגיע פון דער יידי-שער פרוי, וואָס דער יידישער קינסטלער זאָל עס דאַרפן און וועלן פאַרווענדן אין ווערק? און ווייטער: ווי איז דער קאַנטאַקט, דער לעבעדיקער קאַנטאַקט, וואָס די יידישע פרוי האָט אַרויסבאַוויזן צו די ווערק אין דער יידישער ליטעראטור, וואָס האָבן די פרוי יאָ געקענט און באַדאַרפט פאַראינטערעסירן?

און נאָך אַ זאַך:

שוין דאָס אַליין, וואָס איר, מאַדערנע יידישע פרויען, ווילט אין דער יידישער ליטעראטור ווערק, וואָס זאָלן דווקא באַהאַנדלען פרויען-פּראָבלעמען, — דאָס אַליין איז אַ שלעכטער סימן. דאָס אַליין שטעלט אייך אַוועק אין אַ שלעכטער מדרגה. פאַרוואָס גראַד ריינ-פּרויאישע פּראָבלעמען, און פאַרוואָס נישט קיין אַלגעמיינ-מענטשלעכע? פאַר-וואָס ווילט איר שאַפן אין דער יידישער ליטעראטור אַ ספעציעלע פרויען-געטאָ מיט ספעציעלע אינטערעסן בלויז פאַר פרויען? — איז עס אַ ספעציעלע פּרויווילעגיע, וואָס איר פאַרלאַנגט פאַר זיך דערפאַר, וואָס איר ווילט אַזוי גוט זיין און זיך „אַראַפּלאַזן“ צו דער יידישער ליטעראטור? אָבער פאַרשטייט איר דען נישט, אַז אָט די ספעציעלע פּרויווילעגיע איז סוף-פּל-סוף אַ דערנידערנדיקע און באַליידיקנדיקע פאַר אייך? איז דען די פרוי נישט מענטש, — פּוילשטענדיקער מענטש, און איז דען נישט די יידישע פרוי — אויך יידישער מענטש, פּוילער יידישער מענטש?

און דעריבער קלינגט אייער טענה צו אונז — גיט אונז גוטע ווערק, וואָס זאָלן אונז, פרויען, קאַנען פאַרכאַפּן — עפעס מאַדנע, און רופט אַרויס נישט גינסטיקע געדאַנקען וועגן דער יידישער פרוי. דערמיט אַליין שטעלט איר זיך אין אַ זייט, ווערט זייטיקע און שטעלט פאַדערונגען צו אַנדערע און נישט צו זיך אַרײַן.

בכּלל, אָט דער צוגאַנג צו דער יידישער ליטעראטור, וואָס איר פרויען, ווייזט אַרויס איז זייער אַ פאַרדריסלעכער. דאָס, וואָס איר שטעלט אַזוי אַוועק די פּראָגע פון „מה העבודה הזאת לכם“ — און „לכם ולא לנו“ — דאָס, וואָס איר וואַרפט צו די יידישע ליטעראטור אונז, און נעמט זיך אַליין אַרויס פון פּלל, — דאָס איז אַ פאַלשער גאַנג,

די יידישע ליטעראַטור איז אונזער אַלעמענס, און געהער אויך די יידישע פרויען. איז די ליטעראַטור גוט פאַר אונז, דאַרף זי אויך זיין גוט און אינטערעסאַנט. אויך פאַר אייך.
פאַרלאַנגט נישט קיין ספעציעלע פרויען-ליטעראַטור.

פּינפּטער בריוו

מיינע ווערטער אין דעם פאַריקן בריוו, אַז איר, מאָדערנע פרויען. ווילט שאַפן פאַר זיך אַ פרויען-געטאָ אין דער יידישער ליטע-ראַטור דערמיט, וואָס איר פאַרלאַנגט ווערק, וואָס זאָלן זיך פאַרנע-מען אויסשליסלעך מיט פרויען-פּראָגן — אָט די ווערטער מיינע האָבן אַרויסגערוּפן ביי אייך אַ גאַנצן שטורם. „סטייטש — טענהט איר אין אייער לעצטן בריוו — מיר, פרויען, ווילן עס שאַפן אַ געטאָ? זענען דען נישט מיר, פרויען, די ערשטע אין די פּאָדערשטע רייען פון די קעמפער קעגן דעם יידישן געטאָ? זענען דען נישט מיר, פרויען, די צויםענברעכער פון דעם יידישן געטאָ? האָט איר דאָך אַליין נישט איינמאַל געזאָגט, אַז מיר, פרויען, זענען ווייניקער פאַרוואַרצלט אין דער טראַדיציאָנעלער יידישקייט, און דעריבער איז אונז ממיילאָ לייכ-טער אַרויסצורייסן זיך פון דעם יידישן באַדן. און צום סוף קומט איר און וואַרפט אונז פאַר, אַז מיר גייען עס שאַפן אַ ספעציעלע פרויען-געטאָ!“

ווי איך זע, האָט איר דאָ אין אייער אויפּרעגונג צונויפגעמישט צווייערליי געטאָס — אַ יידישע געטאָ און אַ פרויען-געטאָ. און צווייטנס — פאַרפּלאַנטערט נישט בכלל דעם באַגריף געטאָ. איינס איז, ווען אַ מענטש אָדער אַ נאַציע ווערן פאַרטריבן קעגן זייער ווילן אין אַ ווינקל, זיי ווערן פאַרשפּאַרט אין אַן ענגן קרייז, דערווייטערט פון פרייער לופט און ליכטיקער זון, און זענען פאַרמשפּט צו דעגע-נערירן אין אַט דער ענגשאַפט, אָן אַ פרייען פאַרקער מיט דער לע-בעדיקער וועלט. און אַ צווייטע זאָך איז, ווען אַ מענטש, אַ נאַציע לעבט און וויל לעבן און אויסלעבן זיך אין אייגענע, אייגנאַרטיקע פאַרמען און מיט אַן אייגענעם, אייגנאַרטיקן אינהאַלט. דאָס ערשטע איז אַ טיט-אורטייל פאַר דעם מענטש, פאַר דער נאַציע. דאָס צוויי-טע—איז אַ מזל-ברכה, אַ דערקוויקונג פאַר דעם גייסט, אַ דערמוטיקונג זאָר דער פּערזענלעכקייט. — נעמט אַ נאַציאָנאַלן יידן, קוקט זיך צו,

וויפיל לעבעדיקע, שעפערישע כוחות ער פאַרמאַגט! וויפיל געזונטע, דערמוטיקנדיקע איבערלעבענישן ער האָט! וואָס פאַר אַן אינטערעס עס דערוועקט אין אים אַן אויפהער יעדע געשעעניש, יעדע פאַסירונג אינם יידישן און אין דעם אַלגעמיינעם לעבן! — און פאַרקערט — ווי בלוטלאָז, פאַראיינזאַמט, לאַנגווייליק עס פילט זיך דער ייד, וואָס האָט אָנגעוואוירן דעם לעבעדיקן קאַנטאַקט, די נאַטירלעכע באַציונגען מיט דער יידישער שאַפּערישער נאַציע! — קוקט זיך נאָר צו, וואָס דאָס אַקטיווע, שאַפּערישע יידנטום האָט אויפגעטון פאַר די לעצטע פופציק יאָר אין גייסטיקן און קינסטלערישן לעבן, — וואָס פאַר אַ ווייטע וועגן עס האָט אַדורכגעמאַכט אויף אַלע געביטן פון שאַפן, — און וואָס עס האָט אין זיין אַקטיוו פאַר דער יידישער נאַציע דאָס אַסימילירטע יידנטום! דאָס נאַציאָנאַלע יידנטום בויט אויף אייגענעם באַדן, שאַפט וויכטיקע קולטור און קונסט-בנינים, — און דאָס אַסימילירטע — זייט אויף ווינט.

מישט דעריבער נישט צונויף — געטאָ און געטאָ! אָבער נישט דאָס בין איך איצט אויסן. איך וויל זיך ווייטער אָפשטעלן אויף דער ראַלע פון דער יידישער פרוי אין דער יידישער וועלט און נישט-נאָר אין דער ברייטער יידישער וועלט, נאָר אויך אין דער אייגענער יידישער שטוב.

אין אונזערע שמועסן האָט איר, ליבע פריינדין, נישט איינמאַל צו מיר געטענהט: „וואָס ווילט איר פון אונז, פרויען, — מיר זענען דאָך מער באַשעפטיקט אין שטוב, מיר דאַרפן דאָך שאַפן דאָס הויז. מיר דאַרפן דאָך זיין ווייב, מוטער — און דאָס נעמט צו אונזער גאַנצע צייט, ענערגיע און לייב און לעבן!“

אָבער צי שאַפט טאַקע די מאַדערנע יידישע פרוי אַן עכטע יידישע שטוב? איז די יידישע שטוב פון דער מאַדערנער יידישער פרוי טאַקע אַט-דאָס „וואַרעם ווינקל“ און די אמתע נאַטירלעכע היים פאַר דעם מאַן און קינד?

איר אַליין האָט זיך פאַר מיר נישט איינמאַל געקלאַגט, אַז איר פילט אָפט, ווי איר באַגייט אַ פעלער לגבי אייער זון. „מיין זון“ — האָט איר מיר דערציילט — איז זייער עמפינדלעך, באַמערקט פיל זאַכן, וועלכע דאַרפן אים אַלס יידיש קינד אינטערעסירן — אָבער עס האָט זיך אַזוי איינגעאַרדנט, אַז דאָס קינד וואַקסט אויסער יידן און

יידישקייט! דאָס קינד — האָט איר מיר פאַרטרויט — פילט עפעס, אַז מען פאַרבאַהאַלט פון אים זאַכן, וואָס ער האָט באַדאַרפט יאָ וויסן! און טאַקע וועגן דעם וואָלט מען געדאַרפט גענויער רעדן. אין די אַלע הייזער, וווּ דער מאַן איז אַ ייד, האָט אַ שייכות צו יידישע ענינים, לייענט שטענדיק אַ יידישע צייטונג, און אַמאָל אויך אַ יידיש בוך, נעמט אַנטייל אין יידישע געזעלשאַפּטלעכע אינסטיטוציעס, — אין אָט די הייזער שטייט די פרוי אויסער דעם אַלעמען — און עס מוז זיך שאַפן אַ שאַרפער אַנטאַגאָניזם, צי מען וויל צי מען וויל נישט. דער מאַן איז אין דער היים, אין דער סביבה פון זיין פרוי, פיל ווייניקער, ווי ער איז אין דער ווירקלעכקייט; ער לאָזט אַבער אויף דער שוועל פון זיין שטוב פיל זאַכן, וואָס אינטערעסירן אים, באַגייס-טערן, פאַרכאַפן, — ווייל די פרוי איז פרעמד צו דעם אַלעמען. פיל פרויען קוקן אויף אָט די „אַפניגן“ פון דעם מאַן, ווי אויף עפעס אַן איבעריקע זאַך, ווי אויף אַן אַנשיקעניש פון זיין ליבן נאָמען. און אַז דער מאַן באַגעגנט ביי זיין פרוי אַזאַ מין באַציונג צו זיין אַרבעט, צו זיין פאַראַינטערעסירונג — באַהאַלט ער אויס, שאַפט ער זיך אין זיין אייגענער שטוב אַ באַזונדער אייגן ווינקל, וווּהיין די פרוי האָט מיט דער צייט קיין צוטריט נישט.

מיר האָבן מיט אייך גערעדט פיל וועגן די התחייבותן, וואָס מיר, נאַציאָנאַלע יידן, האָבן צו אונזערע קינדער. איר האָט אין פרינ-ציפּ מספּים געווען, אָבער גלייכצייטיק מיט באַדויערן קאָנסטאַטירט, אַז אין דער פּראַקטיק פירט זיך ביי אייך גאָר אַנדערש. אייער זון וואַקסט אויס אין אַ להלואַטין-פרעמדער סביבה, און ווייסט גאָר ווייניק וועגן דער יידישער וועלט, וועגן יידישע אינטערעסן, און דערמיט אַליין ווערט ער דערווייטערט פון זיין פאָטער, פון דעם מאַן. און עס שאַפן זיך אין הויז צוויי וועלטן, — צוויי וועלטן, וואָס קערן זיך איינע מיט דער אַנדערער גאַרנישט אָן.

איך האָב אייך אין אונזערע געשפּרעכן דערציילט וועגן פיל באַקאַנטע הייזער, וווּ עס זענען פאַרגעקומען אַזעלכע מיני קאָנפליקטן. און אַזעלכע מיני ביישפּילן וואָלט איך אייך געקאַנט ברענגען און ברענגען אָן אַ שיעור. דאָ איז דער פאָטער דער פּרעדיקער פון אַ יידיש-וועלטלעכער דערציונג. אַגיטירט מינדלעך און שריפטלעך פאַר אַ יידישער שול, און די מוטער דערציט דז קינדער אין פּויליש, און שיקט דאָס קינד אין אַ פּוילישער שול, — דאָס קינד פילט עפעס אַ

מאָדנע צעצווייטקייט, עס פילט, אַז מען נאַרט אים אָפּ, אַז עס איז נישט נאַטירלעך זיין לעבן און זיינע טוונגען. — אין אַ צווייטן הויז האָט די מאַמע געמוזט נאַכגעבן דעם פּאָטער דעם „עקשן“, — דאָס קינד ווערט דערצויגן אין יידיש, עס באַקומט אַ יידישע דערצויגונג. אָבער דאָס קינד פילט עס אַרויס פון דער מאַמעס שטענדיקער אומ־צופרידנקייט, — און עס הויבט אָן אַליין צו פילן זיך אַלס קרבן פון דעם פּאַרעקשנטן טאַטן. ס'איז זיין, דעם טאַטנס, שול, זיינע, דעם טאַטנס יידישע ביכלעך! — אַזוי נעמט אויף דאָס קינד די יידישע דערצויגונג. ווען די מאַמע איז נישט מיטן גאַנצן האַרצן מיט דער יידישער שול. — און אויב דאָס קינד געפינט זיך אינגאַנצן אונטער דער השפּעה פון דעם טאַטן און פון דער יידישער דערצויגונג — דאָן שאַפט זיך צווישן אים און דער מאַמען אַ תּהום. די מאַמע מיט איר וועלט — איז אים פרעמד. אויך אַזעלכע פּאַקטן זענען מיר פיל באַקאַנט צווישן מיניע באַקאַנטע. — אַזוי־אַרום זעען מיר, אַז אין פיל הייזער איז דער מאַן דער בויער פון דעם נאַציאָנעלן לעבן, און דז פּרוי — איז די צעשטערערין.

פאַר אַ יידיש גלייכווערטל: פרעה דער מלך פון מצרים האָט געוואָלט אויסראַטן יידן און יידישקייט, האָט ער אָנגעזאָגט פריער צו די יידישע הייבאַמס: „אַז איר העלפט די יידישע ווייבער געבוירן, זאָלט איר זען: אויב דאָס איז אַ זון, זאָלט איר אים טויטן, און אויב אַ טאָכטער, זאָל זי בלייבן לעבן!“ און שפּעטער האָט ער באַ-פּוילן זיין גאַנצן פּאָלק: יעטוועדער זון, וואָס ווערט געבוירן (ביי יידן) זאָלט איר אים אין טייך אַריינוואַרפן און יעטוועדע טאָכטער זאָלט איר לאָזן לעבן!“ פרעגט זיך, פאַרוואָס זאָל מען די טעכטער לאָזן לעבן? ווייל די טעכטער וועלן סייווי אַוועק פונם פּאָלק, זיי זענען דעריבער פאַר פרעהן נישט געפּערלעך... האָט נישט פאַריבל, וואָס מיין איצטיקער בריוו איז פול מיט מוסר. איך האָב עס, גלויבט מיר, נישט געוואָלט. אָבער אַז מען רעדט— צערעדט מען זיך. עס זענען דאָך אַלץ ביטערע אמתן...

דאָס איכה-ליד פֿונם ייִדישן שטעטל

איכה ישבה בודד חעיר...

ווי אַזוי איז דער הויפט-מאָטיוו פֿון דער יונגער ייִדישער דיכטונג אין פֿוילן? אויף דעם קאָן מען ענטפֿערן קורץ און קלאָר:
 דער אונטערגאַנג פֿונם ייִדישן שטעטל, — אַן איכה-מאָטיוו אין פֿאַרשידענע וואַריאַנטן און נסחאות.
 דער יונגער ייִדישער דיכטער שטייט פֿאַר דעם אונטערגייענדיקן שטעטל—ער זעט בלויו חורבנות און חורבות, — און קיין איין שטראַל פֿון האָפענונג, קיין איין טראַפֿן פֿרייד.
 דער עלטערער ייִדישער דיכטער איז נאָך ווי עס איז איינגע-אַרדענט אין דער גרויסער שטאָט, אָדער זיין עמפֿינדליכקייט איז שוין אָפּגעטעמפֿט און אָפּגעשוואַכט. דער יונגער ייִדישער דיכטער איז עמי-פינדליך, רעאַגירט ער זייער שטאַרק אויף די אַרומיקע דערשיינונגען, נעמט ער אויף זייער שאַרף די אומנאַרמאַלקייט, די קלעפּ, וואָס דאָס לעבן שטעלט אים פֿסדר צו. דער עלטערער דיכטער לעבט ווי עס איז מיט דער אינערציע פֿון פֿריערדיקע יאָרן, און דער יונגער דיכטער הויבט ערשט אָן אויסצוטרעטן פֿאַר זיך אַ וועג אין לעבן, — און דאָס לעבן איז צו אים זייער אכזריותדיק, זייער האַרב, — איז ער פֿאַרצווייפֿלט, איז ער דערשלאָגן, — און דאָס רופֿט זיך אָפּ אויף זיינע לידער.
 געווען צייטן, ווען מען איז געלאָפֿן אין דער גרויסער שטאָט ווי אין אַן עיר-המקלט. פֿון דאָרט האָט גערופֿן, געמאַניעט. אין דעם לעבנס-גערויש פֿון דער גרויסער שטאָט איז דאָס שטעטל שפּעטער אויסגעוואַקסן ווי אין טרוים אַ ליבס, אַ ווילס, אַ האַרציקס. האָט דער דיכטער געשאַפֿן אין דער גרויסער שטאָט ליבע-לידער, ליבע-פּאָעמעס צום ייִדישן שטעטל. איצט איז פֿון דער אידיילשקייט און פּאַטריאַר-כאַלישקייט פֿונם שטעטל קיין זכר נישט פֿאַרבלויבן. שוין נישט אַ איצט ביים דיכטער אָט די ראָמאַנטישע בענקשאַפֿט צו זיין אַמאָליקער, שטי-לער און ליבער היים. דאָס שטעטל שיקט מער גישט קיין ליבע גריסן, —

עס קומען אָן פון דאָרט נאָר טרויעריקע ידיעות, נאָר זיפּזן און קרעכצן, נאָר ווייגעשרייען.

דאָס לעבן אין דער שטאָט שטעלט אויך נישט צו דעם יונגע־מאַן קיין פריילעכע, מונטערע איבערלעבענישן, זיין געמיט-צושטאַנד איז אַ דערדריקטער, דערשלאָגענער, — איז ער פונדערווייטן נישט מסוגל אויסצווואַרעמען ביי זיך זיסע ליבע-ערינערונגען פון זיין אַמאָל, פון זיינע קינד־הייט-יאָרן.

ווען מיר זאָלן גיין ציטירן שורות און פּערזן פון די יידישע לידער, וואָס זענען ביי אונז דערשינען אין די לעצטע יאָרן, הן אין זשורנאַלן און הן אין באַזונדערע לידער-ביכער, וואָלט עס פאַרנומען אָן אַ שיער אָרט. מיר וועלן אַרויסכאַפּן אייניקע אויסצוגן פון די לידער, וואָס קינן פאַר אונז. און דערביי איז אינטערעסאַנט אונז-טערצושטרייכן, אַז דאָס רוב לידער וועגן דעם יידישן שטעטל, וועגן זיין גסיסה און אונטערגאַנג, זענען שטאַרק ענלעך איינס צום אַנ-דערן. אָפטמאָל איז גאָר שווער אונטערשיידן איין פּאָעט פון דעם צווייטן, — ווייל זייער פיל יידישע דיכטער זינגען דאָס איכה-ליד פּמעט אויף איין מאַניר און כאַראַקטער.

מער נישט, וואָס אייניקע דיכטער זענען יוצא מיט קרעכצן און זיפּזן, זיי טרויערן און קלאָגן, זיי קלאָדן אויס זייער שווערע שטימונג און פאַרבלייבן מאַכטלאָז, פאַרצווייפלט און דערשלאָגן. אַנדערע אָבער פרווון שרייען, געוואַלדעווען, ווי זיי וואָלטן דורך די ווייגעשרייען געלינדערט דעם ווייטיק. אַנדערע ווידער זענען גאָר צופרידן פון דעם חורבן און קאַטאַסטראָפּע, זיי באַמיען זיך וואָס-שאַרפּער עס אונטערצושטרייכן, כדי צו אַקצענטירן דערמיט, אַז דאָ איז שוין נאָך אַלעמען, אַז עס איז פּלו פּלו הקצין, — און נישטאָ קיין אַנדערע ברירה ווי אַריענטירן זיך אויף סאַציאַלער רעוואָלוציע, אָדער (אין אַ קלענערע מאָס) — אויף דעם אויפבוי און אויפבלי פון ארץ-ישראל, וווּ זיי זעען אַן אויסוועג און רעטונג פון דעם חורבן.

טרויערן אייניקע דיכטער, פּאָלן אונטער דער שווערער לאַסט פון פאַרצווייפלינג, און אַנדערע זעען אין דעם אונטערגאַנג — דעם אויפשין פון אַ בעסערן ליכטיקערן מאָרגן.

אין פיל פון די לידער פיגורירן טאַטע-מאַמע. זיי זענען עס די פאַרקערטערונג פון דער אַלטער היים, פון דעם אונטערגייענדיקן שטעטל. אָפטמאָל איז נאָך דער פּאָטער פּול מיט אמונה, ער טרעט

נאך ארויס מיט טענות ומענות צום קינד. אָבער דאָס רוב איז שוין אויך דער טאָטע פאַרצווייפלט, צעבראָכן, און ער זעט נישט קיין אָנהאַלט און קיין אינהאַלט אין דער אַלטער וועלט. מיטן אונטערגאַנג פונם שטעטל, גייט אויך אונטער די אַלטע וועלט מיט איר פעסטקייט און גלויבן. באַזונדערס רירנד איז אין פיל לידער די מאַמע. זי פילט זייער שטאַרק די לידן פון אירע קינדער, נעמט עס אויף מאַמע-מעדיק און קאָן, לידער, גאַרנישט העלפן. עס קומען-צו אַ שוועסטערל און ברודערל, וואָס זענען פאַרבליבן אינם שטעטל, זיי נעמען אויף אַלדי ווייטיקן און פיינען פון דעם אַרום. די קינדער אין דער גרויסער שטאָט זענען אומבאַהאַלפן, זיי קענען גאַרנישט העלפן זייערע עלטערן, זיי קאָנען נישט לינדערן זייער נויט, קאָנען נישט ענדערן זייער דעפרעסיע-שיטמונגען. קומען אָפט אין די לידער בריוו פון טאַטע-מאַמע צו קינדער אין שטאָט, און פאַרקערט — פון קינד צו טאַטע-מאַמע, פון שטאָט אין שטעטל. אָפטמאָל גאַרט אָפּ דער ווין דעם פאַטער, די עלטערן, ער וויל זיי נישט אַנטפלעקן דעם גאַנצן אמת וועגן זיין שווער לעבן אין שטאָט, פרי נישט צו פאַרגרעסערן זייערע יסורים. אין די בריוו פון די עלטערן פיגורירט זייער אָפט דער עקזעקוטאָר, וואָס האָט מיט זיין אויפמאַנען די שטייערן אומגעבראַכט אינגאַנצן די היים, דאָס געוועלבל, — דעם איינציקן חיונה-קוואַל.

אין אַ ליד „אַ בריוו פון שטעטל“ פון דעם יונגן דיכטער שמחה דאָן (פון אַ שטעטל פולטוסק אַרום וואַרשע) געפינען מיר אַזעלכע עטלעכע שורות:

ס'איז אומעטיק-פיינלעך און שווער איז דאָס שוויגן,
עס שאַרט זיך פאַמעלעך אַ שעה נאָך אַ שעה...

ביי אַ ספּר זיצט דער טאַטע מיד און ער דרימלט,
אַ פאַרצייטערטע די מאַמע פאַרלאַטעט אַ העמד,
אין ווינקל זיצט טרויעריק די טאַכטער אַ בלאַסע,
און שרייבט צו אַ ברודער, וואָס לעבט אין טרעמד...
אין דעם בריוו פון שטעטל ווערט דערציילט:

דער טאַטע פאַרדינט נישט, איך בין קראַנק און דערשלאָפן,
די מאַמע איז מיד שוין פֿון טראַגן די נויט...

און אזוי איז ביים שפן, אזוי יעדע שטוב,
 אין א בית-עולם איז ס'שטעטל פאררוואנדלט געוואָרן,
 ס'זענען לידיק די קראַמען, עס שטייט די פאַבריק,
 אין אומרו איז ס'יונגוואַרג אין שטעט זיך צעפאַרן...

א צווייטער יידישער יונגער דיכטער פון גאַליציע, נחום באַמזע,
שיידערט בילדעריש וואָס עס קומט פאַר אין זיין שטעטל:

איינגעפאלן אלע דעכער פֿון די שטיבער אין מיין היים,
 אלע בריקן פֿון די וועגן — אַפּגעברענט...

נחום באַמזע זעט דאָס שטעטל ווי עס וואָלט אַרומגעכאַפט גע-
וואָרן פון אַ מוראדיקער שרפה.

ס'ברענען אלע דעכער פֿון די הייזקעס אין מיין היים,

ס'שטייען מיינע ברידער מיט פעקלעך איינגעבונדן
 און זען: האַריזאָנטן זענען רויט צעצונדן
 און רעווען אויף ס'געשריי צום פֿייער,
 ווי קי צעשראַקענע, וואָס רייסן זיך צום שיער...

קאָנקרעטער רעדט וועגן דעם שטעטל ברוך אַליצקי, אַ יונגער
יידישער דיכטער פון וואָלין, פון דעם שטעטל טריסק:

דער יאוש ליערט ווי אַ מאַרדער

אַז אויסגעטרייסלט האָט שוין עקזעקוטאָר
 פֿונם זאַק
 דאָס לעצטע פּוינטל זאַלץ...

און דער יינגערער ברודער פון דעם-אַ דיכטער, מאַטעס אַליצקי,
 אַ סטודענט אין וואַרשעווער אוניווערסיטעט, דערציילט אין אַ ליד, ווי
 ער הערט פון דאַנעט, פון דער ווייט, ווי אַרגעץ וויינען היימען
 אומעטיק און שטיל.

אין אַ גרעסערן ליד פון אַ ווילנער דיכטער נ. פּערסקי „די
 בריוועלעך פון שטעטל" ווערט געשיידערט דאָס שטעטל און די שטי-
 מונג, וואָס הערשט ביי די דאָרטיקע יידישע איינוואוינער:

„די בריהועלעך פון שטעטל—הוי אויסגעוויינטע אויגן פון דער מאמען,
און די אויסגעקומטע אותיות אויף בייגעלעך פאפיר—הוי שטיקער פלאמען
שניידן זיך אין לייב אריין הוי ווונדן.

ס'איז יעדער אות א מאמעס טרער, און יעדעס וואָרט

א לעצטע שעה פון אונטערגיין.

דער טאטע שרייבט: עס זענען הענט אונזערע דאָ אין נויט געבונדן,

ס'ליגט זיך שווער אַזוי אויף אונז דער טאָג, כאָטש ווילן אונזערער

איז אַזוי נישטיק קליין.

אַז ס'האָט דער סעקוועסטראַטאָר אָפגעשריבן שוין דעם שראַנק —

האַסטו אַזדאי שוין געהערט...

אין געוועלעך ביי אונז איז אויסגעגאַנגען שוין דאָס לעצטע ביסל מעל פון זאָק,

און שלומקע גייט אַרום אָן אַרבעט און פאַרדינט נישט קיין פיטאַק...

כאַראַקאַעריסטיש איז דאָס „ליד פון שטעטל“ פון דעם גלובאַל־

קצור דיכטער א. ח. זייטשיק (נישט ווייט פון ווילנע):

נישט קיין סטאַדעס שאָף און רינדער, נישט קיין בלודע קאַראַוואַנען,

בלאָנדזשעט אומעט אויף די וועגן, אויסגעשפּרייט און צעשפּליטערט ;

ס'זענען שטעטל, דינע קינדער, אָפגעריסענע פון שטאַמען,

טרעָגן הייט זיך מיט ווינטן, זוכן בלינד פאַר זיך אַ פּיטאַק.

היי, איר שטעטלעך פון פאַרצייטן, אַלטע דורותדיקע נעסטן

אויסגעכאַוועטע פון אומעט, אויסגעטויליעטע פון לאַנגהייל ;

ווער האָט איער רוי צענומען, ווער האָט איער פרייד געלעסטערט,

און צעטראַגן אייך אויף ווייטן, איבער וואַרסאָן, איבער מיינן ;

דער דיכטער זעט נישט נאָר עקאָנאָמישן חורבן, ער שפּירט אויך

דעם גייסטיקן חורבן, דעם תּהום, וואָס איז געשאַפּן געוואָרן צווישן

טאַטעס און קינדער. ער דערציילט ווייטער אין זיין „ליד פון שטעטל“:

ס'ווילן קינדער מער נישט טראָגן שווער די יאָך פון גוטיאָן־פּרוּב־וויין,

גייען קינדער קעגן טאַטעס, זענען קינדער הוי אויף טאַטעס ;

נעמען קינדער זיך באַטראַכטן, נעמען קינדער זיך אַרומזען —

און דער תּהום, וואָס ליגט צווישן, ווערט אַלץ ברייטער, ווערט אַלץ גרעסער.

שטייען טאַטעס הוי געפלעפּטע, קוקן אָן אויף זיך פאַרחידושט,

קוקן פרעמד אָן זייערע קינדער, זיער אייגן בלוט און פלייש,
עפעס רעדן זיי פֿון שטריקן, בונטן, צרות און מרידות —
אין זיי רעדן אַזוי האַרב אַלק, גיי פֿאַרשטיי זיי און גיי ווייס...

אין פיל לידער זענען דאָ אַנדייטונגען אויף די אַרעסטן פון
די קינדער, אויף די תפסות, וווּ די קינדער זיצן, אויף די גריסן פון
„הינטער די קראַטעס“...

אַן אַנדערער יונגער דיכטער חיים סעמיאַטיצקי, פון שטעטל
טיקטין, ביי לאַמושע, זעט אַזוי זיין שטעטל:

שטעטל איז איצט מיט פֿאַרנאַכט שוין פֿול,
ווייבער טראָגן וואַסער, אויסגעמישט מיט שקיעה,
און מערבֿ-גאָלד רינט אין בלאַטיקע רינגעס,
אומעטיקע גייען יעדן אום, ווי זיי וואַלטן געריסן קריעה...

און גאָר טרויעריק קומט אַרויס דאָס יידישע שטעטל, די חיים,
ביי דעם דיכטער מ. נאטיש פון סווענזיאַן, ווילנער געגנט:

אין דער היים, אין דער היים,
ליגט דער עלנט אין האַרץ ווי אַ שטיין...
ס'צוהיפלען טאַטעס אויכעט אין גאַט,
נאָר זיי גייען אין מיני, אין קלויז,
ווי מ'גייט ערבֿ-שבת אין באַד...

אין דער היים, אין דער היים
דרעמלען קרעמער ביי קרעמלעך אליין...
ס'האָט דער האַנדל די אויגן פֿאַרמאַסט
מיט שלאַטיקע אַפֿלען,
מיט שטאַביקע היעס
אויף יידישן חיות...

הקיצור—נויט, עלנט, חורבן, פֿאַרצווייפֿלונג, אויסזיכטלאָזיקייט —
דאָס איז דער שטאָף, וואָס דאָס איצטיקע יידישע שטעטל אין פּוילן
שטעלט צו זיינע יונגע דיכטער.

טרויעריק איז דאָס יידישע ליד אין פּוילן, ווי טרויעריק עס איז
דאָס יידישע לעבן אין דעם היגן קליינשטעטל.

דורך הולך ודורך בא...

2 ס טרעפט זאמאל: איר נעמט ארויס ערגעץ פון א שיפלד און אלטן אלבאם פון פאמיליען-פאטאגראפיעס, איר מישט איבער די בלעטער מיט די אלטע בילדער, און איר ווערט דערשטוינט: „וויי, ווי די יארן לויפן! און סאר אן ענדערונגען עס זענען פארגעקומען אין דער פאמיליע: אט קינדער נאך, — און איצט, שוין לאנג טאטעס פון גאנצע משפחות! און אט — יונגע-לייט אין סאמע בליענדדיקן עלטער, און איצט שוין פון יענער זייט לעבן! עס ווערט טרויעריק און אומ-היימלעך צו קוקן ווייטער אויף די פאטאגראפיעס פון די אלע היימישע, ליבע, און איר גיט זיך איבער „אין שויט“ פון אט די אלע פאסי-רונגען, וואס זענען אדורך אין דעם לעבן פון אייער פאמיליע...“

אזא מין געפיל האב איך געהאט איצט, ווען איך האב צופעליק ארויסגענומען פון מיינע ביכער-פאליצעס א „לוח אחיאסף“ פון יאר תרס"ג, — דאס הייסט פון צוריק מיט דרייסיק יאר. עס איז געווען נישט סתם אזוי א „לוח“, נאר א יוביליי-לוח, — דער צענטער יאר-גאנג און צו די צען יאר פון דער גרינדונג פונם פארלאג „אחיאסף“. און אט, אוועקזעצנדיק זיך אזוי געמיטלעך אויף דער סאפע און בלע-טערנדיק אט דעם „לוח“, — בין איך נשתומם געווארן, ווי אונזער שרייבער-משפחה האט זיך פאר די דרייסיק יאר געוואלדיק געפונען. דאס לעבן האט פאר אט דער צייט אינגאנצן פארענדערט דעם אויסזען פון אונזער ליטערארישער פאמיליע, — ממש נישט צום דערקענען!

מען לעבט אלץ מיט אימפעט. עס טרייבט און עס יאגט. מיר דרייען זיך אפטמאל, ווי די וועוערקע אין א שטייגל, און מיר בא-מערקן גארנישט, ווי די וועלט רוקט זיך אזוי שטארק, און מיר מיט איר. און אט, — מיר עפענען אן אלטן אלבאם — מיט בילדער פון צענדליקער יארן צוריק, — און מיר דערזעען פלוצים דעם געוואלדיקן

שטיק וועג, וואָס מיר האָבן אַדורכגעמאַכט אויף נישט אימצוקערן זיך צוריק אויף אים.

פריער פון אַלץ, — פון די פופציק שרייבער און טוער, וועלכע זענען פאַרטראָטן אין אָט דעם לייטעראַרישן „לוח אחיאָסף“, זענען איבער אַ דריטל אויפן עולם-האמת, אייניקע פון זיי זענען שוין לאַנג פאַרגעסן געוואָרן פון דעם איצטיקן דור. אייניקע זענען אַקאַרשט אַוועק פון אונז, און מיר שפירן נאָך זייערע וואַרעמע טריט אין אינווער לעבן און זייער השפעה האָט זיך נאָך נישט אויסגענומען. אָט איז די טרויעריקע רשימה: געאַרג בראַנדעס, אחד-העם, א. לודוויפּאַל, זאב יעבן, מענדעלע מוכר-ספרים, ראובן אשר ברוידעס, ד"ר דוד ניימאַרק, יהליל, ד"ר מאַקס מאַנדעלשטאַם, אלעזר שוילמאַן, ד"ר מאַקס נאַרדוי, משה לייב ליליענבלום, ש. פ. גאַרדאַן, גוסטאַו קאַרפעלעס, פ. מאַצקין, י. פ. פּרץ, ש. פ. ראַבינאוויטש. —

דאָס ראַב פון אָט די שרייבער און טוער האָבן פאַרנומען יאָרן-לאַנג דעם אויבנאָן אין דעם יידישן לייטעראַרישן און געזעלשאַפטלעכן לעבן, און זיי האָבן באַשניט און באַשיינט קאַנגרעסן, צוזאַמענפאַרן, אסיפות, לייטעראַרישע אויסגאַבעס. עס איז אַפילו געווען שווער פאַר-צושטעלן זיך אַ געזעלשאַפטלעכע, פּאַליטישע, לייטעראַרישע אונטערנע-מונג אָן זיי. אָבער עס העלפט נישט — זיי זענען אַוועק, און דאָס לעבן גייט זיך ווייטער זיין גאַנג.

אָבער נישט בלויז מיט דעם אַליין מאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק דער „לוח“ — דער דענקמאַל פונם יידישן לעבן מיט דרייסיק יאָר צוריק. נאָך מער שפירט מען דעם קאָלאָסאַלן אונטערשיד, ווען מ'נעמט אין אַכט דעם קאַמפּלעקס פּראַגן און פּראָבלעמען, וואָס מען האָט דאָן באַטראַכט און באַהאַנדלט אין די אַלע אַרטיקלען. ווי ווייט מען איז איצט אַוועק פון יענער יידישער וועלט, און ווי בכיל עס האָט זיך אַלץ געענדערט אין דעם יידישן לעבן! עס באַקומט זיך אָן איינ-דרוק, ווי עס זענען דאָן נישט געווען קיין אַקטועלע יידישע געזעל-שאַפטלעכע און וואַרטשאַפטלעכע פּראַגן, און ווי עס איז נישט געווען קיין איינן יידיש קולטור-לעבן, קיין אייגענע יידישע לייטעראַטור! און אינטערעסאַנט: אין דער העברעיִשער פּובליציסטיק — האָט דאָן אַרץ-ישראֵל, למשל, כמעט קיין שום אַרט נישט פאַרנומען.

און נאָך אַ זאַך, וואָס וואַרפט זיך שטאַרק אין די אויגן: פון די אַלע איבער 50 שרייבער האָט אפשר איינער אָדער צוויי געוואוינט

דאָן אין ארץ-ישראל. אַ גרויסער רוב האָט גאָר קיין שייכות נישט געהאַט צום לאַנד און צום ציוניזם. און וווּ אַנדערש עס איז איצט, ווען מיר נעמען אין האַנט אַ העברעישע אויסגאַבע. איצט זענען פיל פון די שרייבער, וועלכע זענען פאַרטראָטן אין „לוח אחיאסף“, תושבים אין ארץ-ישראל, און אייניקע — אויפן עולם-האמת אין ארץ-ישראל. — בלויז אַ פאַר פון די שרייבער זענען אין אַמעריקע אָדער אין אייראָפּע. די העברעישע ליטעראַטישע משפחה האָט זיך אַריבערגעקליבן קיין ארץ-ישראל און דאָרט זיך באַפעסטיקט. דער מרפז-רוחני פון דער העברעישער ליטעראַטור, וואָס אחד-העם האָט וועגן אים אַזוי פיל געטרומט אין געפריידיקט, איז געוואָרן אַ פאַקט. — פון דער רשימה העברעישע שרייבער, וואָס זענען דאָ אין דעם „לוח אחיאסף“, וווינען און זענען טעטיק איצט אין לאַנד (איך גיב זיי אין דעם סדר, ווי עס גייען זייערע זאַכן אין דעם „לוח“): שאל טשערניכאָווסקי, ח. נ. ביאַליק, יעקב פּיכמאַן, י. רדלר (ר' בנימין), י. ל. ברוכוביץ (י. ל. בן-ברוך), בן-אבן, נח פינעס, ד"ר יוסף קלויזנער, ד"ר שמריהו הלוי (לעוויץ), מרדכי בן הלל הפהן, נחום סלושץ, י. ח. ראָוויצקי (מידד). עס זענען פאַראַן נאָך אייניקע שרייבער, וואָס זייער איצטיקער ווייז-אָרט איז מיר נישט באַקאַנט. און מעגלעך, אַז אויך זיי וווינען איצט אין א"י. די העברעישע ליטעראַטור האָט זיך טעראַטיש אַריבער-געפלאַנצט אויף דעם ארץ-ישראל-באָדן נישט אויף אַ קאַטאָועס! —

עס זענען אינגאַנצן פאַר אַט דער צייט אומגעקומען אַלס צענטרן פאַר דער העברעישער ליטעראַטור און העברעישע שרייבער אָדעס, וואַרשע און בערלין. אין דעם „לוח“ האָבן מיר אַ גרעסערע צאָל שרייבער, וואָס זייער „מרפז-רוחני“ איז אָדעס, וואַרשע אָדער בערלין. ווי באַקאַנט, איז דער „השלח“ אַ לענגערע צייט רעדאַגירט געוואָרן אין אָדעס, געדרוקט געוואָרן אין בערלין, וווּ עס איז אַפילו געווען אַ רעדאַקציע-אַפטיילונג פון דעם „השלח“, און די אַרויסגעבער — „אחיאסף“ — האָבן געוויינט אין וואַרשע. אין אָדעס איז שוין איצט קיין איין העברעישער שרייבער נישטאָ, אין בערלין — לעבט נאָך אפשר איין אָדער צוויי שרייבער, וואָס זענען אָבער נישט טעטיק אין דער העברעישער ליטעראַטור, און אַזוי אויך אין וואַרשע. פון די אַלע 50 שרייבער איז פאַרבליבן אין ראַטנפאַרבאַנד איין שרייבער בלויז — דער עקאָנאָמיסט ד"ר ח. ד. הורוויץ, — שפעטער מיטערע-דאָקטאָר פון „דעם פריינד“, פון „טאַגבלאַט“ (פּעטראָגראַד) און לעצטנס

אינגאנצן פארשוונדן פון דער ליטערארישער און זשורנאליסטישער וועלט. — אין ווארשע וווינען איצט פון יענע 50 „לוח-אחיאסף“ מיט-ארבעטער בלויז אייניקע — הילף צייטליך, מנחם מענדל הורוויץ, א. 5. יאקובאוויטש, א. גליקסמאן (די לעצטע צוויי האָבן דאָן דעביזירט אין דעם „לוח-אחיאסף“). אויסער איין א. 5. יאקובאוויטש — זענען די איבעריקע ווייניק טעטיק אין דער העברעיִשער ליטעראַטור און פרעסע. דער רעדאַקטאָר פון דעם „לוח-אחיאסף“ איז געווען ראובן בריינין, — ער איז דער ראש-המדברים אין דעם זאַמלבוך פון דער העברעיִשער ליטעראַטור... — צייטן בייטן זיך, און מיט זיי — אויך די פארהעלטענישן אין דער יידישער געזעלשאַפט, ווי אויך די ראלע און שטעלונג פון דעם יידישן שרייבער אין דער יידישער וועלט.

עס איז אינטערעסאַנט נאָכצוקוקן דאָס אָרט, וואָס יעדער איינער פון די שרייבער פאַרנעמט אין „לוח-אחיאסף“, — עס ווייזט גלייכצייטיק אויף זיין אָנזען אין דער אַמאָליקער יידישער וועלט. זינט די דרייסיק יאָר האָבן אייניקע פון אָט די שרייבער געמאַכט אַ באַרג-אַרויף, געשטיגן פערזענלעך און געזעלשאַפטלעך אויף פיל מדרגות אַרויף, אַנדערע — פאַרקערט — זענען אַראָפּ, שטאַרק אַראָפּ. גלגולים און איבערוואַנדלונגען פון מענטשן! פאַר וועמען די צייט איז געווען שווער, אומברחמנותדיק אַראָפּגעשליידערט אים און דערווייטערט פון אויבנאָן, און וועמען — די צייט, די באַדינגונגען, די פערזענלעכע אייגנשאַפטן האָבן דערהויבן העכער און העכער.

עס איז דאָ, למשל, אַן אַרטיקל „הנפש ומוכני בצדקה“ פון אַ מחבר, וואָס באַהאַלט זיך אונטער די צוויי אותיות נ. ס. — דאָס אַרטיקל איז געגעבן אויפן איינאָפּופּאָזיצסטן אָרט לויט דער ריי. אין דעם זעלבן „לוח“ איז פאַראַן אַ כאַראַקטעריסטיק, געשריבן פון ראובן בריינין וועגן נחום סאָקאלאָוו, צו דעם 25-יאָריקן יובל פון זיין ליטעראַרישער טעטיקייט. עס איז אויך דאָ אַ בילד פון נ. סאָקאלאָוו — דאָן אַ מאַן ביי פערציק. אַ יונגער, פעסטער, פריילעכער. אָט דער יונגער, פעסטער מאַן איז שוין איצט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ גרייז-גרויען זקן, — וואָס איבעראַשט נאָך מיט זיין יוגנט און אימפעט און אַרבעטספעיקייט. און אָט האָבן מיר דאָ אַ שיר פון ח. נ. ביאַליק, — דאָן ערשט אַ יונגערמאַן פון קנאַפע דרייסיק יאָר, וואָס זינגט ערשט אַ שיר-גע-זאַנג צו איר — „עס דמדומי-חמה“ — מיט די ערשטע זון-שטראַלן. עס איז נאָך אַ יונגער ביאַליק, וואָס זאָגט פיל צו. עס איז נאָך דער

ביאליק, איידער ער האָט געזונגען זיינע צער-און צאָרן-פֿידער און „משירי-החורף“, „הברכה“, „המתמיד“, און אנדערע ווערק, וואָס האָבן אים געקרוינט פֿאַר דעם גרויסן נאַציאָנאַלן דיכטער.

אין דער זייט פון דעם אָנהויבנדיקן ביאליק, האָבן מיר אַ שיר „דור הולך, דור באָ“ פון יה־ל. דער אָנהויב פון אַ נייער תקופה, און דער סוף פון אַ רייכער תקופה. דער אַלטער, דאָן שוין האַלב-פאָרגעסער, יה־ל האָט וויטיקדיק קאָנסטאַטירט דאָס איבערלעבן פון אַ דיכטער איבער זיין צייט. ער פילט זיך ווי אַ טויטער צווישן די אַלע לעבעדיקע און ווירקנדיקע דיכטער. ער איז פֿאַרגעסן פון אַלעמען, ער פילט דעם ביטור, מיט וועלכן מען באַציט זיך צו אים. אָבער ער דערמאָנט זיך, אַז אויך ער האָט זיך אַמאָל אַזוי באַצויגן צו די אַלטע דיכטער פון זיין צייט. און ער ענדיקט מיט וויטיק און צער און אויך מיט איראַניע: „על דאטפת, אטפוך ו' — אַזוי איז שוין דער שטייגער פון דער וועלט: „איצט לאַכסטו פון יענעם, שפעטער — לאַכט מען פון דיר!“ די וועלט־ראַד דרייט זיך און דרייט אַזוי מיט די שרייבער...

אין דעם „לוח-אחיאסף“ איז דאָ דער באַווסטער אַרטיקל פון אחד-העם „אחר עשר שנים“. עס איז דאָן געוואָרן צען יאָר, זינט ס'איז געגרינדעט געוואָרן דער פֿאַרלאַג „אחיאסף“, וואָס האָט זיך געשטעלט גאָר גרויסע פֿלענער. מען האָט געהאַט גרויסע האַפֿנונגען אויף דעם שרייבער און אויף דעם העברעיִשן לעזער. און אַט, נאָך צען יאָר אַרבעט — קומט אחד-העם און מאַכט זייער אַ טרויעריקן סך-הכל. „צו-וואָס זאָלן מיר זיך אָפּנאַרן? נישט געקוקט אויף די אַלע געוואָלדן וועגן דער אויפֿלעבונג פון דער העברעיִשער ליטעראַטור, איז דאָך אין אונזער תקופה נישט צוגעקומען קיין איין שרייבער נישט, וואָס מיר זאָלן קענען זאָגן אויף אים: אַט איז ער דער, וואָס מיר האָבן אויף אים געוואַרט! עס איז נישט דערשינען אַפילו קיין איין ווערק, וואָס מיר זאָלן אויף דעם ווייזן, אַז עס האָט פֿאַרגרעסערט אונזער גייסטיק פֿאַרמעגן מיט עפעס אַ וויכטיקן אַריגינעלן געדאַנק, וואָס מיר האָבן עס פֿריער נישט געוואָסט, אָדער וואָס איז נישט גע-נומען געוואָרן אויף באַרג פון דער פרעמד“. און אחד-העם שרייבט ווייטער: „עס איז געקומען די צייט מודה צו זיין אויפן אמת: אונזער ליטעראַטור איז קיין ליטעראַטור נישט, ווייל אונזערע שרייבער זענען קיין שרייבער נישט!“

פון די אינטערעסאנטע אַרטיקלען אין דעם „לוח-אהיאָסף" ווילט זיך דאָ דערמאָנען דעם אַרטיקל פון י. רדלר (איצט באַקאַנט מיטן נאָמען ר' בנימין ז.). — דאָן נאָך גאָר אַ יונגערמאַן, און טשעקאָווע, ווי ער האָט דאָן טרעפּלעך אין אייניקע פּראָזעס תּופּס געווען די שוואַכקייטן פון דער אַחד-העם-שיטה. ער הויבט אָן דערמיט: „אַחד-העם, וואָס איז געווען דער ערשטער אין אונזער דיטעראַטור, וועלכער איז אַרויסגעטראָטן אזוי שאַרף קעגן דער הערשאַפט פון ספר ביי אונז, און וועלכער האָט גערופן אונזער פּאָלק מיטן נאָמען „אַ פּאָלק, וואָס זיין נשמה איז אַרויסגעפּלויגן פון זיין האַרץ און איז אַריין אינגאַנצן אין געשריבנס" — אָט דער זעלבער אַחד-העם — און דאָס איז די טראַגעדיע פון אונזער לעבן — באַמיט זיך אַריינצוברענגען אונזער האַלז אין יאָך פון אַ נייעם ספר: „על פּרשת דרכים. אַז איך וועל מאַרין-ימים זיין, וועל איך זוכה זיין צו זען אָט דעם ספר געדרוקט אין דער דרוקעריי פון האחים וואַלמנה ראָם מיט 64 פּירושים און ביאורים. ווער ווייסט — וועט נישט זיין אַמאָל אָט דער ספר אַ מין נייער „שולחן-ערוך" פאַר אַ באַשטימטן טייל יידן? אָבער ביז וואַנעט בכלל וועלן מיר אין אונז-זער לעבן זיך נויטיקן אין אַ „שולחן-ערוך"?... און דער גורל פון אַ מענטשן: ר' בנימין שטייט דאָך איצט צווישן די רעליגיעזע יידן אין ארץ-ישראל און ער האַלט זיך גאָר ביים אמתן „שולחן-ערוך"!

און אויף ווי ווייט מיר זענען אוועק פון יענער צייט, באַווייזן די פאַרשידענע אָפּהאַנדלונגען און כאַראַקטעריסטיקעס וועגן מענטשן, קינסטלער און טוער. מיר האָבן דאָ אַן אַרטיקל פון געאַרג בראַנדעס וועגן דעם דענישן שרייבער מאיר אהרן גאַלדשמידט, אַ כאַראַקטערי-סטיט פון גוסטאַוו קארפּעלעס וועגן חיים שטיינטאַל, אַן אָפּהאַנדלונג פון גרשון באַדער וועגן מאיר הלוי לעטעריס, פון ראובן ברייגין וועגן יוסף איזראַעלס, פון ש. פ. ראַבינאָוויטש וועגן ד"ר יצחק רילף און וועגן אהרן בן חיים לאַנדוי. — די לעצטע דרייסיק יאָר האָבן אַרויסגע-רוקט גאָר אַנדערע פּערזענלעכקייטן!

פאַראַן אין דעם „לוח" נעמען, וועלכע האָבן אַמאָל גערייצט און געוועקט האַפּענוגען. אַ סך פון זיי זענען דורך די רעדער פון דער צייט צעריבן געוואָרן. זיי זענען געבליבן ביי זייערע ערשטע זאַכן, וואָס האָבן דאָן פאַראינטערעסירט, און ווייטער נישט געגאנגען.

עלמערע געלערטע און ווינגע פאָרשער

וויף דעם אַלגעמיינען צוזאַמענפאַר פּונם יידישן וויסנשאַפּטלעכן אינסטיטוט אין ווילנע זענען געווען פאַרטראַטן יידישע וויסנשאַפּטלער פון עטלעכע דורות — פון דעם 75 יאַרן פּראָפּ. שמעון דובנאָוו ביז די יינגסטע פאַרשער, וואָס זענען ערשט געקומען פון דער שטודיר-באַנק. און עס איז געווען אינטערעסאַנט צו צוקוקן זיך צו די דורות-פאַרשער, און דורך די לעבעדיקע געשטאַלטן פון די וויסנשאַפּטלער-היסטאָריקער, פּילאָלאָגן, עקאָנאָמיסטן — אַרויסצוברענגען אינם געדאַנק כאַראַקטעריסטיקעס, דעפּיניציעס וועגן די עלטערע און יינגערע און גאַר יונגע פאַרשער, — און אָנצייכנען זייער אייגנאַרטיקן לעבנס-וועג אין דער יידישער וויסנשאַפּט.

וואָס פאַר אַ ווייטער מהלך עס ליגט אין דער דערצוינג, אַנט-וויקלונג, פּאַנאַנדערוואַקס, אין דעם קרייז אינטערעסן און אין דעם אָפּן פון שטודירן און פאַרשן צווישן אַ יידישן וויסנשאַפּטלער פון צוריק מיט עטלעכע צענדליק יאָר און אַ היינטיקן יידישן פאַרשער! דער אַמאָליקער יידישער וויסנשאַפּטלער איז געגאַנגען זיין פאַרשונג-וועג איינער אַליין, ער איז געטריבן געווען דער עיקר פון איבערווי-ניקסטן דראַנג, אָן וועג-צייכנס און אַריענטיר-מאַפעס. דער אַמאָליקער יידישער וויסנשאַפּטלער איז געווען, ווי אַ מין ראַבינזאָן קרוואַ, אַליין מיט אייגענע פּוחות, אָן זייטיקער הילף, אַליץ אַליין געמוזט אַדורכ-מאַכן. און דער וועג זיינער איז געווען אַ שווערער, אַ מיפּולער. ער האָט געמוזט אַליץ אָנהויבן פון „בראשית“. לייענט אַקאַרשט אַדורך די ביאָגראַפיע פון שמעון דובנאָוו, און איר וועט זיך אָנטרעפּן אויף די אַלע שוועריקייטן, וואָס זענען אַמאָל געלעגן אויפן וועג פון דעם יידישן וויסנשאַפּטלער. ער האָט געמוזט אָנהויבן צו זאַמלען מאַטעריאַלן, אַרגאַניזירט (מיט עטלעכע און פּערציק יאָר צוריק) אַליין אַ מין גע-זעלשאַפּט צו שטודירן די געשיכטע פון יידן אין רוסלאַנד און צוליב

דעם צוועק ארויסגעלאזט אן אויפרוף וועגן זאמלען היסטארישע מאטעריאלן („נחפשה ונחקורה“). גלייכצייטיק האט ער באדארפט קעמפן אין דער פרעסע און אין דער געזעלשאפט פאר דער נויטיקייט און וויכטיקייט פון זיין יידישער פארשונגס-ארבעט. ער האט געמוזט אליין קלויבן מאטעריאל און פון דעם שטאף בויען געשיכטלעכע בנינים. און ווי אנדערש איז מיט דעם איצטיקן יידישן וויסנשאפטלער! ער האט שוין פאר זיך גאר אנדערע מעגלעכקייטן פאר ארבעט, ער האט שוין פאר זיך גאנצע אוצרות מאטעריאלן, וואס בעטן זיך צו באארבעטן. ער האט שוין ריכטליניעס פאר זיין פארשערישער ארבעט, וואס זענען פעסטגעשטעלט געווארן דורך דורות וויסנשאפטלער פאר אים.

דער אמאליקער יידישער וויסנשאפטלער איז נישט געקומען גלייך צו זיין פארשונגס-ארבעט. ער איז געגאנגען זייטן-וועגן, געשריבן פריער פובליציסטיק, געשריבן פריער קריטיק (ווי דער פאל איז געווען ביי ש. דובנאוון און ביי ד"ר י. שיפער!), און געטריבן פון אן איבער-לעכן דראנג, זיך אריבערגעווארפן צו געשיכטס-פארשונג. אויך די אלע אנדערע עלטערע פארשער האבן אדורכגעמאכט אומוועגן ביז זיי זענען געקומען צו זייער אייגנטלעכער „פאך“ — צו דער וויסנשאפט. יעקב לעשטשינסקיס אינטערעס צו עקאנאמיק און סטאטיסטיק איז אפשר א פולע-יזא פון זיין פאליטיש-געזעלשאפטלעכער אידע-אָלאָגיע, פון זיין שטרעבן אינטערצופירן א וויסנשאפטלעכן פונדאמענט פאר זיין וועלט-אָנשויונג.

גאר אנדערש איז מיט דעם היינטיקן יידישן פארשער און וויסנשאפטלער, וואס קומט צו דער וויסנשאפט לשמה (אויב נישט רעכע-נען די אייניקע פארשער-מארקסיסטן, וואס גייען צו צו זייער פארש-ארבעט מיט א מאטעריאליסטישן מעטאד!), אינטערעסירט זיך בעיקר מיט זיין געביט גופא, אן ספעציעלע לכתחילהדיקע פונות און שטרעבונגען.

דער עלטערער יידישער וויסנשאפטלער מאכט סך-הכל צען אים אינטערעסירן די סינטעטישע אויספירן, ער פירט אונטער די אונטער טערשטע שורה. דער יונגער פארשער הויבט ערשט אן צו קלעטערן בארג-ארויף פון דער יידישער וויסנשאפט, און ער זעט בעיקר פריטים, זייטן-זאכן. ער קלויבט ציגל צו א בנין. אין דער צייט, וואס דער פריערדיקער פארשער האט געשטעקט

ראשו ורובו אין דער יידישער וועלט, געווען געוואָרצלט אין יידישן באָדן, און געשעפט פון יידישע קוואַלן, האָט שוין דער יינגערער יידישער פּאַרשער צו טון מיט פרעמדע קוואַלן, מיט אַרכיוון, מיט אַקטן, וואָס ליגן אויסער דעם יידישן גבול, אויסער דער יידישער וועלט.

מען קען בלייבן ספּעק מאַכן אַ פּאַרגלייך צווישן דעם אַמאָליקן יידישן פּאַרשער מיט דעם יידישן קלאַסיקער פון דעם שניט מענדעלע, פּרץ, שלום-עליכם, און אויך צווישן דעם היינטיקן יידישן פּאַרשער מיט דעם מאָדערנעם יידישן שרייבער. ווי דער יידישער קלאַסיקער, אַזוי האָט אויך דער פּריערדיקער וויסנשאַפּטלעך געגראַפּן גאַנצע שיכטן פון דעם יידישן שטייגער-באַרג, אַריבערגעפירט אין זיינע ווערק שטי-קער יידישע לעבנס און יידישע געשטאַלטן פון דער עכט-יידישער וועלט. אויך אַלע אַנדערע איבערלעבענישן און השפּעות זענען ביים פּריערדיקן יידישן קינסטלעך און אַזוי אויך ביים וויסנשאַפּטלעך פּאַר-קערפערט געוואָרן אין יידישע געשטאַלטן. דער שפּעטערדיקער יידי-שער שרייבער איז שוין מער נישט אַזוי געקניפט און געבונדן בלויז מיט דעם יידישן לעבנס-שטייגער, זיינע השפּעות קומען שוין אויך פון אויסן, פון דער דרויסנדיקער וועלט, און צו דעם יידישן לעבן האָט ער שוין נישט מער די ראַמאַנטישע געפילן און באַצוינגען.

און אין דער הינזיכט איז געווען זייער אינטערעסאַנט אויפן צוזאַמענפאַר דער העפטיקער מיינונגס-אויסטייש צווישן די צוויי פּאַר-שער — ד"ר יצחק שיפער און ד"ר י. שאַצקי. דער ערשטער האָט געהאַלטן אַ באַגייסטערטן רעפּערצט וועגן די פּאַרשונגס-מעטאָדן פון דעם יידישן וויסנשאַפּטלעך. ער האָט אונטערגעשטראַכן די ראַלע פון אינטואיציע ביים פּאַרשער, ער האָט געמאַלט אַ ראַמאַנטיש בילד, ווי דעם יידישן וויסנשאַפּטלעך איז אויסגעקומען צו אַרבעטן. ד"ר י. שאַצקי האָט אים אָפּאַנירט און אַרויסגעטראָטן קעגן דעם ראַמאַנטישן אַרעאָל און גערעדט וועגן דער זאַכלעכקייט, פּראַקטישקייט און נישט טעריקייט, וואָס דאַרף זיין דער עיקר אין פּאַרשן.

צוויי וועלטן, צוויי צוגאַנגען, צוויי וועגן אין פּאַרשן.

דער עלטערער יידישער פּאַרשער איז געווען בקי, דער יונגער-רער — ערודיט. עס זענען צוויי גאַר באַזונדערע באַגריפּן. ביים ערשטן געפיינען מיר התמדה, המצאה, חריפות, ביים צווייטן — אַנגעליענט-קייט, באַהאַונטקייט.

עס איז אינטערעסאַנט: דער עלטערער יידישער פאָרשער שטייט צווישן צוויי וועלטן, ער איז געבונדן מיטן אמאָל, ער ציט זיין השפעה עד-היום פון דער אלטער יידישער קולטור — ער זעט נישט קיין סתירה צווישן ירושלים פון ארץ-ישראל און ירושלים פון גלות (דער אויסרוק פון ש. דובנאָוו אין זיין רעדע אויף דער פייערלעכער עפענונגס-זיצונג פונם וועלט-צוזאַמענפאָר פון יוואָ. אַרדבא, זיי דער-גאַנצן איינע דער צווייטער. דער היינצטייקער יידישער וויסנ-שאַפּטלעך קומט בעיקר פון אַ פרעמדער וועלט. פיל פון די יונגע וויסנשאַפּטלעך, פאָרשער זענען אפשר מער געטריבן דורך אויסערלעכע סיבות צו יידן, צו דער יידישער וויסנשאַפּט. אַרויסגעשטויסן פון אַנדערע וויסנשאַפּטלעכע פּאָזיציעס, באַהעפטן זיי זיך צו דעם יידישן פראָנט און זייער באַהעפטונג איז צוערשט נאָך ווייניק אַרגאַניש, נאָך ווייניק טיף-אינערלעך. און דאָס רופט זיך שטאַרק אָפּ אויף דעם כאַראַקטער פון זייערע פאָרשונגען. און אויך די מעטאָדן פון דער אַרבעט זייערע זענען פרעמדע, נישט-יידישע. עס דאַרף געדויערן פיל, ביז וואַנעט דער פאָרשער, וועלכער קומט פון דער פרעמד, מיט אַ נישט-יידישער אויסבילדונג, מיט נישט-יידישע מעטאָדן פון אַרבעט, וועט זיך איינבירגערן אין דער יידישער קולטור-סביבה. און אַ באַשיינ-פערלעכער באַווייז איז געווען, ווי אייניקע אַזעלכע פאָרשער זענען נאָך נישט שוה-בשוה מיט דער איינפאַכער יידישער שפראַך, און זייערע יידישע רעפעראַטן זענען געווען איבערגעזעצט פון פויליש אָדער דייטש, און אַזוי אויך דער יידישער לשון פון זייער מויל. אַזוי האָבן דאָך אויסגעזען די זייער אינטערעסאַנטע רעפעראַטן פון ד"ר רודאָלף גלאַנץ (וויין), ד"ר פיליפּ פרידמאַן (לאָדזש) און אַנדערע. און אויב עס איז געווען גאָר אַ טיפער תהום צווישן דעם עלטערן יידישן וויסנשאַפּטלעך מיט דעם נישט-יידישן פאָרשער און געלערטן ד"ר בעראַנעק (פון טשעכאָסלאָוואַקיי), איז געווען אין תוך אַ סך ענלעכס צווישן אים מיטן יידישן וויסנשאַפּטלעך ד"ר דאָוידזאָן (פון קאַפּענהאַגען)... און נאָך אַ טיפער אונטערשייד, וואָס האָט זיך געוואָרפן שטאַרק אין די אויגן: דער עלטערער יידישער געלערטער האָט פאַר זיך שטענדיק דעם גאַנצן יידישן פיל, גאָר דאָס יידישע קיום-פראָבלעם, ער זוכט צו געבן פאַראַלגעמייערטע ענטפערן מיט זיין וויסנשאַפּטלעכער טעט-קייט, און דער יינגערער איז ספעציאַליזירט אויף צווייגן און אָפּ צווייגן פון זיין געביט. די פרטים פאָרשטעלן פאַר אים דאָס גאַנצע,

דאָס אַלגעמיינע. דער פריערדיקער יידישער וויסנשאפטלער איז גע-
גאַנגען פון פֿלֶל צום פרט, און דער איצטיקער פאַרשער גייט שטענדיק פון
פרט צום פֿלֶל.

נישט נאָר די יאָרן, עלטער, אויסזען שיידן אָפּ דעם פריערדיקן
יידישן וויסנשאפטלער פונם היינטיקן — נאָך דער גאַנצער תּוֹך, דער
גאַנצער עצם איז אַן אַנדערער.

און דאָס האָט זיך זייער שטאַרק געוואָרפן אין די אויגן, ווען
מען האָט זיך געטראָפן פנים-אל-פנים מיט די פאַרשידענע פאַרשטייער
פון דער יידישער וויסנשאַפט, וועלכע האָבן זיך באַטייליקט אין דעם
אַלגעמיינע יוואָ-צוזאַמענפאַר.

דער יום-טוב פונם יידישן בוך

מיר האָבן באַקומען פונם טשאַרטקאָווער פּרץ-פּאַריין אַ ריזיקן אַפּיש
 וועגן די פּייערונגען, וואָס ווערן אין טשאַרטקאָוו איינגעאַרדנט
 אין צוזאַמענהאַנג מיטן אַריינברענגען אין זייער יידישער ביבליאָטעק
 דעם 2.000-סטן יידישן בוך. די פּייערונגען וועלן דויערן אַ גאַנצן
 חודש. די פּראָקלאַמירונג פונם חודש פאַרן יידישן בוך און פאַר דער
 פּרץ-ביבליאָטעק איז באַשטימט אויף פּרייטיק דעם צווייטן פעברואַר.
 עס ווערט אויפגעפנט אַן אויסשטעלונג פון די שענסטע און בעסטע
 יידישע ביכער, עס ווערט איינגעאַרדנט אין משך פון חודש אַ ריי
 פּראָפּאַגאַנדע-אונטערנעמונגען פאַר דעם יידישן בוך, עס וועלן פאַר-
 קומען קאַנצערטן פון דעם אייגענעם פּרץ-כאָר, עס וועלן געהאַלטן
 ווערן רעפּעראַטן וועגן דער ראַלע פון יידיש און דער יידישער ליטע-
 ראַטור, עס וועט אַרויסגעשטעלט ווערן אַ סטאַטיסטיק, וועמען און
 וואָס מען לייענט אין דער פּרץ-ביבליאָטעק אין טשאַרטקאָוו פאַר די
 זיבן יאָר פון איר עקזיסטענץ. עס איז אויך דערקלערט געוואָרן אַן
 אומויסטיקער חודש, — מען קאָן לייענען אין פעברואַר ביכער אַן
 געלט. — הפּלל — עס איז אַ גרויסער יום-טוב פונם יידישן בוך
 אין טשאַרטקאָוו.

עס איז פּדאָי צו פאַרצייכענען אַט דעם יום-טוב פון טשאַרטקאָ-
 ווער פּרץ-פּאַריין. אין דער איצטיקער שווערער, געדריקטער צייט איז
 עס אַ שטיקל נחמה.

איז דאָך דאָס יידישע בוך לעצטנס שטאַרק פאַריתומט, עס פילט
 זיך אָפּטמאַל אין דעם יידישן לעבן ווי אַ שטיף-קינד, אויף וועלכן
 קיינער לייענט נישט קיין אַכט. און דאָ קומט אַ יידיש שטעטל און
 איז זיך מיט דעם בוך אַזוי משמח און מצבט דערפון אַ גאַנץ וועזן!
 נישט געקוקט דערויף, וואָס דאָס יידישע לעבן ווערט פּסדר
 פאַרוועלטלעכט, האָט אָבער דאָס יידישע בוך נישט באַוויזן צו פאַר-

נעמען אין דער יידישער וועלט, אין דער יידישער שטוב דאָס אָרט, וואָס עס פאַרנעמט דאָס בוך, די לייטערטור ביי אַנדערע פעלקער. די יידישע צייטונג איז דאָך פיל יינגער פון דעם יידישן בוך, — די יידישע צייטונג אין פּוילן איז דאָך קוים אַלט דרייסיק יאָר, — און דאָך האָט זי יידישע צייטונג דעראַבערט דאָס יידישע הויז, די יידישע משפּחה, און דאָס בוך איז נאָך אַלץ ווי איבעריק, איז אַן ענין פאַר געצייילטע, פאַר ספעציעלע לייבהאַבער, וועלכע מען קאָן אין יעדן שטאָט און שטעטל ציילן ממש אויף די פינגער.

אַבער די צייטונג איז דאָך סוף-פּל-סוף חיי-שעה און דאָס בוך איז חיי-עולם, — הייסט עס, אַז דער יידישער מענטש לעבט בלויז חיי-שעה, מיטן מאָמענט, מיט דער מינוט. איבערגעליענט, אָפּ-געכאַפט דאָס ביסל נייעס פון דער יידישער צייטונג, און אַן עק, אַ סוף צו דער גאַנצער שייכות מיט דער יידישער וועלט, מיט דער יידישער קולטור, מיט די יידישע ווערטן און פּראָבלעמען?

יא, ליידער, איז דאָ אַ גרינגשאַצונג צום יידישן בוך, צום יידישן ווערק. אין וויפיל יידישע הייזער זענען עס דאָ איצט ביכער-שראַנקען מיט יידישע ביכער? אַמאָל האָט דאָך יעדע יידישע שטוב געהאַט אַ שראַנק מיט ספרים. האָט דער לַמדן געהאַט ש"ס, ספרים חקירה, שאלות-תשובות, פוסקים, חסידישע ספרים, און דער פּראָסטער ייד — די חומשים, אַ חק-לישראל, מחזורים, אָדער גאָר — שמחת-הנפש, מנורת-המאור מיט עברי-טייטש און דעם צאינה-וראינה פאַר דער פרוי און מאַמע. אַמאָל פלעגט מען שיקן דעם חתן אַ מתנה אַ זיבבערנעם אָדער גאָלדערנעם זייגער און דערביי אויך אַ זשיטאַמירער, אָדער סלאָווטער, און שפעטער — אַ ווילנער ש"ס, איינגעבונדן אין אַ פּראַכט-לעדער-באַנד, וואָס האָט באַשיינט און באַשיינט די יידישע שטוב און געוויזן דעם גרצד פון דער אינטעליגענץ פון דער יידי-שער שטוב. און וואָס איז געוואָרן פון אַט דער יידישער פיינער טראַדיציע — מיט דער פיעטעט און אַכטונג פאַר דער ספר?

ביי י. אַפּאַטשאַו אין זיין נייעם בוך „אַ טאָג אין רעגענסבורג און אליהו בחור" איז פאַראַן אַ פּרעכטיק בילד, ווי אליהו בחור קומט צו גיין צום רייכן מענדל ווירמיווער, וועמעס שיפן עס האָבן זיך געטראָגן איבערן מיטלענדישן ים, געפירט סחורות פון אַזיע קיין אייראָפּע. אליהו בחור איז גערופן געוואָרן דורך מענדל'ס פרוי, די גוטערציקע פעסלין. זי מאַכט חתונה די עלצטע טאָכטער, וויל זי

באַשטעלן ביים „מייסטער“ אליהו בחור פאַר איר טאַכטער „וויבערישע ספרים“, און י. אַפּאַטאַשוו שילדערט, ווי די מוטער און די טאַכטער שמועסן אַרום מיט אליהו בחור, וואָס פאַר אַ זאַכן ער זאָגט אַריין-שרייבן אין דעם סידור און מחזור, וואָס ער דאַרף צוגרייטן פאַר דער יונגער פרוי.

דאָס יידישע לעבן ווערט אַלצמער פאַרוועלטלעכט, און דאָך איז די יידישע לײטערטור, דאָס יידישע בוך נאָך נישט אַריין אין פֿלייש און אין בלוט פון דעם היינטיקן ייד. דאָס יידישע בוך איז נאָך נישט קאַנאָניזירט געוואָרן ביי אונז, נאָך נישט אַריין אין דער טראַ-דיציע, אינם נוסח פון אינווער לעבן. אַפילו יידיש טעאַטער איז מער איינגעוואַרצלט געוואָרן אין דער יידישער וועלט, ווי די יידישע לײטע-ראַטור. אַמאָל האָט שלום-עליכם דעראַבערט פאַר זיך דאָס יידישע הויז—און טאַקע מער קיינער נישט אין אַזאַ מאַס, ווי שלום-עליכם. מיכה יוסף בערדיטשעווסקי, וועלכער האָט איין צייט געזוכט פאַרשידענע וועגן מיט זיין יידיש שרייבן צו דערגיין צום האַרץ פון יידישן פּאָלק, — האָט געפּלאַנט אַרויסצוגעבן מעשה-ביכלעך אין דער פּאַרם און סטיל פון די אַמאָליקע פּאָפּולערע פּאָלקס-ביכלעך. ער האָט אַפילו געפרוווט אַרויסצוגעבן אַ ריי העפטן, אָבער דער פּרווו האָט זיך נישט איינגעגעבן.

פאַרצן פאַרצייטיקע הייליקע ווערטער, וואָס זענען שוין אַריין אין דעם היינטיקן טאַג-טעגלעכן געברויך. מיר באַנוצן דאָס וואָרט „עבוד ה'“ פאַר גוטע, איבערגעגעבענע טעאַטער-אויפפירונגען. מיר באַנוצן דאָס וואָרט „סיום“ פאַר דעם ענדיקן פּונם שויל-יאָר. אָבער די אַלע וואַכעדיקע טואונגען אונזערע האָבן נאָך אין זיך ווייניק יום-טובדיקייט. פרצעס ווערטער „מיר שבתדיקע, מיר יום-טובדיקע, מיר נשמה-יתרהדיקע יידן“ זענען שוין אַ גענוג-ביסל פאַרשאַבלאָניזירט, פאַרוואַכעדיקט געוואָרן, און האָבן אָנגעוואַרן זייער גלאַנק, אינהאַלט, זייער נשמה, זיי ווערן געברויכט צו-אַפט און ביי יעדער געלעגנהייט.

און דערפאַר האָט אַ שלאָג געטון מיט אַ וואַרעמקייט אַט דער רייקער גרויסער אַפיש, וואָס עס איז אָנגעקומען פון טשאַרטקאָוו וועגן די פייערונגען, וואָס מען גייט דאָרט מאַכן צוליבן אַריינברענגען דעם 2.000-סטן יידישן בוך אין דער ביבליאָטעק.

דאָס יידישע שטעטל איז אַזוי דערשלאָגן, אַזוי רוינירט, אין

א יום-טוב דאָרט איז גאָר אַ זעלטנקייט. און דאָ גייט אַ פּרָק-פּאַריין
און פּראָקלאַמירט אַ גאַנצן חודש פייערונגען.
און נישט-נאָר טשאַרטקאָוו מאַכט אַזאַ יום-טוב. אויך פינסק
קומט מיט אַן אָנזאָג פון אַזאַ מין יום-טוב. די פינסקער ברענער-
ביבליאָטעק גייט פייערן דאָס אַריינברענגען פונם 4.000-סטן בוך אין
זייער ביבליאָטעק, און ביאָליסטאָקער שלום-עליכם-ביבליאָטעק מאַכט אַ
יום-טוב פון אַריינברענגען אין דער ביבליאָטעק דאָס 40.000-סטע בוך.
אויך דאָס פאַריתומטע יידישע בוך האָט זיך דערלעבט צו אַ יום-טוב!
זאָל עס אין אונזער שווערער צייט פאַרצייכנט ווערן!

1935

מיט געמיינזאמע פרוחות

רויף האלטן מיר איצט אין דער וועלט מיט אונזער קולטור-שאפן אין פוילן?

מען לעבט צופיל מיטן לויפנדיקן טאג, און מען באווייזט נישט אפצושטעלן זיך אויף א וויילע, צו באטראכטן ווי ס'דארף צו זיין די לאגע און צו מאכן די געהעריקע אויספירן.

מען מוז אונטערפירן א שטיקל סך-הכל פון אונזער קלטור-שאפן אין פוילן און אָנצייכענען די נאָענטסטע דרינגנדיקסטע אויפגאבן.

איז טאקע באמת אין אונזער קולטור-וועלט בלויז קריזיס, קאָ-טאטראָפּע, אָדער גאָר באַנקראַט, ווי מען האַלט אין איין באַהויפטן? די וואָס זאָגן אַזוי, פאַרזעען די וויכטיקע אויפטוען, וואָס זענען גע-מאַכט געוואָרן אויף די פאַרשידענע געביטן פונם יידישן שאַפן. אמת, אונזערע קולטור-פּאַזיציעס זענען לעצטנס שטאַרק באַדראָט. די אַלגע-מיינע פּאַליטישע לאַגע, דער עקאָנאָמישער חורבן, די געזעלשאַפטלעכע אַפּאַטיע, — אַלץ צוזאַמען האָבן אָנגעמאַכט פאַרוויסטונגען אין אונזערע קולטור-אינסטיטוציעס, הן אין צענטער און הן אויף די ערטער. דאָס יידישע שול ווען האָט שטאַרק פאַרלוסטן, די יידישע ביבליאָטעקן געפינען זיך אין אַ קלאַגעדיקן מצב, דאָס יידישע פאַרלאַנג-וועזן איז צערודערט, דער יידישער טעאַטער איז פאַרקראַכן אין אַ זומפ, דער יידישער שרייבער איז פאַרצווייפלט, דער יידישער פּען-קלאַב איז אַפּאַטיש און האָט פאַר זיך קיין שום אידעע נישט, די יידישע פרעסע שענקט צופיל אַרט פאַר שונד און סענסאַציע. יא, אַלץ איז אמת, אָבער דאָך...

אָבער דאָך האָבן מיר צו פאַרצייכענען פאַר די לעצטע יאָרן פיל וויכטיקע אויפטוען און אויך גרויסע געווינסן.

קודם-כל — מאַיז רייפער און רייכער געוואָרן. אונזערע דיכטער

און שרייבער האָבן אַדורכגעמאַכט אַ גרויסן שאַפּערישן מהלך און באַ-
רייכערט די יידישע לייטעראַטור מיט גאָר וויכטיקע ווערק.

מיט אַ צען יאָר צוריק האָט געהערשט אין דער יידישער לייטע-
ראַטור אַ צעפּלאַסנקייט, אַן ערבוב-תּחומים פּון אידעען, אידעאָלאָגיעס
און איינשטעלונגען. לעצטנס זענען אָנגעמערקט געוואָרן קלאַרע וועג-
און גרענעץ-צייכנס. און זאָל נישט זיין אזוי גרינג אין אונזערע אויגן
די-אָ זעלבסטבאַשטימונג. נישט נאָר די היינטיקע שרייבער זענען
געוואָרן אויסגעשפּראַכענער, שטאַנדהאַפטיקער אין זייערע וועלט-אַנ-
שווינגען, נאָר אויך די פּריערדיקע, אַמאָליקע שרייבער זענען אין
ליכט פּון שאַרפּער קריטיק, אַדאַנק דעם נייעם צוגאַנג, אויסגעוואַקסן
ביי אונז אין די אויגן. און נישט נאָר מענדעלע, פּרץ, שלום-עליכם—
אויך אַקסענפּעלד, ווינטשעווסקי, עדעלשטאַט, באַוואַווער און נאָך און
נאָך שרייבער פּונם 19-טן י"ה זענען פאַר אונז ווי פּונסניי אַנטפּלעקט
געוואָרן. ווער דורכן טעאַטער, ווער דורך דער נייער „איבערשמידונג“
פּון אונזערע אויפנעם-מעגלעכקייטן. פאַראַן דאָך צייטן און תקופּות,
ווען מען איז אויך שטאַרק פאַרנומען מיט איבערשאַצן די פּריערדיקע
ווערטן. און דאָס איז אַ וויכטיקער שאַפּונגס-פּראַצעס. נישט ווייניקער
וויכטיק ווי אַרויסרוקן נייע יונגע דיכטער.

די לעצטע עטלעכע יאָר איז פאַרגעקומען אַ זעלבסטשטענדיקע
אינטענסיווע אַרבעט אין די פאַרשידענע נייע ישובים און קיבוצים.
ס'איז אָנגעגאַנגען אַ גרויסע ערנסטע טעטיקייט פּון זעלבסטבאַשטימונג
אין אַ ריי לענדער, וואָס זענען געקומען צו אַ ניי לעבן. אין דער
ערשטער ריי אין ראַטנפאַרבאַנד: נייע קאָלאָסאַלע, ביזאַהער נישט
געדאַכטע מעגלעכקייטן פאַר דעם יידישן שאַפּן אויף די פאַרשיידנסטע
געביטן. די השפּעה אָבער פּון דער דאָרטיקער יידישער לייטעראַטור,
טעאַטער, שול אויף דעם היגן יידישן קולטור-לעבן איז נישט קיין באַ-
דייטנדיקע. עס האָט פיל צוזאַגן דער תּהום, דער פאַקטישער און
פּסיכאָלאָגישער, וואָס לייגט צווישן זיי און אונז. דערפּון ליידן זייער
שטאַרק ביידע צדדים, הן זיי און הן מיר. דאָרטן העלפט מען מיט מיט
אַלע מיטלען דער צעריסנקייט, דער איזאָלירטקייט, דער פאַרפּרעמדקייט.
פּעלט דעריבער דער לעבעדיקער קאַנטאַקט, וואָס האָט געקענט זיין
אַ מול-ברכה פאַר זיי און פאַר אונז.

עס איז אַ גרויסע עוולדה, וואָס מען וויל לחלוטין פאַרזען די
געוואַלדיקע שאַפּערישע ענערגיע, וועלכע עס פאַרמאָגט דאָס היגע

יידישע לעבן, נישט געקוקט אויף די אלע שטערונגען פון אינעווייניק און פון דרויסן. עס זענען פאר די לעצטע יארן צוגעקומען טאלענט-פולע, פעיקע, און צוזאגנדיקע דיכטער. מיר האָבן איצט פיל אינטערע-סאָנטע און פיינע יונגע פּאָעטן, אָבער צוליב דער אַלגעמיינער שווערער סיטואַציע איז יעדער איינער אַ וועלט פאַר זיך. עס מאַכט דעם איינדרוק, ווי יעדער איינער וואָלט אין זיינע אייגענע ד' אמות גע-דוכנט זיינע לידער, אָן קאָנטאַקט, אָן פאַרבינדונג מיטן צווייטן. און אויך אָן פאַרבינדונג, אָן קאָנטאַקט מיטן לייענער. מען האָט שוין פיל גערעדט וועגן דער קעגנזייטיקער אַנטווישונג, וואָס עס הערשט ביי אונז צווישן שרייבער און לעזער, — נישט מען ווירקט און נישט מ'ווערט באַווירקט איינער פון אַנדערן. און אַפּטמאָל קומט אויס, ווי אַ גרויסער אַרקעסטער, פאַרשיידענע שפּילער האַלטן אין איין אַנשטעלן זייערע אינסטרומענטן. קיין געמיינזאָם קאָלעקטיוו האַרמאָניש שפּילן אונטער דער אָנפירונג פון אַ פירנדיקער אידעע איז נישטאָ. אַמאָל דוכט זיך, ווי יעדער איינער פון די דיכטער וואָלט געשטאַנען ווי יענער זעלנער ביים טויטן טעלעפּאָן ביי בערגעלסאַנען אין דער דערציילונג. ער קלאַפט אינם אַפּאַראַט, ער וויל פילן פאַרבינדונג מיט זיין טייל, וואָס איז ערגעץ אויפן פּראָנט, נאָר ער רעדט ווי צו דער וואַנט...

און ס'איז אינטערעסאַנט צו שטעלן אַ פּראָגע: פאַרוואָס איז איצט אַזאָ צופּליס פון גייע יונגע, באַגאַבטע דיכטער, און אַזאָ מאַנגל אין יונגע באַוועלדיסטן און עסייאַסטן? משמעות, ס'איז דאָ באַדן און באַדינגונגען פאַר דיכטונג, פאַר שטימונגען, פאַר מאַטיוון, פאַר מאַ-מענטאַלע זענעלישע און זעערישע באַטראַכטונגען, נאָר ס'איז נישטאָ קיין אַטמאָספּער פאַר הרחבת-הדעתדיקער, שאַפּערישער טעטיקייט, פאַר עפישע פאַרגעשטאַלטיקונגען. די פאַרצווייפּלונג רופט אַרויס קורצע דיכטערישע שורהלעך און פּערזן, וואָן זי איז נישט בכות צו גע-בוירן לאַנגאַטעמדיקע שילדערונגען.

עס דערשיינען פון צייט צו צייט ביכער, אָבער זיי ווערן גע-בוירן ווי ע'ל פי נס, — זיי וואָלטן יאָ געקאָנט דערשיינען און נישט. נישט מ'האַט אויף זיי געוואַרט און נישט זיי זענען אַזוי שטאַרק אָנגעלייגט, ווען זיי זענען געקומען. נישטאָ עפעס קיין אמתער פאַטאָס פון שאַפן ביי אַ טייל פון אונזערע קינסטלער.

אַזוי זעט אויס אין אַלגעמיין אונזער שאַפּנדיקע וועלט פאַר די לעצטע עטלעכע יאָר. אָבער ס'איז קיין ספק נישט, אַז סיי די טיף-

איבערווייניקסטע סיבות און סיי די אויסנווייניקסטע, לאָזן זיך באַקעמפן און מוזן באַקעמפט ווערן.

און דאָס איז איצט דאָס געבאָט פון דער שעה.

מיר מערקן סיי אין צענטער, סיי אויף די ערטער אַ דראַנג אַרויסצורייסן זיך פונם הינערפלעט. די צעשפליטערטקייט, די צע-ריסנקייט, דאָס שטענדיקע באַקעמפן זיך צווישן די ריכטיגונגן האָט זייער פיל מיטגעהאָלפן דער פאַרוויסטונג, וואָס הערשט אויף דער יידישער קולטור-גאַס. ס'איז גרינגער געווען צו באַקעמפן די אלע יידישע קולטור-אינסטיטוציעס, ווען הינטער זיי איז נישט געווען קיין פעסטער געשלאָסענער פראָנט. דער קעגנזייטיקער אינערלעכער קאַמף האָט נישט-וויילנדיק מיטגעהאָלפן דעם אַלגעמיינעם קולטור-חורבן. און דאָס האָט מען סוף-פליסוף דערזען און דערשפירט. עס איז פליץ קיין צופאַל נישט, וואָס כמעט אין איין צייט איז אַרויסגעשוואַמען דער פראָעקט פון אַ יידיש-ליגע און פון אַ געמיינזאַמען קולטור-פאַרבאַנד. פון פאַרשיידענע זייטן קומט איצט אַ שטאַרקער דראַנג צו קאָנסאַלדירן די פראַגרעסיווע און ראַדיקאַלע קולטור-כוחות אויף דער יידישער גאַס. אין דער ווענדונג פון אַ ריי שרייבער און וויסנשאַפטלער צום ייוואַ-צוזאַמענפאַר איז אין אַ מטושטשער פאַרם, אָבער מיט גאַנץ קלאַרע כוונות געווען אויסגעדריקט דער ווילן צונויפצוזאַמלען די בעסטע און אויפריכטיקסטע טוער פון דער יידישער ליטעראַטור, טעאַטער, וויסנ-שאַפט, כדי צו פאַרטיידיקן די יידישע מאַטן-קולטור אין אלע אירע אַנטפּלעקונגען.

אָט דער ווילן צו שאַפן אַ געמיינזאַמען קולטור-פאַרבאַנד דרינגט איצט אַרויס פון פאַרשידענע זייטן, און ער מוז געפינען באַגרייטערונג ביי אלע אויפריכטיקסטע פריינד פון דער מאַדערנער יידישער קולטור און ביי אלע פראַגרעסיווע כוחות. אָט דער דראַנג דאַרף אויך סטימולירן די שאַפערישע כוחות, — די דיכטער, קינסטלער, שוישפילער — פאַר אַ נייער פאַרשטאַרקטער טעטיקייט און פאַר אַ נייעם פאַטאַס אין שאַפן. אַ סוף צו דער צעשפליטערונג, אַ סוף צו דער צעפלאַסנקייט, צו דער אַפאַטיע.

מיט געמיינזאַמע כוחות, מיט אַ נייעם ברען צו דער אַרבעט — צו שיצן און באַשיצן די דעראַבערטע קולטור-פּאָזיציעס אויף דער יידישער קולטור-גאַס אין אלע לענדער.

א סוף צום מינרעדווערטיקייט-קאָמפּלעקס

דער יידישער שרייבער און קולטור-טוער אין פוילן (און אויך אין די אלע אנדערע „גלות-לענדער, ווי אמעריקע, רומעניע, ארגענטינע, ליטע א. א.) לייט זינט יאָרן אויף אַן ערנסטן מינדערווער-טיקייט-קאָמפּלעקס. און עס איז קיין חידוש נישט: פון צוויי פּאַר-שיידענע זייטן (פון ארץ-ישראל און פון ראַטנפאַרבאַנד, און אויך פון זייערע אָנהענגער דאָ אויף די ערטער) ווערט פּסדר, אויף באַזונדערע אופנים געפירט אַ סיסטעמאַטישע, ברייט-פאַרצווייגטע און עקשנותדיקע אַרבעט צו פאַראומוירדיקן און צו דערנידעריקן אָס אַלץ, וואָס עס ווערט דאָ מיט צוויי פּיל מי געטון און געשאַפן. פאַר די ביידע דערמאָנטע וועלטן און וועלט-אַנשויונגען זענען מיר דאָ אַלע פאַרמשפט צום טויט, צום אונטערגאַנג. און וואָס פאַר אַ האַפּט און אויסזען קאָן שוין האָבן דאָס שאַפן און די טאַטן פון די, וואָס שטייען אויפן ראַנד פון אָפּגרונט? נאָך צוריק מיט אַ צען יאָר, אין דער צייט פונם העפטיקן קאָמף צווישן די דריי ליטעראַרישע הויפט-צענטרען — פוילן, אַמעריקע און ראַטנפאַרבאַנד — פאַר דער העגעמאָניע אין דער יידישער ליטעראַטור, האָט מען אין באַשטימטע קרייזן געהאַט אָפּגעמאַכט: די פאַרגאַנגנהייט געהערט צו פוילן, די קעגנוואַרט געהערט נאָך צו אַמעריקע, אָבער די צוקונפּט געהערט שוין אינגאַנצן צו ראַטנפאַרבאַנד. הייסט עס, אַז דאָס יידישע פוילן (און ממילא אויך רומעניע, ליטע א. א.) איז שוין נישט בכוח מער צו פּראָדוצירן און צו שאַפן. און דער פּועל-יוצא דערפון? אַלץ וואָס מען טוט דאָ, איז געבויט אויף זאַמד, דאָס מינדעסטע ווינטל וועט עס אַוועקרייסן, און קיין שפור וועט נישט בלייבן.

די אַ פּראָפּאַגאַנדע פון די „גלות-פאַרנייער (הן פון רעכטס, און הן פון לינקס) איז געפירט געוואָרן זייער אויסגערעכנט. עס איז דערקלערט געוואָרן אַ קאָמף די אלע אַרטיקע פּאָזיטיווע אַרבעטן, וואָס

שאפן ביי די מאַסן, אילוזיעס" און ציען אַזוי-אַרום אָפּ די אויפֿ-
 מערקזאַמקייט פון דעם עיקר-העיקרים. און עס איז טשעקאַווע, ווי די
 ביידע ווידערשפרעכנדיקע וועלט-אַנשויונגען — ציוניזם און קאַ-
 מוניזם, און איצט קומט-צו צו זיי די אַלט-נייע, פריילאַנד-באַוועגונג —
 זענען געווען נאָענט מיט זייער נעגאַטיווער און פיינטלעכער באַציונג
 צו די באַמיונגען אויפצושטעלן דאָ אויף די ערטער קולטור-אינסטי-
 טוציעס, און מיט אַלע מיטלען זיך באַמיט, יעדער אויף זיין שטייגער
 און לויט זיין אידעען-קאַנצעפציע, צו דיסקרעדיטירן זיי, און צו
 דערווייזן זייער נישטיקייט אין פאַרגלייך מיט דעם, וואָס עס שאַפט זיך
 „דאָרט" (ביי אַיינע אַזי דער „דאָרט" — ארץ-ישראל, ביי די אַנדערע —
 ראַטנפאַרבאַנד, און לעצטנס ביי די פריילאַנדיסטן — „דאָרט" — אינם
 צוקונפטיקן פריילאַנד).

ס'איז איבעריק איבערצוגוהזון דאָס אַלץ, וואָס איז געזאַגט און
 געשריבן געוואָרן קעגן די, וואָס אַרבעטן דאָ אויף די ערטער. עס
 האָט זיך געשאַפן ביי די „גלות"-קעגנער פון די ביידע לאַגערן צוויי
 מאַסן: אַלץ, וואָס ווערט געטון דאָרט, איז שייך, וויכטיק, שטאַנד-
 האַפטיק, און אַלדאָס, וואָס ווערט געשאַפן דאָ, אין „חוקי-ארץ",
 איז נישטיק, באַדנלאָז, קקיון דיונה, וואָס היינט בלייבט עס און
 מאַרגן וועלסט עס.

אין דער „ליטעראַטורנאַיאַ ענציקלאָפּעדיאַ", וואָס עס גיט אַרויס
 די קאָמוניסטישע אַקאַדעמיע אין מאַסקווע, אין דער אָפּהאַנדלונג „יעווי-
 רעיסקאַיאַ ליטעראַטוראַ", איז גאַנץ קלאַר און שאַרף דערקלערט: די
 רעוואָלוציע (די אַקטאַבערישע — נ. מ.) האָט צעטיילט אויף צוויי לאַ-
 גערן די יידישע ליטעראַטור — פ. ס. ס. ר. און די בורשוואַזע לענדער:
 אין דער צייט, וואָס די ערשטע האַלט פּסדר אין איין וואַקסן, קומט
 פאַר אין דער אַנדערער אַן אומפאַרמיידלעכער דעגראַדירונג-פּראָצעס.
 און ווי די ליטעראַטור, אַזוי אויך די אַלע יידישע קינסטלער, וואָס
 לעבן און שאַפן מחוץ דעם ראַטנפאַרבאַנד, — זיי אַלע מיט זייערע ווערק
 קייקלען זיך פּסדר באַרג-אַראָפּ און פאַרן אין די אַרעמס פון פּאַשיזם
 און סאַציאַל-פּאַשיום...

אַט דער טויט-אורטייל אויף די יידישע בויער און שאַפער אין
 די „גלות"-לענדער הענגט זינט יאָרן, און עס האָט זיך נישט ווילנדיק
 איינגעקריצט אין זייערע געהירן דאָס שטענדיקע נאַכשרייבן: „מתים,
 אין אייער רו אַריין!" דער עמפּינדלעכער יידישער שרייבער, און

בעיקר דער, וואָס האָט זיך באַצויגן געוויסנהאַפט צו זיין שאַפן און געווען וואָך צו דער צייט און אירע טיפע ווייזן, האָט זיך געפילט געטראָפן פון אַט דער אַכזריותדיקער באַציונג. אַלע זוכענישן און דערגרייכונגען פון די היגע יידישע שרייבער זענען דאָרט אין ראַטנ-פאַרבאַנד און אויך צווישן די סימפּאַטיקער פון ראַטנפאַרבאַנד מחוּצן לאַנד, פאַרשוויגן אָדער פאַרשריגן געוואָרן. ס'איז גענוג צו דער-מאַנען זיך, מיט וואָס פאַר אַ חוּזק און ביטול מ'האַט אויפגענומען אויך די ווערק פון אַפּאַטאַשו, הירשביין, לייזיק, לעיעלעס, ק. מאַלאַדאָווסקי און פון פיל אַנדערע קינסטלער, — אַפילו סימפּאַטיקער פונם ראַטנ-פאַרבאַנד! און ווי די אויפריכטיקע און ערנסטע שרייבער האָבן נישט געפרוּווט זיך צו ווערן, האָט עס אויף זיי דאָך שטאַרק געווירקט. ביי אַזאַ מין צושטאַנד, ווען סיי די אַרומיקע סביבה און סיי דער קינסטלער ווערן פסדר דעגראַדירט, האָט זיך געמוזט שאַפן אַ שווערע פאַר-צווייפלטע שטימונג: פון וואָס איז פאַראַן דאָ וואָס צו שאַפן, און ווער קאָן דאָ עפעס שאַפן?

אַלעקסאַנדער בלאַק האָט אַמאָל געשריבן: „פדי צו שילדערן אַ מענטש, דאַרף מען אים ליב האָבן, דערקענען אים“. און ווי קאָן מען דען ערנסט שילדערן דאָס אַרומיקע לעבן און אַפילו זיך אַליין, ווען מ'האַט אָן אויפהער געפריידיקט, מ'זאָל דאָס אַרומיקע לעבן און זיך גופאַ בלוז פייגט האָבן? ווי קאָן מען ווערן געטריבן צום פריידיקן שאַפן, ווען מ'האַט דעם אַרום געהאַלטן אין איין פאַרמיאוסן? און ווי האָט געקאָנט געמאָלט זיין עפעס אַ קאָנטאַקט מיט „דאָרט“, ווען מ'האַט פון יענער זייט געהאַלטן אין איין אַפּשטויסן, דערווייטערן און פאַראומוירדיקן? אַט די שנאה און פאַראַכטונג האָט מען אויך פסדר געזייט צווישן דעם רעוואָלוציאַנערן מאַסן-לעזער.

איך וויל דאָ זיך נישט אַפּשטעלן אויף דעם, צי זענען טאַקע זאַמט מינדערווערטיק די אַלע קינסטלער און זייערע ווערק, וועלכע זענען געשאַפן אין די לענדער, אויסער „דאָרט“? מען קאָן זאָגן מיט דער גאַנצער קאָטעגאָרישקייט, אַז פאַר די לעצטע 15 יאָר זענען אין פוילן און אין אַנדערע לענדער געשאַפן געוואָרן פיל ערנסטע און אינטערעסאַנטע ווערק, וואָס וועלן פאַרבלייבן וויכטיקע ווערן אין דער יידישער ליטעראַטור. אַוודאי זענען „דאָרט“ די אַלגעמיינע באַדינגונגען, דער צושטאַנד פונם יידישן שרייבער און די אַרומגעבערישע מעגלעכ-קייטן אין פיל היגויכטן גינסטיקער פאַר דעם וויקס פון דער יידישער

ליטעראטור. אָבער אויב מיר וועלן גיין פאַרגלייכן די קינסטלערישע דערגרייכונגען פון דעם יידישן שרייבער דאָרט און דאָ, בין איך זיכער, אַז אונזערע קינסטלער וועלן מיט זייער ווערק פֿלל און פֿלל נישט בלייבן הינטערשטעליק. דאָס אָבער איז אַ פּראָגע, וואָס מען מוז זי באַזונדער און אויספירלעכער באַהאַנדלען.

עס איז איצט נויטיק צו זאָגן אָט וואָס:

אונזער יידישער שרייבער מוז באַקעמפן אין זיך דעם מינדער-ווערטיקייטס-געפיל, וואָס פרעסט אים, פֿדי ער זאָל מסוגל זיין צו שאַפן ערנסטע דערמוטיקונג-ווערק. און גראַד איצט, ווען מיר ווילן מאַפּי-ליזירן די פּראָגרעסיווע שאַפונגס-כוחות אין אַ געמיינזאַמען פאַרבאַנד קעגן די באַדראָטע קולטור-פּאַזיציעס, דאָרף אין דער ערשטער ריי אַריינגעצויגן ווערן אין דער אַרבעט דער ערנסטער, אויפריכטיקער שרייבער און ווערן דערמונטערט און דערמוטיקט צו שאַפן אין גייסט און אין דער ריכטונג, וואָס עס ווערט אָנגעצייכנט דורך די מאַדערנע רעוואָלוציאָנערע גייסטער. דערצו איז אויך נויטיק, אַז עס זאָל זיך ענדערן די ביטור-באַציונג מצד דעם בעסערן מאַסן-לייענער צום היגן ערנסטן שרייבער און צו זיין שאַפן.

די יידישע ליטעראַטור איז אַ ביז גאָר וויכטיקע קולטור-פּאַזיציע אין די אלע לענדער, און זי קאָן עס ווערן, — אויב דער יידישער שרייבער וועט אַדורכגעדריינגען ווערן פון פאַראַנטוואָרטונגס-געפיל, און דאָס וועט מעגלעך זיין דאָן, ווען ער וועט זיך באַפרייען פון דעם מינדערווערטיקייט-קאָמפּלעקס, וועלכער באַהערשט אים די גאַנצע צייט.

מענטש און קינסטלער

טווי אזוי איז דער קינסטלער אַ פרייער פויגל, וואָס זינגט זיך און קאָן זיך זינגען גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַריין און דאַרף נישט טראָגן קיין אַחריות פאַר זיין זינגען? אַדער פאַרקערט, דער קינסטלער איז אַ מענטש און בירגער פון דער געזעלשאַפט, אַ מענטש און בירגער פון זיין תקופה און ער איז מחויב צו טראָגן אויף זיך די זאָרגן און לאַסטן פון דער צייט?

דאָס איז איינע פון די וויכטיקסטע פראָבלעמען פון דער קונסט, און די אַ פראַגע מוזן מיר פסדר שטעלן די קינסטלער, הן פון אַמאָל און הן פון איצט. דאָס איז אויך אַן שום ספק אַ וויכטיקער פראָ-ביר-שטיין פאַר אַ קינסטלער, — ווען מיר ווילן פּרעגן און ענטפערן — וואָס דער קינסטלער איז בכלל און וואָס ער איז פאַר אונז, פאַר די ליינער.

געווען צייטן, ווען קינסטלער האָבן זיך געגרויסט מיט זייער שוועבן אין „הויכע עולמות“ און זיך געצאצקעט דערמיט, וואָס זיי גייט גאַרנישט אָן, וואָס עס טוט זיך אויף דער נידעריקער און ניש-טיקער ערד. אָט די קינסטלער האָבן זיך פאַרקליבן אין זייערע העל-פאַנט-ביין-טורעמס און דאָרט פאַרגעזעצט אַ לעבן אַן אויסגעטרוימטס, וואָס האָט ווייניק שייכות צו דעם ווירקלעכן לעבן. און עס זענען געווען, ווי צוויי באַזונדערע רשיוות, צוויי גאַנץ אַפגעטיילטע וועלטן, — איין וועלט די ממשותדיקע און די צווייטע — די אויסגעדיכטעטע. באַזונדערס איז עס געשען אין צייטן פון רעאַקציע. פון אַנטווישונג, פון רעפּרעסיע. נאָך שווערע קלעפּ פון דעם „גורל“, ווען עס האָט אויסגעזען, אַז אַלץ איז פאַרלוירן און אַז עס איז שוין קיין תקומה און האַפּענונג נישטאָ פאַר בעסערע צייטן, — דאָן איז פאַראַן איין אויסוועג — וואָס-ווייטער צו אַנטלויפן פונם לעבן, פון מענטשן, און וואָס-שטאַרקער צו פאַרגעסן און מבטל צו זיין דאָס רעאַלע, דאָס ווירק-

לעכע. וואָס-טיפּער פּאַרגראָבן זיך אין אייגענע טיפּקייטן, בדי נישט אַרויסצוזען דאָס דרויסנדיקע. דאָס טרעפט אויך זייער אָפט ביי קינסטלער פון אונטערגעדריקטע פעלקער, ווען צעבראַכענע, אַנטוישטע, פאַרלירן זיי דעם מוט און עס בלייבט זיי מער נישט איבער, ווי אַפּרוקן זיך פון דעם רעאַלן לעבן און איבערגעבן זיך פאַנטאַסטישע, מיסטישע שטימונגען. קאָן מען נישט די וועלט באַזיגן, דאָן בלייבט איבער זי מבטל צו זיין, אָדער צו שאַפן אַ צווייטע נישט-רעאַלע וועלט. עס איז אינטערעסאַנט אַן אויסצוג פון ראָמען ראָלאַנס לעצטן בריוו וועגן דער שטימונג, וואָס עס האָט באַהערשט אַמאָל, צוריק מיט אַ 50—60 יאָר, פּראַנקרייך און די פּראַנצויזישע קינסטלער. ער שרייבט וועגן זיינע גאָר ערשטע שאַפונג-יאָרן: „איך בין אַרויס פון אָט דער באַזיגטער פּראַנקרייך, — צוויי מאָל באַזיגט, אי אין דער מלחמה, אי אין דער רעוואָלוציע — פּראַנקרייך, וועלכע האָט אין משך פון מיין גאַנצער קינדהייט און יוגנט-יאָרן זיך געבויגן אונטער דער שווערער לאַסט פון פעסימיזם. דער שטעמפל פון דער דאָזיקער עפּאָכע איז לאַנג געלעגן אויף דער פּראַנצויזישער אינטעליגענץ, בלויז אין דער סקעפטישער איראָניע האָט זי געפונען פאַר זיך אַ מקום-מקלט...“

אמת איז, אַז אויך אָט די דערשראָגנקייט און רעפרעסיע האָט אַפּטמאָל געדינט אַלס אַ קוואַל פאַר אַ רייכן און פּראָדוקטיוון שאַפן. וואָס-פינסטערער די נאַכט, אַלץ-העלער לויכטן די שטערן, — זינגט זיך ערגעץ אין אַ רוסישן ליד. און וואָס-טיפּער דער ווייטיק, די ליידן ביי גרויסע קינסטלער, אַלץ-שטאַרקער זינגט אַרויס פון זיי דער גלויבן. אָבער דער איינציקער תנאי איז — דער קינסטלער מוז זיין געקניפט און געבונדן מיטן לעבן און, ווי מ'זאָגט אויפן היינטיקן לשון, שטיין שטענדיק מיטן פנים צום לעבן, צום לעבעדיקן מענטש. און קודם-כּל — דער קינסטלער דאַרף טראָגן אַחריות פאַרן מענטש-לעכן אין זיך גופאָ.

ווען מיר קוקן זיך צו צו דער ליטעראַטור, צו די וויכטיקסטע פאַרשטייער אירע, — סיי די נישט-יידישע, סיי די יידישע, — קומען מיר צו אַזאָ אויספיר: וואָס-גרעסער דער מענטש איז אינם קינסטלער, אַלץ-גרעסער איז דער קינסטלער גופאָ. עס איז אַ פאַלשע איינרעדע-ניש, אַז עפעס אַ געהיימע האַנט פירט אָן מיטן קינסטלער, עפעס אַ נישט-עראַדישע מאַכט. ווי אין דער לעגענדע, אַז מלאכים קומען ביינאַכט און לערנען אויס שבע-חכמות און שבעים-לשונות... מען

קען נישט דערהויבן ווערן צו העכערע מדרגות בלויז דורך רוח-הקודש. ניין, מען קאן נישט שאפן קיין „יש-מאין“, — פון דעם „אין“, פון דער גארנישט וועט קינמאָל נישט געשאפן ווערן קיין „יש“, קיין וויכטיקע ווערטן. עס איז בשום-אופן נישט מעגלעך קיין גרויסער קינסטלער אָן דעם גרויסן מענטש.

פּרץ האָט אַמאָל פּאַנאַנדערגעטיילט שרייבער אויף קינסטלער און דיכטער. דער קינסטלער מאַלט זיך גלאַט אַזוי, שילדערט זיך זאָכן געוועזענע, געהערטע, — און גאַרנישט. דער דיכטער אָבער קלע-טערט אויף הויכע בערג-שפיצן, ברעכט אָפטמאָל האַלז און נאַקן און ווערט נישט מיד ווידעראַמאָל און אָבעראַמאָל צו קלעטערן, פּדי אויפצוהויבן זיך נאָך העכער. דער קינסטלער איז גלייכגילטיק, נייטראַל צו דעם לעבן, וואָס ער שילדערט, דער דיכטער שרייבט מיט האַרץ, מיט נשמה, מיט שטאַרקער פאַראינטערעסירונג און צוגעבונדנקייט.

איך וואָלט געזאַנגען נאָך ווייטער אין כאַראַקטעריזירן דעם ערשטן און דעם צווייטן סוג שרייבער. איך מיינ, אַז עס קומט צו נאָך אַ וויכטיקער פרט: דער שרייבער, וועלכער איז מענטש, פּערזענלעכקייט, דער-אָ שרייבער לייגט אַריין „אין קאָן“ אויך זיך פּערזענלעך, זיין גאַנצן מהות. ער שאַפט לויט דער אייגענער געשטאַלט, און די ווערק זענען שפּליטערס פון זיין אייגענעם „איך“, פלייש פון זיין פלייש און בלוט פון זיין בלוט. עס איז נישט נאָר אין דעם, וואָס אַזעלכע ווערק זענען סוביעקטיווע. אָפטמאָל קאָן אַזאַ מין שרייבער אָביעקטיוויזירן געשעענישן, פאַסירונגען, איבערלעבענישן אייגענע און פּרעמדע. אָבער די מעשה איז, וואָס דאָס ווערק איז דער שפיגל פון דעם-אָ שרייבער, דער אויסדרוק פון זיין אינעווייניקסטער וועלט. די דאָזיקע שרייבער-פּערזענלעכקייטן וואַקסן פּסדר מיט זייערע ווערק, און עס איז שווער אָפּצוטיילן די ווערק פון זיי, און זיי פון די ווערק. אין דער יידישער ליטעראַטור האָבן מיר פיל ביישפּילן פון גלאַט שרייבער, פון שרייבער, וואָס שרייבן אַזוי זיך, ווייל זיי קאָנען די מלאכה פון שרייבעריי, ווי אַ גוטער פּידלער (און נישט קיין גרויסער קינסטלער-פּערזענלעכקייט) שפּילט גוט אָפּ פאַרשי-דענע מוזיקאַלישע שאַפונגען אָן אייגענער, אינטימער באַציונג צו די געשפּילטע זאַכן. אַזעלכע ווערק פון גלאַט שיינ-שרייבער קאָנען גע-לייענט ווערן אָפט זייער פיל, אָבער ווייטער פונם לייענען גייט עס נישט. הינטער די-אָ ווערק שטייט נישט דער מענטש, די פּערזענלעכקייט,

און דער ליינער ווייזט נישט ארויס קיין אינטערעס זיי צו קענען
אין זיי צו וויסן.

ביישפילן קאָן מען ברענגען אַסך, און יעדער איינער, וואָס
וועט זיך אַריינטראַכטן אין דעם, וועט קאָנען זיי ברענגען אָן אַ שיעור.
די-אַ סתם-ווערק זענען פיל מער אין דער צאָל אין יעדער לייטער-אַ-
טור און אויך אין דער יידישער, ווי אמתדיקע, עכטע ווערק, וואָס
ווערן נישט סתם געשריבן, נאָר אויסגעווייטיקט און אויסגעפיבערט פון
דעם שרייבער-פערזענלעכקייט.

די עכטע ווערק פון דעם עכטן קינסטלער ווערן נישט געשריבן,
נאָר געשאַפן. דער שרייבער איז אַ שאַפער. עס איז דאָ אַ גרויסער
מהלך פון שרייבעריי ביזו שאַפן. דאָס שרייבעריי האָט איר שאַבלאָן,
עס שיינט זיך פיל נישט אַפּ איין בוך פונם צווייטן, וועלכע די
גלאַט-שרייבער לאָזן אַרויס פון זייער, אַפּטמאָל פלינקער פּעדער. אַזעלכע
ווערק קומען אָן חבלי-לידה, מען שוואַנגערט גאָר מיט זיי נישט.
איינס און צוויי — און פאַרטיק אַ בוך.

גאָר אַנדערש איז מיט די ווערק, וואָס גרויסע שרייבער-פּער-
זענלעכקייטן שאַפן. עס וואַקסן כוחות, עס וואַקסן גאַנצע שיכטן פון
לעבנס-שטייגער, פון פאָלקס פריידן און ליידן, און דער שרייבער-פּערזענ-
לעכקייט נעמט עס אַלץ אויף מיט זיין עמפינדלעך האַרץ, ער פּורעמט
עס אויס אין זיין „בית-היוצר“. די-אַ ווערק זענען ווי רינגען אין דער
גאָלדערנער קייט פונם שאַפן פון דער פּערזענלעכקייט, וואָס איז אויך
אינגאַנצן גענומען אַ גרויס ווערק פון דער צייט, פון דעם דור, פון
דעם פאָלק. דערנאָך ווערן אַט די ווערק אויך וויכטיקע ווערטן פונם
פאָלק. עס איז נישט קענטיק אַפילו, ווי אַרום די ווערק ווערן גלייך
„אומבאַוועגלעכע גיטער“ פונם פאָלק.

איינמאָל פאַר אַלעמאָל — גרויסע קונסט-ווערק ווערן געשאַפן
דורך גרויסע קינסטלער-פּערזענלעכקייטן. און וואָס-גרעסער דער שריי-
בער איז מיט זיין מענטשלעכקייט, אַלץ-גרעסער איז דאָס ווערק, און
אַלץ-מער קען עס ברענגען גליק, פרייד, רייכקייט דער מענטשהייט.
מיר דאַרפן נישט מיד ווערן צו זוכן און צו פאַרלאַנגען אין
קונסט, ביים קינסטלער דעם מענטש, די פּערזענלעכקייט.

דאָס פאַרלאַנגען מיר פונם יידישן שרייבער ?

ראָס מיר פאַרלאַנגען פונם יידישן שרייבער ?
 קודם-כל — פאַרלאַנגען מיר! עס מוז נעמען אַ סוף צו דער
 מהיכתי-תיתדיקייט, וואָס האָט זיך אַזוי שטאַרק איינגעפרעסן אינם
 שרייבערישן אָרגאַניזם און צו דעם „קלוגעטשקן“ ציניזם, וואָס איז אַ
 דירעקטער פּוּעל-יוצא פון דעם „לאַז-מיך געמאַך“. מיר פאַרלאַנגען
 פונם שרייבער פאַראַנטוואָרטונג פאַר זיין שרייבן, פאַראַנטוואָרטונג פאַר
 זיינע טאַטן. ביי אונז האָט אַ לאַנגע צייט געהערשט דער פּרינציפּ
 פון פּרינציפּלאַזיקייט, און מען האָט זיך דערמיט געגרייסט און
 שטאַלצירט. האָט איינער אַ שרייבער זיך באַרימט, אַז זיין גאַנץ לעבן
 גייט ער נישט אויף דער טומלדיקער זייט פון דער גאַס, נאָר בלוז
 אויף דעם ליידיקן טראַטואַר. דערמיט, זאָגט ער, איז ער באַוואָרנט,
 אַז די זייטן בלייבן ביי אים גאַנץ... און וויבאַלד דער שרייבער איז
 אַזוי באַוווסטזיניק אַוועק פונם לעבן, האָט דאָס לעבן זיך שטאַרק נוקם
 געווען אין אים. עס האָט זיך אויסגעדרייט מיטן... הינטן צו אים. דער
 שרייבער האָט אַ לענגערע צייט געמאַכט כּסדר הקפות אַרום זיך,
 האָט זיך אים לטוף דער קאַפּ פאַרדרייט. מיט דעם ביסל אייגענע
 פּרייד אָדער אומעט, וואָס מ'האַט מעשה-קמצן אויפגעקליבן ביי זיך
 אין די קעמערלעך, קאָן מען ווייט נישט אַוועק. און מיר זענען דאָך
 עדות, ווי פיל שרייבער, פעיקע און צוואַנגדיקע, האָבן גאָר גיך ביי
 אונז זיך אויסגעשריבן, געבליבן לער און ליידיק, און האַלטן אין איין
 מעל-גיררן פּריערדיקן, לאַנג-אויסגענוצטן שטאַף. ווייל וויפּל קאָן
 מען עס אַלץ זיין פאַרנומען בלוז מיט זיך, אַר 6 זיך, פון זיך און צו זיך?
 ליטעראַטור — איז פיל מער ווי בלוז ליטעראַטור. עס איז פאַלש

(* רעזע, געהאַלטן אויף דער קאָלעקטיהער אַרויסטערטונג אינם חאַרשעווער

דאָס איינרעדעניש, אַז מען קאָן שאַפֿן אַ ישימאין, עפעס וויכטיקס פֿון גאַר-גאַרנישט. פֿאַר יעדן געשאַפענעם ווערק מוזן קומען ווערטן, מוז קומען מאַסן-ענערגיע. און אויב אַ קינסטלער לייקנט עס, — איז ער קיין קינסטלער נישט, אָדער ער זאָגט ליגן. וואָס גרעסער דער קינסטלער, אַלץ מער פֿאַרברויכט ער פֿאַר זיינע ווערק אָנגעזאַמלטן שטאָף, און אָפּטמאָל — פֿון גאַנצע דורות און גאַנצע תקופות. דער קינסטלער איז דער שותף צו די מעשה-בראשית פֿונם אַרומיקן לעבן. עס איז גוט, ווען ער קען שעפֿן פֿילע הויפּנס פֿון דעם לעבעדיקן קוואַל פֿונם לעבן. מענדעלע, וועלכן מיר פֿייערן איצט אומעטום, האָט געזאָגט וועגן זיך, אַז די „גלופּסקער האָבן אים געדינט פֿאַר אַ קרענעצע צו זיינע מעשיות“. יעדער עכטער און אויפֿריכטיקער קינסטלער דאַרף זיך פֿאַרבינדן מיט די מאַסן, מיט זייער לעבן, מיט זייערע געראַנגלענישן, מיט זייערע זאָרגן און פֿריידן, און דאָס אַלץ אויפֿנעמען אין זיך און געבן דעם אַ קינסטלערישן אויסדרוק.

די ייִדישע ליטעראַטור אויף דער ייִדישער שפּראַך איז אין איר תּוֹך, אין איר מהות געווען אַ מאַסן-קולטור. זי איז געווען אַן אויס-דרוק פֿונם דראַנג פֿון די מאַסן זיך פֿולער אויסצולעבן. זי איז געווען לויט איר שורש אַ מאַסן-ליטעראַטור. דער גאַנג פֿון די מאַסן אין דער פֿריי — דאָס איז געווען אַ לענגערע צייט דער גאַנג פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור, איר אינטענץ. דער גאַנג פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור אין אירע פֿאַרשיידענע תקופות. סיי פֿריער, ווען זי איז געווען בלויז אַ ליטעראַטור פֿאַר די מאַסן, און נאָך מער און שאַרפֿער, ווען זי איז געוואָרן אַ ליטעראַטור פֿון די מאַסן. קעגן דעם תּלמיד-חכם, וואָס האָט געהאַט פֿאַר זיך אַ געוואַלדיק-רייכע און איבערפֿליסנדיקע קולטור אין לשון-קודש און דערנאָך אין העברעיִש, איז אויפֿגעקומען דער מאַסן-מענטש, דער „עם-הארץ“, וועלכער איז געזעסן לכתחילה ביי דער זייט פֿון דעם למדנישן טיש און מיט אַ צוגעבויגענעם אויער געוואַלט אויפֿכאַפֿן עפעס אַ וואָרט אויף דער שפּראַך, וואָס איז אים פֿאַרשטענד-לעך, ביי דער „עם-הארץ“ האָט גענומען שאַפֿן פֿאַר זיך אַליין אַן אייגענע ליטעראַטור, אויף זיין שפּראַך. די ייִדישע ליטעראַטור האָט צוגעקראַגן נייע שאַפֿער יעדעס מאָל, ווען עס איז געווען אַ מאַסן-אויפֿברוי. יעדער שטורם האָט מיטגעבראַכט אויף זיינע כּוואַליעס נייע שטראָמען ייִדישע קינסטלער פֿון די סאַמע טיפֿענישן פֿון דעם פּאָליק. אַזוי איז געווען אין די 80-ער יאָרן, אַזוי אין די רעוואַלוציע-יאָרן פֿון

1906-1906, אין נאָכמער — בעת דער גרויסער רוסלענדישער רעוואַ-
לוציע פון 1917. און אזוי אויך אין די אַלע נייע יידישע קיבוצים —
ווי פאַרייניקטע שטאַטן, דרום-אַמעריקע א. א. יעדע מאַסן-עמיגראַציע
ברענגט מיט זיך אַן אויפשטייג אין דער דאָרטיקער יידישער לייטע-
ראַטור און קולטור-לעבן, און דערביי אויך אַ צופלוס פון נייע שאַ-
פערישע כוחות. הקיצור, די יידישע לייטעראַטור קומט-אויף און צעבלייט
זיך דאָרט, וווּ עס איז דאָ אַן אַקטיוו און פראָדוקטיוו מאַסן-לעבן.

די יידישע לייטעראַטור איז אַ פועל-יוצא פון דעם מאַסן-לעבן
און גלייכצייטיק האָט זי אויסצופילן אַ וויכטיקע געזעלשאַפטלעכע
שליחות, אַרויסצוברענגען דאָס לעבן אין זיין לייכט און שאַטן, צו
שילדערן די געשטאַלטן, וואָס ווירקן צום גוטן און צום שלעכטן, אונ-
טערצושטרייכן דאָס לעכערלעכע און נישטיקע, פדי אָפצושוואַכן זייער
השפעה אינם לעבן, אָנצווייזן אויף די אַנטיגעזעלשאַפטלעכע געפאָרן,
וואָס קומען פון פאַרשידענע זייטן, פון דרויסן און פון אינעווייניק.
די לייטעראַטור האָט די גרויסע פונקציע — אויף איר קינסטלערישן
אופן צו שטיין אויף דער וואַך פון דעם פראָגרעסיוו לעבן קעגן די
אַלע פינסטערע באַדראַע...

עס וואָלט געווען פאַלש צו מיינען, אַז בלויז איצט קערט זיך
דער בעסערער, ערנסטער קינסטלער צום געזונטן רעאַליזם... מענדעלע
נאָך אין דער צווייטער תקופה פון זיין שאַפן איז געווען דער באַגריי-
דער פונם סאָציאַלן רעאַליזם. לאָמיר זיך אויך דערמאָנען די גינסטיקע
השפעה פון די יידישע אַרבעטס-מאַסן אויף פּרצן, אויף פּרצן פון די
90-טער יאָרן, ווען ער איז ממש יינגער געוואָרן און געשאַפן דאָן
מוטיקע און פריידיק-מונטערע ווערק. פּרץ איז אויך שפעטער אָפט
אַריינגעצויגן געוואָרן אינם פאַליטישן קאַמף, און דאָס איז אים
שטענדיק וויל באַקומען.

דער אמתער קינסטלער שעפט אין אַ שטורם- אין דראַנג-פּעריאָד
פאַטאָס און אויפברויז פונם אַרומיקן לעבן, און אין דער צייט פון
רעאַקציע, פון שפלות און געפאַלנקייט — דאָרף ער זיך פילן מיט-
שוילדיק, מיטפאַראַנטוואָרטלעך פאַר דעם אַלעמען און דאָרף וועקן,
וואָרנען, מאָנען. יעדער גרויסער קינסטלער מוז און איז געבונדן מיט
זיין צייט, — און אויב ער איז עס נישט, איז ער קיין קינסטלער נישט.
מען רעדט די לעצטע יאָרן מכוּח קריזיס און קאַטאַסטראָפּע פונם
יידישן בוך. עס קומט דערפון, ווייל עס האָט זיך געשאַפן אַ תהום

צווישן דעם לייענער און שרייבער. דער לייענער געפינט נישט אָפּט אין דער יידישער ליטעראַטור דאָס, וואָס אים אינטערעסירט. עס איז דאָך אַ פּאַקט: אייניקע ביכער מיט אַ באַשטימטן געזעלשאַפטלעך-פּאַליטישן אינהאַלט, מיט אַ באַשטימטער טעמאַטיק און טענדענץ ווערן דאָך פאַרשפּרייט אין גרויסע צאָלן. און אויב דער ייד שער לייענער האָט אָנגעווירן דעם אינטערעס צו פיל שרייבער, איז עס דערפאַר, ווייל ער האָט דערשפּירט די פּוסטקייט, וואָס ווייעט פּון יענע שרייבער, פּון דיאַ, וואָס זענען אזוי פאַרליבט אין זייער ביסעלע אומעט, אָדער וואָס היטן זיך אזוי שטאַרק צו גיין נאָר אויפן ליידיקן און נישט, חלילה, אויפן טומלדיקן טראַטוצאַר...

אין זיין שלום-רעדע אויפן אַלפאַרבאַנדישן צוזאַמענפאַר פּון סאַ וועטישע שרייבער האָט מאַקסימ גאַרקי געזאָגט וועגן דעם דאַרטיקן לייענער און שרייבער: „די שרייבער ווייסן און זעען פאַר וועמען זיי אַרבעטן. דער לייענער קומט צו זיי און פּאָדערט פּון זיי, פּון ד' אינזשענערן פּון דער נשמה, זיי זאָלן אָרגאַניזירן מיט פּשוטע ווער' טער און דורך גוטע, אמתדיקע געשטאַלטן זיינע געפילן, זיינע שטרע' בונגען, געדאַנקען און די העראַזשקייט פּון דער אַרבעט...“

לאָמיר דאָ, ביי אונז, אויך וויסן — פאַר וועמען און צוליב וואָס מיר אַרבעטן.

מיר דאַרפן דערביי נישט פאַרגעסן, אַז מיר, דאָ אין פּוילן, שאַפן ליטעראַרישע ווערק און קולטור-ווערטן נישט בלויז פאַר פּוילן. דאָס יידישע בוך פּון פּוילן, אַ היגע סצעניש ווערק, אַ היגער ערני סטער זשורנאַל קריגט זיין פאַרשפּרייטונג און דערגרייכט ווייט-ווייט איבער די גרענעצן פּון פּוילן (דערווייל — צוליב פאַרשידענע אומ-שטענדן, ליידער, אין גאַר אַ נישטיקער צאָל אין ראַטנפאַרבאַנד!). איז דעריבער די אַחריות פאַרן וואָרט, פאַרן קולטור-אויפטו נאָך גרעסער און וואַגיכער.

און נישט נאָר וואָס עס איז געווען אַ תּהום צווישן שרייבער און לייענער. עס האָט געהערשט אויך אַ פאַרפרעמדקייט צווישן שריי-בער און שרייבער. נישט געווען קיין ווילן איינער דעם אַנדערן אַרויסצוהעלפּן, צו דערמוטיקן, צו שטאַרקן. יעדער איינער האָט געזען אינם צווייטן אַ פּיינט, און געקּרענקט, געליטן פּונם צווייטנס דערפאַר. און נאָך מער האָבן געליטן און ס'ליידן דערפּון די יונגע. נישטאָ קיין

סביבה, קיין אַטמאָספער פאַר קאָלעקטיוון וואַקסן, פאַר געמיינזאַמען פאַרמעסטן זיך.

און דערפון דער קאָטאַסטראָפּאַלער מצב פון דעם יידישן פאַר-לאַגס-וועזן, וואָס האָט אויך געבראַכט צום חורבן פון דער יידישער ביבליאָטעק. דער יידיש-לייענער איז געלאָפן צו אַנדערע שפראַכן, וויבאַלד די נייסטע ביכער, וועלכע אינטערעסירן אים אַמסטאַרקסטן, האָט ער די לעצטע יאָרן נישט געהאַט אין אַ יידישער איבערזעצונג. האָט דער יידישער מאַסן-לייענער זיך אַריבערגעוואָרפן אויף אַנדערע שפראַכן, וויבאַלד ער האָט דאָרט באַקומען די נאָענטע אים ביכער אין אַן איבערזעצונג. דער יידישער לייענער האָט זיך אָפגעקערט פונם יידישן שרייבער, ווייל דער יידישער שרייבער האָט פאַרלוירן דעם וועג צו דעם רעאַלן לעבן און צו דעם אַקטועלן אינם לעבן. דער קריזיס פונם יידישן בוך איז ענג פאַרבונדן מיטן קריזיס פון דער גאַנ-צער יידישער קולטור-אַרבעט, מיט דער באַציונג פונם יידישן שרייבער צו ערנסטע געזעלשאַפטלעך-פּאָליטישע פראַגן.

דער יידישער שרייבער דאַרף אַדורכגעדרונגען ווערן מיטן גע-דאַנק, אַז ער מוז פילן אחריות פאַר דעם, וואָס עס קומט פאַר אַרום. ער דאַרף זיך שטעלן אין די ערשטע רייען אין שוץ פון די יידישע קולטור-פּאָליציעס, — הן מיט זיין קינסטלערישן וואָרט און הן מיט טאַט. דאָס פאַרלאַנגען מיר פונם יידישן שרייבער!

אַ י נ ד אַ ש ט :

זייט		
5	מידע און אָפגעטוואַכטע
9	אומגעזעכטע פּאַרוורפן
14	אַמאָל און איצט
18	ווער איז שולדיק ?
22	פוילן און אַמעריקע
27	דער קאַמף פאַר העגעמאָניע
34	צי איז די יידישע דיכטונג טויט ?
38	פּאַרלירנאָייט
42	אַ מאָדע, וואָס איז פּדאַי נאַכצוטון
46	שרעטע און בוך
55	איז די יידישע קריטיק אַכזריותדיק ?
58	דאָס קאָלעקטיווע זאַמלבוך
64	דאָס פּראָבלעם פון איבערזעצונגען
71	די פּראָ-„רעוויזיע“
78	אַ שטיקל טז-הפל
85	ווער זענען מיר ?
90	בענקשאַפט נאָך קלאַסיקער
95	ליטעראַטור אויף דער עלטער
100	יובילייען
105	שרייבער-צוזאַמענפּאַר
110	איז טאַקע די לאַגע אַדווי טרויעריק ?
115	מיר און די וועלט
121	עטלעכע אַדער איין יידישע ליטעראַטור
129	דער אויפשטאַנד פונם קינסטלער
134	רוח-הקודש
139	פּאַרוואָס אַזויפיל מלחמה-ווערק ?
144	וועגן אונזער טעאַטער
149	דער יידישער פּענ-קלוב

155	זייט	פֿריענסשאַציע
159		ייִדישע ליטעראַטור און ייִדישע געשיכטע
165		נייע צעשפליטערונג פון אונזערע שאַפונג-כוחות
171		אָן דער זייט און אין דער שטיל
175		רעאַלע און פאָנטאַסטישע וועלט
184		חלמא טבא חזיחא
190		אַ פראַגע, וואָס דאַרף געשטעלט ווערן
194		ווייטן און פלאַגן אין ייִדישן טעאַטער
217		וואָס עס איז נויטיק
225		רעכט פון דער קריטיק
230		דאַרף מען פירן לייוויקן צו דער עקזה?
235		ווער איז אונזער יוגנט?
243		דאָס, וואָס עס איז דער עיקר
247		שטאַף צום שאַפן
252		דאָס לעבן און טונד-ווערק
257		ווערק און ווערטן
262		דאָס עכטע און דאָס אימיטירטע
266		וועגן ייִדישן פאָלקס-סטיל
271		רעפערטואַר-קרענק
275		בריוו צו אַ פריינדין
294		דאָס איכה-ליד פונם ייִדישן שטעטל
300		דור הולך ודור בא
306		עלטערע געלערטע און יוגגע פאַרשער
311		דער יום-טוב פונם ייִדישן בוך
315		מיט געמיינזאַמע כוחות
319		אַ סוף צו דעם מינדערווערטיקייט-קאָמפּלעקס
323		מענטש און קינסטלער
327		וואָס מיר פאַרלאַנגען פונם שרייבער
333		אינהאַלט

..... **חצק פון נחמן חייזיל**

נאָענטע און ווייטע

204 זייטן ערשטער באַנד (דריי אויפלאַגעס)

נאָענטע און ווייטע

260 זייטן צווייטער באַנד (צוויי אויפלאַגעס)

פּרצעס בריוו און רעדעס

302 זייטן געוואַמלט און איבערגעזעצט מיט אַריינפירן
און דערקלערונגען (צוויי אויפלאַגעס)

פּרָץ — זיין לעבן און שאַפן

240 זייטן ערשטער באַנד, מיט בילדער

אהרן שמואל ליבערמאַן

64 זייטן דער ערשטער יידישער סאָציאַליסט

חיים נחמן ביאַליק

64 זייטן זיין לעבן און שאַפן

אברהם גאַלדפּאָדען

64 זייטן דער פּאָטער פּונם יידישן טעאַטער

מענדעלע מוכר ספרים

64 זייטן זיין לעבן און זייגע ווערק
